

BALÁZS PÉTER

A Tengerészeti Egészségügy Kezdetei
a Magyar Királyságban

A SZERZŐ E TÉMAKÖRBEN MEGJELENT KÖTETEI

2004.

Szervezett egészségügyünk 1770-es alaprendelete.

Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 51.

2007.

Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete.

Erdélyre vonatkozó függelékekkel. I–II.

Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 57.

2016.

Egészségügyi szabályozás a XVIII. század végén. Magyar Királyság és

Erdély. Rendeletek és tervezetek: 1770–1793. I–II.

Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 112.

BALÁZS PÉTER

A tengerészeti egészségügy kezdetei a Magyar Királyságban

Szabályzatok a XVIII. században

**Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet
Budapest, 2019**

MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNETI SZEMLE KÖNYVTÁRA 131.

Megjelent a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával

Sajtó alá rendezte:

Dr. Gazda István

Az előszót írta:

Dr. Kapronczay Károly

Tipográfia:

Tordas György

© dr. Balázs Péter, 2019

ISBN 978-615-5365-26-3

ISSN 1416–5368

Nyomdai gondozás: Tordas és Társa Kft.

Nyomdai munkálatok:

ELŐSZÓ

A szerzőnek ez a műve teszi teljessé a XVIII. századi magyarországi egészségügyi kódex megalkotásnak azt a hatalmas ívét, amely 1755-ben a jelen tengerészeti kereskedelmi szabályozással kezdődött, 1770-ben a *Generale Normativum*-mal folytatódott, és a Magyar Országgyűlés elé terjesztendő törvény- és rendelettervezettel zárult 1793-ban.

Ezek a jogszabályok Habsburg birodalmi és hazai szempontból is pontosan jelzik az adott időszakban a magyar fél történelmi súlyának növekedését. Az 1755-ben hatályba lépett „Általános közegészségügyi szabályzat és utasítások a Belső-ausztriai Tengermellék közegészségügyi tisztviselői részére” Magyarországra a Horvát Királyság tengerpartja révén vonatkozott, de Fiume 1779-től *corpus separatum* jogállást nyert és *de facto* csatlakozott a Magyar Királysághoz. A *Generale Normativum* a Habsburg Birodalom általános egészségügyi szabályozása volt, de hazánkban a Magyar Királyi Helytartótanács csak a szükséges közjogi „testreszabás” után engedte hatályba lépni, 1770. október 4-én. Szemben az előző két szabályzattal, az 1793. évi törvény- és rendelettervezet „Közigazgatási rendszabályok tervezete az egészség ügyében” címmel önálló és tisztán magyar jogalkotás volt. Céljaként a *Generale Normativum* hatályon kívül helyezését jelölte meg a magyar közjogi hagyományoknak megfelelő szabályozás által. Nem a jogalkotó szándékán, hanem a viharos XIX. századon múlt, hogy az új általános közegészségügyi törvény csak 1876-ban léphetett hatályba.

A hatékony tengerészeti közegészségügy kezdete eddig elkerülte a magyar kutatók figyelmét, jöllehet Fiume, a Magyar Királyság tengeri kapuja, ennek köszönhette járványoktól mentes, zavartalan fejlődését, majd XIX–XX. századi felvirágzását. Legteljesebb történelmi egészségügyi jogszabály gyűjteményünkben, (megi.: *Codex saniterio-medicinalis Hungariae* 1852–1861) sem található az 1755. évi német nyelvű jogszabály hivatalos latin változata, jöllehet a *Generale Normativum* preambuluma szerint minden kétséget kizáróan a magyar közjog része volt, külön a horvát tengermellékre vonatkozó 1757. évi olasz nyelvű szabályzattal együtt. Mindezek alapján érthető, hogy az említett alaprendeletek miért lappangtak a fent említett Linzbauer-kódexben, és a kutatók figyelmét elkerülve, miért nem válhattak a magyar köztörténet szerves részévé.

Feltáró munkájának első lépéseként a szerző korszerű magyar fordítást készített a több mint 250 éves német és olasz nyelvű szövegekből, két további, német és olasz rendelettel együtt. Szakszerű, hiteles történelmi légkört teremtő

és egyben olvasmányos magyar változatban betekintést nyerhetünk a XVIII. századi tengeri kikötők és kereskedelem világába, amelynek irányításáért egyértelműen a közegészségügyi hatóságok voltak felelősek. Terjedelmileg a könyv legnagyobb részét az 1755. évi rendelet egyes szakaszaihoz fűzött szakmailag pontos és közérthető kultúrtörténeti, orvostudományi és egészségügyi közigazgatási kommentárok teszik ki, amelyek a korabeli hatóság szervezetének és működésének hétköznapijaiba is bevezetnek bennünket. Így válhatunk szinte egyidejű és személyes résztvevőivé a XVIII. századi adriai tengeri kikötők színes forgatagának, de nem az utókor bölcsességének biztonságával, hanem a korabeli szorongásokkal, félelmekkel, és a járványok fölött aratható győzelem bizakodó tudatával együtt.

Mindenkinek ajánlható ez a könyv, aki hiteles történelmi forrásból szándékozik ismereteket szerezni arról a közegészségügyi háttérmunkáról, amely a magyar tengerhajózást és tengeri kereskedelmet a XVIII. században útjára indította. Jelen monográfia földrajzi és köztörténeti háttéranyagának további érdeme, hogy Fiumét és a horvát tengerpartot romantikus történelmi túlzásoktól mentesen mutatja be az olvasóknak.

A történeti feldolgozás időrendje nem lépi túl a XVIII. század határát, azonban a magyar közegészségügy, és azon belül a tengerészeti egészségügy története még a következő évszázadban is lappangó anyagok hosszú sorát rejtheti az 1876. évi közegészségügyi törvénycikk hatályba lépéséig. Csak remélhetjük, hogy a szerző nem tekinti lezártnak a munkáját és tovább folytatja az ismeretlen vagy méltatlanul elfeledett anyagok feltárását.

Dr. Kapronczay Károly

EGÉSZSÉGÜGY A TENGEREKEN ÉS A KIKÖTŐKBEN

Tengeri egészségügyi rendészet

A Habsburg Birodalom és az Adriai Tenger

Földrajz és történelem az északi Adrián

A pestis és a tengeri kikötők eljárási rendje

Rendeletek az ausztriai–magyar–horvát tenger melléken

Hatósági munka a közegészségügyben

A tengerészeti közegészségügy szakmai nyelve

TENGERI EGÉSZSÉGÜGYI RENDÉSZET

A tengerészet tárgyi eszközállománya a tengeri közlekedésre alkalmas hajóállomány és a hajózást kiszolgáló parti létesítmények összessége, amelyek működőképességéhez megfelelő személyzet, illetve szervezeti-működési szabályok betartása szükséges. Ezek a normák kezdetben egyik nemzedékről a másikra öröklődő szokások alapján álltak össze, majd fokozatosan többé-kevésbé rendszerként értelmezhető egységgé alakultak. Végül, a görög-római korban már jogszabályok alakjában jelentek meg.

A tengereken való békés jelenlét a gazdálkodáshoz kapcsolódik. Egyik ága a halászat, másik a kereskedelmi tengerészet. Utóbbi különböző áruféleségek mozgatásával foglalkozik, vagyis lényegében vízi szállítmányozási feladatokat lát el, de az utasok vízi közlekedését is szolgálja. Ezekkel szemben a haditengerészet a közösségeket fenyegető erőszak elhárítására, védelemre, vagy mások megtámadására, tehát az érdekelletetek erőszakos rendezésére jött létre. Következésképpen a látványos tengeri csaták megvívásán túl az is feladata volt, hogy honossági vagy szövetségesi alapon a kereskedelmi és halászhajókat megvédje az ellenséges hadviselő fél vagy a tengeri rablók (kalózkodók) támadásaitól, illetve védelmezze a tengeri felségterületeket és a honi szárazföld partvonalait. Utóbbiban mindig is szorosan együttműködött a szárazföldi haderővel.

Humán erőforrás szempontjából a szerteágazó tengerészeti feladatok ellátása szoros összefüggésben állt az egészséggel, vagyis a személyi állomány szó szerinti állóképességével. Helyszínek szerint vizsgálva a kérdést, a tengerészeti egészségügy, mint alkalmazott humán orvoslás, a tengeri hajózás, a kikötők és az egészség kapcsolatával foglalkozik. Csakúgy, mint az általános egészségügyben, ezen a szakmailag jól körülhatárolható területen is kettős működési modell valósult meg. Ennek egyik területe személyes egészségügyi szolgáltatásokat nyújt, a másik pedig közösségi szinten felelős az emberek egészségéért. Történelmileg az utóbbi területen a közösség egészségét, vagyis a közegészséget fenyegető környezeti hatásokat, illetve magatartási formákat kellett elhárítani, ami gyakran kényszerítő eszközök alkalmazását is igényelte. Mindez rendészeti feladat volt, amely az egészségrendészethez, mint az általános rendészet sajátos szakmai területéhez kötődött. Ezt a feladatot a közhatalom gyakorlására jogosítvánnyal rendelkező közegészségügyi hatóság látta el. Ilyen sze-

repkörében eljárva a vonatkozó társadalmi normák betartását ellenőrizte, tevékenységeket engedélyezett, törekedett a normaszegések megelőzésére (prevenció), illetve, ha azok bekövetkeztek, rendészeti büntetéseket alkalmazott, vagy az esetek fokozottabb társadalmi veszélyessége esetén a vétkeseket átadta az illetékes igazságügyi szerveknek. A közegészségügyi hatóság a munkájához rendszeresen igénybe vette az orvosok vagy más egészségügyi szakemberek segítségét, akár főállásban is alkalmazhatta őket, de közhatalmat (egészen a XX. századig) nem adott a kezükbe. Ennek megfelelően a szakmailag felkészült szakemberek tanácsadóként vettek részt a hatóság döntéseinek (határozatainak) meghozatalában, és önállóan a hatósági intézkedések végrehajtásában sem cselekedhettek. A közegészségügy nem foglalkozott az egyes emberek egyéni betegségeivel. Ez a személyes szolgáltató orvoslás feladata volt, amelynek igénybevétele mindenkor az emberek szabad elhatározásától függött.

A tengeri egészségügy két helyszíne a hajó és a kikötő volt. Történelmileg a szolgáltató hajóorvoslást jellemzően a haditengerészet sebészmastera képviselte, aki a sérülések ellátását végezte, de különösen a hosszabb tengeri utakon egyéb feladatai is adódhattak az elmúlt korok kedvezőtlen személyi higiéniés viszonyai, élelmezési és táplálkozási körülményei következtében. Orvosok ilyen feladatokra nem vállalkoztak, viszont a kikötői nagyvárosok, csakúgy, mint minden más nagyobb város kifejezetten vonzotta őket a nagyszámú és fizetőképes lakosság szolgáltatási kereslete következtében. Főfoglalkozású orvost a hatóságok csak a legnagyobb forgalmú kikötőkben voltak képesek alkalmazni, így szakmai kérdésekben a városban praktizáló vagy közfeladatokra a város által is igénybe vett orvos segítségét kérték. Nem ritkán azonban a hatóságok, orvos hiányában csak a városi sebészmasterre támaszkodhattak.

A közegészségügyi szakmában a legnagyobb kihívást a gyorsan terjedő, hasonló vagy azonos tüneteket mutató fertőző-ragályos betegségek, vagyis a járványok jelentették. Heveny kezdet után ezek a betegségek gyors állapotromlással, majd tömeges halálozással jártak. Szárazföldi körülmények között is viszonylag egyszerű volt megállapítani, hogy a betegségek közvetlenül vagy közvetve, emberről emberre terjednek (ragályosak), és a környezet tisztaságának elhanyagolásával is kapcsolatban állnak. Jellemzően az utóbbit tekintették a ragály alapjául szolgáló fertőző forrásnak. Az sem volt kétséges, hogy a betegséget az adott időszakban elhaltakkal kapcsolatos bármilyen érintkezés is terjesztheti. Ennek megfelelően alakult ki a védekezésben, illetve a megelőzésben a vizekkel és élelmiszerekkel, a háztartási (háziipari) folyékony és szilárd hulladékokkal, a közterületek tisztántartásával és a halottak kezelésével kapcsolatos közösségi követelményrendszer, vagyis a járványellenes higiénés kultúra.

Egyes helyeken a fenti jellegzetes betegségek állandóan jelen voltak. Ezeket nevezték endémiás természetűnek, az adott területen kívül azonban más földrajzi helyeken, illetve társadalmi-gazdasági körülmények között csak időszakosan, olykor jelentős, akár több évszázados szünetekkel fordultak elő.

Ezek voltak az epidémiák, vagyis a járványok. Megjelenésüket háborúk idején mindenki „természetesnek” tartotta, és csak békés időkben tűnt fel, hogy a járványok a jelentős emberveszteség, a termelés visszaesése és a társadalmi viszonyok szétzilálása következtében milyen óriási károkat okoztak. Ezért a közhatalom elsődleges érdeke volt a járványok megelőzése. Sajnos, az orvostudomány a XIX. század második felében kialakuló mikrobiológia tudománya előtt érdemi természettudományos magyarázattal nem szolgálhatott a végrehajtó hatalom szakosodott szerveinek. Így a közegészségügyi hatóságok, jobb híján, tapasztalatokra alapozott rendészeti eszközöket alkalmaztak. Ezeket a lakosság megértéssel vagy megelégedéssel is fogadhatta, de ha aktív ellenállás keletkezett, a hatósági kényszerintézkedéseket nem lehetett elkerülni. Miután a korabeli hírszerzés minden lehetőségét kihasználva, először a hatóságok értesültek a közelgő járványról, a rendészeti eszköztár segítségével – más lehetőség nem lévén – a távolsági személy- és áruforgalmat igyekeztek leállítani. Szárazföldi határokon ez olyan hatalmas logisztikai feladatot jelentett, amelyhez Európában a polgári hatóságoknak elegendő létszámú fegyveres személyi állomány sohasem állt rendelkezésére. Ehhez minden esetben a katonaságot kellett igénybe venni. Ugyanilyen segítségre volt szükség abban az esetben is, ha egy-egy tartomány vagy ország belső területén kialakult járványgócot kellett a környezetétől elkülöníteni, vagyis izolálni, szó szerint elszigetelni.

Mindezekhez képest a tengeri személy- és áruforgalomban viszonylag egyszerűbb volt a helyzet. Ha egy kikötőben csak a szokásos nem-fertőző betegségek fordultak elő, majd egy hajó érkezése után tömeges megbetegedés lépett fel, kézenfekvő volt a kapcsolat a két utóbbi jelenség között. Európa tengerészeti egészségügyében a késői középkortól (1250–1500) kezdődően minden mást háttérbe szorító legfőbb gondot a pestis megjelenése (1347–1353), illetve ezt követően a megfertőzött tengeri kikötőkből kiinduló szárazföldi járványok kitörése jelentette. Az is egyértelművé vált, hogy a járványok elsődleges forrásai a Földközi tenger keleti medencéjének (Levante) nagy kikötői voltak. Miután terjedelmi okokból nincs lehetőség az orvostörténeti és egészségrendészeti részletek bemutatására (egészségtudományi tananyagokban amúgy is megtalálhatók), az alábbiakban csak a könyv témája szempontjából lényeges rendészeti szabályozás kialakulásának főbb elvi szempontjai és állomásai következnek.

Elsődleges megelőzésként, amelyet a járványtanban is primér prevenciónak neveznek, kézenfekvő volt a hírszerzés hálózatának kiépítése. Ennek révén többé-kevésbé megbízható értesülések érkeztek a pestistől mentes, fertőzésre gyanús, vagy járványok által sújtott levantei kikötőkből. Az értesülések tartalma alapján a beérkező hajókat azonnal befogadták, vagy hosszabb-rövidebb ideig, minden kapcsolatfelvételtől elzárva várakoztatták a kikötők előterében, vagyis tétlenségre (veszteglésre) kényszerítették. Ennek időtartama, vagyis a veszteglési zárlat (vesztegzár) alatt a személyzetet, az utasokat, a rakományt és magát a hajót is megfigyelték. A vesztegzár jellemző időtartamát

nak kialakulására számos magyarázat született, elsősorban a zsidó-keresztény vallási hagyományban megőrzött kultikus 40-napos időszakok kapcsán. Ezek közül elképzelhető, hogy az evangéliumi történetekben Jézus 40 napos eredménytelen megkísértése lehetett a példa. Kétségtelen, hogy a középkori gondolkodásban a pestis járványt Isten büntetésének tartották, de amikor egy közösség úgymond nem szolgált rá a büntetésre, az eredményes védekezés azt jelentette, hogy sikeresen ellenálltak a gonoszság hatalmának. A járványügyi szakirodalomban karanténnak nevezett eljárásrend a 40-es számot jelentő olasz *quarantana* jelzőből terjedt el az egész világon. Kezdetben csak az időszakot jelentette, később az egész infrastruktúrát, illetve a szervezeti-működési rendet is magába foglalta. Önmagában a várakoztatás hatástalan maradt volna, ha nem felel meg a betegség természetében rejlő, és az alábbiakban egy rövid alfejezetben ismertetendő sajátosságoknak.

Korabeli megfigyelések alapján a pestist nemcsak a beteg emberek, hanem egyes áruféleségek, sőt maguk a szállító hajók is terjesztették. Ezért alakult ki a hajók rakományának tapasztalati osztályozása annak alapján, hogy egyes portékák veszélyesek, mások viszont veszélytelenek voltak. Az utóbbiak bizonyos óvintézkedések mellett mentesültek a vesztegzár alól, ami kifejezetten jótékony hatás gyakorolt kereskedelmi forgalomra. Veszélyes áruféleségek kapcsán a hatóságok, megfigyelői szerepkörükből kilépve, különböző „tisztító” tevékenységekbe kezdtek. Végül az emberekkel, árukkal és hajókkal kapcsolatban egy jól szabályozott eljárási rend alakult ki, amelyet az egyes országok jogalkotói tengerészeti közegészségügyi szabályozás címén foglaltak össze.

Európa földközi-tengeri országai közül legelőször a Velencei Köztársaság dolgozott ki alakilag is jól szabályozott eljárásrendet az első középkori pestisjárvány idején, 1348-ban. Megelőzési szándékkal a hajókat és rakományukat 40 napon át várakoztatták a városállam lagúnájában, és kikötési engedélyt csak akkor adtak, ha a pestis jelét 40 nap elteltével sem észlelték. A dalmáciai Raguzában (ma Dubrovnik, Horvátországban) 1374-ben alkalmaztak először aktív megoldásokat, amennyiben hasznosnak vélték, hogy a várakozás alatt a hajókon napfény és szellőztetés hatásának tegyék ki a különféle áruféleségeket. A parttól úgymond biztonságos távolságban várakozó hajók elkülönített helyen való kikötésének gondolata, közvetett módon ugyan, de Velencéből indult ki. A Nagytanács 1423-ban úgy döntött, hogy a városban pestis miatt megbetegedettek elkülönítésére a lagúna *Santa Maria di Nazareth* (názáreti Szűz Mária) nevű kis szigetén menhelyet hoz létre, amelyet a velenceiek (ma már nem kideríthető módon) a *Nazareth* szó elferdítésével, vagy a szomszédos kis *San Lazzaro* (Szent Lázár) sziget alapján *Lazaretto*-nak nevezték. Mivel a szigetre eleve pestissel fertőzött betegeket szállítottak, ott valójában senki nem korlátozta a tenger vizén várakozó hajók kikötését. Innen indult tehát a szigetek, más kikötőkben a parti szárazföldön kiépített későbbi veszteglő intézetek története. Az első intézményből rövidesen „régí” menhely, vagyis *Lazaret-*

to vecchio lett, miután a *Vigna Murada* szigeten 1468-ban egy újabbat építettek a pestist túlélő betegeknek, amely az „új” nevet (*Lazaretto nuovo*) kapta. Ezt a kétfokozatú lazaretto-rendszert a Földközi tenger nyugati medencéjének két legnagyobb kikötője közül Genova szinte azonnal átvette (1467), Marseille pedig 1476-ban másolta. Az első célzott, tehát hajók fogadására kialakított vesztegzári létesítményt a *Santa Maria di Nazareth* szigeten ugyancsak a velenceiek építették 1485-ben. A továbbiakban a velencei szabályozás tapasztalati alapon folyamatosan javított rendszere hatalmas tekintélyre tett szert a XVII. század második felétől, ugyanis az 1630-31-ben pusztító nagy járvány volt az utolsó a város történetében.

A Földközi tengernek az Ottomán Birodalom hatalmán kívüli észak-nyugati felében az utolsó nagy kikötői járvány 1720-ban tört ki Marseille-ben, míg a többi nagy kikötő már teljes védelmet élvezett a pestissel szemben. A pusztításról viszonylag pontos adatokkal rendelkezünk.¹ A 90.000 fős teljes lakosságból 50.000 ember esett a járvány áldozatául. Megjegyzendő, hogy a tragédia azért következett be, mert a selyem és gyapot szállítmányokban érdekelt helyi kereskedők eredményesen sürgették ezen áruk zárlatának lerövidítését, vagyis a járvány kitörését a közegészségügyi rendszert szabályainak durva megsértése okozta. Másfelől, ahol pontos normakövetés működött, a XVIII. század elején a tengerészeti rendszerek már teljes védelmet biztosítottak egy olyan időszakban, amely a Habsburg Birodalom és benne a Magyar Királyság újkori tengerészeti jelenlétének kezdetét jelentette az Adriai tenger északi felében.

A HABSBURG BIRODALOM ÉS AZ ADRIAI TENGER

A Habsburg Birodalom és a Magyar Királyság XVIII. századi kapcsolatának, ezen belül az Adriai tengeren megélénkülő hatalom- és kereskedelempolitikai jelenlétének megértéséhez két kulcsfontosságú történelmi eseménysorozatot kell felidézni. Mindkét vonulat szoros összefüggésben állt a birodalom észak-adriai tenger mellékének XVIII. századi felértékelődésével. Az események egyik láncolata a Habsburg ház öröklési rendjéhez, illetve országaik és tartományaik egymás közötti viszonyához kapcsolódott. A történet a harmincéves háború (1618–1648) elején kezdődött, és a spanyol örökösödési háborúval (1701–1714) zárult. A másik vonulatot a Bécset ostromló Ottomán Birodalom 1683-tól induló sorozatos katonai vereségei indították útjára, amelynek magyar szempontból legfőbb állomása Buda visszafoglalása volt 1686-ban, majd a záró eseményt az 1699-ben megkötött karlócai béke jelentette. Történetünk szempontjából mindkét eseménysorozatnak jelentős hatása volt a tengeri kereskedelemre és a Habsburg Birodalom észak-adriai tengerpartjának felértékelődésére.

¹ Duchêne, R., Contrucci, J.: Marseille, 2600 ans d'histoire. Fayard, Paris, 2004, 360–378. o.

Sorsdöntő események a XVII–XVIII. század fordulóján

A Habsburg dinasztiában évszázadokon át szabályozatlan állapotok uralkodtak abban a tekintetben, hogy az egyes országokban, tartományokban, illetve a család fejeként ki és hol uralkodik.² Ebben a hatalompolitikailag is veszélyeket rejtő állapotban II. Ferdinánd (1578–1637) tette meg az első lépést a rendteremtés útján, aki Stájerország, Karintia és Krajna főhercege volt, majd 1617-től cseh, 1618-tól magyar király, és 1619-től német-római császár. Ezúttal a bővebben nem részletezett harmincéves háború (1618–1648) kezdetén a csehországi helyzet miatt nagyon is valós veszélyként lépett fel a dunai monarchia szétesése, amelyet az örökös tartományok, a cseh és a magyar királyság alkottak. Ezért II. Ferdinánd 1621-ben úgy végrendelkezett, hogy országai és tartományai közös birtokot képeznek, amelynek uralkodási rendjét a családban a férfiági elsőszülöttség határozza meg. Ez a szabályozás azonban nemzetközi elismerés hiányában nem terjedt ki a Habsburgok spanyol ágára, a Magyar Királyság pedig nem mondott le szabad királyválasztói jogáról. Utóbbiban ez csak egy évvel Buda törököktől való visszafoglalása után, az 1687-es pozsonyi országgyűlésen következett be. Jóllehet ekkor a királyságnak volt törvényes uralkodója, az 1640-ben született, így ekkor 47 éves I. Lipót (1657–1705) személyében, azonban az 1687. évi I. törvénycikk (tc.) 1.§-a értelmében „a veszélyes uralkodási szünetek megelőzése okából is” a karok és rendek József ausztriai főherceget, I. Lipót elsőszülött fiát királlyá választották és megkoronázták.³ A II. tc. értelmében „a mostani császári és királyi szent felség fenséges finemű örökösének elsőszülötteit Magyarország s az ahhoz csatolt részek természetes és örökös királyainak nyilvánítják”. Az országgyűlés a nagyobb biztonság kedvéért a trónöröklést a Habsburgok spanyol ágára is kiterjesztette, ugyanis a később (1705–1711) uralkodó I. Józsefre tekintettel a III. tc. szerint „Ő császári s királyi felsége fiágának magszakadása után következni fognak a fennírt uralkodásban a mostani felséges spanyol király fiörökösei, ugyancsak az első szülöttek; csak ezeknek kihalása után nyerjen helyet a karok és rendek ősi, régi, helybenhagyott szokása s előjoga a királyválasztásban.”

A spanyol trónöröklés körül csoportosuló nagyhatalmi érdekellentétekkel párhuzamosan az 1683–1697 közötti sikeres törökellenes Habsburg hadjáratok eredményeként az Adriai tenger későbbi sorsát illetően jelentős esemény történt 1699-ben. Ennek részletezése előtt azonban feltétlenül meg kell jegyezni, hogy az Adria legfelső északi része soha nem került török uralom alá. Nyugati felét a Velencei Köztársaság birtokolta, de megjegyezhető, hogy ebben a tér-

² Gonda Imre, Niederhauser Emil: A Habsburgok. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977. (a Habsburg házra vonatkozó összes történelmi adat a továbbiakban külön megjelölés nélkül, ebből a műből származik).

³ Corpus Juris Hungarici (CD-ROM változat). KJK–Kerszöv, Budapest, 2000. január 1. (a továbbiakban a történelmi jogszabályok külön forrás megjelölése nélkül, ebből a műből származnak).

ségben, az Isztriai félszigettől nyugatra eső Trieszt 1382 óta a Habsburgokhoz tartozott, viszont Velence hatalmas fölénye miatt szerepe jelentéktelen volt a tengeri kereskedelemben. Isztria nyugati felén még a XVIII. század első évtizedeiben is a vezető szerepet *Rovigno* (horvátul Rovinj) játszotta, és csak akkor kezdett háttérbe szorulni, amikor a Habsburg Birodalom 1717-től Triesztet vezető tengeri szabadkikötővé fejlesztette. Az Isztriai félsziget keleti felét és a hozzá tartozó észak-adriai térséget is a Habsburgok birtokolták, részben örökös tartományi jogállással, részben a törökök által meg nem szállt Királyi Magyarországnak a Horvát Királysághoz tartozó tenger melléki szakasza révén.

Visszatérve az 1698–99-es karlócai béketárgyalásokra, a vesztes fél az Ottomán birodalom volt, a győzteseket pedig a Szent Liga szövetséges hatalmai, a Habsburg Birodalom, a Velencei Köztársaság, a Lengyel-litván királyság, és Oroszország képviselték. A szövetségesek külön-külön kötöttek békét a törökökkel. Angol és holland közvetítéssel, a Habsburg és az Ottomán Birodalom között 25 évre szóló békeszerződést a tárgyaló felek Karlócán 1699. január 26-án látták el kézjegyükkel. Két eredeti, hiteles példánya a 20. cikkely szerint török és latin nyelven készült. Magyarország – ez úttal a különálló Erdélytől eltekintve – a húsz cikkelyből álló szövegben, egyetlen egy helyen, I. Lipót uralkodói címeinek felsorolásában, mint Magyarország királya szerepelt. Megtalálható viszont a nagyobb folyók közül a Maros, a Tisza a Duna, és a Száva, tájegységek közül pedig a Bácska, a Szerémség és a Temesvári tartomány. Nagyobb települések közül szerepel Karánsebes, Lugos, Lippa, Csanád, Kiskani-za, Becse, Becskerek és Zsablya. Az egyes cikkelyekben a Magyar Királyság nevének következetes mellőzése, és a magyar küldött hiánya a béketárgyalásokon csalódottságot okozott a rendi Magyarországon, és okkal képezte alapját a *de nobis sine nobis* (rólunk, de nélkülünk) közpolitikai hangulatnak. Az érdeellentétek feszültsége végül is a Rákóczi szabadságharc kirobbanásához (1703–1711) vezetett, és számos hadjárat után a közjogilag rendezett állapotok csak az 1723. évi országgyűlés cikkelyei nyomán jöhettek létre.

Magyar részről a békeszerződés első részletes történelmi feldolgozására először 1899-ben került sor, ez a munka azonban nem tartalmazta a 20 cikkelyből álló szerződés latin nyelvű példánya teljes szövegének magyar nyelvű fordítását.⁴ Helyette a szerző másfél oldalnyi terjedelemben egy erőteljesen rövidített tartalmi kivonatot állított össze. Szintén rövid kivonat található egy újabb munkában,⁵ viszont egy 1968-ban kiadott könyv⁶ és egy évfordulós em-

⁴ Acsády, Ignác: A karloviczi béke története, 1699. ~~Budapest, 1899.~~ Értekezések a történelmi tudományok köréből. 18. Bd. Budapest 1900, 274–352. o.

⁵ Unger, Mátyás (szerk.): Történelmi olvasókönyv III. Forrásszemelvények az egyetemes történelem (1640–1849) és Magyarország története (1526–1849) tanításához. Budapest, Tankönyvkiadó, 1974. 301–303. o.

⁶ Sinkovics István (szerk.): Magyar történeti szöveggyűjtemény 1526–1790. Budapest, Tankönyvkiadó, 1968. II. köt. 690–700. o.

lékkönyv⁷ is tartalmazza a teljes szöveg magyar fordítását a latin példány alapján. Ez a két utóbbi szöveg számos tekintetben hagy kívánnivalókat maga után, így a Függelékben olvasható szöveg a könyv szerzőjének saját fordítása, amely a Magyar Országos Levéltárban őrzött⁸ hiteles latin nyelvű másolatból készült. A karlócai békével kapcsolatban, különös tekintettel a határkijelölésekre, 2009-ben egy PhD értekezés is íródott, de a szerződés szövegét nem tartalmazta.⁹

A karlócai béke Habsburg Birodalomra vonatkozó része jellegzetes „szárazföldi” egyezmény, ugyanis a tengereket csak általános jogkövető összefüggésben, a záró 20. cikkelyben említette, „szárazföldi és tengeri fekvésű területek” címén, a területi hatály kapcsán. Kétségtelen, hogy a Habsburgok érdeklődése ekkor még igen mérsékelt volt az adriai tengeri kikötők iránt, azonban a későbbi fejlemények miatt ezeket is érintette a szerződés 14. cikkelye, amely a kereskedelemmel foglalkozott:

„A kereskedés a két birodalom minden királyságban és tartományban, a már korábban megkötött nemzetközi egyezmények példájára, legyen szabadná téve mindkét fél alattvalói számára. Annak érdekében, hogy mindkét fél mindenféle csalárdság és szándékos megtévesztés nélkül haszonnal kereskedjék, az esedékes kölcsönös követjárás alkalmával a kereskedés ügyében járatos kiküldött biztosok kössenek szerződést arról, hogy a legfelségesebb birodalom baráti nemzeteinek gyakorlatához igazodva, császári Őfelsége bármely nemzetének alattvalói is azonos módon biztonsággal és haszonnal kereskedjenek a leghatalmasabb birodalom országaiban, továbbá a szokásos kiváltságoknak örvendjenek és élvezhessék is azokat.”

Jóllehet a fentiek értelmében a Habsburg Birodalom kereskedői előtt szárazon és vízen is megnyílt az út az Ottomán Birodalom irányába, Amerika felfedezése (1492) után a világkereskedelem súlypontját már az 1600-as évektől egyértelműen az atlanti térség képviselte. Így a Habsburgok érdeklődésének élenkülése az Adriai tenger iránt a Mediterráneum kereskedelmének hanyatló időszakában kezdődött, miután kiszorultak az Atlanti óceánról. Először a spanyol örökösödési háborúban szenvedtek vereséget, amelyben a trónt a Bourbonok szerezték meg, de még nyitva maradt számukra Osztrák Németalföld és Ostende kikötője (1713-tól). Jóllehet a tartományt 1794-ig birtokolták, de a leányági trónöröklés körüli hatalmai egyezkedés miatt a tengeri kereskedelemről 1731-

⁷ Szita László – Gerhard Seewann (szerk): A karlócai béke és Európa. Dokumentumok a karlócai béke történetéhez, 1698–1699. Pécs, Gálós kiadó, 1999, 213–224. o.

⁸ A karlócai békeszerződés, 1699. január 26. Latin nyelvű hiteles másolat. Magyar Országos Levéltár (MOL) E-142, Acta publica (1527–1873), Fasciculus 45, No. 8.

⁹ F. Molnár Mónika: Az Oszmán és a Habsburg Birodalom közötti határ kijelölése a karlócai békét követően (1699–1701). ELTE, BTK, 2009.

Doktori értekezés. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/fmolnar/phdmolnar.pdf>

ben kénytelenek voltak visszavonulni (részletesen ld. az alábbiakban). Ez a fordulat az atlanti óceáni térség végleges elvesztését jelentette. Párhuzamosan a Habsburgok adriai sikereiket elsősorban annak köszönheték, hogy a nagy versenytárs, Velence hatalma látványosan megtört a világkereskedelem központjainak euro-atlanti áthelyeződése miatt, sőt az 1700-as évek második felének évtizedeitől a köztársaság már rohamos hanyatlásnak indult.

Visszaulva a fentiekre, a karlócai békével egy időben, a XVII–XVIII. század fordulóján, Európa nyugati felében is jelentős események történtek, ugyanis II. Károly (1660–1700) halálával megszakadt a Habsburgok spanyol ágának folytonossága. Mellőzve ez úttal a nemzetközi megállapodások részleteit, II. Károly halála után 1701-ben I. Lipót kisebb fia Károly (magyar uralkodóként a későbbi III. Károly) lépett volna a trónra. Személye azért tűnt elfogadható megoldásnak, mert a közép-európai Habsburg Birodalom trónörököse I. Lipót idősebb fia, József főherceg volt, akit a fentiekben említettek szerint már 1687-ben magyar királlyá koronáztak. Következésképpen Károly személye volt a biztosíték arra, hogy a Habsburg Birodalom keleti és nyugati fele nem egyesül, tehát nem jön létre egy hatalmas egység, amely a Német-Római Császárságot is magába foglalná. Ennek ellenére a spanyol főnemesek nem a Habsburgokat, hanem a Bourbonokat támogatták a trónutódlásban. Az 1701-ben kitört spanyol örökösödési háború hatalmpolitikai alapvonalai mentén, a Habsburg ház ragaszkodott a spanyol trónutódláshoz, és I. Lipót a két ág különválasztását 1703-ban egy titkos családi szerződésben is megerősítette, de kétségtelen, hogy ezt 1713-ig titokban tartották. A szerződés szerint József lemond a spanyol birtokokról, és ezeket Károly főherceg, majd annak elsőszülött férfi utódai öröklik. Ennek ellenére mégis fennmaradt a két birodalom egyesítésének lehetősége, ugyanis a József vagy a Károly féle ág kihalása esetén az öröklés átszállt volna a fennmaradó ágra. Ezt a helyzetet egyébként a magyar országgyűlés 1687. évi II. törvénycikke a fentiek szerint már megelőlegezte. Az 1703. évi családi egyezségben, vagy „törvényes szentesítésben” (*pragmatica sanctio*) I. Lipót arra is gondolt, hogy a férfiág kihalása esetén a leányág örököl, elsődlegesen József, másodlagosan Károly esetében. A Habsburg házban egyébként több ilyen „szentesítés” is született. Ezek közül a magyar szempontból döntő jelentőségű *sanctio* Mária Terézi trónutódlását (1740–1780) biztosította, az országgyűlés 1723. évi II. törvénycikke alapján.

Amikor I. Lipót 1705-ben meghalt, idősebb fia I. Józsefként (1705–1711) vette át a birodalmát, de ez Károly főherceg helyzetén nem változtatott, aki az elhúzódó örökösödési háborúban továbbra is igényt tartott a spanyol trónra. József viszont, mint német-római császár az itáliai mellett a spanyol királyság németalföldi területeinek nagy részét (tulajdonképpen a mai Belgium területét) megszállva, lényegében Károlynak biztosította. Ennek tengerészeti szempontból azért volt jelentősége, mert a Habsburgok az örökösödési háborút lezáró rastatti békében (1714) lemondtak ugyan a spanyol trónról, de megtarthatták dél-németalföldet, ami lehetőséget adott további részvételükre az atlanti óceán-

non zajló tengeri kereskedelemben. Visszatérve I. József uralkodására, a halálát követő trónöröklés elfogadhatatlan helyzetet teremtett a korabeli európai nagyhatalmak számára. Károlyt a német választófejedelmek VI. Károlyként német-római császárrá (1711–1740) választották, és egyben az örökös tartományokat is átvette, majd III. Károlyként a magyar trónt is elfoglalta. Ezt az 1712-ben történt koronázás után az országgyűlés 1715-ben (II. tc.) iktatta törvénybe. Annak ellenére, hogy a karlócai békét a részes hatalmak 25 évre kötötték (XX. cikkely), VI. Károly a hadászati előnyöket kihasználva 1715-ben egy újabb hadjárat érdekében szövetséget kötött Velencével. Így az 1716–1718-as sikeres törökellenes háborút lezáró 1718. július 21-én kötött pozsareváci békében a mohácsi csatavesztés (1526) előtti Magyar Királyság utolsó, török megszállás alatti területét, a Temesközt is visszaszerezte. Másfelől az Adrián, a fenti szövetségesi támogatásért cserébe egész Dalmáciát átengedte a Velencei Köztársaságnak. Ennek ellenére a velenceiek helyzete tovább gyengült, ugyanis a törökök javára kénytelenek voltak lemondani peloponnészoszi birtokaikról. A békével egy időben kötött kereskedelmi egyezmény alapján az Ottomán Birodalom területén a Habsburgok 3%-os vám ellenében szabad kereskedést és védelmet élveztek.

Nyitás a tengerek irányába

A spanyol örökösödési háború után megerősödött Habsburgok előtt a tengeri kereskedelemben két lehetőség állt nyitva, egyfelől az atlanti, másfelől a levantei térségben. Az utóbbi esetében kézenfekvő volt kihasználni a sorozatos katonai győzelmet és Velence látványos vereségét, ezért egy 1717. június 2-án kiadott császári-királyi rendelet (ld. a Függelékben) Triesztet és Fiumét szabad kikötővé nyilvánította. Ennek közvetlen folyományaként 1719-ben Triesztben felélesztették a Keleti Társaságot (*Orientalische Kompagnie*), amelyről bebizonyosodott, hogy nemcsak a XVII. században, hanem az 1700-as években sem volt igazán működőképes. Eredetileg az *Orientalische Kompagnie* egy 1667-ben Bécsben alapított kereskedelmi társaság volt, amely az 1663–64. évi törökellenes hadjáratokat lezáró vasvári béke (1664. augusztus 10.) 10. cikkelyében¹⁰ foglalt 20 éves békés időszakra számítva jött létre. A Habsburgok nagy reményeket fűztek a keleti kereskedelem élénküléséhez a dunai vízi út használata révén, de az eredmények igencsak mérsékeltnek bizonyultak. Egyfelől a dunai hajózás nem volt versenyképes a Földközi tenger hagyományosan jelentős forgalmával, másfelől a Habsburgok a balkáni közvetítő kereskedőktől sem voltak képesek megszabadulni. Mindezek következtében a rövid életű első Keleti Társaság a törökök hadi készülődései miatt 1682-ben szüntette be a tevékenységét. Ekkor az Ottomán Birodalom kedvezőnek ítélte a körülményeket

¹⁰ Varga J. János: A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Magyar Nemzeti Levéltár: http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_szentgotthardi_csata.html

egy újabb nagyszabású európai hadjáráthoz, amelynek során 1683-ban Bécset is ostrom alá fogták.

Visszatérve az 1719-ben Triesztben felélesztett Keleti Társasághoz, újabb sikertelenségének elsődleges oka a Habsburg kereskedelmi kivitel versenykép-telensége volt az iparilag és minőségileg fejlettebb velencei, angol, francia és holland termékekkel szemben. Ennek ellenére a behozatal továbbra is jelentős maradt, de a társaság az adriai kereskedelemben Velence mögött kénytelen volt az alárendelt fél szerepével megelégedni. Természetesen az osztrák kereskedelmi politika a trieszti székhely miatt tisztában volt az Osztrák Keleti Társaság földrajzilag előnytelen helyzetével, ugyanis az Adria ekkor már egyértelműen távol esett a korabeli tengeri hajózás valamennyi jelentős világkereskedelmi útvonalától. Ez a helyzet Velencének sem kedvezett, de csaknem ezeréves múltja, gyakorlata és exportképes árucikkei fenntartották az előnyét osztrák versenytársával szemben.

Ezért született meg a bécsi kereskedelempolitika irányítóiban a Habsburgok másik kísérletének terve, ez úttal az atlanti térségben. A már említett rasszatti békét követően a dél-németalföldi birtokok lehetőséget adtak a Spanyolországot elvesztő Habsburgoknak egy új, atlanti kereskedelmi stratégia kidolgozására. A birodalom belátta, hogy a világtengereken érdemi sikerekkel nem képes részt venni a gyarmatosító hatalmak versenyében, arra azonban lehetőséget láttak, hogy legalább a kereskedelemben valamit megmentsenek a spanyol örökségből. Ezért VI. Károly három évvel a trieszti társaságalapítás után (1722) Ostendében létrehozta az Osztrák Kelet-indiai Társaságot. Induláskor biztató jelnek számított, hogy a társaság a Bourbonok spanyol ágától jelentős kiváltságokat szerzett a spanyol királyság gyarmati kereskedelemében.

Trieszttel és az Adriával ellentétben ez a vállalkozás jelentős sikerrel kezdődött, itt a Habsburgok ugyanis a kivitelben a fejlett németalföldi ipar termékeivel kereskedtek. A sikereket Anglia és Hollandia, mint a két legjelentősebb versenytárs, kifejezetten ellenségesen fogadta, azonban ipar- és kereskedelempolitikai eszközökkel képtelenek voltak a társaság kiszorítására. Azonnal kihasználták viszont VI. Károly trónutódlási nehézségeit, mivel fiúörökös nem lévén, a leányági örökösödés elismerése kiváló csereeszköznek bizonyult céljaik elérésére. A magyar történelemből is jól ismert *Pragmatica sanctio* így járult hozzá 1731-ben az Osztrák Kelet-indiai Társaság felszámolásához. Másfelől ez a lépés az addig „gyengélkedő” Triesztet a Habsburg Birodalom elsőrendű tengeri kikötőjévé tette, és ebben a minőségében folytatta szerepét egészen az I. Világháború (1914–1918) befejezéséig. Visszatérve a XVIII. századi eseményekhez, az Osztrák Keleti Társaságon Trieszt monopol helyzete sem segített. Jóllehet, a század végén II. József császár (1780–1790) még tett egy utolsó kísérletet, újabb kiváltságok adományozásával, a társaság azonban véglegesen csődbe ment 1785-ben.

FÖLDRAJZ ÉS TÖRTÉNELEM AZ ÉSZAKI ADRIÁN

Földrajzi viszonyok

Hosszában 830 kilométeres és szélességében átlagosan 160 kilométeres az Adriai-tenger, amely valójában a Földközi-tenger legnagyobb öblének tekinthető. Északi medencéjét az Isztriai félsziget osztja két nagy egységre, amelyben nyugatra a Velencei, keletre a Kvarner öböl fekszik. Utóbbi az Isztriai félsziget keleti oldala és a horvát tengerpart által közrefogott terület (horvát és olasz neve *Kvarnerski zaljev*, illetve *Golfo del Quarnero*). A velencei öböl (olaszul *Golfo di Venezia*) az Isztriai félsziget nyugati oldala és az itáliai szárazföld keleti partja között helyezkedik el. Utóbbi mentén az öböl déli irányban a velencei lagúnát lezáró Brenta folyó torkolatáig terjed. Északon a lagúnát a Piave folyó zárja. Torkolatától keleti irányban az öböl partja lapos és homokos, az Alpokból leömlő folyók (Livenza, Tagliamento, Isonzo) hordaléka következtében. Trieszt ennek a lapos partvidéknek és a sziklás Isztriai félszigetnek a határán fekszik.

A Kvarner öböl partvidékének neve a szigetvilággal együtt Kvarner-vidék (horvátul *Kvarnersko primorje*). Nevének eredete az ókorra nyúlik vissza és a partvidék egykori tölgyerdőire utal (*quernus* latinul tölgyfa-, illetve tölgyfából való). Partvonala az Isztriai félsziget déli csúcsától a félsziget keleti oldalán észak-keleti irányban Abbáziáig (Opatija), illetve Fiuméig (Rijeka) húzódik, majd délkeleti irányba fordul, és a Velebit-csatorna (Morlaccia csatorna) vakon végződő déli sarkában zárul. A tengerpart jellemzően sziklás és meredek, előterében a partvonallal párhuzamosan hosszan elnyúló, ugyan-csak szilás szigetekkel (a nagyobbak Krk, Rab és Pag). Parttól mért távolságuk helyenként 1 km, de legfeljebb 10 km, így valójában a part előtt egy hosszú, szűk csatornát képeznek. A meredeken mélyülő tengerfenék kiválóan alkalmas nagyobb hajók kikötésére, ehhez azonban kikötő kialakítására alkalmas védett öböl szükséges, amelyből ezen a szakaszon viszonylag kevés található. A két legnagyobb ezek közül Rijeka (Fiume) városának öble, a másik pedig a Buccari (Bakar) öböl. Utóbbi Fiume alatt délkeleti irányban, kb. 15 km távolságra található. A tengermelléken kevésbé jellemzőek az olyan lapos, homokos partszakaszok, amelyek csak kisebb merülési mélységű bárkák kikötésére alkalmasak. A szigetektől eltekintve, az Isztriai félsziget és egyben a horvát tengerpart egyetlen lapos, homokos partja a déli részen található, kb. 1 km hosszúságban Medulinban.

A vitorlás hajózás korában meghatározó szerepe volt a széljárásnak, amely szerencsés esetben hajtóerőként működött, de viharos erősséggel súlyos károkat is okozhatott. Ezen a tájon a bórának nevezett szél sebessége óránként a 120 km-t is elérheti, 2,5 méteres magasságú hullámveréssel. A szigetek és a part által közrefogott szűk szélescsatornában (különösen a Velebit-csatornában) egy-egy ilyen viharos széljárás 3–4 napig is tarthat.

Ausztriai Tengermellék

A térség története csak a középkortól vizsgálva is nagyon bonyolult és összetett, az események egy sűrű hálószerkezet csomópontjaiban „minden mindennel összefügg” alapon találkozunk, majd ismét elágaznak, és újabb csomópontokban egyesülnek. Mielőtt elérkeznénk a XVII–XVIII. század fordulójához, a térségben számos hatalom törekedett érdekeinek érvényesítésére. Kezdetben a Bizánci Császárság, a Horvát Királyság, a Velencei Köztársaság, majd a Német-római Császárság, a Magyar Királyság és a Pápai állam és az Ottomán Birodalom hadakozott egymással, de a Habsburg főhercegek hatalmpolitikája nyomán kialakuló Habsburg Birodalom is színre lépett. A viszonyokat tovább színezték a terjeszkedő és visszaszoruló hatalmak között *modus vivendi*-t kereső helyi főnemesek villongásai és alkalmi szövetségei. Amennyiben a Habsburg Birodalom és benne a Magyar Királyság XVIII. században kialakuló tengerészeti egészségügye szempontjából vizsgáljuk a múltbeli eseményeket, a történelmi folyamatokból csak néhány fontosabb vonulatot szükséges kiemelni.

A korai középkor (476–1000) évszázadai után egykor a Bizánci Császárság védelme alatt álló Velencei Köztársaság önálló földközi-tengeri nagyhatalommá erősödött, és korlátlan hatalmi igényt tartott az Adriai tengerre. Vetélytársként a térségben először a Magyar Királyság jelent meg 1091-ben, amikor a Horvát Királyság trónutódlása miatt kitört belviszály adta lehetőséget kihasználva, I. Szent László (1077–1095) elfoglalta az országot. A magyarság azonban, ilyen irányú tapasztalatok és történelmi múlt hiányában, a kereskedelemben és hadviselésben sem értett a tengeri hajózáshoz, tehát ezek művelését továbbra is a horvát és dalmát lakosságra hagyta. Magyarország közjogilag sem törekedett a terület bekebelezésére, így Szlavóniát, Horvátországot és Dalmáciát (későbbi nevén „hárommegy királyságot”) társult királyságként kezelte. Mellőzve a XVIII. századhoz képest is nagyon régi történelmi fejleményeket és a változó hadiszerencsével folytatott hadjáratok leírását, a mohácsi csatavesztés (1526) után Dalmácia egészen Spalato-ig (mai nevén Split, Horvátországban) a törökök kezébe került, de a Kvarner öböl térsége soha nem tartozott az Ottomán Birodalomhoz. Horvátországnak ezt a tengermelléki partvonalát a magyar királyként is megkoronázott Habsburgok tartották birtokukban, azonban a teljes szigetvilágot, közvetlenül a partok előtt fekvő szigetekkel együtt, és az Isztriai félsziget nyugati felét is Velence birtokolta.

Fiume az 1800-as évektől Magyarország tengeri kikötőjeként él a történelmi emlékezetben. Sorsát egészen az eredetig, sőt az azt megelőző időszakig visszafelé követve földrajzilag abból kell kiindulni, hogy a mai város helyén a legrégebbi település, régi magyar nevén Terszat (horávtul *Trsat*, olaszul *Tersatto*, németül *Tersat*) az Adriába ömlő, és Horvátország határát képező Recsina folyó bal partján jött létre, tehát egyértelműen Horvátországhoz tartozott. Egy jól védhető magaslaton itt állt Terszat vára, a körülötte kialakult szolgálófaluvall együtt. Ma ez a folyó Fiume közepén, a városközponttól 2 km távolságban

északkeletre helyezkedik el. Pontosan nem adatolható időben, az 1300-as évek elején alakult ki a későbbi Fiume, vagyis a folyó jobboldali partjának települése. Különböző főúri családok uralma alatt állt, míg végül 1466-ban ezek férfiágon való kihalásával örökségként került az addig is védhatalmi feladatokat gyakorló Habsburg III. Frigyes (1452–1493, német-római császár) birtokába.

A Habsburgok terjeszkedése az Adria irányába Krajna tartomány, mint szárazföldi háttérterület megszerzésével (1335) kezdődött (ma nagy részét Szlovénia foglalja el). Ez után a Velencei Köztársaság birtokában lévő Isztriai félsziget nyugati és keleti szárazföldi oldalán igyekeztek kijutni az Adriai partokhoz. Nyugaton Duino városát és környékét (ma Olaszország Trieszt tartományának nyugati része a tengerparton) 1366-ban, Triesztet pedig 1382-ben szerezték meg. A Trieszti öböl déli partján Muggia, majd az Isztriai félsziget nyugati és folytatólagosan a keleti oldala is a XVIII. század végéig Velence tulajdonában maradt. Az Isztriai félsziget keleti partján Bersez (ma Brseč) kikötőjétől északi irányban a Habsburgok 1374-től voltak jelen, majd a partvidék legkeletibb szakaszán a fent említett Fiumét, ekkor már a Recsina folyó mindkét oldalán elterülő települést, 1466-ban szerezték meg. Ezt a terület együttest nevezték a XVIII. században Ausztriai tenger melléknek (*Österreichisches Küstenland*), vagy Belső-Ausztriai tenger melléknek (*Innerösterreichische Seeküsten*). Vegyes német–olasz nyelvű változatban *Inner-Oesterreichische Littorali* alakban is használták. Belső-Ausztria (*Innerösterreich*) a Semmering-hágótól délre elterülő három tartomány (Stiria, Karintia, Krajna) és a Tenger mellék összefoglaló neve volt, és az 1400-as évektől kezdték használni, mintegy harmadik területi egységként Alsó-Ausztria (*Niederösterreich*) és Felső-Ausztria (*Oberösterreich*) mellett.

Fiume helyzetére visszatérve, földrajzi fekvése alapján, a Recsina mint hátfolyó miatt a város a Habsburg Krajnához tartozott, és ezt az állapotot a magyar országgyűlés sohasem kifogásolta. A mohácsi vész, majd az ország három részre való felosztása után a Magyar Királyság korábbi nyugati és északi peremrészeire korlátozódott, és mint önálló hatalompolitikai tényező megszűnt létezni a térségben. Ennek ellenére a pozsonyi országgyűlések közjogi alapon állva továbbra is foglalkoztak a horvát tenger mellékkel. A vonatkozó törvények mind azért születtek, mert a Habsburgok a horvát tengerpartot is az ausztriai tenger mellék részeként kezelték. Ezt az eljárást vitatva a magyar rendi országgyűlés egyébként legfeljebb „alázatos” kéréseket terjeszthetett elő.

Amint a *Corpus Juris Hungarici*-ből kitűnik, a törvények Fiumét név szerint az 1807. évi IV. tc.-ig meg sem említették. Helyette a magyar rendek Horvátország jogán „Thersact várához” ragaszkodtak. Az első ilyen jogszabály az 1630. évi XXIII. tc. volt „az országrészek határaitól Zeng, Thersact és Bucari kikötő felé, meg a földes urak jogainak épségében maradásáról”. Szövege szerint „a karok és rendek alázattal kérik, hogy kegyelmes ígéretéhez képest méltóztassék Ő szent felsége gondoskodni arról, nehogy a külső tartományok egyezkedése, az ország szabadságának és határainak, különösen pedig a zengi

erdőknek és havasoknak, Thersact várának és Buccari kikötőnek és ezek urainak és birtokosainak bármi tekintetben is jogsérelmére lehessen; hanem mindezek az országnak és az érdekelteknek teljesen és épségben megmaradjanak”. A fenti szöveg egyértelműen rávilágít arra, hogy az országgyűlés Zengg szabad királyi városnak és tágabb földrajzi környezetének különös jelentőséget tulajdonított. Ezt már az 1608. évi XII. tc. is jelezte, de városra az 1638. évi XLII. tc., majd később az 1647. évi L. tc., és az 1600-as években még számos további tc. is visszatért, valójában jogfenntartó nyilatkozatok formájában.

Ellentétben a karok és rendek közjogi rendületlenségével, a magyar érdekek tényleges mozgásterének hiánya leginkább a Habsburg és az Ottomán Birodalom közötti béketárgyalásokon vált egyértelművé. Amikor még hatályban volt az 1663–64. évi törökellenes hadjáratokat lezáró és a magyar történeti emlékezetben „szégyenteljes” állandó jelzővel párosított vasvári béke (1664), az országgyűlés 1681. évi IV. törvénycikke abban reménykedett, hogy „Ő felsége jószágos helybenhagyásával... a törökkel való békét, s minden magyar ügyet... a magyar tanáccsal kell tárgyalni s intézni”. Ennek ellenére, az ország sorsát döntően befolyásoló, 1689 őszén kezdődő és a fentiekben már említett karlócai béketárgyaláson I. Lipótot magyar királyi minőségében is kizárólag bécsi diplomata képviselték a két főtárgyaló, Wolfgang von Öttingen és Leopold Schlick személyében. Ettől függetlenül a karlócai béke (1699) legnagyobb nyertese a Magyar Királyság volt, de az 1681. évi IV. tc.-ben foglalt királyi ígéret ellenében, „magyar tanács” bevonása nélkül. Túl a közjogi csalódottságon, a rendi országgyűlés hatalmának természetesen a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) leverése sem kedvezett. Ennek egyenes következménye volt, hogy az 1715. évi XLI. törvénycikk ismételten csak üres ígéretet tartalmazott: „Ő császári királyi felsége jószágosan beleegyezett, hogy... a török udvarral jövőben folytatandó tárgyalásoknál s az ország más ügyeinél is, hű és alkalmas magyarok közreműködésével fog élni”. Az ígéret ellenére a magyar érdekek képviseletének mellőzését a fentiekben említett pozsareváci békeszerződés (1718. július 21.) ismételten igazolta. Másfelől VI. Károly a velenceiekkel létesítendő békésebb kapcsolatok érdekében egész Dalmáciát átengedte a Köztársaságnak. Együttesen ez a békésebb viszony és az Ottomán Birodalommal kötött kereskedelmi megállapodás az Adriát mind az örökös tartományi, mind a horvát–magyar kikötők szempontjából jelentős mértékben felértékelte.

Trieszt, Fiume és a tengeri kereskedelem

Triesztet ugyan a Habsburgok már 1382-ben megszerezték, azonban Velence ellenpólusaként csak az 1700-as évektől vált a birodalom első számú adriai kereskedelmi és hadikikötőjévé. Ezzel párhuzamosan azonban a Kvarner öböl északi végében fekvő Fiumének is jelentőséget tulajdonítottak. Visszaulva a pozsareváci békeszerződésre, egy 1719. március 18-án kiadott uralkodói rendelet, ezt a szándékot mind Trieszt, mind Fiume esetében egyértelműen megerősítette.

„Mi, VI. Károly, Isten kegyelméből stb., stb. közöttünk és az Ottomán Porta között korábban kötött béke értelmében, mindkét fél számára a legnagyobb mértékben kölcsönösen előnyös, a kereskedés és a hajózás ügyét szolgáló szerződés kötött a megelőző esztendő, 1718. július 27-ik napján. Ezt megelőzően, 1717. június 2-án és folyó év, illetve hónap 15-én kiadott kegyes rendeleteinknél fogva, a fenti kereskedés bevezetésére és előmozdítására fentnevezett örökös királyságainkban és tartományainkban, illetve a hajózás révén, belső-ausztriai tenger mellékünkön is, legkegyesebb szándékunkat és akaratunkat mindenkinék tudomására hoztuk és kihirdettük.”¹¹

A fenti szöveg visszatekintő része nem említette a szabad kikötői minősítést, jóllehet ezt az 1719. június 2-án kiadott rendelet egyértelműen kifejezésre juttatta. Ezt a megfelelő kereskedelmi indoklással egy 1725. évi december 19-i rendelet viszont minden kétséget kizáróan megállapította.

„Mindenki értésére és tudomására hoztuk 1717. június 2-án, hogy mindkét belső-ausztriai tengeri kikötőnket, Triesztet és Fiumét *porti franchi*-vá¹² nyilvánítottuk, majd ezt követően kegyes rendelkezésünket 1719. március 15-én és 18-án kiadott rendeletünkben megerősítettük, megújítottuk, és kiterjesztettük. Tettük ezt annak érdekében, hogy minden kereskedőnek, gyár-iparosnak és más mesterembernek, amennyiben említett tengeri kikötőinkben letelepedni kívánnak, kedvező körülményeket teremtsünk. Egyidejűleg ígéretet tettünk arra, hogy mindenféle ragályos betegség távoltartására állandó vesztegzárat vezetünk be, hogy a tengeren érkező vagy a tengeren tovább szállítandó áruk tekintetében a szabad behozatalt és kivitelt biztosítsuk.”¹³

Az utolsó mondat különös figyelmet érdemel, ugyanis „mindenféle ragályos betegség távoltartására” hivatkozik a vesztegzári rendszer bevezetése kapcsán. Mind a latin, mind a német nyelvű okiratok a vesztegzárat *contumacia*, illetve *Contumaz* néven jelölik, ami az ókori latinban makacsságot, csökönyösséget jelentett. Ebből alakult ki a középkori jogi szaknyelvben a *contumacia* elsődleges jelentése, vagyis az a helyzet, amelyben a bírói idézés ellenére az érintett személy „megmakacsolta magát” és nem jelent meg a tárgyaláson, azonban végzést vagy ítéletet ennek ellenére (*in contumaciam*) is lehetett hozni. Ebből alakult ki jelentésátvitellel a közegészségügyi hatósági „megmakacsolás”, vagyis az az állapot, amelyben személyeket és dolgokat átmenetileg kivontak a forgalomból, vagyis elrendelték a veszteglésüket. Mindez látszólagos ellentmondásban állt az áruk szabad behozatalával és kivitelével. Ebben az összefüggésben azonban a „szabad” jelző a szabad kikötői jogálláshoz és nem a köz-

¹¹ Linzbauer X, F.: I. kötet, 570–571. oldal. 514. tételszám.

¹² Olasz: szó szerinti jelentése = szabadkikötőkké.

¹³ Linzbauer X, F.: I. kötet, 587–588. oldal. 525. tételszám.

egészségügyi hatósági eljáráshoz kapcsolódik, ugyanis ennek megkerülésével, úgymond szabadon, semmilyen személyi és áruforgalmat nem lehetett bonyolítani a tengeri kikötőkben.

A fenti, eredetileg német szöveg egyébként a szabad kikötő megjelölésére az olasz nyelvű *porti franchi*-t, vagyis a *porto* (kikötő) főnév és a *franco* (szabad) melléknév többes számú (tbsz.) alakját használja. Olasz szavak egyébként számos más összefüggésben is elfordulnak a tengerészeti közegészségügyre vonatkozó Habsburg rendeletekben. A szabad kikötői jogállás kihirdetése különben alapvető követelmény volt a Velence ellenében kiépülő tengeri forgalomban. Ráadásul, a XVIII. században az áruk tömeges mozgatásában a tengeri szállítás hatalmas fölényben volt a szárazföldi útvonalakkal szemben. Ezen a területen Ázsia felől a tevekaravánok játszották a fő szerepet, amelyek az árut száraz, homokos sivatagi körülmények között a levantei kikötőig továbbították. Európában viszont ekkor döntően ökrökkel vontatott társzekerek közlekedtek, amelyek a csapadékos tavaszi és őszi időszakban a szilárd burkolat nélküli mély, sáros úthálózaton gyakorlatilag közlekedésképtelenek voltak. A levantei térségből tehát a keleti árukat Európa felé legelőnyösebben a Földközi tengeren lehetett szállítani. A tengeri kikötők a kereskedelmi forgalom mellett számos ipari tevékenységnek is otthont adtak. Ezért szándékozott a fenti rendelet „minden kereskedőnek, gyáriparosnak és más mesterembernek” kedvező körülményeket teremteni. Kézenfekvő volt a hajózást (hajóépítést és javítást) kiszolgáló iparágak mellett a szárazföld és a tenger felől, vagyis mindkét irányból beérkező nyersanyagok és félkész termékek feldolgozása is, ami a kikötők számára ugyancsak versenyelőnyt jelentett.

Szabad kikötők esetében a szabadság a vámszabad területre vonatkozott, vagyis a kikötő be- és kimenő forgalma mentesült az áruk vámolásával járó korlátozásoktól. Így a tenger felől a külföldi áruk vámkezelés és vámteher nélkül érkezhettek, és azonnal átadhatók voltak a szárazföldi forgalomnak. A rakpartra a szállítandó áruk közvetlenül a forgalomból érkezhettek a hajókhoz, vagy a kikötői raktárakból. Szállítmányozási ütemezés miatt egyes áruk úgynevezett gyűjtőforgalomban voltak, tehát a hajók beérkezése előtt legalább egy vagy több rakományra elegendő árut gyűjtöttek össze, illetve a kisebb tételben érkező árukat gyűjtötték, hogy azokat gazdaságosabb módon szállíthassák a szárazföld felé. Egyes áruféleségek nem igényeltek különösebb védelmet az időjárással szemben, így ezeket nyílt, a többieket viszont fedett raktárakban kellett elhelyezni. Bár a jelen könyvnek nem témája a kereskedelem és a hajózás általános gazdasági jogi és rendészeti szabályozása, a részletesen ismertetendő vesztegzári rendszer közvetlenül vagy közvetve ezeket a területeket is érintette. Különösen érvényesült ez a tengeri és szárazföldi szállítmányozók és árutulajdonosok viszonyában, ugyanis a vesztegzári rendszer közéjük ékelődött az áruk zárlat alá vétele, közegészségügyi kezelése és zárlat alóli feloldása kapcsán. Kétségtelen, hogy a XVIII. században, de még a XIX. század első felében is a járványok (egyértelműen a pestis) elleni védekezés (vesztegzári

rendszer) az áruk mozgását jelentősen lassította. Ezt azonban a középkori és kora-újkorai pestis járványokat legyőző rendszer sikerei miatt mindenki elfogadta. Ugyanakkor egyes áruféleségeket kivontak az esetenként akár 40 napos vesztégzári tisztítás alól, így ezek esetében a szabad kikötők forgalmi előnyei akadálytalanul érvényesülhettek.

Jellemző a tengeri hajózásban a közegészségügyi rendészet kiemelt szerepére, hogy az első rendeletek ebben a tárgyban jelentek meg, majd az 1750-es évektől kezdődően az átfogó rendszabályok is elsősorban ezzel a területtel foglalkoztak. A járványügyi szempontok miatt második helyre szorult egyfelől a hajózás tárgyi és személyi feltételeinek pontos és átfogó rendezése, másfelől a kikötők általános rendészeti viszonyainak szabályozása. Így a tengerhajózási és kikötői közegészségügyet is magába foglaló, 1770-ben kiadott birodalmi egészségügyi főszabályzat (*Hauptsanitätsnormativ*) után csak négy évvel később, 1774. április hó 25-én jelent meg az átfogó tengerészeti rendtartás (*Navigations-Edict*, illetve olasz nevén az *Editto Politico di Navigazione Mercantile*). Külön érdekesség a hazai jogtörténetben, hogy ez a rendelet tengerhajózásunk viszonyait több mint 150 éven át szabályozta. Végül „a magyar tengeri kereskedelmi hajók személyzetének szolgálati rendtartásáról” szóló 1934. évi XIX. tc. 114. §-a helyezte hatályon kívül.

„E törvény hatálybalépésének időpontját a m. kir. kereskedelemügyi miniszter rendelettel állapítja meg. Hatálybalépésével hatályukat veszítik az ebben a törvényben szabályozott szolgálati jogviszonyok tekintetében fennálló jogszabályok, hatályukat veszítik különösen az *Editto Politico di Navigazione Mercantile* néven ismert, 1774. évi április hó 25. napján kibocsátott jogszabályok és a szolgálati jogviszonyok tekintetében fennálló szokásjogi szabályok.”

Fiume magyar tengeri kikötővé válása

Fiumében a magyar jelenlétnek az I. Világháborús vereség vetett véget. Közjogi állását tekintve a szent koronához csatolt külön test (*corpus separatum*) volt, és a várost az utolsó magyar kormányzó 1918. október 29-én adta át a horvát nemzeti tanácsnak. Mindez két évtizeddel korábban teljesen elképzelhetetlen lett volna, ezért a „saját magyar” tengeri kikötőnkéről kitűnő forrásmunka maradt az utókorra az ezredéves ünnepségek (1896) szellemi légkörében útjára indított „Magyarország vármegyéi és városai” című kötetsorozatban.¹⁴

Jóllehet a fentiekben említettek szerint Fiume, mint birodalmi város 1466-ban került a Habsburgok tulajdonába, a középkorban és az újkor elején tengeri

¹⁴ Borovszky Samu (szerk.): **Magyarország vármegyéi és városai**. Fiume és a magyar–horvát tengerpart. Budapest, Országos Monográfia Társaság, 1896–1914. II. kötet 1897. Elektronikusán: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0007/7.html>

kereskedelmi kikötőként viszonylag szerény szerepet játszott. Magyarok nem laktak a városban, foglalkozás szerint a népesség legnagyobb része tengerész, halász, kikötői munkás, hajóépítő vagy kereskedő volt, akik olaszul vagy horvátul beszéltek. Védhatalmi érdektelenség miatt a kikötő évszázadokon át teljes bizonytalanságban élt a kalóztámadások és a szárazföldi környezetből kiinduló fosztogatások miatt. Egyébként a Kvarner öböl forgalmát és összes szigetét a Velencei Köztársaság uralta, sőt a velenceiek a várost 1508-1509 között katonailag is megszállták, de tartósan nem akartak berendezkedni ezen a Habsburg érdekszférába tartozó területen. Velence fő ellenségei a tengeren egyébként sem a Habsburgok, hanem a kalózok voltak, akik Zenggben alakították ki hatalmi központjukat.

Fiume az Isztriai félsziget keleti oldalán Trieszthez viszonyítva védettebb helyzetben volt a velenceiekkel szemben, így a XVI. század elején történt rövid megszállás után, a Köztársaság háta mögött élénk kereskedésbe kezdett közép és dél Itália városaival. Ez lényegében helyközi forgalom volt az adriai hajózásban, azonban a későbbiekben tárgyalandó konzuli szolgálat miatt mindenképpen meg kell említeni, hogy saját konzulokat Fiume négy városba (Ancona, Manfredonia, Messina és Civitavecchia) is telepített.

A város először a spanyol örökösödési háború utáni időszakban lépett be a távolsági (levantei) kereskedelembe. Ehhez a már idézett szabad kikötői rendeletek csak jogi alapot teremtettek, és lehetőséget adtak a szükséges infrastruktúra kiépítéséhez. Járványügyi védelem szempontjából a legfontosabb esemény 1722-ben történt, a vesztegzári épületegyüttes (veszteglő intézet) kialakításával. Egyebekben jól jelzi VI. Károly császár érdeklődését, hogy 1728-ban személyesen is ellátogatott Fiumébe, illetve a keleti adriai tengerpartra. A buccari öböl bejáratánál egyébként hadikikötőt is akart létesíteni, Portoré (Kraljevica) környékén.

A Habsburgok által irányított kétségtelen gazdasági fejlődés nyomán a magyar országgyűlés közjogilag aggályosnak találta a fejleményeket, amennyiben úgy ítélte meg, hogy a Magyar Királyság fennhatósága veszélybe került a horvát tengerparton. Ezért ezt az aggályát az 1715. évi XLIV. tc.-ben, a Zrínyi és Frangepán birtokok, illetve az 1715. évi CXXVIII. tc.-ben Zengg városa kapcsán külön is hangsúlyozta. Mária Terézia, közvetlenül a trónra lépése után az 1741. évi XVIII. tc. 5.§-ában általános uralkodói szándékként azt szentesítette, hogy Horvátországban és Szlavóniában a határvédelmi katonai célokra „kihasított és átadott” területeken kívül „a fennmaradó rész mindenben teljesen alá rendelendik a vármegyék hatóságának”. Ezzel a közjogi egyezkedéssel párhuzamosan azonban a gyakorlati lépések egészen más irányba mutattak. Az uralkodónő a közigazgatási szervezetet minden tekintetben alárendelte a kereskedelem élénkítésének, és a már korábban is Ausztriai Tengermelléknek (*Österreichisches Küstenland*), vagy Belső-Ausztriai Tengermelléknek (*Innerösterreichische Seeküsten*) nevezett területeket 1748-ban osztrák Tengermelléki Kereskedelmi Tartomány (olaszul *Provincia Mercantile del Litorale*) néven egyesítette.

A magyar országgyűlés – Fiume alábbiakban tárgyalandó nem egészen tisztázott közjogi helyzete miatt – elsősorban a kétségtelenül horvát–magyar Buccari, Portoré, és Zengg kikötője miatt tiltakozott. Mivel 1754 után az első országgyűlés 1764–65-ben ülésezett, „az újabban szokásba hozott osztrák tenger mellék elnevezésről” című 1764/65. évi XXX. tc.-ben úgy tűnt, hogy a helyzet rendeződött. A tc. szövege szerint „a karok és rendek alázatosan megnyugosznak azon kegyes kijelentésben, melyet Ő szent felsége tenni méltóztatott, hogy a csupán földrajzi helyzetből vett ’osztrák tenger mellék’ elnevezés az ország jogait semmiképpen nem csorbitja, és belőle a szent korona joghatóságára semmiféle sérelem nem fog származni”. Ezzel párhuzamosan az 1764/65. évi XXXI. tc. a korabeli útviszonyok alapján a Dunántúl felől legegyszerűbben megközelíthető Buccari kikötő magyar királysági jogállását erősítette meg.

Fiume helyzetét földrajzilag és közjogilag is az határozta meg, hogy a Rescina folyó két partján, határváros volt Horvátország és Krajna tartomány között. Miután 1717-ben szabad kikötői jogállást nyert, 1723-tól közigazgatásilag Belső Ausztria tartományi székhelyéből, Grazból felügyelték. Az osztrák tenger mellék megszervezése után 1747-től viszont Triesztből igazgatták. Miután a század második felében nyilvánvalóvá vált, hogy a Habsburgok figyelme fő kikötőként elsősorban Trieszt felé fordult, így kézenfekvő volt, hogy Fiumét valójában a Magyar Királyság elsődleges tengeri kikötőjeként kellene kezelni. Amikor József trónörökös (a későbbi II. József) 1775-ben látogatást tett a városban és a horvát–magyar tengerparton, már ezt a gondolatot fogalmazta meg a maga számára, amint azt a későbbi események is igazolták. Miután Józsefet 1765-ben német-római császárrá koronázták, tisztázni kellett, hogy a város és környéke Krajinához tartozik-e vagy sem, előbbi esetben ugyanis a Német-Római Birodalom területi csonkításaként tiltakozhatott volna Fiumének a Magyar Királysághoz való csatolása ellen. Ebben a kérdésben József császár a bécsi államtanács véleményét fogadta el, miszerint Fiume sohasem tartozott Krajna tartományhoz. Mária Terézia ezek után 1776. augusztus 9-én kiadott rendeletében a Belső-Ausztriához tartozó Fiumét Horvátországhoz csatolta és a társult királysági jogállás révén így a város a Szent Korona tartozékává változott. Az említett rendelet a horvát tengerpart egészét is kivonta az osztrák tenger melléki jogállás alól, ami semmilyen közjogi bonyodalmat nem okozott. Fiume városi tanácsa ellenben azt kifogásolta, hogy ne Horvátországon keresztül kapcsolódjanak a Magyar Királysághoz, hanem olyan önálló területi egységként, mint az összes többi részek és tartományok. Így született meg Mária Terézia 1779. április 23-án kiadott rendeletében a *corpus separatum* vagyis a „külön test” közjogi megfogalmazása, ami visszamenőlegesen annak elismerését is jelentette, hogy a város a saját álláspontja szerint korábban sem tartozott bármely ország vagy tartomány fennhatósága alá.

Tekintettel arra, hogy 1765-től 1790-ig Mária Terézia majd II. József sem hívta össze az országgyűlést, Fiume új helyzetének becikkelyezése először a II. Lipót (1790–1792) által összehívott országgyűlésen történhetett volna. En-

nek azonban elejét vette az uralkodó 1791 januárjában küldött külön leirata, amelyben közölte, hogy nem kíván változtatni Fiume 1779 előtti jogállásán. Így a király csak az 1790/91. évi LXI. tc.-t szentesítette a tenger melléki részek bekebelezéséről: „a dicsőséges emlékezetű császárné és apostoli királynő... a tenger melléki részeket Horvátországhoz, melyet hajdan illettek, és általa Magyarország szent koronájához újonnan visszacsatolta”. A szöveg Buccari-t és Portoré-t név szerint tartalmazta, Fiumét azonban meg sem említette. Ebben a közjogi kötéshúzásban I. Ferenc (1792–1835) uralkodása alatt megtartott újabb négy országgyűlésen (1792, 1796, 1802, 1805) sem történt változás. Végül Fiume becikkelyezésére 1807-ben került sor, a IV. tc. szentesítésével, amelynek címe szerint „a fiumei kormányzónak a főrendek tábláján, Fiume város követeinek pedig a karok és rendek tábláján ülés- és szavazatjog adatik”. A tc. bevezető része az előzményekre utalva megállapította, „hogy az ország karainak és rendjeinek lángoló vágya további halasztást ne szenvedjen: Ő szent felségének jóváhagyásával, Fiume városa és kikötője, melyet Mária Terézia felséges császárné és királynő külön oklevelével már az országba bekebelezett, a jelen törvénycikkely által az országhoz tartozónak nyilváníttatik”.

Fiume magyarosításának legszebb fejezetét a XIX. század második felében a hazai romantikus nacionalizmus írta, midőn Kossuth Lajosnak tulajdonította a „tengerre magyar” jelszó szárnyra bocsátását. Ezzel ellentétben Kossuth Lajos (1802–1894) a magyar tengerhajózásra vonatkozó eredeti felszólítását, amelyből a szállóige keletkezett, az 1841-ben alapított Iparegyesületi Hetilap vezércikkében fogalmazta meg, szó szerint a következőképpen: „Tengerhez magyar! El a tengerhez!”. Valójában tehát még Kossuth romantikus lelkesedésétől is távol állt, hogy a magyarságot egy csapásra tengeri hajósnéppé változtassa. Felszólításában a fiumei kikötőt a magyar vasúthálózattal összekötő Vukovár-Fiume vonal megépítését sürgette, ugyanis az 1800-as évek közepén vasúti teherszállítási kapcsolat nélkül maradt bármely tengeri kikötőnek a legnagyobb lelkesedéssel sem lehetett volna versenyképes fennmaradást biztosítani.

A PESTIS ÉS A TENGERI KIKÖTŐK ELJÁRÁSI RENDJE

Előzmények és Pestis járványok Európában

A pestis a *Yersinia pestis* nevű baktérium által okozott fertőző-ragályos-járványos betegség, amely Európában ma már csak a történelmi emlékezetben él, azonban a világ más részein, Ázsia, Afrika és mindkét Amerika számos országában ma is állandó a jelenléte, vagyis endémiás természetű a járványtan szakmai nyelve alapján. Az alábbiakban következő rövid történelmi áttekintés távolról sem ad teljes körű magyarázatot az európai pestis járványok társadalmi-gazdasági történetére, de nagy vonalakban jól szemlélteti azt a hatalom-, kereskedelem-, és egyházpolitikai környezetet, amely a kereskedelmi útvona-

lak mentén terjedő járványok hátterét szolgáltatta. Annak ellenére, hogy utólagos tudásunk birtokában már az ókor végén szinte minden feltétel rendelkezésre állt egy nagy pestis járvány európai megjelenéséhez, a katasztrófa mégis a késői középkorig várattott magára.

A Földközi tenger az ókortól kezdve Európa, Észak-Afrika, Kis-Ázsia és a Közel-Kelet összekapcsolásával, a Fekete tengerrel együtt, egységes vízi közlekedési térséget képezett. Kereskedelmi szempontból Európában egzotikusnak számító áruфéleségek az Arab félsziget, Belső-Ázsia és India felől elsősorban tevé karavánokon érkeztek a keleti mediterrán kikötőkbe, vagy Fekete tengerhez. Az ókor utolsó és a korai középkor évszázadait, a történelem igen csak változatos társadalmi-gazdasági és kulturális fordulataival együtt, és azok ellenére is, folyamatosan élénk kereskedeм jellemezte.

Nagy Constantinus császár (306–337) a milánói ediktumban (313), más kultuszok mellett, a keresztény vallási kultúrát is intézményesítette a Római Birodalomban. A birodalmat keleti és nyugati félre felosztó Theodosius császár (379–395) a IV. század vége előtt, 380-ban a katolicizmust egyedüli államvallássá nyilvánította. A Nyugatrómai Birodalom bukása után a Kr. u. 500-as évektől a Földközi tenger keleti medencéjét a Bizánci Birodalom uralta, és minden tekintetben érdekelt volt az élénk és nyitott távolsági kereskedelem folytatásában. Ebben a közegben kezdődött a mohamedán (vagy muszlim) vallás térhódítása, amely az Arábiai félsziget közepéről indult, de kezdettől fogva otthonosan mozgott a keleti Mediterráneum kultúrájában. Kereskedelmi szempontból ez azt jelentette, hogy nyitottak maradtak a kapcsolatok Európa, Észak-Afrika és a Közel-kelet között. Ezen a helyzeten a Mohamed próféta (570–632) halála után kibontakozó rohamos iszlám birodalmi terjeszkedés sem változtatott, vagyis a kereskedelem továbbra is zavartalan maradt a fent említett földrészek között. Történelmi tény, hogy az arabok Omár ben-al Khatáb kalifa (634–644) vezetésével Jeruzsálemet rövid idővel a próféta halála után 638-ban elfoglalták, de a legkevésbé sem állt szándékukban, hogy akadályozzák az üzletileg kedvező, hatalmas tengeri személy- és áruфorgalommal járó szentföldi keresztény zarándoklatokat. Jellemző, hogy Jeruzsálem úgynevezett elestét a keresztény Európa csak több mint 400 év múltán, 1078-tól „vette észre”, amikor a hatalmat a szeldzsukok vették át az arab fatimáda kalifáktól. Ez a Kis-Ázsia belső területeiről, az Anatóliai fennsíkról érkező nép teljesen idegen volt a több évezredes földközi tengeri kultúrában, de Bizánc ellen harcolva, megalapozta a későbbi Oszmán Birodalmat. Az alapvetően szárazföldi gondolkodású szeldzsukok a tengeri kikötők élénk forgalmát elsősorban biztonsági kockázatnak értékelték, nem pedig a kereskedelmi haszonszerzés lehetőségének. Ezért a fő ellenségnek számító Bizánc mellett Európa más részeiből érkező kereskedők kiszorítását is megkezdték.

Bizáncot 1078-ban rendkívül érzékenyen érintette Jeruzsálem elvesztése, és a császárság a nyugati kereszténységhez fordult segítségért. Ezt végül II. Orbán pápa (1088–1099) ígérte meg, majd 1096-ban megindította az első ke-

resztes hadjáratot. Az egymást követő hadjáratok természetesen nem kedveztek a Belső-Ázsia, India és az Arab félsziget felől érkező áruforgalomnak, ellenben a tengeri hadiszállításban hatalmas hasznot hajtottak, elsősorban a velencei kereskedőknek. Lényegében ekkor kezdett kibontakozni a bizánci gyámságból kitörő Velencei Köztársaság tengeri kereskedelmi, majd később haditengerészeti hatalma a keleti Mediterrán térségében.

Egyértelműen ugyan nem igazolható, de az ókorban is voltak pestisjárványok a Földközi tenger keleti medencéjében, azonban az első nagy európai járvány milliós nagyságrendben 1347–1353 között szedte az áldozatait. Gyakran olvasható erről az időszokról a 15–20 milliós becslés, amely vesztességként Európa akkori lakosságának kb. egyharmadát érintette, de adatszerűen semmilyen demográfiai számítással nem igazolható. Az első nagy járvány eseményeinek visszakövetésével a kortársak előtt is nyilvánvaló volt, hogy a pestist a Krím félszigetről egy háborús összetűzést követően genovai hajósok vitték át Konstantinápolyba. Innen ugyancsak a tengeri hajózás révén terjedt tovább Velencébe, Messinába, Genovába és Marseilles-be. Ez a hatalmas pusztítást okozó járvány egyben nyitánya is volt a Földközi tenger keleti medencéjének kikötőiből tengeri úton behurcolt pestis elleni védekezés több évszázados küzdelmének. Törvényszerű volt, hogy a védekezés élenjáró szakemberei a levantei térséggel kapcsolatban álló európai tengeri kikötőkben dolgoztak. A tengeri útvonal mellett a pestis Ázsiából Európába szárazföldi közvetítéssel is megjelent, ezzel szemben azonban a korabeli egészségügyi rendszet képtelen volt bármilyen hatásos védelmet felmutatni. Miután a nagy tengeri kikötők a korabeli orvostudománytól – a betegség egyébként is nyilvánvaló tüneteinek megállapításán kívül – további segítséget nem remélhettek, tapasztalati alapon, rendszeti megoldásokkal kezdetek kísérletezni. A közegészségügyi hatóságok több évszázados munkával olyan eredményes eljárási rendet alakítottak ki, hogy a már említett marseille-i 1720-as pestis járvány után a tengeri kikötőkből újabb járvány nem indult ki Európában. Ezt a kikötői modellt a Habsburg törvényhozás az 1770-es egészségügyi főszabályzatban a szárazföldi határokon is kötelezővé tette, mintegy tengerpartként kezelve a határokat, amelyeken a „kikötők” a határállomások voltak. A főszabályzat gyakorlati próbájára az 1768–1772 között zajló orosz–török háborúban került sor. Ekkor a Habsburg Birodalomnak már kiépített szárazföldi védvonala volt az Adriától a keleti Kárpátokig, azonban az északkeleti határokon semmilyen intézkedés nem történt. Miután az első hírek megérkeztek a közelgő pestis járványról, Mária Terézia parancsot adott, hogy a védvonalat ezen a birodalmi határon is ki kell építeni.¹⁵ Lengyel területeken a halálos áldozatok száma a negyedmilliós ha-

¹⁵ Császári parancs 1768. március 1-én, csatolva az Udvari Egészségügyi Bizottság ülésének jegyzőkönyvéhez. Haus-Hof und Staatsarchiv (HHStA) Bécs, az Udvari Egészségügyi Bizottság jegyzékei az Udvari Kancellária részére, 1764–1775, Fasciculus 259. (a dokumentumoknak nincs sorszáma).

tárt is átlépte.¹⁶ Ezzel szemben a határ belső oldalán, Zemplén vármegyében csak két kisebb góc jelent meg, de 24 órán belül ezeket is bekerítették, és a jelentések szerint összesen 40, illetve 46 fő volt a halálos áldozatok száma.¹⁷

Elsődleges megelőzés: hírszerzés és okiratok

Orvosi értelemben a megelőzés elsődleges formája, vagyis a primér prevenció azt jelenti, hogy olyan intézkedéseket hozunk, amelyek eleve megakadályozzák bármilyen betegség megjelenését. Járványügyben ezek ma már jellemzően egészségügyi szakmai természetűek (védőoltások), de a legfejlettebb egészségtudományi ismeretek mellett is szükség lehet rendészeti eszközök alkalmazására. A XIX. századot, vagyis az első védőoltások korát megelőzően, önmagukban a rendészeti eszközök is sikerrel járhattak, amint azt a pestis elleni védekezés egyértelműen bizonyította.

Tengeri kereskedelemben a primér prevenció eszköze a járványgócok helyéről szerzett megbízható értesülés és igazolás volt, amelynek birtokában a kikötői egészségügyi hatóság eredményes döntéseket hozhatott a tengeri személy- és áruforgalom kezelését illetően. Természetesen, ha a legkisebb gyanú is felmerült, a legegyszerűbb megoldás a kikötők azonnali lezárása lett volna, azonban a kereskedelmi haszonszerzés miatt ez egyetlen egy országnak sem állt érdekében. Tehát még alapos okkal feltételezett fertőzöttség esetén is fogadták az érkező hajókat, vagyis a védekezés második fokozatát, a szekunder prevenciót alkalmazták. Orvosi szakmai szempontból a prevenciónak ez a típusa azt jelenti, hogy a már fennálló betegségről a legkorábbi időszakban szerzünk tudomást, és egyben mindent elkövetünk a kór kifejlődésének megakadályozása érdekében.

Visszatérve a primér prevencióra, a tengeri hatalmaknak elemi érdeke volt, hogy a járvány kiindulásaként számításba vehető kikötőkből a híreket saját bizalmi embereiktől szerezzék. Ez kiterjedt személyi hálózatot igényelt, de úgy mond nem a semmiből kellett létrehozni. A Földközi tengeren, különösen annak keleti medencéjében viszonyossági alapon kialakított kereskedelmi központok működtek, ugyanis a kikötőkben a kereskedők saját tengeri hatalmuk védelme alatt álló telephelyekkel, raktárakkal és kisebb-nagyobb létszámú állandó honi személyzettel (kolóniával) rendelkeztek. Az itáliai városállamok (elsősorban Velence és Genova) ilyen telepein a kolónia tagjai maguk közül vezetőt választottak, akit konzulnak neveztek. A név eredete az ókori latin *consulo* igére vezet vissza, ami tanácskozást, ügyintézést, valamivel törődést és tanácskérést jelentett. Tengeri hajózásban a konzulok feladata elsősorban a kereskedelmi érdekek

¹⁶ Erna Lesky: Österreichisches Gesundheitswesen im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus (Ausztriai egészségügy a felvilágosodás korában) = Archive für österreichische Geschichte, 1959, 122. 44–57. o.

¹⁷ Vármegyei jeletés a Helytartótanácsnak, 1770. December 30. Magyar Országos Levéltár, Helytartótanácsi iratanyagok, C37, Acta 141. (eredetileg latin nyelven)

és saját honfitársaik védelme volt az idegen környezetben, továbbá nyilvántartásokat vezettek a hajókról, a kikötői személy és áruforgalomról, hitelesítették az útleveleket és árújegyzékeket, továbbá a kolónia tagjainak egymás között kötött megállapodásait. Megállapítható tehát a további részletek mellőzésével, hogy általános rendészeti és közhitelességet igazoló tevékenységet végeztek. Ez adja a magyarázatát annak, hogy az 1300-as évek elejétől a konzulokat már az állam telepítette az állomáshelyükre, és csak az általuk kiállított tanúsítványokat fogadták el közhitelesnek. Az 1300-as évek közepétől állandósult pestis veszély miatt a konzulátusok tevékenysége az igen fajsúlyos közegészségügyi rendészeti szerepkörrel is kibővült. Folyamatosan küldték a jelentéseket állomáshelyük és a szárazföldi környezet járványügyi helyzetéről, amelyek alapján a központi szervek döntéseket hozhattak a személy és áruforgalom szabályozásáról. Ennek kapcsán, mivel a levantei térség és Európa nyugati, illetve északi fele között bonyolított forgalom óriási hasznot hajtott, az eljárások folyamatosan a biztonsági határok feszegetésével jártak. A pestis nyilvánvaló kitörése, másfelől a járványmentesség világos helyzetet jelentett, a köztes állapotok (gyanú vagy alapos gyanú) azonban bonyolult egyensúlyozást igényeltek a kereskedelmi és a járványügyi érdekek között. Ezt az érintettek a legkevésbé sem titkolták. Így például a bécsi udvari egészségügyi bizottság egy 1765-ben készített jegyzékében szó szerint a következőket rögzítette: „midőn a levantei áruk és az onnan érkező személyek egyik vagy másik helyen könnyebbséget élveznének, oda fognak fordulni, ahol a vesztegzár időtartamát a hatóságok a legrövidebbre szabják”.¹⁸ Mindazonáltal a természettudományos ismeretek teljes hiánya miatt a nyereszkeskedők és az óvatosabbak is csak a közvetlen tapasztalati ismeretekre támaszkodhattak. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy a fertőzöttségre gyanús emberek közvetlen veszélyforrást jelentenek, azonban ha hosszabb megfigyelési idő alatt tünetmentesek maradtak, szabadon engedhették őket. Másfelől kiderült, hogy egyes áruféleségek a pestist semmilyen módon nem terjesztik, tehát teljesen szabadon forgalmazhatók. Ugyanakkor más portékák veszélyesnek, sőt nagyon veszélyesnek minősültek, de bizonyos tisztítási eljárások után forgalomképesé válhattak. Mindezek részletezése és modern természettudományos magyarázata a „Patkányok, bolhák és élettani sajátosságok” című fejezetben következik.

A kereskedelmi hajók járványügyi minősítése a kiindulási kikötőből magukkal hozott közhiteles okmányoktól függött, amelyet a levantei forgalom itáliai erőfölénye miatt általában *patente di sanità*-nak neveztek. Egységes rendszere már az 1600-as évektől kialakult, ugyanis önpusztító versenyhelyeztet eredményezett volna, ha egyes kikötők előnyöket remélve lazítanak a szabályokon.

¹⁸ Noten von der Sanitäts-Hofdeputation ad Hofkanzley. Haus-Hof und Staatsarchiv (HHStA) Bécs, Ausztria, 1764–1775, Fasciculus 259.

A Habsburg konzuli hálózat kialakulása

Az 1348-as első nagy európai pestisjárvány után a keleti mediterrán térséggel legélénkebb tengeri kereskedelmet folytató Velencei Köztársaság élen járt a védekezés módszereinek kidolgozásában. Ennek intézményesített vezető hatósági szerve volt az 1486-ban létrehozott közegészségügyi magisztrátus, amelynek fegyveres járőrhajói ügyeltek arra, hogy a Velencében kikötni szándékozó hajók kapitányai előzetes nyilatkozatot tegyenek a hajók fertőzésmentességéről és bemutassák azokat a tanúsítványokat, amelyek ennek valóságtartalmát igazolták. Ilyen okiratokat annak a kikötőnek a hatósága állított ki, ahol a hajó rakodott és ahonnan útra indult. Sajnálatos módon bevett gyakorlat volt egyébként a kapitányok között, hogy a fertőzött kikötőkben kiállított papírokat megsemmisítették, és útjuk során helyettük újakat szereztek be olyan kikötőkben, ahol nem volt fertőzöttség. Ennek a visszaélésnek a megakadályozására a velencei magisztrátus a hírszerzőket telepített a jelentősebb kikötőkbe, akik az ott működő velencei konzulok munkáját segítették. Időben pontosan nem adathatóan, de az 1500-as években kialakult gyakorlat alapján a magisztrátus már csak a velencei konzulátusok által kiállított közegészségügyi tanúsítványokat fogadta el közhitelesnek.

Ilyen kész történelmi minták alapján, a Habsburg konzuli hálózat kiépítése Mária Terézia uralkodásának idején került napirendre,¹⁹ ugyanis a VI. Károly uralkodása alatt megtett első lépések még nem eredményeztek tömeges forgalmat az érintett kikötőkben. Trieszt kikötőjének gazdasági és műszaki fejlesztésével párhuzamosan egy korábban nem létezett kereskedelmi flottát kellett létrehozni, amelynek kritikus pontját a személyi állomány jelentette. Tekintettel arra, hogy hazai birodalmi forrásból szinte egyik napról a másikra nem lehetett előteremteni tengeri jártassággal rendelkező szakembereket, a cél érdekében, a külhoniak munkába állítása miatt, biztonsági kockázatokat kellett vállalni. Szükség volt tehát a jogok és köteleességek pontos rögzítésére. Erre 1774-ben került sor a fentiekben már említett *Navigationsedikt* megalkotásával. Jól jellemzi egyébként a jogalkotási munkamenet rangsorolását, hogy mégsem ez volt az elsődleges feladat, hanem a közegészségügyi rendszet szabályainak rögzítése. Az 1755-ben kiadott első szabályzatot még három újabb követte, 1757-ben, 1764-ben és végül 1769-ben, és még az utolsó is öt évvel előzte meg a *Navigationsedikt*-et. A kedvező feltételek hatására 1760-ban a birodalmi kereskedelmi flotta már 127 hajót üzemeltetett. Triesztben a kikötői nyilvántartás szerint 1768-ban közel 7.000 hajó érkezését rögzítették, ami átlagosan napi 15–20 hajó fogadását jelentette, a lakosság száma pedig az 1780-as évek végére 20.000 főre emelkedett.

A század első felében bekövetkezett forgalomművekedés miatt, és nem

¹⁹ Robert-Tarek Fischer: Österreich im Nahen Osten, die Grossmachtpolitik der Habsburgermonarchie im Arabischen Orient 1633–1918. Böhlau Verlag Wien–Köln–Weimar. 2006, 39–41. o.

utolsó sorban a járványügyi biztonság fokozása érdekében, az 1750-es évek elején nyilvánvalóvá vált a konzuli szolgálat kiépítésének szükségessége. Mária Terézia egy 1752. május 30-án kelt leiratában rögzítette, hogy „más kereskedő nemzetekhez hasonlatos módon” olyan konzulátusokat kell alapítani, amelyek „egyaránt járatosak a kereskedelmi és közegészségi ügyekben, és megadják a szükséges támogatást és védelmet mind a kereskedőknek, mind a hajótulajdonosoknak”. A célterületek az Égei-tengeren kívül elsősorban a közel-keleti mediterrán kikötők voltak. Az Ottomán Birodalommal kötött államközi megállapodások eredményeként 1763-ban 26 konzulátus működött, a többi között az akkor szíriainak nevezett partvonalon Aleppo, Tripoli, Akko, Jaffa, a Nílus deltájában pedig Kairó és Alexandria kikötőjében.

A hálózat gyors fejlesztését elsősorban az alkalmas személyzet hiánya akadályozta. Ezért a bécsi államigazgatás külföldi kereskedők és hajózási szakemberek segítségét volt kénytelen igénybe venni. Mivel ők állami tisztviselők nem lehettek, javadalmazásukat a különböző konzuli illetékek átengedése biztosította. Ráadásul a központosított abszolút monarchiák fegyelmezett tisztviselőihez képest ezeknek az embereknek a megbízhatóságával kapcsolatban is komoly gondok merültek fel. Jóllehet Bécsben a Keleti Akadémiát 1754. január 1-én nyitották meg, a megfelelő konzuli állomány kinevelése hosszabb időt igényelt, ugyanis a leendő tisztviselőknek alapos nyelvismerettel (elsősorban török és arab) kellett rendelkezniük, továbbá hajózási, kereskedelmi és diplomáciai jártassággal. Ezért szükségszerűen alakult úgy a helyzet, hogy a hálózat teljes kiépülése csak Mária Terézia uralkodása után következett be.²⁰ Habsburg szempontból a világkereskedelem területi átrendeződését figyelembe véve, ez a fellendülés sajnálatos módon már kétszeresen szerencsétlen időszakra esett. Egyfelől nyilvánvaló volt, hogy Amerika felfedezése után a fő tengeri közlekedési útvonalak fokozatosan áthelyeződtek az Atlanti óceánra. Ez végül is elsorvasztotta a levantei kereskedelmet, másfelől az 1700-as évek első feléig ennek ellenére maradtak olyan áruféleségek, amelyek a kereskedőknek és a szállítmányozóknak is jelentős jövedelmet biztosítottak. Például a kávé fogyasztását a törökök terjesztették el Európában, és eredetileg a behozatala Jemenből történt, mivel a növény ott volt őshonos, és nem a nyugat-indiai, a karibi szigetvilágban, illetve Braziliában. A kávécsereje áttelepítésével azonban ezeken a gyarmati területeken kibontakozó tömegtermelés a levantei behozatalt az 1700-as évek végére teljesen kiszorította. A másik ilyen áru az étkezési cukor volt. Ezt eredetileg Indiában állították elő az ott őshonos cukornádból. A növényt azonban az arabok elsősorban Egyiptomban már a 700-as években sikeresen meghonosították, és a cukrot közvetlenül a levantei kikötőkön át szállították Európába. Miután a nyugat-európai gyarmatosító hatalmak a cukornádat is sikeresen áttelepítették a karibi szigetvilágba, a tömegtermelés

²⁰ Tomenendal Kerstin: *Das türkische Gesicht Wiens. Auf den Spuren der Türken in Wien*. Wien–Köln–Weimar, 2000, 64. o.

miatt az onnan származó behozatal a levantei forgalmat az 1700-as években már jelentéktelenné tette, ráadásul egy a mérsékelt égövön is honos répafajtában a cukor felfedezése (1747) Európában a belföldi előállítását is lehetővé tette. Történelmi tény, hogy Mária Terézia egy 1768. március 12-én kiadott rendelete szerint „a tisztított cukor, nem Törökországban előállított áruféleség, így a török alattvalók nem jogosultak annak legszentségebb császári-királyi Őfelsége országaiba és tartományaiba irányuló behozatalára és ott kereskedelmi fogalmazására, ennél fogva... akár honi, akár külföldi személyek, ha török területről cukrot a veszteglő intézeteken keresztül behozni szándékoznak, tilos az áru befogadása, sőt kötelező az azonnali visszafordítása”.²¹ Tekintettel arra, hogy a cukor ráadásul a nem-ragályozódó áruk közé tartozott, egyértelmű volt, hogy a rendelet, a többi között, célirányosan a belföldi termelés és feldolgozó ipar védelmét is szolgálta.

Röviden a pestisről, orvosi szempontok alapján

A tapasztalati alapon kialakított, valójában nem egészségtudományi szakmai módszerekkel, hanem általános rendészeti eszközökkel folytatott védekezés a XVIII. században győzelmet aratott pestis járványok felett. Történt pedig mindez több mint száz évvel a mikrobiológia tudományának kialakulása és több mint kétszáz évvel az antibiotikumok felfedezése előtt. Ráadásul a középkorból örökölt nézet szerint a pestist isteni büntetésnek tartották, tehát a sikerhez valamilyen teológiai magyarázatot is kellett mellékelni. Figyelemre méltó ennek kapcsán az 1769-ben kiadott, a második trieszti veszteglő intézet működéséről szóló szabályzat bevezető része, amely az isteni beavatkozás kettős természetét taglalja. „A pestis a legfélelmetesebb szenvedés, amellyel az isteni oltalom fegyelmez bennünket, mindazonáltal ez a fegyelmezés is jótéteménnyé válik, ugyanis az eseményeket olyan rendbe állítja, hogy az okos emberek képesek legyenek, sőt kényszerüljenek is valamennyi eszköz megragadására, ha azok rendelkezésre állnak a pestis által okozott káros következmények megelőzésére, csökkentésére, vagy teljes visszaszorítására”. Teológiaiilag ez azt jelenti, hogy az isteni csapás belső természete olyan következetes szabályokhoz igazodik, amelyek a halandó emberek számára is felismerhetők és hasznosíthatók a pestis elleni küzdelemben.

A pestis elsődlegesen a rágcsáló állatok betegsége. Vadon élő fajtáik (pl. mormoták és mókusok) is szerepelhetnek közvetlen veszélyforrásként, elsősorban a prémvadászok körében, de ezekre az esetekre a szórványosság jellemző. Kórokozóként a *Pasteurella pestis* a beteg állatról csak az emberi vérrendszeren keresztül juthat a szervezetbe, vagyis epidemiológiai szakmai nyelven szólva az elsődleges fertőzéshez a bőrfelületen egy nyílt behatolási kapu szükséges. Az említett prémvadászok esetében erre akkor került sor, amikor az elejtett, beteg állatokat megnyúzták, és közben a kezükön apró bőrsérüléseket

²¹ Linzbauer, II. kötet, 450. o. 588. tételszám.

szenvedtek. Az ilyen ritka esetektől eltekintve a fertőzést jellemzően az emberek közelében élő beteg patkányokon, mint köztes gazdaállatokon élősködő *Xenopsilla cheopis* nevű bolhák okozzák. A bolha a pestises patkány vérének szívása miatt ugyancsak megfertőződik, azonban ennek következtében az emésztőrendszerének úgynevezett előgyomrában elszaporodó baktérium elzárja a tápcsatornáját. A bolha tehát éhez, és annak érdekében, hogy vérhez jusson, kihasznál minden lehetőséget az újabb csípésre, így az emberre is átugrik. A táplálékhoz ugyan az emberen sem jut hozzá, de minden csípéssel kórokozók tömegét oltja be az újabb gazdaszervezetre.

Amikor a kórokozó bejutott az emberi szervezetbe, a betegség legsúlyosabb, de szerencsére ritkán előforduló formája a vérárammal történő azonnali, hiperakut szóródás, amely magas lázzal, eszméletvesztéssel kezdődik. Általános bevérzéseket okoz a bőrön és a nyálkahártyákon, majd akár néhány óra alatt, de legfeljebb 2–3 napon belül a beteg halálát okozza. Jellemzően azonban nem ez történik, hanem a fertőzött bolha csípése után a kórokozók a nyirokutakban kezdenek terjedni és az útjukba eső első nagyobb, úgynevezett regionális nyirokcsomókban gyulladást okoznak, fájdalmas megnagyobbodással. A lágyékhajlat vagy a hónalj regionális nyirokcsomói azért számítanak gyakori helynek, mert a bolhacsípés többnyire a lábon, ritkábban a karon keletkezik (alvó emberen egyébként bárhol előfordulhat). Ezeket a megduzzadt csomókat már az ókori orvoslásban görögül *bubon*-nak nevezték, így lettek a bubópestis névadói. A bolhacsípés és a tünetek megjelenési ideje között átlagosan 2–6 nap telik el. Ebben a szakaszban a betegség nem ragályos, sőt akkor sem az, amikor az elgennyedett nyirokcsomók kifakadnak, ha a váladékkal érintkezésbe kerülő bármely személynek nincs olyan hámsérülése, amelyen át a kórokozók a szervezet vér-, illetve nyirokáramába jutnának. A beteg ember nyirokcsomóiból kiszabaduló baktériumoknak azonban már nem állja útját a nyirokrendszer, és a vérkeringés révén a szervezet összes további nyirokcsomójában, illetve a zsigeri szervekben (máj, lép, vese, tüdő), de az agyban is szövetelhalással járó góccokat hoznak létre, magas lázzal, eszméletvesztéssel, és a beteg halálát okozzák. Bubópestis esetében előfordulhat, hogy a nyirokcsomók betokozódnak, és a beteg túléli a fertőzést, sőt védettség is kialakulhat az immunrendszerében. Itt kell megemlíteni, hogy a pestis, mint számos más járványos betegség ellen a XX. századtól ugyancsak rendelkezünk védőoltással, amelynek nyomán mesterségesen kialakított, és hatásos ellenállás jön létre a szervezetben. Ennek jelentős hátránya, hogy nem ad tartós védettséget, és a hatás átlagosan egy év után megszűnik. Általános lakossági védőoltásként tehát nem alkalmazható, de napjainkban is használják például expedíciós hadseregekben a katonák védelmére. A kialakuló betegség különben, ha kezdeti szakaszában felismerik, antibiotikumokkal jól kezelhető.

A fent említett zsigeri szervek közül terjedés szempontjából a tüdő legveszélyesebb, amelyben a bubópestis nyomán tüdőpestis alakulhat ki. Ez által a beteg ember közvetlen fertőző forrássá válik, ugyanis hörghurut és tüdőgyul-

ladás következtében a köhögés és a váladék ürítése miatt a járvány cseppfertőzéssel terjed, vagyis tömeges elsődleges tüdőpestis jöhet létre. Történelmileg semmi kétség nem férhet ahhoz, hogy tömegessége (több millió áldozat) és a gyors terjedés miatt, a középkor és a korai újkor nagy európai pestisjárványait a pestis cseppfertőzőes fajtája okozta.

A korabeli személyi és környezeti higiénés viszonyok között a lakóhelyek körül élősködő patkányok (különösen a tengeri kikötőkben) és a bolhák is állandóan jelenlévő „természetes” jelenségnek számítottak. Ezért egyetlen egy közegészségügyi szakemberben sem merült fel, hogy kapcsolatban állhatnának a pestis megjelenésével és terjedésével. Korabeli forrásokat olvasva azonban nem egyszerű eligazodni a különböző nézetek között, ami viszont elkerülhetetlen a pestis-szabályzatok hatásosságának és hatékonyságának, egy szóval a sikerességének megértéséhez. Ráadásul a járványtan megfelelő fogalmait magyarul a mai közbeszédben sem használjuk egyértelműen. A modern természettudományos terminológia szerint fertőzés (*infectio*) következtében jönnek létre azok a betegségek, amelyeknek valamilyen mikrobiológiai lény az okozója, és jellemző módon a fajlagos kórokozók fajlagos betegségeket okoznak. Számos fertőzéssel létrejött betegség azonban nem képes az adott szervezeten kívüli terjedésre (pl. egy foggyökér körüli tályog), vagyis nem feltétlenül ragályos (*contagiosus*) természetű. A ragályosság (*contagiositas*) azt jelenti, hogy a betegség kórokozója közvetlenül vagy közvetve terjed az emberek között, például cseppfertőzéssel, széklettel-vizelettel, különböző váladékokkal, nemi érintkezéssel, vagy élő vektorok (pl. bolhák vagy szúnyogok), illetve élettelen közvetítő tárgyak útján. Amennyiben ezek a betegségek egy adott földrajzi környezetben állandóan jelen vannak, szakmai nyelven endémiásak, tehát nem járványos, vagyis nem epidémiás természetűek. Minden járványnak (*epidémia*) az a lényege, hogy az általa sújtott környezetben időszakosan jelentkezik, és tömeges megbetegedést okoz a fogékony lakosság körében.

Ezek világos és egyértelmű fogalmak, azonban egyiket sem vetíthetjük vissza a múltba, a történelmi járványtani dogmatika megértéséhez, amely évszázadokon keresztül Girolamo Fracastoro (1478–1553) itáliai orvos 1546-ban kiadott könyvének (*De contagione et contagiosis morbis et eorum curatione, libri tres*) különböző értelmezéseire támaszkodott.²² Fracastoro nyomán szakmailag teljes egyetértés alakult ki abban, hogy a ragályozódó képességet szemmel nem látható apró részecskék (*seminaria*) okozzák. Eredeti értelmezés szerint ezek nem feltétlenül élőlények, állhatnak valamilyen vegyi anyagból is, és alkalmasak arra, hogy a betegséget közvetlenül emberről emberre, vagy tárgyak közvetítésével terjesszék, sőt a levegő által szállítva nagyobb távolságra is eljuttassák. Fracastoro tehát semmilyen sarkított osztályozást nem végzett a terjedés természetét illetően. Így a nézetei két szélsőséges álláspont kialakí-

²² Nutton, V.: The reception of Fracastoro's theory of contagion. The seed that fell among thorns? *Osiris*, 1990, 6 (1), 196–234. o.

tására adtak lehetőséget. Ennek megfelelően kétféle alapvető felfogás terjedt el az epidemiológiában, amelynek képviselői a kontagionisták, illetve a miazmatikusok voltak. Előbbiek szerint a fertőzés személyi érintkezéssel vagy tárgyak által közvetítve terjed, az utóbbiak viszont a levegőt gondolták közvetítő közegnek. Tehát a miazmatikusok azt állították, hogy a kórokozó részecske (*miazma*) kezeletlen szerves hulladékokból és posványos vizekből fertőzi a levegőt, majd az így megromlott légkör felelős a járványok megjelenéséért és terjedéséért. Ezzel szemben a kontagionisták szerint a kórokozó (*contagion*) nem a levegő közvetítésével, hanem az emberek közötti közvetlen érintkezéssel, vagy tárgyak, esetleg háziállatok közvetítésével terjed.

Áttérve az általános elméletekről a pestis világára, több évszázados tapasztalati ismeretanyag alapján a pestist (legalább is a bubó pestist) kontagiosus vagyis érintkezéssel terjedő ragályos betegségnek tartották, de a járványok kitörésének megelőzésében nem az orvosi javaslatok (személyes életmód, étrend, orvosságok stb.) hanem a hagyományos rendészeti eszközök bizonyultak eredményesnek. Ezek felett az államigazgatás rendelkezett, ráadásul a polgári közigazgatás elégtelensége esetén a katonaságot is kivezényelték. Mellőzve a kontagionisták és miazmatikusok évszázados vitájának orvostörténeti részleteit, a pestis legyőzése a XVIII. században egyértelműen a kontagionistákat igazolta. Ezzel szemben, ha a járvány mégis kitört, és eljárási hibát nem lehetett kimutatni, abban a miazmatikusok saját elméletük vitathatatlan igazolását látták. Ugyanakkor a miazmatikusok kétségtelen történelmi érdeme, hogy semmi máshoz nem mérhető módon járultak hozzá a települések, elsősorban a városok higiénés kultúrájának XVIII–XIX. századi fejlődéséhez.

A vitakozó orvosi szakmával ellentétben a járványügyi igazgatás határozott eljárási rendet igényelt, és nem adhatott „egyfelől-másfelől” jellegű utasításokat a hatóságoknak. Ezért az orvosi szakmai bizonytalanság helyett az államigazgatás már a XVIII. század végén megalkotta a maga szintetikus állásfoglalását. Egy 1793-ban befejezett, de végül törvénybe nem iktatott hazai jogszabály tervezet szerint „az epidemicus betegségek, amint az magának a szónak a jelentéséből adódik, kezdetben nem feltétlenül ragályosak, azonban gyakran és különböző helyeken ugyanazon időben törnek ki, több embert egyszerre támadnak és betegítenek meg, majd ezután az adott betegség természetének megfelelően némelyek olykor valóban ragályossá is válhatnak”.²³

Patkányok, bolhák és vesztegzári intézkedések

Pestis esetében a XVIII. századi járványügyi rendészet sikerei alapján mindenki elfogadta a betegség *contagiosus* természetét, és a védekezés szigorú szabályai is a ragályozódás útjainak megszakítására épültek. Mai tudásunk alapján

²³ Balázs P.: Egészségügyi szabályozás a XVIII. század végén. Magyar Királyság és Erdély I–II. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest, 2016, I. köt. 200. o.

a korabeli tapasztalatokra alapozott kérlelhetetlenség mögé természettudományos magyarázatokat is állíthatunk, miután részletesen ismerjük a humán körélettani folyamatokat, illetve a fertőzött patkányok és bolhák viselkedését.

Mindenekelőtt azt kell leszögezni, hogy Európában sohasem volt endémia a pestis. A tengeri kereskedelmi útvonalak mentén jellemzően a keleti mediterrán kikötőkből indult ki, amelyek viszont a mögöttük elterülő ázsiai szárazföld felől fertőződtek. A levantei térségből induló hajók a közbűlső kikötőkben vagy a célállomásokon, háromféle módon okozhattak járványokat. A személyzet vagy az utasok saját testükön, ruházatukban, használati tárgyaikban és személyi csomagjaikban vihették magukkal a partra a beteg bolhákat. Másfelől ezek a kirakodott hajórakomány egyes áruféleségeiben is rejtőzködhettek, vagy harmadik lehetőségként a fertőzött hajópatkányok a saját szőrzetükben vitték a bolhákat a szárazföldre. Jellemző módon a patkányokat senki sem gyanúsította, ugyanis akár volt járvány, akár nem, a patkányok mindig nagy számban élőködtek a hajókon, és főként a kikötőkben. A mikrobiológiai felfedezések előtt a bolhákról is így gondolkodtak, ugyanis az emberek testén és környezetében, különösen az alsóbb néprétegekben, állandóan jelen voltak. Ráadásul járványmentes időszakokban, Európában a csípéseket a *Pulex irritans* nevű bolha okozta, amely nem játszott szerepet a pestis terjesztésében. Mivel a nagy járványok (másodlagos tüdőpestis) kitörésekor a korabeli egészségrendészet és orvoslás teljes eszköztára hatástalannak bizonyult, sikereket valójában a bubó pestis megjelenésének és terjedésének megakadályozásával lehetett elérni, vagyis az elsődleges és másodlagos megelőzés (primér és szekunder prevenció) eszköztárának alkalmazásával.

A pestist terjesztő bolha, a *Xenopsylla cheopis*, elsősorban a patkányon élőködik, azonban átválthat az emberre is, és nem hagyja el, amíg a gazda szervezet testhőmérséklete a halál miatt nem süllyed a normál értéktartomány alá. Egyik emberről a másikra a bubó pestis terjedését a bolhák ugrási távolsága határozza meg, amely függőlegesen nem haladja meg a 18, vízszintesen pedig a 30 centimétert.²⁴ Gazda szervezet nélkül a bolhák elpusztulnak, és szaporodási ciklusuk is megszakad, ha környezetük hőmérséklete 10 °C alá csökken, vagy közvetlen napsütés hatására 40 °C fölé emelkedik, és a levegő páratartalma kevesebb, mint 70–80%.²⁵ Ráadásul, vérszívási lehetőség nélkül a legkedvezőbb körülményeik között is, legfeljebb 38 napon belül elpusztulnak.²⁶ Mindezek a fertőzésmentes egyedekre vonatkoznak, arról azonban sajnos nincs megbízható adat a szakirodalomban, hogy a fertőzöttek élettartama hogyan alakulhat. Utóbbiak, még ha petéket is raknának, a fertőzést nem örö-

²⁴ Rotschild, M et al.: The flying leap of the flea. Sci. American 1973, 229, 92–100. o.

²⁵ World Health Organisation: Fleas. In: Vector control in international health, Geneva, 1972. 34–38. o.

²⁶ Bacot, A. V: A study of the bionomics of the common rat fleas and other species associated with human habitations. J. Hyg. (London) 1914, 13, 447–654. o.

kítik,²⁷ tehát, amennyiben a pestisre gyanús hajót, annak személyzetét, utasait és szállítmányát a célkikötőben 38 napra tökéletesen elzárták a szárazföldi környezettől, és a fedélzetén időközben senki nem betegedett meg pestisben, a hatóság a fertőzésmentességet biztonsággal megállapíthatta.

Miután egyértelmű volt, hogy a pestist a tengeri áru- és személyszállítás közvetíti, a kereskedelmi érdekek jelentős nyomást gyakoroltak a megelőzés kidolgozására. Az egészségrendészet részben ezekhez igazodva, de szükség esetén ezek ellenében dolgozta ki eljárásrendjét. Kikötőkben a leghatásosabb megoldás a hajó és a szárazföld közötti érintkezés teljes kizárása volt. Következésképpen a hajót, rakománnyal, a személyzettel és az utasokkal együtt a kikötőn kívül horgonyozva kellett várakoztatni, tétlenségben, tehát veszteglő állapotban, vagyis vesztegzár alá helyezve.

A megelőzésnek ezt a teljes elszigetelésre és külső megfigyelésre alapozott, orvosi és rendészeti szempontból is passzív módját, először Velencében alkalmazták 1348-ban. Jól dokumentált módon azonban az első, cselekvő módon végzett rendészeti beavatkozások a Raguzai Köztársaságban kezdődtek, 1377-ben.²⁸ A kikötői hatóság megbízottai megjelentek a hajó fedélzetén, és ellenőrzésük alatt a személyzet megkezdte az áruk „tisztítását” (vagyis bolha-mentesítését) a napfény és a friss tengeri levegő hatásának felhasználásával. Külön érdekesség ebben a történetben, hogy ekkor Ragusa (ma Dubrovnik, Horvátországban), miután I. Nagy Lajos király (1342–1382) 1358-ban a zárai békével megszerezte, közjogilag a Magyar Királysághoz tartozott. A kikötőn kívül várakozó pestis-gyanús hajók távolságát a szárazföldtől a jogszabályok nem rögzítették, azonban mai tudásunk alapján egyértelműen megválaszolhatjuk, hogy milyen távolság betartása bizonyult eredményesnek. Távoli várakozó helyzetben a bubó pestist egyedül és kizárólag a hajóról a szárazföldre kiúszó fertőzött patkány és a rajta élősködő bolha terjeszthette. Miután egészséges patkányok is legfeljebb 800 métert képesek úszni,²⁹ a beteg állatok által megtett út ennél nyilvánvalóan kevesebb lehet. Ez kielégítő magyarázatot ad arra a tapasztalati intézkedésre, hogy a kikötői hatóságok miért nem engedték be a fertőzésre gyanús hajókat a mólók által védett kikötőbe, így azokat a patkányok úszótávolságán kívül vesztegeltették. Amennyiben egy hajó betérhetett a kikötőbe, a rakparti rögzítéshez csak szigorúan megkövetelt kátrányozott köteleket használhatott, de a fentiek alapján ennek nem volt érdemi jelentősége. Ha a hajón fertőzött patkányok maradtak volna, az egyébként nagyon óvatos állatok a ragadós kötelek helyett a rakpart irányába úszva is megtehették a néhány méteres távolságot.

²⁷ Robert D. Perry, Jacqueline D. Fetherston: Yersinia pestis – Etiologic Agent of Plague. Clinical Microbiology Reviews, 1997, 35–66. o.

²⁸ Gian F. Gensini, Magdi H. Yacoub, Andrea A. Conti: The concept of quarantine in history: from plague to SARS. Journal of Infection, 2004, 49: 257–261. o.

²⁹ Maust Maria: Norway rat (*rattus norvegicus*). Invasion biology course, Columbia University, New York, USA. http://www.columbia.edu/itc/cerc/danoff-burg/invasion_bio/inv_spp_summ/Rattus_norvegicus.html

Patkányokon kívül a fertőzött bolhák az emberek testén, ruházatában, használati eszközeiben, illetve a különböző áruféleségekben is rejtőzködtek, vagyis mindezek a ragály terjesztői voltak. Áruk és személyek tekintetében az általánosan elfogadott 40 napos veszteglés időtartamának csökkentését a pestisveszély fokozatait minősítő közhiteles úti okmányok tették lehetővé. Ráadásul, kizárólag árukra vonatkoztatva külön osztályozás alakult ki, a „ragályozó képesség” alapján, függetlenül az úti okmányok rendszerétől. Ezt teljesen egyértelműen Mária Terézia Általános Egészségügyi Rendeletének (*Generale Normativum in Re Sanitatis*) II. rész, II. fejezetének XVIII.§-a rögzítette: „Annak alapján kell a vesztegzár alá helyezett árukat megkülönböztetni, hogy hajlamosak-e a fertőzésre, vagy ahogyan mondják, fogékonyak-e a ragályozódásra, vagy nincs ilyen fogékonyáguk, ugyanis az előbbiek kezelése igényli a nagyobb figyelmet”.³⁰

Egyes áruféleségekben, elsősorban a gyapjú, gyapot, teve, kecske és egyéb szőrt tartalmazó bálákban a bolhák gyakran rejtőzködtek, ha éppen nem emberekben vagy patkányokon élősöködtek. Ennek oka a bála belső részében a meleg környezet és a kedvező páratartalom volt. Hasonló okok miatt kedvelték a fenti alapanyagokból készült fonalakat és szöveteket, továbbá a nyers és kikészített szőrméket, illetve bőröket. Ugyanígy kell minősíteni a személyes használatú, de éppen nem viselt alsó- és felsőruházati darabokat is. Mindezek a kifejezetten „ragályozó” anyagok közé tartoztak, és érthető, hogy a napsütésre való kitergetés és szellőztetés révén miért váltak bolhamentessé, következésképpen járványügyi veszélytelenné. *Per analogiam* minden csomagoló anyag (a papírt rongyból készítették) és a kötöző anyagok (lenből készült hevederek, kenderkötelek, zsinórok és bőrszíjak) is veszélyesnek minősültek.

A fentiek alapján érthető, hogy a pestis veszélyének miatt a vesztegzári rakodómunkások voltak leginkább kitéve, akik a fenti áruféleségek szállítását és „tisztító kezelését” végezték. Ráadásul a legújabb kutatások szerint a fertőzéssel szemben a fiatal férfínépességnek volt a legalacsonyabb szintű a specifikus ellenálló képessége.³¹ A tisztítás egyik lényeges mozzanataként a munkások mezítelen karral benyúltak a gyapjú és gyapot bálák közepébe, hogy azok anyagát úgymond fellazítsák és így átjárhatóvá tegyék a „tisztító” levegő számára. Azt egyébként mindenki természetesnek tartotta, hogy a munkások kihúzott karján bolhák is voltak. Ezeket a körmük között összeroppantották, de senki nem tudta, hogy valójában így járultak hozzá a járványügyi védelemhez. Amennyiben a bolhák fertőzöttek voltak, természetesen a rakodómunkások is megfertőződtek, azonban előfordult, hogy a „tankönyvi” tünetek hiányában úgynevezett szubklinikus betegségeken estek át, és ennek következtében immunitást, vagyis természe-

³⁰ Balázs P.: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alalprendelete. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest, 2016, I. köt. 138. o.

³¹ Stephen R. Ell, “Immunity as a Factor in the Epidemiology of Medieval Plague” *Reviews of Infectious Diseases*, 1984, vol. 6, No. 6. pp. 866–879. o.

tes védettséget szereztek. Valójában ezt tette lehetővé a túlélésüket ebben a munkakörben. Ilyen szerencse nélkül kevés esélyük volt az életben maradásra. Sajnos a fennmaradt iratanyagokban nincsenek kimutatások a legalsó beosztásban dolgozó vesztegzári munkások halálzási arányáról, de semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy ezek a fiatal férfiember a felvétel után vagy védettséget szereztek, vagy bubo pestisben rövid időn belül elhaláloztak.

Az 1300-as években annak még a gondolata sem merült fel, hogy a veszteglő hajóknak egy elkülönített helyen kikötési lehetőséget adjanak, azonban ivóvíz és élelmiszer ellátásukat a szárazföldről kellett megoldani, nem is említve a betegek és halottak orvosi kezelését, illetve vallási szertartás szerinti ellátásukat. Miután a velencei szigetek lazarettói eleve pestissel fertőzött helyek voltak, pontos írásos bizonyítékokkal nem igazolható időtől a közegészségügyi hatóság ott nem kifogásolta a várakozó hajók kikötését, továbbá ivóvíz és élelmiszer vételezését. A rakomány veszélyes áruféleségeit közvetlenül nem engedték a szárazföldre kirakodni, mielőtt a hajó nyitott fedélzetén a személyzet a tisztító eljárásokat elvégezte volna. Gondot jelentett azonban, hogy a nyitott fedélzet kisméretű felülete és a raktérben lévő áruk nagy mennyisége közötti aránytalanság miatt lehetetlen volt megoldani az összes veszélyes áru egyidejű szellőztetését. Ezért találták ki azt az eljárást, amelynek első szakasza az úgynevezett fedélzeti előszellőztetés volt, majd az így kezelt árut szárazföldi raktárakba helyezték át további kezelésre.

Így jöttek létre a veszteglő intézetnek nevezett épület együttesek, amelyekre a XVIII. században már pontos szabályzatokban rögzített tárgyi és személyi feltételek, illetve szervezeti és működési szabályok vonatkoztak. Az intézetek telepítésénél, ha kisebb szigetek nem álltak rendelkezésre, két közegészségügyi szempont között kellett egyensúlyozni. Legyen kellő távolságban a kikötővárostól a járványvédelem miatt, de a távolság ellenére maradjon szerves kapcsolatban a kikötő kereskedelmi-gazdasági forgalmával. Velencében a szigetek a tengervíz természetes közege választotta el a várostól. Ilyen adottság hiányában a kikötői hatóságok arra törekedtek, hogy az intézet telepítése legalább egy folyónak a várossal átellenes oldalára történjék. Ha ez sem volt lehetséges, az intézetet a kikötőtől gondosan elkülönítve, de lényegében a kikötő részeként, mint a megerősített középkori várakat, sáncokkal és vizes árkokkal vették körbe. Építészeti és közegészségügyi rendszert a szervek két telephelyen működtek, a kikötőben, illetve a veszteglő intézetben. A velencei *lazaretto vecchio-nouvo* kettősség a mintakészlet átvétele során úgy módosult, hogy két intézetet hoztak létre, az egyiket a súlyosabb, a másikat az enyhébb járványügyi fokozatban. Ez a megoldás tette lehetővé, hogy a hatóságok, az igazolások és saját vizsgálataik alapján, a kevésbé veszélyes hajókat kedvezőbb eljárásban részesítsék, mind kikötői befogadásukat, mind az utasok és az áruk vesztegzári időtartamát illetően.

Levelek és irományok kezelésében tökéletes megoldás volt az a hőhatás, amely a kénegőzzel végzett „megfűstölés” során keletkezett, feltéve, hogy a leve-

lek kereskedelmi árumintát nem tartalmaztak. Utóbbi esetben a minta külön „tisztítását” is el kellett végezni. Fizetőeszközök kapcsán ma természetesnek tűnik, hogy papírpénzre gondolunk, különösen a nagyobb összegeknél. Elméletileg ennek is fennállt a lehetősége, ugyanis a Bécsi Városi Bankot (*Wiener Stadt Banco*) egyben, mint a Habsburg Birodalom állami bankját is, I. József alapította 1705. december 24-én. Az első papírpénzeket 1762. július 1-jén bocsátották ki, 5, 10, 25, 50 és 100 forintos címletekben. Ennek ellenére a papírpénz csak szóróványosan fordult elő az 1755–1769 között kiadott pestis rendeletek időszakában. A „tisztítás” módjának leírása (több órás áztatás tengervízben) egyértelművé teszi, hogy az eljárás rézből, ezüsből vagy aranyból vert pénzermékre vonatkozott.

Személyek orvosi vizsgálata a másodlagos megelőzés eszköztárához tartozott, amennyiben a már kialakult bubo pestises esetek korai felismerését célozta. A személyzet és az utasok első egészségügyi szemlézése a hajó érkezésekor történt, de ennek kapcsán nem a mai fizikális orvosi vizsgálatra kell gondolni. Valójában a magyar katoniorvosi nyelvezetben még több évszázadon át megőrzött „vizitálás” történt, vagyis a leírások alapján a közegészségügyi orvos vagy sebészmeister ránézett a ruhátlan személyzet lágyékhajlatára és hónaljára. Ilyen esetekben a rendeletek következetesen hangsúlyozták a „biztonságos távolságot”, annak bármilyen mértékegységben való rögzítése nélkül. Következésképpen a távolság olyan mértékben közismertnek számított, hogy szükségtelen volt külön meghatározni. Mai ismereteink alapján azonban biztonsággal állíthatjuk, hogy bizonyosan több volt, mint 30 centiméter, ugyanis ez volt a *Xenopsylla* vízszintes ugrási távolsága, vagyis ezen belül volt a „ragályozódás” veszélyzónája. Kortörténeti érdekességgént azonban mindenképpen meg kell említeni, hogy a női utasok és a kapitány vizsgálatára külön szabályok vonatkoztak. Nem követelték meg a ruhátlan szemlézést, ami a kapitány esetében a közönséges matrózokhoz képest durva módon sértő társadalmi lefokozás lett volna, másfelől a legalább valamelyest köztisztelőn álló nők esetében a társadalmi szeméremérzet nem tette lehetővé. Megszemlélés helyett tehát ruházaton keresztül végzett tapintással kellett megvizsgálni az említett regionális nyirokcsomókat. Ez a művelet viszont a *Xenopsylla* „hatótávolságán” belül történt, de szerencsére az említett személyek kedvezőbb személyi higiénés magatartása miatt a bolhás „fertőzöttség” ritkábban fordult elő, mint a legalsóbb társadalmi osztályokhoz tartozó matrózok körében. Ennek ellenére valós veszélyforrást jelentett, amint az egyértelműen kitűnik a bécsi udvari egészségügyi bizottság 1765-ben Mária Terézia részére a kancellárián keresztül felterjesztett javaslatából. A bizottság azt kezdeményezte, hogy egy sebészmeister helyett kettőt alkalmazzanak a veszteglő intézetek befogadó állomásain. Indokolásuk szerint „ellentétben áll a közegészségügyi előírásokkal, hogy az a sebészmeister, aki a befogadandó személyeket *per visum et tactum*³² vizsgálja, ugyanazon a napon, ugyanazt a vizsgá-

³² *per visum et tactum* (latin) = szemlélve és tapintással.

latot végezze a zárlat alól feloldandó személyeknél... következésképpen cél-szerű egy második sebészt állásba venni, ráadásul a két sebész szükség esetén helyettesítheti egymást vagy az áruk tisztításának ellenőreit”.³³ Valamennyi „vizitáláshoz” képest azonban lényegesen nagyobb volt a veszély, ha az orvos vagy a sebészmester fertőzésre eleve gyanús betegségi tüneteket mutató embe-
reket vizsgált. Ilyen esetben, ha az eljáró hatóság úgy ítélte meg, a vizsgálatot végző szakembernek is karanténba kellett vonulnia.

Biztonságos távolság betartásával a fertőzöttségre gyanús levelek és más irományok kezelésének leírásában is találkozunk. Ezeket a papírokat a köz-
egészségügyi tisztviselő kinyújtott karral, kezében egy felhasított végű nád-
szálat (vagy pálcát) tartva fogadta. Az érkező hajó képviselői (a kapitány vagy a tulajdonos) a hasítékba húzták bele a leveleket, illetve a többi irományokat. Ennek alapján a távolságot legalább 1 méteresnek becsülhetjük.

Élő állatokkal kapcsolatban a tengeri szállítmányozásban nem volt jellem-
ző a vágó- vagy haszonállatok nagyobb tömegű mozgatása. Jellemzően elő-
fordultak azonban a kapitány, a személyzet és az utasok házi kedvencei (ku-
tyák, macskák, madarak stb.). Ezeket az emberekkel azonos ideig kellett vesz-
tegzárban tartani, kóborlásuk megelőzésére kötelezően ketrecekben vagy
kalitkákban. Ha gazdátlan állatok (kutya vagy macska) tűntek fel a veszteglő
intézet közvetlen közelében, a fegyveres őröknek, ha nem tudták elzavarni
őket, parancsuk volt a lelövésükre. Jóllehet a szabadban röpködő madarak is
terjeszthették a pestist, távoltartásuk azonban technikailag megoldhatatlan
volt, ezért erről a rendeletek „elfelejtettek” intézkedni.

Összegezve a fentieket, megállapíthatjuk, hogy – rendkívül kitartó mun-
kával és minden apró részletre kiterjedő megfigyeléssel – a XVIII. század má-
sodik felében a megfigyelésre, veszteglésre és tisztító eljárásokra vonatkozó
pestis rendeletek előírásai tökéletes összhangba kerültek a patkányok és bol-
hák járványügyi veszélyes viselkedésének elhárítási módjával.

RENDELETEK AZ AUSZTRIAI–MAGYAR–HORVÁT TENGERMELLÉKEN

Kezdeti időszak a szabályozásban

Miután VI. Károly 1715-ben szövetséget kötött Velencével egy újabb törökel-
lenes hadjárat érdekében, tovább erősödött a Habsburgok adriai jelenléte. Így
került sor 1717. június 2-án egy császári rendeletben Trieszt és Fiume szabad
kikötővé nyilvánítására. A sikeres 1716–1718-as háborút lezáró, 1718. július
21-én kötött pozsareváci béke kapcsán VI. Károly a szövetségesi támogatásért

³³ Az Udvari Egészségügyi Bizottság jegyzéke a kancellária részére, a Bizottság 1765 szeptember
1-én tartott ülésének jegyzőkönyvéhez csatolva. HHStA Bécs, (n. 5.) fasc. 259.

cserébe egész Dalmáciát átengedte a Velencei Köztársaságnak. Ennek ellenére tovább gyengült a velenceiek hatalmi helyzete a Földközi tengeren, mivel peloponnészoszi birtokaikat kénytelenek voltak feladni a törökök javára. Másfelől a békével párhuzamosan, török részről 1718. július 27-én kötött kereskedelmi egyezmény, 3%-os vám ellenében szabad kereskedést és védelmet biztosított a Habsburgok számára az Ottomán Birodalomban.

Ilyen körülmények között nemzetközi jogi alapon nyitva állt az út a Triestből és Fiuméből irányított sikeres levantei tengerhajózási forgalom lendületes fejlődés előtt. Az egyedüli akadályt az állandóan fenyegető pestis elleni szervezett védekezés teljes hiánya okozta. Ezért ígérte meg az uralkodó egy 1719. március 18-án hatályba lépett rendeletében, hogy „a nagyobb biztonság elérése és a kereskedelem növelése céljából, sajátosan létesítendő és állandósított helyszínt, amint azt nevezik, vesztegzárat hozunk létre a megfelelő rendelettel, amelyet egyben közhírré is teszünk annak pontos betartása érdekében. Így döntésünk szerint, fentnevezett két szabad kikötőnk, Fiumét és Triestet az alábbi különös előjogokban részesítjük”.³⁴ Az ígéret nyomán az 1725. december 19-én kiadott újabb rendelet 2. szakasza egyértelműen utalt arra, hogy a vesztegzári rendszer időközben működésbe lépett, és előkészítés alatt áll egy általános rendelet is a védekezésről.

„Triestben és Fiumében a vesztegzári állomás és a veszélyes áruk tisztítására és szellőztetésére rendelt raktárak létesítése hibátlanul történjék. Minekutána a vesztegzárról rövidesen szabályos rendeletet hirdetünk ki és nyilvánosan nyomtatásban is terjesztjük, arra törekszünk, hogy Isten segedelmével és az összes elővigyázatossági szabály betartásával, belső-ausztriai tengeri kikötőinket és tartományainkat mentessé tegyük bármely ragályos kórtól és pestises betegségtől. Végezetül legkegyesebben gondoskodunk arról, hogy egy állandó közegészségügyi bizottság létrehozásával és a szükséges veszteglő intézeti személyzet, úgy is, mint lelkészek, orvosok, borbély-sebészek, felügyelők és vesztegzári rakodómunkások biztosításával a vesztegzár alá helyezett áruk és személyek, utóbbiak testileg, lelkileg és ellátmány tekintetében is kellő kiszolgálásban, illetve őrzésben részesüljenek...”³⁵

További ötéves előkészület után az első összefoglaló járványügyi rendelet 1730. november 11-én jelent meg, a trieszti szabad kikötő közegészségügyi rendtartásáról és vesztegzári állomásáról.³⁶ Előzetesen az udvari kereskedelmi bizottság a helyszínen tájékozódott a körülményekről, majd javaslatokat tett a szabályozásra. A részletes közegészségügyi eljárásrendet az udvari egészségügyi bizott-

³⁴ Linzbauer, I. kötet, 570–571. o. 514. tételszám.

³⁵ Linzbauer, I. kötet, 587–588. o. 525. tételszám.

³⁶ Linzbauer, I. kötet, 591–592. o. 534. tételszám.

ság által kidolgozott, és 1731. október 3-án keltezett statútum tartalmazta.³⁷ Bevezető része azokról a szabályokról szólt, amelyeket személyek, áruk és irományok tekintetében „a birodalmi határok innenső oldalán kötelező betartani Magyarországon, Erdélyben, Havasalföldön, Szerbiában, Szlavóniában, Horvátországban és a belső-ausztriai tartományokban, illetve a török területekkel valamint a velencei Dalmáciával érintkező tengeri kikötőkben” kötelező alkalmazni. Ennyiben tehát egységes szárazföldi és tengeri kikötői szabályozást tartalmazott, pontosabban a tengeri kereskedelemben kidolgozott módszereket a szárazföldi határookra is kiterjesztette. Ez a statútum 10 szakaszra osztva jogszabályként is megjelent, 1738. május 10-én, egy császári-királyi határozatban, pontosabban annak harmadik fejezetében.

Tengerészeti közegészségügy 1740–1770

Mária Terézia és a Habsburg Birodalom hatalmi helyzete a kérdéses leányági trónörökösödés miatt kitört háborúk következtében nagyon bizonytalan volt az 1740-es évtizedben. Végül a Habsburg monarchia területi veszteségekkel ugyan, de Drezdában a poroszokkal 1745-ben, illetve a franciákkal Aachenben 1748-ban kötött béke után megszilárdult nagyhatalmi helyzetből kezdetet adott a birodalom belső viszonyainak rendezéséhez. Az abszolút feudális monarchiákra jellemző központi és területi államigazgatási szervezet modellje a közegészségügyi igazgatásban is lehetőséget adott a jogviszonyok világos és egyértelmű rendezésére. Egy olyan jelentőségű szabályozás, mint az 1755. évi általános tenger melléki rendelet, a színvonalas jogászi szerkesztő munkán túl, természetesen orvosi és kereskedelmi szakértelmet is igényelt. A helyzet mindkettő tekintetében szerencsésen alakult az 1740–50-es években.

Gerard van Swieten (1700–1772), mint házi orvos, 1745-ben lépett Mária Terézia szolgálatába. A leideni születésű orvos és egészségügyi szakértő a természettudományos klinikai orvoslást megalapító holland Herman Boerhaave (1668–1738) tanítványa volt, de magas szintű szakmai tudásán túl, a királynő kitűnő tanácsadójának is bizonyult általános egészségpolitikai és oktatáspolitikai kérdésekben. Az első átfogó egészségügyi rendelet, amely szakmai irányításával készült, az 1753. évi Prágai rendtartás volt, majd ezt követték a tengerészeti közegészségügyi rendeletek 1755–1769 között, és végül a sort a Birodalmi főszabályzat zárta 1770-ben.

Tengerészeti kereskedelmi ügyekben a főtanácsadó Franz Anton Raab (1722–1783) volt, aki a grazi egyetemen szerezte jogi diplomáját. A királynő 1750-től vette állami szolgálatba, és tanácsosnak nevezte ki a trieszti intendatúrára (tulajdonképpen kereskedelmi főfelügyelőségre). Itt a szabad kikötő fejlesztésének felelőseként dolgozott, és 1755-ben lovagi rangot kapott a szolgálataiért. Ettől kezdve a *Franz Anton Raab zu Ravenstein* nevet viselte. Az

³⁷ Linzbauer, I. kötet, 615–616. o. 538. tételszám.

1755. évi tengerészeti közegészségügyi törvény preambuluma egyértelműen utal arra, hogy a jogszabály tervezetét a trieszti kereskedelmi felügyelőség dolgozta ki. Ennek a megszervezésében, és részben gyakorlati kivitelezésében is egyértelműen Franz Anton Raab-ot kell valószínűsíteni. Munkáját egyébként az Intendatúrán 1773-ig folytatta, majd innen ugyanebben az évben Bécsbe rendelték, és Mária Terézia a kereskedelmi bizottság (*Kommerzkommission*) tagjává nevezte ki udvari tanácsosi minőségben.

Négy alapvető rendelet 1755–1769 között

A Habsburg Birodalom és ezen belül Horvátország révén a Magyar Királyságra is vonatkozó XVIII. századi hajózási és kikötői közegészségügyi jogszabályokat négy alapvető uralkodói rendelet tartalmazta, amelyek Mária Terézia uralkodása alatt jelentek meg, 1755 és 1769 között. Ezt a nagyszabású jogalkotási folyamatot az 1770. január 2-án Bécsben kiadott egészségügyi főszabályzat (*Hauptsanitätsnormativ*) tette teljessé. A főszabályzatot a Magyar Királyságban a Helytartótanács 1770. október 4-én kiadott 4698. számú határozata léptette hatályba, a hivatalos latin nyelvre fordítva, *Generale Normativum in Re Sanitatis* (GNRS) címmel. A főszabályzat egy jelentős terjedelmű egészségügyi kódex volt, amelynek preambuluma a korábban megalkotott tengerészeti szabályozást is saját részének nyilvánította:

„Belső-ausztriai Tengeremlékünk legfontosabb közegészségi ügyeinek tekintetében a mértékadó szabályzatok már nyomtatásban is rendelkezésre állnak. Ezek az 1755. évi alaptörvény, az 1757. december 15-én hatályba lépett mértékadó rendszabály a Tengeremléket irányító trieszti magisztrátusról, valamint Fiume, Zengg és Karlobag közegészségügyi bizottságairól, majd az 1764. évi március 18.-i rendelet, amely a kisebb tengeri kikötőket és a teljes partszakaszt szabályozza, és végül az 1764. október 17-én kiadott rendelet, amely Friaul tartomány kikötőire és tengerpartjára vonatkozik. Jelen szabályzat része továbbá az 1766. évi augusztus 25.-i rendelet is, amely büntető rendelkezéseket tartalmaz azokkal szemben, akik vétségeket követnek el a tartományok javát szolgáló gondosan szabályozott ügyekben. Ezennel tehát valamennyi fenti törvényes rendelkezésünket minden részletében megerősítjük, és a jelen szabályzat elsősorban azokat az egészségügyi intézkedéseket tárgyalja, amelyek jogalkotó szándékaink szerint a szárazföldi területeket érintik.”³⁸

A felsorolás nem tartalmazza az 1769. május 1-én kiadott rendeletet, amely a trieszti kikötőben a veszélyesebb járványügyi fokozatba sorolt hajók, rakomá-

³⁸ Linzbauer Xavér Ferenc: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae*, Budae, 1852–56, I. kötet, 822. o.

nyok és személyek elkülönített fogadására létesített kikötő és veszteglő intézet szervezeti-működési szabályait foglalta össze. Ez a rendelet 7 hónappal a főszabályzat hatályba lépése előtt jelent meg, tehát feltüntetésének nem lett volna technikai akadálya. Erre azért nem került sor, mert tartalmilag az 1755. évi alaptörvény módosítása és kiegészítése volt, jöllehet egységes szerkezetbe történt foglalás nélkül. Valójában ezért nem szerepelt a főszabályzat bevezető részében.

A Magyar Királyságban hatályos GNRS a fenti szöveget kisebb, lényegében fordítástechnikai változtatásokkal tartalmazta, tehát a tengerészeti közegészségügyi szabályozás a magyar királysági jogrendnek is részét képezte.³⁹ Ugyanakkor a megnevezett jogszabályokról hivatalos latin nyelvű fordítás nem készült, pedig az 1764. október 17-én kiadott, Friaul tartomány kikötőire és tengerpartjára vonatkozó rendelet kivételével az összes többi Horvátországot is érintette. Friaul a *Patria del Friuli* nevű itáliai tartomány keleti része volt az Isonzo és a Livenza patak között, amely Mária Terézia idejében a Habsburg Birodalomhoz tartozott. Horvátországot Mária Terézia a horvát királyi tanács alá rendelte, tehát Habsburg értelmezésben és a magyar közjogi hagyományokkal ellentétben, nem tartozott a magyar királyi helytartótanács területi illetékességébe. Linzbauer Xavér Ferenc, amikor az 1850-es években a magyar egészségügy történeti jogszabály gyűjteményét⁴⁰ összeállította, úgy oldotta fel a korabeli közjogi dilemmát, hogy az 1755-ben, 1757-ben és 1764-ben kiadott rendeleteket a gyűjtemény I. kötetének toldalék (*mantissa*) részébe foglalta. Mindegyiknek latin címet is adott, de a szövegeket eredeti nyelven, vagyis németül, illetve olaszul közölte. A büntető rendelkezéseket tartalmazó, 1766. évi augusztus 25.-i rendeletet viszont helytartótanácsi határozattal (*conclusum consilii*) latin fordításban, 1766. október 27-én szabályosan kihirdették.⁴¹ Ettől függetlenül az eredeti császári-királyi rendelet német nyelven is megtalálható a Linzbauer gyűjteményben.⁴² Sőt, magyar nyelvű fordítás is készült, amelyet nyomtatásban terjesztettek a lakosság körében, hogy a jogsértőkre váró súlyos büntetések mindenki tudomására hozzák.⁴³

Az 1755. évi alaptörvény

A császári-királyi rendelet eredeti címe: „Általános közegészségügyi szabályzat és utasítások a belső-ausztriai tenger mellék közegészségügyi tisztviselői részére” (*General-Gesundheits-Ordnung und Instructionen für die Sanitäts-Beamte in*

³⁹ Balázs, P.: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest–Piliscsaba 2007. I. kötet, 110. o.

⁴⁰ Linzbauer Xavér Ferenc: Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae, Budae, 1852–56, I–VII. kötet.

⁴¹ Linzbauer Xavér Ferenc: Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae, Budae, 1852–56, II. kötet, 434–438. o.

⁴² Linzbauer Xavér Ferenc: Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae, Budae, 1852–56, I. kötet, 821–871. o.

⁴³ Magyar Országos Levéltár, Helytartótanácsi Levéltár, C 37, Acta sanitatis, Lad. B. Fasc. 4. No. 171.

dem Inner-Oesterreichischen Littorali).⁴⁴ Linzbauer lábjegyzetben közli, hogy az első nyomtatott kiadás 1755-ben Triesztben készült, Frantz Joseph Zentz császári-királyi udvari szállító nyomdájában. Folytatólag megjegyzi, hogy 1801-ben újranyomatták a Trieszti császári-király állami nyomdában. Ennek alapján nem állapítható meg, hogy a közölt példány az 1755. évi vagy az 1801. évi szabályzatot tartalmazza. Az viszont kétségtelen tény, hogy a II. fejezet (egyébként számozatlan) 1. és 4. bekezdésének szövege egy első, illetve a második számú veszteglő intézetre, mint működő létesítményre hivatkozik. Tekintettel arra, hogy Triesztben a második intézetet (az úgynevezett *lazaretto sporco*-t) 1769-ben állították szolgálatba, Linzbauer anyagának forrása csak az 1801-es kiadás lehetett. Nem kizárható, hogy az 1800-as években a levéltári anyagok között még létezett az eredeti, 1755. évi példány, azonban jelenleg a Bécsi Közigazgatási Levéltárban is csak egy korábbi tűzvészből kimentett, 1801-ben készült nyomtatvány található, amely a lapok szélén égési károkat szenvedett, de egyébként jól olvasható.⁴⁵ Mivel ez szövegszerűen megegyezik a Linzbauer gyűjteményben közölt anyaggal, ennek alapján sem kétséges, hogy az utóbbi nem az eredeti 1755-ös rendeletet tartalmazza. Másfelől az 1769. évi rendelet 1. szakasza érintetlenül hagyta az eljárási szabályokkal foglalkozó 1–7. fejezeteket, de tételesen megjelölte az egyes szakaszokon végzett változtatásokat.

„1-ször. Elrendeljük és megparancsoljuk a fent említett *lazaretto* és *porto sporco* tekintetében a közegészségügyi óvintézkedések és eljárások pontos betartását az általános közegészségügyi szabályzat 1, 2, 3, 4, 5, 6 és 7. fejezetének előírásaiban foglaltak szerint, amennyiben azok időközben, vagy a jelen különös szabályzat által visszahívásra, javításra vagy változtatásra nem kerültek volna”.

A rendelet 16 fejezetből áll, és a Linzbauer gyűjtemény I. kötetében a 683–716. oldalon található, vagyis 34 oldalas terjedelmében olyan hosszú, hogy a csakis szárazföldi viszonyokat szabályozó 51 oldalas 1770-es birodalmi egészségügyi főszabályzat kétharmad részének felel meg. Németül röviden csak tengerészeti vesztegzári törvénynek (*Seequarantene-Gesetz*) is nevezett jogszabály első hét fejezete a hajók fogadásának, a személyek és áruk kezelésének eljárási rendjét tartalmazza. A 8–11. fejezet a közegészségügyi hatóság, vagyis a magisztrátus szervezetével és személyi állományával foglalkozik. A hatóság kihelyezett, és részben helyszíni intézkedésre jogosult három szerve a révkapitányság (12. fejezet), a veszteglő intézet (13. fejezet), és a kikötői közegészségügyi őrház (15. fejezet). A veszteglő intézet szabályzata kapcsán

⁴⁴ Linzbauer Xavér Ferenc: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae*, Budae, 1852–56, I. kötet, 683–716. o.

⁴⁵ Allgemeines Verwaltungarchiv, Wien, IV. L. 1. Sanitätssachen, Kt. 1261. Land und Seesanita-sanordnungen.

külön fejezet foglalkozik az oda kirendelt katonai őrség szolgálati rendjével (14. fejezet), illetve az intézet egészségügyi szolgálatával (16. fejezet). A szöveg tagolásával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az 1–7. fejezet számozatlan szakaszokat tartalmaz. Számozás csak a 8. fejezettől kezdődik, ebben a fejezetben számnevekkel (első, második, harmadik stb.) majd a szakaszok arab számozásra váltanak át a 9. fejezettől.

Az 1757. évi december 15-én kiadott rendelet

Szerkezetileg tükörképe az 1755. évi alaptörvénynek, és terjedelmében (25 versus 34 oldal) is közel áll annak méretéhez.⁴⁶ Linzbauer az anyagot egy 1759-ben nyomtatott példány alapján, olasz nyelven közli: „*Regolamento ed Istruzioni degl' Uffici di Sanita, da osservarsi nella regia, libera, e commerciale città di Segna, e nella regia e commerciale città di Carlobago*”. Magyarul: „Szabályzat és utasítások a közegészségügyi hivatalok részére, kötelező alkalmazással Zengg szabad királyi és kereskedővárosban és Karlobag királyi kereskedővárosban”. Magyar szempontból külön jelentősége volt ennek a rendeletnek, ugyanis Zengg (mai horvát nevén Senj) városával a Magyar Királyság országgyűlésének számos törvénycikke foglalkozott az 1600–1700-as években. Korántsem teljes felsorolásban az alábbi rövid összeállítás ezt egyértelműen igazolja.

- 1608-ban a karok és rendek „Zengg szabadvárosnak a korona alatti megtartását” kérték (1608. évi XII. tc.).
- 1625-ben a vámokkal kapcsolatban megállapították „Ő felségének a kegyelmesen megadott beleegyezése és kijelentése után”, hogy „Pozsonytól kezdve az adriai tengerig épült harminczadok és azok jövedelmei, összesen és egyenként, ezutánra a magyar kamarákba folyjanak be” (1625. évi XXXIII. tc.).
- 1630-ban alázattal kérték, hogy Zeng, Thersact és Buccari kikötő „az országnak és az érdekelteknek teljesen és épségben megmaradjanak” (1630. évi XXIII. tc.).
- 1638-ban az országgyűlés bizottságról és biztosok kinevezéséről határozott, hogy „Magyarország szent koronájának az adriai tenger körül a természetes határait és határszéleit el ne szakítsák, és el ne idegenítsék, továbbá „Zeng szabad királyi várost királyi meghívólevéllel az országgyűlésre hívják meg” (1638. évi XLII. tc.).
- 1681-ben Zeng városi jogainak megerősítése érdekében az országgyűlés azt kérte, hogy „Ő legszentségesebb felsége ne engedje meg, hogy ezen túl az ő tisztjei, kapitányai és főkapitányai a zenggieket jogaikban és ki-

⁴⁶ Linzbauer Xavér Ferenc: Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae, Budae, 1852–56, I. kötet, 737–761. o.

váltságaikban háborgassák, hanem minden sértést és erőszakoskodást nemcsak komolyan eltiltsón, de a kihágóknak szigorú megbüntetéséről is gondoskodják” (1681. évi LXXVII. tc.).

- 1715-ben, miután az Ottomán Birodalom elleni felszabadító háborúk időszakában Zeng helyzete nem szerepelt az elsődleges kérdések között, a téma ismét napirendre került, ezúttal a panaszokon túl, közjogi megközelítésben: „az érintett várost jogaiban és szabadságaiban mostantól jövőre meg kell tartani s hogy követeit (a katonai szolgálat alá vetetteket is, a katonatiszteknel tett bejelentés és alkalmas személyek helyettesítése mellett) úgy Ő felsége udvarához, mint Magyarország gyűlésére s az említett országok gyűlésére elküldhesse” (1715. évi CXXVIII. tc.).
- 1741-ben, közvetlenül Mária Terézia trónra lépése után a karok és rendek elérték, hogy Zeng város régi jogaiba visszahelyeztessék. A vonatkozó tc. szerint „az említett város Magyarország hajdani dicsőült királyaitól neki engedett, és itt megerősített összes jogaival, szabadságaival és kiváltságaival, azonnal megszüntetve a katonai rendtől eddig okozott sérelmei, mostantól fogva és jövőendőben, az 1715. évi 128. cikkely értelmében is, mindenkor szabadon és minden akadály nélkül éljen; és azokban, Magyarország azon többi szabad királyi városainak módjára, melyekben helyőrségi katonaság van (s melyek csupán különleges adózásokat teljesítve, a tisztán katonai ügyekben a katonai hatóságtól függetlenek), megtartassék” (1741. évi LVI. tc.).
- 1751-ben, miután a bécsi adminisztráció „Ő királyi szent felsége beleegyezése” ellenére a szükséges intézkedéseket elmulasztotta, Zeng városának ismételten napirendre vette kérdésében „Ő szent felsége kijelentette, hogy az ország törvényeivel és a méltányossággal megegyező orvoslásról kegyesen gondoskodni fog” (1751. évi XXXIX. tc.).

Az 1764. március hó 18-án kiadott rendelet

Hatvanhét számozott bekezdésből állt, fejezetekre való tagolás nélkül.⁴⁷ Utolsó bekezdése szerint „a Mi Friuli tenger mellékünkön, megfelelő módosításokkal, ugyancsak a jelen szabályzat alkalmazandó”. Ezeket a „megfelelő módosításokat” a fentiekben már említett 1764. október 14-én közzétett rendelet tartalmazta.

Az 1764. március hó 18.-i rendeletet a Linzbauer gyűjtemény ugyancsak olasz nyelven tartalmazza: *„Regolamento delle Providence, e rispettive Istruzioni per gli Offizi di Sanità, Deputati, Esattori, Fanti, e Guardie, Paesane e Militari nelle Spiagge, e Coste del Littorale Austriaco. In occasione specialmente di esclusione, o interdizione di Provincie adiacenti, o prossime al medesimo Littorale”*. Magyar fordításban: „Megelőzési rendszabályok és vonat-

⁴⁷ Linzbauer Xavér Ferenc: Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae, Budae, 1852–56, I. kötet, 762–771. o.

kozó utasítások közegészségi hivataloknak, megbízottaknak, adószedőknek, hivatalsegédeknek, és öröknek, helybélieknek és katonáknak az ausztriai Tengermellék sík és domborzatos szakaszain. Kizárás és eltiltás különös eseteiben ugyanazon Tengermellékkal határos vagy ahhoz közeli tartományok részére”. Az előző két rendelettel ellentétben ez az első jogszabály, amely földrajzilag a tengermellék teljes területére vonatkozik, tehát nemcsak a kikötőkről, hanem a közöttük húzódó partszakaszokról is rendelkezik.

Kikötők tekintetében az elsődleges, másodlagos, harmadlagos csoportba sorolás alapja a tengerészeti infrastruktúra szintje, és a közegészségügyi államigazgatás szervezeti jelenlétének módja volt. Részletes ismertetésük a hatósági szervezetről szóló fejezetben következik.

Az 1769. május 1-én kiadott rendelet

A terjedelmes rendelet német nyelvű, a Linzbauer gyűjteményben 23 oldalt foglal el, és fejezetekre való tagolás nélkül 125 szakaszból áll.⁴⁸ Címe: „*Gesundheits-, Polizey-, und Wirtschafts-Ordnung für das Lazzeretto und Porto Sporco zu Triest*”. Magyarul: „Közegészségügyi, rendészeti, és gazdasági szabályzat Triesztben a *lazaretto* és *porto sporco* részére”. Nevében is jelzi, hogy a *lazaretto* és *porto sporco* tekintetében a közegészségügy területén túl általános (tengeri és kikötői) rendészeti és gazdasági szabályozást is tartalmaz. Általános közegészségügyi szabályzat (*allgemeine Gesundheits-Ordnung*) néven, többszörösen visszahivatkozik az 1755. évi rendeletre, kijelentve, hogy az 1–7. fejezetben foglaltakat változatlanul hatályban lévőnek tekinti, a módosított szakaszokat pedig pontos hivatkozásokkal jelzi. Német nyelvű szövege ellenére célterületként a már működő kikötő és veszteglő intézet mellett kialakítandó új járványügyi létesítményekre következetesen az olasz *porto* és *lazaretto sporco* megnevezést használja. A *sporco* (piszkos) jelző ebben az értelmezésben „pestisre gyanúsat vagy fertőzöttet” jelent, vagyis veszélyesség szempontjából egy második fokozatot hoztak létre a védekezés rendszerében. A megelőzően teljes körű feladatokat ellátó kikötőt és veszteglő intézetet I. számmal jelölték, és a továbbiakban, mint *porto* és *lazaretto netto*, csak a szabad (*libera*) vagy tiszta (*netta*) nyílt levéllel érkező hajókat fogadta. Következésképpen a gyanús vagy fertőzőes nyílt levéllel érkező hajókat a II. számú kikötőbe és veszteglő intézetbe (*porto* és *lazaretto sporco*) irányították.

Az udvari egészségügyi bizottság jelentős szerepet játszott a rendelet előkészítésében, pontosabban a trieszti járványvédelmi rendszer fejlesztésében. Természetesen a bizottság, amelynek Gerard van Swieten is tagja volt, tisztában volt azzal, hogy „maga többet nem tehet, mint nem szabályalkotó módon ugyan, és a legnagyobb szerénységgel, befolyást gyakoroljon olyan irányban,

⁴⁸ Linzbauer Xavér Ferenc: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae*, Budae, 1852–56, I. kötet, 799–821. o.

amelyet a velencei szabályozás alapján szükségesnek és nélkülözhetetlennek véleményez a közegészségi állapotok fenntartására.”⁴⁹ Másfelől a bizottság, jóllehet alaposan tanulmányozta a velencei szabályzatot, mégsem tekintette „szentírásnak”, és ha szükségesnek tartotta, határozottan felülvizsgálta. A fentiekben idézett, 1765. február 13-án keltezett, és az udvari kancelláriának átküldött jegyzékében, visszautalva az 1764. március hó 18-án kiadott általános tengerparti rendeletre megállapította, hogy a Velencei Köztársaság elhanyagolja a szárazföldi partvonalak védelmét: „a hatóságok képtelenek kiállítani a kordonokhoz szükséges létszámú legénységet, pedig ez mindenképpen szükséges volna a városaikon kívüli területek biztosítása érdekében”. A megállapítás nem csupán elméleti természetű volt, ugyanis 1718–1797 között Dalmácia Velencéhez tartozott, és területe a szárazföldi horvát határ mentén állandó pestises veszélyforrásnak számított. *Lazaretto sporco* ügyben a jogszabály végül a bizottság álláspontját vette át, amennyiben az új intézet egy kétfokozatú rendszer része, tehát a „*lazaretto sporco*-ban nem csak egy ténylegesen kitört pestisjárvány esetén, hanem gyanús időszakokban is hasznos és szükséges a tisztítás, és hogy az áruk tisztítása a hajókon nem elegendő és nem biztonságos, továbbá a hajókon végzett tisztítást nem lehet beszámítani a vesztegár idejébe”.

A négy jogszabály összefoglalása

A fenti rendeletekről eddig magyar nyelvű fordítás nem készült. Ennek alapvető oka az volt, hogy a XIX. század mikrobiológiai felfedezései egy csapásra elavulttá tették a bennük foglaltakat, és gyorsan feledésbe is merültek. Az időközben eltelt több mint 250 év után azonban a saját korukba visszahelyezve, számos tanulsággal szolgálhatnak. Bemutatják, hogy a korabeli elméleti és gyakorlati államigazgatási szakemberek miként tekintettek a járványokra és azok terjedésére, és a közegészségügyi igazgatást hogyan igazították a mindenkori legújabb tudományos tantételekhez. Mai szemmel nézve képtelen „racionalitásuk” mögé világos és jól érthető orvostörténeti magyarázatot állíthatunk. Ezek révén megelevenednek a jól bevált tapasztalati alapon kidolgozott eljárások, amelyekkel a korabeli szakemberek a pestis járványokat elhárították a mediterrán kikötőktől. Mindezt általános rendészeti eszközökkel sikerült elérni, mivel az orvosok szakmailag tehetetlenek voltak a járványokkal szemben.

A Magyarázatok című fejezetben a négy jogszabály részletes értelmezésének alapját az 1755-ben kiadott alaptörvény egyes szakaszaihoz fűzött kommentárok alkotják. Ezek a szakaszok több helyen átfedésben vannak Zengg és Karlobag 1757-ben kiadott szabályzatával. A különbségekre azért kell felhívni a figyelmet, mert az utóbbi szabályzat a veszteglő intézet nélküli

⁴⁹ Noten von der Sanitäts-Hofdeputation ad Hofkanzley. Haus-Hof und Staatsarchiv (HHStA) Bécs, Ausztria, 1764–1775, Fasciculus 259.

nagyobb kikötők eljárási rendjét mutatja be. Magyarázatok kapcsán az 1764-es és 1769-es rendeletek idézésére akkor kerül sor, ha azok olyan részleteket tartalmaznak, amelyek értelmezik az 1755-ös szabályzatban foglaltakat, vagy azokat módosítják.

Végezetül a rendeletek utóéletére tekintettel nem érdektelen megemlíteni, hogy a magyar országgyűlés 1770 után több mint 100 éven keresztül egyáltalán nem foglalkozott a hajózás egészségügyével. Az első rövid említés a „közegészségügy rendezéséről” szóló 1876. évi XIV. tc. XI. fejezetében fordul elő. A 78.§ szerint „a vasúti és hajózási egészségügy az állam felügyelete alá helyeztetik”, továbbá 79.§ szerint „ezen állami főfelügyelet teljesítése, nemkülönben a vasúti s hajózási egészségügynek részletes szabályozása a belügyi- és közlekedési miniszterekre bízatik”.

HATÓSÁGI MUNKA A KÖZEGÉSZSÉGÜGYBEN

Hivatali szervezet

A tengerészeti-kikötői közegészségügyi hatóságot nem tekinthetjük a mai értelemben vett egészségügyi szakmai szempontok szerint irányított szervezetnek. Elméletileg lehetséges volna a szervezetet és működést a mai államigazgatási jog szakszerű fogalomkészletével elemezni, ez azonban nem célja egy döntően egészségtudományi alapú feldolgozásnak. Másfelől a történelmi hitelesség érdekében célszerű az adott kor gondolkodásmódját követni, hogy megértsük a szabályozás fő szándékait és indítékait.

Az orvostudomány korabeli állása mellett a hatóság munkájában elsősorban a sok évszázados tapasztalatok alapján kialakított általános rendészeti elvek érvényesültek. Végrehajtásukért az abszolút monarchiákra jellemző fegyelmezett állami tisztviselői kar felelt, amelyben ha alkalmaztak is orvosokat vagy más egészségügyi szolgáltatókat, ők semmilyen hatósági jogkörrel nem rendelkeztek. Így érthető, hogy Mária Terézia uralkodása alatt az 1753–1776 között működő udvari egészségügyi bizottság tagjainak többsége is orvosi végzettség nélküli tanácsos volt, ráadásul a bizottság végrehajtó hatalmi jogosítványok nélkül, csupán tanácsadói szerepkörre szorítkozott. Elsődleges megbízatásuk alapján szakmai háttérrel és segítséget adtak ahhoz az egészségügyi jogalkotási munkához, amely 1753-ban a Prágai rendtartással kezdődött és 1770-ben a kódex formában összerendezett birodalmi közegészségügyi törvény megalkotásával zárult.

Legfelső államigazgatási szinten a tengerészeti közegészségügyet különféle nevek alatt szervezett kereskedelmi kormánysszervek irányították. Mária Terézia 1746. április 6-án kiadott rendeletével hozta létre a bécsi székhelyű általános kereskedelmi direktóriumot (*Universal-Kommerzdirektorium*) a birodalom összes kereskedelmi ügyének egységes intézésére. Saját területi szervek

hiányában a direktórium elsősorban tervező és tanácsadói feladatokat látott el. Kétségtelen, hogy az egyes tartományokban működtek ugyan kereskedelmi kollégiumok (*Kommerzkollegien*), de ezek nem közvetlenül a direktóriummal, hanem saját udvari kancelláriájukkal (osztrák, cseh, magyar) álltak hivatali kapcsolatban. Érdemi változást az sem hozott, hogy 1749-ben az *Universal-Kommerzdirektorium*-ot átnevezték kereskedelmi fődirektóriumnak (*Commerzien-Ober-Direktorium*), mivel új néven is csak kereskedelempolitikai ügyekkel foglalkozhatott. Újabb fordulat 1753-ban következett, amikor az államigazgatási viszonyok tisztázása érdekében Mária Terézia a testületet a köz- és kamarai ügyek direktóriuma (*Directorium in publicis et cameralibus*) alá rendelte. Egy évvel később az adriai tengerpartot a bécsi államigazgatás kiemelte a korábbi területi közigazgatási rendszerből, és Tengermellék néven külön tartománnyá szervezte (*Littorale Austriacum* vagy *Innerösterreichische Seeküsten*). Területi kereskedelmi hatóságként az élére a trieszti kereskedelmi főfelügyelőséget (*Commerzien-Hauptintendanz*, olaszul *Cesarea Regia Suprema Intendenza Commerciale per la Provincia Mercantile del Litorale*) állította, és közvetlenül a bécsi udvari kereskedelmi tanács alá rendelte. Összességében megállapítható, hogy a direktórium fennállásának ideje alatt mindig is távol állt az eseti ügyintézésről államigazgatási munkát végző hivataloktól, amelyek tevékenységét közvetlenül az udvari kereskedelmi tanács (*Hofkommerzien-Rat*) irányította. Végül is 1761-től az államtanács (*Staatsrat*) vette át a korszak kereskedelempolitikájának és igazgatásának legfelső szintű vezetését.

A Tengermelléken közegészségi ügyekben a főigazgatóság (intendatúra) alá rendelt trieszti közegészségügyi magisztrátus volt a tartomány vezető hivatali szerve. A rendszer alsóbb szintjeinek kiépítése a kikötők hármas tagolása alapján történt, amelynek rendszerszintű összefoglalása először az 1764. évi szabályzatban jelent meg. Elsődlegesnek a vezető kikötőket nevezték, amelyek közé Trieszten kívül Fiume, Zengg, Buccari és Karlobag tartozott. Ezekben a kikötőkben, Trieszthez hasonlóan, közegészségügyi magisztrátusok működtek. Trieszttel és Fiumével ellentétben Zengg, Buccari és Karlobag nem rendelkezett veszteglő intézettel. A területi magisztrátusok Triesztnél voltak alárendelve, Zengg kivételével, ugyanis ennek hivatali szerve csak Karlobag révén érintkezhetett a trieszti hivatallal.

Másodlagos kikötőkben közegészségi magisztrátus vagy kereskedelmi ügyekben illetékes vámház sem működött. Kilenc ilyen kikötőt nevezett meg az 1764. évi rendelet: Buccarizza, Porto Ré, Volosca, Lovrana, Moschienizze, Czerpueniza, Novi, San Giorgio és Jablancz (mai nevük Horvátországban: Bakarac, Kraljevica, Volosko-Opatija, Lovrana, Mosćenice, Crikvenica, Novi Vinodol, Sveti Juraj, Jablanac). Ezekben a hatóságot a területileg illetékes magisztrátus alárendeltségébe tartozó közegészségügyi megbízott és annak fel-esketett hivatalsegéde képviselte. A fenti állandó szerveken kívül a járványügyi parti őrség csak veszély helyzetben, tehát időszakos intézményként működött. Felállítására akkor került sor, amikor a járvány fenyegetése miatt, mindenféle

jogellenes behatolással szemben, a Tengermellék kikötőkön kívüli teljes partszakasza is szoros védelmet igényelt. A két fő kikötőhöz (Trieszt és Fiume) és a további három elsődleges kikötőhöz (Buccari, Zengg és Karlobag) külön kijelölt partvédelmi szakaszok tartoztak. Ezeken kívül még három területi egységet szerveztek, amelyek Castua kapitányságnak, Pisino városának, illetve a Károlyvárosi katonai körzetnek voltak alárendelve. Castua Abbaziától (Opatija) északra a tengerhez közel elterülő város, Pisino (Pazin) az Isztriai félsziget közepén, de a keleti oldalhoz közelebb található település. Károlyváros (Karlovac) a horvát szárazföld közepén az ország egyik legerősebben kiépített katonai helyőrsége és egyben a katonai közigazgatás alá helyezett Károlyvárosi katonai körzet központja is volt. Az egyes partszakaszokhoz a következő területi egységek tartoztak.

- 1) Trieszt és Fiume kikötőjének felügyelete alá rendelt partszakaszok
- 2) Buccarihoz tartozó 26 parti állomás: 1. Fortino, 2. Pechina, 3. Martinschisa, 4. Surcowo, 5. Sesagn, 6. Rupiza, 7. Urign, 8. Suhimiri, 9. Crascowo, 10. Serschiza, 11. Lipizza, 12. Tichovo, 13. Dresnewo, 14. Dumboche, 15. Rosinosello, 16. Perfin, 17. S. Giacomo, 18. San Giacomo és Casiach közötti rész, 19. Casiach, 20. Sant Elena, 21. Zinquiniza, 22. Selce, 23. Valleslana, 24. Jesenowo, 25. Novi, 26. Zernoniza grande.
- 3) Zenggben három állomás: 1. a kikötőn, 2. S. Ambrogio, 3. S. Maria d'Ert.
- 4) Karlobagban két állomás: 1. a San Carlo foknál, és 2. Macelli.
- 5) Károlyvárosi Katonai Körzet: 1. Povile, 2. Klenova, 3. S. Ilia Cerdach, 4. S. Elia Bunicza, 5. S. Elena, 6. S. Salvador, 7. Vlasca, 8. S. Giorgio, 9. Dumboka, 10. Lukovo, 11. Vlasca, 12. Klada, 13. Starigrad, 14. Ivanca mala, 15. Stinicza, 16. Lablancz, 17. Rakovicza, 18. Vragniak, 19. Baczvicza, 20. Prisna, 21. Celo Vino, 22. Cesaricza, 23. Tatignia, 24. Vidovac, 25. Cernicza, 26. Skockobila, 27. Lukovo, 28. és 29. Lukovo és Tersteniza közötti két állomás, 30. Terstenicza.

A fentiekből kitűnően a szervezet egésze a polgári közigazgatáshoz tartozott, azonban Horvátországnak azon a részén, amely katonai közigazgatás alatt állt, a károlyvárosi katonai parancsnokság volt illetékes. Működés tekintetében ez a polgári és katonai szervek kapcsolatának rendezését is igényelte, amelynek részleteit az 1764. évi szabályzat tartalmazta. Hangsúlyozni kell azonban, hogy 1755 és 1769 között mind a négy szabályzat a kereskedelmi kikötőkkel foglalkozott, és csak a legszükségesebb mértékben tett említést a haditengerészeti kikötőkről. Ezek rendjét belső katonai utasítások szabályozták, és csak annyiban érintkeztek a polgári közigazgatással, amennyiben általános járványveszély esetén a hozzájuk tartozó partszakaszok őrzéséért voltak felelősek.

A magisztrátusok szervezeti-működési rendje

Hivatali szervezetük részletezése az 1755. évi szabályzatban olvasható, amely főszabályként a veszteglő intézettel is rendelkező két fő kikötő, Trieszt és Fiume magisztrátusának leírását tartalmazza. Szervezeti-működési rendjük a VIII–XII. fejezetben található, majd ezeket követik az alárendelt szervezeti egységek (XIII–XIV. fejezet: veszteglő intézet, XV. fejezet: közegészségügyi őrház, XVI. fejezet: közegészségügyi orvos). Részletes bemutatásuk az egyes szakaszokhoz fűzött magyarázatokban olvasható, az alábbiak csak a rendszer áttekintését szolgálják.

A magisztrátus volt a hatóság tanácskozó, döntéshozó és irányító szerve. Kilenc főből álló testületének élén az elnök állt, aki Triesztben, a közegészségügyi főhatósági hatáskör közvetlen államigazgatási kapcsolata érdekében, a kereskedelmi főfelügyelőség főintendánsi tisztségét is betöltötte. A tagok között három „valóságos”⁵⁰ tanácsos, két városi ülnök, két címzetes tanácsos és a kancellár foglalt helyet. A révkapitánynak az általános kikötői rendészet irányításán kívül közegészségügyi feladatai is voltak, ezért, mint a két címzetes tanácsos egyike, közvetlenül az uralkodótól nyert kinevezéssel, állandó meghívottként vett részt a magisztrátus munkájában. A városi ülnökök a testület székhelye szerinti városi tanács küldöttei voltak. A kancellár a magisztrátus hivatali szervének ügyviteli munkáját vezette, és a révkapitánnyal együtt teljes jogú tagja volt a testületnek. A három valóságos tanácsos, külön-külön megbízatás alapján a veszteglő intézetet, a kikötői őrházat és a kikötőt felügyelte. Közvetlen alárendeltjeik voltak a veszteglő intézet igazgatója, a közegészségügyi őrház felügyelője, és a révkapitány, de az utóbbi csakis közegészségi kikötői ügyekben.

A magisztrátus székhelye szerinti város tanácsát Triesztben és Fiumében két fő, Zenggben és Karlobagban egy-egy fő képviselte a testületben. Személyükön kívül, hallgatóságként „fiatal és jól nevelt, alkalmas ifjak engedélyt” szerezhettek az elnöktől, hogy részt vegyenek az üléseken. Jelenlétük a hivatalnoki kar utánpótlását szolgálta, ugyanis abban reménykedhettek, hogy „Ő császári-királyi Felsége a jövőben betöltendő álláshelyeknél” szorgalmuk eme bizonyítékát majd megfontolni kegyeskedik.

Visszatérve a révkapitányra, tevékenységének csak kisebb részét képezték a közegészségi ügyek, de teljes hivatali állásának jelentősége miatt volt teljes jogú tagja a magisztrátusnak. Ha a kikötőben vagy annak előterében a közegészség ügyét érintő bármilyen esemény történt, azt köteles volt jelenteni a közegészségügyi magisztrátusnak, majd ezt követően annak utasításait pontosan be kellett tartania.

A magisztrátusok alá rendelt hivatali szervezetet a kancellár vezette, aki a magisztrátusi tagok rangsorában az utolsó helyet foglalta el. A hivatalok alkal-

⁵⁰ A korabeli hivatali nyelvben a „valóságos” (*würklich*) a címzetes ellentéte volt, vagyis főállású hivatali rangot jelentett.

mazásában álló alsóbbrendű személyzet felett a munkáltatói jogokat nem ő, hanem a magisztrátus gyakorolta. Széles körű hivatali intézkedési jogköre volt az úgynevezett rutinszerű ügyekben, amelyekben az eljárási cselekményeket teljesen önállóan irányította. Előzmény nélküli vagy rendkívüli ügyekben ezek a jogosultságai megszűntek, és mindenben a magisztrátus végzéseit, illetve határozatait kellett végrehajtania.

Triesztben és Fiumében, ahol veszteglő intézet működött, az intézeti igazgató és helyettesének kinevezése az intendatúra javaslata alapján Bécsben a legfelső kereskedelmi direktórium hatáskörébe tartozott, és ezt a jogkört a főintendáns csak akkor vonhatta magához, ha kivételes sürgősséggel kellett új igazgatót kinevezni. Egyebekben a hivatal valamennyi alsóbb rendű beosztottja felett (ellenőrök, rakodómunkások) a munkáltatói jogokat a magisztrátus gyakorolta. Az igazgató a rend és nyugalom fenntartása érdekében, sürgős esetben bármilyen intézkedésre jogosult volt, a magisztrátus részére küldendő utólagos jelentési kötelezettséggel. Másfelől, a szokásos ügymenetben árukat és személyeket csak a kancellária írásbeli rendelkezése alapján vehetett fel. Az intézetben történetekkel kapcsolatban saját jogon hatósági bizonyítványokat adhatott ki a hajóskapitánynak vagy az utasoknak. Triesztben az igazgató különös jogköréhez tartozott, hogy az intézetbe telepített katonai egység parancsnoki teendőit is ellátta. Első számú katonai beosztottja minden nap reggel eligazításra jelentkezett nála, este pedig jelentést tett a nap közben történt eseményekről.

Zengg és Karlobag szabályzata szerint, mivel ezeken a helyeken nem működött veszteglő intézet, a kikötők ragályozódásra fogékony árufajtákat nem fogadhattak. Egyedüli kivétel a szárított leveles dohány volt, amelyet külön erre a célra kijelölt szárazföldi raktárakban lehetett tisztító eljárás alá venni. Zengben és Karlobagban a közegészségügyi hatóság szervezete is szerényebb keretek között működött, mint Triesztben vagy Fiumében. Zengben a magisztrátus elnöke a Habsburg Birodalmat képviselő helytartó volt, a tagság pedig két valóságos tanácsosból állt és a címzetes tanácsosi kinevezéssel rendelkező révkapitányból. Karlobagban a központi hatalmat képviselő várnagy volt az elnök, a tagságot pedig két valóságos tanácsos jelentette. Az első tisztújítás alkalmával Zengg helytartóságának várnagya javasolta, majd a helytartóságon keresztül az intendatúra által felterjesztve, az uralkodó erősítette meg tisztségében. Több éven át hivatalban maradhatott, de évenkénti megerősítéssel, ha tisztségéhez méltó magatartást tanúsított. A második tanácsost évenként a helybéli városi polgárok választották. A révkapitány itt is, mint címzetes tanácsos volt tagja a magisztrátusnak.

Az elsőrendű kikötőben a közegészségügyi őrház felügyelőit az intendatúra javaslatára a bécsi kereskedelmi fődirektórium vette hivatalba, az intendáns azonban sürgősség esetén ebben a tekintetben is ideiglenes kinevezési jogkörrel rendelkezett. A felügyelők alárendeltjeit, az ellenőröket a magisztrátus vezényelte az őrházba. Előfordul még az ellenőrök szintje alatt a közegészségügyi szolgák (*Sanitäts-Bedienten*) említése is, akik a kétkezi munkákat (pl.

a papírok füstölését) végezték. Az őrház épületének méreteire és a személyzet létszámára sincs közvetlen utalás a rendeletekben, azonban a házat igazgató két *ministro del casino*, vagyis őrházi tisztviselő közül az egyiknek kötelezően az épületen belül volt a kijelölt lakása.

Triesztben és Fiumében a magisztrátus főállású közegészségügyi orvosát a bécsi székhelyű kereskedelmi fődirektórium vette hivatalba és elbocsátása is ezen az úton történt. Az intendáns ebben az eljárásban is ideiglenes jogkörrel rendelkezett. A kinevezett orvos maga mellé, különös tekintettel az utódlására, segéd-orvost is választhatott. Kisebb elsőrendű kikötőkben, mint például Zenggenben a közegészségügyi teendőket is a városi orvos látta el, Karlobagban pedig, ha orvos nem állt rendelkezésre, a sebészmester is megbízatást kaphatott. Közhatalmat az orvos semmilyen formában nem gyakorolt, és rendkívüli esetekben is csak a magisztrátus parancsait hajthatta végre, amellyel szolgálati úton csak a kancellária közvetítésével érintkezhetett. Testületi üléseken kizárólag az orvosi szakmai kérdések tárgyalásán vehetett részt, de ezekben is csak tanácskozási joggal. Az is a feladatai közé tartozott, hogy a vesztegzári idejüket töltő utasok és a teljes járványügyi személyzet bármilyen betegségét is kezelje. Ezt térítésmentesen kellett végeznie, vagyis a díjazását a hivatali fizetése fedezte. Közvetlen járványügyi munkáján kívül az is kötelessége volt, hogy évenként részletes jelentést tegyen „a levegő, a vizek, a termőföldek hozama és a marhalegelők” állapotáról, vagyis a környezet általános közegészségügyi helyzetéről.

A másodlagos kikötők szervezeti-működési rendje

Ezekben a kikötőkben a közegészségügyi hatóságot két hivatalnok képviselte: a területileg illetékes magisztrátus által kinevezett megbízott és hivatalsegéde, akit a megbízott átmenetileg felmenthetett vagy mással helyettesíthetett, természetesen az illetékes közegészségügyi magisztrátus értesítését és hozzájárulását követően. Helyettesítés esetén az ideiglenesen felvett hivatalsegédet a közegészségügyi megbízott részletes oktatásban részesítette és hivatali, illetve hűségesskü letételére is kötelezte. Saját szolgálati székhelyükön kívül a megbízottak a körzetükbe tartozó harmadlagos, úgynevezett holt tengeri kikötőket (*porti morti*)⁵¹ is kötelezően látogatták. Az ilyen kikötők nevében a „holt” jelző a nemzetközi forgalmon kívüli használatra utalt, vagyis arra, hogy ezek a helyi és helyközi vízi forgalomban használt kikötők nem vehettek részt a távolsági kereskedelemben közlekedő hajók fogadásában. Ilyen kikötővel természetesen minden, egészen kisméretű tengerparti település is rendelkezett, érthető tehát, hogy té-

⁵¹ *Porti morti*, (olasz tbsz.) = holt, vagyis használaton kívüli kikötők. Korabeli magyar megnevezése, a „holttengeri kikötő” az 1766. évi augusztus hó 25-én kiadott büntetőjogi rendeletben olvasható. Ilyen írásmóddal azonban a szentföldi Holt-tenger kikötőjeként is értelmezhető, ezért a korhű fordítás követelményeinek is megfelelően, a „holt tengeri kikötő” a legpontosabb megnevezés.

teles felsorolásuk nem szerepelt a rendeletben, bár a teljes szárazföldi partszakasz járványügyi védelmének területi felosztása kapcsán kijelölt körzetekben (ld. az alábbiakban) számos ilyen név is előfordul. Amennyiben járványügyi okokból a másodlagos kikötőkben felfegyverzett naszádot kellett állomásoztatni, a területileg illetékes vezető államigazgatási szerv felhatalmazása alapján ezek is a közegészségügyi megbízott parancsnoksága alá tartoztak.

Miután a távolsági és nemzetközi kereskedelmi forgalom jelentősége kisebb volt a másodlagos kikötőkben (holt tengeri kikötőkben pedig tiltották) a közegészségügyi megbízottak munkájának legnagyobb részét a halászati és a közvetlen helyközi forgalom ellenőrzése jelentette. Ezek a tevékenységek azért estek külön elbírálás alá, mert a távolsági szállítmányozás áruféleségeivel szemben a tengerből kifogott hal volt szállítmányt, illetve a piacokra szállított helyi árucikkek. Ettől függetlenül maguk a halászok, illetve a hajók is fertőzöttek lehettek. Ezért, különösen a halászatra teljesen egyedi szabályozást rendszeresítettek. Járványmentes időszakban a 24 órás ellenőrzési időszávot alkalmazták, és a hazaiak mellett a nyílt tengeren, vagyis nemzetközi vizeken, külhoniak is halászhattak. Amennyiben a honi illetékességűek a kikötőbe 24 órán belül visszatértek, teljesen szabadon közlekedhettek. Járványveszély idején ellenben a kikötőkből az összes külföldi bárkát kitiltották, honi bárkákra pedig szigorú korlátozó intézkedéseket vezettek be. A kikötő elhagyása után a bárkák ellenőrzését úgy biztosították, hogy a közegészségügyi megbízott az egyik halászt eskütétel után ideiglenes hivatalsegéddé is kinevezhette.

A teljes partszakasz védelme járványügyi veszélyhelyzetben

A kikötőkön kívüli partszakaszok biztonságos védelméhez szükséges készenléti szervezet létrehozása majd működtetése, vagyis az egészségügyi kordon, illetve záróvonal felállítása jelentős erőforrásokat igénylő feladat volt a járványügyi védelemben. Valójában a legnagyobb erőpróbát jelentette a tenger melléki közegészségügyi hatóság munkájában. Jogszabályban a szárazföldi határvédelem, mint nem állandó intézmény, először az 1764. évi rendeletben jelent meg. A kordonok felállítása és szakszerű működtetése semmi mással nem helyettesíthető eljárás volt a pestis betörésével szemben, amennyiben a birodalommal közvetlenül szomszédos tartományokban járványok pusztítottak. A védvonal feladata egyfelől az volt, hogy minden jogellenes behatolást megakadályozzanak a tengerparton, illetve a szárazföld felől érkező gyanús személyeket azonnal őrizetbe vegyék. A tenger mellék parti őrsége látó- vagy hallótávolságban telepített állomások, pontosabban őrházak láncolatából állt, amelyekben 24-órás váltással, löfegyverrel ellátott helyi lakosság adta a szolgálatot. Vészhelyzetben az örök kiáltással vagy puskalövéssel figyelmeztették egymást, de ennek sikertelensége esetén fényjelzést is adhattak az őrház tetejéről, sőt végső megoldásként a közegészségügyi megbízott vagy egy katonatiszt a harangozást is elrendelhetette.

A kikötők évszázadok óta bevezetett és folyamatosan javított rendje mel-

lett a záróvonal volt az igazán kritikus pont a pestis-járványok elleni védelemben. Ezért foglalkozott az udvari egészségügyi bizottság is igen behatóan ezzel a kérdéssel, elsősorban a Velencei Köztársaság példájára hivatkozva. Megjegyzendő, hogy 1764. március 18. óta hatályban volt a vonatkozó rendelet, amikor egy 1764. november 11-én tartott ülés jegyzőkönyve szerint a bizottság megállapította, hogy pestis-betörés szempontjából „a fő gondot a Tengeremlék okozza, ugyanis a velencei birtokban lévő túloldali Dalmáciában uralkodó siralmas közegészségi állapotok miatt a szárazföldön a járvány bármikor belopakodhat, ami teljes bizonyossággal a legnagyobb veszélyt zúdítaná a cs. kir. örökös tartományokra.”⁵² Egy újabb jegyzékben, amelyet 1765. február 13-án küldtek az udvari és állami kancelláriának, jelezték, hogy „a velencei hatóságok képtelenek kiállítani a kordonokhoz szükséges létszámú legénységet, pedig ez mindenképpen szükséges volna a városaikon kívüli területek biztosítása érdekében”. Folytatólagosan a bizottság megállapította, hogy „a határ innenső oldalán azonban akkor sincs hiány, ha megkettőzött kordont kell felállítani, így az isteni segítségen túl minden kétséget kizáróan egyedül ennek a megfelelő, ámde igen költséges létszámfeltöltésnek köszönhető, hogy igen hosszú határvonalainkat sikerült lezárni a pestis bármilyen belopakodásával szemben.”⁵³

Saját partszakaszukon Trieszt és Fiume kikötőjének is volt őrzési kötelezettsége, továbbá Zengg három, Karlobag pedig két állomást telepített. Szám szerint az Isztriai félsziget délkeleti partjáról indulva, Pisino 12, Castua 14, Buccari 26, a Károlyvárosi katonai körzet pedig 30 állomást volt köteles kiállítani. Fokozott veszély esetén a katonaság erősítette meg az önkéntes polgári őrséget, azonban közegészségi rendelkezések tekintetében ezeket a katonákat is a közegészségi megbízott alá rendelték.

Hatósági feladatok a közegészségügyben

Az 1800-as évektől az államigazgatás szervezetén belül a népesség egyéni ügyeivel foglalkozó közhatalmi szervek, vagyis a szorosabb értelemben vett hatóságok fő feladatai egyes területeken szakmailag is elkülönültek egymástól. Ennek körvonalai a közegészségügyben a XVIII. század közepén többé-kevésbé világosan kirajzolódtak. Jogszabályilag a modern közigazgatási rendszer kialakulása kezdetén jellemző volt az anyagi és az eljárási jogi szabályok átfedése, tehát az 1755. évi trieszti szabályzat anyagi jogi része (I–VII. fejezet) és eljárási-szervezeti jogi része (VIII–XVI. fejezet) számos helyen párhuzamos-

⁵² Az Udvari Egészségügyi Bizottság jegyzékei az Udvari Kancellária részére (Noten von der Sanitäts-Hofdeputation ad Hofkanzley). Haus-Hof und Staatsarchiv (HHStA) Bécs, Ausztria, 1764–1775, Fasciculus 3, 259.

⁵³ Az Udvari Egészségügyi Bizottság jegyzékei az Udvari Kancellária részére (Noten von der Sanitäts-Hofdeputation ad Hofkanzley). Haus-Hof und Staatsarchiv (HHStA) Bécs, Ausztria, 1764–1775, Fasciculus 3, 259.

ságokat és átfedéseket tartalmazott. Ezek elemzésével és összeolvasásával a mai fogalmaink szerint is viszonylag pontosan megállapítható a hatóság szervezeti felépítése, a feladatok és hatáskörök kijelölése, telepítése, és az eljárási szabályok is tisztázhatók.

A tengerészeti-kikötői közegészségügyi hatósághoz egyfelől a hagyományos rendészeti feladatok tartoztak, vagyis az emberek jogkövető magatartását ellenőrizték, és szükség esetén büntetéseket szabtak ki, másfelől az ügyfelek kérésre engedélyezési eljárásokat folytattak le és teljesítették vagy megtagadták a kérvényekben foglaltakat. Szolgáltatásokat is végeztek, két fő okból kifolyólag. Ezek szükségszerűen közszolgáltatások voltak, mert az állam a szabályok betartásának biztosítékát abban látta, ha saját maga végzi el ezeket a feladatokat. A vesztegzári raktározás és árukezelés jellegzetes példája volt ennek a feltételrendszernek. Alapszintű közszolgáltatásokért az ügyfeleknek általában nem volt fizetési kötelezettsége, azonban számos eljárásban eseti befizetéseket (illetékeket) állapítottak meg, ami egyébként magától értetődő volt, ha a szolgáltatás magánfél kérésére, magánügyben történt (pl. végrendelkezés a veszteglő intézetben).

Ezeknek a feladatoknak a teljesítése szervezett és pontos adatgazdálkodási, vagy a korszaknak megfelelő néven, nyilvántartási rendszert igényelt. Következésképpen a különböző könyvek és naplók rendszeres vezetésére minden eljárás kapcsán részletesen kitérnek a szabályzatok, a kötelezettek felelősségének ismételt hangoztatásával. Pontos határvonalat húznak a szóbeli és az írásbeli ügyintézés között, egyes esetekben a szóbeli ügyintézésről is jegyzőkönyv felvételét rendelik el. Tekintettel arra, hogy a kikötői forgalom első állomása a közegészségügyi hatóság volt, számos esetben kettőzött nyilvántartások keletkeztek, ugyanis az adatokat a révkapitányság és a kereskedelmi szervek (vámhivatalok) is rögzítették.

Jogellenes magatartás észlelése estén a közegészségügyi hatóság saját hivatali rendszerén belül fegyelmi eljárásokat folytatott és ennek megfelelő büntetéseket szabott ki. Leggyakrabban a passzív vesztegetés (hivatali korrupció) fordult elő, és erre a szabályzatok eseti alakzatok leírásával hívták fel a figyelmet. Az alapszabályzat szerint szolgálati szabálysértésnek kellett minősíteni a veszteglő intézetben az ellenőrök és rakodómunkások olyan munkavégzését is, amellyel veszélyeket okozhattak. Fegyelmi büntetésként a vétkeket azonnal elbocsátották és „példás büntetésben” is részesültek. Ugyanilyen minősítést kapott a nyílt levél hamisítása, 50 forintos pénzbüntetéssel, feltéve, hogy a hamisítvány felhasználása közegészségügyi károkat nem okozott. Vesztegetés esetén a tiltott előnyöket elfogadók az állásuk azonnali elvesztése mellett „pénz- vagy testi büntetésben is részesülhettek.” Ez esetben az állásvesztés, mint fegyelmi büntetés mellé a pénzbüntetés megtorlásként vagyoni hátrányt jelentett, a testi büntetés lényege pedig a fizikai fájdalom okozása volt. A XVIII. század közepén a csonkító büntetéseket (különböző testrészek levágása) már nem alkalmazták, viszont használták a vesszőzést, korbácsolást és a botozást is.

Hivatali karon kívüli személyek esetében a társadalmilag kevésbé veszé-

lyesnek ítélt jogellenes magatartás kivizsgálásában és büntetésében maga a szakmai hatóság volt illetékes, a helyszíni bírságtól kezdve valamelyik felettes szerv által lefolytatott szabálysértési eljárásig. Jellemző szabálysértésnek számított, és nem esett büntetőjogi elbírálás alá a veszteglő intézeti lakóhelységeken történt károkozás, viszont az utasok addig nem kapták meg zárlati feloldásukat, amíg az okozott kár ellenértékét meg nem térítették. Súlyosabb alakzat volt a veszteglő intézeten belüli viszálykeltés, amelynek során a viták tettlegességgé is fajulhattak, majd az elkövetők letartóztatásával végződtek.

Egyes helyeken a szabályzatok büntetőjogi kérdéseket is érintenek, jóllehet semmilyen rendszerezést nem adnak arról, hogy társadalmi veszélyesség szempontjából mely ügyek tartoztak a szabálysértési, illetve büntetőjogi eljárások hatáskörébe. Szó szerint a törvényszegés az 1764. évi szabályzatban fordul elő, mint *transgressione*, ami valaminek az átlépését jelenti. Ennek megfelelően az 1766-ban kiadott, és korabeli magyar nyelven is olvasható büntetőjogi rendeletben⁵⁴ azt találjuk, hogy azok volnának az elkövetők, akik „rendeleteinket által hágnák”. Korhúság szempontjából ezt nem lehet későbbi keletű büntetőjogi fogalmakkal értelmezni, a magyar jogi nyelvezetben ugyanis ekkor még nem alakultak ki a társadalmi veszélyesség mértékének megfelelő fokozatok elnevezései. Magyarországon először 1843-ban, illetve 1844-ben készült olyan törvényjavaslat az országgyűlés részére, amely különbséget tett büntettek és kihágások között. Ez a különbség azonban még az 1878. évi 5. tc.-ben (Csemegi kódex) sem jelent meg, azt ugyanis az 1879. évi 40. tc. tartalmazta. Így alakult ki, társadalmi veszélyesség mértéke szerinti csökkenő sorrendben a „büntett, vétség, kihágás” hármas egysége. Korhúság szempontjából tehát legcélszerűbb a törvényszegés általános fogalmát alkalmazni.

Büntető- és polgári jogi eljárást igénylő ügyekben a közegészségügyi hatóság az esetek átadása előtt a tényállás kivizsgálásában és megállapításában játszott szerepet, mind a polgári, mind a katonai bíróságokkal kapcsolatban. Sajátos kereskedelmi jogi kérdések is felmerültek az áruféleségek veszteglő intézeti kezelése során keletkezett károk miatt, vagy a szállítmányozás *vis maior* káresetei kapcsán. Kifejezetten tengerjogi esetek is előfordulhattak, elsősorban a hajótörések és a gazdátlanra vált hajók, illetve áruk kapcsán. Törvényszegés esetén a közegészségügyi magisztrátusoknak letartóztatási joga volt, és szakmai okok miatt a kivizsgálást és a tényállás rögzítését is ők végezték. Ebben a tekintetben katonai személyek ügyében is illetékesek voltak, és csak a kivizsgált ügyeket adták át a katonai bíróságoknak a per lefolytatása és a büntetés kiszabása érdekében.

⁵⁴ Császári-királyi rendelet: Kötél általi büntetés a vesztegzári intézkedések ellen vétőknek, 1766. augusztus 25. Nyomtatott, korabeli fordítással készült magyar nyelvű példány: Magyar Országos Levéltár, Helytartótanács Levéltár C 37. Magyar Királyi Helytartótanács, Acta Sanitatis Lad. B. Fasc. 7. No. 141. Német nyelvű szöveg: LXF. I. köt. 771–775.o. Latin nyelvű szöveg: LXF. II. köt. 434–438. o.

Tekintettel a büntetőjogilag üldözendő cselekmény és a büntetés arányosságának elvére, a mérlegelésnek nem volt felső határa, elsősorban a pestis-járványtól való elemi rettegés miatt. Ezért állapítja meg az alapszabályzat, hogy „a törvényszegés önmagát nem az eset csekélyisége alapján méri, és a büntetés, egészen a halálbüntetésig terjedően, a körülményekhez és a következményekhez fog igazodni.” A büntetőjog középkorból örökölt gyakorlata szerint a tengerpart minden egyes védelmi körzetében akasztófákat kellett felállítani, amelyeken kötélen függve hagyták a kivégzett személyeket a hatásosabb elrettentés céljából. Külön rendelkezés szólt arról, hogy az akasztófák mellé póznákra erősített táblákon az elkövetett bűnt is kötelező volt megnevezni.

Az igazságszolgáltatáson kívül a közegészségügyi hatóság az államszervezet más testületeivel is hivatali kapcsolatba kerülhetett. Mai gondolkodásunk szerint kevésbé kézenfekvő, de ilyen szervezet volt a katolikus egyház, amely abban a korban államhatalmat is gyakorolt és a veszteglő intézetben és azon kívül is szolgálatot teljesített. Előbbire példa a szentmisék tartása, vagy a gyóntatás és haldoklóknak az utolsó kenet feladása, utóbbi pedig akkor fordult elő, ha temetési szertartást végeztek. Másfelől teljesen nyilvánvaló volt a kereskedelmi hatósággal való kapcsolat, amely egyébként felügyeleti és előjárói feladatokat teljesített, és a kereskedelmi érdekeket érvényesítette a közegészségügyi munkában. Sőt, a révkapitányságon keresztül állandó társhatósági jelenlétet tartott fenn a kikötőkben. Elkerülhetetlen volt az együttműködés a hadiflottával és a szárazföldi haderővel is. Utóbbi esetben ez állandó társhatósági kapcsolatot és együttműködést jelentett a katonai közigazgatás alatt álló területen és a hadikikötők környékén, különösen a járványügyi védvonalak felállításának időszakában.

Engedélyezési eljárások

A közegészségügyi hatósági munka gerincét a hajók kikötői forgalmával kapcsolatos engedélyezési eljárások képezték. Ennek során a távolsági áruszállításban azt kellett eldönteni, hogy a hajókat, a szállítmányt és a személyzetet, illetve az utasokat járványügyi szempontból milyen közegészségügyi osztályba sorolják. Az eljárás alapvető okirata az úgynevezett járványügyi nyílt levél volt, amelyet a kapitány vagy a tulajdonos a kiindulási vagy az útközben érintett további kikötőkben volt köteles beszerezni a célállomás szerint illetékes konzuli hivataltól. Ezt az összes jogszabály olaszul *patente di sanità*-nak nevezi, de ritkábban a *fede di sanità* is elfordul a szövegekben. Németül egy helyen a *Gesundheits-Passe*, vagyis egészségügyi passzus olvasható, és egy korabeli magyar fordításban „bizonyosság levél”-nek nevezték.⁵⁵ Szárazföldön, lábon haj-

⁵⁵ Császári-királyi rendelet, 1766. augusztus 25: Kötél általi büntetés a vesztegzári intézkedések ellen vétőknek. Magyar Országos Levéltár, Helytartótanácsi iratok C-37. Acta sanitatis Lad. B. Fasc. 7. No. 141.

tott szarvasmarhák esetében különben járlatlevél, vagy marha-passzus volt a hivatalos elnevezés.

Az olasz *patente* a latin *patens* megfelelője, parancs, rendelvénnyel, nyílt vagy szabad levél értelemben. Olaszul a *fede* (= bizonyítvány, igazolvány) olyan szókapcsolatokban volt használatos, mint például *fede di deposito di merci* (= letétjegy árukról), *fede di morte* (halotti bizonyítvány), vagy *fede di nascita* (= születési bizonyítvány). A modoros archaizálást elkerülendő, a fordításnál célszerűbb volt a XIX. században kialakult magyar tengerészeti nyelvben szokásos „nyílt levelet” használni. Az akkor még élő tengerhajózási gyakorlatot tükröző magyar közigazgatási szóhasználat szerint ez az okmány „egészségügyi nyílt levél” volt.⁵⁶ Mai szakmai jelzővel közegészségügyi nyílt levélnek kell neveznünk, ugyanis a célállomásnál a hajó kiindulási és út közben érintett kikötőiben uralkodó közegészségi állapotokat igazolta. Legújabb lexikonunk hajóokmányok címszó alatt egyébként ezt a bizonyítványt már nem is említi.⁵⁷

Négyféle nyílt levél volt forgalomban: *patente libera*, *netta*, *sospetta e tocca*, *bruta*, vagyis magyarul szabad, tiszta, gyanús vagy érintett, és végül szó szerint piszkos vagy szennyezett. Ezeket a neveket a német nyelvű szabályzatok következetesen olaszul használják. A *patente libera* azt igazolta, hogy a hajóval kapcsolatban pestises fertőzésnek még csak a gyanúja sem merülhet fel, ami teljes forgalmi szabadságot jelentett. *Patente netta*, vagyis tiszta nyílt levél esetén a hajó sem a kiindulási kikötő, sem a tengeri út kapcsán nem fertőződhetett, azonban a közegészségügyi magisztrátus eseti vagy általános határozattal a minősítést gyanúsra vagy fertőzöttre változtathatta. A *patente sospetta e tocca* szó szerint gyanús vagy érintett közegészségi állapotot jelentett, vagyis a hajó bizonyítottan érintkezésbe kerülhetett a pestises fertőzéssel. Legsúlyosabb minősítés a *patente bruta* volt (piszkos vagy szennyezett), de magyarul célszerűbb „fertőzéses nyílt levél”-nek fordítani. Ez a legendyebb esetben is azt jelezte, hogy a hajó olyan helyről érkezett, ahol alapos pestis gyanú állt fenn, vagy egyértelműen igazolt pestis járvány pusztított.

Az eljárás megindítását a beérkező hajó kapitánya vagy tulajdonosa kezdeményezte, a hatóság képviselői részére a nyílt levél és más iratok (utasok jegyzéke, a rakomány tételes árujegyzéke, levelek stb.) átadásával. Mindezt még a kikötő előtti nyílt vízen megelőzte a kapitány részéről adott előzetes tájékoztatás nyílt levelének minősítéséről. Az eljárás kezdő lépéseit a rendeletek és ennek a könyvnek a megfelelő fejezetében hozzájuk fűzött magyarázatok részletesen bemutatják. A kapitány és a hatóság képviselőinek első találkozása során történt a nyilatkozat felvétele, a járványügyi fokozatnak megfelelő hely-

⁵⁶ Révai Nagy Lexikona: Hajóokmányok címszó. Révai testvérek irodalmi intézet Rt. Budapest, 1913, 9. kötet, 354. o.

⁵⁷ Magyar Nagylexikon: hajóokmányok címszó. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 1999. 9. kötet, 124. o.

színen és a vonatkozó elővigyázatossági szabályok betartása mellett. Ezt helyszíni szemle követte a hajón, amelyre a különböző fokozatok szerinti előírások alapján telepítették az ellenőröket. A folyamat kapcsán a járványügyi fokozattól függően helyszíni intézkedési jogköre volt a közegészségügyi őrház vezető tisztviselőjének, de veszélyesebb helyzetben együttesen csak a kancellár és a révkapitány intézkedhetett. Mivel az esetek döntő többségében az őrházi felügyelő intézkedett, működésének körülményeit az elsődleges kikötőkben a szabályzatok külön fejezetben és részletesen tartalmazták. Egyébként a felügyelő a tisztán közegészségi ügyeken kívül, vagyis rév kikötői ügyekben, társhatósági együttműködésre volt kötelezve a révkapitánysággal.

A közegészségi állapotnak megfelelő tényállás rögzítése után történt a hajó elhelyezése a kikötőben vagy annak előterében, majd a hatóság megállapította a vesztegzár időtartamát, amely 7-től 40 napig terjedt az alapszabályzat értelmében. Főszabályként ezeket a határozatokat a magisztrátus hozta, azonban a szokásos gyakorlatba illeszkedő esetekben a kancellár saját hatáskörében adta ki a végrehajtásra vonatkozó rendelkezéseket. Amennyiben a kancellár az ügyintézés során előzmények nélküli, rendkívüli jelenségeket tapasztalt, ideiglenesen sem intézkedhetett, tehát köteles volt megvárni a közegészségügyi magisztrátus testületi határozatát. A hajónak a mólón belüli, védett kikötőbe engedése a magisztrátus kizárólagos jogköre volt, amelyet határozat kibocsátásával gyakorolt.

Az áruk, illetve az utasok átszállításáról a veszteglő intézetbe a rendeletek igen részletes leírást adtak. Főszabályként a hajó kapitánya, a tulajdonos és a személyzet a vesztegzár teljes ideje alatt a hajón maradt, de ezzel a lehetőséggel az utasok is élhettek, sőt az intézetből akár vissza is térhettek a hajóra. Árufajták kezelését illetően a zárlatmentesség vagy fedélzeti előkezelés, intézeti átszállítás majd tisztítás és zárlat alóli feloldás tekintetében a leírások a legapróbb részletekre is kiterjedtek. Kereskedelmi jogot is érintő kérdés volt az áruk feletti rendelkezés a teljes folyamatban. Ezt a rendeletek, mivel elsősorban közegészségügyi tartalmakra vonatkoznak, külön nem nevesítik, azonban rendszeresen használják a *scaricare*, *consegnare*, *ricevere* igéket a folyamat leírására. *Scaricare una nave* azt jelenti, hogy a hajót kirakodják. Amennyiben az áru úgymond a ragályt nem terjesztette, közvetlen áttöltéssel került a tengeri szállítmányozó birtokából a kikötői szállítmányozóhoz, aki azt következő lépésben átadta a megrendelő tulajdonosnak vagy a megbízottjának. A veszteglő intézet és az áru közötti birtoklás viszonyára a *consegnare*, vagyis bizományba ad, letétbe helyez, a következetesen visszatérő szóhasználat. A *consegna delle merci* magyarul konszignációs raktározás, de nem kereskedelmi, hanem közegészségi értelemben. Következésképpen az árut a szállítmányozó (hajótulajdonos vagy a hajóskapitány) átadja a vesztegzári intézetnek (akár csak rövid időre is), de azt egyik rendelet sem tisztázza, hogy az intézet, illetve a jogokat gyakorló magisztrátus, bizományos vagy letéteményes szerepkörben jár el az áru vesztegzári kezelése kapcsán. Csupán egy helyen fordul

elő a tulajdonos vagy képviselőjének joga az áruk megtekintéséhez a vesztegzár időszakában. A zárlatot feloldó határozat kiadása után a jogos tulajdonos vagy képviselője vette át az árut a veszteglő intézettől.

A Tengerészeti Közegészségügy Szakmai Nyelve

A tengerészet általános és a tengerhajózás, illetve kikötői közegészségügy sajátos szókészlete és fogalmi világa Magyarország közvetlen tengeri kapcsolatának megszűnése (Trianoni békekötés, 1920) óta nincs jelen nyelvünk hétköznapi használatában. Ez a nyelviség egyébként a horvát–magyar tenger mellékre korábban sem volt jellemző, amint azt Victor Tissot, egy svájci francia utazó gyakran idézett szellemes mondásában megjegyezte: „Fiume egy magyar város, ahol a horvátok olaszul beszélnek”.⁵⁸

A tengerészet nyelvi sajátosságai, és nem csupán a több mint 250 éves szöveg miatt, számos fogalom bővebb magyarázatra szorul az 1755–1769 között kiadott rendeletek megértéséhez. Többféle lehetőség is kínálkozott a fogalmak tisztázására. Így a magyar fordításban például lábjegyzeteket lehet elhelyezni, rövid magyarázattal és az eredeti olasz vagy német szó feltüntetésével. Ügyelni kell azonban arra, hogy ezek rövidke legyenek, ugyanis terjedelmességük következtében a tipográfiai széttagoltság jelentősen nehezítené a törzsszöveg folyamatos olvasását. Ezt a megoldást tehát csak mérsékelt terjedelemben lehetett használni. Bővebb magyarázatok az alapszabályzat egyes szakaszaihoz fűzött kommentárokból adhatók, azonban ezek sem alkalmasak arra, hogy általános, szemléltető képet adjanak egy XVIII. századi adriai kikötőről. Így a legcélszerűbb eljárásként az kínálkozott, hogy a bevezetésben külön alfejezet foglalkozzék a hajózási és kikötői környezet szemléltetésével, másfelől a kikötők és a tengerpart közegészségügyében illetékes hatósági nyelvezet bemutatásával. Ez utóbbinak egy újabb alfejezetet igénylő része a nem ragályozódó áru fajták jegyzékeinek részletezése, amely a mai olvasó számára számos értelmezhetetlen vagy rendeltetését tekintve alig sejtethető kereskedelmi cikket tartalmaz. Írásképet tekintve az olasz szavak jelentősen nem különböznek a mai alakjuktól. Németül a XVIII. század közepe óta egymás követő írásreformok miatt a korhűség miatt célszerűbb volt az eredeti alakokat használni. Másfelől a listán feltüntetett és ma is jól ismert áru féléseket nem a jelenkor, hanem a XVIII. század körülményei között kell értelmeznünk. Ráadásul a listák tartalmához, tekintettel arra, hogy ezek az áruk mentesültek a vesztegzár alól, egy kiélezett versenyhelyzetben súlyos szállítói-kereskedői-fogyasztói érdekek is fűződtek. Indokolt volt tehát az egyes tételeket ilyen vonatkozásban is bemutatni.

⁵⁸ Victor Tissot: *Voyage au pays des tziganes: la Hongrie inconnue*. Paris, Editeur E. Dentu, 1880. <http://mek.oszk.hu/15600/15673/15673.pdf>

Általános szempontok a fordításhoz

A törvényeket és rendeleteket, különösen azokat, amelyeknek a jogalkotó eredetileg is igen hosszú címet adott, nemcsak a jogi szakszövegekben, hanem a közbeszédben is általában valamilyen rövidített formában szokásos jelölni. Ilyen rövidítéseket, a jelen könyv tárgyát képező négy jogszabályt tekintve, részben már az adott korban is használtak, azonban a fordítás és elemzés során az időbeli sorrend hangsúlyozására az évszám megjelölését volt célszerű alkalmazni.

Általában a fordítás helyességének igazolására, továbbá bonyolult jelentéstan és történeti magyarázatok helyett egyszerűbb volt zárójelben az eredeti német vagy olasz szövegrészt feltüntetni. Ezek hosszabbak vagy rövidebbek lehetnek annak függvényében, hogy csupán egy-egy szóra vonatkoznak, vagy egyes bonyolultabb mondatnoki szerkezetekre.

A jogalkotó személyét tekintve a magyar nyelv az adott korban is egyértelmű volt. Törvényt (törvénycikkbe szedve), vagyis latinul *lex patriae*-t a Magyar Királyságban az országgyűlés alkothatott, így az összes többi jogszabály rendeletnek minősül. Parlamentáris rendszer hiányában a Habsburg birodalmi jogszabályok valójában központi rendeletek voltak, amelyeket az uralkodó személyesen jegyzett (mandátum, diploma, pátens) vagy az udvari kancellária kiadásában (dekrétum, rescriptum) jelentek meg. Ettől függetlenül a német szövegben többször előfordul a törvény (*Gesetz*) említése, a szó ugyanis németül a XIV. század óta használatban volt a jogszabályok megnevezésére, azonban nem azok rangsorának fentiek szerinti értelmében. Célszerű volt tehát ezekben az esetekben is a rendelet szót használni, azonban általános megoldásként a szabályzat kínálkozott.

A tengerészeti közegészségügy jogszabályai tartalmilag szabályzatok és utasítások voltak, ezért általában ilyen címmel jelentek meg (németül *Ordnung und Instructionen*, olaszul *regolamento ed istruzioni*). Fordítás kapcsán az egészségügy és a közegészségügy közötti különbségre az eredeti német, illetve olasz szöveg jelentéstanilag nem adott egyértelmű választ, így ebben a kérdésben tartalmi szempontok alapján kellett állást foglalni. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy ebben a magyar nyelv sem ad egyértelmű támpontokat.

Magyarul az egészségügy az egyének és a közösség egészségével foglalkozó nagy társadalmi alrendszer közös elnevezése. Ezen belül a közösség egészségével foglalkozó részt újabban közegészségügy helyett nemcsak az elméleti és alkalmazott tudományban, hanem jogszabályilag is (1997. évi CLIV. tv.) népegészségügynek nevezzük. Ugyanakkor az egyének egészségével foglalkozó részt a főfogalommal megegyezően szintén egészségügynek nevezzük, bár a szót többnyire jelzős szerkezetben „egészségügyi”-ként használjuk. Tehát a főfogalom és annak két alfogalma közül az egyik, alakilag azonosak. Egyének és szervezetek viszonyában a népegészségügy jellemzően hatósági szerepet tölt be, az egészségügy viszont szolgáltató. Ettől függetlenül mindkét

alrendszerben az ellenkező tevékenységre is van példa: szolgáltató orvosok hatósági szerepkörben beadják a kötelező védőoltásokat, a hatóságok viszont lakossági egészségfejlesztő programokat szerveznek.

Németül a főfogalom *Gesundheitswesen*, vagy *Sanitätswesen*, vagyis egészségügy. Mindkettő mindkét alfogalmat is jelentheti, azonban különösen az utóbbi közegészségügyként is használatos, jelzős szerkezetben *gesundheits-* vagy *sanitäts-* alakban. Pontos meghatározásként a közegészségügy megjelölése *öffentliches Gesundheitswesen*, de ez a jogszabályok szövegében így nem található. Következésképpen, ha a *gesundheits-* jelző közösségi szintű és hatósági szervezetre vagy működésre vonatkozik, a korhűség érdekében is „közegészségügyi” a helyes fordítás.

Olaszul *sanità* az egészségügy, és mindkét alfogalmat is jelölheti. Közegészségügy a *salute pubblica*, illetve az *igienico* (higiénés) is előfordulhat jelzős szerkezetben, de ezek nem jelennek meg a rendeletekben. Ennek megfelelően az olasz nyelvű szövegek fordítására is a német értelmezést kell irányadónak tekinteni.

A Tenger mellék földrajzi viszonyainak összefoglaló megnevezésére az 1764. évi szabályzat címében a *nelle Spiaggie, e Coste del Littorale Austriaco* olvasható. Magyarul ezt legpontosabban a Tenger mellék (*littorale*) sík (*spiaggie*) és domborzatos (*coste*) szakaszaiként kell fordítani. Az olasz cím a tengerpartra három fogalmat jelöl meg: *spiaggia*, *costa* és *littorale*, amelyekből a *littorale* az általános meghatározás a szárazföld és a tenger határvonalára. A *costa* jelen összefüggésben tengerrel határos szárazföldi szegélyt jelent, de „dombhát, hegyoldal, emelkedő, lankás” terület megnevezésére is használatos. *Spiaggia* néven egyértelműen a sík, homokos tengerpartot határozták meg (magyarul erre a germán eredetű *strand*-ot alkalmazzuk). Az adriai tengerpart földrajzi viszonyaira visszaautalva, a változatos környezet összefoglaló leírására ezért volt célszerű a „sík és domborzatos” jelzőt használni.

A két német nyelvű szabályzat (1755. és 1769.) szövegében számos olasz, és lényegesen kevesebb latin, illetve francia szó is található. Magyar fordítást készítve, a szöveg hitelesség miatt ezeket a szavakat eredeti alakjukban kellett megőrizni. Másfelől azt is figyelembe kellett venni, hogy a magyar olvasóban is olyan hatás keletkezzék, mint azokban, akik német nyelvtudással az eredeti szöveget olvasták. Az olasz szavak gyakoriságát az magyarázza, hogy az adriai tengeri hajózásba lényegében az 1700-as évek kezdetétől belépő Habsburg jogalkotás mintaként a nagy itáliai kikötők közegészségügyi rendeleteihez igazodott. Ennek közvetett bizonyítéka, hogy az 1755. évi szabályzat (különös részeitől eltekintve) lényegében tükörfordítása az 1757. évi rendeletnek, a megfelelő szövegrészekben az olasz szavak változatlan átvételével. Az idő-paradoxon (korábbi szöveg egy későbbi rendeletből) azzal magyarázható, hogy mindkét szabályzat csaknem bizonyosan egy 1755 előtt kompilációval összeállított olasz nyelvű munkaanyagból készült. Az 1755. évi alapszabályzat preambuluma szerint a szöveg összeállítását Triesztben „Ő császári-királyi Felső-

ge leghűségesebb Kereskedelmi Intendatúrája” végezte. Ezzel szemben az 1769. évi szabályzat előkészítése Bécsben, az 1753 óta működő udvari egészségügyi bizottság közreműködésével történt. A Bizottság irattára alapján egy 1765. február 23-án kelt jegyzékben foglalt köszönetnyilvánítás szerint kezdettől fogva kétségtelen volt az itáliai minták tanulmányozása: „a Nagyméltóságú Cs. kir. titkos Udvari és Állami Kancelláriának különös köszönettel tartozik az udvari egészségügyi bizottság, hogy az előző két jegyzék nyomán szíveskedett mindannak közlését megismerni, ami kiemelhető a nápolyi és velencei vesztegzári szabályzatból”.⁵⁹ Az itáliai forrásanyagok olvasásán kívül egyébként az 1769. évi szabályzat előkészítése során a bizottság egy közegészségügyi orvosnak és segédjének tanulmányutat is szervezett Marseilles-be „a *lazzaretto sporco* megtekintésére, és a belső kezelési szabályok gyakorlati el-sajátítására.”⁶⁰

Az 1755. és az 1769. évi szabályzatban lépten-nyomon előforduló olasz szavak használata abból adódhatott, hogy a fordítók kényelmi szempontból vagy az ismeretek hiányában nem használták a tengerészeti egészségügy és főként a tengeri hajózás német nyelvezetét. Ezen a helyen kell megemlíteni, hogy az utóbbiban a megfelelő fogalmak németül is rendelkezésre álltak a Balti tengeri hajózás sok évszázados múltja alapján. Ezeket a szárazföldi, illetve itáliai beállítottságú bécsi osztrák–német államigazgatás vagy nem ismerte vagy nem akarta használni. Sajnálatos módon, ha mégis fordították az olasz szavakat, az eredetileg képileg is jól megjelenő élményt igen szegényes formában adták vissza.

A trieszti, 1769-ben létesített második vesztegzári kikötő és veszteglő intézet megnevezése a rendelet német címében is olaszul szerepel (*Lazzaretto és Porto Sporco*), tehát magyar fordításban is így kell feltüntetni a forrás szöveg-hű kezelése érdekében. Megjegyzendő, hogy ez egyben nyereség is a megfelelő magyar körülírások nehézkessége miatt. A *porto sporco* (szó szerint piszkos kikötő) fordítása „fertőzött vagy fertőzésre gyanús hajók kikötője”, a *lazzaretto sporco* (szó szerint piszkos veszteglő intézet) pedig „fertőzött vagy fertőzésre gyanús személyek és áruk vesztegzári intézete” volna. Szalonképesebb irodalmi nyelven a *sporco* fordítása egyébként „tisztátalan” is lehetne, de ez sem vezetne egyszerűbb megoldáshoz.

A magyar vesztegzárral szemben az ugyancsak gyakran használt olasz *lazzaretto* és *quarantena* két világosan elkülönülő fogalom. Utóbbi a hatósági kényszerintézkedés időkerete, az előbbi pedig annak végrehajtására létrehozott tárgyi és személyi környezet együttese, vagyis mai nyelven a vesztegzári intézet. Vesztegzár szavunk egyébként még a XIX. század elején sem volt haszná-

59 Haus-Hof und Staatsarchiv (HHStA) Bécs, az Udvari Egészségügyi Bizottság jegyzékei az Udvari Kancellária részére, 1764–1775, Fasciculus 259. (a dokumentumoknak nincs sorszáma).

60 Haus-Hof- und Staatsarchiv (HHStA): Noten von der Sanitäts-Hofdeputation ad Hofkanzley 1764–1775. Fasc. 3. 258.

latban. Nyelvészetileg elismerten először 1862-ben jelent meg a magyar nyelv korabeli kiadású akadémiai szótárában.⁶¹ Hiteles, 1766-ból származó magyar forrás szerint⁶² az intézet neve „kontumáciális, vagyis tisztulásra rendelt hely”, amelyben a kontumáciális a neolatin *contumacia* = vesztegzáró hely, melléknévi alakja. Az előbbi megnevezésen kívül még a „veszteglő hely, veszteglő ház, napoló vagy negyvened ház, és az egészségkémlőház” is használatban voltak.⁶³ Mindezek alapján mai magyar fordításban a történelmi szövegkörnyezetbe jól illeszkedő veszteglő intézet, vagy összevont alakban a vesztegin-tézet tűnik legcélszerűbbnek.

Az intézet igazgatójának megnevezése az olasz közegészségügyi nyelvezetből átvett *prior*; helyettese pedig a *guardiano*. Vezetői minőségben eredetileg mindkét szó a szerzetesrendi rangsorból származik. Az olasz *priore* (magyarul perjel) a rendház főnökét jelentette. Magyarul a perjel szónak erős az egyházi kötődése, és különben sem indokolt a fordítása, ugyanis a német szöveg is idegen szóként kezeli, tehát célszerű volt magyarul is *prior*-ként megjeleníteni. Számos helyen előfordul, hogy a szöveg nyomtatott képe a *prior*-t német, tehát nem idegen szóként kezeli. Ilyen esetekben fordításként az „intézeti igazgató” vagy „igazgató” volt a legjobb megoldás. A *prior* versus *priore* alakkal kapcsolatban a teljesség kedvéért még meg kell jegyezni, hogy az utóbbi világi politikai vezetőt jelentett a köztársasági Firenzében, de ez az eredet kevésbé valószínűsíthető, inkább a szóvégi magánhangzó elhagyását kell feltételeznünk.

A *guardiano* általános olasz jelentésében őrzési feladatot ellátó személyt jelent, gvárdiánnak azonban magyarul is a Szent Ferenc reguláját követő kapucinusok vagy minoriták (*Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum*) rendházának főnökét nevezték. *Guardiano* néven az olasz nyelvű szabályzatokban a kikötői veszteglő intézet igazgatójának helyettese szerepel, szemben a *guardia*-val (magyarul őrszem), amely a közegészségügyi ellenőrt jelenti. A kétféle jelentés azonban csak a veszteglő intézetről szóló fejezetben különül el egymástól. Más helyeken a *guardiano*, mint ellenőr is előfordul. A német szöveg jellegzetessége, hogy a *guardiano*-t olyan helyeken, ahol ellenőrt jelent, átvett idegen szóként jelzi. Ezzel szemben, a jogszabályok nyomtatási képe alapján a veszteglő intézeti fejezetben német szóként is előfordul. Utóbbi helyeken a fordításban az „igazgató helyettese”-ként jelenik meg.

⁶¹ Czuczor Gergely, Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. 1. köt. Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1862.

⁶² Császári–királyi rendelet: Kötél általi büntetés a vesztegzári intézkedések ellen vétőknek, 1766. augusztus 25. Nyomtatott, korabeli fordítással készült magyar nyelvű példány: Magyar Országos Levéltár, Helytartótanácsi Levéltár C 37. Magyar Királyi Helytartótanács, Acta Sanitatis Lad. B. Fasc. 7. No. 141. Német nyelvű szöveg: LXF. I. köt. 771–775.o. Latin nyelvű szöveg: LXF. II. köt. 434–438.o.

⁶³ Bartal Antal: Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae. Franklin társulat, Budapest, 1901.

Külön fordítói megfontolást igényeltek azok a szavak, amelyeket a német szövegben idegenként kezeltek, magyarul azonban a hétköznapi szóhasználat-hoz tartoznak. Erőltetett volna például a *molo* (kikötői hullámtörő gát) esetében így tekinteni erre a szóra, de ilyen a többi között a *cancelliere* = kancellár is. Első megközelítésben nehezen érthető, hogy a *capitano* = kapitány szót a német fordító miért kezelte idegen elemként, hiszen a német *Kapitän* erre a célra tökéletesen megfelelő lett volna. Szóösszetételekben gyakran előforduló alak a *capitano del porto*, magyarul révkapitány, amelynek német neve *Hafenmeister* (kikötőmester) volt a polgári hajózásban, ellenben a *Hafenkapitän* szót a haditengerészet használta. Valószínű, hogy a fordító a különbségtétel kerülése okán döntött a „semleges” olasz név átvétele mellett. A szöveghűség ezért a magyar fordításban is a *capitano del porto* megtartását indokolta.

Azokon a helyeken, ahol a német szerkesztő tudatosan használt idegen, de nem olasz szavakat, az eredeti szándékot kellett tiszteletben tartani. Ez főleg latin kifejezéseknél fordult elő, pl. *votum consultivum* vagy *decisivum* (tanácskozási vagy szavazati jog). Olyan esetekben, amikor az eredeti szavak megtartásának kodifikációs vagy orvosi nyelvi szempontból sem volt jelentősége, pl. *subjectum* = személy, *officium* = hivatal, *symptomata* = orvosi tünetek, *publicum* = nyilvánosság vagy nagyközönség, *originalia* = eredeti példányok, a megfelelő helyekre jellemzően magyar szavak kerültek. Elsősorban a latin szavaknál fordul elő, hogy azokat a szövegszerkesztők a latin nyelv tárgy-, birtokos- vagy eljárás eseteiben használják, ez azonban természetes jelenség volt a korabeli kancelláriai nyelvhasználatban.

A szórványosan előforduló francia szavak, mint például a *journal* (napló), *estive* (elmozdulás ellen kötelekkel rögzített és tömörített hajórakományt jelentette a fedélzet alatti rakodótérben), a *chalupe* (naszád, illetve nagyobb csónak) vagy a *pacotille* (utasok és matrózok személyes poggyásza) ugyancsak változatlanok maradtak a magyar szövegben.

Kikötők, hajók és a személyzet

Leírás a tengeri kikötőkről

A XVIII. századi tengeri kikötők épített környezetének és a korabeli hajók kisé bővebb magyarázattal való bemutatása nem a sajátos és külön világot képező építészeti és hajózási kérdéseket akarja taglalni, hanem csupán a közegészségügyi eljárások megértéséhez igyekszik támpontokat adni. Tehát az alábbi összefoglalásnak csak az a célja, hogy rövid, de mégis átfogó képet adjon a kikötői közegészségügyi hatóságok munkaköri környezetéről.

Egy kikötő esetében alapvető szempont, hogy védve legyen a nyílt tengeri időjárásra jellemző hullámveréstől és szélviharoktól. Egyes esetekben ez természeti adottságként állt rendelkezésre, mint például a Buccari öbölben, más esetekben viszont mesterséges környezetként külön parti védműveket kellett

építeni. Utóbbiak segítségével valójában védett öblöket alakítottak ki, amelyeket mólókkal, azaz hullámtörő gátakkal vettek körül. Ezek kapcsán a szabályzatok többször említik az ilyen védművek kikötő felőli belső, és a nyílt tenger felé eső külső oldalát. Utóbbi helyen a járványügyi szempontból kikötőbe nem engedhető hajók tartózkodhattak. Különösen veszélyes esetben a hajók a móló külső oldalához sem közelíthettek. Ilyen helyzetben a közegészségügyi hatóság és a kapitány vagy a hajótulajdonos találkozása a kikötők előterében elhelyezkedő *scogliera*-n, vagyis sziklazátonyon jött létre. Ezeket az ár-apály jelenség miatt dagálykor víz elárasztotta, vagyis a tenger egyben a találkozás helyszínének „tisztítását” is elvégezte. Nem minden kikötőben voltak azonban ilyen természetes képződmények, ezért azokat a hatóságok mesterségesen alakították ki. Ez volt a *scogliera artificiale*.

Nagy kereskedelmi kikötőkben egy kisebb kikötőt is kialakítottak a helyközi forgalom és a halászat bárkái, illetve csónakjai számára. Ez az 1769. évi szabályzatban *mandracchio* (olasz) néven található, és magyarul csónak-kikötőt jelent. Egy másik értelemben, mint nagyobb méretű medence is előfordul. Ezt a móló tenger felőli oldalának legkülső pontján létesítették a vízzel lemosható áruk járványügyi tisztítása céljából. Továbbá a *mandracchio*-ban a tisztításhoz *moletto*-t is használtak. Ez a mai olasz nyelvben *molettone* alakban fordul elő, mint asztalra való terítő vagy nagyobb lepedő, és az adott korban a vizes lemosó helyhez tartozó kiterített nagyobb, száraz szövetanyagként értelmezendő. Erre öntötték ki a por alakú vagy szemcsés árucikkeket, és a kiadható tartályokba való áttöltés előtt megvizsgálták, hogy azokban esetleg található-e valamilyen ragályozódó anyag vagy annak bármely maradványa.

A védőgátak zárt vonulatának egyetlen nyitott része a kikötő bejárata volt, amelyet jól ellenőrizhető és szükség esetén biztonságosan lezárható módon alakítottak ki. Ezt többnyire a móló bejáratának két végpontja között kifeszíthető erős fémláncokkal oldották meg. A folyamatos forgalom miatt a bejárat jellemzően nyitva volt, azonban az 1769. évi szabályzat külön rendelkezett arról, hogy a *porto sporco*-t éjjel-nappal láncsal lezárva kell tartani, és kinyitni csakis a kikötői hatóság engedélyével lehetséges. Ráadásul ezt a helyet a kereskedelmi kikötőkben is a katonaság őrizte.

A móló bejárat külső végpontjára telepítették a *casino di sanità*-t, vagyis a közegészségügyi őrházat. Német nyelvű szövegben egyetlen egy helyen, az alapszabályzat első fejezetében fordul elő a *Gesundheits-Haus* (szó szerint egészség őrház), de ettől eltekintve a szerkesztők mindenhol az olasz nevet használták. A legsúlyosabb esetektől eltekintve az első találkozás a kapitány vagy a tulajdonos és a hatóság tisztviselői között az őrházban, illetve a mólón történt. Közepesen súlyos esetekben azonban a kapitányt nem az őrházban fogadták, hanem a móló mellé állított csónakjában maradt, és innen folytatta az ügyintézkést. A közegészségügyi hatóság őrházi tisztviselői a részletes járványügyi szempontok és eljárási rend alapján egyes hajóknak behajózási engedélyt adtak, másokat viszont távol tartottak a védett kikötőtől. Utóbbi esetben, ha

a kikötést egyáltalán engedélyezték, azt csak a mólók nyílt tenger felőli oldalán tették lehetővé.

A rakpartokat a széles mólók belső oldalán alakították ki az áruk ki- és berakodása érdekében, de a védett kikötőkben a partvonalra merőlegesen külön rakpartokat is létesítettek. A rakodás a XVIII. században jellemzően közvetlen emberi erővel történt, de nagyobb tömegű és súlyosabb tételek mozgatására a vitorlás hajók árbocára rögzített rudakra szerelt csigas rendszerű emelőszerkezeteket is használtak. Kirakodásnál a közegészségügyi hatóság kétféle eljárást engedélyezett. Az egyik a kötelező átszállítás volt a veszteglő intézetbe, a másik esetben a megrendelők bizonyos áruféleségeket közvetlenül a hajóról vehettek át, illetve valamilyen rövid tisztító eljárást voltak kötelesek megvárni. Különös megoldás volt az úgynevezett áttöltés, amelynek során a kikötő vizén állva a szemes terményeket vagy tölgyfa gubacsokat egy csatornába öntve jutatták át a fogadó hajóra. Ennek a csatornának *Rinne* a neve a német szövegben, így elsősorban a körfogatának akár csekély cikkelyében is réselt csöként kellene értelmezni. Ezzel szemben a párhuzamos helyen megnevezett olasz *doccia* kettős értelmű. Közel vízszintes, enyhe lejtésű, nyitott alakban vízelvezető tetőcsatornát jelent, de függőlegesen egyértelműen a zárt csövekre alkalmazták. Tekintettel arra, hogy ez a zárt cső fertőzésmentes, vagyis „szabad forgalomban volt”, csakis a beszállító hajó mellé rögzített fogadó hajón állíthatták fel. Zártságát az is alátámasztja, hogy ezt volt a biztosíték a túlcsordulásból vagy az erős szélről eredő veszteség megakadályozására.

A mentességgel kezelt árukon kívül a rakomány minden más részét a fedélzeten végzett „előtisztítás” után a vesztegintézetbe kellett szállítani. Utóbbinak a tenger felőli bejárata előtt egy külön rakpartot alakítottak ki, és a hajó személyzete az árukat saját csónakjával ide szállította, majd a vesztegintézet rakodómunkásai innen továbbították az intézeti raktárakba.

A szabályzatokban előforduló vízi járművek

Vízi járművek leírására a német szöveg általánosan a *Schiff* (hajó) megnevezést használja, illetve a *Schiffel* is előfordul, kis hajó vagy csónak értelemben. Ugyancsak csónakként értelmezhető a *Nachen*, amelyen a kapitány közlekedett, és egy vagy több pár evezővel a matrózok hajtották. Jóllehet az eredeti szövegben nincs egyértelműen megnevezve, az utasokat is valószínűleg ezzel a csónakkal szállították át a veszteglő intézetbe.

Főszabályként a rendeletek a tengeri kereskedelem hajóira vonatkoztak. Haditengerészet és hadihajók említése egyetlen egy helyen, az alapszabályzatban található, *Kriegs-Schiffe und Galeeren*, vagyis hadihajók és hadigályák megnevezéssel. A fordítás alapja az olasz *nave di guerra ó gallere* volt az 1757. évi szabályzatból, jóllehet a tengeri hadviselésben a hadigályáknak az 1700-as évek második felében már nem volt hadászati jelentősége. Ennek ellenére a velenceiek ezeket a harci eszközöket még a XVIII. század második

felében is hadrendben tartották. A középkorban minden tengeri hatalom alkalmazott hadigályákat, amelyek a mediterrán térségben a hadiflották legfőbb csapásmérő egységeinek számítottak. Ezeket eredetileg egysoros evezőpárokkal látták el, és egy-egy evező hajtásához 4–5 gályarabot láncoltak az evezőpadokhoz. A gályák hegyes támadó orrával az ellenséges hajót igyekeztek felnyársalni, majd a tengeri csatákat a megtámadott hajóra átözönlő katonák (a modern tengerészgyalogság elődei) döntötték el. Ennek a hadviselésnek a jelentőségét a hajóágyúk hadrendbe állítása először csak csökkentette, de végül teljesen megszüntette. Kezdetben az ágyúkat az evezők miatt nem a gályák oldalára, hanem az orr- és farrészére telepítették, de itt csak korlátozott hely állt rendelkezésre. Döntően ezért kerültek az árbocokkal és vitorlákkal felszerelt hadihajók előtérbe, mert az evezők helyén az ágyúkat az oldalon mentén lehetett elhelyezni akár többszintű ágyúfedélzetek kialakításával. A *scialuppa* a parti őrség felfegyverzett hajója volt, amely a francia *chalupe* = dereglye vagy naszád szó átvételével került az olasz nyelvbe. Kikötők és partok védelme kapcsán használták, de haditengerészeti szempontból csak fegyvertelen kereskedelmi hajók ellen voltak bevetethetők. A hadrend legkisebb hajói a bárkák voltak (*barche militari*), amelyeket a fegyveres parti őrség használt, közvetlenül a partvonalak mentén.

Olasz szövegekben az általános értelmű hajó (*nave*) csak egy helyen fordul elő, a hadihajók (*navi di guerra*) kapcsán. Kereskedelmi értelemben minden szövegrészben a *bastimento*, mint nagyméretű teherhajó vagy bárka található. Ezek nagyobb méretének jelzésére fordul elő a *bastimenti di vela quadra*, vagyis a keresztvitorlás felszereltség. Különbséggként a *nave* és a *bastimento* között általában elfogadható, hogy az előbbinek nagyobb a merülési mélysége, és nyílt tengereken, illetve óceánokon is használhatók voltak. Ezzel szemben a teherhajók vagy bárkák merülési mélysége kisebb (általában 2 méter), viszont széles és lapos fenékrészük miatt sok teher szállítására alkalmas rakódótérrel rendelkeztek, de biztonsággal csak a Mediterráneumban közlekedtek. Távolsági forgalomban a vitorlázat közös jellemzője volt a fent említett *vela quadra*, vagyis a keresztvitorla, amelynek révén az ilyen hajók jól elkülönültek a helyi vagy rövid távú helyközi forgalomban résztvevő vízi járművektől. A keresztvitorlát négyzet vagy téglalap alakban, egy vagy több árbocon vízszintesen felfüggesztve használták, és amint a neve is jelzi, a hajó hossz tengelyéhez viszonyítva keresztetesen helyezték el. Az 1764. évi szabályzatban foglalt horgonyzási illeték szerint minden bárkától fél líra szedhető be, a latin vitorlásoktól és a keresztvitorlásoktól pedig egy, illetve két líra. A fél lírás bárka vitorla nélküli, evezővel hajtott vízi jármű volt, és egy helyen halászbárkának (*barca pescareccia*) is jelölték. A közepes méretű bárkák latin vitorlája háromszögletű, és hegyes csúcsban végződik, rúdja pedig csaknem olyan függőleges helyzetben áll, mint maga az árboc. Kisebb vitorlás hajó még a *navicello*, amelyet a toszkán partok mentén használtak teherszállításra, elsősorban vesztegzári eljárás nélkül, közvetlen áttöltéssel kiadható áruk esetében. A művelet során

a *navicello* a fentiekben már említett módon a nagy teherhajó mellé állt, és az áttölthető árukat (pl. szemes terményeket) a saját fedélzetére szerelt, a nagy hajó fedélzetének magasságáig felérő, tölcserben végződő csőbe töltötték. *Peata* vagy *peota*, is előfordul még a szabályzatokban. Eredeti jelentése szerint ez egy nagy, lapos, elsősorban a lagúnákban használt teherbárka, és jellemzően a városon belüli áruszállításra, vagy a csatornák partjához kikötve kereskedelmi árusítóhelyként voltak használatban.

Evezővel hajtott, elsősorban személyszállításra használt csónakok közül a *battello* kisebb csónak, amelyet a közegészségügyi hatóság használt a beérkező hajók megközelítésénél, bár erre a célra a *barchetta* (kisebb bárka) is előfordul. A *batello* a hajónak a kapitány által használt saját csónakja is lehetett. A *caichio* jelentése szerint kisebb csónak volt, pl. olyan méretű, amellyel a halászok a kifogott halakat szállították a piacra, de akár egy nagyobb hajó 2-árbcos kísérő hajójaként is használhatták.

Hajózási felszerelésről nincs leírás a rendeletekben. Egy helyen és ott is csak arról történik említés, hogy fertőzőtség esetén minden vitorlát és kötélzetet le kell szerelni, majd a hajótestet a víz alá kell süllyeszteni. Szerkezeti elemként a fedélzet számos összefüggésben olvasható, a fordításnál azonban külön gondot igényelt, hogy magyarul nem egyértelmű a jelentése. Olaszul a *bordo* általában a hajótest külső felületét, de egyben a nyitott fedélzetet is jelenti. Ezzel szemben a *coperta* a több szintre (fedélzetre) felosztott hajótest vízszintes elválasztó padlójára, illetve mennyezetére vonatkozik. Kis hajóknak egy fedélzete van, amely mennyezethez a rakteret és a matrózok szálláshelyét borítja, felső része pedig a nyitott hajópadlózatot képezi. A nagyobb kereskedelmi hajókat is ez az építési mód jellemezte, tehát magyarul a fedélzetet így kell értelmezni. Hadihajókon egyébként akár négy vagy öt fedélzet is előfordulhatott, amelyekből kettőt vagy hármat az ágyúk foglaltak el.

Amennyiben a leírások a hajókon a különböző árufajták szellőztetéséről szóltak, az mindig a nyitott fedélzetre vonatkozott. Ide a szállítmányt (*carico*) a matrózok a raktérből a fedélzeti ajtón (*boccaporto*) keresztül hordták fel. Előtte minden egyes darabot ki kellett oldani a kötelek és hevederek közül, ugyanis berakodáskor mindent szorosan tömörítve, kötelekkel rögzítettek. Ezt az állapotot az olasz szövegben is a francia *estive* szó jelöli. A tengeri hajózásban tömörítés és a rögzítés külön szakértelmet igényelt. Erre azért volt szükség, mert (a vihart nem is említve) erősebb széljárás esetén a feszesen nem rögzített áruk elmozdulhattak, megváltoztatták a hajó súlypontját, a fedélzeten átcsaptak a hullámok, az árut eláztatták, és a hajó elsüllyedését is okozhatták. Ezért a rakodást a hajószemélyzet külön szakértelemmel rendelkező tagja (fedélzetmester) vagy maga a kapitány felügyelte. Egyes áruféleségeket, főként a tömegárukat ömlesztve kezelték, és hordókba vagy ládába töltötték. Darabáruként helyezték el a külön csomagolást nem igénylő fém- és faanyagokat. Bálazsákokban szállították a gyapotot és a gyapjút vagy a szárított leveles dohányt. Külön csoportot alkottak az egzotikus termékek (pl. kávé és kakaóbab) vagy

déligyümölcsök, de élőállatok is előfordultak. Másfelől a be- és kirakodásnál az árukat nemcsak mennyiség, épség és darabszám, hanem minőség szerint is ellenőrizni kellett. A szállítólevéllel (bárca) való összevetésnek közegészségügyi szempontból is döntő jelentősége volt, ráadásul az ellenőrzést a kirakodás engedélyezése előtt kellett elvégezni. Egyébként, ha a kapitány a tengeri út során az árukban bekövetkezett károsodás kapcsán elháríthatatlan katasztrófára, vagyis sorscsapásra (*prova dei fortuna*) hivatkozott, először ezt is a közegészségügyi hatóságokkal történt első találkozáskor kellett rögzítenie. A rakomány szintje alatt nehezezként a hajófenéken helyezkedtek el az egyensúlyozást szolgáló nagyobb kövek, amelyeket magyarul alkövecznek nevezetek. Az olasz szöveg ezek nevét a középkori latinban használt *savorra* nyomán *savorra* alakban használja.

Kikötőkben a vesztegzár alá helyezett hajók szokásos javítása külön óvintézkedéseket igényelt. A XVIII. században a hajótestek fából készültek, és a kezelésük alapvető eljárása volt a merülési vonal alatti részek víztaszító védelmének biztosítása. Ennek egyik módjaként, ha szárazdokk nem állt rendelkezésre, a hajót oldalára fordították. A művelet megnevezésére olaszul a *carenare* igét használták. Ez után következett az érdemi kezelés, vagyis a hajótest bordázatát borító deszkák (palánkok) közötti rések tömítése a víz beszivárgása ellen. A műveletet végző szakembereket olaszul *calefati*-nak nevezték, ami egyébként közös mediterrán szó volt (franciául *calfas*, portugálul *calefetagem* spanyolul pedig *calafateo*). Munkájuk során a palánkok közötti résekbe valamilyen rostos növényből, pl. kenderből készített kócot tömörítettek, majd az így betömött réseket olvasztott fenyőgyantával kenték be.

A hajók személyzete

A hajót irányító és kezelő emberek közül beosztását tekintve csak a kapitány neve található a rendeletekben, mindenki más összefoglalóan hajószemélyzetként (olaszul *equipaggio*, németül *Schiffs-Volk*) szerepel. Matrózok (*marinari*) említése annak kapcsán történt, amikor a személyzet nélkül magára hagyott hajók mozgatásához a hatóság kellő számú személyzetet volt kénytelen kirendelni. Az utasok közül a rendeletek egyedül a hajó tulajdonosát emelik ki, aki a hatósági eljárásokban együtt szerepel a kapitánnyal, de nem minden esetben utazik a hajóval együtt, ami több hajó tulajdonlása esetén egyébként sem volt lehetséges. Képviselőt a kereskedelmi hajó megbízottja (*mercante raccomandatorio*, mai olasz helyesírással *raccomandatario*) vagyis a hajóügynök látta el, akit a tulajdonos, vagy a több hajót üzemeltető gazdasági társaság azzal bízott meg, hogy a hajózási üzletek bonyolításában eseti vagy általános felhatalmazással a tulajdonost képviselje. Gyakori volt a hajó bérlése is a kereskedők (*mercante noleggiante della nave*) által. Ilyen esetben a hajó a bérlő birtokába került, és felette a rendelkezés jogát a kereskedő nevében eljáró kapitány gyakorolta.

Egyes személyek vesztegzárba vonulása kapcsán a rendeletek általában csak utasokról szólnak, egy helyen külön is hangsúlyozva, hogy a hajó személyzete a veszteglés idejét a hajón köteles tölteni. Tételeken sehhol nincs megjelölve, hogy a tulajdonos is a hajón marad, de ez egyébként is magától értetődő volt. Utasok közötti társadalmi különbségekre egyetlen utalás található a trieszti *lazaretto sporco* szigorított szabályai kapcsán. A rendelet a magasabb társadalmi állású, és veszteglésre kötelezett utasoknak megengedi, hogy az élelmiszereket saját kívánságaik szerint a városból, tehát Triesztből hozathassák.

Tengerészeti érdekvédelmi és segélyező egyesületként az alapszabályzat a *Confraternita di San Nicolo*-ra vagyis a Szent Miklós Testvériségre hivatkozik, amely jogállását tekintve nem világi, hanem egyházi szervezetként működött. A *confraternitas* (latin), mint testvéri társulás, a katolikus egyházban a megyés püspök alá rendelt egyházi egyesület volt. Tagjai lényegesen szabadabb szabályok szerint éltek a szerzetesrendekhez képest. Nem tettek életre szóló fogadalmat, és nem éltek rendházakban, vagyis zárt közösségekben. A társulattal kapcsolatos hagyomány és szokásrend Triesztben is a velenceiek révén honosodott meg. A XI. századtól kezdődően Velencében áldozócsütörtökön (Húsvét utáni 5. csütörtök, az Úr mennybe menetelének napja) a hívek külön imádkoztak Szent Miklóshoz, akit a tengerészek is védőszentjüknek tekintettek. Egyháztörténeti alakja szerint azonos a mai elvilágiasodott Mikulással, vagyis a kis-ázsiai Mira püspökével, akinek ereklyéit a helybéli sírjából itáliai hajósok rabolták el, és hazatérve Bariban helyezték el. Innen ered Szent Miklós olasz neve: *San Nicolo da Bari*. A XVI–XVII. századtól Velencében a hozzá intézett imából egész napos ünneplés alakult ki, amely a Szent Márk bazilikában bemutatott misével kezdődött és vízi felvonulással folytatódott. Ennek csúcspontja Velencének a tengerrel való eljegyzési szertartása volt, majd ünnepélyes misével fejeződött be a Lidón épített Szent Miklós monostori templomban. Az alapszabályzat különben kizárólag azért foglalkozott a Szent Miklós testvériséggel, mert tagjainak a gyógykezelését a közegészségügyi hatóság alkalmazásban álló orvos bármilyen betegség esetén ingyenesen, pontosabban állami közfinanszírozásból végezte.

Nem ragályozódó áruajták jegyzéke

Az első nagy középkori európai pestisjárványt (1347–1353) követő évszázadokban a legnagyobb forgalmú mediterrán kikötőkben tapasztalati alapon részletes jegyzékeket állítottak össze az úgymond veszélyes és veszélytelen áruk tételes megnevezésével. Érthető, hogy a szállítványozók és a kereskedők elsősorban annak örültek, ha lehetőleg minél több áruféleség mentesült a vesztegzár alól. Visszaautalva a fertőzés valódi közvetítőre, vagyis a patkányok bolhájára, egyértelmű, hogy olyan áruajták voltak veszélytelenek (pl. fémek, faanyagok, só vagy gabonafélék), amelyekben a bolhák még véletlenül sem

fordultak elő a kedvezőtlen hőmérséklet vagy páratartalom miatt. Másfelől egyes árufajták erőteljes illatuk alapján kaphattak „nem ragályozódó” minősítést. Ilyenek voltak a fűszerek vagy a szárított dohánylevelek, de azt minden szabályzat nyomatékosan hangsúlyozta, hogy csomagoló anyagaik (zsákok, zsinórok, hevederek, kötelek, papírok) természetesen a legveszélyesebb osztályba tartoztak. Mai tudásunk szerint az erősen illatozó áruk különösebb magyarázatot nem igényelnek, ugyanis egyes szagok alkalmasnak bizonyultak a bolhák elriasztására. Évszázados tapasztalat volt például az, hogy „a lópokróc védelmez a pestis ellen”.⁶⁴ Másfelől egyes porokat és folyadékokat célzottan is használtak a bolhák elűzésére, azonban a megfelelő ismeretek hiányában nem tudták, hogy általában a fűszerek ilyen alapon rendelkeztek „tisztító hatással”.

Az európai pestisjárványok felszámolásának története egyértelmű bizonyítékkal szolgál arra, hogy a tapasztalati listák végül is eredményesen szabályozták az áruk forgalmát. Ezeket a listákat a hatóságok minden kikötőben különösebb nemzetközi egyeztetés nélkül is egységesen alkalmazták. Kétségtelen, hogy összeállításukban kereskedelempolitikai és nyereségszerzési szempontok is szerepet játszottak, de ezek eltörpültek egy pestisjárvány lehetséges elemi csapásai mellett. Így a listákat inkább szigorúbban, mintsem megengedően kezelték. Ráadásul az érdekelték külön szerencsés helyzetként, és megelégedéssel vették tudomásul, hogy a legnagyobb haszonnal járó levantei élvezeti cikkek (pl. a kávé vagy a cukor) a „nem ragályozódó” osztályba kerültek.

Tételes jegyzéket, a ragályt nem terjesztő portékákból, az 1755. évi alapszabályzat és az 1757. évi szabályzat tartalmazott. A német (1755) és az olasz nyelvű (1757) listák közül az előbbi volt hivatalos használatban, de ezek egyike sem eredeti anyag, hanem jó minőségű fordítás a szabályzat összeállításánál közös munkapéldányként használt olasz mintaszövegből. Az utóbbi lista abc-rendben készült, azonban a fordításban a tételek német neve felborította az eredeti betűrendet.

Az olasz jegyzékből készített magyar nyelvű fordításban minden tétel nevét magyarul kell használni, ugyanis az eredeti anyag egyetlen egy idegen szóként feltüntetett árucikket sem tartalmaz. Amennyiben egy-egy szónak nincs magyar megfelelője, kényszerből az eredeti olasz alakot kell megjelölni. Ezzel szemben a német jegyzékben számos tétel olasz nyelven szerepel, tehát a német olvasó ezekkel idegen szóként találkozott, ami a szakemberek szűk körén kívül értelmezési gondokat is okozhatott. A nem német szavakat magyar fordításban is eredeti állapotukban kellett megőrizni, hogy magyarul is a német nyelvű olvasó szemével láthassuk a jegyzéket. Természetesen az idegen (olasz) szavak a részletes magyarázatok fejezetében fordítással ellátva kerülnek bemutatásra, de ez sem biztosíték arra, hogy magyarul mind érthetők volnának a mai olvasó számára. Egyes tételek esetleg földrésznyi távolságból szállított, de

⁶⁴ Makara György, Mihályi Ferenc: Rovarok és betegségek. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1943, 239. o.

ma már nem használt értékes árucikkek voltak, tehát a korabeli felhasználásukat is meg kell említeni. Következésképpen helyenként egy-egy bővebb magyarázattól sem lehetett eltekinteni.

Az 1775. évi német nyelvű jegyzék:

Az eredeti nyomdai szedésben az alappéldány olasz szavai dőlt betűvel olvashatók. Helyesírási szempontból semmilyen modernizálás nem történt, tehát az íráskép minden esetben a XVIII. századbeli szabályokat követi.

Timsókő, áloé, mandula, *affione*, piskolc, higany, *ambra*, *angelica*, *arsenicum*, *assafetida*, hering, *archifolium*, keményítő, ánizs.

Gabonafélék, kétszersült, tisztított *borax*, hal-ikra, vaj, bádoglemez, puszpángfa, ólomfehér.

Élelmiszerek, kálmos-gyökér, sózott és szárított hús, fa-hamu, kaszszia-héj, *ciocolata*, fahéj-rudak, feldolgozatlan viasz, köménymag, kámfor, *curcussu*, *cacao*, *caffé*, méreggyökér, korállok, kubéba-bors, *cardamomum*, kátrány, kaviár, indiai *cocus*, *calpa*, kátrányozott kötelek, *cremor-tartari*, *catto*, kapri bogyó.

Fűszerek, datolya, gyémántok, elefántagyar.

Zöldbab, sajtok, fémhuzalok, szárított füge, üres palackok, lóbab, liszt, *folium indicum*.

Szemes termények, *giugolena*, gumi, szegfűszeg, mindenféle drágakő.

Tölgyfa makkja, tömjén.

Faáruk, hüvelyes termények, lazúrkő, citrusfélék.

Fémek, masztix, méz, pézsma, fehér rebarbara, *muschiami*, pomádé, márvány.

Szerecsendió, fenyőkorom, hánytató-dió.

Olajok, aranysárga festékpör, lámpa-szaru, halcsont, sárgaréz, *opium*, osztriga, halolaj, strucctojas.

Pékáruk, halféleségek, *pignoli*, bors, szilva, porcellán, igazgyöngy, *pilat-ro*, palánták, apró szemű szőlőbogyó, héjazott pisztácia.

Rizs, rebarbara, festő buzér.

Sózott hal, csiszoló-vászon, szappan, gyümölcszörp, *storax*, halenyv, *sal ammoniacum*, *sal nitri*, *scialappa*, selyemhernyó-peték, mellbogyó, lenolaj kence, *scagliola*, kelvirág-magvak, spárga, cink, *bene*-magvak, smaragd, só, szalma-kosarak, *sublimatum*, *sottemachio*, spanyol hamu, táblás lakk.

Tonina, borkő, tőzeg, talkum, *tucia*, vörös föld, *teraglio*, tamarindfa, *terra di Ombra*, *terra arianna*, kék festék.

Gubacsok, vitriol, grünspon, mazsolabor, braziliai fa, madárenyv.

Cukor, saflórsárga festék, citvorgyökér, közönséges gyömbér, nagy szemű spanyol mazsola, cibet, sáfrány.

Az 1757. évi olasz nyelvű jegyzék

A jegyzékben minden tétel az olasz nyelv szabályai szerint van feltüntetve, tehát egyiket sem jelzik idegen nyelvből való átvételnek. Az alábbiakban három szó (*calpa*, *catto*, *sottemachio*) dőlt betűs szedése csupán azt jelzi, hogy ezek jelentését a korabeli és a modern szótárak segítségével sem lehetett megállapítani.

Timsókö, áloé, mandula, affione, antimón, higany, ámbra, angyalgyökér, arzén, búzaszat mézgája, hering, archil-levelek, keményítő, ánizs.

Gabonafélék, kétszersült, tisztított bórax, tengeri márna ikrája, vaj, bádoglemez, puszpángfa, ólomfehér.

Élelmiszerek, kálmos-gyökér, sózott hús, szárított hús, fa-hamu szódakészítéshez, fahéj, csokoládé, canella, feldolgozatlan viasz, köménymag, kámfor, curcussu, kakaó, kávé, méreggyökér, korállók, kubéba-bors, kardamómum, kátrány, kaviár, indiai kókuszdió, *calpa*, kátrányozott kötelek, borkősavas kálium, *catto*, kapri bogyó,

Fűszerek, datolya, gyémántok, elefántagyar.

Zöldbab, sajtok, vashuzalok, szárított füge, szalmafonatos üres öblös üvegpalackok, lóbab, lisztféleségek, szennalevelek.

Szemes termények, kínai datolya, gumi, szegfűszeg, drágakövek.

Tömjén, tölgyfa makkja.

Faáruk, hüvelyes termények, lazúrkő, citrusfélék.

Fémek, masztix, méz, pézsma, mecciacam, pomádé, szárított halfilé féleségek, márvány.

Szerecsendió, fenyőkorom, hánytató-dió.

Olajok, aranysórga festékpó, lámpa-szaru, bálnacsont, sárgaréz, ópium, osztriga, halolaj, struectojas.

Baromfi takarmány, halféleségek, fenyő mandula, bors, szilva, porcellán, igazgyöngy, orbáncfű, palánták, ribizli, héjazott és hámozott pisztácia.

Rizs, rebarbara, festő buzér.

Töltött húсарuk, csiszoló-vászon, szappan, gyümölcsszörp, kemény sztórax-gyanta, állati hulladékból főzött enyv, ammóniumsó, salétromsó, csoda-tölcsér, fehér ürm, mellbogyó, szandrak-gyanta, szelenit, kelvirág-magvak, spárga, cink, olajos magvak, smaragd, só, szalma-kosarak, szublimát, *sottemachio*, barilla szóda, táblás lakk.

Tonina, borkő, tőzeg, talcum, cinkoxid, vörös föld, kerámia edények, tamarindfa, umbriai föld, arriana-festék, kékítő.

Valónia-tölgy gubacs, vitriol, rézrozsda, mazsola, bor, brazíliai fa, fagyöngy-mézga.

Cukor, safflórsoárga festék, citvorgyökér, gyömbér, mazsola, cibet, sáfrány.

A TENGERÉSZETI KÖZEGÉSZSÉGÜGY JOGSZABÁLYAI

**Általános közegészségügyi szabályzat és utasítások a belső-ausztriai
Tengermellék közegészségügyi tisztviselői részére**

**Szabályzat és utasítások a közegészségügyi hivatalok részére,
Zengg, szabad királyi és kereskedővárosban és Karlobag,
királyi kereskedővárosban**

**Szabályzat és utasítások az ausztriai Tengermellék
közegészségügyi hivatalai részére**

**Közegészségügyi, rendészeti és gazdasági szabályzat Triesztben
a lazaretto és porto sporco részére**

ÁLTALÁNOS KÖZEGÉSZSÉGÜGYI SZABÁLYZAT ÉS UTASÍTÁSOK A BELSŐ-AUSZTRIAI TENGERMELLÉK KÖZEGÉSZSÉGÜGYI TISZTVISELŐI RÉSZÉRE

Császári-királyi parancs

az 1755. évben

Bevezetés

Az élénkülő kereskedelem és a hajózás terjeszkedése is szükségessé teszi, hogy a *Littorale Austriaco*⁶⁵ területén az egészség ügyének nagyon jelentős rendszerre a jelen keretbe foglaltassék, melynek révén a leghűségesebb császári-királyi örökös tartományok megszabadulnak bármely kiterjedt betegség károkozásától és az attól való legcsekélyebb félelmektől is. Ezt a célt azonban igazán alkalmas módon csakis a vonatkozó szabályok legszorgosabb és legmegbízhatóbb betartásával lehet elérni. Ezért helyezte Ő császári-királyi Felsége leghűségesebb kereskedelmi intendatúrája⁶⁶ a közegészségügyi hivatalok⁶⁷ alábbi felépítési és működési szabályzatát a legnagyobb alázattal Őfelsége lábai elé, amelyet Őfelsége a legmagasabb szinten nemcsak engedélyezni kegyeskedett, hanem egyben elrendelte, hogy tudomásulvétel és pontos betartás végett nyomtatásba adassék, nemcsak a nagyközönség, hanem különösen a közegészségügyi tisztviselők számára.

I. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend a hajók fogadásánál

Hajók befogadásáról, és horgonyzó helyük kijelöléséről csak közegészségügyi nyílt levelük⁶⁸ vizsgálata után lehet rendelkezni.

Ezeknek az igazolásoknak, illetve nyílt leveleknek, négyféle változata lehetséges:

⁶⁵ Ez az Ausztriai Tengeremellék olasz megnevezése.

⁶⁶ *Commerzial-Intendenza*, német–olasz meghatározás és kereskedelmi igazgatóságot jelöl.

⁶⁷ *Gesundheits-Aemter* vagyis „egészségügyi hivatalok” az eredeti szövegben.

⁶⁸ Itt németül *Gesundheits Pässe* áll (a latin *passus* alapján), amely egy közhiteles okirat az egészségi állapot igazolására.

Patente libera,⁶⁹
Patente netta,⁷⁰
Patente sospetta e tocca,⁷¹
Patente bruta.⁷²

- *Patente libera*, vagyis szabad közegészségügyi nyílt levél azokat a hajókat kíséri, amelyek közismerten egészséges és nem tiltott helyről érkeznek.
- *Patente netta*, vagyis tiszta nyílt levél a megnevezés, ha annak a helynek a jó közegészségi állapotát tanúsítja, ahonnan a hajó szabad forgalomban elvitorlázott. Mindazonáltal az ilyen hely a közegészségügyi magisztrátus általános vagy eseti határozatával gyanúsak vagy tiltottnak minősülhet.
- *Patente sospetta e tocca*, vagyis gyanús az a nyílt levél, amely szerint annak a helynek a közelében, ahonnan a hajó elindult, pestis gyanúját vagy kezdetét észlelték, vagy azt is jelentheti, hogy oda egy hajó fertőzött területről érkezett.
- *Patente bruta*-t, vagyis fertőzőes nyílt levelet olyan helyen állítottak ki, amely ténylegesen pestissel fertőződött, vagy ahol gyanús esetek fordultak elő.

Érkezzék azonban a hajó bármely helyről, és bármilyen nyílt levéllel, helybéli lakosok, illetve idegenek sem léphetnek kapcsolatba a kapitánnyal, vagy a hajó személyzetével, vagy bármely módon a hajóhoz sem közelíthetnek, amíg azt megfelelően nem azonosították, szemlézték és szabad forgalomba nem engedték.

Még kevésbé teheti meg a kapitány vagy a hajó tulajdonosa, hogy partra engedje a személyzetét és az utasokat, vagy a rakományát, mielőtt a közegészségügyi őrházban⁷³ jelentkeznek, ahol folyamatosan tisztviselők tartózkodnak, ugyanis csak a *constituto*⁷⁴ után szerezhető engedély a kirakodásra és a szabad közlekedésre.

Egyetlen hajónak sem adható ki *pratica*,⁷⁵ amely nem mutatja be annak a helynek a közegészségügyi nyílt levelét, ahonnan érkezett. Azok a hajók, amelyeknek nincs nyílt levele, vagy hamisított, illetve hiányos példánnyal érkez-

⁶⁹ A rendelet szövegírója rövidített formát használ, vagyis a teljes kifejezés *patente libera di sanità* volna, ami „szabadforgalmi közegészségügyi nyílt levelet” jelent.

⁷⁰ *Netta* = tiszta, vagyis „fertőzésmentességet igazoló nyílt levél”.

⁷¹ *Sospetta e tocca* = gyanús és érintett, vagyis „gyanús és fertőzőes érintettséget jelző nyílt levél”.

⁷² *Bruta* = nem tiszta, vagyis „fertőzöttséget igazoló nyílt levél”.

⁷³ *Gesundheits-Haus* (német), olaszul *casino della sanità*, de a szöveg további részében *casino*-ként jelenik meg.

⁷⁴ Az olasz szövegből átvett *constituto* (*costituto* a mai olasz nyelvben) a kapitány vagy a hajótulajdonos érkezéskor a közegészségügyi hatóság előtt tett nyilatkozatát jelenti.

⁷⁵ *Pratica* (olasz) kikötési engedély a hajózásban.

tek, olyan veszteglést kötelesek tudomásul venni, amelyet a közegészségügyi magisztrátus jogosnak nyilvánított, és az ilyen elővigyázatossági, illetve büntető vesztegzár alól semmilyen okra, mentegetődzésre vagy az események különös összjátékára hivatkozva sem mentesíthetők.

Hadihajók és hadigályák elé, saját eljárási szabályai szerint, a *capitano del porto*⁷⁶ fog kihajózni, de az előbbieket nyílt levelet nem hoznak, hanem a parancsnok nyilatkozata és becsületszava alapján engedhetők szabad forgalomba.

Minden alkalommal, amikor bizonyos távolságon belül nagy hajók válnak láthatóvá, azokat egy közegészségügyi tisztviselő vagy ellenőr⁷⁷ csónakkal fogja megközelíteni, azonosítás és kikérdezés végett, nevezetesen honnan, milyen nyílt levéllel, és rakománnyal érkeztek.

Amikor a hajó szabad, nem tiltott helyről szabad nyílt levéllel érkezik, a tisztviselő vagy az ellenőr a kapitány értésére adja, hogy a mólón belülré hajózhat. A kapitány azonban, mielőtt a hajó horgonyt vetett, egy *batello*⁷⁸-val köteles a *casino*-t felkeresni és ott szóbeli *constituto*-ra jelentkezni. Itt történik a nyílt levél szabályszerű vizsgálata, majd a személyzeti jegyzékkel való összevetése, végül a rakomány visszaigazolása, és csak ezeket követően adják ki az őrházban a szabadforgalmi és kirakodási engedélyt. Ennek előtte a kapitány senkivel nem beszélhet, és a legkevésbé sem találkozhat vagy tárgyalhat.

Amikor a hajó tiltott vagy gyanús helyről érkezik, lett légyen akár *patente netta* vagy *tocca* birtokában, a közegészségügyi tisztviselő vagy az ellenőr figyelmezteti a kapitányt, hogy nem közelíthet a mólóhoz ott, ahol a szabad hajók állnak, hanem kissé távolabb vessen horgonyt, majd hajójának kísérő csónakjával azonnal keresse fel a közegészségügyi őrházat, hogy ott *constitutum*-ot⁷⁹ tegyen és átadja a nyílt levelet, más szükséges iratokkal együtt.

Amennyiben a hajó fertőzött helyről *patente bruta*-val távozott, a közegészségügyi tisztviselő vagy felügyelő köteles tudatni a kapitánnyal, hogy saját hajójának csónakjával sem közelíthet a közegészségügyi őrházhoz, hanem az evégből létesítendő *scogliera*-n⁸⁰ kell kikötnie. Személyesen a királyi közegészségügyi kancellár fog ide érkezni a *capitano del porto* kíséretében, hogy kellő távolságból fogadja a *constitutum*-ot és a nyílt levelet a jelen szabályzatban előírt elővigyázatossági és eljárási rend alapján.

Az ilyen hajók a mólótól és más, *fede netta*-val és *tocca*-val⁸¹ érkezett hajóktól a lehető legtávolabb kijelölt helyen kötelesek horgonyozni.

⁷⁶ *Capitano del porto* (olasz) = révkapitány

⁷⁷ *Wächter* vagyis őr a német szövegben, de a katonai örökkel ellentétben célszerűbb őket ellenőrnek nevezni.

⁷⁸ *Battello* (olasz) = kisebb csónak

⁷⁹ *Constitutum* (latin) olvasható az olasz *costituto*-nak megfelelően, és a továbbiakban mindkét változat vegyesen, különösebb rendszer nélkül fordul elő.

⁸⁰ *Scogliera* (olasz) = sziklazátony a kikötő előterében, és a „létesítés” arra utal, hogy a zátony nem természetes képződmény.

⁸¹ A *fede* (= bizonyítvány, igazolvány) helyettesíti a *patenta*-t.

Constitutum kapcsán a kapitányt részletesen kikérdezik arról, hogy milyen volt azoknak a közösségeknek és helyeknek a közegészségi állapota, amelyeket útja során érintett, találkozott-e tengeri rablókcal vagy más hajókkal, kikérdezik továbbá a legapróbb részletekről is, amelyek a közegészségügyi megelőzés szabályszerű és világos alkalmazásának szolgálatába állíthatók. Különösen azt kell kifürkészni, hogy a kapitány némely elhagyott árukat vagy dolgokat a tengerből, a szárazföldről vagy gazdátlan hajókról felvett és magánál tartott volna. A *constitutum*-ot nemcsak a kaptány és a személyzet, hanem az utasok esküjével is meg kell erősíteni.

A nyílt levelet és minden más irományt egy nádszál felhasított végébe tűzve kell átvenni, majd bármilyen érintés és olvasás előtt kénnel megfűstölni.

Patente netta-val vagy *tocca*-val érkezett hajókhoz, a *constitutum* után egy vagy két közegészségügyi ellenőrt kell kirendelni, egyet magához a hajóhoz, a másikat a rakományhoz (az őrzés folyamatossága érdekében utóbbi ellenőr az árukkal együtt vonul át a veszteglő intézetbe). A hajó ellenőre a veszteglés teljes ideje alatt a fedélzeten marad, és éjjel-nappal ügyel arra, nehogy titokban kapcsolatfelvétel, egyesek partraszállása vagy áruk kirakodása történjék.

Fertőzőses nyílt levéllel érkezett hajókhoz, ha egyébként nem aggályosak a körülmények, ugyanilyen számú, megfigyelő ellenőrt⁸² is ki kell kirendelni, akik folyamatosan, a horgonyt jelző bójához kikötött kisebb hajón tartózkodnak. A megfigyelő ellenőrök a hajó saját őrségével és egyáltalán a hajón tartózkodó személyekkel sem léphetnek közvetlen kapcsolatba.

Kis hajójukkal addig maradnak a szolgálati helyükön, amíg a rakomány kibontása és kirakodása zajlik, majd ezt követően a hajók oda irányíthatók, ahol a *patente netta*-val vagy *tocca*-val érkezettek tartózkodnak, mivel nincs szükség a további megfigyelésükre.

Ha a nyílt levél nagyon fertőzőses volna,⁸³ és a helyzetet súlyos körülmények is terhelik, megtörténik ugyan a megfigyelő hajóval az ellenőrök kirendelése, de magára a hajóra ellenőr csak a közegészségügyi magisztrátus határozatával telepíthető. Felelős döntéseihez a magisztrátus folyamatos hírszerzéssel tájékozódik a személyzet és az utasok egészségi állapotáról.

Amikor a hajón valóságos pestis észlelhető vagy gyanítható, az ilyen hajót kíséret mellett kell elűzni, de akár felégetése is elrendelhető.

Miután az ellenőrök megérkeztek a vesztegzár alá helyezendő hajóra, a kapitány engedélyt kap arra, hogy kötelező kénes megfűstölés végett a közegészségügyi őrházban leadja az irományait annak a kereskedőnek, akihez beajánlották, vagy akinek a rakományt szállította.

Arra a hajóra, amely nem kér *pratica*-t, és vesztegzárba sem akar vonulni,

⁸² *Observations-Wächter* (német) megfigyelő ellenőrök, megkülönböztetésként az aktív feladatot ellátó *Gesundheits-Wächter*-rel szemben.

⁸³ *Wäre aber der Pass sehr unrein* (német), ami egy újabb fokozat, nagyon fertőzőses levél ugyanis nincs a 4-es felosztásban.

nem kell ellenőröket telepíteni, ellenben amíg a *porto*-ban tartózkodik, két megfigyelő ellenőrt kell kirendelni melléje.

Magánleveleket a közegészségügyi szolgáknak⁸⁴ kell átadni, kötelező kenes megfűstölés végett, kézbesítésnél viszont az alábbiakban elrendelt eljárás követendő.

II. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és felügyelet a hajók kirakodásánál

Patente netta-val érkező hajóknak akkor engedélyezhető az utasok és az áruk áthelyezése az első számú veszteglő intézetbe,⁸⁵ miután az ellenőrök a hajóra érkeztek.

Az egyik ellenőr a hajón marad, a másik a *batello*-n kíséri az árukat és az utasokat a veszteglő intézetbe.

Gyanús nyílt levéllel érkező hajóknak nem korábban, hanem csak akkor engedélyezhető a kirakodás az első számú veszteglő intézetbe, ha néhány napon át a hajón az előtisztítást elvégezték.

Fertőzőses nyílt levéllel érkezett hajókon, a hajószemélyzet és az utasok utazó, illetve kézi poggyászait 3 vagy 5 napon át kell szellőztetni a hajó alsó részeinek felnyitása előtt, és ha új fejlemény nem észlelhető, az utasok engedélyt kapnak arra, hogy a legszükségesebb ruházatukkal és egyetlen egy utazó ládával átköltözzenek a második számú veszteglő intézetbe.⁸⁶

Ezt követően nyitható ki a hajó alsó része, ahonnan sorjában a legveszélyesebb árukat kell felhozni a felső fedélzetre, majd kicsomagolni és kibontani, minden nap meglazítani, átkeverni, átforgatni, és kézzel karnyi mélységig átfűrni, hogy azokat a levegő átjárhassa. A munka alól a vasárnap és az ünnepnapok sem lehetnek kivételek. A szellőztetés tíz napon át, vagy a körülmények szerint még tovább is folytatandó.

Miután eseménytelenül telt el az előtisztításra rendelt időszak, a közegészségügyi orvos kellő távolságból és a szokásos közegészségi óvintézkedések mellett megsejleli a hajón tartózkodó személyeket, és ha ennek nem lesz akadálya, a fentiek szerint kibontott áruk átrakodhatók és beszállíthatók a második veszteglő intézetbe.

Nevezett intézetbe az átszállítás a fentiek szerinti rendszerességgel és elővigyázatossággal történjék, és a fokozottabb biztonság érdekében az árukat nemcsak a tengeren kíséri a hajó ellenőre, hanem a partra helyezéstől egy szabad, tehát vesztegzár alatt nem álló ellenőr is.

⁸⁴ *Sanitaets-Bedienten* (német) vagyis a tisztviselők és ellenőrök mellett az a szolgálat alkalmazottjainak újabb csoportját jelenti.

⁸⁵ *Das erste Lazareth* németül, de 1755-ben csak egy intézet volt, tehát ezt a részt módosították az 1769. évi szabályzat alapján.

⁸⁶ *Das zweite Lazareth* németül, vagyis minden kétséget kizáróan módosított a szöveg.

Miután az áruk egy részének szellőztetése és átszállítása befejeződött, ismételen azonos mennyiségű áru hozható a fedélzetre, majd itt kell kibontani, átkeverni, átforgatni, és karral benyúlva fellazítani, és amikor a szabad levegőn a körülményekhez képest 10, vagy ennél is több napon át mindez megtörtént, a fentiek szerinti elővigyázatosság és rendszer betartásával engedélyezhető az újabb átrakodás és beszállítás a második veszteglő intézetbe.

Mindezt addig kell azonos módon és elővigyázatossággal folytatni, amíg befejeződik az összes áru kiszellőztetése és átrakodása.

Amikor egy hajó a legfertőzöttebb állapotot tanúsító nyílt levéllel⁸⁷ érkezik, de még inkább akkor, ha a tengeri út során aggályos jelenségeket is előfordultak, hosszabb szellőztetési időszakot kell elrendelni, illetve az árut még nagyobb óvatossággal és körültekintéssel kell kinyitni és átkeverni.

Minden vesztegzár alá helyezendő hajó addig marad a helyén, amíg az elrendelés szerinti tisztításnak alávetett rakományát teljes egészében átszállítják a veszteglő intézetbe. Csak akkor engedélyezhető, hogy betérjen a mólón belüli területre, ha még további 10 napot várakozott a teljes átszállítás végétől számítva. Feltéve, hogy nyilvánvalóan hajótöréssel fenyegető helyzet állna elő, a hajó a mólón belül is horgonyt vethet, de csak a védett kikötő legtávolabbi részén, és kétszeres megfigyelő őrség kirendelése mellett.

Amennyiben egy veszteglésre rendelt hajó szabad, tehát nem vesztegzári árut akar berakodni, de *fede bruta*-val érkezett, vagy tisztításra rendelt rakományát még nem szállította át a veszteglő intézetbe, az új rakomány felvétele a *scogliera*-n, vagy egy csupasz *batello* igénybevételével történhet, amelyet ugyancsak vesztegzár alá kell helyezni. Amennyiben a hajó nem fertőzéses levéllel érkezett, vagy rakományát már áthelyezte a veszteglő intézetbe, vagy veszteglési ideje a végéhez közeledik, kátránnyal átitatott kötelekkel szabad forgalmú árukat emelhet a fedélzetére, a művelet azonban csakis szabad személyekkel való érintkezés nélkül, és közegészségügyi tisztviselő vagy ellenőr jelenlétében engedélyezhető.

Feltéve, hogy egy veszteglő hajó a *quarantana*⁸⁸ vége előtt javításra szorulna, vagy bekenést és átfestést igényelne, a szükséges anyagok és eszközök külső forrásból is igénybe vehetők, de a munkát a hajó mellett felállított állványzatról kell végezni anélkül, hogy az ott dolgozó emberek vesztegzár alá esnének. Mindazonáltal a hajóra telepített ellenőrökön kívül ide külön felügyelőket kell állítani, a vesztegzár típusát és az eltelt időt is figyelembe véve. Ilyen engedély egyébként csak akkor adható, ha vesztegzár teljes idejének nagyobb része már eltelt, bármilyen gyanúra okot adó esemény nélkül. Korlátozásként az is közölni kell, hogy a munkálatok csak az elrendelt órákban, körbezárt he-

⁸⁷ *Mit einem unreinesten Pass*, azonban ilyen fokozat nincs a 4-féle nyílt levél között, de a rendelet az alapesetnek számító *unrein* után itt még egy *sehr unrein* minősítést is bevezetett.

⁸⁸ Olaszul a *quaranta* = 40 számnév alapján a *quarantana* a 40-napos vesztegzár időtartamát jelölte, ami pontosan megfelel a magyarul is használt karantén szónak.

lyen, és megbízható ellenőrök állandó felügyelete mellett végezhetők, akik megakadályozzák, hogy a vesztegzári személyek a munkásoknak akár csak a közelébe is kerülhessenek.

Egyebekben magától értetődő, hogy ilyen munkálatoknál, vagy bármilyen más hasonló alkalommal, azok a munkások vagy ellenőrök, illetve bárki más, aki vesztegzári személyt, ragályozódásra fogékony árut⁸⁹ vagy bármely más dolgot, akár csak egy szempillantásra is megérintett, *ipso facto*⁹⁰ azonos vesztegzárra lesz kötelezve. Sőt, maga a közegészségügyi orvos vagy sebész-mester sem lehet kivétel, ha elmulasztaná a vonatkozó közegészségügyi óvintézkedéseket.

III. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és rend a hajón és a veszteglő intézetben, nem ragályozódó áruk átvétele, tisztítása, és kiadása kapcsán

Gabona, rizs, és más hasonló élelmezési anyagok, valamint a *valónia*⁹¹ vagy a tölgyfa gubacsa, egy közegészségügyi tisztviselő jelenlétében, különösen erre a célra, fából készített és szabad forgalomban lévő csatorna használatával átönthetők az átrakódásra érkezett *batello*-ba, miután ezeket a hajóra rendelt *guardiano*-k⁹² a betöltés kapcsán kiszellőztették és megtisztították.

A sőt egy közegészségügyi tisztviselő jelenlétében erre a célra rendelt úgynevezett *peata*-ra⁹³ kell átrakni, átadni és átvenni úgy, hogy az átadó és átvévő személyek egymással ne érintkezzenek.

Fa- és rézárut, illetve más hasonló, nem kötegelt és nem ragályozódó portékákat először a nyitott fedélzeten, egy közegészségügyi tisztviselő jelenlétében, tengervízzel kell leöblíteni, majd ezután aggodalom nélkül kiadhatók.

A viaszt és szivacsokat, az összes csomagoló anyag eltávolítása után kétszer huszonnégy órán át csurgó vízben kell áztatni, majd a veszteglő intézeti *prior* vagy *guardiano*⁹⁴ jelenlétében, az intézetben lehet átvenni.

Minden további áru, akár ragályozódik akár nem, átszállítandó a veszteglő intézetbe. A nem ragályozódók tisztítása a *prior* vagy a *guardiano* jelenlétében történik. Először a legnagyobb gondossággal a ragályozódó külső és belső csomagolást kell eltávolítani, amely lehet papír, pamutszövet, zsinegek és más hasonló, majd a fát és a fémeket, a ládákat és hordókat, amelyekben az áruk voltak, vízzel kell lelocsolni, majd ez után minden szabadon kiadható.

Mazsolát és hamuféleségeket úgy lehet az intézetből kiadni, hogy a tároló

⁸⁹ *Giftfangende Waare* (német) szó szerint „mérget magába fogadó áru”.

⁹⁰ Latin, ebben a szöveggörnyezetben azt jelenti, hogy „önmagában ezen cselekedet következtében”.

⁹¹ Olyan tölgyfaféleség, amelynek a gubacsa sok csersavat tartalmaz.

⁹² Olaszul ez a hajóra telepített ellenőrök megnevezése.

⁹³ A *peata* egy nagy, lapos fenekű teherbárka.

⁹⁴ A *prior* és jelen esetben a *guardiano* az intézet igazgatóját, illetve helyettesét jelenti.

zsákot vagy csomagot a sarkain felmetszik, majd a metszett területet bekenik kátránnyal, a szállító ládákat és hordókat viszont, (ha a fenti árukat ömlesztve tartalmazták) csupán vízzel kell átöblíteni.

*Nem ragályozódónak tartott árufajták tételes megnevezése*⁹⁵

Timsó, áloé, mandula, *affione*, piskolc, higany, *ambra*, *angelica*, *arsenicum*, *assafetida*, hering, *archifolium*, keményítő, ánizs.

Gabonafélék, kétszersült, tisztított *borax*, hal-ikra, vaj, bádoglemez, pusz-pángfa, ólomfehér.

Élelmiszerek, kálmos-gyökér, sózott és szárított hús, fa-hamu, kasszia-héj, *ciocolata*, fahéj-rudak, feldolgozatlan viasz, köménymag, kámfor, *curcussu*, *ca-cao*, *caffé*, méreggyökér, korálok, kubéba-bors, *cardamomum*, kátrány, kaviár, indiai *cocus*, *calpa*, kátrányozott kötelek, *cremor-tartari*, *catto*, kapri bogyó.

Fűszerek, datolya, gyémántok, elefántagyar.

Zöldbab, sajtok, fémhuzalok, szárított füge, üres palackok, lóbab, liszt, *fo-lium indicum*.

Szemes termények, *giugolena*, gumi, szegfűszeg, mindenféle drágakő.

Tölgyfa makkja, tömjén.

Faáruk, hüvelyes termények, lazúrkő, citrusfélék.

Fémek, masztix, méz, pézsma, fehér rebarbara, *muschiami*, pomádé, márvány.

Szerecsendió, fenyőkorom, hánytató-dió.

Olajok, aranysárga festékpó, lámpa-szaru, halcsont, sárgaréz, *opium*, osztriga, halolaj, strucctoás.

Pékáruk, halféleségek, *pignoli*, bors, szilva, porcellán, igazgyöngy, *pilat-ro*, palánták, apró szemű szőlőbogyó, héjazott pisztácia.

Rizs, rebarbara, festő buzér.

Sózott hal, csiszoló-vászon, szappan, gyümölcszörp, *storax*, halenyv, *sal ammoniacum*, *sal nitri*, *scialappa*, selyemhernyó-peték, mellbogyó, lenolaj kence, *scagliola*, kelvirág-magvak, spárga, cink, *bene*-magvak, smaragd, só, szalma-kosarak, *sublimatum*, *sottemachio*, spanyol hamu, táblás lakk.

Tonina, borkő, tőzeg, talcum, *tucia*, vörös föld, *teraglio*, tamarindfa, *terra di Ombra*, *terra arianna*, kék festék.

Gubacsok, vitriol, grünspon, mazsolabor, braziliai fa, madárenyv.

Cukor, szaflórsárga festék, citvorigyökér, közönséges gyömbér, nagy szemű spanyol mazsola, cibet, sáfrány.

Mindezek, és másféle, ragályozódásra nem fogékony árufajták, ha nem is szerepelnek a jelen jegyzékben, kiadhatók az előírt óvintézkedések betartása mel-

⁹⁵ A kevésbé ismert árufajták részletes ismertetése a kommentárookban olvasható. A dőlt betűs tételek nevét a német nyelvű jegyzék idegen szóként kezeli.

lett, feltéve, hogy azokat *patente netta*-val vagy *tocca*-val érkező hajók szállították. Amennyiben az áruk fertőzőes nyílt levéllel, vagy fertőzött helyről érkeztek, ugyancsak a fenti előírások követendők, de a körülményekhez képest nagyobb gondossággal és elővigyázatossággal.

A tölgyfagubacshoz hasonlóan, amelyről azt tartják, hogy nem ragályozódik, hasonló terményként, mindenféle más gubacs is így minősítendő. Mivel az indigó repcéről és más festékekről is azt tartják, hogy nem ragályozódnak, ezért sokan úgy gondolják, hogy a kokcsinella és a szenna-levelek se legyenek ilyenek. Ezzel szemben, általános szokás szerint mind az egyéb gubacsokat, mind a kokcsinellát, és a szenna-leveleket is vesztegzári kezelés alá kell venni, tehát a jelen szabályzat is így alkalmazandó.

Többen is azt állítják, hogy a fűszereknek olyan ereje van, amely megtisztítaná az elsődleges csomagolást, tehát mellőzhető volna ennek az eltávolítása.

Mások azt állítják, hogy az élelmiszereket – a kereskedés terheinek enyhítése és szabadsága érdekében – ha azok *patente netta*-val közlekedő hajón érkeztek, a göngyöleg eltávolítása nélkül kellene engedélyezni. Hasonlóképpen lehetne kiadni a fémeket, huzalokat, sózott halat, és más hasonló, tiszta nyílt levéllel érkezett árukat, szállító hordóik és ládaik tisztítása és kiöblítése nélkül.

Mindezek ellenére, a biztonság fokozása érdekében, a fentiekben előírt elővigyázatossági rendszabályokat kell követni.

Az áruk továbbítását a hajóról a partra a hajó személyzetének tagjai végzik.

Itt azokat a közegészségügyi *fachino*-k⁹⁶ veszik át, és beszállítják a veszteglő intézetbe.

Ámde az egyik hajó szállítmányát a vesztegzári rend megőrzése érdekében egy másikkal nem lehet együtt kezelni, következésképpen minden szállítmányt a saját elkülönített helyén kell kinyitni, tisztítani és vesztegeltetni.

Miután az árucikkek a fedett raktárakba kerültek, az alábbiak szerint végzendő a bálák és ládák felnyitása, halomba helyezése, átkeverése, és forgatása.

IV. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend az intézetben az áruk kibontásánál és vesztegzári kezelésük során

Selyem- és kecskeszőr báláknál a külső borítás eltávolítása után a belsőt a sarkokon⁹⁷ keresztezett irányban kell felmetszeni majd a bálákat naponként átfordítani, hogy azokat a levegő minden irányból átjárhassa.

Gyapjú, len, gyapot, és hasonló báláknál a csomagolást felül kell megnyitni, majd tartalmukat visszatolható mértékig kell csak kihúzni, hogy ne legyen

⁹⁶ *Facchino* (olasz), a szövegben tévesen *fachino* alakban, szolgát, hordárt, küldöncöt jelent. A rendelet értelmében a rakodómunkásokat nevezik így.

⁹⁷ *An denen Ecken*, (német) a sarok szó alapján egyértelműen arra utal, hogy ezek a bálák téglalap vagy kocka alakra voltak préselve.

szükség újracsomagolásra. A bála közepén egy kar behatolásához elegendő méretű lyukat kell vágni, majd az árut olyan helyre kell állítani, ahol állandó a levegő járása. A *fachino*-k minden nap benyúlnak a bála közepébe, majd azokat folyamatosan átrakodják, de egymásra helyezve nem halmozhatják 4 láb-nál⁹⁸ magasabbra.

Gyapotból, teve-, és hódszörből font fonalat, illetve hasonlókat tartalmazó bálákról és csomagokról minden kötözés eltávolítandó, csak a középső kötés marad érintetlenül, hogy a bála alakja ne változzék. Ezután a bálazsákot az egyik végén teljes szélességében ki kell nyitni, majd minden nap egy erre külön megnyitott lyukon át karnyi mélységig kell benyúlni a bála közepéig. A vesztegzár félidején túl a zsák nyitott vége bevarrható, majd a bála megfordításával a másik végét kell hasonlóképpen megnyitni, és az előbbieket szerint karnyi mélységig benyúlva, naponként átszellőztetni.

Vásznak, paszományok, durva pamutszövet, és általában minden gyári készítésű selyem-, gyapjú-, len-szöttes esetében az árut a csomagolásból, zsákokból és ládákban ki kell emelni, darabonként kézbe véve egymásra helyezni, majd naponként és darabonként átforgatni, ráadásul karnyira benyúlni a közepébe, ámde kellő gondot fordítva arra, hogy az áru ne károsodjék, és főként a hajtogatása ne változzék. Ha az áru zsákokban van, minden zsinór és heveder eltávolítandó, és külön kezelendő.

Madártoll bokréta kioldása után a kötöző anyag külön őrizendő. A bokrétaikat egymás fölé rakva, helyüket naponként váltogatva, a veszteglési idő teljes tartamában szorgosan át kell forgatni, ügyelve arra, hogy a tollak ne sérüljenek és az alakjuk se változzék.

Nedves, nyúzott bőrök az intézet egyik udvarában ötvenesével vagy százasaival rakhatók egymásra, majd a vesztegzár félidejében darabonként átforgatva ugyanígy halomba helyezendők.

Ökör- vagy más bőroket, kiterített vagy tekercselt alakban, darabonként kell egymásra helyezni, és a rakhelyet naponként váltogatva, minden egyes darabot, vagy tekercset külön-külön kézbe véve átforgatni.

Leveles dohányt a bálazsák felnyitása nélkül 4–6 láb magasságig lehet egymásra helyezni az intézeti raktárakban, feltéve, hogy a zsák lószörből vagy lenvászonból készült. Más anyag esetén kötelező a felnyitás a külső hevederek felbontásával, de a belsőket érintetlenül kell hagyni, hogy az áru megőrizhesse az eredeti alakját. Amennyiben a tulajdonos hozzájárul minden csomagolás és kötés eltávolításához, a leveleket felfűző zsinórt és minden más kötést is ide értve, majd jóváhagyja a kötegek teljes szétszedését, és azt is, hogy a levelek

⁹⁸ Itáliában a láb, mint hosszmérték 34,2 cm (Verona) és 54,5 cm (Parma) között változott. A velencei láb (*pie de veneziano*), amely itt a legnagyobb valószínűséggel feltételezhető, 34,76 cm. volt, de ettől jelentősen a bécsi láb (31,6 cm) sem tért el. Következésképpen a 4 láb magasság kb. 120–140 cm. volt, tehát legkevesebb 3 bálával számolva, darabonként a magasság kb. 40–50 cm lehetett.

7 napon át oda-vissza legyenek forgatva és egymásra helyezve, a dohány mentesül a *quarantana* hátralévő ideje alól és a fenti 7 napos szellőztetés és tisztítás után közvetlenül kiadható. A teljes göngyöleg, így a kötelek, spárgák, és az összes többi heveder is elégetésre kerülnek, vagy az intézetben maradnak a vesztegzár teljes időtartamára.

Vad- és minden más állatot láncra kell fogni, és a nagyobb biztonság érdekében még kalitkába, illetve ketrecbe is zárandók.

Minden ragályozódó áruajtát, amelyet a jelen utasítás név szerint nem említett, azonos szorgosság, óvatosság és rend szerint kell megtisztítani és az állagát jól megőrizni, azt is szem előtt tartva, hogy a közegészségügyi eljárások következtében károkat csak a legcsekélyebb mértékben szenvedjenek.

Amennyiben a veszteglő intézetbe felvett áru *fede bruta*-val érkezett, a legnagyobb szorgossággal és egyben kétszeres elővigyázatossággal kell eljárni a szállítmány megnyitásánál, kibontásánál, szellőztetésénél, és teljes kezelési ideje alatt, abban az esetben is, ha a bálák, vagy egyes darabáruk némely elkerülhetetlen károkat szenvednének.

Egyebekben pedig tudatosítani kell az összes közegészségügyi eljárásban, hogy a vasárnapok és az ünnepnapok sem maradhatnak ki a munkavégzésből.

V. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend a vesztegzár lefolyása és időtartama tekintetében

A hajókra kiszabott vesztegzár azon a napon kezdődik, amelyen befejeződött a ragályozódó áruk átrakódása a veszteglő intézetbe.

Ha a teljes rakomány nem ragályozódó árukból állna, mint pl. gabonafélék, illetve más egyebek, vagy a hajó *carico* nélkül érkezett, a vesztegzár attól a naptól számítandó, amelyen a közegészségügyi ellenőr a fedélzetre lépett.

Az összes nem ragályozódó áruféleség⁹⁹ a *quarantana* sérelme nélkül a veszteglő hajón maradhat, azonban a közegészségügyi ellenőr adjon bizonysgot arról, hogy azok közé semmilyen más áru nem keveredett.

Az árukra kiszabott vesztegzár attól a naptól kezdődik, amelyen a teljes rakomány utolsó báláját is felnyitották a veszteglő intézetben.

Ezzel ellentétben az utasokra nézve pontosan attól a naptól indul, amelyen bevonultak az intézetbe.

Amennyiben az utasok rakomány nélküli vagy nem ragályozódó árut szállító hajóval érkeztek, vesztegzári idejük attól a naptól számítandó, amelyen a közegészségügyi ellenőrök a hajó fedélzetére léptek.

Feltéve, hogy az utasok nem költöznek át a veszteglő intézetbe, tehát a

⁹⁹ A német szövegben következetesen „*nicht ansteckende Waar*” olvasható, szemben az olasz „*le merci non sogette*” vagyis nem vesztegzár köteles meghatározással.

hajón maradnak, vagy annak veszteglése alatt lépnek a fedélzetre,¹⁰⁰ szükség-szerűen a hajóra kiszabott *quarantana* alá sorolandók.

Ha az utasok, a hajó kapitánya, vagy tulajdonosa, vagy a hajóírnok mezte-lenre vetkőznek, és szabad forgalmú ruházatba öltöznek, 5 nap jóváírást kap-hatnak a hajóra kötelező *quarantana*-ból, vagyis 5 nappal korábban szabadul-nak a vesztegzár alól.

A *marinari*¹⁰¹ részére semmilyen indítványra nem adható engedmény a vesztegzár időtartamából.

Fenti kedvezmény a királyi hadi- és kereskedelmi tengerészet tisztjeinek is biztosítandó.

Fede netta-val vagy *tocca*-val érkező hajók, a nyílt levél többé-kevésbé aggályos tartalma miatt, illetve kiindulási kikötőjük különbözősége szerint, 7-től 40 napig terjedő vesztegzárat kötelesek letölteni.

Fertőzőesés nyílt levéllel érkező hajóknak sohasem adható 40 napnál rövi-debb vesztegzár, amely azonban tetszőlegesen hosszabbítható a *Qurantana* alatt bekövetkezett események függvényében.

Árukra nézve a hajóhoz képest 5 vagy 10 nappal hosszabb *Qurantana* kö-telező, ez azonban az időközben észlelt jelenségek miatt, jószerével tovább növelhető.

Vad- és más állatok a hajóval megegyező vesztegzár alá esnek.

A hajóra és az árukhoz kirendelt ellenőrökre az előbbivel, illetve az utób-bival azonos *quarantana* kötelező.

Amennyiben a kapitány, egy utas, *marinero*, közegészségügyi ellenőr, vagy teherhordó¹⁰² a vesztegzár ideje alatt megbetegszik a hajón vagy a vesz-teglő intézetben, a közegészségügyi orvos lesz a kezelője. Ha a beteg másik orvost igényelne,¹⁰³ kívánságát a veszteglő intézeti *prior*, vagy egy másik inté-zeti tisztviselő közvetítésével, a közegészségügyi magisztrátus elé kell terjesz-teni. Utóbbi az eltelt időre, a beteg állapotára és körülményeire tekintettel, különösen pedig az igényelt orvos hűségének és szakmai jártasságának érett megfontolásával hozza meg jóváhagyó vagy elutasító határozatát. Az ilyen módon bevont külső orvos azonban nemcsak a betegség tüneteiről és lefolyá-sáról, hanem az általa alkalmazott kezelésről és az előírt orvosságokról is na-ponta köteles írásban jelentést tenni a közegészségügyi magisztrátusnak.

¹⁰⁰ Olaszul egyértelmű, hogy az utasok „*nel corso della Quarantina ritornassero a bordo del bas-timento*”, vagyis a vesztegzár ideje alatt visszatérnének a hajó fedélzetére, tehát a tengerparti intézetből visszaköltöznek a hajóra.

¹⁰¹ *Marinero* (olasz) matróz tbsz. alakja. Itt fordul elő először a szövegben.

¹⁰² *Trager* (német), mai helyesírás szerint *Träger*, hordárt, teherhordó személyt jelent, és a szöveg szerint a *facchino* német megfelelője.

¹⁰³ Ahol nem volt külön közegészségügyi orvos alkalmazásban (ld. 1757. évi Zengg–Carlobag sza-bályzat), ott a kezelést a városi orvos vagy sebész-mester végezte, a választott orvosra kötelező jelentéstétellel.

VI. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend a hajók, utasok és áruk zárlatának feloldása kapcsán

Először az utasok szabadulhatnak a vesztegzárból, ha szemlézésüket a közegészségügyi orvos a részére adott eligazítás szerint elvégezte.

A hajó zárlatának feloldása előtt az odahelyezett *guardiano*-k jelentést tesznek a személyzet jó egészségi állapotáról és arról, hogy ott semmilyen ragályozódó áruféleség nem maradt hátra. Ezután a hajót két másik, külön evégből kirendelt *guardiano* is átvizsgálja, és ha semmi gyanúsat nem észleltek, végezetül az orvos szemlézi a hajó személyzetét a szokásos óvintézkedések mellett, és ha nincs ellenvéleménye, mind a hajó, mind a személyzet feloldható a zárlat alól.

Áruk tekintetében először az oda kirendelt ellenőröket kell kikérdezni.

Ezt követően az orvos a *fachino*-kat szemlézi, a *prior* pedig az egyeztetés érdekében átszámlálja a bejelentett, és az intézetbe szállított árukat. Amikor ez megtörtént, és nincs minőségi, illetve mennyiségi különbség a tényleges és a bejelentett árukészlet között, továbbá az orvosnak és a *fachino*-knak sincs mit jelenteniük, az utóbbiak és az áruk is feloldhatók a zárlat alól.

A zárlat feloldása azonban mind az utasok és a hajó, mind az áruk tekintetében csakis a közegészségügyi kancellária végrehajtási utasítása alapján történhet, amint az egyértelműen kitűnik az intézeti *prior* és a többi közegészségügyi tisztviselő részére adott alábbi eligazításból.

VII. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárások hajótörés esetén, illetve a hajó, az áruk, és személyek mentése és tisztítása tekintetében

Amikor egy hajó, érkezzék akár gyanús vagy valóban fertőzött helyről, vagy egy másik fertőzött, illetve gyanús hajóval érintkezett volna, és egy kitörő vihar nyilvánvaló veszélye elől menekülve engedélyt kér arra, hogy betérhessen a *porto*-ba, inkább engedni kell a kérésének, nehogy ellenkező esetben a sürgétől szorongatva titokban vagy erőszakosan kirakodják, és ennek legszomorúbb következményeivel kelljen foglalkozni. Ilyen esetekben a közegészségügyi magisztrátus nyújtson inkább gyors segítséget mind a hajónak, mind a személyzetének, természetesen a kellő óvintézkedések betartásával. Következésképpen a szükséges élelmiszereket és italokat olyan lakatlan külső helyszínre kell vinni, amely mentes a ragályozódásra fogékony anyagoktól, majd azokat a hajó személyzete onnan fogja elszállítani, de az is megoldható, hogy a csomagokat egy tiszta helyről átvetik a segélykérők *batello*-jába, vagy *chaloupe*-jába.¹⁰⁴ Nevezett élelmiszerek és italok egy csupasz vízi alkalmatossá-

¹⁰⁴ *Chaluppe* (francia) mai helyesírással *chalupe*, dereglye vagy naszád.

gal is átküldhetők, emberek, vitorlák, kötélzet vagy más, ragályt felvevő dolgok nélkül. Magát a járművet az esemény után kétszer is víz alá kell meríteni, és legalább három napon át elárasztva tartani, hogy azoktól a legapróbb ragályos részecskéktől is megszabaduljon, amelyek mégis rátapadhattak volna. Egyébként, maga a hajó, amíg a vihar vagy annak kockázata fennáll, szalmából¹⁰⁵ font, vagy alaposan kátrányozott kötelekkel a parthoz¹⁰⁶ kötve maradhat.

Ilyen eseménynél, és a jelen fejezet további rendelkezései kapcsán a közegészségügyi óvintézkedések és a kirendelt *guardiano*-k száma is megkettőzendő. Utóbbiak az eseményekhez és körülményekhez szabott fizetség ellenében éjjel-nappal őrseget állnak a közegészségügyi magisztrátus által kinevezett tisztviselő, vagy más személy felügyelete alatt.

Amennyiben a hajó teljesen használhatatlanná vált, és a kapitány a személyzettel együtt helyben másik hajót igényelne, a magisztrátus köteles azt előteremteni (előzetes üzleti egyezkedés után, és az előző fejezetben elrendelt óvintézkedések szerint átvett ellenérték fejében), mind az emberek, mind a szállítmány megmentése érdekében. Feltéve, hogy a kapitány nem akar, vagy nem képes másik hajót igénybe venni, azt is kérheti, hogy partra szállhasson az elkerülhetetlen hajótörés veszélye miatt. Kérése szélsőséges sürgősségi helyzetben egy egészen távoli partszakaszon saját magát és további személyeket illetően is teljesíthető. Mindazonáltal az ilyen hely körül dupla *cordon*-t¹⁰⁷ kell húzni, és minden eshetőségre tekintettel még ez is megkettőzhető. Ilyen védvonallal körülvéve őrzi a helybéli lakosság éjjel-nappal a partra szállt embereket mindaddig, amíg azt a közegészségügyi magisztrátus szükségesnek tartja. Mielőtt felvételre kerülnek a vesztglő intézetbe, kötelesek levetni a ruházatukat, újat felvenni, és a régit azonnali elégetésre átadni, ha fertőzött helyről érkeztek, vagy útjuk során fertőzött hajóval érintkeztek volna.

Ha a hajó személyzete egyáltalán nem képes fizetni a mentésért és az ellátásért, a költségeket a közegészségügyi pénztár viseli, majd visszatérítési igényét szabályos szolgálati úton az intendatúrához fogja bejelenteni. Ha egy hajó kalózik elől menekülve kér oltalmat és menedéket, az már nemcsak közegészségi ügynek tekintendő, hanem egyidejűleg a *governo*¹⁰⁸ is érintetté válik, így a közegészségügyi magisztrátus az engedélyezés vagy elutasítás tekintetében az intendatúra parancsaira köteles hagyatkozni, azonban azok teljesítése közben a szükséges közegészségügyi óvintézkedéseket mindenkor szem előtt kell tartania.

¹⁰⁵ *Stroh* = szalma, azonban az olasz szövegben egyértelműen *Sparto*, vagyis magyarul eszpartófű vagy alfafű (*stipa tenacissima*), amely Afrikában, de Európa déli részén is honos növény. Szálas alapanyagként köteleket is készítenek belőle.

¹⁰⁶ *Ufer*, vagyis általában part a német szövegben, tehát nem kikötő vagy móló.

¹⁰⁷ *Cordon* = járványügyi védvonal a jelen esetben.

¹⁰⁸ *Governo*, első jelentésében egy állam végrehajtó hatalmának vezető testülete, vagyis kormánya, de jelenthet alsóbb szintű, és nem államügyekkel foglalkozó irányítást is. Így az olasz szó átvétele homályban hagyja, hogy az ügy valójában melyik államigazgatási szerv hatáskörébe tartozik.

Időnként előfordulhat, hogy egy fertőzésre gyanús, vagy fertőzött hajó, teljesen nyilvánvaló veszélytől szorongatva, előbb teszi partra az embereket, mintsem hogy a közegészségügyi magisztrátus intézkedhetett volna. Ilyen esetekben a magisztrátus a körülmények által megkövetelt módon rendelkezik az emberek elhelyezéséről, és a vesztegár időtartamáról. Elsődlegesen azonban a fentiek szerint a helybéli lakosság által kiállított kétszeres vagy többszörös *cordon*-nal folyamatos őrzést kell biztosítani. A veszteglési idő elteltével kerül sor a hajó kényszerű elhagyásának kivizsgálására, az események és a körülmények alapján, de az életükkel játszanak azok, akik titokban partra szálltak, akik pedig ellenszegülnek a közegészségügyi magisztrátus rendelkezéseinek, a leg súlyosabb büntetést fogják elszenvedni. A kordon fenntartásának ideje alatt a magisztrátus napi rendszerességgel köteles a legújabb híreket beszerezni a helyzet mindenkori alakulásáról.

Hasonló kordont kell minden terület köré húzni, ahol bárki is fertőzésre gyanús, vagy fertőzött hajóról a partra lépett. Ezt követően a közegészségügyi magisztrátus intézkedik az élelmiszerek és más szükségletek helyszínre szállításáról. Szabad döntésén múlik egyes különös esetekben, hogy érett megfontolással, valamelyest enyhítsen az óvintézkedések előírt szigorúságán.

A teljesen használhatatlanná vált és sorsára hagyott hajótestet, ha fertőzött, vagy fertőzésre gyanús helyről érkezett, a tengerbe kell süllyeszteni. Ezt megelőzően azonban a személyzet szerelje le a vitorlákat, köteleket, és más ragályozódó anyagokat, ezeket ugyanis gondosan el kell égetni. Azonos eljárás követendő a személyzet nélkül, vagy akár személyzettel, de nyílt levél nélkül partra sodródott hajókkal, továbbá azokkal is, amelyek fertőzött vagy gyanús helyről érkeztek, illetve kiindulási kikötőjük teljes bizonyossággal nem azonosítható. Ha bizonyossá válik, hogy a sorsára hagyott hajó nem fertőzött, vagy nem gyanús helyről érkezett, a megkövetelt ellenőri létszámon túl kellő számban *marinari*-t kell kirendelni, hogy a hajót közlekedésre képes állapotba hozzák. Ezt követően a közegészségügyi magisztrátus saját belátása szerint határozza meg a *quarantena* időtartamát, tekintettel a hajó elhagyásának körülményeire, kiindulási kikötőjére és rakományának természetére. Egyébként minden ilyen esetben, a hajó és a rakomány honosságát, visszaszolgáltatását és értékbecslését illetően a hatályos tengerjogi szabályozás irányadó, természetesen a keletkezett bér- és dologi költségek levonása mellett.

Azokról a hajókról, amelyek a kikötőben vagy a nyílt tengeren váltak gazdátlanná, és a hajó fertőzött helyről vagy nyílt levél nélkül, gyanús helyről érkezett, vagy ismeretlen a kiindulási kikötője, az összes ragályozódó áruféleséget hajó legénysége vagy annak hiányában a közegészségügyi ellenőrök kötelesek gondosan elégetni és a hamut a tengerbe szórní. A nem ragályozódó árukról minden csomagolás és kötöző anyag eltávolítandó, majd az ezt követő szellőztetés és tisztítás után őrzés alatt maradnak a tengerjog szerinti átadásig.

Amennyiben csaknem bizonyos, hogy a kikötőben vagy a nyílt tengeren elhagyott hajón szállított áruféleségek szabad, de legalább is csak gyanús helyről érkeztek, nem kötelező az elégetés, viszont huzamos és gondos szellőztetés, il-

letve kezelés végzendő. Evégből a hajó személyzete is igénybe vehető, illetve annak hiányában a munkát közegészségügyi ellenőrök és a rakodómunkások végzik. Ezután a közegészségügyi magisztrátus által elrendelt tisztítás és *quarantena* teljesítésére az árut átszállítják a veszteglő intézetbe. Partra sodort áruk és azok mentése tekintetében is azonos elővigyázatosság szükségeltetik.

Amikor egy holttest partra vetődik, vagy a tengerből húzzák ki, először kellő távolságból bírósági, illetve közegészségügyi orvosi szemle történik. Megbizonyosodván arról, hogy a halál nem pestis miatt következett be, és a holttest nem fertőzött vagy gyanús helyről származik, egyházi szertartás szerinti temetés végezhető. Minden értesülés hiányában, miután fennáll a gyanú, hogy netán a szerencsétlenül járt hajó, amelyen az elhunyt személy tartózkodott, fertőzött vagy gyanús helyről indult volna útnak, a közegészségügyi magisztrátus a közelben egy mély gödröt ásat, amelybe a hullát kampók vagy vasból készült más eszközök segítségével kell belevetni és elföldelni. A temetés mindenféle érintés nélkül történjék, és a holtestnek a felbomlást elősegítő égetett mésszel való beterítése után a gödröt alaposan feltöltve kell betakarni.

Minekutána ilyen ügyekben bármely körülmény és megfontolás az egész *casus*-t¹⁰⁹ alapjaiban átértékelheti, következésképpen az alkalmazandó óvintézkedések is ennek megfelelően alakulnak. Ezért a közegészségügyi magisztrátus teljhatalommal rendelkezik arra nézve, hogy az eszközök kiválasztásában a vész mértékéhez igazodjék, így ez úton a közjó szolgálatának oly fontos szempontjait a lehetséges legegyszerűbb módon érvényesítse.

VIII. fejezet

A közegészségügyi magisztrátusról

Bármely törvény a maga teljes erejét csakis akkor érvényesítheti, ha pontos követéséhez és a törvényszegők megbüntetéséhez alkalmas eszközök állnak rendelkezésre: szükséges tehát a közegészségügyi magisztrátust kellő tekintéllyel és a megfelelő végrehajtó hatalommal felruházni. Evégből elrendeltetik, hogy

Először: nevezett magisztrátus álljon egy *praeside*-ből,¹¹⁰ három valóságos¹¹¹ tanácsosból,¹¹² kettő városi küldöttből, két *adjunctus*-ból,¹¹³ és egy cancellárból.

¹⁰⁹ Casus = eset, latinul.

¹¹⁰ *Praesidens*, a középkori latinban valamilyen testület elnöke, olaszul *Preside* az elnök, tehát a *preaside* egy vegyes latin–olasz írásmóddal alkotott szó.

¹¹¹ *Wirklich*, mai német helyesírással *wirklich*, tényleges, kinevezett, „valóságos” a korabeli magyar szóhasználatban, a címzetessel ellentétben.

¹¹² Ezen a helyen az eredeti szöveg a *Provisor* megnevezést német szóként használja, mint a következő szakaszokban kiderül, olyan tanácsosként, akik egyben főhivatalnokok is a tisztviselői karban.

¹¹³ *Adjunctis* (tbsz. ablativus) magyarul vele járó vagy hozzá tartozó, jelen esetben a valóságos tanácsoshoz képest címzetes rangot jelent.

Másodszor: a közegészségügyi magisztrátus közvetlenül az intendatúra alárendeltsége révén a bécsi székhelyű legfelső kereskedelmi *directorium*¹¹⁴ alá is tartozik.

Harmadszor: hatalmában áll felügyelőket,¹¹⁵ ellenőröket, és más alsóbb rendű személyzetet saját belátása szerint elbocsátani és alkalmazásba venni.

Negyedszer: a *praeses*¹¹⁶ dönti el, hogy milyen tevékenységek, illetve megbízatások tartoznak az egyes valóságos *provisor*-okhoz.¹¹⁷

Nevezetesen különös feladatként az egyik a *porto*-t, a másik a veszteglő intézetet, a harmadik pedig a *casino*-t felügyeli.

Mindazonáltal a valóságos *provisor*-ok vigyázó szemüket általában és különösen is oda vessék, és arra ügyeljenek, hogy a közegészség ügyéhez tartozó valamennyi hivatal ellátása kellő szorgalommal és hűséggel történjék. Jóllehet mindhárman egy-egy rájuk bízott ügyosztály élén állnak, különös felügyeletük és elkötelezettségük nem zárja ki az általános felügyeletet és elkötelezettséget.

Ötödször: a *praeses* havonta kétszer, a közegészségügyi magisztrátus teljes ülésén, rendes *commission* keretében veszi sorra a megelőző időszak ügyforgalmát az esedékes határozatok meghozatala érdekében. Olyan események kapcsán, amikor *periculum in mora*¹¹⁸ fenyeget, vagy különös körülmények állnak elő, rendkívüli *sessione*-t kell összehívni. Különös körülményeknek azok tekintendők, amelyekben a kancellár, a *capitano del porto*, a veszteglő intézet *prior*-ja vagy a közegészségügyi őrház felügyelője a helyszínen szóban nem intézkedhet, így a közegészségügyi magisztrátus bölcsessége és határozata válik szükségessé. Ebbe az ügykörbe tartoznak azok az esetek is, amelyekben a magisztrátus még nem hozott általános vagy eseti döntést.

Hatodszor: mindenki számára nyitott a lehetőség, ha a magisztrátus egyes tagjaival vagy intézkedéseivel szemben kifogása volna, hogy azt élőszóban vagy írásban titkosan a *preside* tudomására hozza, aki az értesülést úgy fogja kezelni, hogy a bejelentő neve soha ne kerüljön nyilvánosságra.

Hetedszer: a közegészségügyi magisztrátust értesíteni kell az Intendatúra levantei és nyugati¹¹⁹ császári-királyi főtisztviselőkkel és *consul*-okkal folytatott levelezésében foglalt közegészségügyi tartalmakról, hogy a magisztrátus elrendelhesse a mindenkor szükséges intézkedéseket.

¹¹⁴ *Directorium*, középkori hivatali latin nyelvben = igazgatóság.

¹¹⁵ *Aufseher* (német) felügyelő, itt jelenik meg először a szövegben, és az ellenőrök felett álló hivatali beosztást jelent.

¹¹⁶ Itt az elnök újabb alakban jelenik meg.

¹¹⁷ A velencei szervezetben *provedditori alla sanità* alapján, egyes helyeken a német szöveg a *provisor*-t idegen szóként kezeli, egyébként teljesen rendszertelenül, helyenként latin ragozással, jelen helyen pl. *provisorum* tbsz. birtokos esetben.

¹¹⁸ Latin = veszélyeztető késedelem

¹¹⁹ Ezen a helyen a szövegben a „*Levante und Ponente*” kifejezés áll, amely tágabban értelmezve a keleti és nyugati tisztviselőket jelenti, szűkebben azonban a Földközi-tenger Itália keleti és nyugati partjai által elválasztott keleti és nyugati medencéjére vonatkozik.

Minden levelet, értesülést és határozatot a magisztrátus akár rendes, akár rendkívüli, de teljes ülésén kell előadni és megfogalmazni.

Nyolcadszor: minden közegészségügyi esemény és ügykezelés kapcsán, ha azokat a szabályzat előrelátó módon és határozottan rendezte, a legnagyobb pontossággal a vonatkozó előírásokat és utasításokat kell követni.

Ezek hiányában a közegészségügyi magisztrátus legalázatosabb szakvéleményt terjeszt elő, amelyet az *intendenza* továbbít a legfelső hatósághoz.¹²⁰

Kilencedszer: minden közegészségügyi tárgyban és eljárásban, előterjesztés és körütekintő megfontolás után, a magisztrátus szótöbbséggel hozza meg döntését. Szavazat-egyenlőség esetén a döntés joga a *votum des presidis*¹²¹ révén érvényesül.

Tizedszer: a helybéli nemesség, mint hallgatóság vehet részt a bizottsági üléseken.

Tizenegedszer: az év végén a közegészségügyi magisztrátus összes tisztviselője teljes ülés előtt ad számot az éves tevékenységéről. Jelentésüket a magisztrátus a valóságos tanácsosok havi *extract*-jaival¹²² veti össze.

A magisztrátus ugyancsak köteles a saját munkájáról összegző jelentést készíteni. Továbbá...

Tizenkettedszer: a többszörösen megnevezett közegészségügyi magisztrátus saját testületi költségeire és tagjai életvitelének biztosítására, Ő császári-királyi Felsége által legkegyesebben megállapított *fundum*¹²³ és *cassa*¹²⁴ felett rendelkezik.

IX. fejezet

A valóságos és a címzetes tanácsosokról

Valóságos tanácsosok fizetést vagy más, külön juttatást sem élveznek.

1. Egyetlen egy valóságos tanácsos, vagy városi küldött tanácsos, és legkevesbé a címzetes tanácsosok jogosultak a közegészségügyi magisztrátus előzetes tudomása, engedélye, és döntése nélkül, szóban vagy ideiglenesen utasításokat adni és intézkedni, vagy bárkit valaminek az elintézésére felhatalmazni, kivéve, ha a késlekedés miatt igen súlyos veszélyhelyzet keletkeznék.

¹²⁰ Adott szövegkörnyezetben, tekintettel arra, hogy az eljárási rend egyértelműen közegészségügyi ügyekre vonatkozik, az „*Allerhöchste Gehörde*” a Mária Terézia által 1753-ban alapított Udvari Egészségügyi Bizottság (*Santiäts-Hof-Deputation*) lehetett volna. Ennek azonban csak tanácsadási jogköre volt, tehát az eljárási döntéseket az *Obristes Commerzien Directorium*, vagyis a Legfelső Kereskedelmi Igazgatóság hozta.

¹²¹ *Votum des presidis*, vegyes latin–német szöveg, hímnemű birtokos esetű német határozott névelővel (*des*).

¹²² *Extractum* (latin) = kivonat, amely jelen esetben írásos összefoglaló az elvégzett munka tételes jegyzékével, de eseti részletezések nélkül.

¹²³ *Fundum* (latin) = alap, jelen esetben pénzalap.

¹²⁴ *Cassa*, (középkori latin) = pénztár

2. Rendes bizottsági üléseken mindegyik valóságos tanácsos beszámol saját ügyosztálya eseményeiről és arról, hogy a hivatalnokok kellő hűséggel és gondossággal teljesítik-e a magisztrátus rendelkezéseit, szabályzatait és parancsait. Bejelenti a visszaéléseket és a hivatali rend megsértését, és javaslatokat tesz ezek kezelésére. Röviden tehát mindent összefoglalva, a valóságos tanácsosok a legnagyobb buzgósággal teljesítsék szolgálati kötelességeiket.

3. Valóságos *provisor*-ok nem távozhatnak el a *preside* engedélye nélkül. Ilyen engedélyt azonban csakis a legnyomósabb okokra hivatkozva szerezhethetnek, de így sem kapják meg, ha valamelyik *provisor* eleve távol lenne és saját ügyeinek intézése miatt nem térhetne vissza.

4. Ilyen távollét után a kancellár értesíti a *provisor*-okat az időközben történt összes eseményről.

5. Valóságos és városi tanácsosok csakúgy, mint a címzetesek, amilyen gyakran csak akarják, kikérhetik bemutatásra azokat a jegyzőkönyveket vagy jegyzékeket, amelyek a közegészségügyi magisztrátus testületi előterjesztéseit, elfogadott határozatait és hatósági eljárásait tartalmazzák, így szerezhévén bizonyosságot arról, hogy a kancellár mindent kellő hitelességgel és gondossággal rögzített.

6. A folyó hó utolsó, vagy a következő hónap első napján, a veszteglő intézeti, a közegészségügyi őrházi és a kikötői ügyosztály élére állított *provisor*-ok kötelesek a saját részlegeik pénztárát¹²⁵ ellenőrizni, és annak állományát a közegészségügyi főpénztárnak átadni.

Bármelyikük távolléte vagy akadályoztatása esetén a pénztárt a kancellár ellenőrzi.

7. Városi tanácsosokat csakúgy, mint a címzeteseket a közegészségügyi magisztrátus összes ügyének tárgyalásán *votum consultivum und decisivum*¹²⁶ illeti meg. Ezzel csak akkor nem rendelkeznek, sőt jelen sem lehetnek, ha személyük ellen érkezett nyilvános vagy titkos bejelentés kerül tárgyalásra.

8. A *provisor*-ok, ha korábban nem álltak volna esküre kötelezett szolgálatban, az *intendanza* színe előtt kötelesek letenni a hivatali esküt.

9. Valamennyi valóságos, városi és címzetes *provisor*,¹²⁷ jogosult megjelenni a *constitutum*-ok felvételénél, és más jelentős közegészségügyi eseménynél.

¹²⁵ Egy mondaton belül a *Cassa* német, illetve olasz nyelvi alakban (*cassa*) is szerepel.

¹²⁶ *Votum consultivum und decisivum*, vegyes latin és német szöveg a tanácskozási és szavazati jogról.

¹²⁷ Itt a szöveg mindhárom tisztséget *provisor*-ként értelmezi, vagyis *würkliche Provisores*, városi *Provisores*, és segéd-*Provisores*.

X. fejezet¹²⁸

A városi tanácsosokról és a hallgatóságról

A városi tanácsosok szorgalmasan látogatják a közegészségügyi magisztrátus *sessio*-it, hogy elevenen tartsák a megszerzett elméleti és gyakorlati ismereteiket, sőt továbbiakat is szerezzenek. Mindegyiküket *votum decisivum* illeti meg a közegészségi ügyekben hozandó döntésekben.

Ő császári-királyi Felsége hangsúlyt fektet arra, hogy hűséges alattvalói a kormányhivatalok rendszeres látogatása révén fiatal éveikben szerezzenek gyakorlatot a legfelső szolgálatra. Ezért a fiatal, jó neveltetésű és képességű ifjaknak engedélyezhető, hogy hallgatósággént vegyenek részt a magisztrátus tanácskozásain, miután esküt tettek a *presidis*¹²⁹ előtt. A rájuk bízandó ügyeket köteles buzgalommal, hűséggel és titoktartással kezeljék, ugyanis Ő császári-királyi Felsége a jövőben betöltendő álláshelyeknél mindezeket a legkegyesebb megfontolással veszi majd figyelembe.

XI. fejezet

A közegészségügyi kancellárról és az alkancellárról

1. A kancellár felügyeli és irányítja a kancelláriát, végzi az ide tartozó könyvek és nyilvántartások vezetését, és gondoskodik arról, hogy ez utóbbi munkát az alkancellár pontosan és hűséggel végezze.¹³⁰

2. A legnagyobb pontossággal jegyzőkönyvezi a közegészségügyi magisztrátus előterjesztéseit, utasításait, végzéseit és határozatait,¹³¹ és egyáltalán minden hivatali eljárását és iránymutató intézkedését.

3. Szükség szerint alkancellári feladatkörben egy segéd adható melléje, aki minden intézkedésben és megbízatásban a keze alá fog dolgozni.

4. A kancellár és segédje jegyzékben rögzítik a közegészségügyi magisztrátus levelezését más helyeken működő közegészségügyi előljáróságokkal csakúgy, mint az intendatúra által közvetített leveleket, amelyeket a külhoni uralkodói udvarokhoz kiküldött császári-királyi diplomaták és a konzulok írtak, miután azokról beszámoltak a magisztrátus színe előtt. A beérkező eredeti irományok, legyenek azok jelentések vagy határozatok, nemkülönben a kimenő levelek másolatai, a kancellárián gondosan megőrzendők.

5. Minden közegészségi esemény és ügymenet kapcsán, ha azokkal a legfelső határozatok, a jelen szabályzat, vagy a közegészségügyi magisztrátus ál-

¹²⁸ A 10–13. fejezeteket a Linzbauer kódex arab számokkal jelöli.

¹²⁹ *Praesidis* (latin) elnök, azonos alakú egyes sz. birtokos esetben a szöveg alapján.

¹³⁰ Az 1. bekezdés alapján egyértelmű, hogy a kancellár a magisztrátus hivatali szervezetének első számú vezetője.

¹³¹ *Vorträge, Befehle, Schlüsse, Entscheidungen*, vagyis itt található összefoglalva a magisztrátus munkájában keletkezett írásos anyagok teljes körű megnevezése.

lásfoglalásai korábban már foglalkoztak és azokat érdemben elrendezték, a kancellár jogosult kiadni a végrehajtási utasításokat.

Olyan esetekben viszont, amelyekben még nem született a fentiek szerinti állásfoglalás vagy döntés, a kancellár, és még kevésbé a segédje, szóbeli utasítást még ideiglenesen sem adhat ki a közegészségügyi magisztrátus előzetes határozata és jóváhagyása nélkül.

6. A kancellár személyesen fogadja a gyanús helyről érkező hajók tulajdonosainak *constitutum*-át a közegészségügyi *casino*-ban. Ott helyben adja ki az általános rendelkezésekkel összhangban álló *mandatum*-okat¹³² a vesztegáz időtartamáról és a telepítendő ellenőrök számáról. Amennyiben utólag kétségek merülnének fel a *constitutum*-okat illetően, azok tartalma, a nyilatkozók személye, illetve előre nem látható, és az általános szabályzatokban nem rendezett események miatt, különösen akkor, ha a körülmények megfigyelő ellenőrök telepítését követelnék, a kancellária semmilyen újabb intézkedést nem tehet, a közegészségügyi magisztrátusnak készített jelentés és az annak nyomán meghozott határozat nélkül.

7. Fertőzött helyekről érkező hajókkal a kancellár személyesen, a *capitano del porto* társaságában, nyílt vízen köteles találkozni, majd a vonatkozó elővigyázatossági szabályok szerint szólítja fel a kapitányt a nyílt levél felmutatására és a nyilatkozat megtételére.

8. Ugyancsak a kancellár veszi át a fenti, vagy csak gyanús helyekről érkezett hajóktól a magánleveleket, majd egy közegészségügyi ellenőrrel továbbítja a megadott címekre. Amennyiben a küldemények között külhoni egészségügyi hatóságtól, konzultól vagy követtől a közegészségügyi magisztrátushoz címzett levelek is érkeztek, magánlevelek kézbesítése csak az utóbbi hatóság előzetes és egyértelmű engedélyével történhet.

9. A kancellár törekedjék arra, hogy amilyen gyorsan csak lehetséges, megtörténjék a *constitutum*-ok felvétele, mielőtt a hajó tulajdonosa bárkivel is tárgyalhatott volna.

Nevezett hivatali eljárásnál csak a kancellár, a valóságos, a városi és a címzetes tanácsosok jogosultak megjelenni.

A *casino* tisztviselői azonos figyelemmel járnak el, ha *patente libera*-val érkezett hajó *constitutum*-át veszik fel, az alábbiakban következő részletes eligazítás alapján.

A *constitutum*-ok írásba foglalásánál a kancellár, szintúgy a hajón tartózkodó személyeket megszámoló és szemlész közegészségügyi őrházi tisztviselők kötelesek ügyelni arra, hogy minden megegyezzek a nyílt levél tartalmával.

A fentiek ellenőrzését a *constitutum*-ba egyértelműen bele kell foglalni.

¹³² *Mandatum* (latin) a középkori szóhasználatban közhatalmat gyakorló szerv parancsát, kötelezően végrehajtandó rendelkezését jelentette. Jelen esetben a *mandatum* a helyszínen és szóban előadott intézkedésnek felel meg.

10. A kancellár, hogy megbizonyosodjék arról, miszerint a nem fertőzőtt és nem gyanús helyekről érkezett hajók előszóban tett *constitutum*-ait a *casino* tisztviselői a saját nyilvántartó könyvükben az előírással alakítás szerint és a szükséges gondossággal megfogalmazva rögzítették, ismételt köteles elrendelni ezeknek a könyveknek a bemutatását.

11. Gabona, és más nem ragályozódó áruk kirakodásához a *casino* és a veszteglő intézetek tisztviselői az utasításokat a közegészségügyi kancelláriától kapják, és az előbbieket, de a veszteglő intézeti *prior* se merészkedjék a kancelláriától érkezett utasítás előtt ilyesféle kirakodást engedélyezni, vagy elvégeztetni, egyebekben pedig minden kirakodásról jelentést kell tenniük a kancelláriának.

12. Azokat az utasításokat, amelyek alapján a vesztegzár alá helyezendő hajók, kirakodás előtt vagy annak végeztével, a mólón belülré jöhetnek, ugyancsak a kancellária adja ki, azonban a közegészségügyi magisztrátus előzetes és egyértelmű utasítása alapján.

13. Az áruk veszteglő intézetbe való átrakodásánál, illetve az utasok átvonulásánál a veszteglő intézeti *prior* köteles egy pontosan összeállított jegyzéket átadni a kancelláriának, amelyet az ellenőrök vettek fel az áruk mennyiségéről, minőségéről, és fajtájáról, továbbá az egyes személyekről.

Nevezett *prior* a hivatali rend szerint saját magának is megőrizz egy példányt a fenti jegyzékekből.

Egy másodpéldányt az ellenőrök az áruk tulajdonosának is kötelesek átadni.

14. Amikor véget ért a közegészségügyi magisztrátus általános, vagy eseti határozatai szerinti vesztegzár a hajók, az utasok, és az áruk tekintetében, feloldásra az utasítást a kancellária adja ki a veszteglő intézet és a *casino* tisztviselőinek az ellenőrök előzetes beszámolója és az orvos jelentése alapján.

Amennyiben a vesztegzár ideje alatt bármely rendkívüli esemény történt, illetve az ellenőrök nyilatkozata vagy az orvos jelentése aggályos volna, ezt a kancellária haladéktalanul jelenti a közegészségügyi magisztrátusnak, majd a végrehajtással várakozik a vonatkozó határozatokra és rendelkezésekre.

15. A zárlat feloldása előtt a kancellária a veszteglő intézeti igazgató útján kapja meg az ellenőrök tanúsítványát arról, hogy az árukat és a személyes holmikat az előírások szerint nyitották fel, szellőztették és tisztították. Csakis az igazgató tanúsíthatja, az összes áru és az utasok hiánytalanságát.

Amennyiben az utasok és áruk tekintetében a jelentett és a valós állapot között akár a legcsekélyebb különbség is mutatkoznék, a kancellária nem állíthatja ki a *pratica* engedélyt, ellenben a kancellár kötelező jelentést tesz a közegészségügyi magisztrátusnak, amely saját belátása szerint rendelkezik a továbbiakról.

16. Minden távozó hajó, akár szabadon közlekedik, akár nem, a kancelláriától köteles nyílt levelet, illetve a rakományról *fede*-t beszerezni.

Nyílt levelekben a kapitány, a hajótulajdonos, de az utasok és a matrózok kérésére is rögzíteni lehet a nevüket, életkorukat, és külső megjelenésüket.

Rakományi levelekben a legpontosabban jelölendő az áruk darabszáma, fajtája és minősége, a kancellárián leadott nyilatkozatnak megfelelően. Kérés esetén az utasok is külön egészségügyi *attestatum*-ot kapnak.

Összességében a kancellária a *mandati di carico*¹³³ kiadása és a *fede* felüljegyzése tekintetében a felmutatott bárcákra és *attestatum*-okra hagyatkozik.

17. Mindaddig azonban a kancellária nem zárja le a *fede*, a *mandato di carico*, és a közegészségügyi nyílt levél ügyintézését, és hátoldali jegyzetet sem vezet a felmutatott *attestatum*-ra, amíg a *capitano del porto* által kiadott számlával a kapitány nem igazolta az *anchoraggio* és a *dazio di nochiero*¹³⁴ befizetését.

Hasonlóképpen a Szent Miklós testvériség által kiállított nyugtákat is kéri a kancellária, hogy azokat az irattárában megőrizze.

A kancellár és segítői teljes felelősséggel tartoznak az alábbiakban részletezett hanyagságokért.

18. Amennyiben egy szabadon közlekedő hajó egy nem szabad, de nem is gyanús helyre távozik, és egy szabad *guardiano*-t igényel kíséretnek, ezt a kérését a kancellária egy, a *casino*-tól kirendelt ellenőr révén teljesíti, miután ellátta a megfelelő utasításokkal, és azok betartására halálbüntetés terhe mellett feleltette.

Az ilyen hajók a visszaérkezésnél, nevezett *guardiano* kizárólagos *constitutum*-a alapján szerzik meg a *pratica*-t.

19. Amikor egy zárlat alatt álló személy megbetegszik, sőt elhaláloznék, a kancellár azonnal helyszíni szemlét tart, rögzíti az orvos, illetve a *guardiano consultum*-át,¹³⁵ nyilatkozatát és beszámolóját, majd a maga részéről is jelentést küld a közegészségügyi magisztrátusnak.

20. Azonos elővigyázatosság szükséges az állatok kimúlása vagy járványos betegségei esetén, amelyektől a kegyelmes Isten óvja meg a szerencsés tartományokat!

21. A kancellár személyesen köteles megjelenni a közegészségügyi magisztrátus valamennyi rendes és rendkívüli ülésén, így nem jelenthet távollétet jogszerű ok, és a *praeside* kifejezett engedélye nélkül.

Távollétében segédje, vagyis az úgynevezett alkancellár helyettesíti.

22. A kancellár egyszersmind rangban az első számú címzetes tanácsos.¹³⁶

Ezzel szemben az alkancellár, amennyiben a közegészségügyi magisztrátusban a kancellárt helyettesíti, a legutolsó helyet foglalja el.

¹³³ *Mandati di carico* (olasz) rakományi rendelkezés vagy meghagyás. Jelen esetben a fogalom a kancellária által kiadott tételes árujegyzéket jelenti.

¹³⁴ *Anchoraggio* és *dazio di nochiero* (olasz), horgonyzási és kikötői illeték.

¹³⁵ *Consultus*, (latin) a jelen szöveggörnyezetben ténykedést jelent.

¹³⁶ A mondat a kancellár magisztrátusi-testületi, tehát nem hivatali szervezeti rangját jelzi.

23. A kancellár, és nem kevésbé a segédje, a közegészségügyi magisztrátusnak, *mediate*¹³⁷ pedig az intendatúrának van alárendelve.

24. Egyikük sem fogadhat el bármely ürüggyel a hajó személyzetétől, az utasoktól, az ellenőröktől, és más alsóbb beosztású szolgálattól jutalékot, díjazást, vagy ajándékot a fáradozásaiért, vagy a már teljesített, illetve teljesítendő szívességi szolgálatokért, még kevésbé utalhat arra, hogy ezeket készséggel elfogadná.

25. Jóllehet, mindketten személyesen gyűjtik be a kancelláriai illetékeket, amelyeket Ő császári-királyi Felsége kegyeskedett elrendelni, azokból saját maguknak levonást nem tehetnek, így kötelesek a teljes összeget havonta átadni a pénztárnoknak.

26. Amennyiben valamelyik valóságos tanácsos indokolt távollét miatt nem vett részt a magisztrátus ülésén, a kancellár köteles őt tájékoztatni a megtárgyalt ügyekről.

27. A kancellária hivatal napkeltétől délig, és délután két órától napnyugtáig tart nyitva. Ebben a két időszakban, különböző mentségekre hivatkozva, a kancellár, illetve a segédje sem lehet távol, hogy a hajók és utasaik ügyeit minél gyorsabban intézhessék.

28. A kancellária az alsóbb hivataloknak és tisztviselőknek írásban továbbítja a közegészségügyi magisztrátus összes végzését és határozatát, és szüntelenül gondoskodik azok legpontosabb betartásáról.

A kancellár különösen ügyeljen arra, hogy a saját feladatait mindenki maradéktalanul teljesítse, ellenkező esetben pedig gondoskodjék a magisztrátus értesítéséről.

29. Helybéli és jó képességű személyek a *praeside* előzetes hozzájárulásával belépési engedélyt szerezhetnek a kancelláriára, hogy ott jóllehet mindenféle intézkedési jogkör nélkül, gyakorlatot szerezzenek a különféle hivatali ügyek intézésében.

Egyebekben Ő császári-királyi Felsége a betölthető állások tekintetében nevezett személyekre különös kegyességgel fog emlékezni.

XII. fejezet

Eligazítás és feladatok a *capitano del porto* részére

Minthogy a *capitano del porto* teendői szoros kapcsolatban állnak a közegészségi ügyekkel, a személyében leginkább alkalmas arra, hogy ilyen dolgokra és eseményekre is pontos rálátása legyen, ezért Ő császári-királyi Felsége ennek a tisztségnek és viselőjének a legkegyesebben címzetes közegészségügyi tanácsosi rangot adományozott.

Következésképpen a *capitano del porto*, eredeti szerepkörén túl még az alábbiakban felsorolt előírásoknak is köteles megfelelni.

¹³⁷ *mediate* (olaszul helyesen *mediante*) = közvetve

1. A *capitano del porto*, mint címzetes tanácsos, szabad bejárással, hivatalból tagja a közegészségügyi magisztrátusnak. Törekedjék tehát arra, hogy ügybuzgalma és teljesítendő szolgálatai révén az alábbiak szerint tegye magát méltóvá a legmagasabb helyről kinyilvánított kegyességre.

2. Valahányszor a kikötőben vagy annak látókörében olyan események történnek, amelyek a közegészség ügyét közvetlenül vagy közvetve érintik, a *capitano* ezeket kötelezően jelenti a közegészségügyi magisztrátusnak, majd pontosan annak rendelkezéseihez kell igazodnia.

3. Kötelességeiből eredően a kikötőben kényelmes horgonyzó helyet jelöl ki a *patenta libera*-val érkező hajóknak, de ügyeljen arra, hogy a hajók horgonyaikat egymástól kellő távolságra vessék ki, parti köteleiket jól rögzítsék, kölcsönösen ne vádaskodjanak és egymásnak károkat se okozzanak.

4. Címzetes tanácsosként kötelező bejelentést kell tennie a közegészségügyi magisztrátusnak vagy az intendatúrának is, ha közegészségügyi szabályzatba ütköző magatartást észlelne a beosztott hivatalnokok, különösen pedig a veszteglő hajókra telepített ellenőrök, vagy azok részéről, akik nevezett hajóknak élelmiszert és más szükségleti cikkeket szállítanak.

5. A *capitano* főként arra ügyeljen, hogy a veszteglésre rendelt hajók a szabad közlekedésüektől távol vessenek horgonyt, és az utóbbiakkal semmilyen ürüggyel, akár csak a legcsekélyebb érintkezésbe vagy kapcsolatba se kerülhessenek.

6. *Fede bruta*-val érkezett hajókat a *capitano* a számukra kijelölt helyen horgonyoztatja, és másokkal, akár ha *patente sospetta*-val érkeztek is, semmilyen kapcsolatfelvételt nem engedélyez.

7. Amennyiben egy veszteglő hajó *savorra*-t¹³⁸ akar rakodni, a *capitano*, mint címzetes közegészségügyi tanácsos arra ügyeljen, hogy mindez kellő elővigyázatossággal és szabad személyekkel való érintkezés nélkül történjék.

8. Fenti hivatali minőségében a *capitano* jelen lehet a kapitányok, a hajótulajdonosok, illetve az ellenőrök beszámolójánál és *constitutum*-ánál. *Fede bruta* birtokában érkezett hajók *constitutum*-ánál viszont a kancellárral együtt köteles személyesen megjelenni.

9. Végezetül, a közegészségügyi magisztrátus egyértelmű parancsa nélkül egyetlen egy veszteglő hajónak, még kirakodás után sem adhat engedélyt arra, hogy befuthasson a mólón belüli területre.

¹³⁸ *Savorra* (a középkori latinban *savorna*) = olyan kövek, amelyeket a hajófenéken helyeznek el, a hajótest kiegyensúlyozása céljából. Magyarul alkövecs-nek is nevezték.

XIII. fejezet

A veszteglő intézeti *prior*ról, helyetteséről, az ellenőrökről és a *fachinokról*

A *prior* a veszteglő intézet vezetője, segédje pedig a *guardiano*.¹³⁹ Alárendeltségükbe tartoznak a közegészségügyi ellenőrök és a *fachino*-k, olyan számban, hogy elegendőek legyenek az áruk felnyitásához, tisztításához és őrzéséhez. Miután bizonyos tekintetben a *prior* és valamennyi alárendeltje közvetlenebb megbízatással rendelkezik a közegészség állapotának oly fontos megőrzésére, mint maga a közegészségügyi magisztrátus, még fokozottabb mértékben kötelesek a legnagyobb szorgossággal és figyelemmel követni az utasításokat és teljesíteni a kötelezettségeiket.

1. A veszteglő intézeti igazgató és a *guardiano* kinevezése és leköszönése, szolgálati úton az *intendenza* közvetítésével Bécsben a legfelső kereskedelmi *directorium* hatáskörébe tartozik, mindazonáltal a jogkört *provisionaliter*¹⁴⁰ a közegészségügyi magisztrátus elnökeként az intendáns is gyakorolhatja.

2. A közegészségügyi ellenőröket és *facchino*-kat a közegészségügyi magisztrátus alkalmazza és bocsátja el az állásukból.

3. Az igazgatóhelyettes a *prior* alárendeltségébe tartozik, mindkettőjük alá pedig a közegészségügyi ellenőrök és a *facchino*-k, tehát mindketten szorgosan ügyeljenek arra, hogy alárendeltjeik tudatában legyenek a kötelességeiknek. Következésképpen az ellenőrök, a *fachino*-k és a *guardiano* is követni tartozik az igazgató rendelkezéseit és utasításait, előbbiek azonban az igazgatóval és helyettesével szemben is teljes tiszteletet és alázatot tanúsítsanak. Az ellenőrök és utasok kölcsönösen és illendően becsülik meg egymást, a vétkesek viszont azonnal elvesztik az állásukat, és példás büntetésben is részesülnek.

4. A *prior* és a *guardiano* is szorgalmazza az ellenőrök és a további intézeti szolgák, valamint az utasok körében az előírt rend és a kellő egyetértés fenntartását, illetve előmozdítását. Ennek megfelelően csillapítsák és számolják fel a felmerülő nézetkülönbségeket és viszálykodásokat. Evégből az igazgató személyes felhatalmazással rendelkezik arra, hogy bármely esetben, időben és körülmények között, amikor minden késlekedés veszélyekkel járna, *provisionalis* intézkedéseket fogantosszon. Egyidejűleg azonban köteles a magisztrátust értesíteni, és megvárni a további utasításokat.

5. A *prior* és helyettese is az intézetben lakik, és onnan nappal, még kevésbé éjjel sem távozhatnak, kivéve, ha ezt valamilyen közegészségi vagy intézeti ügy indokolná, vagy a közegészségügyi magisztrátus hívatná őket. Utóbbinak a *prior* havonként küld jelentést az intézeti ügyek állásáról. Távolléte esetén intézeti ügyekben a hatalmat és az általános felügyeletet a *guardiano* gyakorolja.

¹³⁹ A *guardiano* az igazgató helyettesének olasz neve, azonban egyes helyeken, így a címben is a nyomtatási kép alapján német szóként jelenik meg.

¹⁴⁰ *Provisionaliter*, (latin) ideiglenesen, átmenetileg.

6. Amikor a *prior* személyes okokból vagy más hátráltatás miatt saját maga nem képes ellátni a tennivalóit, helyét a közegészségügyi magisztrátus előzetes döntése alapján a *guardiano* foglalja el. Amennyiben azonban az igazgató teljesen alkalmatlannak találtatnék hivatalának ellátására, vagy leváltották a szolgálatból, azonnal új igazgatót kell kinevezni, és ennek kapcsán Őfelsége előnyösen bírálja el a *guardiano* korábbi szolgálatait és hivatali magatartását.

7. Az intézeti *prior* és helyettese közegészségi és vesztegzári ügyekben *immediate* a mindenkori intendáns, mint a közegészségügyi magisztrátus elnöke alárendeltségébe tartozik. Ezért az utóbbtól érkező parancsokat, továbbá az illetékességük szerinti végzéseket és határozatokat áthághatatlan rendelkezésnek és zsinórmértéknek kell tekinteniük.

8. Mindketten tekintsék legfőbb feladatuknak a szolgálati kötelek teljesítését, következésképpen tartózkodjanak minden más elfoglaltságtól, iparűzéstől, szenvedélytől és időmúlástól, ezek ugyanis elvonnák a figyelmüket a számukra oly fontos szolgálat ellátásától.

9. Hasonlóképpen álljanak ellen minden ajánlattevésnek, illetve saját hajlamaiknak és önös érdekeiknek, nehogy eltávolodjanak a kötelezettségeik teljesítésétől. Leghatározottabban tilalmas tehát bármely ürüggyel jutalmat, díjazást, részesedést, ajándékot, még ha élelmiszerből is állna, elfogadniuk veszteglő személyektől, ellenőröktől, vagy *facchino*-któl, és még kevésbé utalhatnak arra, hogy ilyesmit készséggel elfogadnának. A vétkesek azonnal állásukat veszítik, majd az elkövetett bűn természetéhez és körülményeihez igazítva, pénzbeli vagy testi büntetésben is részesülnek.¹⁴¹

10. A *prior* saját magánál tartja az összes ajtó, védőrács és lakrész¹⁴² kulcsát. Nevezett helyeket napkelte előtt tilos kinyitni, napnyugtakor pedig azonnal kulcsra zárandók.

A *prior* a kulcsokat senki másnak nem adhatja át, csakis a *guardiano*-nak, ennél fogva minden nyitásnál és zárásnál valakinek kettőjük közül jelen kell lennie.

11. Nemcsak a *prior*, illetve a *guardiano*, de senki más sem tarthat szabadon szaladgáló kutyát, macskát, illetve repkedő madarat vagy más állatot az intézetben, ezért azokat láncra kell kötni vagy ketrecbe, illetve kalitkába zárni.

12. Amikor az intézetben javítási vagy építési munkákat kell végezni, a *prior* értesíti a közegészségügyi magisztrátust, és várakozik a vonatkozó utasításokra.

13. A *prior*, a *guardiano*, és az ellenőrök a vesztegzár alatt és feloldása

¹⁴¹ A testi büntetés („*an Leib gestraffet*”) lényege a megtorlásként okozott fizikai fájdalom volt. Ez lehetett vesszőzés, korbácsolás vagy botozás is. Jelen esetben a testi büntetés szabadságvesztésként is értelmezhető.

¹⁴² *Hütte*, vagyis kunyhó, illetve kis házacska, amelyet jelen esetben a veszteglő személyek lakhelyeként kell értelmezni.

után sem kereskedhetnek az intézetben fellelhető¹⁴³ árukkal, még kevésbé használhatják azokat saját fogyasztásra.

14. A *guardiano* és az ellenőrök az igazgató előzetes tudomása nélkül senkit nem engedhetnek be az intézet területére. Másfelől az igazgató nem adhat engedélyt komolytalanul ténfergő személyeknek, még kevésbé az ellenőrök és *fachino*-k asszonyainak és rokonságának, illetve labdajátékot sem engedélyezhet.¹⁴⁴ Következésképpen külső személyek kizárólag akkor tartózkodhatnak az intézetben, ha a vesztegzári árukat akarják megtekinteni, vagy más közegészségi ügyben valamilyen intéznivalójuk volna. Tartózkodásuk teljes ideje alatt, a *guardiano* vagy egy ellenőr szem előtt nem tévesztve kíséri őket, de ezért tilos akár a legcsekélyebb díjazást is elfogadni.

15. A *prior* a legnagyobb igyekezettel köteles tájékozódni a vesztegzárba felvett személyek és a *fachino*-k egészségi állapotáról és viselkedéséről, és a közegészségügyi magisztrátusnak haladéktalanul jelentést tesz magát az intézetet, továbbá általában a közegészség ügyét érintő összes eseményről.

16. A *prior* külön jegyzéket vezet a közegészségügyi magisztrátus általános és eseti végzéseiről, illetve határozatairól. A közegészség vagy az intézet ügyében hozott mindenkor újabb határozatokat felveszi vagy felveteti a jegyzékbe, a legnagyobb biztosítékként arra, hogy mindig szem előtt tartsa a teendőire vonatkozó előírásokat.

17. A vesztegzárban dolgozó ellenőrök beosztása szabályos *rollo*¹⁴⁵ szerint történik, nehogy bárki is kedvezményezett vagy hátrányos helyzetbe kerülhesen. Nevezett *rollo*-t az intézetben kifüggesztett táblán kell ismertetni.

18. Veszteglő időszakban az ellenőrök és *fachino*-k munkába állítása, az áruk tisztítása, valamint az utóbbiak és a személyek feloldása a zárlat alól, teljes egészében a közegészségügyi magisztrátus utasításainak és rendelkezéseinek van alárendelve. Önhatalmúlag tehát e tekintetben a *prior* és a *guardiano* sem cselekedhet, következésképpen nevezett közegészségügyi magisztrátus általános és eseti határozataihoz kötelesek a legpontosabban igazodni.

19. A *prior* a közegészségügyi kancellária írásbeli utasítása nélkül, vesztegzár végett személyeket és árukat sem vehet fel az intézetbe. Nevezett utasításokat egy külön *fasciculus*-ban¹⁴⁶ köteles megőrizni.

20. Köteles felszólítani a vesztegzárba felvett személyeket lö- és más fegy-

¹⁴³ *Befindliche Waaren*, tehát a szövegezés gondosan kerüli az árukészlet tulajdonlásának, illetve birtoklásának kereskedelmi jogi minősítését.

¹⁴⁴ *Ballon zu schlagen*, (német) vagyis valamilyen, levegővel feltöltött, gömb alakú, ütészálló testtel, mai szóval labdával való játékra vonatkozik a tiltás, amelynek természetéről közelebbi meghatározást nem lehet adni a szöveg alapján.

¹⁴⁵ *Rollo* (olasz), a mai nyelvben tekercset jelent, vagy valamilyen hengert, a korabeli államigazgatási-katonai rendben azonban a szolgálatot ellátó személyek forgórendszerű beosztását jelentette.

¹⁴⁶ *Fasciculus* (latin) az ókori nyelvben a *fascis* (vesszőnyaláb, a bele tűzött bárdal közhatalmi jelvény volt) kicsinyítő képzős alakja, és kis nyalábot vagy virágcsokrot jelentett. Ebben a szövegkörnyezetben a középkori latin „iratsomó” értelemben fordítandó.

vereik átadására, és ha van ilyen, a ragályozódó tokot vagy csomagolást elkülöníteni. A fegyverekről leltár készül, és a veszteglés végéig biztonságos helyen őrizendők. Igény esetén a tulajdonosoknak átvételi elismervényt kell kiállítani.

21. A *prior* és a *guardiano* kötelesek személyesen jelen lenni az áruk és utasok kihajózásánál és intézeti befogadásánál. Kíséretként, illetve a rakodáshoz ellenőröket és *fachino*-kat kell kirendelniük. A személyeknek és áruknak is alkalmas helyet kell kijelölni, és a *prior*, amennyire azt a közegészségügyi elővigyázatosságok megengedik, a kereskedőkkel szemben illő tisztelettel viseltessék, továbbá arról is gondoskodják, hogy áruikat a *fachino*-k ne károsítsák, hajtogatásukat és formájukat se változtassák.

22. Az áruk kihajózása és intézeti elhelyezése után, a *prior* és a *guardiano* az alárendelt ellenőrökkel hárompéldányos *nota*-t¹⁴⁷ készített az árukészlet mennyiségéről és minőségéről. Egy példányt magánál tart, a másodikat a közegészségügyi kancelláriának továbbítja, a harmadikat pedig átadja az áruk tulajdonosának.

23. Az igazgató személyesen, vagy valamely alárendeltje segítségével, még egy kettős jegyzéket, vagy más néven vesztegzári naplót is vezet. A legnagyobb gonddal elkészítve, az egyik a veszteglő személyek neveit, a másik az áruféleségeket tartalmazza. Mindkét jegyzék a kiküldött formanyomtatványok alapján készítendő. Emlékezzék arra is az igazgató, hogy a vesztegzári idő nem korábban, hanem csakis attól a naptól kezdődhet, amelyen az utolsó bálát kinyitották, és annak göngyölegét eltávolították.

24. A *prior* és a *guardiano* a tulajdonos által adott írásos *ordre*¹⁴⁸ nélkül senkinek nem engedélyezheti a vesztegzári áruk megtekintését, de a nevezett írással is csak akkor teheti, ha legalább néhány nap már eltelt a bálák kinyitása után. A tulajdonosok által adott bilétákat¹⁴⁹ a *prior* önmaga igazolására gondosan megőrzi.

25. Az igazgató, a kancellária és a *proprietaryus*¹⁵⁰ írásbeli engedélye nélkül, az átömlesztett árukat részben sem engedheti ki az intézetből. Nevezett átömlesztést saját maga vagy helyettesének jelenlétében kell elvégezni. Ennek végeztével írásban jelentést tesz a kancelláriának, majd az utóbbi által adott írásbeli utasítást és a tulajdonos írásos engedélyét megőrzi a saját biztonsága érdekében.

26. A fentiekben hivatkozott átömlesztésnél, vagy a zárlat alól feloldott bármely áru kiadásánál a *prior* az őrzési bizonylatot visszakéri a tulajdonostól, annak ellenjegyzését követően.

¹⁴⁷ *Nota* (latin) „levél, felirat” volt az ókori nyelvben. Jelen esetben a neolatin hivatali szóhasználatban jegyzéket, tételes listát jelent.

¹⁴⁸ *Ordre* (francia), parancs, rendelkezés, jelen esetben meghatalmazás.

¹⁴⁹ *Billette* (német) magyarul levélke, cédula vagy elavultan, biléta. Ez a német szó felel meg papírra fektetve a francia írásos *ordre*-nak.

¹⁵⁰ *Proprietaryus* (középkori latin) = tulajdonos.

27. A *prior* és a *guardiano* a *fachino*-k kirendelésével köteles az intézet udvarait és átjáróit szorgosan tisztíttatni a ragályozódó anyagoktól, hogy nevezett helyeken a veszélytelen közlekedést biztosítsa.

28. Mindkettőjük megkövetelt kötelessége szerint, szüntelenül és a legnagyobb gondossággal ügyelnek arra, hogy az ellenőrök és a *fachinok* maradéktalanul szolgálatkészséggel végezzék a munkájukat. Nevezetesen, utóbbiak lankadatlanul szellőztessék, rakodják, forgassák és tisztítsák a vesztegzári árukat, kiváltképpen pedig az utasok alsó és felső ruházatára fordítsanak gondot, és azokat a szabad levegőn kötelekre függesztve kezeljék. A *prior* naponta többször személyesen is ellenőrzi az előírással rendelkező rend és elővigyázatosság betartását, miközben önmagát illetően is a legnagyobb óvatossággal cselekszik, hogy minden érintkezést elkerüljön a vesztegzár alá helyezett árukkal és emberekkel.

29. Amikor az intézetben áruk vagy személyek tekintetében, a ragály némely jelei észlelhetők, a *prior* a vész terjedésének megelőzésére azonnal elkülöníti a gyanús személyeket és árukat, majd szabályos jelentést küld a közegészségügyi magisztrátusnak, hogy a testület gondoskodjék a szükséges utasításokról és intézkedésekről.

30. Ha egy utas, ellenőr, *fachino*, vagy bárki más megbetegszik, a *prior* azonnal jelentést küld a közegészségügyi magisztrátusnak, és kötelessége megvárni az utasításokat a szentségek kiszolgáltatását és a betegek kezelését illetően. Halasztást nem tűrő vészhelyzetben, a vonatkozó közegészségi elővigyázatosságot betartva, *provisionalis*¹⁵¹ intézkedéseket is foganatosíthat.

31. A *prior* külön könyvet vezet az utasok, ellenőrök, *fachino*-k *testamentum*-airól¹⁵² és más, utolsó rendelkezéseiről. A végakarat ilyen kinyilvánításának és feljegyzésének azonban legalább három tanú jelenlétében kell történnie, és a *testator*¹⁵³ kérésére mindezeket túl még egy *notarius*¹⁵⁴ bevonásával is törvényesíthető.

Ha a tanúk járatlanok volnának az írás készségében, ezt mindkét nevükkel¹⁵⁵ együtt külön is hangsúlyozni kell a végrendeletben.

A *prior*, a *guardiano*, az ellenőrök és *fachino*-k a végrendeletben örökösök, hagyományosok, és *executor*-ok¹⁵⁶ sem lehetnek, így ezek a felhatalmazá-

¹⁵¹ *Provisionalis* (középkori latin) = ideiglenes

¹⁵² *Testamentum* (latin) végrendelet, amely mellett a *letzte Dispositionen* (német) vagyis végintézkedések feltüntetése az jelenti, hogy előbbi esetben jogszerű végrendelettről van szó, utóbbi esetben pedig a végakarat nyilvánítása nem felelt meg a jogszerű eljárási követelményeknek.

¹⁵³ *Testator* (latin) végrendelező személy

¹⁵⁴ *Notarius* = írnok vagy jegyző az ókori latinban, a középkori latinban közjegyzőt jelentett, aki az okiratok közhitelességét szavatolta.

¹⁵⁵ *Namen und Zunamen* (német) megfogalmazásban ez a rész arra utal, hogy keresztények mellett mohamedánok és izraeliták is előfordulhattak az eljárásban, akiknél a német *Familien- und Taufname* (családi és keresztnév) megjelölést nem lehetett használni, csak a családra utaló nevet (*Name*) és azt a nevet, amelyet a szülők választottak (*Zuhome*) a gyermeknek.

¹⁵⁶ *Executor*, (a latin *exequor* igéből) valamilyen cselekedet elvégzője, végrehajtója, jelen esetben a végrendeletre vonatkoztatva.

sok vagy megbízatások teljes egészen semmisnek tekintendők, kivéve, ha az elhalt személy ezt saját kezével, rábeszélés és kényszer nélkül vezette volna rá a végrendeletre. Veszteglő intézeti halálozás esetén, végrendelettel vagy annak hiányában, a *prior* a *guardiano*, továbbá kettő vagy három tanú bevonásával *inventarium*-ot¹⁵⁷ készít az elhalt személyes tárgyairól, pénzéről, és ingóságairól és bármi más hozzá tartozott dologról.

Az *inventarium* eredeti példányát átadja a közegészségügyi magisztrátusnak, de előtte a fentiekben jelzett könyvbe is bejegyzi, majd megvárja a további utasításokat a végrendelet végrehajtását, a hagyatéki tárgyak kiárusítását, illetve továbbküldését illetően.

Egyebekben minden halálesetnél a hagyatékból 2 *zecchino*-t¹⁵⁸ kell levonni az intézeti kápolna fenntartására és a szentmisék céljára.

32. A *prior* haladéktalanul köteles értesíteni a közegészségügyi magisztrátust bármely veszteglő utas, ellenőr vagy *fachino* haláláról, és senkinek nem engedélyezheti, hogy a holttestet megérintse, elmozdítsa, vagy áthelyezze, mielőtt a közegészségügyi orvos a szemlét elvégezte volna.

Ha a közegészségügyi orvos aggályos jelet nem észlelt, a *prior* elrendeli a holttest elszállítását az elhunyt veszteglő fokozatának megfelelő temetőbe, majd egy legalább két-könyöknyi¹⁵⁹ mélységű sírgödörbe temetteti, ruházat nélkül, a szokásos közegészségügyi óvintézkedések betartása mellett.

Amennyiben a holttesten ragály jelei mutatkoztak, a *prior* a legnagyobb gonddal ügyeljen arra, hogy oltatlan mésszel borítsák, és a sírgödört tömörített földdel töltsék fel.

33. Az árukra kivetett veszteglő utolsó napján a *prior* vagy a *guardiano* a kirendelt ellenőrtől két, egyező tartalmú bizonylatot kér mind a mennyiségről, mind a minőségről, de azok valóságtartalmáról, mind a feljegyzett mennyiség, mind a minőség tekintetében személyes szemrevételezéssel köteles meggyőződni. Az egyik bizonylati példányt az igazgató magánál tartja, a másikat elküldi a közegészségügyi magisztrátusnak, és egy saját tanúsítványt is mellékel a feljegyzettek helyességéről.

34. Egyértelmű magisztrátusi *ordre* nélkül személyek és áruk sem szabadíthatók fel a zárlat alól, és az igazgató ezeket az írásos parancsokat külön

¹⁵⁷ *Inventarium* (latin) leltár, jegyzék.

¹⁵⁸ Az általában dukátnak nevezett velencei aranypénz olasz nyelvterületen használt neve, a *piazzetta di San Marco* közvetlen szomszédságában lévő pénzverde épülete, a *Zecca* alapján.

¹⁵⁹ *Wenigstens zwei Ellen*, vagyis a német fordító olaszból a *braccia* szót, amely a *braccio* rendhagyó tbsz. alakja, az egyik lehetséges megoldásként „könyök”-nek fordította. Az *Elle* viszont magyarra csak „könyök”-ként fordítható. Ennek hossza Itáliában kb. 52–74 cm. között változott, de így a sír mélysége kb. 1–1,5 méter között lett volna. Tengerészeti szóhasználatban (itt ez valószínűsíthető) a *due braccia* a kitárt karok (*brachia*) ujjvégei között mért távolságnak felelt meg (1,83 m), vagyis a szöveghűséghez ragaszkodva két könyököt kell megnevezni, annak tudatában, hogy ennek érteleme szerint magyarul két öl felelne meg.

fasciculus-ban őrzi, továbbá a szobákat és raktárakat minden tisztátalanságtól mentesítetteti, majd elrendeli az összesöpört szemét elégetését.

Egyebekben mind a *prior*, mind a *guardiano* köteles gondosan ellenőrizni, hogy az utasok netán károkat okoztak volna az ajtókon, ablakokon, a padlón, és záraikon, vagy bármely más felszerelésen, majd kárbecslést végeztet, és kártérítésre kötelezi a rongálókat. Ellenszegülés esetén az érintettektől megvonják a zárlat feloldását, a közegészségügyi magisztrátus egyidejű értesítése mellett.

35. Amennyiben a hajóskapitány, a tulajdonos, a hajóírnok, vagy bármely utas átöltözik az intézetben, hogy öt nappal csökkentse a veszteglés idejét, ez csak az igazgató vagy a *guardiano* jelenlétében történhet. *Patente bruta*-val érkezett személyek azonban semmilyen címen nem élvezhetnek kedvezményt a veszteglés idejéből.

36. Élelmiszer és más szükségleti cikkek a veszteglő személyeknek naponta délelőtt 11 órakor, és délután 4 órakor, de az igazgató döntése szerint bármely más órában is szállíthatók az intézetbe. Átadásnál a *prior* vagy a *guardiano* személyesen köteles megjelenni és gondot fordítani arra, hogy mindez egy hosszú rúd végére erősített kosárban történjék, és a pénzt is ide kell leszámolni, de átvétel előtt ecetbe vagy sós vízbe kell vetni. Vesztegzári utasokkal, ellenőrökkel és *fachino*-kkal szabad személyek közösen nem étkezhetnek. Egyébként a fenti időpontokban az igazgató és a *guardiano* jelenlétében a hajóskapitánynak engedélyezhető, hogy betérjen az intézetbe és friss vízzel töltsse fel a készleteit, azonban a munkát végző emberek senki mással nem érintkezhetnek.

37. Azokat a leveleket, amelyek árumintát, vagy más ragályozódó anyagot tartalmaznak, a közegészségügyi *casino* átadja az intézetnek, ahol ezekről a *prior* jegyzéket készít, majd az anyagmintát ugyanazon a hajón érkezett azonos fajtájú árukkal együtt szellőztetik és tisztítják, a leveleket viszont átadják a közegészségügyi kancelláriának.

38. A *prior* és a *guardiano* köteles gondot fordítani arra, hogy szentmisék alkalmával az utasok, ellenőrök, *fachino*-k és mások, ne vétsenek a közegészségügyi elővigyázatosság szabályai ellen.

39. Szabadon közlekedő személy levelet vagy papírt sem vehet át a veszteglés alatt állóktól, kivéve, ha azokat előzetesen kénnel megfüstölték.

Utóbbi eljárásnál a *prior*, a *guardiano*, de legalább egy ellenőr köteles megjelenni. A levelek átadását egy felhasított vessző végébe húzva kérik,¹⁶⁰ fáradozásaikért azonban a legcsekélyebb fizetésre vagy ajándékra sem tarthatnak igényt.

40. A *prior* vagy a *guardiano* bizonyítványokat állíthatnak ki a hajóskapitány vagy az utasok kérésére, de minden tekintetben csakis a valóságnak, a jogszerűségnek és a közegészségi előírásoknak megfelelően. Bizonyítványonként 3 trieszti lírát kérhetnek. Jóllehet Ő császári-királyi Felsége Triesztben és

¹⁶⁰ *Sich reichen lassen*, kérik átnyújtani, vagyis a pálca nem a fogadó fél kezében van.

Fiumében is elengedte a jelenleg hivatalban lévő *prior* és a *guardino* egyébként szokásos óvadékát, szolgálataik, bizonyított tapasztalatuk, szorgalmuk és hűségük alapján, ezennel viszont azt akarjuk, és nyomatékosan elrendeljük,¹⁶¹ hogy önmaguk és a tulajdonosok biztonsága érdekében a jövőben kinevezendő *prior in natura*¹⁶² egyezer, a *guardino* pedig ötszáz gulden óvadékot helyezzen letétbe, kezességi vagy zálogjogi biztosítással.

XIV. fejezet

Kiegészítés a trieszti *prior* és *guardiano* részére az előzőekben adott utasításokhoz és kötelezettségekhez, a veszteglő intézetbe vezényelt katonai őrség tekintetében

Minekutána Ő császári-királyi Felsége elrendelni kegyeskedett, hogy a trieszti veszteglő intézethez egy kisebb katonai őrség vezényeltessék, erre való tekintettel a közegészségügyi magisztrátus az intendatúra engedélyével még néhány különös kiegészítő rendelkezést bocsátott ki a *prior* és a *guardiano* részére.

1. A kivezényelt egység központi körletét, amely a szükséges számú ágygyal rendelkező szobából és egy főzőkonyhából áll, az igazgató lakása alatt kell berendezni.

2. Jelen szabályzat a szoba falára legyen kiszögezve, így az örvezető, de a legénységi állomány sem használhatja mentségül, hogy nem ismeri a tartalmát.

3. Nevezett egység zsoldja hétről hétre a közegészségügyi pénztártól érkezik, a *prior* viszont kövesse figyelemmel, hogy annak kiosztása az örvezető által szabályosan és meghatározott időpontban történjék.

4. Az örvezető és az alárendelt legénységi állomány a legszigorúbb tiltás miatt utastól, ellenőrtől, vagy *fachino*-tól a legcsekélyebb ajándékot vagy díjazást sem fogadhatja el, és ennek betartását a *prior* és a *guardiano*, tekintettel a saját felelősségére is, különös gonddal felügyelje.

5. A katonai egység az igazgató alá van rendelve, parancsainak minden tekintetben engedelmeskedik, és kifejezett engedélye nélkül tagjai közül senki sem hagyhatja el az intézet területét. Ilyen engedély kiadásánál az igazgató mérlegelje az eltávozás szükségességét, és azt, hogy ne okozzon hátrányt a legfelső szolgálat teljesítésében.

6. Az örvezető úgy irányítsa a legénységi állományt, hogy önmagukat, a körletüket, egyenruhájukat és fegyverüket is tisztán tartsák, és e tekintetben ő maga járjon elől a legjobb példával.

Az egységet az örvezető naponta, az igazgató és helyettese pedig hetenként egyszer szemlézi. Utóbbiak kötelessége, hogy bármely rendellenesség esetén a kancellária útján jelentést tegyenek a közegészségügyi magisztrátusnak. A vét-

¹⁶¹ Itt átvált a szöveg fejedelmi többes számba.

¹⁶² *In natura* (latin) = természetben, jelen esetben természetes megjelenésében, vagy készpénzként.

kesek csökkentett zsoldot kapnak, és a visszatartott összeg lesz a fedezete a körletben, a felszerelésben, vagy a fegyverben esett kár megtérítésének.

7. Az őrzető minden reggel, napkeltekor jelentkezik az igazgatónál a napi parancsok átvételére, majd azokat a legnagyobb igyekezettel teljesíti és alárendeltjeitől is ezt követeli, mivel közegészségi ügyekben kis figyelmetlenségek is halálbüntetést vonhatnak maguk után. Napnyugtakor jelentést tesz az igazgatónak a nap folyamán végzett, és hatáskörébe tartozó tevékenységekről.

8. Nagyobb hatalma van az alárendelt legénység felett, mint általában az őrzetőknek az *ordinari*¹⁶³ szolgálatban. Az ellenszegülőkről jelentést tesz az igazgatónak, aki azt továbbítja a közegészségügyi magisztrátusnak, kemény büntetés kiszabása érdekében.

9. Az őrzető, és a legénység tartózkodjék minden viszálykodástól, veszekedéstől, és egyéb zavarkeltéstől, különösen pedig az ittasságtól. Az őrzető szemmel tartja a rendbontókat, figyelmezteti, majd végül feljeleníti őket az igazgatónál. A katonák tehát, ha egymással szóváltásba keverednének, kíséreljék meg azt békésen rendezni, de az igazgató részére ettől függetlenül jelentést kell tenni, akinek viszont a hivatalára vonatkozó utasítás 4. *articulosa* szerint hatalmában áll, hogy ilyen esetekben *provisionalis* intézkedéseket foganatosítson.

10. Az őrzető és alárendelt legénysége végzi azok őrizetbe vételét, akik cselekményükkel erre okot adtak az intézetben, illetve akiket letartóztatás céljából adtak át az egységnek. Őrzésüket a katonák, de a körülményektől függően maga az őrzető is végezheti. Ha a letartóztatottak veszteglő személyek, maguk a katonák is vesztegzárba vonulnak, hogy pontosabban figyelemmel követhessék azokat, akik gondos őrzéséért felelősek. Ehhez azonban, különösen akkor, ha maga az őrzető is vesztegzárba kényszerül, a közegészségügyi magisztrátus egyértelmű parancsa szükségeltetik. Ezzel szemben az igazgató szabadon közlekedő személyeket is letartóztathat, mindenféle különös parancs nélkül.

11. Az őrzető minden nap, meghatározott szolgálati *rollo* szerint, a katonái közül egyet, teljes felszereléssel és lőfegyverrel, a veszteglő intézet főbejáratához köteles kivezényelni. Az őrző a nap folyamán végig a szolgálati helyén marad, és senkit nem enged be az igazgató vagy helyettese engedélye nélkül. Kuttyák, macskák, és más állatok sem jöhetnek az intézetbe, az őrző elűzi, de ha másként nem lehetséges, lelövi őket.

12. Az őrzető és a katonák az igazgató által előírt órákban és módon járőröznek az intézetben, felfigyelnek minden rendbontásra, jelentést tesznek, és különösen azt akadályozzák meg, hogy a különböző vesztegzári időtartamokban sorolt személyek egymással, és még kevésbé a szabadon közlekedőkkel érintkezzenek.

¹⁶³ *Ordinari*, olaszul az *ordinario* melléknév tbsz. alakja, ami szokásos, rendszerinti értelemben használatos. A tbsz. érthetetlen, ugyanis utána a főnév, vagyis a szolgálat (*Dienst*) egyes számban áll.

13. Lehetőség szerint az igazgató és helyettese átadhatja az őrzetőnek az intézetben vizet vételező személyek felügyeletét, előtte azonban mindketten kötelesek meggyőződni arról, hogy az őrzető ténylegesen tisztában van az ide vonatkozó közegészségügyi szabályokkal.

14. Az igazgató és helyettese elsősorban azt vegye figyelembe, hogy különösen közegészségi ügyekben, az őrzetőnek, de a katonának se adjanak olyan parancsot vagy feladatot, amelyek a teljesítéséhez szükséges magatartásról nem adtak pontos és részletes eligazítást.

15. Szükséges szükséghelyzetek kivételével, az őrzetőnek és a katonának semmi sem adható át az igazgatói hatáskörből, ugyanis a vonatkozó feladatokat az igazgató és helyettese kötelesek teljesíteni.

16. Amennyiben, Isten ments, tűz ütne ki az intézetben, az őrzető és a katonák kötelesek azonnal a helyszínre sietni, hogy folyamatos vízhordással, a tetők és falak bontásával, erejüket és saját személyüket sem kímélve járuljanak hozzá a lángok megfékezéséhez. Munkájuk során a legpontosabban kötelesek betartani az igazgató utasításait és intézkedéseit. Szükséghelyzetekben az is előfordulhat, hogy a bevetési helyük miatt ők maguk is vesztegzárba kényszerülnek.

17. Ha a katonai egységből bárki megbetegednék, azonnal értesíteni kell az igazgatót, aki jelentést tesz a közegészségügyi magisztrátusnak, utóbbi pedig a körülmények szabta lehetőségek és követelmények szerint intézkedik egy másik katona szolgálatba állításáról.

XV. fejezet

A *casino di sanità* felügyelőiről és ellenőreiről

1. A kikötő közegészségügyi őrházának felügyelőit, az úgynevezett *ministri del casino*-t,¹⁶⁴ Bécsben a legfelső kereskedelmi *directorium* veszi alkalmazásba az *intendanza* közvetítésével, és elbocsátásuk is azonos úton történik, azonban az intendáns *provisionalis* intézkedéseket is hozhat.

Az ellenőrök felvétele és elbocsátása a közegészségügyi magisztrátusra tartozik.

2. Utóbbiak a *ministri del casino* alárendeltjei, így velük szemben kötelesek kellő tiszteletet, alázatosságot, és engedelmességet tanúsítani.

3. A *ministri del casino* felelőssége, hogy a *casino*-ban és a hajókon megőrizzék a nyugalmat és az egyetértést, tehát lehetőleg minden vitának és civakodásnak gátat vessenek, és azokat haladéktalanul felszámolják. Evégből hatósági jogkörük van arra, hogy az idő és a körülmények szorításában átmeneti

¹⁶⁴ A *ministri* (olasz) mint szolgálattevő személyek, a *ministro* tbsz. alakja, és jellemzően így ismétlődik a szövegben. Jelen esetben a szó felsőszintű közegészségügyi tisztviselőt jelent, akiknek a számáról azonban a szabályzat semmilyen közelebbi adatot nem tartalmaz.

intézkedéseket foganatosítsanak, de ezekről azonnal jelentést kell tenniük a közegészségügyi magisztrátusnak.

4. Az egyik felügyelő állandó lakása a közegészségügyi őrházban van kijelölve, ahonnan napközben vagy éjjel sem távozhatsz, kivéve, ha ezt a nappali hivatali ügyintézés feltétlenül megkövetelné. Így a hivatal soha nem maradhat gazdátlanul, vagyis az egyik felügyelőt a távolléte alatt, az étkezési szüneteket kivéve, a másik helyettesíti. Egyébként az a *ministro*, akinek a *casino*-ban van a kijelölt lakása, étkezési szünetekben sincs távol, így ha időközben bármi is történne, a közelben fog tartózkodni.

5. A *ministri del casino* közegészségi ügyekben az intendáns alárendeltjei, aki egyben a közegészségügyi magisztrátust is elnökl. Tengerészeti és kikötői ügyekben azonban a *capitano del porto*-val kötelesek jó egyetértésben dolgozni.¹⁶⁵

6. Tartózkodjanak a szokványostól eltérő hajlamoktól és magatartástól, és teljes figyelmüket a kiemelt jelentőségű kötelességeik felé fordítsák.

6.¹⁶⁶ Még kevésbé engedhetik meg maguknak, hogy részrehajlás, barátság, vagy önös érdek térítse el őket ezektől a kötelességektől.

Ezért kifejezetten tilalmas számukra bármely ürüggyel a veszteglő hajók kapitányaitól, az utasoktól vagy az ellenőröktől akár a legcsekélyebb részese-dést, díjazást, vagy ajándékot, még ha az csak némi élelmiszer is volna, elfo-gadni és még kevésbé követelni. A vétkesek hivatalvesztésen túl, a jogellenes cselekmény természetéhez és körülményeihez igazítva, pénz- és egyéb bünte-téssel is sújthatók.¹⁶⁷

8. A *ministri del casino*-nak és az ellenőröknek sincs engedélyezve, hogy a vesztegzár alatt, vagy annak végeztével, egyes áruféleségekkel kereskedje-nek, még kevésbé használhatják azokat személyi fogyasztás céljára.

9. A *casino*-ban lakó felügyelő a hivatalt rendszeresen napnyugtakor zárja, és napkeltekor nyitja, a kulcsokat pedig saját magánál tartja.

10. Ha javítási munkákat kellene végezni a lakásban, a hivatalban, vagy az őrház kerítésén, arról a közegészségügyi magisztrátusnál kell bejelentést tennie.

11. A felügyelők egy ellenőr kirendelésével figyeltetik a kikötői őrház be-és kimenő forgalmát, nehogy szabad személyek lépjenek kapcsolatba a vesztegzár alá helyezendőkkel, vagy bármely áruk, legyenek ragályozódók vagy sem, illetve irományok, a közegészségügyi óvintézkedések megkerülésével kerüljenek átadásra. A kirendelt ellenőr senkitől nem fogadhat el fizetséget vagy ajándékot.

¹⁶⁵ *Das behörige Einverständniss pflegen*, (német) valójában társhatósági jó együttműködést je-lent.

¹⁶⁶ A Linzbauer kódex szövegében két 6-os sorszám követi egymást.

¹⁶⁷ *An Geld und sonst bestraft*, vagyis a pénzbüntetés mellett csak az „egyéb” változat szere-pel. Ugyanez az olasz szövegben *pene pecuniarie o afflittive*, vagy is „pénz- és testi büntetés-ben”. Megjegyzendő azonban, hogy az *afflittivo* nemcsak azonnali fájdalmat okozó fizikai erő-behatást (pl. vesszőzés, korbácsolás) jelentett, hanem bármilyen, az elítélt személyét (testét) érintő hátrányt is (pl. elzárás vagy kényszermunka).

12. A *ministri del casino* szorgosan érdeklődjenek a hajón tartózkodó személyek és odatelepített ellenőreik viselkedése és egészségi állapota felől, továbbá azokról az eseményekről, amelyek a közegészségügyét, a *casino*-t és a közegészségügyi magisztrátust érintenék, majd ezekről a magisztrátust a kancellár útján haladéktalanul értesítsék.

13. Hivatali kötelességük, hogy a legnagyobb pontossággal kövessék a közegészségügyi magisztrátus általános és eseti utasításait, elsősorban azokban az ügyekben, amelyek közvetlenül vagy közvetve a hivatali teendőiket érintik.

14. Különösképpen és szüntelenül ügyeljenek arra, hogy a közegészségi előírásokat mindenki a legnagyobb pontossággal kövesse, és amennyiben előfordul, hogy egy ellenőr, hajóskapitány, utas, vagy kereskedő, hanyagságból vagy egyéb okokból ellenük szegülne, azt a kancellária útján azonnal jelentsék a közegészségügyi magisztrátusnak.

15. A veszteglő hajókra telepített ellenőrök rendszeres *rollo* szerint dolgoznak, amelynek rendjét a *casino* falára szögezett táblán kell kihirdetni, hogy a szolgálat ellátása kivételezés vagy panaszkodás nélkül történjék.

16. Nagyobb hajó közeledését észlelve, a *casino* egyik felügyelője vagy ellenőre a hajót csónakon fogja megközelíteni, hogy azonosítsa és kikérdezze, nevezetesen honnan, milyen nyílt levéllel és rakománnyal érkeztek.

17. A *ministri del casino* minden beérkező hajóról írásos jelentést tesznek, Triesztben az intendánsnak, más helyeken a helytartónak,¹⁶⁸ a *castellano*-nak, *etcetera* arról, hogy mi a hajó neve, ki a kapitánya, mi a rakománya, célállomása-e kikötő, vagy csak érinteni akarja.

18. Az előző fejezetek részletesen meghatározták a követendő közegészségügyi óvintézkedéseket és eljárásokat az alábbiak kapcsán: hajók fogadása, *constitutum*-ok felvétele, ellenőrök hajóra vagy melléje telepítése, mólón belüli helyfoglalás, áruk és más dolgok átszállítása a veszteglő intézetbe, szabadforgalmi áruk felvétele a veszteglő hajók által, nem ragályozódó áruk átadása és tisztítása, és végül a *quarantana* lefolyásának és tartamának meghatározása, majd a zárlatot feloldó határozat kiadása. A *casino* felügyelői a legpontosabban kövessék ezeket a szabályokat, nemkülönben a legnagyobb kötelességtudattal hajtsák végre a közegészségügyi magisztrátus korábban kiadott és a jövőben kiadandó rendelkezéseit és utasításait.

19. A hajó *constitutum*-ának *casino*-ban való rögzítése, és szabad közlekedésének engedélyezése előtt a hajóhoz egyetlen egy szabad *barque*¹⁶⁹ vagy

¹⁶⁸ *Hauptmann Amts-Verwalter* (német) olyan nyomdai szedéssel, amely az összes hasonló helyen idegen szót jelöl. Az 1757. évi szabályzat sorrendje alapján (Trieszt = intendatúra, Zengg = helytartó, Karlobag = várnagy) jelen esetben a *Hauptmann Amts-Verwalter* Zenggben a helytartót jelenti.

¹⁶⁹ A francia szó használatára egyedüli magyarázatként az feltételezhető, hogy az olasz *barca* helyett valamennyi, nem kifejezetten nagyméretű kereskedelmi hajó kivételével, a *barque* minden kisebb vízi járműre alkalmazható.

személy sem közelíthet, és a hajó személyzetével szóba nem elegyedhet. Még kevésbé lehetséges az árukat kirakodni vagy az utasokat és a személyzet bármely tagját a partra engedni.

20. *Patente libera*-val érkező hajóktól a *constitutum* fogadása szóban, *patente netta* esetében viszont írásban történik. Nyilatkozattétel előtt azonban a *ministri del casino* lankadatlan figyelemmel kötelesek megakadályozni, hogy a hajóskapitány vagy a tulajdonos előzetesen bárkivel is szóba elegyedjék.

A *constitutum* felvételénél senki más nem lehet jelen, csakis a valóságos, a városi és címzetes közegészségügyi tanácsosok, valamint a nyilatkozók, és a kikérdezendő személyek. A *constitutum* része a hajón tartózkodók átszámlálása, ellenőrizendő, hogy az így nyert adat egyezik-e az úti okmányban rögzítettel, és ennek elvégzését a jegyzőkönyvben külön kell igazolni. Egyébként az összes *constitutum* a *giornale de' i constituti*¹⁷⁰ című könyvbe kerül szorgos bejegyzésre, a hozzá csatolandó külön tételes jegyzékkel együtt.

21. Ha a hajóskapitány *prova dei fortuna*¹⁷¹ okán saját nemzetének konzulját igényelné, vagy egy jegyzőt kérne, a *ministro del casino* haladéktalanul intézkedik a nevezettek helyszínre hívásáról, de mindenben gondoskodik a közegészségügyi óvintézkedések betartásáról.

22. Az őrház felügyelői a veszteglő hajókról pontos *journal*-t vezetnek az előírt formanyomtatvány alapján.

Hasonló naplót vezetnek a *patente libera*-val érkezettekről, feljegyezve a hajók nevét, nemzeti hovatartozását, az érkezés napját, a kiindulási kikötőt, a *carico* mennyiségét és minőségét, és azt, hogy mennyit rakodtak ki a szállítmányból.

23. A felügyelők, vagy az ellenőrök kötelesek jelen lenni a nem ragályozódó áruk kirakodásnál és átömlesztésénél. Előbbi műveletek azonban nem engedélyezhetők a közegészségügyi kancellária egyértelmű utasítása nélkül, majd a kancelláriának jelentést kell tenni az eseményről.

Nevezettek kötelessége, hogy pontosan ellenőrizzék az átömlesztést, és minden a fentiekben rögzített közegészségügyi előírások szerint történjék, különös tekintettel arra, nehogy egy ilyen művelet során titokban valamely ragályozódó anyagot bárki is átküldjön a fogadó oldalra.

24. A *ministri del casino* folyamatosan emlékeztessék az ellenőröket a kötelességeikre, ismertessék a teendőiket, és vigyázó szemmel kövessék a szabályok maradéktalan és pontos betartását. Nevezett ellenőrök különös feladata,

¹⁷⁰ Olasz = a nyilatkozatok naplója

¹⁷¹ Helyesen *prova di fortuna*. Olyan dokumentum, amelyet a hajóskapitány a rendeltetési kikötőjének illetékes hatóságánál készített, megerősítve a személyzet tagjainak vallomása által, arra vonatkoztatva, hogy milyen lehetséges károk keletkeztek a berakodott árukban olyan váratlan események kapcsán, amelyek a hajót általában vagy az árukat érték be- és kirakodás során (özönvíz szerű esőzés, fenékvíz, a raktér elöntése vagy hasonló események). Ez az eljárás arra irányult, hogy az esetlegesen felmerülő károk tekintetében kizárhassa a szállítmányozó felelősségét.

hogy a vesztegzásra kötelezett hajókat soha ne tévesszék szem elől, és a *casino* kerítésén belül a legnagyobb gonddal előzzék meg a személyek és az áruk felcserélését és összekeverését.

25. Ha a hajókon valóságos ragály vagy annak akár a gyanúja is mutatkoznék, a *ministri del casino* erről, illetve minden más, közegészségi eseményről a kancellár útján haladéktalanul jelentést kötelesek tenni a közegészségügyi magisztrátusnak.

26. Ha egy ellenőr, utas, vagy a hajó személyzetének bármely tagja megbetegednék, azt kötelezően és azonnal jelenteni kell a kancellár útján a közegészségügyi magisztrátusnak. Ezt követően mind a szentségek kiszolgáltatása, mind az ellenintézkedések kapcsán a felügyelők a legpontosabban tartásuk magukat a részükre kiadott utasításokhoz. Olyan esetekben, amelyekben a halasztás veszéllyel járna, a *ministri del casino* a vonatkozó közegészségügyi előírások betartásával jogosultak *provisionalisan* intézkedni.

27. Amennyiben egy utas vagy a hajó személyzetének bármely tagja végrendekezni szándékoznék, azt saját hazájának törvényei szerint teheti, és a *ministri del casino* tartásuk magukat távol ettől az eseménytől. Amikor azonban a *testator* nagyobb hitelesség végett tanúkat vagy közjegyzőt kívánna hívni, vagy rendelkezéseit a törvényhatóságnál, illetve más úton akarja bejegyeztetni, kérései teljesíthetők a vonatkozó közegészségügyi rendszabályok betartása mellett.

28. Ellenőr, utas, vagy a hajószemélyzet bármely tagjának halála esetén a *casino* felügyelői azonnal jelentést küldenek a kancellár útján a közegészségügyi magisztrátusnak, majd a közegészségügyi orvosi szemle, a holttest elszállítása és temetése tekintetében megvárják a magisztrátusi utasításokat, és azokat maradéktalanul végrehajtják.

29. A vesztegzár utolsó napján, általános szemle végett, a *ministri del casino* egy új ellenőrt küldenek a hajóra. Utóbbi megtekinti, hogy kinyitották-e a kézi ládákat és a *coffre*-ket,¹⁷² elvégezték-e a hajó szerelvényeinek tisztítását, maradt-e valamilyen ragályozódó holmi vagy áruféleség a fedélzeten, vajon az ellenőrök, utasok, és a személyzet jó egészségnek örvendenek, és a hajón valóban olyan számú személy tartózkodik, amennyit a nyílt levél és a *constitutum* jelzett. Mindezeket az ellenőr jelenti a *ministro del casino*-nak, aki viszont a közegészségügyi kancelláriának tesz jelentést, de annak eseti utasítása nélkül a hajót, illetve az embereket sem engedheti szabad forgalomba.

30. A hajó szabad forgalomba bocsátása kapcsán a *ministri del casino* felhívják a kapitány vagy a tulajdonos figyelmét, hogy jelentkezni kötelesek a *capitano del porto*-nál, hogy a saját nyilvántartásába ő is bejegyezhesse a hajó nevét és rakományát. A *capitano del porto* erről bizonylatot állít ki a hajóska-

¹⁷² *Kisten und Coffres* (német és francia szó) az előbbi ebben a párosításban kézi ládát, az utóbbi pedig nagyobb, utazó ládát (*coffre de voyage* a teljes szó) jelentett.

pitány vagy a tulajdonos részére, és ezt a *ministri del casino* fogják irattározni, önmaguk igazolására.

31. Nem kevésbé őrzik, tájékozottságuk és biztonságuk érdekében, külön *fasciculus*-okban a kancelláriából küldött utasításokat, *mandatum*-okat és feljegyzéseket.

32. Ha egy vesztegzár alá helyezett személy levelet, vagy más papírt akarنا átadni, azt a *ministri del casino* egy behasított pálca végére tűzve személyesen veszik át, vagy egy ellenőrre bízják, aki ezért nem fogadhat el, még kevésbé kérhet fizetséget vagy ajándékot.

Levelek kénés megfűstölésénél majd átadásánál az alábbi rend követendő.

Ha egy külhoni közegészségügyi magisztrátus vagy magas rangú tisztviselő irata volna közöttük, azt a *ministro del casino* azonnal továbbítja a közegészségügyi magisztrátusnak, majd a többi levelet egészen addig visszatartja, amíg engedély kap azok kiadására.

A felügyelők, a kapitány és az utasok által ismert személyeknek címzett, vagy őket illető magánlevelek, okiratok és üzleti levelek¹⁷³ közvetlenül átadhatók.

További vagy jelen nem lévő személyeknek egy ellenőr viszi házhoz a leveleket, darabonként 1 *soldo*¹⁷⁴ ellenében.

A szárazföld belsejébe továbbítandó leveleket át kell adni a postahivataloknak.

Árumintát vagy bármely más ragályozódó anyagot tartalmazó leveleket a veszteglő intézetnek kötelező átadni.

33. Kereskedők, hajóskapitányok és utasok kérésére kiadott közegészségügyi bizonyítvány, vagyis *fede* esetében ellenszolgáltatás nem követelhető, tartalmukat az igazság, a törvényesség és a közegészségügyi szabályok szerint kell megfogalmazni.

34. Végezetül, a *ministri del casino* nem engedélyezhetik a *casino* területén szabad és vesztegzár alatt álló személyek közös étkezését. Arra is rendszeresen ügyeljenek, hogy az élelmiszer, ivóvíz és más dolgok átadása kellő távolságból, a rendelkezések szerinti óvintézkedések mellett történjék, és az érték járó pénz átvétel előtt ecetben vagy sózott vízben legyen beáztatva.

¹⁷³ Az átvehető iratok megjelölése sorban *Briefe, Papiere und Depeschen*. Közöttük a levél egyértelmű, a *Papiere* valamilyen köz- vagy magánokiratként értelmezendő. A *Depesche* a XVII. századtól meghonosodott francia jövevényszó (*dépêche*) a német nyelvben, amely ritkábban használatos eredeti értelmében fontos üzleti levelet jelentett. Itt is ezt az értelmezést kell előnyben részesíteni.

¹⁷⁴ *Soldo*: Mária Terézia uralkodása (1740–1780) alatt 1767–1770 között Gorizia (németül Görz) tartományban vert csekély értékű, 20 mm. átmérőjű 2,8 g. súlyú rézpénz. Egy 1796. augusztus 13-án a cs.kir. kormányzó által kiadott trieszti rendelet szerint 12 krajcár 21 *soldo*-nak felelt meg, vagyis kerekítve a 2 *soldo* kb. 1 krajcárt jelentett. <http://triestestoria.altervista.org/agenda/monete.html>

XVI. fejezet

Utasítások a közegészségügyi orvos részére

1. A közegészségügyi orvost Bécsben a legfelső kereskedelmi *directorium* veszi fel, és bocsátja el a szolgálatból. Mindazonáltal az *intendente* mindkét esetben *provisionalis* intézkedéseket is hozhat.

2. Az orvos közvetlenül az intendáns alárendeltje, aki egyben a közegészségügyi magisztrátust is elnököli.

3. A közegészségügyi orvosnak *provisionaliter* sincs hatósági és intézkedési jogköre, kivéve, ha ezek elkerülhetetlenek a közegészségügyi magisztrátus által átruházott intézkedések és szemlézések végrehajtásához.

4. Kizárólag akkor jelenik meg a közegészségügyi magisztrátus ülésin, ha hivatják, de ilyen esetekben is csak *votum informativum* és nem *votum decisivum*¹⁷⁵ illeti meg.

5. Ragályos időkben és járványos betegségek terjedésekor¹⁷⁶ a közegészségügyi magisztrátus rendelkezésére írásban adja át a megfigyeléseit és orvosi szakvéleményét.

6. Nyomós ok, és a közegészségügyi magisztrátus egyértelmű engedélye nélkül nem hagyhatja el a város területét.

7. Közegészségügyi orvossegédet¹⁷⁷ választhat maga mellé, ezt azonban csakis a közegészségügyi magisztrátus előzetes értesítésével és jóváhagyásával teheti, illetve a javaslatba hozott *subjectum*-ok elméleti tudásának és gyakorlatosságának vizsgálatát követően. Nevezett segédorvos¹⁷⁸ által elkövetett hibák kivizsgálásában a közegészségügyi magisztrátus illetékes, és hatalmában áll őt *ab officio* felfüggeszteni, illetve leváltani.

A segédorvos, hivatalát közvetlenül vagy közvetve érintő ügyekben a közegészségügyi orvosra érvényes előírásokhoz igazodik, és osztozik annak teendőiben és megbízatásaiban. Amennyiben a közegészségügyi orvos állása üressé válnék, érdemei és szolgálatai különös megfontolással vétetnek majd tekintetbe.

8. Mindketten, tehát a közegészségügyi orvos és segédje, betegség esetén fizetség nélkül kötelesek ellátni a közegészségügyi magisztrátus tagjait, valamint a közegészségügyi hivatalnokokat és az ellenőröket is. Ugyanakkor nincs

¹⁷⁵ A *votum* a középkori latinban különböző testületek ülésein szavazatot, véleményt, megszólalást jelentett. Ezért a *votum informativum* = tájékoztató hozzászólás, a *votum decisivum* pedig ügydöntő szavazat.

¹⁷⁶ *Contagions-Zeit und epidemische Krakheiten*, vagyis ez a korabeli járványügyi doktrína újabb világos megfogalmazása.

¹⁷⁷ A *Gehülfe*, (német, *Gehilfe* segítő társ, segéd) a mondat elején nem jelzi a választott személy szakmai végzettségét

¹⁷⁸ *Unter-Medicus*, vagyis szó szerint al-orvos. Fordítását illetően arra kellett ügyelni, hogy a jelenleg is használt „alorvos”, mint munkaköri beosztás helyett célszerűbb a „segédorvos” használata.

megtiltva a fizetség elfogadása, ha annak felajánlása a betegség alatt vagy utána, önként és tisztán nagylelkűségből történt.

9. Azonos szorgossággal, és ugyancsak fizetség nélkül köteles a közegészségügyi orvos ellátni a *Confraternita di S. Nicolo*¹⁷⁹ teljes tagságát, egy korábban kiadott előírás alapján.

10. Az orvos a közegészségügyi magisztrátus és a kancellária utasításait, időt és módot illetően, a legpontosabban és a legnagyobb éberséggel kövesse a vesztegár alatt és annak feloldása kapcsán az ellenőrök, az utasok és a hajószemélyzet szemlélésénél, mind a hajókon, mind a veszteglő intézetben. Mindezek során a legnagyobb igyekezetet és elővigyázatosságot tanúsítsa, hogy a biztonságos szabályozás keretei között vizsgálja a betegeket és kutassa a betegségek természetét. Végezetül, elvégzett teendőiről és a szemlézett emberek egészségi állapotáról a kancellária útján küld jelentést a közegészségügyi magisztrátus részére.

11. Amikor a hajón vagy az intézetben bárkinél a pestisnek akár a legcsekélyebb kezdeti jele vagy gyanúja mutatkoznék, a közegészségügyi orvos és segédje naponta kétszer köteles szemlét tartani, és a legnagyobb gondossággal megfigyelni a betegek állapotát csakúgy, mint a betegség *symptoma*-it. Minden intézkedésnek, amely a betegség féken tartására és terjedésének megakadályozására irányul, a jelenlétükben kell történnie. A közegészségügyi magisztrátus parancsára egyiküket, de akár mindkettőjüket is veszteglés alá kell vetni, amennyiben ez szükségesnek találta a közegészség állapotának biztonságosabb megőrzése érdekében.

Egyebekben az orvos a kancellária útján mindenről gyors és valósághű jelentést küld a közegészségügyi magisztrátusnak, mellékelve hozzá a saját szakvéleményét, majd a végrehajtandó parancsokat a kancellária vagy maga a magisztrátus, a testületi ülésen adja át részére.

12. Az orvos a közegészségügyi magisztrátus vagy a kancellária parancsára köteles a holttesteket az intézetben vagy a *casino* körzetében alaposan megvizsgálni, megfigyeléseit rögzíteni, majd szóban vagy írásban a közegészségügyi magisztrátus elé terjeszteni.

13. Általánosságban az orvos illendőséggel teljesíti a közegészségügyi magisztrátustól közvetve vagy közvetlenül érkező utasításokat, a mindenkori jelentéstétellel együtt.

14. Az orvos és segédje is a legnagyobb buzgósággal végezzék szolgálataikat a közegészségügyi magisztrátus és a *publicum* javára. Kiváltképpen a környezet romlása, vagy emberek és állatok járványos betegségei esetén, minden erejüket és tudásukat a vész megelőzésére, elfojtására és terjedésének megakadályozására használják. Ilyen események kapcsán nemcsak arról tartoznak számadással a közegészségügyi magisztrátus és a *publicum* előtt, hogy mennyiben

¹⁷⁹ *Confraternita di San Nicolo* (olasz) Szent Miklós testvériség: a tengerészek érdekvédelmi és segélyező egyesülete.

kövezték az előírt rendelkezéseket, hanem arról is, hogy nagyobb bölcsességgel ők maguk hatékonyabb megelőzést és kezeléseket is alkalmazhattak volna.

Mint ismeretes, a szorgos megfigyelésnek igen nagy a haszna, kiváltképpen a természeti tényezők romlásából eredő járványos betegségek megelőzésében, szintúgy a közönséges betegségekben,¹⁸⁰ ezért a közegészségügyi orvos évenként köteles részletes jelentést tenni a közegészségügyi magisztrátusnak mindarról, amit a levegő, a vizek, a szántóföldi és kerti termények és a marhalegelők kapcsán megfigyelt és megállapított.

12¹⁸¹. Végezetül, a közegészségügyi orvos és segédje is az *intendenza* előtt kötelesek hivatali esküt tenni. Amennyiben kötelezettségeik teljesítése során hanyagság, önös haszonkeresés vagy hűtlenség válnék bizonyossá, csakis a legsúlyosabb büntetésre számíthatnak.

SZABÁLYZAT ÉS UTASÍTÁSOK A KÖZEGÉSZSÉGÜGYI HIVATALOK RÉSZÉRE, ZENGGE, SZABAD KIRÁLYI ÉS KERESKEDŐVÁROSBAN ÉS KARLOBAG, KIRÁLYI KERESKEDŐVÁROSBAN¹⁸²

Császári-királyi rendelet

1757. december 15.

I. fejezet

Hajók fogadásánál követendő közegészségügyi óvintézkedések és az eljárás rendje

Kereskedelmi vagy teherhajók¹⁸³ befogadása és horgonyzó helyük kijelölése kizárólag közegészségügyi nyílt levelük¹⁸⁴ átvizsgálása után történhet.

A nyílt levélnek négyféle fajtája lehetséges:

Szabad nyílt levél,

Tiszta nyílt levél,

Gyanús vagy érintett nyílt levél, és

Fertőzőesés nyílt levél.

¹⁸⁰ *Gemeine Krankheiten* (német), amelyek így a járványos betegségektől elkülönült csoportot képeznek, de tipikusan nem az utóbbiakról szól a rendelet, ezért indokolt az egészségügyi állam- és közigazgatás tekintetében közegészségről, mint az egészségi állapot közösségi fajtájáról, és közegészségügyről, mint igazgatási területről beszélni.

¹⁸¹ Nyilvánvaló nyomtatási hiba a rendeletben, ugyanis a 14. után 15. sorszámnak kellene következnie.

¹⁸² Linzbauer, a kódex I. kötetében a rendeletnek a következő címet adta: Vesztegzári szabályzat Zengge és Karlobag közegészségügyi hivatalai részére.

¹⁸³ *Bastimento* = teherhajó, valójában kereskedelmi teherhajó, áruk szállítására.

¹⁸⁴ *Patente di sanità* = közegészségügyi bizonyítvány, nyílt levél a hajózásban.

- *Szabad közegészségügyi nyílt levéllel* azok a kereskedelmi hajók folyamodnak kikötési engedélyért, amelyek egészséges és nem tiltott helyről érkeztek.
- *A tiszta nyílt levél* úgy értelmezendő, hogy jó közegészségi állapotokat tanúsít magán a hajón és a környező vidéken is, ahonnan a hajó kiindult, mindazonáltal ezeket a helyeket a közegészségügyi magisztrátus¹⁸⁵ általános vagy eseti határozata alapján gyanúsnak vagy tiltottnak kell tekinteni és elfogadni.
- *Gyanús vagy érintett a nyílt levél*, ha azon a helyen vagy azzal szomszédos területen, ahonnan a teherhajó érkezett, pestis jelent meg, illetve annak bármely kezdeti jeleit vagy gyanúját észlelték. Gyanús vagy érintett nyílt levélként kell értelmezni azt is, amely arról tudósít, hogy a teherhajó olyan helyen kötött ki, ahol fertőzött területről érkező hajót is fogadtak.
- *A fertőzéses nyílt levelet* a kibocsátásával egy időben pestis által megtámadott és fertőzött helyen állították ki, vagy olyan helyen, ahol egy mást követően pestisre gyanús esetek fordultak elő.

Érkezzenek a teherhajók bármely területről, és bármilyen nyílt levéllel, honi és külhoni személyeknek sem engedhető meg, hogy kapcsolatba lépjenek a kapitánnyal vagy a személyzettel, és bárkáikkal vagy bármely más módon a hajó mellé álljanak, mielőtt azt a hatóság nem azonosította, szemlélte, és a hajó szabad kikötését engedélyezte volna.

Érkezzenek a teherhajók bármely területről, és bármilyen nyílt levéllel, a kapitányok vagy a hajótulajdonosok nem tehetik szárazföldre a személyzetet, az utasokat és a rakományt sem, amíg előzetesen nem jelentkeztek és nyilatkoztak a közegészségügyi őrházban,¹⁸⁶ ahol folyamatos szolgálatot ad az őrház tisztviselője. Nevezettek itt szerzik meg az engedélyt a szabad kikötésre, illetve a kirakodásra.

Egyetlen egy teherhajó sem szerezhethet szabad kikötési engedélyt, ha nincs közegészségi nyílt levele arról a helyről, ahonnan érkezett. Nyílt levél nélküli teherhajók, vagy azok, amelyek jogszerűtlen, illetve hiányos levelet mutat-

¹⁸⁵ *Magistro*, valójában *magistratura* a modern olasz nyelvben, amely hatóságot, tisztviselői kart és hivatalt is jelent. Magyarul nincs olyan szó, amely összefoglaló neve volna a hatóságnak (közhatalmat gyakorló szerv) és az annak helyet adó hivatalnak, ezért a legjobb megoldás a neolatin magyarországi hivatali nyelvben is használt magisztrátus elnevezés alkalmazása.

¹⁸⁶ *Casino della Sanità*, vagyis közegészségügyi őrház, amely a mólóra kihelyezett irodát jelent egy kisebb épületben. Az esemény elavult magyar szöveggel fordítva következő volna: „ha előtte nem jelentkeztek és konstituáltak a közegészségügyi őrházban”. Jelen esetben tehát egy hatósági engedélyezési eljárásról van szó, amely az eredeti szenvedő szerkezetben a hatóság részéről a konstatálás, a kapitány részéről pedig a hatóság tekintélyét elfogadó tényfeltárás történik, a *constituire* igének (a mai olasz nyelvben *costituire*) a kérelmezőre vonatkozó visszaható igei szerkezetében.

nak fel, azonnal visszautasítandók. Ha a levél hiánya vagy hiányosságai valamely, alapján véve nem súlyos gyanút ébresztenének, és komoly következményektől sem kell tartani, a kikötés engedélyezése felfüggesztendő avégből, hogy a levél helyzete tisztázódjék,¹⁸⁷ és hasonlóképpen a kapitány vagy a hajótulajdonos is köteles tisztázni magát a bizonyítvány hiánya vagy hiányosságai miatt.

Nincs olyan megfontolás, indokolás vagy eljárásközi esemény, amely felmenthetné ezeket a hajókat az átmeneti és büntető vesztegár alól.

Hadihajóktól és hadigályáktól nyílt levél nem követelhető. Szabad kikötési engedélyüket parancsnokaik nyilatkozata és becsületszava alapján szerzik, akikkel a révkapitány veszi fel a kapcsolatot, saját különös előírásai alapján.

Amikor a kikötő látókörében bizonyos távolságon belül keresztvitorlás¹⁸⁸ hajók vagy teherbárák jelennek meg, a kapcsolat felvételére a közegészségügyi őrház tisztviselője, vagy egy közegészségügyi ellenőr fog egy csónakkal kihajózni, hogy azonosítsa őket, és megtudakolja, honnan, milyen nyílt levéllel és rakománnyal érkeztek.

Amennyiben a teherhajók szabad nyílt levéllel, szabad és nem tiltott helyről érkeztek, a tisztviselő vagy az ellenőr közli a kapitánnyal, hogy behajózhat a kikötőbe. Horgonyzás után a kapitány saját hajójának csónakjával¹⁸⁹ köteles jelentkezni és nyilatkozatot tenni a közegészségügyi őrházban, vagy egy másik erre a célra kijelölt helyszínen. Szóbeli nyilatkozattétel, a nyílt levél azonosítása és adatainak a személyzettel való összevetése, illetve a szállítmány jegyzéki azonosítása után, a kapitány engedélyt kap a szabad kikötésre és kirakodásra, ennek előtte azonban senkivel nem tárgyalhat, még kevésbé érintkezhet vagy üzletelhet.

Ha a teherhajók tiszta nyílt levéllel érkeztek olyan helyekről, amelyeket eseti vagy időleges határozattal tiltás alá helyezett a Nagyméltóságú Trieszti Magisztrátus, veszteglésre kötelezendők, maradéktalanul alávetve nevezett határozat valamennyi óvintézkedésének és rendelkezésének.

Tiszta nyílt levéllel érkező teherhajók olyan helyekről, amelyek általános tiltó határozat alatt állnak, Zenggben kiköthetnek, Karlobagban viszont nem.

Tiltott helyről gyanús, de még inkább a fertőzött helyekről fertőzéses nyílt levéllel érkező teherhajók feltétlenül elutasítandók, nyílt levelüket sem lehet átvenni, és hozzájuk közelíteni sem lehetséges. Nagyobb biztonság kedvéért egy bizonyos távolságra kíséretet kell adni melléjük, sürgős szükség esetén

¹⁸⁷ A "tisztázást" az eredeti szövegben a *purgare* ige jelenti, szemben a járványügyi tisztítással, amelyre a *spurgare* igét használják, főnévként *espurgo* alakban.

¹⁸⁸ Olaszul a vízi járművekre a *nave*=hajó, illetve a *bastimento*=bárka szerepel, mindkettő keresztvitorlával, és megkülönböztetésük a helyi forgalmat bonyolító kisebb hajókkal szemben történik.

¹⁸⁹ *Caichio* (olasz) jelentése szerint kisebb csónak is lehet, pl. olyan méretű, amellyel a halászok halakat szállítanak a piacra, de akár egy nagyobb hajó 2-árbócos kísérő hajója is lehet. Ezen a helyen a német szövegben az olasz *Batello* olvasható.

azonban, kötelező elővigyázatosság mellett engedélyezhető az élelmiszerek és felszerelési anyagok pótlása, majd értésükre kell adni, hogy útjukat Trieszt vagy Fiume felé folytassák.

Nyilatkozattétel során a kapitányokat ki kell kérdezni az utazás körülményeiről, az emberek és a tengeri úton érintett helyek közegészségi állapotáról, kalózzokkal vagy más teherhajókkal történt találkozásról, és minden más részletről, amelyek a közegészségügyi óvintézkedések révén a helyzet tisztázását és a szabályosságot szolgálják. Különösen kivizsgálandó, hogy a kapitányok felvettek vagy maguknál tartottak-e bármilyen sorsára hagyott áruféléséget vagy más dolgot a tengerből vagy a szárazföldről, vagy elhagyott, illetve hajótörtött teherbárkáról. Végül a nyilatkozatot nemcsak a kapitány, hanem a személyzet és az utasok eskütételével is hitelesíteni szükséges.

Azoknak a teherhajóknak a nyílt levelei és írományai, amelyek tiszta nyílt levéllel érkeztek olyan helyekről, amelyek általános vagy időszaki határozat miatt tiltás alá kerültek, Zenggben és Karlobagban is elfogadhatók és átvehetők egy nádszál felhasított végére tűzve, kénes megfüstölés végett. A befogadható teherhajók fedélzetére egy közegészségügyi ellenőr telepítendő, majd ezt követően a kapitány engedélyt kap arra, hogy a közegészségügyi őrházban kénes megfüstölés céljából leadja a birtokában lévő és a kereskedelmi hajóügynöknek¹⁹⁰ vagy a hajót bérlő kereskedőnek¹⁹¹ szóló iratokat.

Nem kell őrköt telepíteni azokra a hajókra, amelyek nem folyamodnak kikötési engedélyért, vagy nem akarnak vesztegzárba vonulni, melléjük azonban a kikötői tartózkodásuk teljes időtartamára, két megfigyelő őrt kell kirendelni.

A magánleveleket közegészségügyi tisztviselőkre kell bízni, akiknek az a kötelessége, hogy azokat kengőz felett egyenletesen megfüstöljék. Kézbesítésük tekintetében a jelen szabályzat alábbi rendelkezései követendők.

II. fejezet

Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási rend, teherhajók kirakodásánál

Jóllehet Zengg és Karlobag városában a jelen állapotok szerint nincs veszteglő intézet az áruk tisztítására és az utasok veszteglésére, mindazonáltal mérlegelhető¹⁹² azon teherhajók áruinak tisztítása, amelyek a Nagyméltóságú Trieszti

¹⁹⁰ A *mercante raccomandatorio* (mai olasz helyesírással *raccomandatorio*) hajóügynököt jelent, illetve kereskedelmi hajó megbízottját vagy képviselőjét, akit a hajó tulajdonosa, vagy több hajót tulajdonában tartó gazdasági társaság azzal bíz meg, hogy egyes hajózási üzletek bonyolításában vagy általános felhatalmazással a tulajdonost képviselje.

¹⁹¹ *Mercante noleggiante* (olasz, mai nyelvben *noleggiatore della nave*) hajóbérlő, akinek a hajó a birtokába kerül, és a hajó felett a nevében eljáró kapitány rendelkezik.

¹⁹² *Viene permesso diacettare*, (olasz) csaknem bizonyosan nyomtatási hibával, ugyanis a *discettare* (latinul *disceptare*) ige „megvitat, eldönt, ítéletet hoz” értelemben felel meg a szövegkörnyezetnek.

Közegészségügyi Magisztrátus eseti vagy időszaki határozatával tiltó jegyzékbe vett helyről érkezének, de a mérlegelés alapján mégis kiköthetnek és vesztegzár alá vethetők.

Zenggben ezután azoknak a teherhajóknak az áru is tisztíthatók és vesztegzár alá helyezhetők, amelyek tiszta nyílt levéllel, de folyamatosan felfüggesztett helyekről érkeztek. Érthető okokból, tisztítás és vesztegzár tekintetében a használati eszközök és áruféleségek ellenőr által felügyelt fedélzeti kitergetésénél nem az eddigi módszert kell alkalmazni, és az ellenőrt ki kell oktatni a kitergetés helyes módszeréről.

A továbbiakban mind Zenggben, mind Karlobagban engedélyezhető borok, só és szemes termények átöntése, továbbá az összes nem ragályozódó áruféleségé, de minden esetben egy ellenőr vagy más közegészségügyi tisztviselő kötelező közreműködésével.

Ezen felül Zenggben igen, de Karlobagban nem engedélyezhető a nem ragályozódó áruk áttöltése, ha azok gyanús nyílt levéllel közlekedő teherhajóval érkeztek, avval a megszorítással, hogy a rakományban más fogékony áru nem fordulhat elő, minthogy ez utóbbi esetben kikötés nélkül teljes rakományukkal Triesztbe vagy Fiumébe kell távozniuk.

A nem ragályozódó áruk fentiek szerinti átömlesztéses kirakodása után, ha egy másik, gyanús nyílt levéllel közlekedő és ragályozódó árut szállító hajóval semmilyen keveredés nem történt, a hajónak távoznia kell, de az átömlesztést és az újabb rakomány felvételét a szárazföldről egy naponta leváltott, és a hajóskapitány vagy az átömlesztett áruk tulajdonosa által fizetett ellenőr felügyeli, napi 24 órára számított 2 líra és 5 *soldo* ellenében.

Valamennyi közegészségügyi óvintézkedésnek és eljárási rendnek a kereskedelemre nézvést előnyös összehangolása érdekében Zenggben igen, de Karlobagban nem engedélyezhető a Török-birodalmi Albániából származó dohány¹⁹³ kirakodása. Minthogy ez az áruféleség nem veszélyes, és ha gyanús nyílt levelet felmutató hajóval is érkezett, az eddigiek szerint kezelendő, szokásosan a városon kívüli raktárak¹⁹⁴ egyikében, a vonatkozó és eddig is alkalmazott óvintézkedések mellett, amelyeken túl a közegészségügyi magisztrátus arra is ügyeljen, hogy oda megbízható hűségű, dolgos öröket és munkásokat küldjön.

A továbbiakat illetően megismétlendő, hogy kirakodás után a fentiek szerint történik a teherhajók elbocsátása, és megfigyelésükben nemcsak a fedélzetre telepített ellenőr, hanem éjjel-nappal egy szárazföldi ellenőr is részt vesz.

Ha Zenggben tiszta vagy gyanús nyílt levéllel veszteglő hajó szabadforgalmú árut szándékozik felvenni, a rakodás egy csupasz és vesztegzár alá he-

¹⁹³ *Tabacchi*, tehát a dohány, mint gyűjtőnév (*tabacco*) helyett a többes számú alak azt jelzi, hogy itt dohánylevelek értendők.

¹⁹⁴ *Magazeni* (olaszul helyesen *magazzini*), jelen esetben egy szokványos kikötői áruaktár, mindenféle veszteglő intézeti kialakítás nélkül, de a járványveszély miatt a város falain kívül.

lyezendő bárkával engedélyezhető. A veszteglés előrehaladtával, kölcsönösen megegyezve, kátrányozott kötelekkel lehet berakodni a szabadforgalmú árut, de szabad személyekkel való keveredés nélkül, és egy közegészségügyi tisztviselő vagy őr jelenlétében.

Előfordulhat, hogy a veszteglési időszak vége előtt a teherhajón javítás céljából mázolás vagy vízvonál alatti kezelést¹⁹⁵ kellene végezni. Ez külső tartógerendás¹⁹⁶ állványzatról¹⁹⁷ engedélyezhető, így a dugacsoló munkások¹⁹⁸ nem veszítik el szabad mozgásukat. Őket a hajóra egyébként is kirendelt örön kívül, a tartógerendákra és az állványzatra állított örök külön is felügyelik. Tekintettel a vesztegzár fajtájára és hátralévő idejére, az engedély kiadásáról olyan feltételekkel és akkor kell megegyezni, amikor a vesztegzári időszak nagyobbik része már eltelt, bármely gyanús jelenség nélkül. Egyebekben a munkálatok csak a nap megfelelő óráiban, és félreeső helyen végezhetők, olyan megbízható örök jelenlétében, akik gondoskodnak a vesztegzár alá helyezett személyek távoltartásáról.

Az ilyen munkálatoknál, vagy bármely hasonló alkalommal, a rakodómunkások, örök, vagy más személyek, ha csak megérintettek volna valamely utast, áruféleséget vagy ragályra fogékony tárgyat, *ipso facto*¹⁹⁹ elveszítik szabadságukat, és az adott személyekre, árukra és megérintett dolgokra kivetett veszteglési időt kötelesek kitölteni. Ugyanilyen vesztegzárba köteles vonulni szintűgy *ipso facto*²⁰⁰ az orvos vagy a sebészmeister is, ha egy megbetegedett veszteglő személy látogatásakor a fentiekben jelzett óvintézkedések és eljárási szabályok nem teljesülnének.

¹⁹⁵ *Carenare*, a hajótest merülési vonal alatti részének kezelését jelenti. Ezt a hajó oldalra fordításával, vagy szárazdokkban végezték.

¹⁹⁶ *Puntone*, eredeti jelentése szarufa, vagyis párosan és sorba rendezve a tetőcserepek léceinek fordított V-alakú tartószerkezete. Jelen esetben a partról kinyújtott, és a hajótestig érő gerendákat (konzolokat) jelentett, amelyekre a munkavégzéshez járófelületként pallókat fektettek.

¹⁹⁷ *Ponti*, a jelen összefüggésben ez pl. építkezéseknél használt állványzatot jelenti.

¹⁹⁸ A dugacsolás a hajótest bordázatát borító deszkák (palánkok) közötti rések valamilyen rostos növényből, pl. kenderből készített kóccal való tömítését és olvasztott fenyőgyantával való bekenését jelentette. Az olasz szöveg az ezt végző munkásokat (*calefati*) nevezi meg, az egész mediterrán térségben közösen használt szó alapján (franciául *calfas*, portugálul *calefetagem*, és a spanyolul *calafateo*).

¹⁹⁹ Latin, jelen szövegkörnyezetben az jelenti, hogy „ezen cselekedete által”.

²⁰⁰ Latin, itt azt jelenti, hogy „ugyanazon cselekmény elkövetésével”.

III. fejezet

Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási szabályok nem ragályozódó áruk fogadása, tisztítása és raktározása²⁰¹ kapcsán, a fedélzetén és a veszteglő intézetben

Gabonafélék és tartós élelmiszerek, rizs, és a valónia-tölgy gubacsa²⁰² áttölthetők, ha a fentiek szerinti hajón érkeztek. Kibontásuk, átvételük és kiadásuk²⁰³ egy közegészségügyi megbízott²⁰⁴ vagy az őrházi felügyelő jelenlétében és közreműködésével történik, nevezett hajó fedélzetéről, egy szabad forgalomban lévő, fából kivájt csatorna²⁰⁵ használatával. A kisebb hajóra²⁰⁶ állított csatornába való beöntés előtt azonban a felügyelők az árut mindenféle ragályozódó anyagtól megtisztítják és mentesítik.

Só kibontása, átvétele és kiadása mindig egy őrházi felügyelő jelenlétében történik, egy evégből külön kirendelt teherbárkán, mindenféle személyi érintkezés nélkül.

Fa, réz, és más hasonló, fertőzésre nem fogékony darabáru kibontása, átvétele és szabad forgalomba helyezése úgy történik, hogy a jelzett áruféleségeket tengervízben átmoszák a teherhajó fedélzetén egy közegészségügyi megbízott vagy az őrházi tisztviselő fentiek szerinti jelenlétében.

A viaszt és szivacsokat úgy lehet átadni, és szabad forgalomba engedni,

²⁰¹ *Consegna delle merci*, konszignációs raktározás, de nem kereskedelmi, hanem vesztegzári értelemben. Ez tehát azt jelenti, hogy a vevő által megrendelt árut a szállítványozó átadta a vesztegzári intézetnek, de a vevő még nem vehette át, ugyanis meg kell várnia a járványügyi kezelés befejezését.

²⁰² A kecskeszemű vagy valóniai tölgy rövidített neve, amelynek növénytani meghatározása *Quercus macrolepis* vagy *aegilops*. Jelen esetben ennek a fának a gubacsát jelenti. Nagyobb tételben a bőrparban használatos cserzőanyag előállítására használták.

²⁰³ „Kibontásuk, átvételük és kiadásuk” a *scaricare*, *consegnare*, *ricevere* igék különböző alakjaiban (jelen esetben az eredeti nyelven visszaható szerkezetben) többször ismétlődő felsorolás a szövegben. *Scaricare una nave* a hajó kirakodását jelenti. Jelen esetben nem a hajóról közvetlenül a rakpartra történik, mint a teljesen szabad forgalom esetében, ezért azt jelenti, hogy a hajó rakterében az árut ki kell oldani a rögzítő kötelek közül, és fel kell hozni a fedélzetre. A *consegnare* bizományba ad, letétbe helyez, értelemben azt jelenti, hogy az árut a szállítványozó (hajótulajdonos vagy a hajóskapitány) átadja a vesztegzári intézetnek (akár csak rövid időre is), de ebből nem egyértelmű, hogy az intézet bizományos vagy letéteményes szerepkörben jár el az áru vesztegzári kezelése kapcsán. A *ricevere* egyértelműen azt jelenti, hogy a jogos tulajdonos, közvetlenül vagy közvetve, átveszi az árut, amikor azt részére az intézet kiadja a vesztegzári eljárás végét követően.

²⁰⁴ *Deputato alla sanita* (olasz) mint közegészségügyi hatósági személy itt jelenik meg először a szövegben, azonban minden magyarázat nélkül arra nézve, hogy milyen minőségben tagja a testületnek és kitől kapja a megbízatását.

²⁰⁵ *Doccia*, ami elsősorban vízelvezető tetőcsatornát jelent, közel vízszintes, enyhe lejtésű alakban, félkörívesen nyitott keresztmetszetben, de függőleges egyértelműen cső formájában. Tekintettel a két hajó fedélzetének szintkülönbségére, illet a túlcsoordulástól vagy erős szélről eredő veszteség megakadályozására, cső alakú eszközt kell valószínűsíteni.

²⁰⁶ *Navicello*, kis kétárbocos vitorlás, amelyet a toszkán partok mentén használtak áruszállításra.

hogyan azokat először ki kell emelni a kötöző és csomagoló anyagokból, majd folyó vízben, illetve a tengerben áztatni 48 órán át egy közegészségügyi megbízott vagy örházi tisztviselő jelenlétében.

Az összes további, ragályra nem fogékony árut, amelyek olyan teherhajón érkeztek, ahol a fentiek szerinti II. fejezet értelmében fertőzésre fogékony más áruajtát nem szállítottak, egy valóságos tanácsos²⁰⁷ jelenlétében és közreműködésével lehet szabad forgalomba engedni, miután az óvintézkedéseknek megfelelően megtisztították és megfosztották mindenféle kötöző anyagtól és göngyölegstől, amely azokat körülvette, és amelyek fogékonyak voltak a ragályra, mint a papír, pamutszövet, zsinegek és más hasonlóak. Egyidejűleg a fenti árukat tároló, fából és fémből készített ládákat és hordókat víz alá merítve kell átmosni az előírt óvintézkedések alapján.

Mazsola és hamuféleségek is átadhatók és szabad forgalomba bocsáthatók a magisztrátus által kijelölt helyeken. Először a csomagokat vagy a zsákok lefentyűjét²⁰⁸ kell felmetszeni, vagy bemetszeni a csomagok sarkait és kátránnyal bekenni, illetve vízzel lemosni a tároló ládákat vagy hordókat, ha az áruk ömlesztve csak ezekben lettek volna elhelyezve. A visszamaradó göngyöleget, zsinegeket és minden más, a nem ragályozódó árukat körülvevő, de ragályra fogékony csomagolást végleges megsemmisítés céljából, egy elkülönített helyen kell elégetni, és a hamut a tengerbe szórni, amennyiben a ragályt nem felvevő áruajtákat gyanús nyílt levéllel közlekedő hajók szállították. Ha az árukat tiszta nyílt levéllel érkező hajók szállították, a ragályozódásra fogékony göngyöleget helyben lehet megtisztítani, a fentiekben jelzett óvintézkedések közepette.

Betűrendes jegyzék²⁰⁹ a nem fogékonyak minősített áruajtákról

Timsó, áloé, mandula, finom levantei kelme, antimón,²¹⁰ higany, ámbra, angyalgöyökér, arzén, búzaszat mézgája, hering, archil-levelek, keményítő, ánizs.

Gabonafélék, kétszersült, tisztított bórax, hal-ikra, vaj, bádoglemez, puszpángfa, ólomfehér.

Élelmiszerek, kálmos-göyökér, sózott hús, szárított hús, fa-hamu szódaké-

²⁰⁷ *Provisore* (olaszosított latin), tehát újabb hatósági személy jelenik meg a szövegben, a korábbi közegészségügyi hatósági kiküldött (*deputato alla sanità*), illetve közegészségügyi örházi felügyelő (*ministro del casino*) mellett. Részletes magyarázat a magisztrátus hivatali szervezetének tárgyalásánál következik.

²⁰⁸ *Orecchio del sacco*, a zsák szájának bekötő zsinór feletti része. Adott szöveggörnyezetben ez a művelet a zsák megnyitását jelenti, a kötöző zsinór átmetszésével.

²⁰⁹ Az olasz nyelvű betűrendes jegyzékben az egyes tételek megnevezése magyar nyelvre fordítva nem abc-sorrendben jelenik meg.

²¹⁰ *Antimonio*, vegyjele Sb, másik neve, a stibium alapján. Ezt a fémeket a nyomdászatban használták betű-ólom ötvözet készítéséhez.

szítéshez, fahéj, csokoládé, canella,²¹¹ nyers viasz, köménymag, kámfor, curcussu,²¹² kakaó, kávé, méreggyökér, korálllok, kubéba-bors, kardamómum, kátrány, kaviár, indiai kókuszdió, *calpa*, kátrányozott kötelek, borkósavas kálium, *catto*, kapri bogyo,

Fűszerek és ajzószeres,²¹³ datolya, gyémántok, elefántagyar.

Zöldbab, sajtok, vashuzalok, szárított füge, szalmafonatos üres öblös üvegpalackok, lóbab, lisztféleségek, szennalevelek.

Szemes termények, kínai datolya,²¹⁴ gumi, szegfűszeg, drágakövek.

Tömjén, tölgyfa makkja²¹⁵

Faárak, hüvelyes termények, lazúrkő, citrusfélék.

Fémek, masztix, méz, pézsma, mecciacam²¹⁶ pomádé, szárított halfilé féleségek, márvány.

Szerecsendió, fenyőkorom, hánytató-dió.

Olajok, aranyárga festékpör²¹⁷ lámpa-szaru, bálnacsont, sárgaréz, ópium, osztriga, halolaj, strucctojás.

²¹¹ A fahéjhoz (*Cinnamomum aromaticum* fa kérge a nyugat-indiai szigetvilágból) hasonló illatú és ízű örölt anyag, amelyet a karib-tengeri térségben honos *Canella winterana* nevű fa anyagának örleménye.

²¹² *Curcussu* valószínűleg egy hosszú-szemű rizsfajtát (basmati rizs) jelöl, amelyet elsősorban Indiában és Pakisztánban termesztettek. Egy 1765-ben kiadott könyvben a következő szöveggel fordul elő: „*Der Curcussu, enie Art von Pilau, so aus Reis und gekochten Hütern gemacht wird*” vagyis a *curcussu* egy piláf-féleség, amelyet főtt rizsből és csirkehúsból készítenek. Az étel nevét tehát jelentés átvitelével a basmati rizsre vonatkoztatták. *Neuere Geschichte der Chineser, Japaner, Indianer, Pesianer, Türken und Russen etc. als eine Fortsetzung von Rollins ältern Geschichte. Aus dem Französischem übersetzt und mit einigen Anmerkungen versehen.* Zehenter Theil, Berlin, 1765.

<https://books.google.hu/books?id=zswDAAAACAAJ&pg=PA259&lpg=PA259&dq=curcussu&source=bl&ots=VTW3LMrjc6&sig=JbI4-LSKJBbrWS6m3VobQow6mhw&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwiSqKlo-DUAhXBBoRQKHbjzDrgQ6AEIJzAB#v=onepage&q=curcussu&f=false>

²¹³ *Droghe*, a *droga* tbsz. alakja, amely fűszer, kábítószer és ajzószer is lehet.

²¹⁴ *Giugolena*, mai olasz helyesírással a *giuggiola*, tudományosan a *Zizyphus jujuba* nevű fa bogyo termése. A bogyókból fájdalomcsillapítót és hasmenés elleni szert is készítettek.

²¹⁵ *Jandé* alakban a *ghianda* = tölgyfa makkja valószínűsíthető. A német fordítás megfelelő helyén *Eicheln* olvasható.

²¹⁶ *Mechiacam* írásképpel „egy gyökérfajta, vértisztításra, Itáliából került Németországba, ahol a mi orvosainknak eddig nem volt tudomása róla” írja M. Johannis Coleri, 1601-ben Wittembergben kiadott „Házikönyvtár, hatodik rész, házipatika” című könyvében.

https://books.google.hu/books?id=uHJXAAAACAAJ&pg=PP207&lpg=PP207&dq=mechiacam&source=bl&ots=8ky2wxel2i&sig=ZJRj0YOPNbj2f8y_PsKO1ISs0CM&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwjTncHUsefTAhXEhiwKHeuyAxoQ6AEIFTAB#v=onepage&q=mechiacam&f=false

²¹⁷ A szövegben *opimento*, de *orpimento* alakban is a latin *auripigmentum* változata. Magyar neve aranyárga, vagy királyárga. Porrá örölt arzénsulfidból készült.

Baromfi takarmány, halféleségek, fenyő mandula,²¹⁸ bors, szilva, porcellán, igazgyöngy, orbáncfű,²¹⁹ palánták, ribizli,²²⁰ héjazott és hámozott pisztácia.

Rizs, rebarbara, festő buzér.²²¹

Töltött húsárak, csiszoló-vászon, szappan, gyümölcsszörp, kemény sztórax-gyanta, állati hulladékból főzött enyv, ammóniumsó, salétromsó, csodatölcsér²²² fehér üröm,²²³ mellbogyó, szandrak-gyanta, szelenit²²⁴ kelvirág-magvak, spárga, cink, olajos magvak, smaragd, só, szalma-kosarak, szublimát, *sottemachio*, barilla szóda,²²⁵ táblás lakk.

Tonhal hát, borkő, tőzeg, talkum, cinkoxid,²²⁶ pecsétföld, kerámia edények, tamarindfa, umbriai föld,²²⁷ arriana-festék, kékítő.²²⁸

Valónia-tölgy gubacs, vitriol, rézrozsa, mazsola, bor, brazilai fa, madár-lép.

Cukor, szaflórsárga festék, kurkuma-gyökér, gyömbér, mazsola, cibet, sáfrány.

Mindezek az árufajták, és mások is, amelyek nincsenek a jelen katalógusban, feltéve, hogy nem fogékonyak a ragályra, akkor vehetők kezelésbe és a fentiek szerinti tisztításra, ha befogadható teherhajókon érkeztek. Amennyiben ezeket az árukat fertőzéses nyílt levéllel közlekedő hajó szállította, vagy pestissel fertőzött helyről származnak, a fentiek szerint Fiume vagy Trieszt vesztglő intézeteibe irányítandók.

Nem érdektelen felhívni a figyelmet arra, hogy miután a valónia-gubacsokról mindenki azt tartja, hogy nem ragályozódnak, így kellene tekinteni az összes gubacsfélelésre, minekutána a fák ugyanazon fajtájától származnak. A festőbuzér és más festékek is a nem fogékonyak közé kerültek, sokan vi-

²¹⁸ *Pignoli* alakból következtetve valószínűleg *pinoli* a mai helyesírás szerinti szókép.

²¹⁹ *Pilatro*, közönséges orbáncfű (*Hypericum perforatum*), de a jegyzékben jelentheti a morzsikát (*Pyrethrum*) is. Előbbit gyógyteaként, utóbbit pedig bolhairtó szerként használták.

²²⁰ *Passolina*, ribizlit jelent, de szárított (aszalt) termékként ribizli-mazsolának is értelmezhető.

²²¹ *Rubbia*, (*rubia tinctorum*), Magyarországon is előforduló növény, amelynek vastag gyökeiből vörös színű festéket állítottak elő. Ezért vörösfestő-gyökérnek is nevezték.

²²² *Schialappa* alakban, ami *scialappa*-ként valószínűsíthető, és ilyenképpen a *giallappa* populáris változata volt. Utóbbi a csodatölcsér (*Mirabilis Jalapa*) növény neve. Gumójából hashajtót készítettek.

²²³ *Semenzina*, vagy *semensetta*, ürömfélék (*Artemisiae*) közé tartozó növény, jelen esetben valószínűleg a fehér üröm, amelynek leveleiből és szárából főreghajtó szert készítettek.

²²⁴ *Scagliola*, olyan gipszféleség, amelynek rostos-szálas felépítése miatt selyemfényű hatása van, tömegesen műmárvány készítéshez használták.

²²⁵ Spanyolországból szállított nátrium-karbonát, amelyet növényi hamuból állítottak elő.

²²⁶ *Tutia* írásmód az eredeti szövegben, ami nagy valószínűséggel *tuzia*-ként azonosítható, és cinkoxidot (ZnO) jelent. Fehér olajfesték előállítására és nedvszívó, nyugtató hatása miatt hintőporként is használták.

²²⁷ *Terra di ombra*, meleg barna színű szervesetlen anyag, magyarul inkább „szíenai barna” néven ismert.

²²⁸ Vásonból készített fehérnemű mosásánál használták, az anyag sárgulása ellen, amely a festék hatására ismét fehér színűnek tetszett. Elsősorban berlini és párisi kék festék, illetve indigó keverékeként állították elő.

szont úgy akarják, hogy ugyanígy a kokcsinella és a szenna-levelek se legyenek fogékonyak. Ezzel szemben az általános szokásrend szerint a gubacsokat, a kokcsinellát, és a szenna-leveleket is veszteglő intézeti kezelés alá kell venni, következésképpen az Ausztriai tenger melléken is ugyanezt a szokást kötelező követni.

Többek akarata szerint a fűszereknek olyan hatása volna, amely megtisztítaná a külső csomagolást, tehát szükségtelessé tenné annak eltávolítását.

Mások azt követelik, hogy a kereskedelem előmozdítása és nagyobb szabadsága érdekében a zsákos élelmiszerek a zsákok tisztítása nélkül legyenek átvehetők, ha azok tiszta nyílt levéllel közlekedő teherhajón érkeztek. Hasonlóképpen lehetne átvenni, a szállító hordók és ládák tisztítása és vizes átöblítése nélkül, a vashuzalokat, a töltött húsárukat, és más hasonló áruféleségeket, amennyiben azokat a fentiek szerinti tiszta nyílt levelet felmutató hajókon szállították.

Másfelől, tekintet nélkül a fentiekre és a hasonló kétségekre, kötelezően az előírt rendet kell betartani, a nagyobb óvatosság és biztonság érdekében.

Ugyanilyen szorgosság tanúsítandó a teherhajó fedélzetén a használati tárgyak és áruk szétterítése kapcsán, és az ellenőrt úgy kell eligazítani, hogy naponként rendelje el azok átmozgatását, mindent kitéve a szabad levegőnek és a szellőzésnek.

A nem ragályozódó áruk átfertésére alkalmas és elkülönített helyet kell kijelölni.

Zengben a legaprólékosabb óvintézkedéseknek is eleget kell tenni a dohány átszállításánál a hajóról a veszteglő intézeti raktárakba.

Az áruk kirakodását a hajóról a rakpartra a hajó matrózai végzik.

Olyan áruk, mint a dohány átszállítása a rakpartról a raktárakba, a vesztegzári rakodómunkásokra tartozik, és kirendelésük alapján a dohány vesztegzári kezelését is ők végzik.

Ügyelni kell arra, hogy az egyik hajó dohányárúja egy másikkal ne keveredjék, tehát ezt és a vesztegzári besorolás összezavarását elkerülendő, minden egyes hajórákománynak a vesztegzár teljes időtartamára, kitergetés és a tisztítás végett külön helyet kell kijelölni.

Miután az árut beszállították és átvették a fedett vesztegzári épületekben, az alábbi módon kezdődik a bálák kibontása majd teregetése és átforgatása.

IV. fejezet

Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási rend az áruk kibontásánál és vesztegzári kezelésében

Minthogy Zenggnak és Karlobagnak sincs veszteglő intézete, itt a fogékony áruk kirakodása nem engedélyezhető. Egyedüli kivétel a dohány Zenggnben, amelynek kezelését az alábbi szorgossággal kell végezni.

A leveles dohányt,²²⁹ miután kijelölt helyére került a raktárban, annak bálait kinyitás nélkül 4–6 láb²³⁰ közötti magasságban lehet egymásra rakni, amennyiben a bálazsákok lószőrből vagy lenfonálból²³¹ készültek. A posztózsák göngyöleget kötelező felnyitni, de a belső zsinórok megkímélésével, hogy a bálák eredeti alakja ne változzék. Ha a tulajdonosok úgy akarják, a bálák a zsákok, valamennyi kötél, illetve a levélkötegek zsinórjainak és spárgáinak eltávolításával teljesen felnyithatók, majd ha a dohányáru levélkötegenként való további szétbontásával is egyetértenek, 7 napon át ilyen állapotban történt átforgatás és a szellőztetés után a fenti eljárásnak köszönhetően az áru feloldható a veszteglés hátralévő ideje alól, tehát a 7 napos tisztítás után szabad forgalomba helyezhető. A zsákok, zsinórok és más kötöző anyagok az előírások szerint elégetendők, de a raktárban is maradhatnak a veszteglési időszak végéig.

V. fejezet

Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási rend a vesztegzár folyamatára és időszakára nézve

Tiszta vagy gyanús nyílt levéllel érkezett hajók veszteglésének tartama attól a naptól számítandó, amikor befejeződött a dohányáru átszállítása a raktárakba. Amennyiben a hajó teljes rakománya nem vesztegzárköteles árukból áll, például gabonafélék vagy mások, vagy a hajó rakomány nélkül érkezett, a veszteglés akkor indul, illetve akkor kezdődik a napok számlálása, amikor az közegészségügyi ellenőrök a hajóra érkeznek.²³²

Vesztegzárra nem kötelezett árufajták a veszteglő hajókon maradhatnak, és annak veszteglési időtartamát nem befolyásolják, de a közegészségügyi ellenőrök kötelesek meggyőződni arról, hogy vesztegzárköteles árukkal nem keveredtek.

²²⁹ *Tabacchi in foglia*, azaz dohánylevél, tehát a szállítmány leveles dohányból áll.

²³⁰ *Di quattro fin' a sei piedi*, jelen esetben kb. 1,4–2,0 méter. Itáliában a láb, mint hosszmérték 34,2 cm (Verona) és 54,5 cm (Parma) között változott. A velencei láb (*piede veneziano*), amely itt a legnagyobb valószínűséggel feltételezhető, 34,76 cm. volt.

²³¹ Csak *filo* megnevezés van a szövegben, de a német fordítás egyértelműen lenvászon, tehát a szó *filo di lino* (lenfonál) értelemben fordítandó. Mérlegelhető volna még a len-cérna megnevezés is, azonban a zsák miatt, amely csak *involtura* (göngyöleg) a szövegben, egyértelműen durva szövésű anyagról van szó.

²³² Betű elírási hiba: *imparcano*, *imbarcano* helyett.

Olyan áru, mint például a dohány vesztegzári ideje akkor kezdődik, tehát attól a naptól számítódik, amikor a raktárakban az utolsó bálát is kibontották.

Utasok tekintetében akkor indul és számítódik a veszteglés ideje, amikor a hajót elhagyva átvonultak az intézetbe.

Amennyiben az intézetben elhelyezett utasok rakomány nélküli vagy nem ragályozódó árut szállító teherhajóval érkeztek, veszteglési idejük attól a naptól kezdődik és számítódik, amelyen a közegészségügyi ellenőrök a hajó fedélzetére léptek.

Ha az utasok a teherhajón akarnak maradni, vagy a vesztegzár tartama alatt visszatérnének a hajó fedélzetére, akkor veszteglésük futamideje és számítási módja a hajóéval fog megegyezni.

Ha az utasok, a kapitány, vagy tulajdonos és a hajóírnok meztelenre vetkőznek és szabad forgalmú ruhákba öltöznek, öt napos kedvezményben részesülnek, így a hajóhoz képest 5 nappal korábban szabadulnak a zárlat alól.

Hasonló kedvezmény matrózok részére semmilyen megfontolásból vagy indíttatásból sem adható.

A fenti kedvezmény a királyi hadi- és kereskedelmi tengerészet teherhajóin szolgáló tiszteknek is biztosítandó.

Tiszta nyílt levéllel közlekedő teherhajók veszteglési idejét a Trieszti legfelső közegészségügyi magisztrátus általános rendelkezéseinek megfelelően kell kiszabni.

Általában az állatok, különösen a vadállatok, legyenek bármilyen fajtájúak, magával a teherhajóval azonos veszteglési idő alá esnek.

Teherhajók ellenőreinek a hajóra, az áruk ellenőreinek az árukra kiszabott vesztegzár kötelező.

Ha bárki is, tehát kapitány, utas, matróz, közegészségügyi őr, vagy teherhordó²³³ a veszteglés alatt megbetegednék a fedélzeten vagy a veszteglő intézetben, ellátását és kezelését, szakmai illetékességből a városi orvos vagy sebészmeister végzi, aki írásban naponta részletes jelentést tesz a magisztrátusnak, nemcsak a betegség lefolyásáról és tüneteiről, hanem a betegnek adott kezelésről és az orvosságokról is.

VI. fejezet

Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási rend, teherhajók, utasok és áruk zárlatának feloldása kapcsán

Először is, utasok csak akkor engedhetők ki az intézetből, ha alapos szemlézésüket a közegészségügyi orvos vagy sebészmeister a vonatkozó utasítások szerint elvégezte.

²³³ *Bastazzo*, illetve *Bastaggio* írásalakban is használt szó ma már elavult, de pl. egy, a XVIII. sz. végén kiadott olasz–német szótárban még megtalálható: *Wolfgang Jäger: Nuovo dizionario italiano-tedesco e tedesco-italiano. Nürnberg, 1786.*

Teherhajó zárlatának feloldásakor az ellenőrök előzetesen jelentést kötelesek tenni a teljes személyzet kifogástalan egészségi állapotáról, és az áruk, illetve használati eszközök átvizsgálásáról, továbbá arról, hogy a hajón ragályozódó áruk nem maradtak. A jelentés után másik két ellenőr jelenik meg a hajón, felügyeleti vizsgálati megbízatással. Amikor a második jelentés az újabb két ellenőrtől megérkezik, és a két jelentés a legteljesebb mentességet igazolta, az orvos vagy a sebészmeister is kiszáll, hogy biztonságos távolságból megsejmlélje a személyzetet. Miután ez a jelentés is teljes mentességet igazolt, csak akkor adható ki a feloldó végzés a hajónak és a személyzetnek.

Áruk feloldó végzésének tekintetében az odarendelt örök teszik meg a jelentésüket.

Az orvos vagy a sebészmeister újra szemlézi a raktárakban dolgozó rakodómunkásokat, a közegészségügyi őrház felügyelőjének segédje pedig újraszámlálja a bejelentett, kirakodott és az intézetben elhelyezett árukat. Ha a rakodómunkások beszámolóí, és az orvos vagy a sebészmeister jelentései a legtisztább viszonyokat jelzik, és az ellenőrzött árucikkek minőség, fajta és számosság tekintetében megfelelnek az érkeztető leltárban foglaltaknak, a feloldó végzés kiadható mind a raktári szolgákra, mind az árucikkekre nézve.

Utasok, valamint teherhajók és árucikkek sem oldhatók fel a zárlat alól a közegészségügyi kancellária feloldó utasításának kiadása nélkül.

VII. fejezet

Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási rend hajótörés és a megmentett árucikkek, teherhajók és személyek tisztítása tekintetében

Amikor egy teherhajó, amely gyanú alatt álló, vagy fertőzött helyről érkezik, vagy kapcsolatba lépett és érintkezett más gyanús vagy fertőzött teherhajókkal, bebocsátást kér a kikötőbe, hogy valamely, villámlással és ézengéssel járó szélvihar²³⁴ elől meneküljön, kérését nem lehet visszautasítani, különösen azon szomorú következmények megakadályozása érdekében, amelyek a reménytelen helyzetben egy titkolt és erőszakos kikötésből származnának. A magisztrátusnak arra is legyen gondja, hogy a hajóknak és személyzetüknek a leggyorsabban és legrövidebb úton adjanak élelmiszereket és készletfrissítéseket, azokat egy elkülönített helyen hagyják, amely mentes a ragályra fogékony személyektől és anyagoktól, majd onnan az érintett hajó személyzete fogja elszállítani azokat, vagy tiszta helyről és biztonságos távolságból átvethetők a teherhajó saját csónakjába vagy dereglyéjébe.²³⁵ A szállítás egy szabad közlekedésű bárkával is történhet, amely mentes minden fogékony személytől, kö-

²³⁴ *Borasca*, mediterrán vihar az eredeti szövegben, amely magyarul csak ezzel a körülírással jellemezhető.

²³⁵ *Scialuppa*, amely a francia *chalupe* = dereglye vagy naszád olasz átvétele.

télzettől és vitorlázattól és az összes ilyen anyagoktól. Ezt a bárkát azonban ismételten víz alá kell meríteni, és miután megtelt tengervízzel, legkevesebb három napig elárasztva kell hagyni, hogy megtisztuljon azoktól a ragályozódó anyagoktól, amelyek esetleg benne lettek volna.

Teherhajóknak engedélyezhető, hogy villámlásos és mennydörgéses szélvihar és az általa okozott vészhelyzet idején, eszpartófüből²³⁶ font, vagy kátránnyal alaposan átitatott más kötelekkel a parthoz kikötve maradjanak.

A fenti műveletek alkalmával, továbbá minden más esetben, amelyekről a jelen fejezet rendelkezik, meg kell kettőzni a közegészségügyi éberséget, a megfigyelő ellenőrök pedig éjjel-nappal örködjének azon áruféleségek felett, amelyekre az adott esetnek és körülményeknek megfelelően megbízatást kaptak. Mindig személyesen segítse a munkájukat a közegészségügyi őrház felügyelője vagy másvalaki, akit a közegészségügyi magisztrátus ideiglenesen nevezett és rendelt ki erre a feladatra.

A szélvihar és a veszély elmúltával, ha a kikötőben menedékre talált hajó távozásra képes állapotban volna, vagy a nevezett kikötőben nem vehető vesztegár alá, mivel a nyílt levele gyanús, érintett, netán fertőzőeses osztályzatú, megbízható kísérettel tovább kell küldeni Fiume vagy Trieszt veszteglő intézetébe, az első fejezetben foglaltak alapján.

Amennyiben a hajó használhatatlanná vált és a kapitány, illetve a személyzet egy helyi teherhajót igényelne, a magisztrátus gondoskodhat erről és át is adhatja (a megfelelő vételár ellenében és az előző fejezetben foglalt óvintézkedések mellett) annak érdekében, hogy az új teherhajó megmenthesse a személyzetet és a rakományt is. Ha a kapitány nem akar, vagy nem képes élni ezzel a lehetőséggel, viszont azt kéri, hogy a hajótöréstől közvetlenül fenyegetett személyzet a hajót elhagyhassa, a partraszállás egy lakatlan helyen engedélyezhető, azonban a helyszín köré egy vagy több védvonalat kell húzni, és éjjel-nappal védeni kell a helybéli emberek igénybevételével, a magisztrátus szerint engedélyezett és előírt időtartamra. Mindez azért történik, mert veszteglő intézet hiányában nem lehetséges a személyzet befogadása, ha fertőzött helyről jöttek volna, vagy fertőzött teherhajóval léptek volna kapcsolatba. Végül az érintett személyek kötelesek lesznek a helyiektől egy olyan bárkát vásárolni vagy bérelni, amelyen megfelelő kíséret által biztosítva áthajózhatnak a fiumei vagy trieszti veszteglő intézetbe, vagy más intézetekbe, a többé vagy kevésbé súlyos előzményeknek megfelelően.

A kereskedelmi közpénztár (a személyzet teljes fizetőképzetlensége esetén) kötelezően folyósítja az ételmezési és utazási költségeket, majd az illetékes hatósági szerv közbejöttével teljes körű alázatos jelentést tesz a Nagyméltóságú Legfelső Igazgatóságnak, amely rendelkezik arról, hogy kinek kell állnia és kapnia a megfelelő költségtérítést.

²³⁶ *Sparto*, magyarul nevezhető alfafűnek is (*stipa tenacissima*), amely Afrikában, de Európa déli részén Spanyolországban is honos növény. Szálas alapanyagként köteleket is készítenek belőle.

Olyan alkalommal, amikor egy gyanús vagy fertőzött helyről érkező teherhajó valamely kalózkapitány támadása elől menekülve kérne menedékét és oltalmat a kikötőben – jóllehet ez az ügy nemcsak közegészségügyi, hanem részben állami természetű is – a magisztrátus a folyamodott menedék vagy oltalom megadása, illetve elutasítása tekintetében a helytartóság, illetve a várkapitány rendelkezései és parancsai alá rendelve intézkedik. Mindig vegye tehát figyelembe a végrehajtás során az államhatalmilag illetékes szerv utasításait,²³⁷ és a közegészségügy szabályait, végezetül Zengben a helytartóság minden esetet jelenteni köteles a Nagyméltóságú Legfelső Igazgatóságnak.

Időnként előfordulhat, hogy a hajótörés közvetlen veszélyétől szorongatva egy fertőzésre gyanús, vagy ténylegesen fertőzött teherhajó, úgy teszi partra az embereket, hogy nincs magisztrátusi engedélye a kikötés módját és helyét illetően. Ilyen esetben a magisztrátus a leginkább elviselhető intézkedéseket hozza, és nemcsak a személyek megfelelő és biztonságos kimentését, hanem átírányításukat is lehetővé teszi, Trieszt vagy Fiume veszteglő intézetébe, de az eljárás alatt az embereket mozgásukban korlátozza, és egyben tartja a helybéli lakosság által felállított egy vagy több záróvonal révén. A magisztrátus törekedjék kivizsgálni a hajó elhagyásának okait és körülményeit, ugyanis halálbüntetésig terjedő ítélet lehetőségével fogják perbe azokat a bűnösöket, akik a hajót titokban hagyták el, és azok sem kevésbé súlyos büntetésben részesülnek, akik vétének a magisztrátus intézkedései és parancsai ellen. Védővonalak felállítása esetén a magisztrátus ügyeljen arra, hogy a mindenkori helyzetről naprakész, pontos értesülésekkel rendelkezzenek.

Ugyanígyen egyszeres vagy többszörös záróvonalat kell húzni és fenntartani a járványtól mentes tartomány minden olyan körzete köré, ahonnan fertőzésre gyanús vagy fertőzött hajószemélyzet valamely tagjáról bejelentés érkezett az adott körzet szerint területileg illetékes várostól. Ha a partraszállás katonai igazgatás alatt álló területen történt, de az illetékes parancsnok nincs abban a helyzetben, hogy azonnal intézkedjék a közegészség szempontjából ilyen lényeges és fontos ügyben, mivel az adott hely lakatlan tengerpart vagy távol esik a parancsnokság székhelyétől, a magisztrátus köteles minden szükséges óvintézkedést megtenni. Ezek után veszi fel a kapcsolatot a legközelebbi ezred parancsnokával, hogy a segítségét kérje, és a magisztrátus az ezred személyi állományával együtt működik közre a közjó érdekében. Továbbiakban a magisztrátus feladata lesz, hogy olyan intézkedéseket hozzon a fenti személyekről, amelyek lehetővé teszik, hogy élelmiszerekhez jussanak és elviselhető körülmények közé kerüljenek. Végezetül a magisztrátus belátására van bízva, hogy ilyen esetekben a közegészség biztosítása érdekében a kíméletesebb és kevésbé erőszakos eljárásokat alkalmazza.

Minden fertőzött, vagy fertőzésre gyanús helyről érkezett teherhajót, ame-

²³⁷ *Ordini della rispettiva istanza*, ami nagyon általános és homályos meghatározás az egyébként mindig konkrét szövegben.

lyet a személyzete sorsára hagyott, és alkalmatlanná vált a közlekedésre, meg kell fosztani a vitorláitól, kötélzetétől, és a személyzet mindenféle, ragályozódásra alkalmas holmijától, majd ezekkel együtt tűzben kell véglegesen elégetni a vitorlákat, kötélzetet, és minden más ragályozódó anyagot, és végül az egész hajótestet a tengerbe kell süllyeszteni. Azonos elégetés és elsüllyesztés kötelező minden fertőzésre gyanús vagy fertőzött helyről érkező teherhajó esetében, amely személyzet nélkül vetődött a partra, vagy a hajó személyzetének nincs nyílt levele, illetve a kikötő nem azonosítható, ahonnan a hajó érkezett. Amennyiben bizonyos, hogy a hajó, amelyet személyzete sorsára hagyott, nem fertőzött, vagy nem gyanús helyről érkezett, a magisztrátus nemcsak őrséget vagy közegészségügyi ellenőröket, hanem kellő számú tengerészt is rendel a hajóra a biztonságos őrzés és irányítás érdekében, majd azt a vesztegzári időt rendeli el, amelyről úgy véli, hogy biztonságos és igazodik a körülményekhez. Másfelől a hajót Trieszt vagy Fiume veszteglő intézeteibe is irányíthatja, tekintetbe véve az elhagyás körülményeit, a rakományt képező áruk természetét, és a hajó kiindulási kikötőjét. Az ilyen teherhajók visszaszármaztatása tekintetében a tengerjogot kell alkalmazni, a felmerült költségek és a munkadíjak felszámításával. A kikötőben, vagy a nyílt tengeren gazdátlanná vált teherhajó fertőzésre fogékony áruféleségeit a személyzet segítségével, vagy annak hiányában közegészségügyi ellenőrökkel végső megsemmisítésként tűzbe kell vetni, majd a hamut a tengerbe szórni. Ha a hajó fertőzött vagy fertőzésre gyanús helyről érkezett, de nyílt levele nem fellelhető vagy kideríthetetlen a kiindulási kikötője és az általa megtett útvonal is, a nem ragályozódó áruféleségekről minden kötöző anyagot és göngyöleget el kell távolítani, majd tisztítás és szellőztetés után a rakományt állagmegőrzésre és kezelésre a tengerjog szerinti gazdátlan javak raktárában kell elhelyezni.

A kikötőben vagy a nyílt tengeren elhagyott teherhajó rakományát, amennyiben feltehetőleg vagy bizonyosan gyanús, illetve folyamatosan tilalom alatt álló helyről érkezett, nem kötelező elégetni, ellenben hosszú és szorgos kezelés és szellőztetés alá kell venni (a legénység, vagy annak hiányában közegészségügyi ellenőrök vagy rakodómunkások által). Minekutána Zenggben és Karlobagban sincs veszteglő intézet, az ilyen áruk, megfelelő kísérettel, Trieszt vagy Fiume intézeteibe továbbítandók. Ugyanezen rendelkezéseket kell betartani a tengeri mentésben vagy a hajókról kivetett és partra sodort áruk tekintetében.

Partra vetődött vagy tengerből kihúzott holttestet a közegészségügyi előírások szerinti óvintézkedések mellett, biztonságos távolságból kell azonosítani, igazságügyi és közegészségügyi orvos közreműködésével. Ha biztonsággal megállapítható, hogy a holttest szabad személy és mentes minden fertőzéstől, továbbá nem fertőzött vagy gyanús helyről származik, kiadható, és gondoskodni kell a kánonjog szerinti temetéséről.

Amennyiben a holttest nem azonosítható, és feltehető, hogy olyan hajótörésből származik, amely talán gyanús vagy fertőzött helyről érkező teherha-

jóval történt, a magisztrátus rendelkezése szerint a helyszíntől csekély távolságra mély gödröt kell ásni, majd a holttestet odahúzni, belevetni és eltemetni. Mindez közvetlen érintés nélkül, vasból készült kampóval vagy más hasonló eszközzel történjék, majd a halottat mésszel²³⁸ kell borítani a felbomlás gyorsítása érdekében, és a gödröt kellő alaposzággal kell feltölteni.

Az alábbiakban olyan dolgok tárgyalása következik, amelyek kapcsán az összes körülmények és a válaszmegoldások is változhatnak, következésképpen az intézkedéseket és utasításokat is ehhez kell igazítani. Ezért a közegészségügyi hatóság olyan képességekkel vétezzze fel magát, hogy a csapások ellen alkalmazandó védelmet az előjáróságok tudtával és beleegyezésével a mindenkor helyzethez igazítsa, és a közegészség ügyét a legnagyobb buzgósággal és a legkevésbé megterhelő módon szolgálja.

VIII. fejezet

A közegészségügyi magisztrátusról

A törvények ereje maradéktalanul akkor érvényesül, ha a betartásukhoz szükséges eszközökről is rendelkeznek, és a törvényszegők méltó büntetésben részesülnek: e kétféle cél eléréséhez Zenggben és Karlobagban a közegészségügyi magisztrátusok ne csak az együttműködésre kötelezett alattvalók, hanem saját hivatali szervezetük teljes támogatását és tekintélytisztelőtét is élvezzék. Evégből pedig elrendeltetik, hogy

1. a közegészségügyi magisztrátust Zenggben a helytartó elnökölje, továbbá legyen tagja két valóságos tanácsos²³⁹ és a révkapitány, utóbbi címzetes tanácsosi minőségében. Karlobagban a várnagy legyen az elnök, továbbá a magisztrátus tagja legyen két valóságos tanácsos, akik közül az elsőt tisztújítás alkalmával Zengg helytartóságának várnagya javasolja, majd a helytartóságon keresztül a Trieszti Főigazgatóság által felterjesztve az uralkodó erősíti meg tisztségében, és évenkénti megerősítéssel több éven át hivatalban maradhat, ha méltónak bizonyult a tisztségéhez, és nem vonakodott azt a közjó javára gyakorolni. A második tanácsost évenként a helybéli közösség választja újra. A közegészségügyi kancellár is rendes tag legyen mindkét magisztrátusban.

2. Zengg közegészségügyi magisztrátusa a nagyméltóságú Trieszti Közegészségügyi Magisztrátustól függ, illetve a helytartóságtól. Utóbbtól, illetve annak közegészségügyi magisztrátusától függ Karlobag magisztrátusa, és a Trieszti Közegészségügyi Magisztrátus határozatait is ezen a hivatali úton fogadja.

²³⁸ *Calce*, annak említése nélkül, hogy égetett vagy oltott mész használata kötelező. A német fordításban ezen a helyen *mit ungelöschten Kalch* vagyis „égetett, oltatlan mésszel” található.

²³⁹ *Provisore*, ami a *provvedere* = „hivatali ügyintézés” alapján általában ügyintézőt jelent, azonban a magisztrátus tagjaként kinevezett tanácsosnak kell fordítani. A IV. szakasz arra utal, hogy a két tanácsos az elnöktől külön-külön megbízatással rendelkezik, és a hivatali szervezeten belül saját ügyosztály (*suo dipartimento*) munkáját felügyeli.

3. A közegészségügyi magisztrátus joga kinevezni és elbocsátani az őrzési feladatokat végző személyeket, mint az ellenőröket, és más alárendelt beosztottakat.

4. A magisztrátus elnöke saját belátása szerint jelöli ki a valóságos tanácsosok állandó vagy ideiglenes megbízatásait, mindig is tekintettel az adott körülményekre, illetve a király és a nagyközönség készséges szolgálatára. Mindkét valóságos tanácsos általában és esetileg is közösen ellenőrzik, hogy a magisztrátus teljes hivatali szervezete kellő figyelemmel és hűséggel működ-jék. Másfelől különös éberséggel és felelősséggel vigyázzák saját ügyosztá-lyuk munkavégzését, nehogy az eseti ügyekben annak hivatali munkája és fe-lelőssége ellentétbe kerüljön a munkavégzés általános szabályaival és felelős-ségével.

5. Az elnök havonta egyszer köteles összehívni a közegészségügyi ma-gisztrátus testületi ülését, amelyen ismerteti az előző időszak ügyforgalmát és a vonatkozó határozatokat, továbbá felolvastatja a magisztrátusi jegyzőköny-veket, és a valóságos tanácsosoknak általános és világos ismertetést ad a köz-egészségi ügyekről, és a közegészségügy helyzetéről. Olyan ügyekben, ame-lyek halasztása veszélyekkel járna, vagy súlyos kérdésekben, rendkívüli ülés-ek tartandók. Egy-egy közegészségi ügy akkor tekintendő súlyosnak, ha abban a kancellár, a révkapitány vagy a közegészségügyi őrház felügyelője saját hatáskörében még ideiglenesen sem intézkedhet, illetve eljárást sem kez-deményezhet, következésképpen az adott ügy csak magisztrátusi szinten és határozattal intézhető. Továbbá minden eset súlyosnak tekintendő, amelynek nincs előzménye, vagy amelyre nem alkalmazhatók a magisztrátus korábbi ál-talános, illetve eseti határozatai.

6. Titkos bejelentések és figyelmeztetések is előadódhatnak, egyes ma-gisztrátusi eljárásokat vagy személyeket illetően. Ezeket élőszóban vagy írás-ban az elnöknel kell előadni, aki megfelelő módon hasznosítja az ilyen értesü-léseket, a bejelentő személyének nyilvánossá tétele nélkül.

7. Karlobag közegészségügyi magisztrátusa Zengg magisztrátusával áll le-velezésben, az utóbbi pedig a Trieszttel, és ezen az úton kell azonnali és való-sághű beszámolókat küldeni a tudomásukra jutott újabb közegészségi esemé-nyekről.

A Nagyméltóságú Trieszti Magisztrátus utasításait és határozatait, a bejő-vő és kimenő jelentéseket, kötelező előterjeszteni és felolvastatni a magisztrá-tus rendes és rendkívüli ülésein.

8. Minden felmerülő és előadódó közegészségi ügyben, értelmezés és ügyintézés kapcsán, kifejezetten és körültekintően a Nagyméltóságú Trieszti Közegészségügyi Magisztrátus határozatait, valamint a korábban már megho-zott rendelkezéseket, utasításokat és szabályzatokat kell követni.

Előzmény nélküli ügyekben a közegészségügyi magisztrátus javaslattal él, pontosabban javaslatot készített a számára leginkább megfelelőnek vélt meg-oldásról a trieszti magisztrátus részére, és megvárja annak végső döntését.

9. A magisztrátus minden eljárásában a javaslattevél, a tárgyalás és határozathozatal is szavazattöbbséggel történik. Szavazategyenlőség esetén a döntés az elnök szavazatához igazodik.

10. Nemesi származású, illetve kellő jártasságú tartományi alattvalók részt vehetnek a magisztrátus ülésein, és ha hozzászólással akarnak élni, kérhetik a meghallgatásukat.

11. Év végén a közegészségügyi magisztrátus minden ügyosztályának tisztviselője közvetlenül beszámolóval tartozik az összes megbízatásáról, és számadást végez az adott év hivatali tevékenységéről, majd a magisztrátus ezeket összeveti a valóságos tanácsosok havi jelentéseivel.

12. Minden hónap végén, a közegészségügy címen befolyt teljes közvetlen bevételt az illetékes kereskedelmi kincstárnak kell jelenteni. Az év végén azonban összesített kimutatás készítendő a közegészségügyi bevételekről, és azt a helytartóságon keresztül a Nagyméltóságú Trieszti Legfelső Igazgatóságnak kell felterjeszteni.

IX. fejezet

Valóságos tanácsosokról és helyetteseikről

1. Valóságos tanácsosok kebelbéli módon még ideiglenesen sem adhatnak utasításokat, rendelkezéseket vagy megbízatásokat saját ügyosztályuk hivatalának vagy tisztviselőinek a közegészségügyi magisztrátus előzetes tudomása, jóváhagyása és határozata nélkül. Ez alól kivételt csak a legsürgősebb esetek képezhetnek.

2. Valóságos tanácsosok a magisztrátus rendes ülésein számolnak be saját ügyosztályuk hivatalának és hivatalnokainak munkájáról, továbbá arról, hogy hűséggel és pontosan betartják-e a magisztrátus utasításait, szabályzatait és megbízatásait, feltárják-e a visszaéléseket és rendellenességeket, majd javasolják ezek orvoslását és javítását, összességében tehát tanúságot tesznek a feladatok elvégzéséről, illetve kötelességeikről.

3. Valóságos tanácsosok nem lehetnek távol az elnök kifejezett engedélye nélkül. Az elnök következetesen nem ad ilyen engedélyt, csakis valamilyen méltányolható ok kapcsán, és még kevésbé ad akkor, ha a két tanácsos közül az egyik már távol lenne vagy akadályoztatva volna.

4. Ha bármelyik valóságos tanácsos akadályoztatva volna, a közegészségügyi kancellár ügyeljen arra, hogy utólag megbízhatóan értesítse őt a bizottságban tárgyaltakról.

5. Valóságos tanácsosok élhetnek azzal a lehetőséggel, hogy megtekintsék azt a nyilvántartást vagy nyilvántartásokat, amelyek a határozati javaslatokat, és a magisztrátus összes eljárási cselekményét tartalmazzák, meggyőződve arról, hogy a kancellár a közegészségügyi bizottság jegyzőkönyveiben az intézkedéseket a valóságnak megfelelően és pontosan rögzítette.

6. Minden hónap utolsó, vagy a következő hónap első napján, az elnök

által kijelölt tanácsos ellenőrzi a teljes számvitelt azokon a helyeken, ahová a közegészségügybe folyó közvetlen bevételek érkeztek, majd ezt követően a pénzt átutalja a kereskedelmi közpénztárba.

Amennyiben a fentiekben jelzett bevételek elszámolására kijelölt tanácsos távol lenne vagy akadályoztatva volna, a feladatot a kancellár teljesíti a pénztárak elszámolása és egyenlegének megállapítása tekintetében.

7. Valóságos tanácsosok a közegészségügyi magisztrátus minden ülésén, az ott tárgyalt anyagokban és ügyekben tanácskozási és szavazati joggal rendelkeznek. Kötelezően kizárandók azonban a szavazásból és jelen sem lehetnek azokon az üléseken, amelyeken saját személyüket érintő nyilvános vagy titkos bejelentések kerülnek tárgyalásra.

8. Valóságos tanácsosok abban az esetben, ha előzően esküt egy másik hivatalban nem tettek volna, azt Zenggben a császári-királyi helytartóságon, Karlobagban pedig a városi kapitány előtt kötelesek letenni.

9. Valóságos tanácsosok részt vehetnek és közbe is avatkozhatnak a nyilatkozatok felvételénél és minden lényeges közegészségügyi intézkedésnél.

X. fejezet

A hallgatóságról

Mivelhogy Ő császári-királyi Felsege szívében viseli annak a gondját, hogy szeretett és hű alattvalói az Ő nagyméltóságú hivatalaiban forgolódva már fiatal koruktól készüljenek az állam szolgálatára, ezért Őfelsége legkegyelmesebb hozzájárulását és engedélyét adta ahhoz, hogy a magisztrátus üléseire Zenggben nemesi rendű és jó neveltetésű alattvalók, Karlobagban pedig az arra alkalmas és régtől honos családokból származó alattvalók hallgatósággént bebocsátassanak. Nevezettek esküt tesznek a magisztrátus elnöke előtt és megbízatásaikat köteles buzgósággal, legjobb képességeik szerint, és titoktartással fogják ellátni annak reményében, hogy szentséges Ő császári-királyi Felsege valamely hivatali hely betöltésére megnyíló alkalom adtán a legnagyobb kegyességgel tekint majd a személyükre.

XI. fejezet

A közegészségügyi kancellárról

1. A kancellár a közegészségügyi magisztrátus kancellári hivatalának, könyvvitelének és nyilvántartásainak első számú vezetője.

2. Pontosán jegyzőkönyvezi a közegészségügyi magisztrátus által kiadott javaslatokat, végzéseket és határozatokat,²⁴⁰ illetve minden eljárási cselek-

²⁴⁰ *Risoluzioni e terminazioni* = végzések és határozatok, mint az államigazgatási típusú jogalkalmazás fogalmai, a magisztrátus által a folyó ügyben elrendelt intézkedéseket (*risoluzioni*) és az ügyeket lezárását (*terminazioni*) jelentik.

ményt és műveletet. Továbbá arra is kiterjed a tevékenysége, hogy az összes nyilvántartást a megkövetelt hűséggel és pontossággal vezesse.

3. A kancellár feladatait, betegsége vagy bármely akadályoztatása, netán szükséghelyzet vagy az ügyterhelés fokozódása esetén, az egyik valóságos tanácsos veszi át az elnök kirendelése alapján, az általa szükségesnek ítélt megbízásokkal és eligazítással.

4. A kancellár vagy az őt helyettesítő hivatalnok feladata lesz a közegészségügyi magisztrátus kimenő és beérkező leveleinek nyilvántartása, amennyiben a kancellária őrzi a kimenő levelek hiteles másolatát, és az értesítéseket vagy végrehajtási utasításokat tartalmazó beérkező levelek eredeti példányait.

5. Minden közegészségi szükséghelyzet, váratlan esemény vagy vészhelyzet kapcsán, amelyek kellő előrelátás és gondoskodás folytán a jelen császári-királyi rendeletben foglaltatnak, vagy a magisztrátus határozatai között már előfordultak, a kancellárnak utasítási joga van, és rendelkezhet a helyzet minősítéséről és a végrehajtásról.

Másfelől olyan közegészségi szükséghelyzet, váratlan esemény vagy vészhelyzet kapcsán, amelynek nincs előzménye a császári-királyi rendeletekben, az általános szabályzatban vagy a magisztrátus végzéseiben, a kancellár vagy helyettese semmilyen kebelbéli vagy ideiglenes tevékenységbe nem kezdhet, és kebelbéli vagy ideiglenes rendelkezéseket, illetve megbízásokat sem adhat ki a közegészségügyi magisztrátus jóváhagyása vagy határozata nélkül.

6. Személyesen a kancellár fogadja a közegészségügyi őrházban vagy más, erre kijelölt alkalmas helyen a teherhajók kapitányainak vagy tulajdonosainak nyilatkozatait, amennyiben azok befogadásra engedélyezett helyről érkeztek, majd a magisztrátus általános határozataival összhangban kibocsátja az eseti határozatot a vesztegár időtartamáról és a telepítendő őrök számáról. Amennyiben a nyilatkozat gyanúsnak tűnik, annak tartalma vagy a nyilatkozó személye miatt, illetve az adott ügyben vagy sürgősségi esetben nincs általános előzményi határozat a magisztrátus részéről, és esetileg megfigyelő őrség kiküldése válnék szükségessé, a kancellária saját utasításokat nem adhat ki anélkül, hogy előzetesen jelentés tett volna a magisztrátusnak és megvárna annak esetileg kibocsátott határozatát.

7. A kancellár a révkapitány társaságában személyesen érkezik a hajók fogadására, hogy az előírt óvintézkedések mellett átvegye a nyílt levelet és rögzítse a gyanús helyről érkezett hajóskapitány vagy a hajótulajdonos nyilatkozatát.

8. A kancellár veszi át azokat a leveleket, amelyeket az eljárás alá helyezett teherhajók gyanús helyről hoztak, és az egyes levelek szorgos kézbesítését egy közegészségügyi ellenőrre bízta. Szolgálati vagy hatósági természetű levelek kézbesítését a kancellária visszatartja avégből, hogy azt hivatali úton saját maga végezze.

9. A kancellár gondoskodik arról, hogy a nyilatkozatok felvétele kellő szorgossággal történjék, mielőtt a kapitány vagy a tulajdonos bárkivel is kapcsolatba léphetett volna.

Nyilatkozattételnél senki más nem lehet jelen, csakis a nyilatkozó és a magisztrátus valóságos tanácsosai.

Azonos figyelem szükségeltetik a szabad nyílt levéllel érkező teherhajók nyilatkozattételénél az őrházi felügyelő vagy a közegészségügyi megbízott részéről, amint azt a részletes utasítások tartalmazzák.

Nyilatkozatok fogadása kapcsán a kancellár vagy a közegészségügyi tisztviselő megszámlálja vagy megszámláltatja a hajó személyzetét és azt kötelezően összeveti a nyílt levél tartalmával.

Az összevetés elvégzését a nyilatkozatban kell rögzíteni.

10. Szabad helyről, szabad nyílt levéllel érkező teherhajók szóbeli nyilatkozatot tesznek az őrházi felügyelő vagy a közegészségügyi megbízott előtt. Nevezett tisztviselők ezt egy külön erre a célra rendszeresített könyvben rögzítik. Ezt a kancellár figyelemmel követi, így meggyőződhet és megbizonyosodhat arról, hogy a nyilatkozattétel és annak fogadása a szükséges alakíság és az előírt feltételek szerint történt.

11. A magisztrátus adja a felhatalmazást az őrháznak, vagy ezzel a feladattal megbízott személynek, gabona és más, ragályozódásra fogékony áruféleségek áttöltésére. Ilyen engedélyt az őrház tisztviselője vagy a megbízott személy semmiképpen nem adhat, még kevésbé léphet közbe a magisztrátus említett felhatalmazása nélkül, az áttöltésről pedig a feladat végeztével írásos beszámolót köteles készíteni.

12. Tiszta nyílt levéllel érkezett teherhajók fedélzetén a használati eszközök és árucikkek szellőztetése esetén, és a nem szabad helyről érkezett dohányáru raktárakba való kirakodása előtt, a kancellár az ellenőröktől olyan jegyzéket köteles beszerezni, amely megjelöli az áruk mennyiségét és minőségét, a használati tárgyak fajtáit, a teherhajón szellőztetett áruféleségeket, és a raktárakba befogadott dohányleveleket. Utóbbiakról a tulajdonosoknak is kötelező egy másolatot átadni.

13. Miután letelt a közegészségügyi magisztrátus általános vagy eseti határozata által a teherhajóra, az utasokra és az árukra elrendelt vesztegzári időtartam, és miután az örök beszámoltak, és az orvos vagy a sebészmeister is jelentést tett, a kancellária továbbítja a zárlatot feloldó engedélyt az őrháznak, illetve a raktárakhoz telepített megbízottnak.

14. Amennyiben a vesztegzár tartama alatt bármely váratlan esemény történt, vagy az örök beszámolója, illetve az orvos jelentése nem a legnagyobb tisztaságot igazolná, a kancellária nem adhatja ki a feloldó engedélyt, ezzel szemben jelentést tesz a magisztrátusnak az eseményekről, a beszámolókról és a jelentésekről, majd várakozás után a magisztrátus legutóbbi rendelkezéseit és határozatait fogja végrehajtani.

15. Zárlatot feloldó engedély kiadásakor a kancellária az őrházi hivatalsegéd vagy a raktárakhoz kirendelt megbízottja útján kap igazoló jelentést az őrségtől az árucikkek és használati tárgyak tisztításáról, osztályozásáról és ke-

zeléséről, továbbá az árucikkek, illetve utasok adott időpontban fennálló részletezett állapotáról.

Amennyiben az utasok és az áruk állapota nem tökéletesen egyezik a jelentésben foglaltakkal, a kancellária felfüggeszti az engedély kiadását, majd a kancellár a magisztrátushoz fordul, hogy döntést hozzon a végső rendelkezéseket illetően.

16. A kancellária fogalmazza meg és adja ki a közegészségügyi nyílt leveleket és a szállítmány tanúsítványait minden távozó teherhajónak, akár szabadként akár gyanúsként hagyják el a kikötőt.

Nyílt levelekben, amennyiben a kapitány vagy a hajótulajdonos ezt kezdeményezné, rögzíteni kell a kapitány, a tulajdonos, a személyzet és az utasok nevét, életkorát és testalkatát is.

A rakomány tanúsítványa az igazság fényében igazolja a kirakodott vagy berakodott áruféleségek mennyiségét, minőségét és fajtáját, vagy a hajó rakományát a vonatkozó nyilatkozatban foglaltak alapján. A kancellária foglalja írásba és adja ki az utasok egyedi közegészségügyi bizonyítványát is.

A kancellária a rakomány árujegyzéki hátirata, és rendeltetése tekintetében kizárólag azokra a címjegyzékekre hagyatkozik, amelyeket a teherhajó tulajdonosa bocsátott a rendelkezésére.

17. A kancellária mindaddig nem bocsátja ki a közegészségügyi nyílt leveleket, az árujegyzéki hátiratokat, a rakomány bizonyítványait és tanúsítványait, amíg igazolást nem kap a révkapitánytól a horgonyzási és kikötői használati illeték befizetésének teljesítéséről.

A kancellár vagy a helyette eljáró személy teljes mértékben felelős az esetlegesen elkövetett hanyagságért vagy figyelmetlenségért.

18. Amikor egy szabad közlekedésű hajó tiltott de nem gyanús kikötő irányába távozik, kapitánya és tulajdonosa kérvényezheti egy közegészségileg szabad ellenőr felvételét. Ekkor a kancellária az őrház vagy a közegészségügyi megbízott útján engedélyezi az ellenőr behajózását, valamint megadja részére a szükséges utasításokat, amelyekre az ellenőr halálbüntetés terhe mellett fog esküt tenni.

Egy ilyen teherhajó visszatérésekor elegendő lesz az ellenőr nyilatkozata a szabadforgalmi engedély megszerzéséhez.

19. Vesztegzár alatt álló személyek megbetegedése, de még inkább halála esetén a kancellár gondja, hogy szorgalmazza, és egyben bekérje az orvos vagy a sebészmeister látleteit, feljegyzéseit, tanácsait és beszámolóját, illetve az ellenőr jelentéseit, hogy a legteljesebb helyzetjelentést és tájékoztatást továbbíthassa a magisztrátus részére.

20. Azonos elővigyázatosság szükséges a kancellár részéről állatok érintettsége vagy járványos betegsége esetén, és Istennek tetsző legyen, hogy ezektől mindenkoron megóvja Legfelségesebb Uralkodónőnk összes és így legszerencsebb országait és tartományait.

21. A kancellár személyesen vesz részt a közegészségügyi magisztrátus

valamennyi rendes és rendkívüli ülésén. Távolmaradása csak jogszerű okkal és az elnök kifejezett engedélyével lehetséges.

Távolléte vagy akadályoztatása esetén az elnök a helyettesítéséről a fenti 3. bekezdésben foglaltaknak megfelelően rendelkezik.

22. A kancellár hivatalból a helytartóságnak és a közegészségügyi magisztrátusnak van alárendelve.

23. Hivatali rangsorban az utolsó helyet foglalja el.

24. A kancellár vagy helyettese nem fogadhat el, nem követelhet, még kevésbé tanúsíthat ráutaló magatartást arra nézve, hogy a hajósoktól, utasoktól vagy hivatali tisztviselőktől bármilyen illetéket, elismerést, illetve ajándékot kapjon, teljesített vagy teljesítendő szolgálatai vagy hivatali teendői ellenében.

25. Semmit nem tulajdoníthat el a kancellária illeték bevételeiből, viszont az illetékeket maradéktalanul beszedi, mivel azokat Őfelsége vetette ki, és havonként továbbítja a kereskedelmi közpénztárba, miután az elnök elrendelése alapján a valóságos tanácsosok számláit kiegyenlítette.

26. Amennyiben valamelyik valóságos tanácsos akadályoztatva volna, a kancellár kötelessége, hogy tájékoztassa őt mindazon ügyekről, amelyekről a magisztrátusban tárgyaltak.

27. A kancellária napkeltétől délig, és délután két órától napnyugtáig tart nyitva, és az épületet a kancellár és a helyettese semmilyen okra hivatkozva nem hagyhatja el, hogy zavartalan legyen a munkavégzés, és még szorgosabban történjék a teherhajók és a hajósok ügykezelése. Ha valamely tárgyalásra a kancellár lakóhelyének egyik kijelölt helységében kerülne sor, erre azonnal felajánlást kell tennie.

28. A kancellária a közegészségügyi hivatalok és hivatalnokok részére írásos anyagban továbbítja a magisztrátus végzéseit és határozatait, majd örködik azok maradéktalan betartásán.

Örködik továbbá a kancellár az eseti utasítások betartása felett is, elhárítva ezzel a magisztrátustól a hanyagság és visszaélések előfordulásának lehetőségét.

29. Nemesek, mint hivatalon kívüli honi lakosok, gyakornokként dolgozhatnak a kancelláriában, de nem vehetnek részt olyan eljárási cselekményben, amelyek az elnök külön hozzájárulását igényelnék.

Ezekre a gyakornokokra Ő Császári-királyi Felsége kegyes megfontolással fog tekinteni az üressé váló állások betöltésének esetében.

XII. fejezet

Utasítások és megbízatások a révkapitány részére

Minthogy a révkapitány teendői közvetlenül vagy közvetve kapcsolódnak a közegészségi ügyekhez, és az is a feladata, hogy különös gondossággal őrködjék a közegészség állapotát érintő dolgok és történések felett, illetve azokról jelentést is készítsen, Ő császári-királyi felsége a révkapitányoknak Zenggben és Karlobagban legkegyesebben címzetes tanácsosi rangot adományozott.

A révkapitány, feladataihoz és megbízatásához társulva, fenti hivatalánál fogva, továbbá eredeti teendőit illetően, az alábbi felügyeleti jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik.

1. A közegészségügyi magisztrátus címzetes tanácsosaként bejárása és hivatali helye van a nevezett testületben. Ügybuzgalma és szolgálatai révén arra törekedjék, hogy kiérdemelje új hivatali rangját.

2. Midőn a kikötőn belül vagy annak látóterében bármely esemény történik, amely közvetlenül vagy közvetve a közegészség ügykörébe tartozik, arról a révkapitány kötelező jelentést tesz a közegészségügyi magisztrátusnak, majd végrehajtja annak rendelkezéseit és határozatait.

3. A révkapitány felügyeleti jogkörének része, hogy kijelölje a kikötőbe betérő, szabadon közlekedő teherhajók alkalmas helyét, és ügyeljen arra, hogy miközben horgonyt vetnek és megfeszítik a parthoz rögzítő köteleiket, a helyet és távolságot illetően önmagukat és egymást se zavarják vagy veszélyeztessék.

4. Mint közegészségügyi címzetes tanácsos, kötelezően jelenti a közegészségügyi magisztrátusnak vagy a helytartóságnak a beosztott hivatalnokok összes közegészségi törvénysértését, különös tekintettel a veszteglő teherhajókra kirendelt ellenőrökre, továbbá azokra a törvénysértésekre, amelyek a veszteglő teherhajók és azok ellenőreinek élelmezési ellátmányozása kapcsán történhetnek.

5. A révkapitány mindenek felett álló és legelső felügyeleti teendője, hogy a vesztegzár alá helyezett hajók a szabad hajóktól elkülönített helyen horgonyozzanak, továbbá az előbbieket és utóbbiak között semmikor és semmilyen indokolással kereskedés vagy érintkezés se történhessék.

6. Ugyanilyen felügyeleti joga a révkapitánynak, hogy amikor valamely teherhajó gyanús nyílt levéllel érkezik, Zenggben horgonyt csakis a kikötő bejáratánál vethessen, kellő távolságban a tiszta nyílt levéllel érkezettektől, és így közöttük semmikor és semmilyen indokolással kereskedés vagy keveredés ne történhessék. Amennyiben bármely, gyanús nyílt levéllel közlekedő hajó Karlobagba érkezik, a révkapitány gondoskodjék arról, hogy kellő távolságból hozzá közelítve felszólítsa, hogy Trieszt vagy Fiume felé folytassa az útját.

Mint címzetes közegészségügyi tanácsos azon is örködjék, hogy amennyiben a veszteglő teherbárkák holt súlyokat rakodnának, ez az előírások szerint történjék, és ne legyen semmilyen kereskedés vagy keveredés a különböző engedéllyel rendelkező hajók és személyek között.

8.²⁴¹ A révkapitány, mint a közegészségügyi magisztrátus címzetes tanácsosa jelen lehet és segédkezhet a hajóskapitányok és tulajdonosok beszámolójánál és nyilatkozat tételénél, csakúgy, mint az ellenőrök jelentéstételénél és nyilatkozatánál, de tartsa magát ahhoz, hogy jelen legyen és segédkezzék azoknál a nyilatkozatoknál is, amelyeket Zenggben a kancellár előtt tesznek

²⁴¹ Az eredeti anyagban nincs 7. sorszám, vagyis 6. után a 8. következik.

a gyanús nyílt levéllel érkező teherhajók, ez esetben ugyanis köteles a kancellár társaságában megjelenni.

III. fejezet²⁴²

Utasítások annak a tanácsosnak, aki Zenggben a dohánylevelek átrakodását ellenőrzi a vesztegzári raktárakban

1. Zenggben az egyik tanácsos személyesen ellenőrzi a dohánylevelek kirakodását, beléptetését és fogadását a vesztegzári raktárakban, továbbá a vesztegzárra kötelezett személyeket is ellenőrzi, hogy utóbbiakat a melljük rendelt ellenőrök kísérték-e végig a teherhajótól a kijelölt helyükre tartó úton. Nevezett örök, az utasok és az áruk mellett a megfelelő helyen, a közegészségi óvintézkedéseket és szabályokat betartva a kereskedőkre is a legnagyobb gondossággal tekintsenek, nehogy az egyes árufajtákban a rakodómunkások károkat okozzanak, következésképpen azokban minőségre, hajtogatásra, illetve préselésre nézve hátrányos elváltozások vagy károk ne keletkezhesse.

2. A dohányáru kirakodása és raktári elhelyezése után, személyes közreműködésével a tanácsos a kirendelt vesztegzári ellenőrök jelentései alapján három tanúsítványt köteles készíteni a kirakodott és a vesztegzári raktárakban elhelyezett dohányáru minőségéről, mennyiségéről és fajtájáról. Ezek közül egyet magának tart vissza és saját iratai közé helyezi, egyet átad a közegészségügyi királyi kancelláriának, egyet pedig a dohányáru tulajdonosának.

3. A raktárakkal megbízott tanácsos vesztegzári napló címén két könyvet köteles vezetni. Az egyik könyvben pontos és a valóságnak megfelelő jegyzéket készít a veszteglő személyekről, a másik könyvben pontos és a valóságnak megfelelő jegyzéket vesz fel a vesztegzár alá helyezett áruféleségekről, amelyek vesztegzári futamideje attól a naptól kezdődik és számítódik, amelyik napon a raktárakban a hajó rakományának utolsó csomagját kibontották és kitergették. Nevezett jegyzékeket a már korábban előírt iratmintáknak megfelelően kell elkészíteni.

4. Az illetékes tanácsos csak akkor engedélyezi a vesztegzári áruk megtekintését, ha néhány nap már eltelt a szellőztetés megkezdésétől, és ahhoz esetileg szükséges engedélyével a tulajdonos is hozzájárult.

5. A tanácsos nem engedélyezheti dohánylevelek átvételét és fogadását, még kevésbé kiadását a raktárakból vagy a teherhajókról, vagy más áruféleségek áttöltését, a közegészségügyi kancellária rendelkezése és a tulajdonos egyértelmű megbízatása nélkül, amelyeket külön iratcsomóban köteles megőrizni. A raktári átvételnél személyesen kell megjelennie, az elvégzett átömlesztésről pedig a közegészségügyi kancellária részére elkészíti és átküldi az igazolást, összevetve azt a bejelentési jegyzékben szereplő mennyiségekkel, minőségekkel és darabszámokkal.

²⁴² Nyilvánvaló nyomtatási hiba miatt a fejezet sorszáma nem III., hanem XIII.

6. A raktárakban vagy a hajón a szabad forgalomba engedett áruk vagy az áttöltések során a megbízott tanácsos arra ügyeljen, hogy a tulajdonostól visszatartsa az áruknak az örök által hátjegyzettel ellátott listáját, vagy ugyanezen tulajdonos áruátvételi elismervényét.

7. A raktárakkal megbízott tanácsos nagyon is szorgos legyen éberség tekintetében, és győződjék meg arról, hogy az örök és a rakodómunkások is teljesítik-e a kötelelességeiket. Különös éberséget tanúsítson az áruk folyamatos és pontos rendszerezését, tisztítását és kezelését, ugyanígy az utasok és a matrózok használati tárgyait illetően is, utóbbiakat ugyanis kötélre függesztve a szabad levegő hatásának kell kitenni. Ennek érdekében a tanácsos naponként körbejárja és ellenőrzi a raktárakat, hogy személyesen győződjék meg az előírt rendeletek és óvintézkedések betartásáról, kellő figyelemmel szem előtt tartva azt a veszélyt, amely az áruk és személyek közötti bármely kapcsolatból vagy keveredésből keletkezhet. Végül a legnagyobb gondja legyen arra, hogy a raktárak előtt a közlekedő utakat naponta söpörtesse a kellő tisztaság érdekében, és a szemetet a munkások gondosan elégessék.

8. Amennyiben (Isten óvjon ettől) a hajókon vagy a raktárakban a ragálynak bármely jelei mutatkoznának, akár a személyek akár az áruk tekintetében, a tanácsos azonnal különítse el a ragályozódásra gyanús árukat és személyeket a betegség továbbadásának elkerülése végett. Tegyen jelentést a közegészségügyi magisztrátusnak, az pedig a helytartóságnak, majd az a Trieszti Legfelső Közegészségügyi Magisztrátusnak. Ez után a legutolsó visszaérkező utasításokat és rendelkezéseket kell követni, de addig is olyan átmeneti rendelkezéseket hozzon, amelyek hasznosak lehetnek a körülmények ismeretében.

9. Amikor bármely utas, martóz, vagy rakodómunkás a vesztegzárban megbetegednék, a tanácsos ezt jelenti a magisztrátusnak, mert annak rendelkezésétől függ mind a Szentségek kiszolgáltatásának módja, mind pedig az emberbaráti segítség nyújtása. Azonnali vészhelyzetben ideiglenesen a tanácsos is intézkedhet, de mindig legyen tekintettel a közegészségi eljárásokra és óvintézkedésekre.

10. Olyan könyvet is vezessen, amelyben az utasok és a rakodómunkások végakarataival kapcsolatos rendelkezéseket és utasításokat rögzíti. Legkevesebb három tanú jelenlétében hallgatja meg, majd írásban rögzíti az örökhagyó végakaratait, és gondoskodik arról, hogy mindez egy közjegyző által készített okiratba foglaltassék, amennyiben az örökhagyó ezt kifejezetten igényelné.

Az okiratot a tanúk is aláírják, és ha írástudatlanok volnának, elő- és utónévüket is rögzíteni kell a végrendeletben.

Tanácsos, ellenőr vagy rakodómunkás sem lehetnek a hagyaték kedvezményezettei, és végrendeleti megbízottak vagy végrehajtók sem lehetnek. Az ilyen hagyomány és a bizomány semmis lesz, azon eset kivételével, amelyben az örökhagyó, fent nevezettek javára, saját akaratából és saját személyében hagyományozna. Az örökhagyó halálát követően vagy amennyiben a halál végakarata nyilvánítás nélkül történt, a tanácsos egy ellenőr igénybevételével

és segédletével, illetve kettő vagy három tanúval együtt, leltárt készít az ingóságokról, a készpénzről és a használati tárgyakról, majd mindezeket letétbe helyezi.

A leltár másodpéldánya a végrendelek könyvébe kerül, az eredeti példányt pedig át kell küldeni a közegészségügyi magisztrátusnak, majd ennek rendelkezéseitől és megbízatásaitól függően alakul a végrendelet végrehajtása vagy az abban foglalt tárgyak elidegenítése, illetve kiadása.

Amikor bármely veszteglő személy elhalálozott a veszteglés alatt, a tanácsos a végrendelet alapján vagy annak hiányában az elhunyt tehetőségétől függően köteles egy vagy kettő *zecchino*-t²⁴³ visszatartani a szentmise céljára.

11. Bármely utas, matróz, ellenőr, vagy rakodómunkás halála esetén a tanácsos jelentést tesz a közegészségügyi magisztrátusnak. A holttestet senki sem mozgathatja, kezelheti vagy érintheti, az orvos halotti szemléje előtt.

Amikor az orvos a vizsgálat után az engedélyt kiadja, a tanácsos elszállítja és eltemetteti a holttestet két ölnyi²⁴⁴ mélységben, mindenféle halotti lepel nélkül, a várostól távol egy elkülönített helyen, mindig a bevált közegészségi rendszabályok és óvintézkedések betartásával.

Feltéve, hogy a halott fertőzött vagy fertőzésre gyanús volna, a tanácsos megfontoltan intézkedik és meg is győződik arról, hogy a holttestet oltatlan mésszel borították be és a sírgödört földdel alaposan feltöltötték.

12. Dohányáruk és más, nem ragályozódó áru fajták vesztegzári idejének utolsó napján a tanácsos két példányban pontos jelentést kér az ellenőröktől a raktárakban, illetve a teherhajókon lévő áruféleségek mennyiségéről, minőségéről és fajtájáról, majd ezt követően saját maga is meggyőződik azok állapotáról. Ellenőrzi, hogy az általa észlelték megfelelnek-e a jelentésnek. Amennyiben egyezést állapít meg, szabályosan átküldi a közegészségügyi kancelláriának az ellenőrök egyik példányát, hozzá csatolva az általa végzett ellenőrzés tanúsítványát is.

13. A tanácsos vesztegzári személyeknek és árukra sem adhat zárlatot feloldó igazolást a közegészségügyi kancellária egyértelmű utasítása nélkül. Ezeket önigazolásként külön iratcsomóban őrzi, és külön felügyeli a szobák és a raktárak mindenféle szeméttől való megtisztítását és az utóbbi elégetését.

A tanácsos vagy az ellenőr igen körültekintően látogatja a raktárakat, és ha úgy találják, hogy a veszteglő személyek bármely károsodást okoztak volna az

²⁴³ A *zecchino* nevét a velencei dukát (*ducato*) változataként használták, a Velencei Köztársaság pénzverőhelyének (*Zecca*) neve alapján. Első kibocsátása 1284-ben történt. Pontosan megfelelt a Firenzében kibocsátott *fiorino*-nak, vagyis 3,545 gramm volt és 24 karátos aranyból verték. A későbbiekben a súlya kis változásokkal 3,494–3,559 gramm között mozgott. Utolsó kibocsátásra 1797-ben került sor

²⁴⁴ *Due braccia* az eredeti szövegben, amely tengerészeti szóhasználatban (itt ez valószínűsíthető) a kitárt karok (*brachia*) ujjvégei között mért távolságnak felelt meg (1,83 m). Elméletileg szóba jöhet még a könyök is, amelynek hossza Itáliában kb. 52–74 cm. között változott, ez azonban valószínűtlen, mivel a sír mélysége kb. 1–1,5 méter között lett volna.

ajtókon, ablakokon és a padlón vagy más helyeken, illetve bármely más előforduló károkozás esetében, kötelezően felszólítják az érintetteket az összes okozott kár megtérítésére. Vonakodás esetén fel kell függesztetni a zárlatot feloldó engedélyek kiadását, és ennek megfelelően jelentést kell tenni a magisztrátus részére.

14. Amennyiben bármely kapitány, tulajdonos, írnok vagy utas hajlandó a ruházatát kicserélni a hajó fedélzetén vagy a raktárakban, hogy a veszteglés idejéből öt nap kivételes kedvezményben részesüljön, a tanácsos köteles megjelenni és figyelemmel kísérni a ruházat cseréjét.

15 Szabad közlekedésű személyek, így a rokonok sem ülhetnek egy asztalhoz az utasokkal, matrózokkal, ellenőrökkel vagy rakodómunkásokkal.

16. Ha olyan levelek kerülnének elő, amelyek anyagmintát vagy más ragályozódó anyagot tartalmaznak, avégből, hogy a kereskedők se szenvedjenek károkat, tiszta vagy gyanús nyílt levéllel érkező teherhajók esetében engedélyezhető, hogy ezeket a mintákat kezelésbe vegyék a tanácsos irányításával. Utóbbi erről külön feljegyzést készít, és a mintákat ugyanolyan szellőztetés, tisztítás, és veszteglés alá helyezetteti, mint a hajó bármely más rakományát, mindezt magán a hajón vagy a raktárak valamelyikében végezve, a megfüstölt leveleket pedig a közegészségügyi kancelláriához továbbítja.

17. Raktárakban, vagy veszteglő személyektől bármely más helyen, szabadon közlekedő emberek iratokat nem fogadhatnak el anélkül, hogy azokat előzetesen kénes füstöléssel nem kezelték volna.

A tanácsos, az ellenőr vagy segédje,²⁴⁵ a füstöléshez az átveendő papírokat először egy felhasított nádszál végére kéri rátűzni, de a munkájukért nem fogadhatnak el semmilyen díjazást vagy ajándékot.

Azokat a tanúsítványokat, amelyekért a kapitány vagy az utasok folya-
modhatnak, a tanácsos vagy az ellenőr adja ki, mivelhogy ezek jogi és közegészségügyi szempontból is közhitelesnek számítanak, és 2 lírát fogadhatnak el minden egyes tanúsítvány ellenében.

Továbbiakban Karlobagban a közegészségi megbízott a veszteglendő személyek, áruk és fogadható teherhajók tekintetében a jelen fejezetben foglaltakhoz tartja magát és ezek szerint fog eljárni, mindig szem előtt tartva azokat a lehetséges megoldásokat is, amelyek az ezt megelőző fejezetekben foglaltattak.

²⁴⁵ *Guardia assista* (olasz) = segédellenőr, amely szolgálati beosztás itt található először a szövegben.

XIV. fejezet

A közegészségügyi őrház felügyelőjéről, illetve ellenőreiről

1. Az őrházi felügyelő érvényes kinevezése és elbocsátása a Nagyméltóságú Legfelső Kereskedelmi Igazgatósághoz tartozik, Zenggben a helytartóság felterjesztése alapján, azonban ideiglenes kinevezés és elbocsátás tekintetében a helytartó is intézkedhet.

Ellenőrök kinevezésében és elbocsátásában a helyi közegészségügyi magisztrátus illetékes.

2. Az ellenőrök, rendelkezés és utasítások tekintetében nevezett őrházi felügyelő alá tartoznak, akivel szemben tiszteletet, alávetettséget és alárendeltséget kötelesek tanúsítani.

3. A felügyelő kötelező feladata, hogy előmozdítsa, fenntartsa és ápolja a nyugalmat és az egyetértést, mind az őrházban, mind pedig a hajókon, oly módon, hogy megakadályozza, lecsendesíti és elfojtja a vitákat és veszekedéseket. Ennek érdekében közhatalmat gyakorolhat, hogy olyan esetekben, időkben és körülmények között intézkedhessék, amelyekben minden időhúzás veszedelemmel járna, azonban mindenről azonnal jelentést kell tennie a magisztrátus részére.

4. Nevezett felügyelő az őrházban köteles tartózkodni napkeltétől tizenegy óráig, és két órától, ebédjének elfogyasztása után a nap lenyugvásáig.

5. Függelmét illetően, közegészségi ügyekben a helytartó, mint magisztrátusi elnök és a teljes magisztrátus alá van rendelve. Tengerészeti és révkikötői ügyekben egyetértésben és tiszteletadással, a révkapitánnyal köteles együttműködni.

6. Az őrházi felügyelő tartsa távol magát minden szenvedélytől és időmúlástól, amelyek elvonnák a figyelmét a legfontosabb hivatali teendők gyakorlásától.

7. Nem engedheti meg magának, hogy részrehajlóan viselkedjék, vagy ösztönök, illetve érdekek vezéreljék.

Ezért tehát semmilyen címen vagy magyarázattal nem fogadhat el bármely viszonzatszolgálatot, kedvezményt, jogelőnyt vagy ajándékot, és még kevésbé követelheti ezeket az ellenőröktől, a veszteglő kapitánytól vagy az utasoktól, még akkor sem, ha a juttatás csak valamely csekély élelmiszerféleség volna. Mindezt megelőzendő, az ilyen eset azonnali hivatalvesztéssel jár, illetve pénzbeli vagy testi büntetéssel, amelynek mértékét a jogellenes cselekmény természete és körülményei fogják meghatározni.

8. Az őrházi felügyelő és az ellenőrök, saját maguk vagy mások hasznára, közvetlenül vagy közvetve egyetlen áruféleséggel sem kereskedhetnek, még kevésbé fogyaszthatnak azokból, sem a vesztegzári időszakban, sem pedig az áruk feloldását követően.

9. Amikor az őrházi felügyelő a fenti 4. § szerinti órákban távol van a hivatali helyétől, gondja legyen arra, hogy azt kulcsra zárja, és a kulcsot magánál tartsa.

10. Amikor a hivatalban, a lakóépületekben, vagy az őrház kerítésén bármely javítás vagy helyreállítás válnék szükségessé, az őrházi tisztviselő erről a magisztrátust értesíti.

11. Mindig legyen gondja arra, hogy egy ellenőr állandóan figyelje a hivatalba belépőket és távozókat, továbbá semmilyen kereskedés vagy keveredés ne történjék a veszteglő személyekkel, még kevésbé cseréljenek gazdát fogékony vagy nem fogékony áruféleségek vagy irományok a szükséges közegészségi szabályok megkerülésével. Az ellenőr ezért a munkájáért semmilyen díjazást vagy ajándékot sem követelhet.

12. Az őrházi felügyelő minden szorgosságával arra törekedjék, hogy tudomása legyen a kirendelt ellenőrök, továbbá a veszteglő személyzet és a kapitány viselkedéséről és mindenkori állapotáról, így a kancellár útján minden eseményt és történetet jelentsen a magisztrátusnak, ha azok hatással volnának a közegészségi helyzetre, a magisztrátusra vagy a közegészségügyi őrházra.

13. Mindig legyen tekintettel a magisztrátus valamennyi eseti és általános határozatára, különösen pedig azokra a szakaszokra, amelyek végrehajtása közvetlenül vagy közvetve a saját hatáskörébe tartozik.

14. Különösen örködjék azon, hogy a közegészségi óvintézkedések és eljárások következetesen vétessenek számításba és alkalmazásba, és a kancellária útján jelentse a közegészségügyi magisztrátusnak azokat a hanyagságokat és törvényellenes cselekedeteket, amelyek elkövetői ellenőrök, kapitányok vagy éppen a kereskedők is lehetnek.

15. Vesztegzári munkára értelmes és alkalmas ellenőröket küldjön a forgó munkarend szerinti szolgálatra, hogy a munkavégzés előnyt vagy hátrányt senkinek se jelenthessen. Ennek érdekében a forgó-rendszer táblázatát az őrház egyik falára kell kifüggeszteni.

16. Keresztvitorlás teherhajók észlelésénél (ha nem lehetséges a pontos azonosítás) az őrházi felügyelő vagy egyik ellenőre egy csónakkal közelít a hajóhoz, azonosítás és tájékozódás céljából, hogy megtudja, honnan érkezik, milyen nyílt levéllel és milyen rakománnyal.

17. Minden hajó érkezésénél azonnali írásbeli jelentést tesz a helytartónak a szokásos jegyzék útján, jelezvén a hajó és a kapitány nevét, a rakomány természetét, továbbá azt, hogy a kikötő a végcélja vagy csak átmenő állomása.

18. Hajók fogadásának rendje és eljárása, nyilatkozatok felvétele, ellenőrök fedélzeti vagy megfigyelői telepítése, teherhajók kikötői befogadása, dohányáru raktárakba szállítása, vesztegzári hajókról a rakomány szabad forgalomba helyezése, fertőzésre nem fogékony áruknak a fedélzeten való tisztítása és átvétele, a vesztegzár tartama, lefolyása, és a zárlat feloldása tekintetében az őrházi felügyelő a hivatalára nézve kötelező utasításokat és megbízatásokat tartalmazó közegészségügyi óvintézkedések és eljárások rendelkezéseit vegye figyelembe. Várja meg és hajtsa végre a magisztrátus általános és eseti végzéseit, és azokat az utasításokat, amelyeket a magisztrátus a jövőben ad ki vagy korábban adott ki a részére.

19. Egyetlen egy szabad forgalmú bárkának sem engedélyezi, hogy a beérkezett teherhajóhoz közelítsen vagy vele tárgyaljon, csakis akkor, ha a kapitány nyilatkozott az őrházban, és a szabadforgalmi engedélyt is megszerezte. Még kevésbé engedi meg a nyilatkozat megtétele előtt az áruk kirakodását, az utasok és a személyzet partra helyezését.

20. A legnagyobb szorgossággal fogadja a szabad nyílt levéllel közlekedő teherhajók szóbeli nyilatkozatát, de előtte a kapitánynak vagy a tulajdonosnak se adjon lehetőséget arra, hogy bárkivel is értekezzen.

Nyilatkozattételnél senki más nem lehet jelen, csak a nyilatkozó személyek, és a valóságos tanácsosok. Felvételénél az őrházi felügyelő vegye számba a személyzetet és vesse össze a nyílt levélben foglaltakkal. Ezt a számbavételt és összevetést a nyilatkozatban is fel kell tüntetni. Valamennyi nyilatkozat egy különálló nyilatkozási napló című könyvben rögzítendő, amelyet számozott tartalomjegyzékkel ellátva a legnagyobb pontossággal kell vezetni.

21. Amennyiben bármely hajóskapitány vagy tulajdonos, sorscsapásszerű eseményre²⁴⁶ hivatkozó nyilatkozat felvételéhez jegyző, biztosítási szakértő,²⁴⁷ vagy a kancellár jelenlétét igényelné, annak írásbeli rögzítése és megfogalmazása érdekében az őrházi felügyelő kellő előzékenységgel intézkedjék. Összehívja a jegyzőt, a biztosítási szakértőt vagy a kancellárt, hogy közülük egyik vagy másik vezesse a sorscsapás szerű esemény rögzítését, azonban folyamatosan ügyeljen arra, hogy mindenki betartsa a közegészségügyi szabályokat és óvintézkedéseket.

22. Az őrházi felügyelő „veszteglő hajók naplója” címmel valósághűen és pontosan vezet egy könyvet a számára előírt alakiságnak megfelelően.

Vezet továbbá ugyancsak pontosan és valósághűen egy külön könyvet „szabad közlekedésű hajók naplója” címmel, amelyben feljegyzi a kapitány elő- és utónevét, érkezésének napját, a helyet ahonnan érkezett, továbbá a rakomány mennyiségét és minőségét.

23. Az őrházi felügyelő vagy az ellenőrök jelen vannak a kirakodásnál, vagy a nem ragályozódó áruk fedélzetről való átömlesztésénél, de egyetlen egy kirakodást vagy átömlesztést sem engedélyeznek a közegészségügyi kan-

²⁴⁶ *Prova di fortuna*: Olyan közokirat, amelyet a hajóskapitány a rendeltetési kikötőjének illetékes hatóságánál készített, megerősítve a személyzet tagjainak vallomása által, arra vonatkoztatva, hogy milyen lehetséges károk keletkeztek a berakodott árukban olyan váratlan események kapcsán, amely a hajót általában vagy az árukat érték be- és kirakodás során (özönvíz szerű esőzés, fenékvíz, a raktér elöntése vagy hasonló események). Ez az eljárás arra irányult, hogy az esetlegesen felmerülő károk tekintetében kizárhassa a szállítmányozó felelősségét.

²⁴⁷ *Attuario*, amelynek egyik jelentése olyan biztosítási szakember, aki statisztikai módszerekkel kockázat elemzéssel foglalkozik, jelen esetben tengerhajózási kockázatok elemzésével. Itt első sorban erre a foglalkozásra kell gondolni. Számításba jöhet még olyan bírósági hivatalnok is, aki a tárgyalások folyamán készít hiteles jegyzőkönyvet és ennek megőrzésére, vagy valamilyen eljárásközi okirat kiadmányozására hivatott.

cellária egyértelmű utasítása nélkül. Utóbbi részére jelentés küldendő, mind a kirakodás, mind az átömlesztés elvégzéséről.

Az őrházi felügyelő és az ellenőrök kellő éberséggel és bizonyossággal ügyeljenek arra, hogy minden átömlesztés a kötelező eljárási rend szerint és annak betartásával történjék. Óvintézkedéseknél és eljárási rend szerinti tisztításnál még inkább szükséges az éberség és a bizonyosság fenntartása, hogy az ilyen kirakodások és átömlesztések során titokban nehogy előforduljon valamilyen ragályozódásra fogékony anyag bekeverése és átjuttatása.

24. Az őrházi felügyelő kellő figyelemmel emlékeztesse az ellenőröket kötelező teendőikre, folyamatosan utasítsa őket kötelességeik még pontosabb teljesítésére, és éberen figyelje, hogy teendőiket hibátlanul és közmegelegedésre végezzék. Különös gondja legyen arra, hogy a veszteglő teherhajó soha ne kerülhessen ki az ellenőrök látóteréből, és hogy az őrház kapujánál vagy kerítésénél, személyek és áruk tekintetében semmilyen zavaros helyzet, keveredés vagy közösködés ne jöhessen létre.

25. Amennyiben a teherhajón bármely ragály jelentkeznék, vagy annak csak a gyanúja is felmerülne, illetve közegészséget érintő más esemény történne, a felügyelő a kancellár útján azonnal jelentést küld a közegészségügyi magisztrátus részére.

26. Amikor bármely utas, matróz vagy ellenőr megbetegszik, a felügyelő, kötelességéhez híven az eseményt azonnal jelenti a kancellárnak, majd megvárja és végrehajtja a magisztrátus által kibocsátott, illetve kibocsátandó utasításokat és rendelkezéseket, mind a Szentségek kiszolgáltatása, mind az emberbaráti segítség tekintetében. Sürgős és veszélyes esetekben az őrházi felügyelő átmeneti intézkedésekre is jogosult, de mindig köteles betartani a közegészségügyi óvintézkedéseket és eljárási rendet.

27. Amennyiben bármely matróz vagy utas végrendelkezést akar készíteni vagy készíttetni, a felügyelő ebben nem akadályozhatja, és engednie kell, hogy az örökhagyó az akaratát teljesen szabadon és az előírások, illetve a vonatkozó alapelvek szerinti alakiságnak megfelelően kinyilváníthassa. Olyan esetekben viszont, amelyekben a végrendelkezés érvényességének nagyobb nyomatéka végett az örökhagyó igényt tartana tanúk, közjegyző vagy a kereskedelmi cégjegyzék vezetőjének²⁴⁸ bevonására, az őrházi tisztviselő készséggel igyekezik teljesíteni a végrendelkező jogos kérését, és gondoskodik a tanú vagy a közjegyző jelenlétéről, mindig betartva a vonatkozó közegészségügyi eljárásokat és óvintézkedéseket, hogy az örökhagyó rendelkezését az általa igényelt hivatalos személyek hitelesítsék.

28. Utas, matróz vagy ellenőr halála esetén az őrházi felügyelő a kancellár útján azonnal jelentést tesz a közegészségügyi magisztrátusnak, majd megvárja és végrehajtja annak utasításait, egyfelől a közegészségügyi orvos

²⁴⁸ *Publico registro*, amelynek jelentése a szöveggörnyezet alapján a *publico registro di commercio*-val azonosítható, tehát a kikötőben a kereskedelmi cégjegyzéki hivatal vezetőjétől van szó.

által végzendő halottkémlés, másfelől a holttest eltávolítása és eltemetése tekintetében.

29. Teherhajók veszteglésének utolsó napján az őrházi felügyelőnek legyen gondja arra, hogy új ellenőrt jelöljön ki és küldjön a hajó fedélzetére, aki pontos általános szemlét végez a matrózok és az utasok használati tárgyai tekintetében, meggyőződve arról, hogy a kisebb és nagyobb ládákat mind felnyitották és a tárgyakat kiszellőztették. Szemlézi továbbá, hogy a fedélzeten olyan áru nem maradt hátra, amely fogékony volna a ragály felvételére, valamint a teljes személyzet, az utasok és az ellenőrök is jó egészségnek örvendenek, végül pedig az általa megszámlált személyek száma megegyezik a nyílt levélben, illetve a nyilatkozatban foglaltakkal.

Miután az őrházi felügyelő fogadta az ellenőr beszámolóját, ő is jelentést tesz a közegészségügyi kancelláriának, amelynek eseti utasítása nélkül a hajót és az utasokat sem lehet feloldani a zárlat alól.

30. Amikor a hajókat feloldották a zárlat alól, az őrházi felügyelő kötelessége figyelmeztetni a kapitányokat és a tulajdonosokat a révkapitányi hivatalban való jelentkezésre, hogy a hivatal jegyzékbe vegye az egyes hajókat és azok rakományát. Az őrházi felügyelő a figyelem felhívásáról visszaigazolást kér az érintettektől és azt meg is őrzi, saját hivatalának érdekében.

31. Önmaga igazolására és a tények bizonyítása céljából külön iratcsomóban őrzi a közegészségügyi kancellária összes parancsát, jegyzékét és rendelkezését.

32. Személyesen vagy egy ellenőr közbejöttével, egy nádszál felhasított végére tűzve fogadja az összes levelet és iratot, ha azokat a veszteglő személyek átadni szándékoznak. Az eljárásért az őr nem kaphat, még kevésbé követelhet bármely ajándékot vagy áruféleséget.

A levelek és iratok kénnel megfüstölendők, majd kiadhatók, de az eljárás során az alábbi rendelkezéseket kell követni.

Főhatósági vagy magisztrátusi leveleket az őrházi felügyelő azonnal átadja a közegészségügyi magisztrátusnak, és a további leveleket egészen addig visszatartja, amíg megérkezik a magisztrátus feloldó hozzájárulása.

A felügyelő, a kapitányok, vagy az utasok által ismert személyekhez címzett levelek, beszámolók és iratok személyesen vagy az ő képviselőinek közvetlenül átadhatók.

Jelen nem lévő személyeknek az őrházi tisztviselő egy ellenőr kiküldésével kézbesíteti a leveleket vagy iratokat, és a címzettek levelenként vagy iratonként az ellenőrnek 1 *soldo*-t fizetnek.

A tartomány más részeibe címzett leveleket és iratokat a postahivatalnak kell átadni.

Azokat a leveleket, amelyek valamilyen anyagmintát, vagy más, ragályozódásra fogékony anyagot tartalmaznak, a felügyelő visszatartja, és a további teendőiről a szükséges eligazítást a kancelláriától kapja.

33. Az őrházi felügyelő vagy az ellenőrök térítésmentesen adják ki azokat

a tanúsítványokat, amelyeket a kapitányok, utasok és kereskedők igényelhetnek, és ezeket a valóságnak megfelelően, jogszerűen és a közegészségügyi szempontok szerint kötelesek kiállítani.

34. Az őrházi felügyelő nem engedélyezheti, hogy szabad emberek az őrház kerítésén belül a vesztegzár alatt állókkal közösen étkezzenek. Élelmiszerek és ivóvíz szállításakor a veszteglők részére, a felügyelő különösen ügyeljen arra, hogy az átadást kellő távolságból végezzék a megfelelő óvintézkedések mellett, és pénzürmék átvétele csak sós vízben való áztatás után történjék.

XVI. fejezet

Utasítások Zengghen a közegészségügyi orvosnak, és Karlobagban a közegészségügyi sebészmesternek

1. Zengghen a városi orvoson kívül más nem lévén, szükség esetén ő látja el a közegészségügyi teendőket, Karlobagban pedig orvos hiányában a sebészmester, olyan javadalmazás ellenében, amely arányos az általa végzett szolgáltatással.

2. Egyik és másik is a vonatkozó ügyekben a helytartó és a közegészségügyi magisztrátus alárendeltségében dolgozik.

3. Közegészségi ügyekben hivatali hatalommal, alanyilag és ideiglenesen sem rendelkeznek, szintűgy a magisztrátusban sem, kivéve azt a hivatali hatalmat és azokat az intézkedéseket, amelyekkel akkor élhetnek, ha a magisztrátustól kaptak felhatalmazást egyes hatáskörök átvételére és gyakorlására.

4. Az orvos, illetve a sebészmester azokon a magisztrátusi üléseken és megbeszéléseken vehet részt, amelyekre meghívták őket, de ilyen alkalommal az üléseken, illetve megbeszéléseken nem szavazhatnak, tehát csak tanácskozási joggal rendelkeznek.

5. Magisztrátusi megkeresésre az orvos vagy a sebészmester írásba foglalja az észrevételeit és tanácsait, mind ragály, mind pedig járvány idejében.²⁴⁹

6 Bármely váratlan esemény²⁵⁰ kapcsán az orvos vagy a sebészmester, kelő jogosultság és a magisztrátus kifejezett engedélye nélkül, nem távozhat a város területétől.

7. Az orvos vagy a sebészmester, felszólítás esetén a legnagyobb éberséggel és pontossággal végzi és teljesíti a közegészségügyi magisztrátus vagy a kancellária által kiadott vagy kiadandó utasításokat a szemlézések és megfigyelések idejét és érdemét illetően, a hajó személyzete, az örök és az utasok körében, a raktárakban és a teherhajókon a vesztegzár időszakában, vagy a zárlat feloldása előtt. Ennek során cselekedeteiben minden szorgosságát és

²⁴⁹ *tanto nell'occasioni di contagio, quanto in quelle d'epidemie*, vagyis a korabeli orvosi járványügyi doktrína értelmében a ragály (*contagio*) és a járvány (*epidemie*) két különböző jelenség.

²⁵⁰ *Incidente*, amely mint incidens vagyis esemény, a korabeli tiltásoknak megfelelően valamilyen (többnyire járványos) betegség kitörésének kezdeti jeleire vonatkozik.

elővigyázatosságát leginkább arra fordítsa, hogy észlelje és jelentse a betegségeket és a beteg személyeket. Vizsgálatairól és megfigyeléseiről a kancellária útján tesz írásbeli jelentést a közegészségügyi magisztrátusnak, amelyben feltárja a mindenkori közegészségi helyzetet a személyzet, az ellenőrök és az utasok körében.

8. Amennyiben a pestisnek bármely tünete vagy gyanúja jelentkeznék az ellenőrök, a rakodómunkások vagy az utasok között, akik a vesztegzári időt a hajó fedélzetén vagy annak belső terében, illetve a raktárakban töltik, az orvos vagy a sebészmester naponta kétszer tart szemlét, hogy minél részletesebben összegezze a felismeréseit és megfigyeléseit, mind a betegséget, mind a betegeket illetően. Személyesen segédkezik továbbá mindazon rendelkezések végrehajtásában, amelyek leginkább alkalmasnak mutatkoznak a betegség elfojtására vagy szomorú következményeinek megelőzésére. Amennyiben a közegészségügyi magisztrátus ennek szükségét látná, vagy ettől előnyöket remélne, az orvos vagy a sebészmester is köteles a vesztegzárba vonulni, hogy közvetlenebbül és helyben, nagyobb erőfeszítéssel munkálkodjék a közegészségi helyzet javításán.

Az orvos vagy a sebészmester a közegészségügyi magisztrátusnak a kancellária útján teszi meg mindenkori valósághű, tájékoztató és tanácsadó jelentéseit, majd visszafelé ugyanezen az úton, vagy a testületi üléseken előszóban kapja meg a magisztrátustól a rendelkezéseket és az utasításokat.

9. Az orvos vagy a sebészmester a közegészségügyi magisztrátus által kiadott vagy kiadandó rendelkezéseket hajtja végre és ezekről köteles jelentést tenni.

10.²⁵¹ Az orvos vagy a sebészmester ahhoz tartsa magát, hogy minden erejével a magisztrátust és a közösséget szolgálja. Minden közegészségi esemény, vagyis emberek és állatok járványa vagy környezeti veszélyek kapcsán mindketten a legjobb képességeik bevetésével és felajánlásával, és kellő együttérzéssel munkálkodjanak a közegészség megőrzésén vagy a járvány elfojtásában. Ilyen esetekben az orvos vagy a sebészmester nemcsak a magisztrátusnak és a nagyközönségnek tartozik elszámolással saját figyelmetlenségét és hiányosságait illetően, hanem sorolja fel azokat a sérénységeket, előrelátást és cselekedeteket is, amelyeket képességeik szerint kifejthettek volna, de mégsem éltek velük a közegészség előmozdítása és állapotának javítása érdekében.

Minthogy a megfigyelések, különösen pedig a természeti környezetből eredő tényezők észlelése jelentős mértékben segítik a járványok megelőzését, másfelől az ilyen szorgosság és megfigyelések a közönséges betegségek²⁵² megelőzéséhez is nagyban hozzájárulhatnak, a közegészségügyi orvos arra is köteleztessék, hogy minden évben részletes jelentést terjesszen a közegészség-

²⁵¹ Sorszámzási hiba van a szövegben, ugyanis a 9. szám után a 11. következik.

²⁵² *Infermitá*, tehát nem ragályos vagy járványos betegségről van szó.

ügyi magisztrátus elé saját megfigyeléseiről a levegőt, a vizeket, a legelőket, és a termőföldek hozamát illetően.

Szentséges Ő császári királyi felsége meghatalmazásával, a Legfőbb Kereskedelmi Igazgatóság Tanácsában, valamennyi ausztriai tengerpartot illetően, Triesztben, 1757. december 15-én.
Giuseppe Marino Voxilla

SZABÁLYZAT ÉS UTASÍTÁSOK AZ AUSZTRIAI TENGERMELLÉK KÖZEGÉSZSÉGÜGYI HIVATALAI RÉSZÉRE

Császári-királyi rendelet

1764. március 18.

Megelőzési rendszabályok és vonatkozó utasítások közegészségügyi hivataloknak, megbízottaknak, adószedőknek, hivatalsegédeknek, és öröknek, helybélieknek és katonáknak az ausztriai Tengermellék sík és domborzatos szakaszain.²⁵³ Kizárás és eltiltás különös eseteiben ugyanazon Tengermellékkel határos vagy ahhoz közeli tartományok részére.

Mi, Mária Terézia, Isten kegyelméből a Római császárné, Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia stb. királynője, Ausztria stb. főhercegnője, Toscana stb. nagyhercegnője stb., stb.

Ezennel részesítjük császári-királyi kegyességünkben Ausztriai tengermellékünk valamennyi és minden hűséges és engedelmes lakosát és alattvalóját, legyenek bármely méltóságban és rendiségben, és legkegyesebben az alábbiakat hozzuk tudomásukra.

Egészségügyi főbizottságunk Bécsben, trieszti kereskedelmi intendatúránk és közegészségügyi magisztrátusunk²⁵⁴ segédletével, azon szorgoskodik, hogy mind hatékonyabban vegye elejét azoknak a nem kívánatos eseményeknek, amelyek Ausztriai tengermellékünk sík és domborzatos részein jelentkezhetnek. Nem kevésbé tesznek így alattvalóink kereskedelmi, katonai, és pénz-

²⁵³ *Nelle spiagge e coste del litorale austriaco*, vagyis egy olyan helymeghatározás, amelyben a tenger és a szárazföld partvonalára három fogalom található. A *litorale* az ókori latin *litus* melléknévi alakjából (litoralis) alakult ki, és általában a szárazföld tengermelléki területét jelenti. A latin *costa*, bordát, oldalt jelent és olaszul a tengerrel (vagy tóval) határos szárazföldi szegélyt jelenti, de „dombhát, hegyoldal, emelkedő, lankás” terület megnevezésére is használatos. *Spiaggia* néven a sík, homokos tengerpartot határozzák meg, amelyre magyarul a germán eredetű *strand* szót is alkalmazzuk. Mindezek megfontolásával célszerű a tengermellékre a „sík és domborzatos” jelzőt használni.

²⁵⁴ *Magistrato*, a latin *magistratus* megfelelője, egyaránt jelenthet hivatalt vagy hatóságot, azonban magyarul a „hatóság”, mint elvont fogalom, közhatalmat gyakorló szervezet jelent, a hivatal viszont ennek a fizikai megjelenése, épülettel, felszereléssel és személyi állománnyal együtt. Azért a továbbiakban átfogó jelentésben a magisztrátus fog szerepelni.

ügyi törvényhatóságainknál, Krajna tartományban,²⁵⁵ illetve Gorizia és Gradiška hercegségben,²⁵⁶ hogy szorgos őrizetet és valódi védelmet hozzanak létre ugyanezen a partszakaszon annak érdekében, hogy amennyire csak lehetséges, minden szándékos cselekményt megelőzzenek, amelynek elkövetése károkat okozna a közegészség ügyének, következésképpen így óvják a Tengeremelléket mindenféle baljós eseménytől. Összeállítván és előterjesztvén a szabályzatot, amely különböző óvintézkedéseket és vonatkozó utasításokat tartalmaz az alábbi sík és domborzatos tengerparton létesített és létesítendő közegészségi hivataloknak és azok hivatalnokainak, azt kegyesen jóváhagytuk és megerősítettük, majd köztudomásul vétel végett és betartandó szabályként közhírré tettük, egyszerűen azért, hogy a követendő szabályokat mindenki közvetlenül megérthesse, együttesen a törvénysértőkkel szemben kihirdetett, jelen szabályzatban foglalt büntetésekkel.

Ennek megfelelően hirdetjük ki, rendeljük el, és parancsoljuk az alábbiakat.

1. Jelen szabályzat pontosabb értelmezése érdekében, elsődleges tengeri kikötőkkel Trieszt, Fiume, Zengg, Buccari és Karlobag rendelkezik. Másodlagosak azok a kikötők, ahol közegészségi hivatal vagy vámház sem működik, azok a kikötők pedig, amelyekben egyik sem található, holt tengeri kikötőknek²⁵⁷ értendők.

2. Mint ahogyan az elsődleges kikötőkre az általános közegészségügyi szabályok vonatkoznak, amelyek módosulhatnak a körülmények, mindenkor feltű gonddal kiadott uralkodói leirataink,²⁵⁸ vagy a trieszti közegészségügyi magisztrátus határozatai által, jelen szabályzat hatálya alatt csak a másodlagos és a holt tengeri kikötők állnak.

3. Holt tengeri kikötőkben hajókat semmilyen indokkal nem lehet fogadni, és bármely címen kikötési engedélyt sem szerezhhetnek, úgy sem, ha honi illetékességük volnának, és szabad nyílt levéllel, szabad kikötőből érkeznének! Azokat a hajókat, amelyek tulajdonosai vagy kapitányai arra vetemednének, hogy önhatalmúlag kikötési engedélyt követeljenek, ha nincsenek közegészséget befolyásoló vagy fenyegető körülmények, le kell foglalni és átadni közegészségügyi pénztárnak vagy az illetékes eljárásának. A továbbiakban,

²⁵⁵ *Provincia del Cragno* (olasz) a mai Szlovéniának megfelelő terület. Szlovén nyelven Kraina, németül Krain.

²⁵⁶ *Contee di Gorizia e Gradisca* (olasz) hercegi rangra emelt grófság. Gorizia német neve Görz, a terület ma az olasz–szlovén határvidéken helyezkedik el.

²⁵⁷ *Porti morti* (olasz)= holt kikötő, vagyis használaton kívüli kikötő. Korabeli magyar megnevezése, a „holttengeri kikötő” az 1766. évi augusztus hó 25-én kiadott büntetőjogi rendeletben olvasható. Ilyen írásmóddal azonban a szentföldi Holt-tenger kikötőjeként is értelmezhető, ezért a korhű fordítás követelményeinek is megfelelően, a „holt tengeri kikötő” a legpontosabb megnevezés.

²⁵⁸ Az uralkodói leirat *rescritti* megnevezése csak ezen a helyen fordul elő a teljes szövegben. Jelen összefüggésben a leiratok enyhítő vagy kedvezőbb változtatásokat íráskor elő a hatályos, szigorú rendelkezésekkel szemben.

függetlenül a hajó elkobzásától, a teljes személyzetet büntetőjogilag kell eljárás alá vonni és elítélni.

4. Következésképpen minden bárka először valamely másodlagos kikötőben köteles nyilatkozatot tenni, ahol bemutatja nyílt levelét a közegészségügyi megbízottnak vagy a hivatalsegédnek,²⁵⁹ aki kiadja az érvényes befogadási és kikötési engedélyt, majd ezt követően a hajó holt tengeri kikötőbe²⁶⁰ is betérhet, ott kiköthet, és erről elismervényt is kaphat.

5. Ha egy bárka közvetlenül nem menekülhet be egy másodlagos kikötőbe, tűrnie kell, hogy holt tengeri kikötőben találjon oltalomra,²⁶¹ és egészen addig ott marad, amíg az időjárás megengedi, hogy áthajózzon és nyilatkozatot tegyen egy másodlagos kikötőben.

6. Ilyen tartózkodás teljes ideje alatt, vagyis a lehetséges veszélyes időszak folyamán és annak végéig a hajót éjjel és nappal örök vigyázzák. A veszély elmúltával, amely indokolta vagy indokolhatta az őrség állomásoztatásának rendkívüli körülményeit, az őrzés megszüntethető, és az őrség visszavonható, azonban a hajó személyzete a második pontban foglalt büntetés²⁶² terhe mellett nem szállhat partra, és kapcsolatot sem vehet fel a helybéliekkel, mielőtt a jogszerű kikötési engedélyt ténylegesen megszerezte volna.

7. Annak okán, hogy a másodlagos kikötők az érintett alattvalók nyelvén is érthetők legyenek, ezek név szerint a következők: Buccarizza, Porto Ré,²⁶³ Volosca, Lovrana, Moschienizze, Czerpueniza, Novi, San Giorgio és Jablancz! Az illetékes hatóságok vagy magisztrátusok ennek megfelelően adjanak részletes utasításokat a közegészségügyi megbízottnak, hogy a jelen szabályzatban e tekintetben foglaltakat semmiképpen ne legyen módjuk másként értelmezni.

8. Magától értetődik, hogy a fentiekben megnevezett kikötőkbe csak szabad nyílt levéllel szabad helyről érkező teherhajók térhetnek be, arra azonban nincs mód, hogy ezt olyanok tegyék, amelyek bármely, netán ideiglenes korlátozás vagy amint mondják, megfigyelés alatt állnának, ezeket ugyanis az elsődleges kikötőkbe kell továbbküldeni.

9. A Tenger mellék elsődleges kikötőibe kell azonos módon elutasítva átírányítani azokat a hajókat is, amelyek jöllehet szabad nyílt levéllel közleked-

²⁵⁹ *Deputato o fante di sanita*, vagyis a másodlagos kikötőben ez a két személy képviseli a közegészségügyi hatóságot, ahol közegészségügyi hivatal és vámház sem működik.

²⁶⁰ Ennek a szakasznak az értelme szerint a „holt tengeri kikötő” olyan hely, amely távolsági tengerhajózásban rendészeti okokból nem használható, viszont a helyi forgalomban alkalmas a kikötői feladatok ellátására, és adott feltételek mellett távolsági hajót is befogadhat.

²⁶¹ *Ricovero* = menedék, egyértelműen arra utal, hogy a hajó jellemzően valamilyen időjárási veszélyhelyzet miatt menekült a nyílt tengerről a kikötőbe. Ennek megfelelően a holt tengeri kikötő várakozó helyként is szolgálhat.

²⁶² Ez bizonyosan szövegszerű tévedés, ugyanis a büntető rendelkezést nem a szabályzat 2., hanem a 3. pontja tartalmazza.

²⁶³ *Porto Ré* (olasz), horvátul Kraljevica, kikötőváros a Buccari öböl bejáratának déli oldalán

nek, mégis valamilyen gyanút ébresztenének, vagy olyan jeleket mutatnának, amelyek miatt tanácsos volna rendkívüli fenntartásokkal élni.

10. Gyanút ébreszthet vagy gyanús lehet az a hajó, amely tengeri útja során egymásnak ellentmondó kikötési engedélyeket szerzett, vagy személyi és dologi állapotában nem tökéletesen egyezik a nyílt levelekben és közegészségügyi tanúsítványokban foglaltakkal. Következésképpen ilyen hajót nem lehet és nem is szabad fogadni a fentiekben jelzett másodlagos kikötőkben, ezért kell távozniuk és irányt venniük az elsődleges kikötőkbe.

11. Minden egyes másodlagos kikötőnek van közegészségi megbízottja és felesketett hivatalsegéde, aki a megbízott alá van rendelve, és a megbízott átmenetileg felmentheti vagy mással helyettesítheti, természetesen az illetékes közegészségügyi magisztrátus értesítését és hozzájárulását követően.

12. A hivatalsegéd és a megbízottak csakúgy, mint az örök nyomatékosan felelősek minden olyan törvényszegésért,²⁶⁴ amelyre hanyagságuk, sőt hallgatólagos egyetértésük vagy összejátszásuk folytán került sor, általában a közegészségügyi szabályok ellenében, és különösen azokkal az óvintézkedésekkel szemben, amelyek kifejezetten vagy értelemszerűen a jelen szabályzatban foglaltatnak. Megemlítendő, hogy a törvényszegés²⁶⁵ önmagát nem annak csekélyisége alapján minősíti, és a büntetés, egészen a halálbüntetésig terjedően, a körülményekhez és a következményekhez fog igazodni.

13. Közegészségügyi megbízottak és hivatalsegédek nem engedhetik meg teherhajók és komphajók kikötését sem, lettek legyen akár honi illetékességűek vagy érkezzenek bármely szabad helyről, egészen addig, amíg a teherhajón alapos vizsgálatot nem végeztek, és nem szemlélték meg annak személyzetét és rakományát.

14. Közeli vagy közvetlenül határos tartományok zárata vagy gyanú alá helyezése esetén a nyílt levelek átvételénél akkor is szorgos füstölést kell végezni, ha a bárkák honi illetékességűek és szabad helyről érkeztek. Veszélyes időszakon kívül a nyílt levelek az előírt füstöléses óvintézkedés nélkül is átvethetők.

15. Nevezett óvintézkedés végrehajtása a következőképpen történik: ki kell nyújtani egy nádszálat²⁶⁶ a végén felhasítva, majd a hajó személyzetének

²⁶⁴ *Trasgressione*, ami valaminek az átlépését jelenti. A korhűség érdekében ezt nem lehet későbbi keletű büntetőjogi fogalmakkal értelmezni, a magyar jogi nyelvezetben ugyanis ekkor még nem alakultak ki a társadalmi veszélyesség mértékének megfelelő kategóriák. Először az 1843-ban, illetve 1844-ben készült olyan törvényjavaslat a magyar országgyűlés részére, amely büntetteket és kihágásokat különböztetett meg.

²⁶⁵ *Colpa*, az eredeti szövegben, amely vétséget jelent, amely azonban még az 1878. évi 5. tc.-ben (Csemegi kódex) sem jelent meg, azt ugyanis az 1879. évi 40. tc. tartalmazta. Így alakult ki, társadalmi veszélyesség mértéke szerinti csökkenő mértékben a „büntett, vétség, kihágás” hármas egysége. Tehát ebben az esetben is a korhűség érdekében az általános „törvényszegést” kell alkalmazni.

²⁶⁶ A leírás itt egyértelműen arra utal, hogy a nádszál a közegészségügyi személyzet kezében van és ezzel tartják a füst fölé a papírt vagy a levelet.

egyik tagja a nyílt levelet és a rakomány papírjait teljesen kiterítve a hasítékba helyezi, és miután ez megtörtént, azokat a közegészségügyi megbízott vagy hivatalsegéd, elő- és hátoldalunkon is, kénes szalmaláng füstjében forgatja, amíg a füst a papírt kellőképpen átjárja.

16. Miután a közegészségügyi megbízott vagy hivatalsegéd befogadta a nyílt levelet, és a rakomány papírjait, élőszóban nyilatkoztatja a tulajdonost, majd a személyzetet is arról, hogy honnan érkeztek, milyen mennyiségű és minőségű a rakományuk, út közben hol kötöttek ki, találkoztak-e más teherhajókkal, azoknak milyen papírjaik voltak, vettek-e át bármit is más hajókról, illetve fedélzetre vettek-e olyan dolgokat, amelyek gazdátlanul úsztak a tengerben vagy a tengerparton heverték.

17. A tulajdonos vagy a kapitány nyilatkozata aggálytalan és így is kell értékelni, ha közvetlen tengeri útját váratlan esemény nem zavarta, sehol nem kötöttek ki, senkivel, illetve semmivel nem érintkeztek, és amennyiben ugyanezeket és a körülményeket a teljes személyzet is igazolja, a nyilatkozat szóban is elfogadható.

18. Ámde, ha a kapitány és a tulajdonos nyilatkozata olyan személyi vagy dologi történésekre utalna, amely vizsgálatot követelnek, vagy úgy tűnnék, hogy a nyilatkozat nem azonos tartalmú vagy ellentmondásban áll a személyzet nyilatkozatával, a közegészségügyi hivatalsegéd veszélymentes időszakban a megbízotthoz köteles fordulni, aki a tulajdonostól és a személyzettől *alakilag szabályos*²⁶⁷ írásos nyilatkozatot köteles felvenni.

19. Az ilyen nyilatkozatokat sorszámozva kell iktatni, és minden évben külön iratcsomóban megőrizni.

20. Minden egyes nyílt levél, amelyet holt tengeri kikötőkben bármely személy bármely időben, vagy másodlagos kikötőkben erre nem felhatalmazott személy adott ki, jogellenesnek minősül, így hitelesnek semmiképpen nem tekinthető. Azok a személyek, akik a hivatalosság látszatát keltve ilyesmit mégis kiadnának, számítsanak arra, hogy nyílt levelenként ötven forintos²⁶⁸ büntetésben részesülnek, azonban szándékosság is felmerülhet, vagy veszélyes hatások jelentkezhetnek, és az ilyen eseteknek büntetőjogi eljárás és ítélet a következménye.

21. Napnyugta után teherhajóktól nyílt levelet és nyilatkozatot sem lehet elfogadni, és kikötési engedély sem adható, különös sürgősségi esetektől és egyes minősített személyektől eltekintve.

22. Hivatalsegédek nem lehetnek távol a megbízottak előzetes értesítése és engedélye nélkül. Utóbbiak ilyenkor, és nemcsak távollét, hanem jogosan

²⁶⁷ Ez a rész dőlt betűvel szedett az eredeti szövegben.

²⁶⁸ *Fiorino*, vagyis forint, minden különös jelző nélkül. Olasz nyelvű, de Habsburg-birodalmi rendelet esetében, konvenciók ezüstforintot kell valószínűsíteni, amely 1753-tól volt hivatalos fizetőeszköz, és egy érme 11,693 gramm színezüstöt tartalmazott. Az 50 forintot, mai fogalmaink szerint szabálysértés és nem büncselekmény miatt kellett fizetni.

igazolt akadályoztatás esetén is, alkalmasság szerint gondosan kiválasztva, a rendes hivatalsegédek helyett ideiglenes hivatalsegédek neveznek ki. Eligazítják őket és hivatali, illetve hűségesküt vesznek tőlük. A megbízottak emlékezzenek arra, hogy az ilyen ideiglenes hivatalsegédek munkája felett közegészségügyi szükséghelyzetekben és a hivatali ügyintézésben is különös gondossággal őrködjének.

23. Közegészségügyi megbízottak, minthogy a közegészségügyi magisztrátus alárendeltségébe tartoznak, munkájuktól nem lehetnek távol annak előzetes értesítése és engedélye nélkül. Ilyen esetekben, vagy például betegségük, illetve más indokolt akadályoztatásuk miatt, kötelesek maguk helyett egy alkalmas személyt javaslatba hozni az illetékes magisztrátusnak vagy a hivatali előjárásnak, ugyanis tőlük függ a helyettes kinevezése.

24. Nyílt levelek kibocsátása a közegészségi magisztrátus vagy hivatali előjárás alárendeltségébe tartozó megbízott által történik.

25. A megbízott, horgonyzás címén a hajózási jegyzékben szereplő minden bárkától fél lírát szed be, a latin vitorlásoktól²⁶⁹ és a keresztvitorlásoktól pedig egy, illetve két lírát. Ugyanez a járulékos jövedelem²⁷⁰ érvényesíthető a rakományra nézve, amennyiben kereskedelmi portékákról van szó, de ezek hiányában a megbízott ezt a pénzt nem szedheti be. Mentések az ilyen terhektől a honi halászbárkák és katonai őrhelyeken a hadi naszádok. Utóbbiak kötelesek mindig maguknál tartani az illetékes századparancsnok vonatkozó tanúsítványát.

26. Mind a megbízott, nemkülönben a hivatalsegéd felfüggesztheti a kikötési engedély vagy a nyílt levél kiadását azoknak a teherhajóknak, amelyek nem tesznek eleget a fentiekben előírt juttatás megfizetésének, amelyről egyébként díjmentes nyugtát is kaphatnak, ha követelnék.

27. Veszélyes időszakokban, és veszélyesnek minősítendő bármely szomszédos tartománnyal szembeni zárlat vagy korlátozás esetében, halászbárkák tekintetében az alábbi felügyeletet kell alkalmazni.

a) Nem honi illetékességű bárkáknak a megjelölt területhez tartozó vizekben a halászat nem engedélyezhető.

b) Honi bárkák olyan helyekről, amelyek határosak vagy közeliak a zárlat alá helyezett vagy gyanús területtel, az őrség látóterén kívül nem távolodhatnak el a szárazföldről. Ilyen megszorítással napvilágnál halászhatnak, és közegészségügyi nyílt levél nélkül is kiköthetnek. Másfelől közegészségügyi levéllel sem dolgozhatnak a szárazföldről távol, az örök látókörén kívül, és kiváltképpen nem éjnek idejében. Ez esetben bárkájuk elkobzásra kerül, és testi fenytést kapnak a közegészségi magisztrátus mérlegelése alapján.

²⁶⁹ Háromszögletű, hegyes csúcsban végződő vitorla.

²⁷⁰ *Accidenza* az eredeti szövegben, ami a neolatin *accidentia* változata, és mellékjövedelmet jelent. Nem értelmezhető tehát közteher címén beszedett illetékként (*tassa*) vagy adóként sem (*tributo*), ennyiben tehát az érintett tisztviselő személyes jövedelmét képezi.

c) Honi bárkák olyan területről érkezve, amelyek távol esnek a zárlat alá helyezett vagy gyanús tartományoktól, nyílt levél nélkül halászhatnak napvilágnál és az örök látókörében. Amennyiben eltávolodnának a szárazföldről vagy éjjel akarnak halászni, közegészségügyi nyílt levelet kötelesek beszerezni. Ez előírja az órák számát, arányosan a zárlat alá helyezett vagy gyanús területtől való távolsággal, következésképpen figyelembe veszi a kikötés és a veszélyeztetés lehetőségét is. Az engedély határidejének lejártakor a levél újra érvényesíthető és hitelesíthető, de a határidő után és érvényesítés nélkül a bárka gyanúsnak minősül, másodlagos kikötőkbe nem térhet be, és újabb engedélyért az elsődleges kikötőkhöz kell fordulnia.

d) Nagyobb elővigyázatosság érdekében valamelyik halásznak ideiglenes hivatalsegédi megbízást kell adni, felesketve arra, hogy nem engedi a bárkát tiltott parton kikötni, a tengeren nem lép kapcsolatba egyetlen teherhajóval sem, és visszatéréskor a való igazat fogja előadni.

28. Veszélytelen időszakokban nagyobb türelem tanúsítható.

a) Nyílt tengeren hazai és külhoni bárkák is halászhatnak.

b) Kikötőbe visszafogadva egyiket vagy másikat, ha nincs nyílt levelük, arról kell nyilatkozniuk, hogy távollétük nem haladta meg a 24 órát.

c) Másfelől követelni kell a nyílt levelet azoktól a halászbárkáktól, amelyek átlépték a fenti teljes nap időhatárát.

29. Közegészségügyi törvényszegések bejelentői, lettek legyen az elkövetők hajósok, megbízottak vagy hivatalsegéddek, az illetékes felettes hatóság vagy elöljáróság pénztárától a bejelentés kisebb vagy nagyobb jelentőségének arányában veszik át 6-tól 50 forintig terjedő jutalmukat, személyük titkosításának gondos fenntartása mellett.

30. Veszélyes időszakban az adott tartomány vidéki lakossága látja el a tengerpart őrzését és védelmét. Kikötésre alkalmas partszakaszon vagy olyan helyeken, ahonnan a part teljes hosszában uralható, az örök időszaki leváltásos rendszerben, külön telepített állomásokra lesznek szétosztva. Ezeknek az állomásoknak a láncolata és elhelyezése azt a rendszert szolgálja, amelynek létesítése és alkalmazása jelenleg is hatályban van, ha pestis jelenne meg Dalmácia területén.

31. Eltekintve Trieszt és Fiume elsődleges kikötőinek állomásaitól, felsoroljuk azt a 26 területi állomást, amelyek a Buccari uradalomhoz tartoznak az alábbiak szerint.²⁷¹

1. Fortino, 2. Pechina, 3. Martinschisa, 4. Surcowo, 5. Sesagn, 6. Rupiza, 7. Urign, 8. Suhimiri, 9. Crascowo, 10. Serschiza, 11. Lipizza, 12. Tichovo, 13. Dresnewo, 14. Dumboche, 15. Rosinosello, 16. Perfin, 17. S. Giacomo, 18. San Giacomo és Casiach közötti rész, 19. Casiach, 20. Sant Elena, 21. Zinquiniza, 22. Selce, 23. Valleslana, 24. Jesenowo, 25. Novi, 26. Zernoniza grande.

Az a 14. állomás és területi egység, amely Castua kapitánysághoz tartozik:

²⁷¹ A helységnevek a korabeli vegyes, olasz, illetve német szóhasználatot követik.

1. Plotshe, 2. Riasboine, 3. Perluca, kettőzött őrséggel, 4. Volosca, 5. Drasiza, 6. San Giacomo, 7. Punta di Damovich, 8. Iciki, 9. Madonna di Crai, 10. Santa Marina, 11. S. Giovanni, 12. Dubocca, 13. Malinsko, 14. Punta di Bersez.

Az a 12. állomás, amely Pisino város körül terül el:

1. Ika, kettőzött őrséggel, 2. S. Maria Madalena, 3. Lovrana felső kikötője, 4. Lovrana kikötője, 5. Pecharowa, 6. Medveja, 7. Cesara, 8. Bersez kikötőjétől balra, 9. Bersez kikötőjétől jobbra, 10. Bersez és Stupova közötti szakasz, 11. Stupova, 12. Bersez kikötője.

Harminc állomás, amely a Károlyvárosi Katonai Körzethez tartozik:

1. Povile, 2. Klenova, 3. S. Ilia Cerdach, 4. S. Elia Bunicza, 5. S. Elena, 6. S. Salvador, 7. Vlasca, 8. S. Giorgio, 9. Dumboka, 10. Lukovo, 11. Vlasca, 12. Klada, 13. Starigrad, 14. Ivancza mala, 15. Stinicza, 16. Lablancz, 17. Rakovicza, 18. Vragniak, 19. Baczvicza, 20. Prisna, 21. Celo Vino, 22. Cesaricza, 23. Tatignia, 24. Vidovac, 25. Cernicza, 26. Skockobila, 27. Lukovo, 28. és 29. Lukovo és Tersteniza közötti két állomás, 30. Terstenicza.

Zenggben három állomás van:

1. a kikötőben, 2. S. Ambrogio, 3. S. Maria d'Ert.

Karlobagban két állomás van:

1. a San Carlo foknál, 2. Macelli.

32. Veszélyes időszak kezdetén a közegészségi megbízottak, katonai kikötőkben pedig a kirendelt századok súlyos felelősséggel tartoznak azért, hogy a fenti állomásokhoz telepített és elosztott öröknek megfelelő eligazításokat és intézkedéseket adjanak. Ugyanez a felelősség terheli a Mi ügyosztályainkat, bíróságainkat és elöljáróinkat, az illetékes hivatalnokokat és törvényhatóságokat is, ha nem teljesítenék vagy késleltetnék a szükséges őrség kiállítását.

33. Az örök 24 óránként váltandók, forgó rendszerű vezénlyéssel, nehogy a rendszerrel, illetve az emberekkel szemben panasz vagy részrehajlás vádja keletkezzék. Katonai kikötőkben, katonai rend szerint a parancsnokok a polgári lakosságból is felvehetnek helyettes öröket a közegészségügyi megbízott előzetes értesítése és beleegyezése alapján, de nem kötelező az ilyen helyetteseket elfogadni, ha azok korábban nem voltak csapatszolgálatban, kiskorúak, és testileg vagy szellemileg valamilyen fogyatékoságtól szenvednek.

34. Az öröket puskával, löporral és golyókkal, valamint lámpással kell felszerelni.

35. A feladatok ellátása minden díjazás vagy kedvezmény nélkül történik, azonban az illetékes hatóság vagy elöljáróság tűzifából minden állomás részére napi ellátmányt juttat, különösen a téli időszakban.

36. Éjjel-nappali éberséggel kell megakadályozni, hogy egyetlen bárka se köthessen ki a holt tengeri kikötők partján, még kevésbé bárki is a személyzetből a szárazföldre léphessen. Így kell tehát a személyzetet és a bárkát is távol tartani, kéréssel, felszólítással, de ha kell, erőszak alkalmazásával.

37. Annak érdekében, hogy a kihelyezett állomások hatásosabban véde-

kezzenek a mindenkori behatolások ellen, az első hangjelzésnél, de még inkább az első puskalövésnél az örök a két szomszédos állomásról siessenek át a veszélyeztetett állomás megerősítésére.

38. Amennyiben egyik vagy másik állomás olyan távolságra volna, hogy odáig nem hallatszanék a kiáltás vagy puskalövés, fényjelzést kell adni az örök állomás tetejéről. Mindazonáltal olyan esetekben, amikor különleges módszerek alkalmazása találtatik hasznosnak vagy szükségesnek, a közegészségügyi megbízott, illetve egy katonatiszt is harangozást rendelhet el, és a helybéliek külön csapatával is a helyszínre siethet.

39. Minden állomáson egy-egy őrszem látja el a mindenkori feladatokat, saját időrendi beosztásnak megfelelően.

40. Az emberiesség szellemében megfontolandó, hogy a szélvihar hatalmába került bárkák, ha segítségért könyörögnek, menedéket kapjanak, nehogy titokban vagy erőszakosan érjenek partot, amire kétségbeesett helyzetükben gondolnának, vagy így is cselekednének. Az örök nem tehetik meg, hogy szembeszegüljenek ezeknek a bárkáknak a befogadásával, történjék az akár a másodlagos, akár a holt tengeri kikötőkben, azonban ilyen esetekben puskalövésnyi távolságból²⁷² őrség vigyáz rájuk éjjel-nappal, jelen szabályzat 6. pontjának értelmében. Az érintett állomást, ha menedéket adott valamely bárkának, a nagyobb biztonság érdekében a szomszédos állomások őreivel kell megerősíteni, akik azonban a sürgősségi helyzet múltán azonnal visszarendelendőek.

41. Ha valamely tilalom és kizárás alatt álló bárka menedéket kapott holt tengeri vagy másodlagos kikötőben, és hiányt szenvedne vízből, borból és kenyérből, majd azt kérné, hogy készleteit feltölthesse ezekből a mindennapi szükségleteket szolgáló élelmezési anyagokból, a portékák megfelelő ára és a szolgáltatási költségek ellenében a közegészségügyi megbízott úgy rendelkezik, hogy a jelenlétében megtörténhet az átadás és ellentételezés a következő óvintézkedések mellett. A partra egy tengervízzel teli edényt kell kihelyezni, és ebbe szórja a hajótulajdonos a pénzérméket, majd azokat onnan két óráz átadás után a hivatalsegéd fogja kiemelni, mivel így tisztultak meg minden lehetséges ragályozódó anyag bevonatától. Nevezet hivatalsegéd egy kis mólóra vagy asztalra helyezi az adott partszakaszon az ellátmányt, és ennek elviteléhez a hajó személyzetének kizárólag egy tagja szállhat partra, amennyiben ez elkerülhetetlen volna.

42. Ha valamely tiltott vagy kizárt bárka hajótörés által fenyegetvén, vagy a hajótest sérülése miatt segélyként révkalauzt, horgonykötelet vagy kötélvontatást, illetve más egyebet igényelne, a közegészségügyi megbízott gondja legyen, hogy a veszélybe került bárkáról való gondoskodást összevesse a vonatkozó előírásokkal. Amennyiben bizonyossá válnék, hogy a bárka beszenyeezi

²⁷² Az 1700-as évek európai hadseregeinek elöltöltő kovás puskáinak lőtávolsága 200–300 lépésnek felelt meg. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. I. köt. 404–405. o.

a mentésnél segédkező személyeket és azok eszközeit, vagy kikötési engedélyre volna szüksége, a megbízott a mentés minden szakaszában személyesen köteles részt venni. Ha vita keletkeznék a megbízott, illetve a segélykérők között a munkadíjakról és a további juttatásokról, az illetékes magisztrátusok vagy előjárók hozzák meg a döntést az arányosságnak megfelelően. Sürgős szükség esetén, ha a személyzet arra kényszerül, hogy a teherhajót sorsára hagyja, és a partra meneküljön, megfelelő távolságban, tűzfegyverrel ellátott örök veszik körül őket, mindenféle személyes érintkezés nélkül, és a közegészségügyi megbízott gyors jelentést továbbít a legközelebbi elsődleges kikötőnek, hogy megszerezze a szükséges utasításokat.

43. Amikor egy tiltott és kizárt bárka hajótörést szenvedne, vagy más hajóval összeütköznék, holttengeri, illetve másodlagos kikötőben vagy a kikötő előterében a hajót, a rakományt és a személyzetet egy nagyobb csónakból a hivatalsegéd tartsa szemmel. Halálbüntetésig is kiterjedő büntethetőségének terhe mellett örködjék azon, hogy a hajóról a legcsekélyebb dolgot se távolítsák el, és személyek, illetve dolgok között keveredés se keletkezzék. A közegészségügyi megbízott kifejezetten gondosan összeállított jelentést küldjön a legközelebbi elsődleges kikötő parancsnokának, az általános közegészségügyi szabályzatban már előírt további rendelkezések és óvintézkedések hatályba helyezése érdekében.

44. Ha holttest vetődne a partra, és bizonyosan veszélytelen volna, mindenféle szertartás mellőzéseivel megszentelt földbe temethető. Amennyiben a holttest felől nem szerezhető bizonyosság, vashoroggal a szárazföldre húzva, végső megsemmisítésként való elégetése után a hamvakat a tengerbe kell szórni. Amikor a szükséges tűzifa hiányában, a holttest így nem kezelhető, el kell vonatni partról és hatlábnyi²⁷³ mélységű gödörbe vetni, ahol égetett mésszel kell beszórni, így elfojtván és elpusztítva az ártalmas csírák terjedését. A vashorog izzítással tisztítandó, a temetéshez használt köteleket pedig tűzbe kell vetni.

45. Az a város vagy előljáróság, amelynek az állomások és az örök vannak alárendelve, összeírja valamennyi nemesi rendű vagy művelt polgárát, akik forgórendszerben, éjjel-nappal, váratlan órákban ellenőrzik az őrseget, így szerzván bizonyosságot annak hűségéről és éberségéről. Katonai kikötőkben ugyanezt a feladatot a tisztí állomány végzi. Az illetékes közegészségügyi megbízottak és a katonai parancsnokok pedig soha nem lankadó szorgossággal vigyázzák az ilyen ellenőrzéseket.

46. Hanyagságon kapott örök büntetése 25 botütés lesz, azonban a visszaesők még fájdalmasabb büntetést kapnak. Sőt, a hűtlenség még súlyosabb büntetést vonhat maga után, amely a körülményekre tekintettel egészen a halálbüntetésig terjedhet.

²⁷³ *Sei piedi*, mint hosszmérték, Itáliában 34,2 cm (Verona) és 54,5 cm (Parma) között változott. A velencei láb (*piede veneziano*), amely itt a legnagyobb valószínűséggel feltételezhető, 34,76 cm. volt, vagyis a mélység metrikus egységben 208,56 cm, tehát gyakorlatilag 2 méter.

47. Mivel az állomások szabályszerű távolságban vannak egymástól, az egyik őrsége a másiknak, majd így tovább az utolsó állomás őrségének a híreket egyszerűen és megbízhatóan továbbíthatja bármely eseményről vagy gyanújelről. Egyfelől az örök olyan eligazításban részesültek, hogy a fontos híreket a javasolt módon továbbítsák a közegészségügyi megbízottnak, különösen azokat a híreket, amelyek kifejezetten valamely teherhajó megmeneküléséről érkeztek. Másfelől az érintett megbízott emlékezzék arra, hogy személyesen kell a helyszínre igyekeznie, ha valamely gyanús körülmények állnának elő, a nem szabad minősítésű helyről érkezett és megmenekült teherhajót pedig eleve gyanúsnek tekintse.

48. Amikor valamely ismeretlen személy a szárazföld felől érkezik, különösen akkor, ha nincs úti levele vagy más megfontolásból gyanúsak a körülmények, illetve egy ismeretlen személy hajótörést követően a tenger felől érne partot, az örök a szárazon vele semmilyen kapcsolatba nem léphetnek, ellenben körülveszik és töltött fegyverrel a legközelebbi veszteglő intézetbe kísérik. Amennyiben az intézet nagyobb távolságra volna, és az ilyen bekísérés veszélyesnek mutatkoznék, a legközelebbi közegészségügyi megbízotthoz kell fordulni, akinek gondja lesz arra, hogy más módon intézkedjék a veszteglése alkalmas elkülönített helyről és a gyanús személy hűségese őrzéséről.

49. Veszélymentes időszakokban a másodrendű kikötőkben a közegészségügyi hivatalsegéd végzi az örök ellenőrzését, és arra is legyen gondja, hogy időnként a körzetébe tartozó holt tengeri kikötőket is meglátogassa, bizonyosságot szerezvén arról, hogy azokban egyetlen egy teherhajót sem fogadtak be, és még kevésbé adtak ki kikötési engedélyeket.

50. Minden területi egység partszakaszán lehetnek olyan holt tengeri és másodrendű kikötők, amelyek egy másik területi egység joghatósága alá tartoznak, így ha az ott szemlélő hivatalsegédek megfigyelnek vagy megtudnak valamely elkövetett törvényszegést vagy hanyagságot, azokat jelenteni kötelesek a saját megbízottjuknak, függetlenül attól, hogy értesülésüket jelzés útján vagy egyéb módon szereztek.

51. Minden híradást, megelőző intézkedést, és valamennyi közegészségi szükséghelyzetet illetően, amelyben a késlekedés veszéllyel járna, kijelentjük és megparancsoljuk, hogy egyik hivatal a másiknak, és egyik megbízott a másiknak a legnagyobb felelősséggel, akár munkavégzéssel is adjon kölcsönös és szorgos segítséget, törvényhatósági viszonyoktól és mindenféle hiúságtól eltekintve. Tegyenek félre tehát mindenféle szempontot, amely ellene hatna a közjó megőrzésére irányuló kifejezett akaratunknak. Az ilyen együttműködés semmilyen hátránnyal nem jár a felek részére, és egyedül a Mi korlátlan teljhatalmunk követésének a folyamánya.

52. A közegészségi megbízott, pontosan és alapos rendszerességgel, két naplót köteles vezetni. Egyikben a kikötött teherhajókat veszi jegyzékbe, a másikon a távozókat, és mindkét esetben feljegyzi az érkezés és a távozás

idejét, a hajó típusát, nemzeti illetőségét, a tulajdonos vagy a kapitány nevét, és a rakomány fajtáját.

53. A megbízott, függetlenül a jelen szabályzatban foglalt eligazításoktól, emlékezzék arra, hogy pontosan és senki másra nem áthárítható módon kövesse a mindenkor legutolsó utasításokat, amelyek az alárendeltsége szerinti közegészségi magisztrátustól vagy előjáróságtól érkeznek.

54. Veszélyes időszakokban és a veszélynek leginkább kitett kikötőkben felfegyverzett naszádot kell állomásoztatni. Nevezett naszád és a naszádosok is, az előjáróságok felhatalmazása folytán, a közegészségügyi megbízott alárendeltségébe és parancsnoksága alá tartoznak.

55. A naszádok a part mentén járőrözve különösen a teherhajókat állítják meg, és ha nem fogadhatók, távozásra bírják őket, majd olyan vizek felé tereklik, ahonnan jöttek, így eltávolítván ezeket a kikötő előteréből. Arról a közegészségügyi megbízottnak kell szorgosan gondoskodnia, hogy nevezett naszádok a számukra elrendelt munkát folyamatosan végezdhessék.

56. Veszélyes időszakokban a helyi emberekből álló őrséget katonákkal kell megerősíteni, akik minden művelet kapcsán és a közegészséget érintő megelőző rendelkezéseket illetően is a megbízottnak ugyanolyan engedelmességgel és alárendeltséggel tartoznak, mint saját tisztjeiknek, és súlyos felelősségük van abban, hogy ennek az engedelemnek és függelemnek szorgos tanúsításával vegyenek részt az együttműködésben.

57. Ugyanezek a tisztiek a legsúlyosabb büntetés terhe mellett nem engedhetik és nem is engedik meg maguknak, hogy támadják a közegészségügyi megbízott tekintélyét, beleárván magukat annak feladataiba és működésébe. A legénységi állomány sem viselkedhet így a hivatalsegéddel szemben, és a legkevésbé tehetik ezt a nyílt levél átvételének különösen jelentős eljárásában és a kikötési engedély kiadásánál.

58. A megbízottak tartsák köteles feladatuknak, hogy kölcsönösen jó egyetértést és kapcsolatokat ápoljanak nemcsak saját hivatalaikkal, hanem a határos külhoni országok hatóságaival is, és egymást úgy támogassák, hogy az a közegészségügyi szabályok szorgos és közös betartására, továbbá a törvénysértések leleplezésére és megbüntetésére irányuljon.

59. Nevezett megbízottak ahhoz tartsák magukat, hogy az állomások láncolatán keresztül azonnali jelentést küldjenek minden érdemi eseményről, illetve cselekedetről a magisztrátusnak vagy annak a bíróságnak, amelynek területi illetékességébe tartoznak. A körülmények összefoglalásával havonta és részletesen jelentsék az adott időszak veszélyforrásait, és a megelőző intézkedéseket, utóbbiak hatásával együtt.

60. A magisztrátusok, a bíróságok és a tartományi előjárók tekintsék feladatuknak a kereskedelmi igazgatóság vagy a trieszti közegészségi magisztrátus szorgos értesítését a jelentősebb eseményekről, nemcsak azért, hogy nevezettek ezekről tudomást szerezzenek, hanem azért is, hogy ez úton a legmagasabb szintű, hasznosnak és alkalmasnak ítélt intézkedések kiadását szolgálják.

Ezért a fentnevezett trieszti magisztrátus is ahhoz tartsa magát az értesülések birtokában, hogy azokat kellő szorgossággal rendszerezze, majd továbbítsa Legfelsőbb Bécsi Közegészségi Bizottságunk részére.

61. Avégből, hogy senki se hivatkozzék a jelen szabályzatban foglaltak ismeretének hiányára, és így vonja ki magát annak általánosságában és egyes szakaszaiban foglaltak maradéktalan és elkerülhetetlen betartása alól, a szabályzatot nyomtatva kell közhírré tenni és kifüggeszteni. Hangsúlyozandó azonban, hogy törvénysértések tekintetében, mind a hűtlenség, mind a hanyagság előfordulása esetén, nemcsak a megbízottak, hivatalsegédek, örök vagy bármely alattvalók, de külhoni személyek sem hivatkozhatnak az elkövetés tárgyi csekélységére.

62. Ezért tehát az illetékes szervek könyörtelenül járnak el minden törvényszegővel szemben, és alapvető szabályként, mindenféle jogi formalitás ellenében, a megvalósult cselekményt veszik figyelembe,

63. Ezennel illetékes szervnek nyilvánítjuk Trieszt, Fiume, Zengg és Bukari magisztrátusát a közegészség elleni törvénysértések kivizsgálása és elbírálása tekintetében. Törvénysértő katonai személyek ügyében a közegészségügyi magisztrátusok illetékesek nemcsak az elkövetők letartóztatásában, amelyben teljes támogatást élveznek a katonai bíróságok részéről, hanem a tényállás rögzítésében is. Csak ezt követően kerülnek kiadatásra az elkövetők a legközelebbi ezrednek az eljárásilag szabályos hadbíróági per lefolytatása és a büntetés kiszabása érdekében.

64. A büntetések kiszabásának, következésképpen a törvénysértéseknek a megelőzésére az illetékes bíróságok és a közegészségügyi megbízottak is gondoskodjanak arról, hogy a közegészségi ügyek gyanúsítottainak vallomásait,²⁷⁴ és nyilatkozatait közhírré tegyék, és a köznépnek bemutassák a törvénysértés súlyosságát, miszerint igen nagy véték az, amelyet a törvénysértők Istennel szemben elkövettek, túl azon a felelősségen, amellyel világi uraiknak és a nagyközönségnek tartoznak.

65. Minden közegészségügyi területi egységben, de különösen azokban, ahol a járványgyanús időszakok gyakrabban fordulnak elő, akasztófák állításának, mintegy jeleként az elrettentésnek és a büntetés eszközének. Melléjük póznát kell állítani, ráerősített fekete táblával, amely helyi nyelven, fehér betűkkel hirdeti a büntetés okát, nehogy valaki arra hivatkozzon, hogy nem volt tisztában a közegészség ellen elkövetett törvénysértések súlyosságával.

66. Jelen szabályzat hatálya és követésének kötelezettsége nemcsak a Dalmáciában feltámadó pestis esetére terjed ki, hanem minden más hasonló jelenségre, és a szabályzat akkor is hatályban marad, ha a pestis gyanús jelei szünetlenének, vagy teljes egészében eltűnnének.

²⁷⁴ *Confessionarii*, vagyis a vallási értelemben vett gyónást jelző melléknév, és nem a világi jogi vallomás (*confessione*) szerepel a szövegkörnyezetben.

67. A Mi Friuli tengermellékünkön, megfelelő módosításokkal, ugyancsak a jelen szabályzat alkalmazandó.

Különbségtétel nélkül tudja meg az összes magisztrátus, bíróság, előjáróság, közegészségügyi megbízottak, hivatalsegédek, örök és mindenki más is, hogy folyamatosan szem előtt kell tartaniuk a jelen szabályzatban szóról szóra értelemszerűen is kifejtett szándékainkat, akaratunkat és parancsainkat, hogy kegyességünket kiérdemeljék, és uralkodói felháborodásunkat elkerüljék.

Bécs városunkban kiadva, 1764. március 18-án.

Mária Terézia

P.H.

Gian Cristoforo Bar. de Bartenstein²⁷⁵

Ő szentséges, császári, királyi apostoli fensége saját rendelkezésére
Giambattista Nob. de Dengelmann.

KÖZEGÉSZSÉGÜGYI, RENDÉSZETI ÉS GAZDASÁGI SZABÁLYZAT TRIESZTBEN A LAZARETTO ÉS PORTO SPORCO²⁷⁶ RÉSZÉRE

Császári-királyi rendelet

1769. május 1.

Mi, Mária Terézia, Isten kegyelméből özvegy német-római császárné, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia stb. királynője; Ausztria főhercege; Burgundia, Brabant, Milánó, Styria, Karinthia, Krajna, Mantova, Párma, Piacenza, Limburg, Luxenburg, Geldern, Württemberg, Felső- és Alsó- Szilézia hercege, Svábföld és Erdély fejedelme, a Római Szent Birodalom, Burgundia, Morvaország, Felső- és Alsó- Lausnitz örgrófnője, Habsburg, Flandria, Tirol, Pfird, Kyburg, Görz, Gradiska és Artois hercegi rangú grófja, Elzász tartományi grófnője, Namur grófnője, a szlovénai Krajna, Pordenone, Salzburg, Mechelen úrnője, Lotharingia és Baar hercegnője, Toscana nagyhercegnője, stb. ezennel császári és királyi kegyességünket nyilvánítjuk valamennyi és minden egyes hűbéresünknek, megtelepedett lakosainknak, és alattvalóinknak, legyenek bármely rendben, rangban és állapotban, kiváltkép-

²⁷⁵ Johann Christoph Freiherr von Bartenstein (1689 Straßburg – 1767 Bécs) államférfi és diplomata a Habsburg monarchia szolgálatában. Polgári sorból származván, 1715-ben evangélikusról katolikus hitre tért át, és az 1720–30-as években gyorsan emelkedett a császári államigazgatás ranglétráján, és VI. Károly is bizalmas tanácsadójaként választotta. Pályájának csúcán kinevezték az Államtanács tanácsnokának és az állami kancellária alkancellári tisztségét is betöltötte. VI. Károly halála után Mária Terézia is bizalmába fogadta, és a külügyek legfőbb irányítója volt 1753-ig. Ezt követően haláláig a birodalmi belpolitikát irányította.

²⁷⁶ A német címben az eredeti olasz megnevezés szerepel, de *lazaretto* helyett *Lazaretho* írásmódban. A *lazaretto sporco* és a *porto sporco* magyarul „pestissel fertőzött” veszteglő intézetet, illetve kikötőt jelent. Mivel az eredeti német szöveg olasz eredetiben használja a két fogalmat, a magyar fordítás is ezt a megoldást alkalmazza.

pen minden bel- és külföldi kereskedőnek és hajósnak, utazónak és egyáltalán mindenkinek, aki járványra gyanús helyről érkezik hajóval és rakománnyal ausztriai tengeri kikötőinkbe, különösen pedig Triesztbe, az alábbiakat adjuk tudomására.

A pestis a legfélelmetesebb szenvedés, amellyel az isteni oltalom fegyelmez bennünket, mindazonáltal ez a fegyelmezés is jótéteménnyé válik, ugyanis az eseményeket olyan rendbe állítja, hogy az okos emberek képesek legyenek, sőt kényszerüljenek is valamennyi eszköz megragadására, ha azok rendelkezésre állnak, a pestis által okozott káros következmények megelőzésére, csökkentésére, vagy akár teljes visszaszorítására.

Az isteni rendelkezésekhez, mint vezérfonálhoz igazodva, és a legnagyobb biztonságra törekedvén ezzel a láthatatlan és félelmetes ellenséggel szemben, elégtelennek tartottuk azt a védelmet, amelyet tartományaink, de különösen a pestissel fertőzött vagy arra gyanús tartományokkal kereskedő tengeri kikötők legjavát szolgáló *lazaretto netto*²⁷⁷-k nyújtottak Triesztben és Fiumében. Ezért szorgalmaztuk tehát, a hatékonyabb védelem érdekében, hogy Triesztben egy *lazaretto sporco* és egy hozzá csatlakozó kikötő is kiépüljön, így előbbiben az áruféleségeket lehet elhelyezni, utóbbiban pedig a gyanús vagy fertőzött nyílt levéllel érkező hajók fognak horgonyozni.

Az épületek elhelyezése és belső terének felosztása a tapasztalatok által támogatott mívség mértékadó szabályai szerint történt. Minekutána 1755-ben kihirdettük az általános közegészségügyi szabályzatot, a Belső-ausztriai tengeremelléken szolgáló közegészségügyi tisztviselőknek szóló eligazítással együtt, a továbbiakban csak a trieszti *lazaretto* és *porto sporco* különös közegészségügyi, rendészeti és gazdasági rendjét kell meghatározni és kihirdetni a jelen legfelső pátensünkben foglaltak alapján, de egyben arra is gondot fordítunk, hogy a tisztviselőknek, ellenőröknek és rakodómunkásoknak eligazítást adjuk a feladataik ellátásához. Ennél fogva

1-ször. Elrendeljük és megparancsoljuk a fent említett *lazaretto* és *porto sporco* tekintetében a közegészségügyi óvintézkedések és eljárások pontos betartását az általános közegészségügyi szabályzat 1, 2, 3, 4, 5, 6 és 7. fejezetében foglaltak szerint, amennyiben azok időközben vagy a jelen különös szabályzat által visszahívásra, javításra vagy változtatásra nem kerültek volna.

2-szor. Akaratunk szerint Mi magunk adományozzuk a *lazaretto sporco* magas állású hivatalát az igazgatónak és helyettesének, arról is gondoskodva, hogy a kinevezettek korosabb, bölcs, tapasztalt és hűséges személyek legyenek, akik között

²⁷⁷ Szó szerint „tisztá vesztglő intézetek”, eredetileg olasz tbsz. alakban, amely a négyféle nyílt levéllel közlekedő hajók közül a *patenta libera*-val (szabad nyílt levél) és *patenta netta*-val (tisztá nyílt levél) érkezőket fogadta.

3-szor, még a legcsekélyebb szerzett rokoni kötelék²⁷⁸ sem létezhet, illetve a közegészségügyi magisztrátus tanácsosaival a legcsekélyebb mértékű vérrokoni kapcsolatban²⁷⁹ sem állhatnak.

4-szer. Triesztben a nevezett tisztségviselők (nem a közegészségügyi törvényekkel szembeni, és legfelsőbb rendeleteink értelmében kiviteles szigorral megtorlandó bűncselekmények miatt, hanem az árucikkek tulajdonosainak biztonságérzete, és a vesztglő intézetben kezelt javak biztonsága érdekében) 2000, illetve 1000 forintot *in natura*,²⁸⁰ jótállási fedezetként²⁸¹ vagy zálogként²⁸² kötelesek elhelyezni. Miután a magisztrátus ennek érvényességét elismerte, jegyzőkönyvbe foglalja, azonban az óvadék²⁸³ bejegyzésének elmulasztása esetén maga a testület köteles vállalni a felelősséget a javak és árucikkek tulajdonosaival szemben, olyan összeghatárig, amelyre utóbbiak a bíróságon jogszerű keresettel élhetnének.

5-ször. Nemcsak üdvös, hanem nagyon is szükséges megelőzni az igazgató vagy a *lazaretto sporco* bármely tisztviselőjének kényszerhelyzetbe szorulását, mivel az ilyesmi gyakorta lehet számos kisebb szabálytalanság indítéka, ezért méltányos javadalmazásukra is gondot fordítottunk. Elrendeljük tehát, hogy nevezett javadalmazás, személy elleni vagy dologra indított kereset²⁸⁴ elsőbbségére hivatkozva sem tartható vissza, tovább kinyilvánítjuk, hogy a javadalmazás összegéről való önkéntes lemondás is jogellenesnek, érvénytelennek és semmisnek tekintendő.

6-szor. Másfelől az összes igazságügyi szervet arra figyelmeztetjük, hogy amennyiben bejelentés alapján bármely eladósodott járványügyi tisztviselőről tudomást szereznének, azt azonnal jelentsék a kereskedelmi intendatúra²⁸⁵ elnökének, aki majd gondoskodik arról, hogy legfelső szándékainknak pontosan megfelelő módon elbocsássák az eladósodott tisztviselőket.

²⁷⁸ *Anverwandschaft*, vagyis nemcsak atyai rokonság (vérrokonság), hanem házasság révén, a feleség családjával keletkezett rokoni kapcsolatban sem lehetnek.

²⁷⁹ *Blutsfreundschaft*, ami jelenthet vérrrel megpecsételt barátságot, de vérrokonságot is, ugyanis teljesen egyértelműen még a XVIII. században sem különült el egymástól a *Verwandschaft* (rokonság) és a *Freundschaft* (barátság) jelentése. Jelen összefüggésben a mondat értelméből az következik, hogy az igazgató és helyettese viszonyában szigorúbb a szabályozás, magisztrátusi tanácsosokkal szemben viszont csak a vérrokonság (atyai ágú rokonság) a kinevezés kizáró oka.

²⁸⁰ Latin = szó szerint azt jelenti, hogy természetes állapotában, vagyis készpénzben.

²⁸¹ *Bürgschaft*, az igazgatót terhelő módon keletkezett károk megtérítési fedezete, jelen esetben jótállásként, vagyis kereskedelmi jogi értelmezésben értendő.

²⁸² *Unterpfand*, olyan érték (itt készpénzben), amelyet az igazgató vagy helyettese gazdasági felelősségének fedezeteként ad át valamilyen hivatali szervnek, amelyet a szöveg nem nevez meg.

²⁸³ *Caution*, vagyis óvadék, mint harmadik megnevezés a keletkezett károk megtérítésének biztosítékeként.

²⁸⁴ *Personal- noch Real-Aktion* (német) a római jogból az *actio in personam*, *actio in rem* fordítása. Jelen esetben a személy ellen indított kereset az igazgatóra, helyettesére, vagy a vesztglő intézeti tisztviselőkre irányul, a dologra indított kereset viszont az árucikkekben keletkezett károokra.

²⁸⁵ *Commerzial-Haupt-Intendenz*, területi vezető kormány szerv, amely a tenger melléki tartomány gazdasági igazgatását végezte.

7-szer. A *Lazeretto sporco*-ban tisztítás végett vesztegzár alá helyezett összes árucikkről pontos jegyzéket kell vezetni. Mivel jelentős érdekünk fűződik mind a jegyzék pontosságához, mind a szállítmányok tulajdonosainak teljes bizalmához, elhatároztuk és ezennel megparancsoljuk, hogy fent nevezett nyilvántartást az igazgató vezesse, és egy általa célirányosan kirendelt személy a hajók beérkezésekor a kirakodott és a veszteglő intézetben elhelyezendő árucikkeket a nevezett nyilvántartásba bevezesse. Ezt a jegyzéket az igazgató köteles saját kézjeggyel ellátni, hitelesíteni, és valóságtartalmáért felelősséget vállalni. Betegsége, távolléte vagy bármely akadályozottsága esetén, ezt a feladatot azonos módon és felelősséggel a helyettese látja el, és a rend fokozása érdekében külön azt is bejegyzi, hogy a feladat ellátását az igazgatótól mely napon vette át majd adta vissza a részére.

8-szor. Fentnevezett nyilvántartás kötelezően tartalmazza a tisztításra és szellőztetésre kijelölt rakodómunkások, továbbá az áruk őrzésére kirendelt ellenőrök nevét és létszámát. Azonos módon kell jeleznie a közegészségügyi magisztrátus által kiszabott vesztegzár időtartamát, és futamidejének kezdőnapját, utóbbi ugyanis a teljes hajórakomány fertőzésre fogékony utolsó bálájának vagy ládájának kiszellőztetésétől számítandó. Az összes áru vesztegzári kezelésre tekintettel, a *prior* a zárlat feloldásakor bálánként és ládánként 1–1 krajcár-t²⁸⁶ vesz át a tulajdonostól.

9-szer. Azonos módon készítendő jegyzék a veszteglő intézeti eljárásnak önmagukat alávető utazókról és a melléjük rendelt ellenőrökről is. Ez egyértelműen és részletesen tartalmazza a fentnevezettek számát, első és második nevét,²⁸⁷ társadalmi rangját, honosságát, vallását, és a közegészségügyi magisztrátus által előírt veszteglési időtartamot, a futamidő kezdetével, amely meg egyezik a veszteglő intézetbe történt bevonulás napjával. A jegyzék tekintetében akarattunk szerint az utasok a zárlatot feloldó engedély kiadásakor a szolgálatokat elismerve a *prior*-helyettesnek egy-egy 17 krajcárost²⁸⁸ kötelesek átadni.

10-szer. Értésére adjuk a közegészségügyi magisztrátusnak, hogy a *lazeretto sporco*-ban csak az utasoknak kegyeskedünk engedélyezni a veszteglés megkezdését és befejezését, de egyáltalán nem áll szándékunkban ennek kiterjesztése a hajóskapitányokra, a hajótulajdonosokra és a matrózokra. Utób-

²⁸⁶ Az osztrák tartományokban és a Magyar Királyságban 1754. január 1-től lépett hatályba a konvenció pénzlab, amelynek alapegysége az ezüst tallér volt (28,06 gramm, 88,3%-os nemesfém-ből verve). A magyar ezüst forint az osztrák forint felének felelt meg. Váltópénzként a krajcárt használták (1 forint = 60 krajcár), kezdetben 1, 3, 6, 15 krajcáros érmékkel.

²⁸⁷ *Namen, Zunamen*, szó szerint nevét és hozzáadott nevét, ugyanis a „családi és keresztnév” általánosan nem lehetett használni, a tengerhajózásban és kereskedelemben érdekelt számos mohamedán és zsidó személy miatt.

²⁸⁸ Mária Terézia uralkodásának kezdetétől (1740) az aprópénz sorozatot 5, 10, 17, és 20 krajcáros érmékkel is kiegészítették. Ezek között a 17 krajcárost külön névvel máriásnak is nevezték, Szűz Máriát ábrázoló éremképe alapján.

biak a mindenkori veszteglést a saját hajójukon kezdik és fejezik be, rendkívüli esetek kivételével, amelyek fennállását a magisztrátus igazolja.

11-szer. Elrendeljük továbbá, hogy azok az idegenek, akiknek nem áll módjában a kirendelt ellenőr és az ellátás költségeinek megfizetése, veszteglésre nem fogadhatók be az intézetbe, így azt a hajón kötelesek kitölteni. Kivételt a rabszolgaságból kiváltottak²⁸⁹ képeznek, akiknek összes felmerült költségét a közegészségügyi pénztár állja.

12-szer. Egyes, jóllehet nem ragályozódó árucikkek átvétele, még kevésbé szellőztetése, illetve veszteglésre kötelezett személyek felvétele sem engedélyezhető az intézetben a közegészségügyi kancellária egyértelmű utasítása nélkül. Ezeket az utasításokat különben nem lehet végrehajtani, ha egyértelmű szavakkal jelölve nem nevezik meg az egyes árucikkek mennyiségét és minőségét, az érintett személyek számát, továbbá azt a hajót, amellyel az áruk és személyek érkeztek.

13-szor. Ezennel korlátozni akarjuk az általános közegészségügyi szabályzat 13. fejezetének 14. szakaszát²⁹⁰, amely a *prior*-t a *lazaretto netto*-ban felhatalmazza a szabadon közlekedő személyek beléptetésére. Kinyilvánítjuk, hogy a *lazaretto sporco*-ban a beléptetés kizárólag a magisztrátus engedélyével és a közegészségügyi kancellária írásos utasításának felmutatásával lehetséges. Mindkét szervet figyelmeztetjük azonban, hogy szélsőséges szükséghelyzeteket kivéve senkinek ne adjon engedélyt, különösen nem egyes személyeknek ismételt beléptetésre. Egyebekben pedig megerősítjük az általános közegészségügyi szabályzat nevezett szakaszában foglalt elővigyázatossági intézkedéseket. Mindazonáltal hatályban tartjuk a *prior* jogosítványát a kapitányok, matrózok, és a hajókon veszteglő további személyek tekintetében, de megismételve a figyelmeztetésünket, miszerint az intézeti beléptetés csak szélsőséges szükséghelyzetekben lehetséges, és nevezett személyeknek többszörösen nem engedélyezhető. Az igazgató lakásához tartozó személyzet a *prior*-nál és helyettesénél köteles bejelentkezni, akiknek engedélyével szabadon közlekedhetnek, de egyik tisztviselő se éljen vissza ezzel a felhatalmazással.

14-szer. Az ellenőrök és rakodómunkások asszonyai, illetve fiai azonban nem részesíthetők ilyen engedélyben, hogy előbbiek fontos hivataluktól távol ne maradjanak, vagy ne érezzenek csábítást a hozzátartozók titkos be- és kijuttatására.

15-ször. Hasonlóképpen a kereskedelmi ügynökök sem élvezhetnek ilyen

²⁸⁹ A Földközi-tenger keleti medencéjében az Ottomán birodalom területén, elsősorban a kalózkodás révén, de harci cselekmények kapcsán magánfogságba esett keresztényekkel folytatott rabszolga kereskedelem nemcsak a XVIII. században, hanem még az 1800-as évek első felében is virágzott. A költségátvállalás kötelezettsége azokra a keleti kikötőkben kiváltott keresztény rabszolgákra vonatkozott, akik a visszatérő hajókkal érkeztek az adriai kikötőkbe (ld. a Függelékben a Karlócai béke XII. cikkelyét is).

²⁹⁰ Ez a megjelölés és a további ilyen utalások is az 1755-ben kiadott szabályzatra vonatkoznak.

előnyöket, ugyanis az intézet veszteglésre rendelt zárt hely, és nem tekinthető nyilvános közterületnek.

16-szor. Már az általános közegészségügyi szabályzat 13. fejezetének 34. szakasza is értésül adta, hogy az utasok a közegészségügyi kancellária írásos utasításával együtt sem oldhatók fel a zárlat alól, amíg nem térítik meg azokat a károkat, amelyeket az ajtókon, ablakokon, padlókon és zárszerkezetekben stb. okoztak. A továbbiakban azt is elrendeljük, hogy a zárlat végeztével az utasok akkor is visszatarthatók, ha nem ellentételezték a *prior* helyettesének szolgálatait, és vesztegzári naponként két 17 krajcárossal nem fizették meg az ellenőr bérét, továbbá a szobát szorgosan nem söpörték vagy söpörtették ki.

17-szer. Az általános közegészségügyi szabályzat 13. fejezetének 5. szakasza elrendeli, hogy a *lazaretto netto* igazgatója havonként tartozik jelentést tenni a közegészségügyi magisztrátusnak az intézet helyzetéről. Tekintettel arra, hogy a *lazaretto sporco* helyzete és munkavégzése lényegesen nagyobb figyelmet kíván a magisztrátus részéről, elrendeljük, hogy az igazgató hetenként adja le a jelentését, és halasztást nem tűrő, nagyon sürgős esetek kivételével nappal, és még kevésbé éjjel se hagyhassa el az intézetet a magisztrátus egyértelmű engedélye nélkül. Amennyiben ez mégis bekövetkeznék, helyettesének tartozik átadni a főfelügyeletet, amikor azonban az utóbbi nem tartózkodik az intézetben, az igazgató semmiképpen nem távozhat, kivéve, ha a magisztrátus hívatta volna.

18-szor. Amikor a *prior* vagy a *prior* helyettese megbetegszik, vagy más váratlan esemény miatt nem láthatná el hivatali teendőit, ezt az intézeti tisztviselők azonnal jelentik a közegészségügyi magisztrátusnak, amely a Mi kereskedelmi főigazgatóságunk engedélyével haladéktalanul meghozza a szükséges intézkedéseket. Azokban az esetekben viszont, amelyekben nevezett intézkedések hosszabb időtartamra vonatkoznának, a jelentést legfelső egészségügyi bizottságunk részére kell megküldeni.

19-szer. Zsinórmértékként és tudomásul vétel végett közöljük az áruk tulajdonosaival, a kapitányokkal és az utazókkal, hogy az intézet tisztviselői csakúgy, mint az ellenőrök és a rakodómunkások az alábbiakról nyomatékos figyelmeztetésben részesültek. Következésképpen tudják, hogy a szolgálatból való azonnali elbocsátás, és a jogsértés²⁹¹ természetének és körülményeinek mértékében, pénzbüntetés és testi fenytés terhe mellett, semmilyen ellen- vagy szívességi szolgáltatást, fizetséget vagy ajándékot – utóbbit az élelmezési

²⁹¹ *Übertretung* (német), a büntetőjog megsértésének összefoglaló neve, ugyanis az előző tagmondat a fegyelmi vétségekre vonatkozott. A XVIII. században még nem használták a büntetni rendelt magatartásnak a XIX. században a Habsburg és magyar jogrendben is megszilárdult hármas felosztását, súlyos, közepes és enyhébb fokozatban: 1) büntett, 2) vétség, és 3) kihágás megnevezéssel (németül *Verbrechen*, *Vergehen*, *Übertretung*). A pénzbírság mellett az akkor még alkalmazott testi fenytés jellemzően a botozás vagy vesszőzés volt.

árucikkek közül sem – fogadhatnak el, még kevésbé jelezhetik ilyen kívánságukat, és a legkevésbé sem követelőzhetnek.

20-szor. Megerősítjük és megismételjük, a körülményekhez képest a leg súlyosabb, és halálbüntetésig kiterjeszthető büntetéssel fenyegetve, az általános közegészségügyi szabályzat 13. fejezetének 13. szakaszát, amelynek erejénél fogva a *lazaretto sporco* egyetlen egy tisztviselője, de az örök és a rakodómunkások sem kereskedhetnek közvetlenül vagy közvetve, önmaguk vagy mások számára a vesztegzár alatt, vagy annak végeztével az intézetben elhelyezett árucikkekkel. Megparancsoljuk továbbá azt is, hogy a *lazaretto* és *porto sporco*-ban veszteglő hajóktól és árucikkekből részesedésre igényt közvetett vagy közvetlen módon sem tarthatnak.

21-szer. Azokat a jogsértéseket, amelyeket az intézet tisztviselői, az örök és a rakodómunkások követnek el az elővigyázatossági és közegészségügyi rendszabályokkal szemben, lankadatlanul és legfelsőbb rendeletünkben²⁹² foglalt szigorral kell büntetni. Másfelől figyelmeztetjük az utazókat, kapitányokat, és más veszteglő személyeket, hogy velük szemben ugyanilyen szigorral indul eljárás, ha a tisztviselőket, ellenőröket és a rakodómunkásokat megvesztegetik vagy bűnre csábítják, vagy bármely módon ezeket megkísérelnek.

22-szer. Figyelmeztetjük továbbá az utazókat, kapitányokat és általában a veszteglő személyeket, hogy a *lazaretto* és *porto sporco* területén a rendet ne zavarják, tartózkodjanak minden viszálykodástól és civakodástól, ne tartsanak lázító beszédeket (a hitbéli viták is így értendők), ne adjanak alkalmat haragkeltésre, és ne részegeskedjenek.²⁹³ Azt akarjuk, hogy *lazaretto* és *porto sporco*-t mindenki királyi,²⁹⁴ és számos okból tiszteletre méltó helyként kezelje, következésképpen a fentiek tekintetében jogot sértőket a közegészségügyi magisztrátus súlyos büntetésben részesíti.

23-szor. Megtiltjuk az utazóknak, ellenőröknek és rakodómunkásoknak, a kártya-, kocka-, vagy labdajáték²⁹⁵ minden fajtáját, esetenként 20 forint pénzbüntetés kiszabásával. A büntetés fele részét a nyilvános vagy titoktartást kérő bejelentő kapja, a másik felét pedig egyenlő arányban az intézeti tisztviselők között kell kiosztani.

24-szer. Az intézeti szobák kényelméhez vagy használatához az utasok

²⁹² A hivatkozott legfelsőbb rendelet kapcsán elsődlegesen az 1766. aug. 25-én hatályba lépett vesztegzári büntető rendeletre kell gondolnunk. Másfelől ez utalás lehet a Habsburg Birodalomban (de nem a Magyar Királyságban) 1768. december 31-én hatályba léptetett büntetőtörvénykönyvre is (Constitutio Criminalis Theresiana). Linzbauer (LXF. II. köt. 468–490. o. 602.) *opus legale* alcímmel a 104 §-ból álló kódexnek csak egyes szakaszait közli (Első rész 26, 27 §§, Második rész: egyes §-ok címeinek válogatott felsorolása 58–89 §§ között).

²⁹³ Németül itt a sich berauschen olvasható, ami önmaguk elkábítását jelenti, és ebben az összefüggésben elsősorban alkoholos kábultságot jelent, de a muszlim alkoholtilalomra tekintettel a mai nyelven kábítószereknek nevezett drogok használatát sem lehet kizárni.

²⁹⁴ *Königliches Ort*, vagyis egyedül ez az uralkodói jelző, de ilyen minőségben Mária Terézia csak a horvát tengeremelléken volt illetékes.

²⁹⁵ *Ballonen-Spiel* az eredeti szövegben.

bérleti díj vagy foglaló²⁹⁶ ürügyén sem kötelesek hozzájárulni. A szobák kiosztása részükre pártatlanul, szám szerinti sorrendben történik, ettől azonban lehetséges az eltérés nemesi származású vagy más okból tekintélyes személyek esetében.

25-szor. Az állomás tisztviselői, az ellenőrök és a rakodómunkások is ahhoz tartásuk magukat, hogy naplementekor minden ajtót, rácsot, illetve szellőztető helyiséget bezárjanak, és azokat napkeltéig zárva tartásuk. Másfelől az utasok esténként kötelesek a kijelölt órában a szobájukba vonulni. Ámde, nehogy bárki is a tájékoztatás hiányával mentegetőzzék, az intézet a saját harangjával jelzi a kötelező időpontot. A *prior* arra is ügyeljen, hogy esténként mindenkire kívülről zárják rá a szobákat, és az ajtók reggel, napfelkeltéig zárva maradjanak.

26-szor. Négylábú állatok és szárnyasok, amennyiben vesztegár kötelesek, az általános közegészségügyi szabályzat 13. fejezetének 11. szakasza értelmében folyamatosan erős láncra legyenek kötve vagy ketrecbe, illetve kalitkába zárva, és hogy elszabadulásuk még inkább akadályokba ütközzék, a *lazaretto sporco*-ban, egy erre a célra elkülönített, körbezárt területen őrizendők.

27-szer. Parancsaink szerint az intézet tisztviselői, ellenőrei és rakodómunkásai kötelesek egyes eseményeket valósághűen és kellő gondossággal jelenteni, amennyiben azok az általános jólétet vagy az intézetet veszélyeztetnék. Továbbá arra kötelezzük az utasokat és más veszteglő személyeket, hogy azokat az eseményeket, amelyeken sok minden múlhat, a *prior* vagy bármely más tisztviselő tudomására hozzák, hogy a közegészségügyi magisztrátus még idejében bevethesse a megfelelő eszközöket és megelőzhesse a szomorú következményeket, amelyek gyakran együtt járnak az eltitkolással. Súlyos büntetés terhe mellett ugyanilyen őszinte és szorgos bejelentési kötelezettséggel tartoznak a kapitányok azoknak a személyeknek a tekintetében, akik a *porto sporco*-ban veszteglő hajókon bármikor és bármilyen fajtájú betegségbe esnének. Kapitány hiányában a kirendelt ellenőr köteles beszámolni a dolgok állásáról.

28-szor. Avégből, hogy a betegek a kórt ne adják tovább az egészségeseknek, másfelől betegségükben körültekintő gyógyításban részesüljenek, kórház-szerűen átrendeztük a *lazaretto sporco* egyik lakását, ahová a betegeket át lehet helyezni és ott a legnagyobb körültekintéssel kezelhetők. Ennek érdekében nyomtatásban egy orvosságos szabályzatot is kiadtunk, amely hasznára lehet nem kevésbé a szabad, mint a veszteglő személyeknek.

29-szer. Akaratunk szerint az általános közegészségügyi szabályzat 13. fejezetének 20. szakaszában foglalt, lőfegyverekre és oldalfegyverekre²⁹⁷ vo-

²⁹⁶ *Handgeld* az eredeti szövegben, amely első jelentése szerint valamely szerződés megerősítésére adott összeget jelent, azonban „ráadás vagy ráajánlás” értelmében is használatos, illetve katonáknak az első zsoldfizetés előtt kiosztott előzetes összeget is így nevezték.

²⁹⁷ *Seitengewehre*, amelyek alatt övön hordott vágó és szúrófegyverek értendők

natkozó elővigyázatosságok minden különbségtétel nélkül, egyes fenntartásoktól eltekintve, maradéktalanul betartandók. A fegyvereket a *lazaretto sporco*-ban letétbe kell helyezni és megőrzésre ott is maradnak a veszteglési időtartam végéig.

30-szor. Elrendeljük továbbá, hogy a *porto sporco*-ban befogadott hajók súlyos büntetés terhe mellett kötelesek az összes löporos hordót a *lazaretto sporco*-ba áthelyezni, ahonnan megőrzés végett átszállításra kerülnek egy erre a célra rendelt helyre, a közegészségügyi pénztár költségeinek terhére. Amennyiben az érintettek erről átvételi elismervényt követelnek, az igazgató köteles teljesíteni a kérésüket.

31-szer. Tiszta nyílt levéllel érkező hajók fogadásánál kirakodásánál az általános közegészségügyi szabályzatban előírt elővigyázatossági és rendszabályokat kell követni, illetve azokat fokozni és megsokszorozni a nyílt levél tartalma és az árucikkek többé-kevésbé veszélyes természete alapján.

A közegészségügyi magisztrátust arra emlékeztetjük, hogy a főszabályokhoz és az alaprendeletekhez igazodó intézkedéseikben a kereskedelem érdekeit is vegyék figyelembe. Amennyiben az események ezt nem teszik lehetővé, a szigort kell előnyben részesíteni az engedékenységgel szemben.

32-szer. Következésképpen véleményünk és parancsunk szerint a *lazaretto sporco*-ban a rakodómunkások az árukat átömlesztésnél vagy a vesztegzár alatt hanyagul semmiképpen ne kezeljék, sajtolásukon vagy alakjukon ne változtassanak és bennük károkat se okozzanak. Éppen ellenkezőleg, ragályozódó árucikkek tekintetében a ládák és bálák kinyitásánál majd a naponkénti átkeverésnél, átforgatásnál és szellőztetésnél, nem kevésbé a nem-ragályozódó áruk kezelésénél, a lehetséges legnagyobb szorgosságot kell tanúsítani, és azokat a módszereket követni, amelyek betartását a 92, 93, 94, 95, 99, 100, 101, 102 és 104. szakaszokban elrendeltük. Arról is rendelkezünk a továbbiakban, hogy az átkeverést ünnepnapokon is el kell végezni, ugyanis ilyen esetekben a közöség jóléte a legfontosabb érdek, amely felmentést ad a parancsolatokban²⁹⁸ foglaltak alól.

33-szor. Azért, hogy az átkeverés, átforgatás és szellőztetés a legnagyobb gondossággal történjék, megparancsoljuk a közegészségügyi magisztrátusnak, hogy minden egyes vesztegzári árucikkhez annyi rakodómunkást rendeljen, mint ahányat megkövetel a kellő mértékű és szorgos munkavégzés. Nevezett rakodómunkások viszont nem foglalkozhatnak másféle vesztegzári időtartam alá helyezett árucikkekkel, mivel ezek helyileg és személyileg is elkülönítendők, evégből viszont az egyes raktárakat sorszámokkal kell megjelölni.

34-szer. Amikor bizonyos távolságon belül nagy hajók tűnnek fel a kikötő előterében, csónakkal szabadon közlekedő közegészségügyi ellenőrök evez-

²⁹⁸ A felmentés szó szerint a törvények alól (*von dem Gesetze*) történik, de ünnepnapokról lévén szó, ez abban a korban lényegében vallási ünnepeket jelentett, tehát indokoltabb a „parancsolatok” szó használata.

nek eléjük, megtekintés és kikérdezés céljából,²⁹⁹ nevezetesen honnan, milyen nyílt levéllel, és rakománnyal érkeznek, és történtek-e rendkívüli események a tengeri átkelés folyamán. Az ellenőrök arról is oktatást kaptak, hogy a fertőzős vagy gyanús nyílt levéllel érkező hajók kapitányait figyelmeztessék, miszerint ne merészeljenek befutni a *lazaretto sporco*-ba, ellenben a saját csónakjukkal jelentkezzenek a kikötő bejáratához telepített közegészségügyi őrháznál, magukkal hozva nyílt és szállító levelüket, illetve összes további szükséges irományaikat. Időközben az ellenőröknek arra is legyen gondja, hogy a közegészségügyi kancelláriának értesítést küldjenek a hajó érkezéséről.

35-szor. A közegészségügyi kancellár a legnagyobb készséggel, személyesen érkezék az őrházhoz, ahol az intézeti igazgató is megjelenik, két ellenőr kíséretében.

36-szor. A kancellár a közegészségügyi őrházból kérdezi ki a hajó kapitányát, aki azonban nem hagyhatja el a saját csónakját, tehát nem léphet ki a partra, és az általános közegészségügyi szabályzatban előírt kérdések után még a következőkről is nyilatkozni köteles: 1) mikor érkezett a rakodási, illetve kiindulási kikötőbe, és 2) ott mennyi ideig tartózkodott. Ezen nyilatkozata után kell válaszolnia nyílt levelének³⁰⁰ fajtájáról és tartalmáról továbbá a szállítólevélről szóló kérdésekre. Folytatólagosan a kapitányt arról is ki kell kérdezni, hogy 1) a kiindulási kikötőben tartózkodva a járványnak számosság és fajta szerint milyen jelei voltak, 2) előfordult-e a hajón tartózkodók között valamilyen új jelenség, vagy mindenki megőrizte jó egészségét, illetve egyesek a hajó személyzetéből vagy az utasok közül milyen tünetekkel és melyik napon lettek betegek, netán meghaltak volna. 3) Ez utóbbi esetben tudakozódni kell arról, hogy a kapitány megsejmelte-e vagy nem a holttesteket, és az előbbi esetben hogyan tette, és a halottakon milyen ragályos jelek mutatkoztak, valamint azt, hogy a holttesteket hogyan és hol vetették a tengerbe. 4) az elhaltak napi gyakorisággal hordott ruháit a hajó mely részében tárolták és azokat kiszellőztette-e a hajó személyzete. Végül 5) a kapitány a betegséget, a halálesetet és a csupasz holttest megtekintését feljegyezte-e egy külön jegyzékbe vagy a hajónaplóba, hogy a hatóság mindezek kivonatát az iratokhoz, mintegy a *constitutum* igazolásaként hozzácsatolhassa.

Figyelmes meghallgatás és pontos feljegyzések után a kancellár úgy rendelkezik, hogy a hajó tanúsítványait és közegészségügyi nyílt leveleit,³⁰¹ nem

²⁹⁹ Ebből a szövegrészből nem állapítható meg, hogy az ellenőrök a hajó fedélzetére lépnek, vagy a párbeszédet csak a hajó mellé irányított csónakból folytatják.

³⁰⁰ Itt a német szövegben *Fehde* olvasható, amely nem középkori jellegű viszálykodást jelent, hanem az olasz *fede* (= bizonyítvány, igazolvány) „németesített” változata, és így helyettesíti a *patenta*-t. Olaszul a *fede* hasonló jelentésű, és olyan szókapcsolatokban használták, mint például a *fede di deposito di merci* (= letétjegy árukról), *fede di morte* (halotti bizonyítvány), *fede di nascita* (= születési bizonyítvány).

³⁰¹ *Gesundheit-Pässe*, vagyis a többes szám egyértelműen utal arra, hogy egy hajónak a felkeresett kikötők számától függően több nyílt levele is lehetett.

kevésbé az esetleges utasok ilyen okiratait egy ellenőr nádszál felhasított végébe húzva fogadja, majd azokat bármely érintés és olvasás előtt huzamosabb időn át kénnel kétszeresen megfüstöltesse. Ez után a kancellár a legnagyobb gondossággal vegye szemügyre az iratok tartalmát, keltezését, és az aláírásokat, majd összeveti a kapitány nyilatkozatát az úti okmányok személyekre és dolgokra vonatkozó tartalmával.

Amennyiben az összevetések során a hajóhoz tartozó személyek és dolgok tekintetében némely különbség mutatkoznék, a kancellár visszatartja a kapitányt a különbség és az okok feltárása, illetve jogszerű tisztázása érdekében.

37-szer. Ha a hajón ragályos vésszel sújtott akár egyetlen egy személy is tartózkodnék, útközben haláleset történt, illetve ragályos betegség támadásának jelei mutatkoztak, vagy pedig a hajó fertőzősége, illetve nagyon gyanús nyílt levéllel érkezett, a kancellár köteles a kapitánnyal közölni, hogy térjen vissza a hajójára, azt el ne hagyja, és ott várja meg a közegészségügyi magisztrátus tanácskozásának eredményét. Utóbbi azonban a körülményekhez igazítva tartozik megkettőzni az éberségét és óvintézkedéseit, amelyekről jelen új rendszabályunkban adjuk meg az előírásokat. Mindaddig azonban, amíg nem kerül sor a kötelezően összehívandó tanácskozásra, saját csónakját a hajó a tenger vizében nem hagyhatja, és a hajó mellé éjjeli-nappali őrzés céljából két kisebb közegészségügyi hajót kell kirendelni.

38-szor. Fertőzött vagy fertőzőttségre nagyon gyanús hajó tartózkodási helyét a *porto sporco* ellen-mólóján³⁰² kell kijelölni, gondosan elkülönítve a szárazföldtől. Érkezésük napjától számítva, három napon át mozdulatlanul horgonyoznak, tartózkodni kötelesek mindenféle ki- és berakodástól, és még kevésbé nyithatják ki az úgynevezett *boccaporto*-kat.³⁰³

39-szer. A fentiekben jelzett idő elteltével a kancellár a közegészségügyi orvos kíséretében érkezik az ellen-mólóra, aki előtt a hajón tartózkodó valamennyi személy megjelenik, és a szokásos eljárás szerint aláveti magát a szemlézésnek. Nőszemélyek³⁰⁴ és a kapitány kivételt képeznek, akiknek megengedett, hogy csupán a szokványos testrészekben³⁰⁵ tapintsák³⁰⁶ meg őket.

40-szer. Amennyiben a szemlézés gyanús jelek észlelése nélkül végződött, két közegészségügyi ellenőrt kell kirendelni és a hajóra telepíteni.

³⁰² *Gegen-molo*, magyarul a moló ellentétes oldalát, vagyis a nyílt tenger felé néző részét jelenti.

³⁰³ *Boccaporto* (olasz) a hajók nyitott fedélzetén az a négyszögletes vagy téglalap alakú nyílás, amelynek a fedélzettel egy síkban lévő, vagy abból kerettel kiemelkedő fedőlapja a fedélzet alatti szintbe (a többi között a raktérbe is) vezető lejáró lépcsőt zárja.

³⁰⁴ *Weibsbilder* (német), amely lenéző értelemben nem úri hölgyeket, hanem inkább a köznéphez tartozó nőszemélyeket jelentett.

³⁰⁵ Németül *allein in den göwöhnlichen Teilen*, ahol a *Teil* a szöveggörnyezet alapján *Körperteil*, vagyis testrészként értelmezendő.

³⁰⁶ *Beklopfen* (német), első és jellemző jelentése alapján kopogtatást jelent, ebben a szöveggörnyezetben azonban a „megnyom vagy megtapint” másodlagos jelentést kell használni. Tekintettel a pestis-veszélyre, a ruhán keresztül megtapintott helyeknek a hónalj és lágyékhajlat felelhetett meg.

41-szer. Fedélzetre lépésük után a kapitány az egyik ellenőrt saját csónakjába felvéve a veszteglő intézet füstölő házai mentén fekvő partszakaszhoz érkezik, és anélkül, hogy lábával a partot érintené, felbontja a leveleket, majd egy felhasított nádszál végére tűzve adja át annak a közegészségügyi ellenőrnek, aki a kétszeres kénes megfüstölést végzi.

42-szer. Amikor a szemle befejeződött, az ellenőrök a hajóra érkeztek, és a levelek átadása is megtörtént, az utasok a hajóról átszállhatnak a kapitány csónakjába,³⁰⁷ és a közegészségügyi kancellária bárcájával³⁰⁸ helyezhetők át a veszteglő intézetbe.

43-szor. Figyelmeztetni kell azonban őket arra, hogy csak a naponként rendszeresen használt ruhadarabokat vehetik magukhoz, ellenben az árukat, a *pacotille*-t,³⁰⁹ még ha nagyon kisméretű is volna, a hajón kötelesek hátrahagyni, a drágakövek és más hasonló értékek kivételével, amelyekről a Mi részünkre külön jelentés küldendő.

44-szer. Amennyiben a hajót illető gyanús körülmények nagyon súlyosak volnának, minden utazó mellé egy-egy ellenőrt kell kirendelni. Ezzel szemben, ha a gyanú csekélyebb volna, elegendő egy ellenőrt adni két utazó mellé. Emlékeztetni kell azonban a közegészségügyi magisztrátust arra, hogy az intézetben sürgősen ne szaporítsa a zárlat alá vont személyek számát, másfelől viszont a gyanús utazók esetében kettőzze meg a gondosságát és az óvatosságát.

45-ször. Fenti utazók az ellenőreikkel együtt még csak szoba sem állhatnak a szabadon közlekedő személyekkel, sőt az sem engedélyezhető, hogy a szobájuktól akár egy lépésre is eltávolodjanak a zárlati idő első felének letöltése előtt. Amennyiben időközben a hajón az árukkal vagy az utazókkal kapcsolatban bármely gyanús esemény történne, kötelesek lesznek a teljes veszteglési időt a saját szobájukban tölteni.

46-szor. Amikor az utasok átvonultak a veszteglő intézetbe, csak akkor lehet a hajó úgynevezett *boccaporto*-it, továbbá a kapitány és a matrózok utazó ládáit és más csomagjait kinyitni, hogy az utóbbiak szellőztetése megkezdődjék. Ennek során meg kell követelni, hogy az ellenőrök alaposan szemügyre vegyék azokat a ruhadarabokat, amelyek nem a mindennapi használathoz tartoznak, és azokról a *prior*-nak jelentést tegyenek, hogy mindegyiket felvegye

³⁰⁷ *Nachen* (németül csónak) az eredeti szövegben, amelyen a kapitány közlekedik az előző szakaszok leírása alapján. Ez egy több pár evezős, matrózok által hajtott nagyobb méretű vízi jármű, és jóllehet az eredeti szövegben nincs a kapitány csónakjaként megnevezve, az utasokat egyértelműen ezzel szállíthatják át a veszteglő intézetbe.

³⁰⁸ *Befehls-Zettel*, vagyis „parancs-cédula”, azonban az írásbeli parancsok mellett más helyen a „cédula” nem szerepel, tehát jelen esetben ezt bárcaként, vagyis az árújegyzékek mintájára, utas-jegyzékként kell értelmezni. Egyébként már a modern vasúti szállítmányozás szóhasználatából is kikopott bárcá szó alkalmazása. Egyedül a prostituáltak hatósági igazolásaként fordul elő, történelmi szóhasználatra emlékeztető közbeszédben.

³⁰⁹ *Pacotille* (francia) a hajózási nyelvben az utasok és matrózok személyes poggyásza.

a hajó részletes jegyzékébe. Nevezett szellőztetést öt, egymást követő napon át kell folytatni.

47-szer. Miután a fenti szellőztetés mindenféle gyanús esemény nélkül végződött, a közegészségügyi kancellária előzetes utasítása révén felhatalmazott *prior* megparancsolja az ellenőröknek, hogy a szellőztetés 15 napos első szakaszához emeljenek ki egy meghatározott árumennyiséget az *Estive*³¹⁰ állományából, és azt a hajó fedélzetére, az értékesebb portékákat viszont a hajó hátsó részének kabinjába helyezték. A bálák mindkét végét ki kell nyitni, hogy a levegő minden részüket átjárhassa, de közben a lehetséges mértékben arra is ügyelni kell, hogy az egyik bálát ne rakják rá a másikra.³¹¹ Az ellenőrök jegyezzék fel a szellőztetésre kiemelt áruk darabszámát és fajtáját, és jelentsék az igazgatónak, aki ennek alapján vezeti a vesztegzári napló megfelelő jegyzékét. A napló az igazgatónak adott előírások szerint egységes alakításág szerint tartalmazza a keltezést, az áruk fajtáját és az ellenőrök megnevezését.

A szellőztetés félideje után a bálákat át kell fordítani, nyílásukon keresztül kézzel behatolni a kellő fellazítás és tisztítás érdekében. Ennek során a *prior* gondosan ügyeljen arra, hogy az említett átforgatást mind az ellenőrök, mind a hajószemélyzet tagjai kellő kíméletességgel végezzék, ugyanis mindketten azonos erőfeszítéssel kötelesek hozzájárulni ezen jelentős feladat végrehajtásához.

48-szor. Amint letelt az első 15 napos szellőztetés, az orvos a fentiekben elrendeltek szerint ismételt szemlét végez, és amennyiben gyanús jelek a hajó személyzetén és az örökon sem mutatkoznak, a kiszellőztetett áruk a hajó saját csónakján szállítva áthelyezhetők a veszteglő intézet előtti rakpartra. Előzetesen azonban be kell szerezni az igazgatónak a közegészségügyi kancellária utasítása alapján kiadott engedélyét, ugyanis a veszteglésre kijelölt rakodómunkások ennek alapján szállítják át a lerakott árukat a fedett szellőztető raktárakba.³¹²

49-szer. Fenti áruk intézeti elhelyezése után az első alkalomnak pontosan megfelelő elővigyázatossággal újabb árumennyiséget lehet a hajórakományból a fedélzetre vagy a kabinba áthelyezni. Egyedüli különbségként a második szellőztetés csak 10 napig tart, és az orvosi szemle sem feltétlenül szükséges, ha időközben gyanús esemény nem történt volna.

50-szer. Azonos úton és módon, egyenként 10 napos időtartamban kell a harmadik és negyedik szellőztetést is végezni, ha a rakomány tömege azt megkövetelné.

³¹⁰ *Estive* (francia) az eredeti szövegben, amely az elmozdulás ellen kötelekkel rögzített és tömörített hajórakományt jelentette a fedélzet alatti rakodótérben.

³¹¹ *Kein Ballen auf den anderen gelegt werde.* A szenvedő szerkezetű állítmány miatt itt nem derül ki, hogy milyen munkások végzik ezeket a munkákat. Ezt csak a második bekezdés határozza meg.

³¹² *Unter die Auslüftungs-Böden,* vagyis a *Boden* itt padlásként nem értelmezhető, ugyanis ez alá, vagyis egy födém alá a földszintre helyezik el az árut.

51-szer. A szellőztetések időtartama alatt a legcsekélyebb mennyiségű, akár nem ragályozódó árut vagy árumintát sem lehet a hajó rakományából kiadni, vagy a hajón megírt levelet a szárazföldre kivinni. Utóbbi csak akkor lehetséges, ha a levelet előzetesen kénnel megfüstölték.

52-szer. Amennyiben a hajó személyzete élelmiszert vételezne, azt az igazgató pincéjéből kell kiadni a mindenkori árszabályzatnak megfelelő térítés ellenében, és a partra kihelyezni, ahonnan a továbbszállítás a hajó saját csónakjával történik.

53-szor. Amikor a teljes előszellőztetett rakományt elhelyezték a veszteglő intézetben, mindkét ellenőr alapos szemlét tart a hajó minden szegletében, bizonyosságot szerezvén arról, hogy ott a ragályozódó áruk egyetlen egy bálája vagy ládája sem maradt vissza, a kapitány és a matrózok mindennapi viseletét tartalmazó kisebb-nagyobb ládák kivételével. Azonban gondoljanak arra, hogy ha ezek olyan ragályozódó anyagokat tartalmaznának, amelyek többé-kevésbé kereskedelmi portékának is tekinthetők, azokat is szellőztetni kell a hajón, majd a veszteglő intézetbe kell áthelyezni a megfelelő kezelésre. Mihelyt a fenti szemlézésről a *prior* az ellenőröktől kézhez veszi az esküvel megerősített jelentést, erről szabályos feljegyzést készít, és engedélyezi az árukhoz kirendelt ellenőr bevonulását a veszteglő intézetbe.

54-szer. A ragályozódó áruk intézeti elhelyezése után megkezdődhet a nem ragályozódók lemosása és átadása, de követni kell a vonatkozó előírásokat, melyek értelmében a *porto sporco* tiszta *mandracchio*-ját³¹³ csak olyan árukhoz lehet használni, amelyek tengervízre igényelnek a tisztításhoz.

55-ször. A hajó személyzete, saját csónakját használva, csak akkor vételezhet vizet a móló kútjából, ha 10 nap már eltelt az áruk intézeti elhelyezése után, és időközben semmilyen gyanús esemény nem történt. Levelek csak az igazgató tudomásával és kénes megfüstölés után hozhatók a szárazföldre.

56-szor. A hajó és az áruk veszteglési idejének végét az illetékes ellenőr hozza a *prior* tudomására, a rákövetkező napon a zárlat feloldása érdekében. A jelentést a *prior* átadja a közegészségügyi kancelláriának, saját egyértelmű, világos beszámolójával együtt az időközi eseményekről és a veszteglés körülményeiről. Ez után rendeli ki a kancellária a közegészségügyi orvost a hajó-személyzet és a hajóra telepített ellenőr, másfelől az intézeti ellenőrök és rakodómunkások, illetve az ott elhelyezett utazók szemlélésére. Miután a szemlézés gyanús jelek észlelése nélkül zárult, a *prior* két ellenőrt küld a hajóra, másik kettőt pedig az intézeti árukhoz, hogy bizonyosságot szerezzen a nevezett helyekre kirendelt ellenőrök jelentéseinek valósághűségéről. Jelentésüket az orvosi szemle eredményével egyesítve a *prior* átküldi a kancelláriá-

³¹³ *Mandracchio* (olasz), eredetileg a kikötőnek az a külön öbölszerű része, amelyben csak kisebb hajókat vagy csónakokat kötnek ki, magyarul csónak-kikötő. A Szabályzat azonban, amint az a 73. szakasz alapján azonosítható, nem ebben az értelemben használja, hanem nagyobb méretű medencét jelöl, amelyben az áruk vízzel való járványügyi tisztítását, lemosását végzik.

nak. A kancellária ezt követően ad azonnal végrehajtandó utasítást a hajó, a személyzet, az árucikkek, az utasok, az ellenőrök és a rakodómunkások zárlatának feloldására.

57-szer. Minden szemlézés után a kapitány és az utazók kettő-kettő 17 krajcárossal³¹⁴ ismerik el a közegészségügy orvos munkáját.

58-szor. Amikor a hajó személyzetén vagy a rakományban a ragály egyértelmű jelei mutatkoznak, fokozott elővigyázatosság és óvatosság szükségesletetik, és mind a szellőztetés, mind a vesztegár időtartamát duplájára kell emelni. Amennyiben az előírások szerinti intézkedések elégtelennek bizonyulnának a ragályozódás elfojtására, kötelező elrendelni az érintett áruk és javak elégetését, vagy a hajót kell távozásra kényszeríteni, külön kísérettel, a körülményekhez mért legszigorúbb elővigyázatosság mellett.

59-szer. Ha a hajók ugyan tiszta nyílt levéllel érkeztek, de útjuk közben gyanús eseményt észleltek, a szellőztetést és kirakodást a gyanú mértéke szerint kell fokozottabb vagy mérsékeltőbb óvatossággal végezni.

60-szor. Továbbá azt is megparancsoljuk, hogy a jövőben még a tiszta nyílt levéllel érkező hajók is (kivéve azokat, amelyek csak átmeneti felügyelet és nem teljes vesztegár alá esnek, tehát a révben³¹⁵ horgonyozhatnak) a *porto sporco* mólójához sorakozhatnak, azonban kötelesek nyilatkozatot tenni a nevezett móló közegészségügyi őrházában.

61-szer. A közegészségügyi óvintézkedések és a kereskedelmi érdekek lehetséges mértékű összehangolása érdekében engedélyezzük, hogy ezek a hajók, 5 nappal a ragályozódó és nem ragályozódó áruk kirakodásának befejezése után, a *porto sporco*-ból távozva a révben horgonyozzanak.

62-szer. Kapitányok, matrózok és a veszteglési időt hajón kitöltő más személyek, érkezzenek akár fertőzőes, gyanús vagy akár tiszta nyílt levéllel a *porto sporco*-ba, elháríthatatlan szükséghelyzetet kivéve még egy ellenőr kíséretében se merészeljenek a mólókra³¹⁶ lépni, ott tartózkodni, és még kevésbé sétára indulni, ugyanis emlékeztetni kell őket arra, hogy a katonai őrségnek tűzparancsa van az ilyen törvénytörések elhárítása érdekében.

³¹⁴ Kissé körülményesen meghatározva, ez azt jelenti, hogy vizsgálatonként és személyenként 34 krajcár volt az orvos díjazása. Ez csaknem pontosan megfelel a Habsburg Birodalomban is széles körben ismert, és részben etalonnak is tekintett, 1725. évi porosz Orvosi Rendtartás mellékletében 32. sz. rendeletként szereplő orvosi díjtáblázat „minden egyes vizitért, recept felírása nélkül, közönséges betegségekben” díjtételének (6 porosz garas = 36 krajcár). Egyértelműen fertőző beteg vizsgálata különben 12 garas (72 krajcár) volt, de ezt külön „pestis-doktorok” végezték. (Balázs Péter: Egészségügyi szabályozás a XVIII. században – Magyar Királyság és Erdély. Piliscsaba-Budapest, Magyar Tudománytörténeti Intézet 2016. II. köt. 519. o.)

³¹⁵ A szövegezés itt a német *Rehde*, mai helyesírással *Reede* szót használja, amely külső vagy elő-kikötőt jelent, és például egy védettebb tengeröbölben, de a mólóval határolt belső kikötőn kívül helyezkedett el. Ezeken a horgonyzó helyeken a hajók jellemzően hajózási felszerelési kellékeket vagy személyzeti ellátmányt vettek fel.

³¹⁶ *Moli*, olasz többes számban egyedül ezen a helyen fordul elő a rendeletben.

63-szor. A *porto sporco*-ban horgonyzó hajók kapitányai, matrózai és utasai ne kezdjenek el dohányt pöfékelni³¹⁷ a *sentina*-ban³¹⁸ vagy a *boccaporti*-ban, de hasonlóképpen kátrányt, gyantát, vagy más hasonló tűzveszélyes anyagot sem égethetnek. Az ellenőrök érezzék kötelességüknek a vonatkozó és szükséges óvintézkedések betartatását, a törvénysértőkről pedig küldjenek feljelentést a *prior* részére.

64-szer. A *porto sporco*-ban horgonyzó hajók ugyanolyan saját őrszolgálatot kötelesek teljesíteni, mintha nyílt tengeren volnának, és ennek megszegéséről az ellenőrök azonnali jelentést küldjenek a *prior* részére.

65-szor. Nevezett hajók a veszteglési idő múltával nem maradhatnak a *porto sporco*-ban, hanem azt elhagyni kötelesek, hogy máshol kikötve ne tegyék ki magukat a még veszteglő hajókkal való érintkezésnek, másfelől tágas és kényelmes helyet biztosítsanak az újonnan érkezőknek. A közegészségügyi magisztrátus kényszerintézkedést is foganatosíthat az ellenszegülőkkel szemben.

66-szor. Minden tiszta nyílt levél gyanúsnak tekintendő, ha az annak birtokában lévő hajó 21 nappal a kiállítása előtt futott ki az érkezése előtti utolsó kikötőből, vagy azonos ideje ellenjegyezték olyan helyen, amelyet csak érintett. Gondoskodjanak tehát a kapitányok és az utasok is arról, hogy kellő időben megújítsák a nyílt leveleket vagy bizonyítványokat, amennyiben azok kiállítása után a fenti időhatárt túllépték volna.

67-szer. Az általános közegészségügyi szabályzat első fejezetében úgy rendelkezünk, hogy tiszta nyílt levéllel érkező és vesztegzár alá helyezendő hajókra egy vagy két ellenőrt kell kirendelni. Ezennel viszont megparancsoljuk és elrendeljük, hogy minden veszteglésre kötelezett hajóra, különbségtétel nélkül két ellenőrt kell telepíteni, akik közül az egyik a nem ragályozódó árukat kíséri a veszteglő intézetbe és jelen is lesz azok tisztításánál és várakoztatásánál, míg a másik a hajón marad a veszteglés végéig, és magát a hajót, illetve annak személyzetét is szorgosan ellenőrzi.

68-szor. Egyik hajó személyzete a másikkal semmilyen kapcsolatot nem vehet fel és nem érintkezhet, akkor sem, ha veszteglési idejük kezdete és tartama is azonos volna.

69-szer. A *porto sporco*-ban veszteglő hajók azon a helyen kötelesek horgonyt vetni, amelyet a révkapitány jelölt ki részükre, más hajóktól való szabályszerű távolságban.

70-szer. Ezennel korlátozni akarjuk az általános közegészségügyi szabályzat első fejezetében foglalt óvintézkedéseket, tehát megparancsoljuk, hogy a trieszti *lazaretto netto* ragályozódó áruk tisztítására kizárólag akkor használha-

³¹⁷ *Toback zu schmauchen* németül a XVIII. században egyértelműen pipázást jelentett, hiszen akkor ez volt a dohány élvezetének közönséges és leggyakoribb formája, az orrba felszippanított és előkelőbbnek számító tubák, vagyis a finomra őrölt dohánypor mellett.

³¹⁸ *Sentina* (olasz), hajófenék

tó, ha azok olyan hajókon érkeztek, amelyek csupán átmeneti felügyeletet³¹⁹ igényelnek.

71-szer. Nem ragályozódó árucikkek, amelyek csak átmeneti felügyeletet igénylő hajókon érkeztek, szabályszerűen elvégzett tisztítás után, és az előírt övintézkedések mellett, a *lazaretto netto*-ban vagy a közegészségügyi őrházban is átadhatók, de a hajóról közvetlenül az úgynevezett *peatta*-ra³²⁰ is áthelyezhetők.

72-szer. Nem ragályozódó árukat, ha teljes időtartamú vesztegzárra kötelezett hajón érkeztek, akkor is, ha a hajónak tiszta nyílt levele volna, a *lazaretto sporco*-ba kell átszállítani, majd az ott elvégzett tisztítás után lehet kiadni a nevezett intézethez tartozó tisztviselő jelenlétében.

73-szor. Avégből, hogy a közegészségügyi előírások a lehetséges mértékben egyaránt szolgálják mind a kereskedők, mind a tengeri szállítmányozók érdekeit, megparancsoljuk, hogy azok az árucikkek, amelyek vízzel tisztíthatók (miután a tisztítást egy veszteglő intézeti tisztviselő jelenlétében a *porto sporco contra-molo*-jának³²¹ legvégső pontján elkülönített, egyébként *mandracchio*-nak nevezett víztározó medencében befejezték), a zárlat alól közvetlenül feloldva a városba szállíthatók.

74-szer. Azok az árucikkek, amelyeket nem kell vízzel tisztítani, az említett *mandracchio moletto*-jára³²² öntve adhatók át, azonban ügyelni kell arra, hogy az átömlesztés, továbbá a ragályozódó kötőanyagok kibontása és tisztítása egy veszteglő intézeti tisztviselő jelenlétében történjék. Mindezek végeztével nevezett árukat a *mandracchio*-tól közvetlenül a városba lehet szállítani.

75-ször. A 73. és 74. szakasz enyhítései kizárólag azokra a nem ragályozódó árucikkekre vonatkoznak, amelyek tiszta nyílt levelet felmutató hajókon érkeztek. Ellenben gyanús vagy nem tiszta nyílt levéllel történt szállítás esetén ezeket az árukat a *lazaretto sporco*-ban kell kirakodni és átadni.

76-szor. Általánosságban az árukat nem lehet átszállítani, tisztítani és kiadni az igazgató előzetes értesítése és kifejezett engedélye nélkül. Másfelől az igazgató a közegészségügyi magisztrátus egyértelmű utasításának hiányában

³¹⁹ Az itt bevezett „átmeneti felügyelet” (*einsweilige Behutsamkeit*) 40 napnál mindenképpen rövidebb, de a rendeletben közelebbről nem meghatározott időtartamot jelez.

³²⁰ *Peatta* (olasz), amely a mai olasz nyelvben *peota* alakban használatos, és jellemzően a lagúnákban közlekedő nagy, lapos, teherszállító bárkát jelent.

³²¹ *Contra-molo*, itt olaszul, az előzőekben már használt *Gegen-molo* helyett. Jelentése ugyanaz, vagyis a két-karú hullámtörő gát ellenoldalának nevezett része, amely még a *porto sporco*-n belül is a legveszélyesebb hajóknak volt fenntartva.

³²² A mai olasz nyelvben *molettone* alakban használatos, ami asztalra való terítőt vagy nagyobb lepedőt jelent. Jelen esetben a vizes lemosó helyhez tartozó kiterített nagyobb, száraz szőttként értelmezendő, amelyre a por alakú vagy szemcsés árucikket kiöntötték. Megvizsgálták, hogy ahhoz esetleg keveredett-e valamilyen ragályozódó anyag maradvány, majd áttöltötték a kiadható tartályokba.

semmilyen átszállítást, tisztítást és kiadást sem hagyhat jóvá, ellenben gondja legyen arra, hogy a tulajdonostól a vonatkozó számlákat megkövetelje.

77-szer. Továbbiakban megerősítjük az általános közegészségügyi szabályzat fentiekben hivatkozott fejezetében rögzített óvintézkedéseket, és megparancsoljuk, hogy mind a ragályozódó mind a nem ragályozódó árucikkek rakodása és átszállítása a veszteglő intézet előtti *scalo*-hoz³²³ bárkákkal és a hajó személyzete által, majd az újabb szállítás a *scalo*-tól a szellőztető raktárakba a rakodómunkások által történjék, ugyanúgy, ahogyan azt a fentiekben fertőzött és gyanús nyílt levéllel érkező hajók esetében elrendeltük.

78-szor. Tekintettel arra, hogy korlátozni akarjuk az általános közegészségügyi szabályzat 13. fejezete 24. szakaszában foglaltakat, megparancsoljuk, hogy a *lazaretto sporco prior*-ja a tulajdonos engedélyétől és a közegészségügyi magisztrátus kifejezett parancsától függetlenül, vesztegzári időszakban az áruféleségek megtekintését csak akkor engedélyezze, ha rendre 5, 10, illetve 15 nap már eltelt a szabad, a gyanús, illetve a fertőzött nyílt levéllel szállított áruk utolsó tételének szellőztetésétől. Az így kiszabott időtartam azonban adott körülmények között kiterjeszthető, sőt kiadni sem lehet a megtekintési engedélyeket, ha az áruk folyamatosan gyanús jeleket mutatnának.

79-szer. A veszteglő intézet *prior*-jának az a kötelessége, hogy naponta többször is bejárja az intézet minden részét, a tereket tisztán tartassa, vigyázó szemét mind az utazók, mind a rakodómunkások tekintetében a közegészségügyi szabályok követésének ellenőrzésén tartsa, továbbá szorgosan tájékozódjék az intézet személyi állományáról és épületeinek állagáról. Ezeken túl arra is komolyan és nyomatékosan figyelmeztetjük, hogy személyek és áruk tekintetében is naponta látogassa az intézeten belül elkülönített veszteglő egységeket, de ha ebben korlátozva volna, a helyettes *prior*-ral végeztesse a szemlét, és szerezzon megbízható értesüléseket az esetlegesen bekövetkezett váratlan eseményekről. Hasonlóképpen éjjel, a helyettesével felváltva, egy ellenőr kíséretében előre nem közölt időpontokban járja körbe az intézetet, és minden alkalommal győződjék meg arról, hogy a kijelölt helyeken tartózkodik-e a katonai őrség.

80-szor. A megbetegedett ellenőröket vagy rakodómunkásokat az igazgató áthelyezi az utasoknak fenntartott kórházba, és gondoskodik arról, hogy megkapjanak minden segítséget. Ezt követően a közegészségügyi magisztrátus előzetes értesítése majd parancsa alapján a megüresedett állást egy másik ellenőrrel vagy rakodómunkással köteles betölteni.

81-szer. Nyomatékosan figyelmeztetjük az ellenőröket és a rakodómunkásokat, hogy egymás között, és az utasokkal szemben is szerényen és illendően viselkedjenek, és minden lehetséges módon őrizték meg és szorgalmazták is a nyugodt magatartást és a kölcsönös megértést. Különösen tartózkodjanak a bor mértéktelen élvezetétől, evégből tehát elrendeljük, hogy a vétkesek, a vesz-

³²³ *Scalo* (olasz), kikötő, rakpart, jelen esetben a zárlati kikötő bejárati része.

tegzári idő végétől függetlenül, hivatalvesztésben és testi fenyegetésben is részesüljenek.

82-szer. Végrendelkezési ügyekben, amelyek ez után fordulnak elő mindkét trieszti intézetben, a helyszínrre való tekintettel megparancsoljuk minden korábbi rendelkezésünk visszavonását, miszerint a tanúkkal való bizonyítás elegendő volna, és ennek rendelkezésre állása tökéletesen érvényesítené mind a veszteglők, mind az intézetben dolgozók végrendeletét. Amennyiben bárki is írásba akarná foglaltatni a végrendeletét, megengedett a *prior notarius*-ként³²⁴ való közreműködése. Mivel illendő, hogy a *prior*-t a fáradozásáért legalább is azok az utazók megfelelően díjazzák, akik némi vagyont hagynak hátra, akaratunk szerint ezért részére annak a díjnak a felét kell fizetni, amely ilyen esetben a közjegyzőt illette volna.

83-szor. Az általános közegészségügyi szabályzat fentiekben hivatkozott 13. fejezetének 32. szakasza tartalmazza azokat az óvintézkedéseket, amelyeket a veszteglő intézetben elhunytak holttestének temetésénél kell figyelembe venni. Ezeket hatályban tartjuk, és azt is közhírré tesszük, hogy a *lazaretto sporco*-ban már megtörtént az ehhez szükséges sírkert kijelölése.

84-szer. A *lazaretto sporco*-ban egy káplánt is szolgálatba állítottunk, aki minden ünnepnapon délelőtt tíz órakor tart szentmisét a kápolnában (amely olyan helyen épült, hogy arra a *porto sporco*-ban horgonyzó hajó személyzete és a veszteglő intézeti lakásokban³²⁵ tartózkodók is ráláthassanak). A *prior* és a káplán közösen gondoskodik arról, hogy minden veszteglő személynek jól hallható módon, az intézet harangja adja meg a jelet a szentmisére.

85-ször. Az általános közegészségügyi szabályzat 13. fejezetének 35. szakaszát annyiban módosítjuk, hogy csak azoknak a kapitányoknak, tulajdonosoknak, írnokoknak és utazóknak lehetséges és egyben kötelező öt napot elengedni veszteglés idejéből, akik tiszta nyílt levéllel közlekedő hajón érkeztek, és átöltöznek a veszteglő intézetben. Fenti személyek, amennyiben fertőzött vagy arra gyanús nyílt levéllel érkeztek, semmiképpen nem részesülnek ebben a kedvezményben. Elrendeljük továbbá azt is, hogy nevezett kedvezményt a kapitány, a tulajdonos, és az írnok együttesen és szabad nyílt levéllel sem élvezhetik, nehogy a hajó felügyeletét átengedjék az alsóbbrendű személyzetnek.

86-szor. Az általános közegészségügyi szabályzat 13. fejezetének 36. szakaszát aképpen módosítjuk, hogy a *Lazaretto sporco*-ban csak a tekintélyesebb veszteglő utasoknak engedélyezzük, elhatározásuk szerint, az élelmiszerek városból való beszerzését, a fenti szakaszban foglalt közegészségügyi szabályok betartásával. Tekintettel arra, hogy szándékunkban áll megelőzni az élelmiszerek külső beszállításából és átvételéből származó rendszertelenséget és veszé-

³²⁴ A fordításban azért nem közjegyző a megnevezés, mert az eredeti szövegben a latin név szerepel.

³²⁵ Jelen esetben a *Wohnung* (lakás) az utazók intézeti helyének megjelölése, más esetben viszont a *Zimmer* (szoba) található a szövegben. Ennek alapján nem dönthető el ezeknek a lakótereknek sem a mérete sem a minősége.

lyes következményeket, akaratunk és nyomatékos parancsunk szerint nemcsak a közrendű utazókat, hanem a rakodómunkásokat és ellenőröket is az igazgató pincéjéből kell élelmezni. Másfelől az igazgató, azonnali állásvesztés terhe mellett gondoskodik arról, hogy pincéjében elegendő mennyiségű és jó fajtájú élelmiszert tároljon, és ne merészelje túllépni a közegészségügyi magisztrátus által szabott tarifákat,³²⁶ továbbá a súlyokat és a mérőedényeket se csalárd módon alkalmazza. Minekutána nagyon is érdekünkben áll, hogy a veszteglő személyeket a felárak ne terheljék, megparancsoljuk a közegészségügyi magisztrátusnak, hogy az árakat a díjtáblázatban, amelyet különben a pince kupujára kell kiszögezni, minden lehetséges módon mérsékelni igyekezzék, és időnként egy *provisor*-t³²⁷ is küldjön a *lazaretto sporco*-ba, annak kivizsgálására, hogy a *prior* vonatkozó lefelsőbb parancsainkat milyen következetességgel teljesíti.

87-szer. A *porto sporco* bejáratát éjjel-nappal láncsal kell lezárni, és ennek a kezelésére kirendelt ellenőr a bejáratot csakis akkor nyithatja ki, ha azt a *prior* engedélyezte a magisztrátus előzetes jóváhagyása alapján.

88-szor. Megtiltjuk a *porto sporco*-ban veszteglő hajóknak, hogy nyílt fényforrást³²⁸ használjanak, vagy különösen éjjel tüzet gyújtsanak a konyhai tűzhely kivételével. Ennek az elengedhetetlenül szükséges óvintézkedésnek a betartását a kikötő bejáratához állított ellenőr és a katonai őrség is folyamatosan figyelje. A tiltásnak ellenszegülők, akik ráadásul az ellenőrnek, illetve a katonai őrségnek is ellenállni merésznének, gondatlanságuk vagy szándékos cselekményük miatt súlyos büntetésben részesülnek.

89-szer. Saját szobájukban az utazóknak, ellenőröknek és rakodómunkásoknak is engedélyezzük a dohány pöfékelését, ellenben a fenti szakaszban a hajó személyzetével szemben kilátásba helyezett büntetés terhe mellett megtiltjuk, hogy ezt az intézet nyílt területén tegyék, különösen pedig a szellőztető raktárak közelében.

90-szer. A *lazaretto sporco* terein vagy bármely más nyílt helyén tilos fát ültetni vagy zöldséget termelni, viszont a föld felszínét annak természetes állapotában kell megőrizni. Elkerülendő azonban a füvesedő területek kialakulását, havonta egyszer kaszálást kell végeztetni az igazgató legjobb szándékával és költségeinek terhére, hogy minden hely tiszta maradjon, és ott semmilyen ragályozódó anyag ne rejtőzködhessék.

91-szer. A továbbítandó leveleket és irományokat, kénes megfüstölés után

³²⁶ A német szöveg is az olasz *tariffa*-t használja.

³²⁷ *Provisor* (középkori latin), a többi jogszabályban a magisztrátus testületének tanácsosát jelenti. Használták azonban élelmezési biztos jelentésben is, de nem valószínű, hogy a magisztrátus külön erre a feladatra testületen kívüli tisztségviselőt jelölt volna.

³²⁸ Eredetileg *unverdecktes Licht*, de fényt a XVIII. század közepén csak valamilyen gyúlékony anyag elégetésével lehetett előállítani, tehát a tiltás nyílt lánggal égő fényforrásra vonatkozott.

hivatalos pecséttel és spanyolviasszal³²⁹ lezárva, személyesen az igazgató adja át a közegészségügyi kancelláriának, amely gondoskodik azok pontos kézbesítéséről. A levélcsomagokat a *prior* csakis annak adhatja ki, akihez a hajót irányították, vagy aki átveszi annak rakományát, feltéve, hogy evégből bejelentette magát a veszteglő intézetben. Ennek kapcsán mindig ügyelni kell arra, hogy bármely levelet vagy irományt csak akkor lehet átadni, ha a tartományi kormányzatnak vagy a magisztrátusnak címzett levélcsomagok kézbesítése már megtörtént. A magánleveleket kézbesítő ellenőrnek levelenként két *soldo*-t lehet ajándékozni.

92-szer. Ragályozódó áruk intézeti tisztítása, szellőztetése, átforgatása tekintetében megerősítjük az általános közegészségügyi szabályzat 4. fejezetében előírt eljárásokat, és a továbbiakban azt akarjuk, hogy

93-szor. A ragályozódó áruk közül elsősorban azokat kell alaposabb szellőztetésnek kitenni, amelyek a ragályt fokozott mértékben vonják magukra és egyben tárolják is: ilyenek például a gyapjú és a gyapot, és más hasonló, amennyiben fertőzéses nyílt levéllel befutó hajókon érkeztek, különösen akkor, ha időközben betegséget vagy halált is okoztak volna. Ezekről az árukról minden külső borítást, továbbá külső és belső kötözést is el kell távolítani, majd darabonként gondosan elkülöníteni, fellazítani és gyakran átforgatni. Rövidre fogva: ilyen esetekben senki nem lehet tekintettel az eredeti hajtogatásra, vagy arra, hogy az árukban vagy a bálákban akár a legcsekélyebb sérülés se keletkezzék.

94-szer. Elrendeljük és megparancsoljuk, hogy a szellőztetésnél a tulajdonos vagy bárki más, így az áru címzettje vagy annak megbízottja sem jelenhet meg, hogy a rakodómunkásokat ne akadályozza, ellenben a szellőztetés az előírás szerinti szorgossággal történjék.

95-szor. Másfelől az árucikkek tulajdonosainak és megrendelőinek bizalmát erősítendő, és egyben a megnyugtatójukra is, hozzájárulunk ahhoz, hogy áruikat a vesztegzári időszak alatt kellő távolságból és három alkalommal megtekinthessék, először az intézetben való kirakodás és szellőztetés kapcsán, másodszor a vesztegzár félidejében, harmadszor pedig néhány nappal annak befejezése előtt.

96-szor. Amennyiben a tulajdonos vagy az áruk címzettje egyik vagy másik megtekintésnél alapos okkal gyanakodnék a bálák számának fogyatkozására vagy egyes árucikkek súlycsökkenésére, kívánságának eleget téve engedélyezzük a névleges és valós súlyértékek összehasonlítását a közegészségügyi magisztrátus hatósági mérlegének igénybevételével. Egyebekben ez utóbbi

³²⁹ *Spanischer Wachs*, az olasz *cera di Spagna* (spanyolországi viasz) tükörfordítása. Magyarul spanyolviasz néven terjedt el az ugyancsak használatos pecsétviasz mellett. Alapanyaga melegítésre gyorsan lágyuló (csepegtethető) majd ugyancsak gyorsan megszilárduló gyantaféleség volt, amelyben a megszilárdulás előtt helyezték el a bélyegzők (pl. pecsétgyűrű) lenyomatát. Jellemzően vörös festékkel színezték. A pigment alapanyaga a cinóber volt, és Spanyolország nevezetes lelőhelye volt ennek a festékanyagnak.

mérleget kötelező használni a ragályozódó áruk átadásánál, illetve átvételénél, szintúgy a zárlatuk feloldása kapcsán.

97-szer. Hasonlóképpen azt is elrendeljük a kereskedők fokozottabb bizalmának elnyerésére, hogy egyes csomagokat, lezárt tasakokat, és kulccsal zárható ládikákat, amelyek pénzt, drágakövet és más értékeket tartalmaznak, még az igazgató sem nyithatja ki a tulajdonos jelenléte nélkül. Feltéve, hogy ez utóbbi megjelenése akadályokba ütköznék, úgy kell intézkedni, hogy a kapitány a saját pecsétjével zárja le a ládikának azt a részét, amely a szabályszerű megőrzést egyértelműen bizonyíthatja. Ezt követően a ládikákat külön erre a célra rendszeresített szekrénybe kell helyezni, amelyeknek a kulcsát a *prior* senki másra nem bízhatja, és az őrzést addig kell folytatni, amíg a tulajdonos vagy meghatalmazottjának jelenlétében sor kerülhet azok felnyitására.

98-szor. Zárt állapotban kirakodott utazó láda és a kézipoggyász³³⁰ kiinyitása ugyancsak tilos az intézetben a tulajdonos engedélye nélkül, az esetlegesen mellékelt kulcsokat pedig az igazgató őrzi a felnyitás jogszerű időpontjáig.

99-szer. Szándékaink szerint a veszteglő intézetben minden lehetséges elővigyázatosságnak meg kell történnie, hogy a tulajdonosok az ott elhelyezett áruikat kellő biztonságban érezzék. Ezért megparancsoljuk, hogy a különösen értékes portékák, mint a selyemféleségek vagy a muszlin³³¹ kelmék és más hasonló, elkülönített raktárban kerüljenek elhelyezésre, és a fachino-k a tisztítást is ott végezzék a legmegbízhatóbb ellenőrök felügyelete mellett, amiért is utóbbiak naponta három 17 krajcárost³³² kapjanak fizetségül.

100-szor. Engedélyezzük azonban azt is, hogy a nagyértékű és drága darabok tisztítását, amennyiben túlságosan nagy helyet nem igényelnek, különbségtétel nélkül az utazók a szobájukban végezzék a melljük rendelt ellenőr jelenlétében, vagy azt általa végeztessék. A *prior* azonban mindenképpen vigyázó szemmel kövesse annak szorgos kivitelezését.

101-szer. Az utasok minden holmiját, amelyekre nincs szükség a mindennapi személyes használatban, a raktárak szellőztető terében kell vesztegzár alá

³³⁰ *Kisten und Kuffer* (német). Az utazó ládák mellett itt említi először a szöveg a *Kuffer*-r (*Koffer* mai helyesírással), amely nagyméretű, a ládánál kisebb, de egy személy által kézzel még hordozható úti csomagot (poggyászt) jelentett. Elvileg a bőrönd szó használata is alkalmazható volna, azonban ez egyértelműen bőrrel bevont, négyszögletes merev falú utazó ládát jelent, és első előfordulása 1786-ban jelent meg a nyelvújítás során, tehát mindenképpen anakronisztikus volna a használata.

³³¹ *Nesseltuch* (német) vékony fonalból készült pamutszövet, amelynek megnevezésére magyarul a francia nyelvből átvett *mousseline* szót használjuk. Ritkább szövésű változatát a *mull*-t, magyar néven mull-pólyaként, kötözőszerként is használták.

³³² A napi 3 máriás (51 krajcár) jelentősebb összeg volt, ha arra gondolunk, hogy a *Generale Normativum in Re Sanitatis* (1770) vesztegzári illeték táblázata szerint a selyem-kelmék teljes tisztítási folyamatáért 100 fontonként (kb. 50 kg) 25 krajcárt kellett leróni (Balázs Péter: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba–Budapest 2007, I. kötet, 157. o.). Például 100 ilyen bála tisztítása 41 forint és 40 krajcár volt, 42 napos vesztegzár esetén pedig az öröknek 35 forintot és 42 krajcárt kellett fizetni.

helyezni, ahol azokat a rakodómunkások fogják átkeverni és szellőztetni. Ezekre a holmikra az intézetben veszteglő utasok tekintetében ugyanolyan szabályok érvényesek, mint a tulajdonosok kereskedelmi árucikkeire.

102-szer. Az utazók szokványos használatához tartozó holmikat a kézi és utazó ládákban és iszákokból,³³³ illetve más hasonló alkalmatosságból vagy csomagolásból kiemelve, a szabad levegőn kifeszített zsinegekre akasztva folyamatos szellőzésnek kell kitenni. A szellőztetéssel megbízott ellenőrök súlyos felelősséggel tartoznak a feladatuk pontos elvégzéséért.

103-szor. Elzálogosított ragályozódó vagy nem ragályozódó áruk intézeti elhelyezése esetén, amennyiben a zálogjogot a rakodási bárcán a beszállító kapitány aláírása egyértelműen tanúsítja, az igazgató gondoskodik arról, hogy a hajóról felvett leltárban a zálogjogot megjelölje, és az így terhelt árukat ne adja ki a zálog birtokosának engedélye nélkül.

104-szer. Valamennyi nem ragályozódó árucikket az általános közegészségügyi szabályzat harmadik fejezetében foglalt óvintézkedések szerint kell megtisztítani és átadni a veszteglő intézetnek. Továbbiakban azonban úgy rendelkezünk, hogy a tiszta nyílt levéllel érkező hajók által szállított nem ragályozódó áruk csak 5 nappal a teljes kirakodás és szellőztetés után tisztíthatók és oldhatók fel a zárlat alól, ellenben, ha fertőzőes vagy gyanús nyílt levéllel érkeztek, mindez csak 8 nap múltán lehetséges.

105-ször. Amikor az utazók kitöltötték a vesztegzár idejét (súlyos betegség kivételével), semmilyen szín alatt nem maradhatnak az intézetben, és akkor is távozni kötelesek, ha az áruik még ott várnának az elszállításra.

106-szor. Egyébként nevezett portékák sem maradhatnak a vesztegzár múltával az intézetben, hanem azokat a legrövidebb időn belül a városba³³⁴ kell átszállítani. Mivel azonban gondot fordítunk arra, hogy az intézet kiegészítő szolgáltatásait összhangba hozzuk a kereskedők és hajósok érdekeivel, megparancsoljuk a közegészségügyi magsztrátusnak, hogy különösen a külhoni tulajdonosokat nagy tapintattal kezelje. A vesztegzári idő végét követő 10 napon belül az intézet szellőztető tereiben és raktáraiban a már felszabadított portékák tárolását minden egyes bálára, ládára, vagy göngyölegre számított 1–1 krajcár ellenében egészen addig engedélyezze, amíg az elszállítás feltétlenül szükségessé válnék, újabb és vesztegzár alá helyezendő áruk helyének biztosítása érdekében. Ekkor azonban a tulajdonos a legnagyobb igyekezettel gondoskodik az áruk elszállításáról. Érdektelenség esetén a *prior* rendeli meg a szállítást, a tulajdonos költségeinek terhére. Ennek során azonban az árukból olyan mennyiséget tartson vissza, amely fedezi a felmerült költségeket, és az így zárolt árukészletet csak a fenti összeg megfizetése után engedi át a tulajdonosnak.

³³³ *Felleisen* (német) eredetileg a vándorló iparos legények hátizsákját vagy oldaltáskáját, „általvetőjét” jelentette. Tarisznyaként túlságosan magyaros lett volna a fordítása.

³³⁴ Az eredeti szövegben *in die Stadt überbracht werden*, ahol a város egyértelműen Triesztet jelenti.

107-szer. Azonos módon és közvetlenül a tisztítás után kell a nem ragályozódó árukat elszállítani. Feltéve, hogy az elrendelt vesztegzári idő felén túl maradnának az intézetben, utánuk nem csak a tisztítási, hanem a vesztegzári illetéket is kötelező megfizetni.

108-szor. Azok az áruk és javak, amelyek 6 hónappal a zárlat feloldása után is az intézetben maradnak, és tulajdonosuk a közegészségügyi magisztrátusnál nem jelentkezett, vagy a személye a testület előtt ismeretlen maradt volna, nyilvánosan kiárusíthatók. Pontosán fel kell jegyezni azonban minden adatot a darabszámokról, fajtákról, súlyokról, űrméretekről, és más ismertetőjegyekről, továbbá minden olyan körülményt, amelyek egy későbbi jogvitában az eljárás jogosultságát igazolnák. Az árbevételt a jogos visszakövetelésre kitűzött tizenkét éves határidő lejártáig a közegészségügyi magisztrátus pénztára őrzi. Ezt követően az összeg jogos tulajdonosa a nevezett pénztár lesz, amely egyben a veszteglő intézet költségeinek is teherviselője. Amennyiben a gazdátlaná vált áruk fajtájuk és értékük tekintetében romlandóságnak, ár-, illetve súlycsökkenésnek vagy bármely más károsodásnak volnának kitéve, a kiárusítás közvetlenül a vesztegzári idő letöltése után megkezdhető, a tulajdonos veszteségeinek csökkentése érdekében. Utóbbi esetben azonban a kiárusítás előtt értékbecslést kell végeztetni, majd a becsült érték alatt és 6 hónapon belül az áruk elidegenítése semmiképpen nem engedélyezhető.

109-szer. Az a kút, amelynek létesítését a vesztegzári kikötő mólóján rendeltük el, elegendő és jóminőségű vízzel látja el azokat a hajókat, amelyek ott horgonyoznak, részükre tehát nem engedélyezhető, hogy a veszteglő intézet kútjait használják.

110. Amennyiben bármely hajó vagy utazó, amely, illetve aki a kikötőben vesztegel, szabad forgalmazású árukat kívánna rakodni, illetve felvenni, azokat egy ellenőr felügyelete alatt, szabadon közlekedő emberek rakják le az intézet előtti *scalo*-ra, ahonnan a veszteglő hajó matrózai a saját csónakjukon fogják elszállítani. Mindez azonban csak az igazgató előzetes értesítésével és tudomásával történhet, amennyiben erre őt magát a közegészségügyi magisztrátus is felhatalmazta.

111-szer. Feltéve, hogy egy veszteglő hajó a kiszabott idő előtt hagyná el a kikötőt, kirendelt ellenőre az intézetben köteles jelentkezni a hátralévő idő kitöltésére, következésképpen a hajó köteles az ellenőr teljes bérét, naponként kettő 17 krajcárost számítva megfizetni, annak megfelelően, mint a vesztegzár teljes idejét a hajón töltötte volna. Nevezett teljes fizetség a jogos örökösöket is megilleti, ha az ellenőr szolgálatának teljesítése közben elhalálozott volna.

112-szer. Ezennel eltérünk az általános közegészségügyi szabályzat 13. fejezetének 11. szakaszától, és megparancsoljuk, hogy a *lazaretto sporco* tisztviselői és ellenőrei kutyákat vagy macskákat láncra kötve vagy bezárva sem tarthatnak. Engedélyezzük azonban a házi használatra szánt elegendő számú szárnyasok tartását, de csak visszavágott szárnyakkal, és gondosan ügyelve arra, hogy ne kószáljanak vagy röpködjenek át az intézet zárt részére.

113-szor. Továbbá azt is elrendeljük, hogy a vesztegzár alá helyezett áruk és javak visszatartását a tulajdonos személye szerint illetékes hatóságnál kell kérvényezni, és engedélyeztetni. Ennek ügyintézése az illetékes törvényhatóság és a közegészségügyi magisztrátus hivatalközi levélváltásával³³⁵ történik.

114-szer. Azok a zárlaton kívüli ellenőrök, akik egyes árucikkek vagy személyek őrzésére a bejáratnál vagy a kijáratnál, vagy utóbbiaknak a zárlatban való tartózkodása idejére kíséretként voltak kirendelve³³⁶, az őrzött személytől vagy az őrzött áruk tulajdonosától fél lírát³³⁷ kapnak szolgálatuk elismeréseként, ha az őrzés időtartama nem haladja meg az egy órát, ellenben fél napra 1 líra lesz a fizetség. Teljes napi elfoglaltság esetén az összeg másfél líra, azonban nyomatékosan figyelmeztetjük az ellenőröket, hogy nagyobb fizetséget nem kérhetnek, még kevésbé követelhetnek.

115-ször. A *lazaretto sporco* bejáratához és a belső területek fontosabb részeihez fegyveres, és szabad mozgást élvező védőőrizet állítandó, hogy nevezett helyeket az őrk minden lehetséges eszközzel megvédjék egyes személyek titkos ki- és bejárása, és dolgok be- és kiszállítása ellen. A katonai őrségnek az utazók, az ellenőrök és rakodómunkások, a körülményekhez igazított fokozott vagy mérsékelhető testi fenyegetés terhe mellett, feltétlen engedelmességgel tartoznak. Az őrség felhatalmazása egyébként arra is kiterjed, hogy tüzet nyissanak az erőszakoskodókra és önkényeskedőkre, másfelől az önfejű és hatalmukkal visszaélő őrk miatt sérelmet szenvedők jogosan menekülhetnek a *prior* oltalmába, és az elkövetők határozott és súlyos büntetésben fognak részesülni.

116-szor. Amennyiben tisztviselők, utazók, kapitányok, matrózok, rakodómunkások vagy szabadon közlekedő személyek az intézetben vagy a *porto sporco* területén közegészségügyi törvényekbe ütköző bűncselekményeket követnének el, elrendeljük és megparancsoljuk, hogy előjogokra, joghatósági illetékességekre vagy ellentétes törvényeinkre való tekintet nélkül a közegészségügyi magisztrátus egy kellő körültekintéssel eljáró bíró bevonásával rövidített

³³⁵ *Compass-Schreiben* (német), a középkori latin nyelvben *litterae mutui compassus* (hatóságok egymás közötti értesítése a jogkörök kölcsönös gyakorlásáról), annak a jogelvnek a mentén, miszerint *una jurisdictio per aliam debet adjuvari* (egyik törvényhatóság a másiknak köteles segítségére lenni).

³³⁶ A kissé bonyolult leírás arról szól, hogy szabad személyek érkehetnek a veszteglő intézethez, hogy azon belül árucikkeket tekintsenek meg vagy vesztegzár alatt álló személyekkel tárgyaljanak. Amíg az intézetben tartózkodnak, egy őr kíséri őket, vagy ha valamilyen holmit a vesztegzári intézet bejárat vagy kijárat kapujánál hagytak, annak is gondoskodni kell az őrzéséről.

³³⁷ *Lira* (olasz) néven a XV. század óta használtak pénzürméket az itáliai városállamokban. Trieszt 1382-től a Habsburgok fennhatósága alatt állt és Mária Terézia idején az osztrák ezüstforintot, illetve a krajcárt használták. Egy 1745-ből származó átszámítás szerint 100 trieszti líra értéke 18 forint és 53 *soldo* volt, és egy 1796-os kormányzói rendelet szerint 12 krajcárért 21 *soldo*-t kellett számítani. Ezek alapján, és a hatos számrendszerhez is kerekítve nem követünk el nagy tévedést, ha 1 trieszti lírára 12 krajcárt számítunk. Tehát a fizetség 6, 12, illetve 18 krajcárt jelentett. <http://triestestoria.altervista.org/agenda/monete.html>

eljárás folytasson, majd ítélezzék, és a magisztrátus elnökének és ülnökeinek egyhangú döntése esetén, az ítéletet nevezett veszteglő intézetben azonnal végre kell hajtani, mások elrettentésére és egyben példát is statuálva. Amennyiben nem egyhangú a szavazás eredménye, az eljárást a magisztrátus szavazati megoszlásának közlésével Bécsbe, legfelső egészségügyi bizottságunkhoz kell áthelyezni, majd annak állásfoglalását kell érvényesíteni. Vezérfonálként minden eljárásban és ítékezésben az 1766. évben, augusztus 25-én Bécsben kiadott rendeletünkhöz kell igazodni.

117-szer. Azon cselekmények esetében, amelyek nem a közegészségügyi törvények hatálya alá tartoznak, akkor is ha azokat közegészségügyi hatósági szolgálatban álló személyek követték el, a közegészségügyi magisztrátus a jogszerinti illetékes hatóságnál tesz feljelentést, amely a szokásos eljárási szabályok szerint fogja az ügyet kivizsgálni, és az elkövetőket megbüntetni.

118-szor. Szülés levezetésénél, betegségek és más sürgősségek esetén, amennyiben a veszteglés alatt álló személyek azt kérik, hogy a megfelelő segítségnyújtáshoz bábák, szoptatók dajkák, orvosok, sebész-mesterek és más szabad személyek hozzájuk bejárhassanak, a vonatkozó engedélyt a közegészségügyi magisztrátus köteles kiadni. Ellenben magától értetődően a felkért személyeket azok kötelesek megfizetni vagy díjazni, akik a fenti kedvezményekben részesültek.

119-szer. Amennyiben a számos óvintézkedés ellenére, amelyeket tűzvész kitörésének megelőzésére írtunk elő az intézetben és a *porto sporco* területén, mégis tűz keletkeznék, az méretét tekintve olyan is lehet, hogy azt néhány személy egyszerűen elolthatja. Ilyen esetben a feladatot a kikötőben az érintett hajók személyzete oldja meg, a veszteglő intézetben pedig azok a rakodómunkások, ellenőrök és maguk az utazók is, akik az adott veszteglő részleghez tartoznak, így nincs szükség más, különböző veszteglési osztályokhoz tartozó hajószemélyzet, illetve rakodómunkások és örök bevonására, tehát elkerülhető a nevezettek keveredése. Egy túlságosan heves tűz azonban a kikötőben más hajókat és az intézetben más veszteglési részleget is veszélyeztetne, következésképpen a tűz egyesült erővel való oltása során a szomszédos hajók személyzete vagy a szomszédos vesztegzári részlegben lévő személyek is érintkezésbe kerülnének egymással. Első esetben az árukban keletkezett tűzkárok a tulajdonost terhelik, aki semmilyen kárpótlást nem követelhet az intézetben vesztegzár alá helyezett más árukészletekből. Második esetben a keveredett személyek és áruféleségek, különbségtétel nélkül a leghosszabb vesztegzári időszakot töltik ki, és a tűzkár tekintetében az úgynevezet *avaria*³³⁸ szabályt kell alkalmazni, amelynek erejénél fogva mind a megmentett, mind a tüzet fo-

³³⁸ *Avaria* (olasz) tengerészeti kárlejárás, amelynek *avaria grossa* és *avaria particolare* fajtái közül itt a jogszabály ugyan a típust nem nevezi meg, de az adott szövegkörnyezetben a *grossa* értenődő. Ez a hajónak és a rakománynak a károsodására vonatkozik, miközben a kapitány minden ésszerű intézkedést megtett a kár elhárítása érdekében.

gott és károsodott árukat értékük arányában kell bevonni a felmerült költségek és az elszenvedett károk megtérítésébe. A vonatkozó kármegosztást, röviden összefoglalt bírói végzéssel az elsőfokú váltóbíróság³³⁹ írja elő és rendeli el, azonban itt is fennáll, mint minden más kereskedelmi eljárásban, a fellebbezés joga felülvizsgálat kezdeményezése érdekében. Nyomatékos parancsunk értelmében azonban, ha bárki is a tűz kitöréséhez szándékosan vagy büntethető gondatlanságból járult volna hozzá, a polgári vagy büntetőügyet az illetékes bírák a vonatkozó törvényi előírások szerint fogják tárgyalni.

120-szor. Elrendeljük és azt akarjuk, hogy a következő szakaszban részletezett vesztegzári illetéket, amelyet tételesen Mi magunk határozzunk meg, a trieszti *lazaretto sporco*-ban és *netto*-ban, ugyanúgy kell leróni, mint a fiumei *lazaretto netto*-ban.

121-szer. Ezennel megerősítjük azokat az illeték fajtákat, amelyeknek közegészségügyi illeték a közös elnevezése, és amelyek behajtását mindeig Triesztben és Fiumében is a veszteglő és a szabadon közlekedő hajók részéről a közegészségügyi őrház vagy a királyi közegészségügyi kancellária végezte. Egyben a jelen rendeletünkben foglaltak szerint megerősítjük a *prior*-nak és helyettesének, a vesztegzári időt töltő, és szabadon közlekedő ellenőröknek, illetve rakodómunkásoknak megállapított és odaitélt fizetéseket és más javadalmazásokat. A továbbiakban azt is elrendeljük, hogy ragályozó áruk után, amelyeket a trieszti intézetek szellőztető helyein és raktáraiban, Fiumében pedig a *lazaretto netto*-ban helyeztek el, jelen közegészségügyi szabályzathoz csatolt nyomtatott díjtáblázat alapján, kereskedelmi lerakati díjat³⁴⁰ is kell fizetni.

A továbbiakban tehát elrendeljük, hogy

1. azokra az árukra, amelyek a veszteglő intézetben csak 7 napig, és azokra is, amelyek a teljes 40 napos, illetve a kétszer vagy háromszor 40 napos veszteglési ideig maradnak, különbségtétel nélkül, ugyanazon fenti lerakati díjat kell kivetni.

2. amennyiben a bálák vagy a ládák a szokásosnál nagyobb méretűek volnának, a tarifa kétszerese követelhető, ellenben a szokásosnál kisebb ládákra és bálákra az esedékes összegnek csak a felét kell levonni.

Nem ragályozódó áruk után, amelyeket átömlesztés vagy tisztítás után ad-

³³⁹ *Wechsel-Gericht* (német). A kereskedők a váltókat használták a leginkább kiterjedt eszközként a kereskedelmi ügyletek elszámolása kapcsán, ezért nevezték váltó-bíróságoknak azokat a jogi fórumokat, amelyek az ilyen ügyletek során keletkezett jogvitákban illetékesek voltak. A Magyar Királyságban egyébként 1840-ig, váltójog hiányában váltóbíróságok sem működtek.

³⁴⁰ *Niederlags-Gefäll* (német, mai helyesírással *Niederlagsgefälle*) A *Gefälle* a középkortól az újkorig az adóügyekben a különböző egyházi és világi előljáróságok által begyűjthető jövedelmeket jelentette. Adóügyi különös meghatározásként egészen a XIX. század végéig használták monopolcikk után járó, vagy általában forgalmi adó értelemben. Lerakati díjként való fordítása azért indokolt, mert a kereskedők valójában az intézeti raktározás díjaként fizették.

nak ki mindkét trieszti intézetben, vagy a fiumei *lazaretto netto*-ban³⁴¹, átömlesztés vagy tisztítás címén minden 1000 forintnyi áru egységre számítva egy *Gulden*-t³⁴² kell levonni. Annak érdekében, hogy a kereskedők ne panaszkodjanak az értékbecslés ellen, másfelől egyes esetekben a már megállapított tarifák felülvizsgálata miatt is, megparancsoljuk, hogy Triesztben a közegészségügyi magisztrátus az árutőzsde igazgatójának és két alkusznak a meghallgatása után minden hónapban újabb értékbecslést végezzen, és legyen tekintettel arra, hogy kíméletlenség helyett a mértékletességet részesítse előnyben.

Egyébként az előírásoknak megfelelő lerakati és áttöltési illetéket különbégettel nélkül kell behajtani, mind a sértetlen, mind a bármilyen formában károsodott árufeleségek esetében. Mindazonáltal Triesztben a közegészségügyi magisztrátus teljhatalommal rendelkezik a mérséklésre nézve, sőt az elszenvedett kisebb vagy nagyobb károokra tekintettel a jövedék beszédésétől is eltekinthet.

122-szer. Abban az esetben, ha egy vesztegzár alatt álló hajón betegség törne ki, vagy pedig egyes árucikkek megromlása, illetve megromlott ételek és italok fogyasztása miatt halálesetek is előfordulnának, a közegészségügyi magisztrátus olyan intézkedéseket köteles tenni, amelyek a legalkalmasabbak arra, hogy egyrészt a hajót minden rosszindulatú kigőzölgéstől megtisztítsák, másrészt távol tartsák és elfojtsák a veszélyes hatásokat és következményeket.

123-szor. Amennyiben a veszteglő személyek közül bárki is olyan súlyosan megbetegednék, hogy szüksége lesz a szentségek kiszolgáltatására, annak elővigyázatossági szabályait a közegészségügyi magisztrátus hatáskörébe utaljuk, amely azoknak megfelelően dönt a szükséges óvintézkedésekről.

124-szer. Hadihajók érkezésével kapcsolatban megerősítjük az 1755. évi általános közegészségügyi szabályzat 1. fejezetében foglaltakat, mindenesetre az illetékes magisztrátus mérlegelésére bízunk, hogy saját hatáskörében egyedül, vagy jelentősebb esetekben a trieszti kereskedelmi igazgatóság beleegyezésével, a közjó érdekeit szem előtt tartva cselekedjék. Olyan körülmények között azonban, amelyek a közbiztonságot is érintik, követendő magatartás tekintetében legfelső egészségügyi bizottságunk utasítására kell várakozni.

125-szor. Azok a hajók, amelyek célzottan a kereskedők és árukészleteik elleni kalóztámadás kivédését szolgálják, nem kevésbé azok, amelyeket hadi-

³⁴¹ A vessző után a Linzbauer gyűjteményben közölt példányban, mind az *Allgemeines Verwaltungsgeschichte, Wien, IV. L. 1. Sanitätssachen, Kt. 1261. Land und Seesaniätsanordnungen*, példányban nyomtatási hiba található, a vesszőt megelőző mondatrészéből 22 szó ismétlésével.

³⁴² A leírás értelmében ez 1%-nyi bevételt jelent. A *Gulden* a forint osztrák–német neve, amely Mária Terézia 1750-től bevezetett pénzreformja után a latin nyelvű *florenus*-t jelölte. A húszforintos pénzláb szerint 1 kölni márka (kerekítve 234 gramm) színezüstből 20 forintot kellett verni, vagyis 1 forint ezüst tartalma kerekítve 11,7 gramm volt. Miután Mária Terézia a Német-Római Birodalom több államával (először Bajorországgal 1753-ban) monetáris szerződést kötött, az új pénzt *Gulden-Konventionsmünze* (magyarul konvenciók forint) néven használták.

zsákmányolás³⁴³ ellen szereltek fel, de szabad nyílt levéllel nem rendelkeznek, kötelesek az összes törvényt, közegészségügyi szabályt, illetéket és díjazást ugyanúgy figyelembe venni és leróni, ahogyan azok a kereskedelmi hajókra vonatkoznak.

A fentieket tesszük tehát közhírré mindenki tudomására és eligazítására, ha kikötőinkbe hajóznak és azokat használni is akarják.

Kiadván a Bécsben a Mi Székes-Városunkban és Birodalmunkban az 1769-ik év májusának 1. napján, uralkodásunk 29. évében.

Mária Theresia

(P. H.)

Rudolph Graf von Chotek³⁴⁴

Leopold Graf von Kollowrath³⁴⁵

Ő Szentséges Császári és Királyi Apostoli Felsége saját parancsára

Franz Anton Edler von Raab³⁴⁶

³⁴³ *Caperey* (német), korabeli helyesírással a *kapern* igéből származtatott hadizsákmányolást jelent, amennyiben egymással hadiállapotban lévő felek kijelentik, hogy a kereskedelmi hajókat kölcsönösen feltartóztathatják, átvizsgálhatják vagy hadizsákmányként lefoglalhatják.

³⁴⁴ Rudolph Graf von Chotek (1708–1771) nyugat-csehországi főnemesi családból származott és a Cseh–Osztrák Udvari Kancellária főkancellárja volt 1765–1771 között.

³⁴⁵ Leopold Graf von Kollowrath (1726–1809) szintén csehországi főnemesi családból származott, és 1769-ben kapta meg alkancellári kinevezését a Cseh–Osztrák Udvari Kancelláriára.

³⁴⁶ Franz Anton Raab (1722–1783) a Grazi Egyetemen szerzett jogi diplomát, és így állt udvari szolgálatba 1750-től. Mária Terézia tanácsosnak nevezte ki a Trieszti Intendaturára, ahol a szabad-kikötő fejlesztésének fő felelőseként dolgozott, és 1755-ben lovagi rangot kapott a szolgálataiért. Bécsbe csak 1773-ban helyezték át, és udvari tanácsosi rangban nevezték ki a kereskedelmi bizottság (*Kommerzkommission*) tagjának.

**MAGYARÁZATOK
AZ 1755. ÉVI SZABÁLYZATHOZ**

ÁLTALÁNOS KÖZEGÉSZSÉGÜGYI SZABÁLYZAT ÉS UTASÍTÁSOK A BELSŐ-AUSZTRIAI TENGERMELLÉK KÖZEGÉSZSÉGÜGYI TISZTVISELŐI RÉSZÉRE

Császári-királyi parancs

az 1755. évben

Linzbauer Xavér Ferenc a kódexében sorszámokat és latinra fordított címeket adott a rendeleteknek, jelezvén, hogy azok a Magyar Királyság joganyagának is részét képezik. Jelen esetben a cím: *Regulamentum officiosum Commembrorum Magistratus Sanitatis in Littorali Austriae*. Magyar fordításban: Hivatali szabályzat a közegészségügyi hatóság testületi tagjai részére az Ausztriai Tengermelléken. Linzbauer ál-latin címében azonban a *Littorali* az olasz *litorale* = tengerpart tbsz. *ablativus* alakja, ami az ókori latinban *litoribus* volna a tengerpart neve (litus) alapján. Az eredeti német cím sem szerencsésebb: *General-Gesundheits-Ordnung und Instructionen für die Sanitäts-Beamte in dem Inner-Oesterreichischen Littorali*. Itt a tbsz. *Littorali* mellett a határozott névelős német ragozás egyes számban jelenik meg.

Jelen összefüggésben a „*Gesundheits-*” vagyis „egészségügyi” birtokos jelző magyarra „közegészségügyi”-nek fordítandó, ugyanis a rendelet egy-egy nagyon rövid utalástól eltekintve, nem terjed ki a „magán-egészségügyre”, vagyis a magánszemélyek és az egészségügyi szolgáltatók kapcsolatára. Következésképpen a szabályozás csak a „köz egészségével”, kapcsolatos egészségügyi államigazgatási tevékenységgel foglalkozik.

Belső-ausztriai tengermellék (*Inner-Oesterreichische Littorali*) címen a rendelet az Adriai-tenger partjának a Habsburg Birodalomhoz tartozó teljes területét jelentette. *Innerösterreich* neve az 1400-as évektől került használatba, mintegy harmadik területi egységként Alsó-Ausztria (*Niederösterreich*) és Felső-Ausztria (*Oberösterreich*) mellett, és a Semmering-hágótól délre elterülő szárazföldi tartományokat (Stiria, Karintia), illetve tengermelléki részeket jelölte. Utóbbiakat már 1755 előtt is Ausztriai tengermellék (*Österreichisches Küstenland*), vagy Belső-ausztriai tengermellék (*Innerösterreichische Seeküsten*) névvel illették. Ezt a területet a bécsi adminisztráció 1748-ban osztrák Tengermelléki keres-

kedelmi tartomány (olaszul *Provincia Mercantile del Litorale*) néven egyesítette.

Linzbauer az 1755. évi rendeletet azért vette fel a gyűjteményébe, mert a tenger mellék a magyar közjogot is érintette a saját területi illetékessége alapján. Az 1764/65-ik évi országgyűlésen elfogadott XXX. tc. értelmében az „újabbán szokásba hozott osztrák tenger mellék elnevezésről” szóló szabályozás szerint „a karok és rendek alázatosan megnyugosznak azon kegyes kijelentésben, melyet Ő szent felsége tenni méltóztatott, hogy a csupán földrajzi helyzetből vett ’osztrák tenger mellék’ elnevezés az ország jogait semmiképpen nem csorbítja, és belőle a szent korona joghatóságára semmiféle sérelem nem fog származni”. Különben a joghatóság egyértelműen azt jelentette, hogy a Magyar Királyság fenntartotta történelmi igényét Horvátország és Dalmácia tengerparti területeire.

A fentiek kapcsán figyelemre méltó, hogy az Ausztriai tenger mellékről szóló 1765. évi Habsburg rendelet az avval „határos vagy ahhoz közeli tartományok” címén Krajnát, illetve Gorizia és Gradisca hercegséget jelöli meg, de Horvátországot nem említi. Krajna (németül *Krain*) keleti határa nagyjából a mai Szlovénia szárazföldi területéről az Adriát Fiume nyugati szélétől érte el, és a velenceiek által birtokolt Isztria keleti határáig terjedt. Gorizia (németül Görz) és Gradisca hercegi rangra emelt grófság volt. A terület ma az olasz–szlovén szárazföldi határ két oldalán helyezkedik el, de a XVIII. században tengerparti rész is tartozott hozzá, amely Triesztől nyugatra, a Velencei Köztársaság határáig húzódott. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy Zengg és Karlobag szabályzata (1757) szerint ennek a két horvátországi városnak a kikötője a trieszti magisztrátusnak, illetve kereskedelmi intendatúrának volt alárendelve.

Bevezetés

Az élénkülő kereskedelem és a hajózás terjeszkedése is szükségessé teszi, hogy a *Littorale Austriaco* területén az egészség ügyének nagyon jelentős rendszere a jelen keretbe foglaltassék, melynek révén a leghűségesebb császári–királyi örökös tartományok megszabadulnak bármely kiterjedt betegség károkozásától és az attól való legcsekélyebb félelmeiktől is. Ezt a célt azonban igazán alkalmas módon csakis a vonatkozó szabályok legszorgosabb és legmegbízhatóbb betartásával lehet elérni. Ezért helyezte Ő császári–királyi Felsége leghűségesebb kereskedelmi intendatúrája a közegészségügyi hivatalok alábbi felépítési és működési szabályzatát a legnagyobb alázattal Őfelsége lábai elé, amelyet Őfelsége a legmagasabb szinten nemcsak engedélyezni kegyeskedett, hanem egyben elrendelte, hogy tudomásulvétel és pontos betartás végett nyomtatásba adassék, nemcsak a nagyközönség, hanem különösen a közegészségügyi tisztviselők számára.

Az Ausztriai tenger melléken (*Littorale Austriaco*) az „élénkülő kereskedelem és a hajózás” az Ottomán Birodalom XVII. század végén és a XVIII. század elején Európában elszenvedett látványos vereségei után jelent meg. A karlócai békeszerződés (1699. január 26.) szerint a Habsburg Birodalom Velence mellett, tengeri kereskedelmi hatalomként is megjelenhetett az Adrián és a Földközi-tenger keleti medencéjében. A békeszerződés valójában három kétoldalú szerződésből állt, egyfelől a törökök, másfelől Velence, a Habsburgok és a Lengyel Királyság között. A Habsburg szerződés 14. cikkelye szerint „A kereskedelem a két birodalom minden királyságban és tartományban, a már korábban megkötött nemzetközi egyezmények példájára, legyen szabaddá téve mindkét fél alattvalói számára. Annak érdekében, hogy mindkét fél mindenféle csalárdság és szándékos megtévesztés nélkül haszonnal kereskedjék, az esedékes kölcsönös követjárás alkalmával a kereskedelem ügyében járatos kiküldött biztosok kössenek szerződés arról, hogy a legfelségebbi birodalom baráti nemzeteinek gyakorlatához igazodva, császári Őfelsége bármely nemzetének alattvalói is azonos módon biztonsággal és haszonnal kereskedjenek a leghatalmasabb birodalom országaiban, továbbá a szokásos kiváltságoknak örvendjenek és élvezhessék is azokat.”

A Bevezetésben jelzett „császári-királyi örökös tartományok” között Habsburg jogértelmezés szerint a Magyar Királyság is szerepelt, ugyanis az 1687. évi II. tc. elismerte a Habsburg ház örökös trónutódlását (akkor az elsőszülött fiúörökösök révén), de 1755-ben már a leányági utódlás is hatályban volt. A Horvát Királyságra egyébként a Habsburgok csak magyar királyként tarthattak igényt.

A szabályzat szövegének előkészítését és összeállítását a tengermentési kereskedelmi államigazgatás vezető kormánysszerve, a trieszti kereskedelmi igazgatóság (intendatúra) végezte. Vegyes német–olasz nevében (*Commerzial-Intendenza*) az olasz *intendenza* igazgatóságot, felügyelőséget jelent. Alapjaként a francia *intendance*, illetve az *intendant* (felügyelő) szót kell tekintenünk, de német nyelvterületen az intendáns jellemzően „színházi igazgató” értelemben honosodott meg. Ettől függetlenül az 1700-as évek közepén a polgári és a hadi igazgatásban az intendáns valamilyen felsőbb szintű hatósági szerv hivatali főigazgatója, vagy hadbiztonság vezetője is lehetett. Magyarul az intendáns szó 1807-től adatolhatóan színházi igazgatóként jelent meg, de a mai nyelvben csak történelmi szövegkörnyezetben használja. A jelen fordítás túlzott modernizálása helyett célszerűbbnek kínálkozott a rendelet teljes szövegében az intendáns és az intendatúra szót alkalmazni.

A *Gesundheits-Aemter* szóösszetételt magyarul egészségügyi hivataloknak kellene fordítani, a Bevezetés általános értelmezése szerint azonban maga a hatóság közegészségügyi feladatokat látott el, tehát a közegészségügyi államigazgatáshoz tartozott. Újabban magyarul a közegész-

ségügy helyett a népegészségügy megnevezést használjuk, ezt viszont nem lehet visszavetíteni a XVIII. századra. Következésképpen magyarul szervezeti–működési értelemben „közegészségügyi” lesz az általános jelző, de állapotra vonatkozó nyelvtani szerkezetben csak „közegészségi” alakban használható, ugyanis a közösségnek csakúgy, mint az egyes betegnek sincs „egészségügyi” hanem csak egészségi állapota.

I. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend a hajók fogadásánál

Hajók befogadásáról, és horgonyzó helyük kijelöléséről csak közegészségügyi nyílt levelük vizsgálata után lehet rendelkezni.

Hajó néven németül minden helyen *Schiff* olvasható, ez azonban az olasz alapszöveg nagyvonalú egyszerűsítése, ugyanis a párhuzamos olasz nyelvű 1757. évi rendelet a kereskedelmi hajókra az általános *nave* (hajó) helyett következetesen a *bastimento* (teherhajó vagy teherbárka) szót használja. Különbözik olaszul a *nave* egyetlen egy helyen, a hadihajóknál fordul elő.

A fenti mondat egyértelműen utal arra, hogy a kikötni szándékozó hajót először a közegészségügyi hivatal fogadja, és minden további történés ennek a hatóságnak intézkedéseitől függött. Közegészségügyi nyílt levelek helyén németül *Gesundheits Pässe* áll (a latin *passus* = úti-levél alapján), amely egy közhiteles okirat a hajó, a személyzet, az utasok és a rakomány közegészségi állapotának minősítésére. Tekintettel arra, hogy a *passus* eseti okirat, valójában az igazolás volna a modern fordítás. Magyarországon az ilyen igazolásokat a XVIII. században a szárazföldön, lábon hajtott szarvasmarhák esetében járatlevélnek, vagy marha-paszusznak nevezték. Ismerjük különben a korabeli tengeri kereskedelmi megfelelőjét magyarul is, amely „bizonyáglevél” vagy „passzuális levél” volt.

A modoros archaizálást elkerülendő, a fenti nevek helyett célszerűbb a XIX. századi magyar tengerészeti nyelvben elfogadott és a kikötői konzuli hivatalok által kiállított „nyílt levelet” használni. Ha egy hajó célállomása az ausztriai tenger mellék valamelyik kikötője volt, a kapitány vagy a hajó tulajdonosa a nyílt levelet a rakodás helyén a Habsburg-birodalmi konzultól kérte, ezt a közegészségügyi hatóságok ugyanis feltétlenül elfogadták. Amikor egy hajó útközben több kikötőt is érintett, mert például a teljes szállítmányt kettő vagy több helyen vette a fedélzetére, mindegyik kikötőből igazolást kellett beszerezni. Ezek a papírok sem jelentettek azonban teljes biztosítékot, ugyanis az 1764. évi rendelet 10. sz. szerint „gyanút ébreszthet vagy gyanús lehet az a hajó, amely tengeri útja során egymásnak ellentmondó kikötési engedélyeket szerzett, vagy amely személyi és dologi állapotában nem tökéletesen egyezik a nyílt

levelekben és közegészségügyi tanúsítványokban foglaltakkal”. Sőt gyanús lehetett az is, ha a kapitány a nyílt tengeren esetleg egy másik hajóval érintkezett, vagy ismeretlen eredetű, gazdátlan árukat halászott ki a tengerből és vett fel a fedélzetre. Ilyen esetben csak az érkezéskor adott szóbeli vagy írásos nyilatkozat (ld. alább) maradt az egyetlen biztosíték a fertőzés betörése ellen.

Ezeknek az igazolásoknak, illetve nyílt leveleknek, négyféle változata lehetséges:

Patente libera,
Patente netta,
Patente sospetta e tocca,
Patente bruta.

Mind a négy nyílt levél a hajó közegészségi állapotát igazolta, részleteiben a személyzetre, az utasokra és a rakományra is vonatkoztatva. Fenti nevek a német szövegben is olaszul szerepelnek, ugyanis azokat évszázadok óta így használták. Pontosan keletkezési helyük és idejük sem adathozható, de bizonyos, hogy az osztályozás a legnagyobb itáliai tengeri kikötőkben (Velence, Nápoly, Livorno, Genova) jött létre. A nyílt levél olaszul *patente*, amely a latin *patens* megfelelője, parancs, rendelvénnyel, nyílt vagy szabad levél értelmében. A négyféle közegészségügyi igazolás olasz nevének német fordítását a rendelet szerkesztői az I. fejezet elején rendre pontosan rögzítik: *Patente libera* = *freier Gesundheits-Pass* (szabad nyílt levél), *Patente netta* = *reiner Pass* (tisztá nyílt levél), *Patente sospetta e tocca* = *verdächtiger Pass* (gyanús nyílt levél), *Patente bruta* = *unreiner Pass* (nem tisztá nyílt levél). Ennek ellenére a továbbiakban rendszeresen az olasz neveket használják.

Teljes olasz néven a *patente* valójában *patente di sanità* volna, de ezt a német szöveg sehol sem használja. Magyarul a *libera* = szabad és a *netta* = tisztá, jelzők közvetlenül alkalmazhatók, ellenben szó szerint a *sospetta e tocca* gyanúsítást és érintettet, míg a *bruta* piszkosát jelent. Fordítási gondot az utóbbi okozott, ugyanis németül is a „tisztá” tagadó alakját (*unrein*) használták. Magyarul a nyílt levél szennyezett vagy piszkos jelzője a tisztával ellentétben inkább a levélpapír állapotára, mintsem az elvont mögöttes tartalomra utalna. Ugyanilyen okból a „fertőzött” jelző sem szerencsés, ezért a „fertőzéses nyílt levél” tűnt a legjobb megoldásnak.

Patente libera vagyis szabad közegészségügyi nyílt levél azokat a hajókat kíséri, amelyek közismerten egészséges és nem tiltott helyről érkeznek.

A szabad jelző azt jelenti, hogy a nyílt levél bemutatása után a hajó kapitánya minden további közegészségügyi hatósági intézkedés nélkül behajózhatott a célkikötőbe, a személyzetet és az utasokat partra engedhet-

te, és a rakományt is szabadon partra tehetette. Az eredeti szöveg kiindulási helyként nem a kikötőt nevezi meg, hanem az *Ort* szót használja, ami arra utal, hogy a nyílt levelet kiállító kikötői hatóságnak a minősítésnél nemcsak a kikötőt, hanem a közvetlen földrajzi környezet járványügyi helyzetét is figyelembe kellett vennie.

Hajók fogadásánál a szabad nyílt levélnek azért volt jelentősége, mert a tenger mellék elsődleges kikötői (Trieszt, Fiume, Zengg, Buccari és Karlobag) után az ilyen nyílt levelet felmutató hajók kikötését a másodlagos kikötők (Buccarizza, Porto Ré, Volosca, Lovrana, Moschienizza, Czerpueniza, Novi, San Giorgio és Jablancz) is engedélyezhették. A szabad nyílt levelek azonban a másodlagos kikötőkben mindenféle felsőbb eseti utasítás nélkül is gyanúsak lehettek. Az 1764. évi szabályzat szerint „Gyanút ébreszthet vagy gyanús lehet az a hajó, amely tengeri útja során egymásnak ellentmondó kikötési engedélyeket szerzett, vagy személyi és dologi állapotában nem tökéletesen egyezik a nyílt levelekben és közegészségügyi tanúsítványokban foglaltakkal. Következésképpen ilyen hajót nem lehet és nem is szabad fogadni a fentiekben jelzett másodlagos kikötőkben, ezért kell távozniuk és irányt venniük az elsődleges kikötőkbe” (10. sz.).

Patente netta, vagyis tiszta nyílt levél a megnevezés, ha annak a helynek a jó közegészségi állapotát tanúsítja, ahonnan a hajó szabad forgalomban elvitorlázott. Mindazonáltal az ilyen hely a közegészségügyi magisztrátus általános vagy eseti határozatával gyanúsnak vagy tiltottnak minősülhet.

Ellentétben a *libera*-val a *netta* azt jelenti, hogy jóllehet az adott helyen járványok korábban előfordulhattak, azonban a nyílt levél kiállításának időpontjában a helybéli hatóság erre utaló jelet nem észlelt. Személyzet és utasok tekintetében a szabad forgalomban (*freie Gemeinschaft*) való elvitorlázás azt jelzi, hogy a kiindulási kikötő elhagyásakor a hajón senki sem szenvedett fertőző betegségben. Ettől függetlenül bárki szenvedhetett valamilyen idült kórban, fogbetegségben, vagy valamilyen sérülés miatt is kezelés alatt állhatott, de ezek nem tartoztak a közegészségügy látókörébe.

A rendelet szövegében *Gesundheits-Magistrat* (*magistrato di sanità* olaszul) néven először itt nevezik meg a kikötők közegészségügyi hatóságát, pontosabban annak hivatalát. Korhúság mellett a fordításban azért is célszerű megtartani a hazai neolatin hivatali nyelvben is használt magisztrátus megnevezést, mert nincs olyan szavunk, amely összefoglaló neve volna az elvont hatóságnak (közhatalmat gyakorló szerv) és a hatóságot épített ingatlan állományban is megjelenítő hivatalnak.

Közegészségügyi magisztrátus néven egy központi (Trieszt) és négy területi hivatal (Fiume, Zengg, Buccari és Karlobag) működött a tenger melléken. Ezek megnevezése azonban csak az 1764. évi szabályzatban

található (1. sz.), amely azt is megállapítja, hogy a főhivatal szerepét a trieszti közegészségügyi magisztrátus tölti be (2. sz.). Következésképpen csak Trieszt hozhatott határozatot a nyílt levelek egész tengeremelléken hatályos általános vagy eseti átminősítéséről. Erre akkor került sor, ha az egyébként tiszta nyílt levelet bemutató hajók kiindulási vagy út közben érintett kikötőjében járvány-gyanút vagy járvány kitörését észlelték az időközben beérkezett konzuli jelentések alapján.

A gyanússá minősítéshez csatolt időhatárok először az 1769. évi rendeletben jelentek meg. Miután a távozás időpontját a kapitány a hajónaplóban pontosan rögzítette, a fogadó kikötő hatósága azt egyértelműen azonosíthatta, így kiszámolhatták, hogy hány nap telt el a nyílt levél keltezése és a hajó távozása között. Ebben a tekintetben úgy szólt a rendelkezés, hogy „minden tiszta nyílt levél gyanúsnak tekintendő, ha az annak birtokában lévő hajó 21 nappal a kiállítása előtt futott ki az érkezése előtti utolsó kikötőből, vagy azonos ideje ellenjegyezték olyan helyen, amelyet csak érintett. Gondoskodjanak tehát a kapitányok és az utasok is arról, hogy kellő időben megújítsák a nyílt leveleket vagy bizonyítványokat, amennyiben azok kiállítása után a fenti időhatárt túllépték volna.” (66. sz.). További korlátozás szerint „ha a hajók ugyan tiszta nyílt levéllel érkeznek, de útjuk közben gyanús eseményt észleltek, a szellőztetést és kirakodást a gyanú mértéke szerint kell fokozottabb vagy mérsékeltebb óvatossággal végezni” (59. sz.). Ezek a részletek a kapitány által a közegészségügyi őrházban adott nyilatkozat (ld. az alábbiakban) alapján jutottak a hatóság tudomására.

Patente sospetta e tocca, vagyis gyanús az a nyílt levél, amely szerint annak a helynek a közelében, ahonnan a hajó elindult, pestis gyanúját vagy kezdetét észlelték, vagy azt is jelentheti, hogy oda egy hajó fertőzött területről érkezett.

Nem szó szerinti a német fordítás, ugyanis a *sospetta e tocca* „gyanús vagy érintett”, nem pedig csak *verdächtig*, vagyis „gyanús” önmagában. Az „annak a helynek a közelében” (*in der Nähe des Orts*), mint területi kiterjedés, nagyon tág fogalom. Vélhetőleg volt valamilyen gyakorlat a távolság meghatározására, ezt azonban a jogszabályokban sehol sem rögzítették. Ez a többi között azt is lehetővé tette, hogy a hatóság a mérlegelés jogkörét tág határok között gyakorolja, és a többi között a mindenkori kereskedelempolitikai szempontokat is figyelembe vehesse.

A szövegből az is kiderül, hogy hiába volt fertőzésmentes egy kikötő és környéke, a helyi konzuli hivatal akkor sem adhatott *patente libera*-t vagy *netta*-t, ha oda akár csak egyetlen egy hajó is érkezett bizonyosan fertőzött kikötőből vagy területről, vagyis olyan helyről, ahol ténylegesen pestis járvány pusztított.

Patente bruta-t, vagyis fertőzőes nyílt levelet olyan helyen állítottak ki, amely ténylegesen pestissel fertőződött, vagy ahol gyanús esetek fordultak elő.

A kiindulási kikötőben kitört pestis járvány esetén egyértelmű a helyzet, a gyanús esetek viszont magyarázatra szorulnak. Érdekes, hogy az 1757-es olasz szöveg az időben egymást követő, pestisre gyanús eseteket (*seguiti accidenti con sospetto di peste*) hangsúlyozza, a német változat azonban ezt nem tartja kiemelendőnek. Valójában a gondot az orvosi szakmai bizonytalanság képezte, amennyiben a helybéli orvos vagy orvosok az észlelt jelenségek alapján nem nyilatkoztak egyértelműen a járvány természetéről. Másfelől a megelőzés hatékonyságát fokozták az által, hogy a gyanút is úgy tekintették, mint a járvány egyértelmű jelentkezését.

Kereskedelmi érdekből a fertőzőes nyílt levéllel érkező hajók is kiköthettek, de ezt a lehetőséget az 1757. évi szabályzat az elsődleges kikötők közül is csak Triesztre és Fiumére korlátozta. „Tiltott helyről gyanús, de még inkább a fertőzött helyekről fertőzőes nyílt levéllel érkező teherhajók feltétlenül elutasítandók, nyílt levelüket sem lehet átvenni, és hozzájuk közelíteni sem lehetséges. Nagyobb biztonság kedvéért egy bizonyos távolságra kíséretet kell adni melléjük, sürgős szükség estén azonban, kötelező elővigyázatosság mellett engedélyezhető az élelmiszerek és felszerelési anyagok pótlása, majd értésükre kell adni, hogy útjukat Trieszt vagy Fiume felé folytassák (I. fejezet)”. Utóbbi két kikötő kiemelt helyzetét a területükön létesített veszteglő intézet biztosította, ahol zárt körülmények között az árukat és az utasokat is tisztítás, illetve megfigyelés alá helyezhették.

Az 1769. évi szabályzat kiadásáig mindkét fenti kikötőben egyfokozatú intézetek működtek, és vegyesen fogadták a négyféle nyílt levéllel érkező hajókat. Fenti időponttól azonban Triesztben „a hatékonyabb védelem érdekében” külön kikötőt és veszteglő intézetet nyitottak a gyanús vagy fertőzött nyílt levéllel érkező hajók számára. Előbbit a német szövegben is *porto sporco*-nak, utóbbit pedig *lazaretto sporco*-nak nevezték.

Összefoglalóan értékelve a négyféle nyílt levelet, a Habsburg birodalmi szabályzat nem rendelkezett a tanúsítványokat kiállító hatóságokról. Következésképpen jogszabályilag nem rögzítették, hogy csak saját konzuli hivatalaik, vagy (viszonossági alapon) más államok konzulátusai által kiadott okiratok is elfogadhatók lettek volna. Figyelemre méltó azonban, hogy a közegészségügyi magisztrátus a *patente netta*-t átminősíthette, ami saját konzulátusok esetében csak úgy magyarázható, hogy járványos hírek érkeztek a kiállítástól eltelt idő alatt az adott területről.

Érkezzék azonban a hajó bármely helyről, és bármilyen nyílt levéllel, helybéli lakosok, illetve idegenek sem léphetnek kapcsolatba a kapitánnyal, vagy a hajó

személyzetével, vagy bármely módon a hajóhoz sem közelíthetnek, amíg azt megfelelően nem azonosították, szemlézték és szabad forgalomba nem engedték.

A kikötő lakossága különösebb tiltás nélkül is kerülte a pestissel való fertőződés legcsekélyebb lehetőségét. Ugyanakkor egy távolról érkezett hajó megjelenése mindig is vonzotta a helybélieket, különösen abban az esetben, ha veszélytelennek gondolták, mivel a „szabad, nem tiltott helyről szabad nyílt levéllel” érkezők közvetlenül behajózhattak a móló által védett kikötőbe (ld. az alábbiakban). Jelen esetben a leírásból az következik, hogy a közegészségügyi hatósági eljárás rövid időt vett igénybe, de a tiltás erre a rövid időre is egyértelműen vonatkozott. Előfordult azonban az is, hogy a hatóság a tiszta nyílt levéllel érkezőket gyanúsak minősítette, de ezek a hajók is betérhettek a védett kikötőbe, viszont esetenként ott több napos zárlatot is kénytelenek voltak elviselni. Ezért hangsúlyozza a fenti szakasz, hogy mindenféle kapcsolatfelvétel tilos a hatósági eljárás befejezése előtt. Először ennek a mondatnak a végén jelenik meg az alábbiakban bővebben kifejtett engedélyezési eljárás három szakasza: azonosítás, helyszíni szemle, végül a határozat kiadása.

A hajóhoz közelítés „bármely módon” (*auf was Art es sey*) semleges leírásához képest olaszul ez a rész lényegesen szemléletesebben hangzik és a valós kikötői képet tárja elénk, amennyiben tilos *accostarsi á bastimenti con barchette*, vagyis a kikötői lakosok bárkáikkal nem állhatnak a teherhajó oldalához.

Ebben a szakaszban jelenik meg először a kapitány és a hajó személyzetének (*Schiffvolk*) megnevezése. Előbbi tekintetében világos különbséget kell tenni kereskedelmi és a haditengerészeti között. A haditengerésznél a kapitány a tiszti ranglétrán meghatározott fokozatot jelentett, kereskedelmi tengerészetben viszont kapitánynak egyszerűen a hajó parancsnokát nevezték. A hajószemélyzetből külön névvel a szabályzat csak a hajóírnokot (*Schiff-Schreiber*) jelöli, annak kapcsán, hogy kedvező személyi higiéniás állapot tekintetében a kapitány és a hajótulajdonos mellé sorolja. Jóllehet a hajón a fedélzetmesternek és a kormányosnak is jelentős szerepe volt, ők összefoglaló néven csak, mint matrózok (olaszul *marinari*) szerepelnek.

Még kevésbé teheti meg a kapitány vagy a hajó tulajdonosa, hogy partra engedje a személyzetét és az utasokat, vagy a rakományát, mielőtt a közegészségügyi őrházban jelentkeznék, ahol folyamatosan tisztviselők tartózkodnak, ugyanis csak a *constituto* után szerezhető engedély a kirakodásra és a szabad közlekedésre.

Itt jelenik meg először a kapitány mellett a hajóval, mint vagyontárggyal elsődlegesen rendelkező tulajdonos (*Patron*, olaszul *padrone*) megnevezése, aki egyszemélyes vállalkozóként, vagy gazdasági társaság tulajdonostársaként is tartózkodhatott a fedélzeten. Ebben a tekintetben a sza-

bályzat nem foglalkozik a részletekkel, és németül folyamatosan csak a *Patron* szót használja. Közegészségügyi eljárási szempontból nincs különbség a kapitány és a tulajdonos között, tehát minden eljárásban ketten együtt vagy egymást helyettesítve is részt vehettek.

A közegészségügyi őrház a fenti szakaszban németül (*Gesundheits-Haus*) jelenik meg, azonban a rendelet a továbbiakban következetesen az olasz nevet (*casino della sanità* vagy röviden *casino*) használja. Az őrház a hatóság mólóra kihelyezett hivatala volt egy kisebb épületben. Elhelyezéséről, méreteiről és berendezéséről a rendelet részleteket a továbbiakban sem közöl, ezekről több szakasz szövegkörnyezete alapján lehet csak képet alkotni. Működéséből következik, hogy a móló tenger felőli végén létesítették, a védett kikötő bejáratánál, hogy az ügyfelek mind a kikötő, mind a tenger felől megközelíthessék. A folyamatosan ott tartózkodó tisztviselők leírása a szabályzat XV. fejezetében árnyaltabban jelenik meg. Két vezető tisztviselő közül az egyik lakása az őrházban volt berendezve (4. sz.), azonban magát a hivatalt napnyugtától napkelteig kötelezően zárva tartotta (9. sz.).

A partraszállási tilalom természetesen a kapitányra és a hajótulajdonosra is vonatkozott, így az őrházhoz a hajó saját csónakján érkeztek, és fokozott elővigyázatossági rend szerint a mólóra sem léphettek ki, ugyanis ez esetben az ügyintézés is a csónakból történt. Az őrház méretére bizonyos támpontot adhat, hogy a fentiek szerint ebben az épületben volt az egyik vezető tisztviselő lakása, illetve a hivatali irodán kívül még egy olyan helység is, ahol a levelek és más papírok kengőzős megfűstölését végezték.

A *constituto* (mai olasz nyelven *costituto*), mint a kapitány nyilatkozata német nyelvi alakban (*Aussagung des Capitains*) is előfordul (pl. 1769/36. sz.), azonban a német normaszöveg jellemzően a *constituto* vagy a latinisított *constitutum* alakot használja. Olaszul általában egyezés, megállapodás, vagy kötelezvény az értelme, de a XVIII. században hatósági kihallgatást, illetve hatóság előtt tett nyilatkozatot is jelentett. Tengerészeti eljárásban a hajóskapitány vagy a hajótulajdonos szóban adott és fogadott, vagy írásban leadott és átvett nyilatkozatát jelöli a közegészségügyi hatóság képviselője előtt, az eredeti okiratok (nyílt levél, rakományi jegyzék, utasok és a hajószemélyzet jegyzéke) egyidejű bemutatása mellett. Minősített esetben a nyilatkozattétel nem az őrházi hivatalban történt. Ezeket a helyszíneket, illetve a nyilatkozat részletes tartalmi elemeit a szabályzat alábbiakban következő szakaszai tárgyalják.

Egyetlen hajónak sem adható ki *pratica*, amely nem mutatja be annak a helynek a közegészségügyi nyílt levelét, ahonnan érkezett. Azok a hajók, amelyeknek nincs nyílt levele, vagy hamisított, illetve hiányos példánnyal érkeztek, olyan veszteglést kötelesek tudomásul venni, amelyet a közegészségügyi ma-

gisztrátus jogosnak nyilvánított, és az ilyen elővigyázatossági, illetve büntető vesztegzár alól semmilyen okra, mentegetődzésre vagy az események különös összjátékára hivatkozva sem mentesíthetők.

A *pratica* (olasz) vagyis kikötési engedély kiadása a közegészségügyi hatóság részéről azt jelentette, hogy a hajót nem utasították el, hanem befogadták, és nyílt levele fokozatának megfelelően adott időtartamú veszteglésre és további teendőkre kötelezték. Jogágak szempontjából a szabályzat következetes maradt, ugyanis a nyílt levél hiányával, hamisításával vagy hiányosságaival kapcsolatban nem veti fel a kapitány vagy a tulajdonos felelősségét, és eljárási következményeket sem említ. Büntetőjogi szabályokkal az 1766. évi (augusztus 25) uralkodói rendelet foglalkozott („Kötél általi büntetés a vesztegzári rendelkezések ellen vétőknek”). A jelen szabályzat Linzbauer kódexben olvasható példánya egyes részeiben világosan utal az 1769. évi rendeletben megjelent változtatásokra, tehát a jogalkotó előtt az említett büntetőjogi rendelkezések sem lehettek ismeretlenek. Egyébként Zengg és Karlobag 1757. évi állapota szerinti szabályzatának I. fejezete kissé bővebben foglalkozik a kérdéssel. „Nyílt levél nélküli teherhajók, vagy azok, amelyek jogszerűtlen, illetve hiányos levelet mutatnak fel, azonnal visszautasítandók. Ha a levél hiánya vagy hiányosságai valamely, alapján véve nem súlyos gyanút ébresztenének, és komoly következményektől sem kell tartani, a kikötés engedélyezése felfüggesztendő avégből, hogy a levél helyzete tisztázódjék, és hasonlóképpen a kapitány vagy a hajótulajdonos is köteles tisztázni magát a bizonyítvány hiánya vagy hiányosságai miatt”.

Amennyiben bűncselekmény gyanúja merült fel a hatósági eljárásban, a következményeket az 1766-os büntető rendelet 1. bekezdése tartalmazta. „Mindazok, akik tulajdon maguk hamis bizonyság, passzuális és utasítóleveleket, s a pestis tilalma ellen szabadon utasító írásokat koholnak, vagy azon hamis levelekkel járnak, vagy azoknak koholására, s írására oly módot és alkalmatosságot nyújtanak, hogy azok által a rendelt kontumácia, vagyis pestistől való tisztulásnak helyeit elkerülhessék, halálnak, azaz felakasztásnak halálával büntetessenek”.

Bűncselekmény vagy annak gyanúja hiányában a teljes eljárást a magisztrátus folytatta le. Mérlegelési jogkörében eljárva, miután megbízható okirat nem állt rendelkezésére, csak a hajó kiindulási és köztes kikötőiben uralkodó közegészségi állapotokra, illetve a hajón tartott szemle eredményeire, valamint a rakomány járványügyi besorolására hagyatkozhatott. Az eljárásnak mindenképpen büntető vesztegzár (*Straf-Contumaz*) volt a vége. Itt találjuk először a szövegben egyáltalán a vesztegzár (*Contumaz*) említését. Az 1766. évi rendelet korabeli magyar szövegében a „kontumácia” (valójában kényszerű veszteglés) nemcsak elvont fogalom volt, hanem annak tárgyi és személyi környezetét, mint „pestistől való tisztulásnak helyét” is jelölte. Ennek *lazaretto* volt

az eredeti olasz és *Lazareth* a német megnevezése. Magyarul a kontumácia mellett még a vesztegzáró hely, veszteglő hely, veszteglő ház, napoló vagy negyvenedház neveket is használták. Tekintettel arra, hogy a *Lazareth* az 1755. és 1769. évi szabályzatok alapján jelentős méretű intézmény volt, a legcélszerűbb választásnak a „veszteglő intézet”-et, vagy rövid alakban az „intézet”-et kell tekinteni.

A szakasz befejező része szerint a hatóságilag elrendelt vesztegzár ellen a kapitány vagy a tulajdonos is felszólalhatott, önmagukat mentetve, vagy önhibájukon kívüli okokra hivatkozva. Itt az olasz szöveggel összehasonlítva felmerül egy alternatív értelmezés is. Németül az olasz *incidente* szó, mint *Zufall*, vagyis az események különös összjátéka jelenik meg. Alternatívaként azonban az olasz *incidente* államigazgatási eljárás közben a kötelezett fél részéről felvetett valamilyen észrevételt is jelenthet, vagyis eljárásközi beadványnak is fordítható. Ez viszont olyan járulékos értelmezést is adhat, miszerint például a nyílt levél időközben előkerülhetett, de a magisztrátus így sem változtatta meg az eredeti határozatát.

Hadihajók és hadigályák elé, saját utasításai szerint a *capitano del porto* fog kihajózni, de az előbbieket nyílt levelet nem hoznak, hanem a parancsnok nyilatkozata és becsületszava alapján engedhetők szabad forgalomba.

Az egész rendeletnek ez az egyetlen rövid szakasza foglalkozik a haditengerészet és a polgári (kereskedelmi) közegészségügyi hatóságok kapcsolatával, pontosabban az utóbbi hatóság kiiktatásával. Minősített esetekben azonban az 1769. évi szabályzat 124. szakasza fenntartotta a polgári hatóság illetékességét. „Hadihajók érkezésével kapcsolatban megerősítjük az 1755. évi általános közegészségügyi szabályzat 1. fejezetében foglaltakat, mindenesetre az illetékes magisztrátus mérlegelésére bízunk, hogy saját hatáskörében egyedül, vagy jelentősebb esetekben a trieszti kereskedelmi igazgatóság beleegyezésével, a közjó érdekeit szem előtt tartva cselekedjék. Olyan körülmények között azonban, amelyek a közbiztonságot is érintik, követendő magatartás tekintetében legfelső egészségügyi bizottságunk parancsára kell várakozni”.

A „hadihajók és hadigályák” (*Kriegs-Schiffe und Galeeren*) az olasz *nave di guerra ó gallere* szószerinti átvétele volt, ugyanis a gályákat a XVIII. század második felében már csak a velenceiek tartották hadrendben. Ennek alapján békeidőben velencei gályák megjelenését sem lehetett kizárni a Habsburg kikötőkben. A hajóegységek többes száma mondatnyi okból is adódhat, illetve egy időben több egységből és tenger-nagy (admirális) parancsnoksága alatt álló hajóraj vagy hajóosztályok megjelenését is jelenthette. A fenti szöveg a parancsnokot (*Commendant*) általánosságban nevezi meg, akire nem a *constitutum* szabályai vonatkoztak, ezért tiszti becsületére adott szóbeli nyilatkozatát a szöveg az *Aussage* (kijelentés) fordulattal jelöli.

Egyébként az egész eljárás nem a közegészségügyi hatóság, hanem a kereskedelmi kikötő révkapitányságának hatáskörében zajlott. Megelőzve a szabályzat VIII. fejezetében foglaltakat, azt mindenképpen meg kell említeni, hogy a révkapitány, mint címzetes tanácsos, rendes tagja volt a közegészségügyi hivatalt irányító magisztrátusi testületnek.

A révkapitány a kikötői hatóság vezetőjeként, és hivatalának élén a közhatalmat (államot) képviselte a hajók mozgása, biztonsága és a kikötők rendje tekintetében. Olasz nevét (*capitano del porto*) a német szöveg változatlan alakban veszi át, jóllehet németül erre a tisztségre a balti- és északi-tengeri hajózásban már a középkortól a *Hafenmeister* (kikötőmester) nevet használták. Ezzel szemben a *Hafenkapitän* a haditengerészeti támaszpontok parancsnokát jelentette. Egyébként Habsburg hadikikötőkkel a feldolgozott négy szabályzat közül csak az 1764. évi foglalkozik, de az is csak érintőlegesen, a járványügyi védvonalak felállítása kapcsán. A védvonalak nagy előerő igénye miatt ugyanis „katonai kikötőkben, katonai rend szerint a parancsnokok a polgári lakosságból is felvehetnek helyettes öröket a közegészségügyi megbízott előzetes értesítése és beleegyezése alapján, de nem kötelező az ilyen helyetteseket elfogadni, ha azok korábban nem voltak csapatszolgálatban, kiskorúak, és testileg vagy szellemileg valamilyen fogyatékosságtól szenvednek” (33. sz.).

A révkapitány a hadihajókat és hadigályákat a nyílt vízre kihajóztatva fogadta. Az eljárás titkosított részleteire utal az a rövid megjegyzés, miszerint a bővebben nem részletezett „saját utasításai szerint” teljesíti a kötelességét. Habsburg kereskedelmi kikötőkbe nyilvánvalóan csak olyan hadihajók futhattak be, amelyek államaival a birodalom nem állt hadiállapotban. Egyébként nem derül ki a fenti szövegből, hogy a hajók úgynevezett baráti államok esetében külhoniak is lehettek volna.

Nyílt levél helyett a tiszti becsületszót azért kellett elfogadni közhiteles közegészségügyi igazolásként, mert a hadihajók idegen kikötőkben a helybeli polgári igazgatástól semmilyen igazolást nem fogadhattak el, erőszakkal pedig bármilyen igazolást amúgy is megszerezhettek volna. Különben figyelemre méltó, hogy a tiszti becsületszóra kiadott kikötési engedély tekintetében az olasz (*possino essere amesse*) és a német (*können... gelassen werden*) szöveg is feltételesen fogalmaz. Következésképpen a rendelet a révkapitányságot nem kötelezte az engedély feltétel nélküli kiadására.

Reguláris hadrendhez tartozó hadihajókon kívül az 1769. évi rendelet 125. szakasza úgynevezett félkatonai hajókkal is foglalkozott. Ezek nem a hadiflottához tartoztak, hanem a szöveg szerint korabeli polgári kezdeményezésre „célzottan a kereskedők és árukészleteik elleni kalóztámadás kivédését szolgálják”, továbbá voltak olyan hajók is, „amelyeket hadizsákmányolás ellen szereltek fel, de szabad nyílt levéllel nem

rendelkeznek”. Kalózkodása mellett a hadizsákmányolás (*Cape-rey*), azt jelentette, hogy az egymással hadiállapotban lévő felek a kereskedelmi hajókat a nyílt tengeren kölcsönösen feltartóztathatták, átvizsgálhatták vagy hadizsákmányként lefoglalhatták. Tekintettel arra, hogy a félkatonai hajók nem a regulás haderőhöz tartoztak, kötelesek voltak „az összes törvényt, közegészségügyi szabályt, illetéket és díjazást ugyanúgy figyelembe venni, ahogyan azok a kereskedelmi hajókra vonatkoznak”.

Mai fogalmaink szerint parti őrségnek kell nevezni azokat a felfegyverzett naszádokat, amelyek a szomszédos külhoni területeken kitört járvány idején a veszélynek leginkább kitett másodrendű kikötőkben állomásoztak, és azok környezetében járőröztek. Sajnos az 1764. évi szabályzat nem nevezi meg a felszerelésért és személyzetért felelős szervezetet, azonban a naszádok egyértelműen a közegészségügy fennhatósága alá tartoztak. Feladatukat az 55. szakasz úgy jelölte meg, hogy „a naszádok a part mentén járőrözve különösen a teherhajókat állítják meg, és ha nem fogadhatók, távozásra bírják őket, majd olyan vizek felé terelik, ahonnan jöttek, így eltávolítván ezeket a kikötő előteréből”.

Minden alkalommal, amikor bizonyos távolságon belül nagy hajók válnak látthatóvá, azokat egy közegészségügyi tisztviselő vagy ellenőr csónakkal fogja megközelíteni, azonosítás és kikérdezés végett, nevezetesen honnan, milyen nyílt levéllel, és rakománnyal érkeztek.

Észlelési kört illetően a „bizonyos távolság” meglehetősen homályos megfogalmazás, azonban a szövegkörnyezetből az következik, hogy a láthatóvá válás szabad szemre és nem látcsőre vonatkozott. A helyi hatóság megfigyelői tapasztalati alapon pontosan tudták, hogy melyek azok a hajók, amelyek a nyílt vízen elhajóztak a kikötő mellett, mások esetében viszont a távolság és a hajó mozgása alapján egyértelmű volt, hogy kikötni szándékoznak.

A német szöveg szerinti „nagy hajók” az olaszul pontos tengerészeti szaknevükön, keresztvitorlasként szerepelnek. Utóbbiak közös jellemzője a *vela quadra*, vagyis a keresztvitorla, amely egy vagy több árbocon vízszintesen felfüggesztéssel, négyzet vagy téglalap alakban a hajó hossz tengelyéhez viszonyítva keresztezten volt elhelyezve. Ezek a hajók első ránézésre jól elkülönültek azoktól, amelyeket a rövid vagy hosszabb távú partmenti vízi közlekedésben használtak.

Németül a másik lényeges eltérés a közegészségügyi hatóság kétféle képviselőjére vonatkozik. Az általános értelemben vett, és szövegghűség miatt a továbbiakban tisztviselőként fordított hivatalnok (*Gesundheits-Beamter*) helyett olaszul az egyértelmű *ministro del casino di sanità* olvasható, vagyis a közegészségügyi őrház vezető tisztviselője. Csak a XV. fejezetben derül ki, hogy a hivatalt két ilyen tisztviselő, németül

Aufseher des Sanitäts-Casino, vagyis felügyelő vezeti. Alárendeltként a jelző nélküli német *Wächter* olaszul *guardia di sanità*, vagyis szó szerint egészségőr, de az „egészségőr” sem volna egyértelmű megoldás, ugyanis ezek a hivatali alkalmazottak nemcsak őrző-védő, hanem ellenőrzési feladatokat is elláttak. Ezért volt célszerű a rendelet egész szövegében az ellenőr megnevezést használni. Az alábbi szakaszokból az is kiderül, hogy telepített szolgálatban kétféle feladatot végeztek. Az egyik külső megfigyelés volt (*Observations-Wächter*, olaszul *guardia di osservazione*) a másik tevékeny és közvetlen részvételt jelentett a vesztegzári intézkedések végrehajtásában (*Gesundheits-Wächter*, olaszul *guardia di sanità*).

Kikérdezésnél a szereplők elhelyezkedése a fentiek alapján nem állapítható meg, de a következő szakaszok sem tájékoztatnak a részletekről, pontosabban arról, hogy a beszélgetés a hajó mellett álló csónakból történt, vagy a tisztviselő, illetve ellenőr felment-e a fedélzetre. A kikérdezés tartalmi elemeit a fentiekhez képest az 1769. évi szabályzat 34. szakasza még azzal is kiegészíti, hogy „történtek-e rendkívüli események a tengeri átkelés folyamán”.

Amikor a hajó szabad, nem tiltott helyről, szabad nyílt levéllel érkezik, a tisztviselő vagy az ellenőr a kapitány értésére adja, hogy a mólón belülré hajózhat. A kapitány azonban, mielőtt a hajó horgonyt vetett, egy *batello*³⁴⁷-val köteles a *casino*-t felkeresni és ott szóbeli *constituto*-ra jelentkezni. Itt történik a nyílt levél szabályszerű vizsgálata, majd a személyzeti jegyzékkel való összevetése, végül a rakomány visszaigazolása, és csak ezeket követően adják ki az őrházban a szabadforgalmi és kirakodási engedélyt. Ennek előtte a kapitány senkivel nem beszélhet, és a legkevésbé sem találkozhat vagy tárgyalhat.

Az előző szakasz alapján a jelenetet úgy kell elképzelni, hogy a közegészségügyi tisztviselő vagy ellenőr a kikötő előtti nyílt vízen csónakkal a hajó mellé áll, és szóban tájékozik a kapitánytól a nyílt levelet illetően. Alaposabb megtekintésre nem kerülhetett sor, ugyanis a nyílt levél hivatali szabályok szerinti vizsgálata csak később, és az őrházban történt. Szabad nyílt levél címén és magisztrátusi tiltás hiányában a kapitány ugyan behajózhatott a mólóval védett kikötőbe, és ott horgonyt is vethetett, de nem léphetett ki a mólóra, ugyanis az őrházat a kikötő vizén kellett megközelítenie. A német fordítás itt egy egészen sajátos megoldást választ, amennyiben a *batello* használatával azt a látszatot kelti, mintha a szót az olasz szövegből vette volna át, jóllehet annak alapján a kapitány nem általában egy csónakkal, hanem *con il suo caichio*, vagyis a saját csónakjával közlekedik. A *caichio* olyan méretű csónak is lehetett, amellyel a halászok halakat szállítottak a piacra, de akár egy nagyobb

³⁴⁷ *battello* (olasz) = csónak

hajó 2-árbócos kísérő hajójaként is használhatták. Kereskedelmi szállítóhajó esetén egyébként matrózok által több pár evezővel hajtott nagyobb csónakot kell valószínűsíteni.

A kapitány a közegészségügyi őrházat a mólón belüli oldalról közelítette meg. Külön érdekesség az olasz szövegben, hogy az eljárás nemcsak az őrházban, hanem más erre a célra rendelt helyen (*altro luogo a tal effetto destinato*) is történhetett. Ez nyilvánvaló utalás a másodrendű kikötőkre, ahol közegészségügyi őrházat nem építettek. Kizárásos alapon, a további nyílt levelek ügyintézésének leírása alapján állapítható meg, hogy a kapitány kilépett a mólóra, és jelentkezett az őrházban. A nyilatkozatot ugyan szóban tette, a további szakaszok alapján azonban annak rövid összegzését a tisztviselők az előírások szerinti naplóban rögzítették.

A nyílt levél tartalmának szabályszerű vizsgálata az őrházban történt, de az iratoknak a személyzeti jegyzékkel való összevetése és a rakomány visszaigazolása csak a hajón végzett helyszíni szemle alapján történhetett, de ennek részleteivel a szabályzat nem foglalkozott. A kapitány tiltása bármilyen kapcsolatfelvételtől egyértelmű utalás arra nézve, hogy szabad nyílt levél esetén is kötelező volt megvárni a hatósági eljárás végét és az engedély kiadását. Nyelvtanilag az következik a fenti szakaszból, hogy az engedélyt közvetlenül az őrház adta ki, azonban a szabályzat XV. fejezete szerint ez csak felsőbb utasításra történhetett.

Amikor a hajó tiltott vagy gyanús helyről érkezik, lett légyen akár *patente netta* vagy *tocca* birtokában, a közegészségügyi tisztviselő vagy az ellenőr figyelmezteti a kapitányt, hogy nem közelíthet a mólóhoz ott, ahol a szabad hajók állnak, hanem kissé távolabb vessen horgonyt, majd hajójának kísérő csónakjával azonnal keresse fel a közegészségügyi őrházat, hogy ott *constitutum*-ot tegyen és átadja a nyílt levelet, más szükséges iratokkal együtt.

A szabályzat, az előző szakasszal is összevetve, az elbírálás fő szempontjaként nem a nyílt levél fokozatát veszi alapul, hanem azt, hogy a kibocsátás helyét a (trieszti) magisztrátus szabadnak, gyanúsnak vagy tiltottnak minősítette. Ennek tételes kimondása az 1757. évi szabályzatban található: „Ha a teherhajók tiszta nyílt levéllel érkeznek olyan helyekről, amelyeket a Nagyméltóságú Trieszti Magisztrátus eseti vagy időleges határozattal tiltás alá helyezett, vesztegár alá minősítendő és helyezendő, maradéktalanul alárendelve a nevezett határozat valamennyi óvintézkedésének és rendelkezésének” (I. fejezet). A tenger mellék vezető magisztrátusa akkor hozott ilyen határozatot, ha az egyes kikötőkből érkezett hírek szerint azokban járvány tört ki, vagy pestisre gyanús esetek fordultak elő.

Horgonyzó hely kijelölésénél a szövegből arra kell következtetnünk, hogy az ilyen hajók betérhettek a védett kikötőbe, azonban a szabad hajóktól pontosabban nem jelölt távolságban (*etwas entfernter*) vethettek

horgonyt. A többi hajóra a választ a következő szakasz adja meg, ugyanis amelyek fertőzött nyílt levéllel érkeztek, a mólón kívül, és a fenti hajóktól is távolabb horgonyozhattak. A kapitány jelen esetben „hajójának kísérő csónakjával” (*Ankenk-Schiffel*) érkezik, tehát a fordítás pontosan fedi a *caichio* fogalmát.

Amennyiben a hajó fertőzött helyről *patente bruta*-val távozott, a közegészségügyi tisztviselő vagy felügyelő köteles tudatni a kapitánnyal, hogy saját hajójának csónakjával sem közelíthet a közegészségügyi őrházhoz, hanem az evégből létesítendő *scogliera*-n kell kikötnie. Személyesen a királyi közegészségügyi kancellár fog ide érkezni a *capitano del porto* kíséretében, hogy kellő távolságból fogadja a *constitutum*-ot és a nyílt levelet a jelen szabályzatban előírt elővigyázatossági és eljárási rend alapján.

Az ilyen hajók a mólótól és más, *fede netta*-val és *tocca*-val érkezett hajóktól a lehető legtávolabb kijelölt helyen kötelesek horgonyozni.

A megelőző szakaszok alapján a hajót nyílt vízben megközelítő tisztviselő vagy ellenőr jelen esetben bizonyosan nem száll fel a hajóra, hanem amint értesül a fertőzéses nyílt levélről, távolról adja ki az utasítást. A *scogliera* természetes sziklazátony volt egyes kikötők nyílt tengeri előterében, amely apály idején kiemelkedett a víz szintjéből. Ekkor az őrházi felügyelő vagy ellenőr helyett a hatóság két vezető tisztviselője jelent meg, a kancellár, mint a közegészségügyi magisztrátus hivatalának vezetője, és a révkapitány. A kancellár királyi jelzője az általánosan alkalmazott „császári és királyi” helyett logikusan nem magyarázható szóhasználat, a királyi jelző ugyanis csak a horvát tengermellékre vonatkozhatott.

Természetes sziklazátony nélküli kikötőkben ilyen helyet mesterségesen kellett létesíteni. A fenti szakaszból egyértelmű a jövőidő használata (*man errichten wird*), amiből arra kell következtetni, hogy nem minden kikötő rendelkezett ilyen természetes képződménnyel. Korabeli járványügyi tantételek alapján az egész eljárásnak az értelmét az adta, hogy dagály idején a találkozás helyszínéről a tengervíz az esetleges legcsekélyebb fertőződést is lemosta.

Ügyintézés kapcsán a „kellő távolság”-ot (*gehörige Entfernung*) a szöveg itt említi először, mindenféle mérték megnevezése nélkül. Utóbira a levelek megfüstölésre való átadásánál, de ott is csak közvetett módon lehet következtetni (ld. ott). Az utolsó mondatban a *patenta* (nyílt levél) szinonimájaként az olasz *fede* (= bizonyítvány, igazolvány) jelenik meg. Olyan szókapcsolatokban használták, mint például *fede di deposito di merci* (= letétjegy árukról), *fede di morte* (halotti bizonyítvány), *fede di nascita* (= születési bizonyítvány). Valójában ez is egy közhiteles okirat, és a későbbi szövegrészek alapján semmilyen következetes különbség nem fedezhető fel a két szó használatában.

Kijelölt horgonyzó hely szempontjából a fenti szakasz második bekezdéséből ismételtelen nem állapítható meg a mólótól és a többi hajótól betartandó távolság, csak az, hogy az előző szakaszban jelzett „kissé távolabb” megjelölés helyett a „lehető legtávolabb” (*in möglichster Entfernung*) kell elhelyezkedni.

Constitutum kapcsán a kapitányt részletesen kikérdezik arról, hogy milyen volt azoknak a közösségeknek és helyeknek a közegészségi állapota, amelyeket útja során érintett, találkozott-e tengeri rablókkal vagy más hajókkal, kikérdezik továbbá a legapróbb részletekről is, amelyek a közegészségügyi megelőzés szabályszerű és világos alkalmazásának szolgálatába állíthatók. Különösen azt kell kifürkészni, hogy a kapitány némely elhagyott árukat vagy dolgokat a tengerből, a szárazföldről vagy gazdátlan hajókról felvett és magánál tartott volna. A *constitutum*-ot nemcsak a kaptány és a személyzet, hanem az utasok esküjével is meg kell erősíteni.

A négyféle nyílt levél bemutatása után a rendelet a kapitány nyilatkozatának részleteit tárgyalja. Minden részletkérdés tisztázása azt a célt szolgálta, hogy a hatóság a fertőződésnek a legcsekélyebb lehetőségét is kizárja. Miután a hajó a tengeri út során a legkülönbözőbb okok miatt esetleg olyan helyeken is kikötött, ahol nem lehetett közhiteles igazolást szerezni, ezt az eseményt a kapitány csak szóban adhatta elő. Ugyanakkor a magisztrátusnak lehettek más forrásból előzetes értesülései az érintett helyekről, így a kapitány, ha valótlanúságot állított, azonnal lelepleződött volna.

Tengeri rablókkal és a nyílt vízen más hajókkal történt találkozásról, gazdátlan javak fedélzetre vételéről, a hatóság csak a kapitány révén szerezhette tudomást. Partra sodort vagy a nyílt vízen hánykolódó gazdátlan javakról szólván a német fordítás a hajókra vonatkoztatva nem volt képes visszaadni a párhuzamos olasz szöveg szemléletességét: „Különösen kivizsgálendő, hogy a kapitányok felvettek vagy maguknál tartottak-e bármilyen sorsára hagyott áruféleséget vagy más dolgot a tengerből vagy a szárazföldről, vagy elhagyott, illetve hajótörött teherbárákáról”. Gyakran előfordult ugyanis, hogy a tengeri út alatt bekövetkezett sorozatos halálesetek miatt a maradék személyzet az életét mentve hagyta el a hajót. Más esetekben a biztos elsüllyedéstől tartva menekültek el, de a hajó vagy annak nagyobb darabjai mégis a felszínen maradhattak. Kalózkodás kapcsán nem feltétlenül mérsárlásra vagy erőszakos cselekményekre kell gondolni. A támadás valójában zsarolás volt, amennyiben a kalózkodó feltartóztatták a hajót, átnézték a rakományát, de az egész hajót a személyzettel együtt nem akarták elrabolni így a megtámadottnak is volt némi alkupozíciója. Ennek alapján történt az egyezkedés és a kalózkodó a váltságdíj kifizetése után a hajót továbbengedték. Visszaulva a pestis kapcsán ismertetett járványfolyamatra, az események során több lehetőség is adódott arra, hogy a ka-

lózokról fertőzött bolhák ugorjanak át a személyzetre, illetve az utasokra. Gazdátlan áruk a tenger vizén hanykolódva, vagy a partra mosva több okból is előfordulhattak: hajótörésből származhattak, vagy fertőző betegség miatti halálfelelemből az elmenekült személyzet és utasok által sorsára hagyott hajókon maradhettek, vagy a személyzet az áruk egy részétől megszabadulva csökkenthette a viharba került hajók terhelését. A kapitány által birtokba vett áruk, eredetük ismeretlensége miatt közegészségügyi veszélyforrásnak számítottak, elsősorban az úgynevezett különösen ragályozódó árukban rejtőzködő fertőzött bolhák miatt.

Hajótöréssel, illetve katasztrófa helyzetekkel és azok következményeivel a VII. fejezet foglalkozik, külön is utalva a vonatkozó tengerjogi szabályozásra, amennyiben annak kereskedelmi jogi és államközi vonatkozásai is felmerülhettek. A mediterrán országokban különben évezredek óta ismert volt az összes ilyen szabályozás ókori alapja, a *Lex Rhodia*,³⁴⁸ amelyet eredetileg Rodosz szigetének lakói dolgoztak ki Kr. e. 1000–600 között. Írásos példánya ugyan nem maradt fent, de a római jog a hagyományt átvette és betagolta a saját rendszerébe.

Sajnos a fenti szakaszból egyértelműen nem állapítható meg, hogy minden esetben kötelező lett volna a nyilatkozat esküvel való megerősítése, mind a kapitány és a személyzet, mind az utasok részéről. Egyébként abban is volt némi biztosíték, hogy ilyen sok ember egybehangzó hamis esküjét nagyon nehéz lett volna megszervezni. Mária Terézia idejében szekuláris eskü nem létezett, tehát a nyilatkozat valóságosságát valamilyen isteni hatalomra való hivatkozás tette hitelessé. Mivel a Levantei kereskedelemben jellemzően különböző egyistenhívő vallású emberek (keresztények, muszlimok és zsidók) fordultak elő, a fenti rövid mondat ebben a tekintetben is hiányérzetet kelt, de az eskütétel részleteiről és a különböző vallású emberekről a szabályzatban egyetlen egy további utalás sem olvasható. Kétségtelen viszont, hogy hivatali tisztviselők vagy gyakornokok eskütétele több helyen is elfordul, ezek azonban csak keresztény alapon értelmezhetők. Az 1755. évi rendeletet is magába foglaló 1770-es egészségügyi főszabályzat szerint a hivatali eskü a következő mondattal zárult: „Isten engem úgy segéljen, és Istennek szent anyja, a szeplőtelenül fogantatott Szűz Mária, és Istennek minden szentje, Ámen”. Ez a szöveg, de a szabályzatban a szentségek kiszolgáltatása, és a szentmise rendje egyaránt római katolicizmusra utal, ugyanis a XVIII. század közepének jogalkotása ezt kezelte államvallásként a Habsburg Birodalomban. Megemlíthető még, hogy vallási szertartásról, jóllehet felekezeti megnevezés nélkül, a hatóság által elrendelt temetés kapcsán is történik említés.

³⁴⁸ Benedict, R., *The Historical Position of the Rhodian Law*, XVIII Yale Law Journal 4 (1909), 223–242. o.

A nyílt levelet és minden más irományt egy nádszál felhasított végébe tűzve kell átvenni, és bármilyen érintés és olvasás előtt kénnel megfüstölni.

Általában ez a rendelkezés a nyílt levelekkel kapcsolatban arra utal, hogy minden ilyen okiratot a fentiek szerinti eljárásnak kellett alávetni. A kivétel megjelölése csak az 1764. évi szabályzatban található, amennyiben „veszélyes időszakon kívül a nyílt levelek az előírt füstöléses óvintézkedés nélkül is átvehetők” (14. sz.). Ugyanezen a helyen azonban megszorításként „közeli vagy közvetlenül határos tartományok zárlata vagy gyanú alá helyezése esetén a nyílt levelek átvételénél akkor is szorgos füstölést kell végezni, ha a bárkák honi illetékességűek és szabad helyről érkeztek”.

A fenti kifejezetten rövid leírással szemben az eljárás legrészletesebb ismertetése ugyancsak az 1764. évi szabályzatban található. Az irományt átvételére „ki kell nyújtani egy nádszálat a végén felhasítva, majd a hajó személyzetének egyik tagja a nyílt levelet és a rakomány papírjait teljesen kiterítve a hasítékba helyezi, és miután ez megtörtént, azokat a közegészségi megbízott vagy hivatalsegéd, elő- és hátoldalunkon is, kénes szalmaláng füstjében forgatja, amíg a füst a papírt kellőképpen átjárja” (15. sz.). Nádszál (*Rohr*) helyett más szövegkörnyezetben pálca olvasható, tehát a közvetítő eszköz anyagának nem tulajdonítottak jelentőséget. A jelenet leírásából egyértelmű, hogy a nádszál a tisztviselő kezében van, hiszen ez biztosítja a fogadó oldal felőli fertőzésmentességét.

A kénes megfüstölés (*mit Schwefel beräuchern*) újabb fejlemény volt a ragály elleni küzdelemben, ugyanis az 1738. május 10-én kiadott járványügyi rendelet „a vesztegár és a tisztítás rendje, személyek, a veszteglő intézetbe felvett áruk valamint irományok tekintetében” című fejezetének 4. szakasza az ecet kétféle alkalmazását írta elő. „Nem kevésbé szükséges azonban az irományok tisztításához is külön személyzetet rendelni, és amely levelek esetében úgy tűnik, hogy az ecetes tisztítás nem volna elegendő, mivel a száradás után a *miasma* még bennük maradna, az ilyen leveleket előzetes felnyitás után még melegebb ecetes gőzbe kell tartani, majd ismételten lezárni.”

Az ecetet felváltó kénes megfüstölésről az 1769. évi szabályzatban is csak arról értesülünk, hogy a fokozott fertőzésveszélyre tekintettel a papírt „huzamosabb időn át kénnel kétszeresen” kell megfüstölni (36. sz.). Más szakirodalmi forrásból azonban a kémiai és műszaki részleteket is megismerhetjük. A folyamat során az elemi kén égetésekor keletkezett fojtó hatású kéndioxidot (SO_2) hasznosították, amelynek fertőtlenítő hatását különösen a borászatban nagyon jól ismerték és általánosan használták is. Ott az eljárás a lezárt üres hordó légterében történt, ilyen tökéletesen zárt rendszer azonban a közegészségügyben nem létezett. A levelet egy rostélyra helyezték, amely alatt egy edényben ként égettek, és a rendszer zártságára törekedve az egész készüléket egy nagyobb bu-

rával fedték le. Magyary-Kossa Gyula ennek a leírását és képét is bemutatta a „Magyar Orvosi Emlékek”-ben.³⁴⁹ Kérdéses még, hogy a felhasított nádszálból az átvételnél hogyan húzták ki a papírt és azt a továbbiakban hogyan kezelték. Erre nyilvánvalóan valamilyen nyeles fogóeszközt használtak, de ezt a leírás külön nem említi. Más forrás alapján vasból készült fogót használtak, és a papír mozgatását, illetve forgatását a füstölés végéig és olvasásra átnyújtásig is ezzel végezték.³⁵⁰

Patente netta-val vagy *tocca*-val érkezett hajókhoz, a *constitutum* után egy vagy két közegészségügyi ellenőrt kell kirendelni, egyet magához a hajóhoz, a másikat a rakományhoz (az őrzés folyamatossága érdekében utóbbi ellenőr az árukkal együtt vonul át a veszteglő intézetbe). A hajó ellenőre a veszteglés teljes ideje alatt a fedélzeten marad, és éjjel-nappal ügyel arra, nehogy titokban kapcsolatfelvétel, egyesek partraszállása vagy áruk kirakodása történjék.

Ez a szakasz az első bizonyíték arra, hogy az 1755. évi hatályos szöveghez képest módosításokat végeztek az 1769. évi szabályzat alapján. Jelen esetben ez értelmezési zavart is okozott, ugyanis az első mondat bevezető része alapján egyértelmű, hogy a *patente netta*-val vagy *tocca*-val érkezett hajókhoz alternatív módon, egy vagy két ellenőrt kell kirendelni. Ezzel szemben a mondat folytatása két ellenőr megosztott feladatait tartalmazza, de nem állapítható meg, hogy az egy-ellenőrös változatban hogyan lehetett volna mindkét feladatot egyidejűleg ellátni. Az 1769. évi szabályzat 67. szakasza viszont egyértelmű ebben a tekintetben, ugyanis törölte az első változatot. „Az általános közegészségügyi szabályzat első fejezetében úgy rendelkezünk, hogy tiszta nyílt levéllel érkező és vesztegzár alá helyezendő hajókra egy vagy két ellenőrt kell kirendelni. Ezennel viszont megparancsoljuk és elrendeljük, hogy minden veszteglésre kötelezett hajóra, különbségtétel nélkül két ellenőrt kell telepíteni, akik közül az egyik a nem ragályozódó árukat kíséri a veszteglő intézetbe és jelen is lesz azok tisztításánál és várakoztatásánál, míg a másik a hajón marad a veszteglés végéig, és magát a hajót, illetve annak személyzetét is szorgosan ellenőrzi”.

A módosítás szerint tehát a tiszta nyílt levél sem volt biztosíték a vesztegzári intézkedések elkerülésére. Kétségtelen, hogy a legkedvezőbb fokozat, a *patenta libera* is kettős, vagyis egy járványügyi szakmai és egy közegészségügyi igazgatási feltételnek kellett, hogy megfeleljen, amennyiben a kiindulási kikötő „közismerten egészséges és nem tiltott”

³⁴⁹ Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből. IV. kötet, Budapest, 1940, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 117. o.

³⁵⁰ Howard-Jones Normann: History of international public health: The scientific background of the International Sanitary Conferences, 1851–1938. World Health Organisation, Geneva, 1975. 11. o.

helyként volt nyilvántartva. Egyébként a két ellenőr telepítését tovább árnyalják az elsődleges kikötők közötti különbségek. Ahol veszteglő intézet nem működött (pl. Zengg és Karlobag) a vonatkozó szabályzat szerint csak egy ellenőr érkezett a hajóra, ugyanis (a leveles dohány kivételével) az áruk tisztítását a nyitott fedélzeten végezték. Triesztben és Fiumében viszont az áruk mellé rendelt és azokat követő ellenőr távozása után a hajón maradó másik tisztviselőnek azért volt jelentős szerepe, mert a személyzet minden tagja főszabályként a hajón töltötte a veszteglési időt, és az utasok is választhatták ezt a lehetőséget, sőt úgy is dönthettek, hogy visszatérnek a hajóra a veszteglő intézetből. Részletkérdés, de elgondolkodtató, hogy egyetlen egy hatósági személy, alvás nélkül, éjjel-nappal hogyan volt képes ezt a feladatot ellátni.

A rakományhoz rendelt ellenőrnek különböző volt a feladata az úgynevezett ragályozódó, és a nem ragályozódó áruk tekintetében. A szabályzat alábbi részeiben aprólékos leírások rögzítik a kétfajta áruféleség kezelésének módját. Főszabályként az intézetbe a ragályozódó árukat kellett átszállítani, erre azonban csak a fedélzeten végzett előtisztítás (szellőztetés) után kerülhetett sor, ráadásul több részletben, mivel a nyitott fedélzet szűkös felülete miatt a teljes rakományt egyszerre nem lehetett a raktérből felhozni. Következésképpen a leghosszabb, 40 napos veszteglés ténylegesen jóval hosszabb ideig tartott, ugyanis (amint az a későbbiekből kiderül) a futamidő csak az utolsó fertőződő áruegység intézeti elhelyezése után kezdődött.

Fertőzéses nyílt levéllel érkezett hajókhoz, ha egyébként nem aggályosak a körülmények, ugyanilyen számú, megfigyelő ellenőrt is ki kell rendelni, akik folyamatosan a horgonyt jelző bójához kikötött kisebb hajón tartózkodnak. A megfigyelő ellenőrök a hajó saját őrségével és egyáltalán a hajón tartózkodó személyekkel sem léphetnek közvetlen kapcsolatba.

Kis hajóikkal addig maradnak a szolgálati helyükön, amíg a rakomány kibontása és kirakodása zajlik, majd ezt követően a hajók oda irányíthatók, ahol a *patente netta*-val vagy *tocca*-val érkezettek tartózkodnak, mivel nincs szükség a további megfigyelésükre.

Fertőzéses nyílt levél esetében az „egyébként nem aggályosak a körülmények” megjegyzés, mint kedvezmény, mintegy megelőlegezi a *patente bruta* következő szakaszban szabályozott második fokozatát, amely egyébként nem szerepelt a fejezet elején bemutatott négyféle változatban.

A megfigyelő ellenőrök a hajótól távolabb, a horgony helyét jelző bójához kikötve, egy kisebb hajón (*auf einem kleinen Schiffel*), tehát nem egy nyitott csónakon teljesítenek folyamatos szolgálatot, amíg a hajóra telepített társaik a rakomány kibontását és kirakodását ellenőrizték. Ez a szolgálat több hétig is tarthatott, és a második bekezdés szerint a ragályozódásra képes rakomány hajóról való elszállításával zárult. Az eddig tar-

tó veszélyes időszak alatt a megfigyelők kirendelése azt a célt szolgálta, hogy a hatóság bizonyosan kizárhasson minden tiltott személy és áru-forgalmat a fertőzöttnek minősített hajó és a rakpart között. Az 1757. évi szabályzat szerint Zengg és Karlobag, mivel egyik helyen sem működött veszteglő intézet, nem fogadhatott fertőzőes nyílt levéllel érkező hajókat, így azokat Fiumébe vagy Triesztbe kellett irányítani. Ráadásul ezek részére Triesztben 1769-től egy második fokozatú külön kikötőt és veszteglő intézetet is nyitottak. Így csak az 1769-es kiegészítésben találjuk meg a fenti szakaszban érintőlegesen említett saját hajóőrség (*die Wacht auf dem Schiff*) bővebb magyarázatát. A 64. szakasz szerint „a *Porto sporco*-ban horgonyzó hajók ugyanolyan saját őrszolgálatot kötelesek teljesíteni, mintha nyílt tengeren volnának és ennek megszegéséről az ellenőrök azonnali jelentést küldjenek a *prior* részére” (a *prior* a veszteglő intézet igazgatója).

A hajóőrség nagyobb kereskedelmi hajókon pontos beosztás szerint működött, és út közben a hajózás biztonságát szolgálta. Biztonság mellett a folyamatos haladás fenntartása egy másik lényeges szempont volt, amely a mai fogalmaink szerint a munkában álló és a pihenő (alvó) személyzet műszakváltásával zajlott. A biztonsági őrségnél maradva, fokozott éberséget igénylő feladatkörökben általában 4 óránként váltották a személyzetet, ami érthető a nyílt tengeren haladó hajó esetében, de nem feltétlenül szükséges egy védett kikötőben mozdulatlanul horgonyozva. Másfelől ennek alapján magyarázható az 1769. évi szabályzat szigorítása, amely fertőzőes nyílt levél esetén a kikötőben is a szolgálat éberebb változatát tette kötelezővé.

Ha a nyílt levél nagyon fertőzőes volna, és a helyzetet súlyos körülmények is terhelik, megtörténik ugyan a megfigyelő hajóval az ellenőrök kirendelése, de magára a hajóra ellenőr csak a közegészségügyi magisztrátus határozatával telepíthető. Felelős döntéseihez a magisztrátus folyamatos hírszerzéssel tájékozódik a személyzet és az utasok egészségi állapotáról.

Amikor a hajón valóságos pestis észlelhető vagy gyanítható, az ilyen hajót kíséret mellett kell elúzni, de akár felégetése is elrendelhető.

Itt az eddigi négyféle nyílt levél mellé a szabályzat egy ötödik minősítést alkotott, „nagyon fertőzőt” (*sehr unrein*) jelzővel. Sajnos a rövid kijelentésből nem állapítható meg a magisztrátusi minősítés alapja és az sem, hogy melyek lennének a döntést megalapozó súlyos körülmények. Az sincs bővebben kifejtve, hogy a hatóság „folyamatos hírszerzéssel” (*beständige Nachforschung*) milyen úton és módon szerezte az értesüléseit, amelyek alapján elrendelte, hogy az ellenőrök nem léphettek a hajó fedélzetére.

A fenti szakasz első bekezdésében először említi a szabályzat, hogy egy eljárási cselekményhez (az ellenőr hajóra lépése) a magisztrátus

döntése (*Entschluss*) szükséges. Ezeknek a testületi döntéseknek a típusait összefoglalva csak a IX. fejezet 1. szakaszában találjuk: parancsok, végzések és határozatok (*Befehle, Schlüsse, Entscheidungen*) néven, amelyek közül nyelvtanilag az *Entschluss* és a *Schlüsse* hozható kapcsolatba. Jóllehet a szabályzat jellemzően nem következetes a döntések fajtáinak meghatározásában, polgári nyelven a parancsok egyértelműen a hatóság szervezetén belüli utasításnak felelnek meg. Másfelől, a végzések és határozatok az ügy érdemében az ügyfelekre vonatkozó döntéseket jelentenek, de a szövegkörnyezettől függően hivatali utasítások kiadását megelőző testületi döntésként is megjelennek. Jelen esetben a szöveg azért hangsúlyozza a magisztrátus döntését, mert az úgynevezett szokásos ügymenetben a közegészségügyi őrház felügyelője vagy a kancellár is önálló intézkedési jogkörrel rendelkezett.

Külön bekezdésben a „valóságos pestis” megjelenése vagy annak gyanúja arra utal, hogy ez a két fejlemény a „súlyos körülmények” szintjét is meghaladta, és a legsúlyosabb következményekkel járó hatósági kényszerintézkedéseket is megalapozta. Kérdéses azonban, hogy a közegészségügyi hatóságnak ehhez milyen kényszerítő eszközök álltak rendelkezésre. Valószínű, hogy a távozásra való felszólítás után egyetlen egy kapitány vagy tulajdonos sem ellenkezett a hatósággal, és nem várta meg, hogy lángba borítsák a hajóját. Jelen szabályzat XIV. fejezete rendelkezik egy szárazföldi katonai egységről, amely a veszteglő intézetben állomásozott, de az elűzendő hajó mellé rendelt kíséret valamilyen vízi járműre utal, azonban haditengerészeti utalás nincs az említett fejezetben.

Ha senki nem betegedett meg, azt úgy kellett értelmezni, hogy a ragály ugyan jelen volt a veszélyes árukban, de azokból nem tört ki és nem fertőzte meg az embereket. Arról sehol nincs említés, hogy milyen hosszú ideig kellett várni a pestises esetek megjelenésére. Mindazonáltal, ha ilyesmi nem történt, akkor lehetett ellenőröket küldeni a hajóra, ami egyértelműen az áruk tisztítási eljárásának a kezdetét jelentette.

Miután az ellenőrök megérkeztek a vesztegzár alá helyezendő hajóra, a kapitány engedélyt kap arra, hogy kötelező kénes megfüstölés végett a közegészségügyi őrházban leadja az irományait annak a kereskedőnek, akihez beajánlották, vagy akinek a rakományt szállította.

A megkezdődött vesztegzári eljárásban lehetőség nyílt arra, hogy a nyílt levelet követően újabb iratok kerüljenek elő, amelyek tisztán magánjogi, üzleti természetűek voltak. A kapitány a német szöveg szerint ahhoz a kereskedőhöz fordul, akinek őt beajánlották vagyis rekkommendálták (*dem Kaufmann, an welchem er rekkommendieret ist*), illetve akihez a rakománya tartozik (*für welchen er geladen*). Az olasz szövegből a szövegűség érdekében megtartott német fordításból készült pontos magyar változat azonban bővebb magyarázatot igényel. Az eredeti szöveg sze-

rint az iratok a hajóügynöknek vagy a hajóbérlőnek (*per il mercante raccomandatario ó noleggiatore*) szóltak, a kapitányt tehát senkinek nem ajánlották. Mai olasz helyesírással a *mercane raccomandatario* hajóügynököt jelent, illetve kereskedelmi hajó megbízottját vagy képviselőjét. Következésképpen olyan személyről van szó, akinek a hajó tulajdonosa, vagy több hajót tulajdonában tartó gazdasági társaság adott megbízatást, hogy a kikötőben hajózási ügyletek bonyolításában a tulajdonost képviselje. A *mercante noleggiante* (mai olasz nyelvben *noleggiatore della nave*) hajóbérlőt jelent. Bérlet esetén a hajó a bérlő birtokába került és felette a rendelkezési jogot a nevében eljáró kapitány gyakorolta. A helyes magyar értelmezés tehát a következő volna: átadja a birtokában lévő iratokat, amelyek az érintett hajóügynöknek vagy a hajóbérlőnek továbbítandók.

Arra a hajóra, amely nem kér *pratica*-t, és vesztegzárba sem akar vonulni, nem kell ellenőrköt telepíteni, ellenben amíg a *porto*-ban tartózkodik, két megfigyelő ellenőrt kell kirendelni melléje.

Ebből a szövegből nem derül ki, hogy az ilyen hajók miért tartózkodhatnak a kikötőben. Az egyik lehetséges magyarázatot az 1757. évi olasz nyelvű szabályzat I. fejezetében találjuk, amely szerint „kötelező elővigyázatosság mellett engedélyezhető az élelmiszerek és felszerelési anyagok pótlása”. Következésképpen ezek a hajók nem szállítmányozási feladatok (ki-, és berakodás), hanem készleteik pótlása miatt tértek be a kikötőbe, és utast sem akartak partra tenni.

A két megfigyelő ellenőr a fentiek szerint a horgony-bójához kikötve látta el a feladatát. Arra kellett ügyelniük, hogy a hajóhoz szállított anyagok átvételekor semmilyen szabálytalanság ne történjék. Másfelől azt is ellenőrizték, hogy titokban senki ne hagyja el a hajót, illetve a rakományból semmit se juttassanak ki a szárazföldre.

Magánleveleket a közegészségügyi szolgáknak kell átadni, kötelező kénes megfüstölés végett, kézbesítésnél viszont az alábbiakban elrendelt eljárás követendő.

Itt jelenik meg az iratok harmadik fajtája, amelyek nem hatósági igazolások és nem is üzleti vagy kereskedelmi természetűek. A német szövegben a *Particular-Briefe* az olasz *lettera particolare* (magánlevél) átvétele, amelyet a fordító a harmadik típus gyűjtőfogalmaként értelmezett. A kezelést végző személyzet megnevezése (*Sanitaets-Bedienten*) egyértelműen arra utal, hogy ők nem köztisztviselők, hanem korabeli terminológiával élve hivatalsszolgák voltak.

II. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és felügyelet a hajók kirakodásánál

Patente netta-val érkező hajóknak akkor engedélyezhető az utasok és az áruk áthelyezése az első számú veszteglő intézetbe, miután az ellenőrök a hajóra érkeztek.

Az egyik ellenőr a hajón marad, a másik a *batello*-n kíséri az árukat és az utasokat a veszteglő intézetbe.

Az I. fejezet meghatározása szerint a *patente netta* azt jelenti, hogy a hajó olyan helyről érkezett, ahol jó közegészségi állapotok uralkodnak. Ennek ellenére az ilyen hajók is vesztegzári eljárás alá estek, miután a kapitány nyilatkozott és a nyílt levelét bemutatta a közegészségügyi őrházban. A nyelvtani szenvedő szerkezet miatt itt sem derül ki, hogy ki küldi az őrséget a hajóra, és az sem világos, hogy ki engedélyezi az utasok és az áruk áthelyezését. Mindazonáltal önmagában az őrség megérkezése is elegendő ahhoz, hogy az utasok és az áruk minden külön előkészítő eljárás nélkül felvehetők legyenek a veszteglő intézetbe. Az örök közötti munkamegosztást az I. fejezet részletezte.

Több kérdést is felvet az „első számú veszteglő intézet” megnevezése. Jóllehet a jelen szabályzat a címe szerint is „általános” volna, a szöveg gyakran úgy értelmezhető, mintha a rendelkezések csak Triesztre vonatkoznának. Három évvel később (1757) Zengg és Karlobag szabályzata szerint ezekben a kikötőkben nem volt veszteglő intézet, tehát az 1755. évi rendeletet ennek megfelelően kellett átalakítani. Végül az 1764. évi szabályzat 2. bekezdése állapította meg, hogy az 1755-ben kiadott általános közegészségügyi szabályok csak az elsődleges kikötőkre alkalmazandók, tehát Trieszt mellett Fiume, Buccari, Zengg és Karlobag városára.

Az „első számú veszteglő intézet” (*das erste Lazareth*) egyértelműen sorszámmra utal, ami annak bizonyítéka, hogy az 1755. évi szabályzat szövegét ezen a helyen az 1769. évi rendelet alapján módosították. Utóbbi preambuluma szerint „elégtelennek tartottuk azt a védelmet, amelyet tartományaink, de különösen a pestissel fertőzött vagy arra gyanús tartományokkal kereskedő tengeri kikötők legjavát szolgáló *lazaretto netto*-k nyújtottak Triesztben és Fiumében. Ezért szorgalmaztuk tehát, a hatékonyabb védelem érdekében, hogy Triesztben egy *lazaretto sporco* és egy hozzá csatlakozó kikötő is kiépüljön, így előbbiben az áruféleségeket lehet elhelyezni, utóbbiban pedig a gyanús vagy fertőzött nyílt levéllel érkező hajók fognak horgonyozni.” Ennek megfelelően a *lazaretto netto* lett az első, a *lazaretto sporco* pedig a második számú intézet.

Jóllehet Zengg és Karlobag kikötőjében nem épült veszteglő intézet, az előbbiben az 1757. évi szabályzat a tiszta nyílt levéllel érkezett hajók befogadási lehetőségeit kiterjesztően alkalmazta. Mindkét kikötő ma-

gisztrátusa mérlegelhetette a befogadást akkor is, ha a trieszti magisztrátus eseti vagy átmeneti határozatával a kiindulási kikötőt tiltó listára helyezte. Sőt „Zenggben ezután azoknak a teherhajóknak az áruai is tisztíthatók és vesztegzár alá helyezhetők, amelyek tiszta nyílt levéllel, de folyamatosan felfüggesztett helyekről érkeztek. Érthető okokból, tisztítás és vesztegzár tekintetében a használati eszközök és áruféleségek ellenőr által felügyelt fedélzeti kitergetésénél nem az eddigi módszert kell alkalmazni, és az ellenőrt ki kell oktatni a kitergetés helyes módszeréről” (II. fejezet).

Gyanús nyílt levéllel érkező hajóknak nem korábban, hanem csak akkor engedélyezhető a kirakodás az első számú veszteglő intézetbe, ha néhány napon át a fedélzeten az előtisztítást elvégezték.

Ilyen nyílt levéllel érkező hajókat Trieszt és Fiume fogadhatott. Kivételesen ezt Zengg is megtehetette, de csak nem ragályozódó áruk esetén, „avval a megszorítással, hogy a rakományban más fogékony áru nem fordulhat elő, minthogy ez utóbbi esetben kikötés nélkül teljes rakományukkal Triesztbe vagy Fiumébe kell távozniuk” (II. fejezet). Kereskedelempolitikai szempontból Zenggben „a Török-bírodalmi Albániából származó dohány” is befogadható volt „minthogy ez az áruféleség nem veszélyes, és ha gyanús nyílt levelet felmutató hajóval is érkezett, az eddigiek szerint kezelendő, szokásosan a városon kívüli raktárak egyikében” (II. fejezet).

Miután a II. fejezet első szakaszában a kirakodás (*Ausladung*) nemcsak az árukra, hanem az utasok kiszállására is vonatkozott, ugyanez a szó ebben a szakaszban is így értelmezendő. Triesztet illetően főszabályként az 1769-es rendelet szerint a gyanús vagy fertőzőes nyílt levéllel érkezett hajók vesztegzári kezelése a második számú (*sporco*) intézetben történt. Ennek ellenére a fenti szakasz szerint az utasok és az áruk az első számú intézetben is befogadhatók, a fedélzeten végzett előtisztítást követően. Ilyen címen csak néhány napos (*etliche Tage*) időtartamot nevez meg a szabályzat, és az előtisztítás (*Vorreinigung*) módszerét sem közli. Csak vélelmezhető, hogy gyanús nyílt levél esetében a néhány napos időtartam rövidebb volt a következő szakaszban megjelölt 3 vagy 5 napnál, ezt ugyanis nem a gyanús, hanem a fertőzőes nyílt levél esetében kellett alkalmazni.

Fertőzőes nyílt levéllel érkezett hajókon, a hajószemélyzet és az utasok utazó, illetve kézi poggyászait 3 vagy 5 napon át kell szellőztetni a hajó alsó részének felnyitása előtt, és ha új fejlemény nem észlelhető, az utasok engedélyt kapnak arra, hogy a legszükségesebb ruházatukkal és egyetlen egy utazó ládával átköltözzenek a második számú veszteglő intézetbe.

A német szövegben a fertőzéses nyílt levél (*patente bruta*) megjelölésére a „nem tiszta” (*unrein*) jelző olvasható, ami azt jelenti, hogy a hajó fertőzöttnek tekintendő. Itt és más helyen sem értesülünk arról, hogy pontosabban mit jelent a hajó alsó részének (*der untere Theil des Schiffes*) felnyitása. Másfelől ezt az alsó részt csak a személyzet és az utasok kézi poggyászáinak szellőztetése után lehetett felnyitni, tehát a személyzeti és utastér a hajó rakterétől elválasztva helyezkedett el a nyitott fedélzet alatt. Egyszintű (egyfedélzetű) hajók esetében ez csak osztott zárt fedélzettel volt megoldható (esetleg két lejáróval a nyitott fedélzetről). Kétszintű hajókon a nyitott fedélzet alatt személyzeti és utasteret alakítottak ki, és a raktér ez utóbbi szintje alatt maradt zárva a 3–5 napos szellőztetés végéig.

Bármilyen újabb fejlemény, tekintettel a zárt raktérre, az utasok egészségi állapotában következhetett be, ennek észlelési módját azonban csak a VIII. fejezettől olvashatjuk, amely a tisztségviselők és alkalmazottak feladatainak részletezését tartalmazza. Nagyon általánosan erről csak annyit jegyzett meg az 1738. május 10-én kiadott rendelet, hogy „azokat a személyeket, akiken betegség jelei volnának észlelhetők, nem lehet a vesztegzárba engedni, hanem rövid úton vissza kell küldeni, és mindenekelőtt arra van szükség, hogy a veszteglő intézetben egy orvos, vagy legalább is egy tapasztalt sebészmeister legyen szolgálatban (vesztegzári rend, 2. sz.).

Az utasok és a személyzet szellőztetni rendelt személyes holmija kapcsán az eredeti szöveg *Truhe* és *Kiste* (nagyobb, illetve kisebb láda) néven kétféle tároló alkalmatosságot nevez meg. Szó szerint valójában a ládákat kellett szellőztetni, tehát a leírásból nem derül ki, hogy azok tartalmát külön kiemelték és darabonként, esetleg kötélre függesztve szellőztették volna.

A kétféle láda helyett célszerűbb volt utazó, illetve kézi poggyászt fordítani, ugyanis az utóbbi szót a XVIII. század közepén már használták a magyar nyelvben. Másfelől a kétféle jelző pontosabban utal a fából vagy bőrből készült *Truhe* és *Kiste* méretére. A *Truhe*, vagyis az utazó láda fából készült nagyobb alkalmatosság volt, fedőlapján nyitható és zárható fedéllel, amelyben személyes használati tárgyakat, többféle ruhaneműt, esetleg több lábbelit is tartottak. Ezeket a méretük miatt egy ember, kézben tartva, nem hordozhatta magával. A *Truhe* és a *Kiste* között átmenetet jelentett a magyarul is így nevezett matrózláda vagy a katonaláda, amelyet erős férfiak egyedül is magukkal hordozhattak. A *Kiste* a görög–latin *cysta*-ból származik, és ugyancsak merev falú, de egyértelműen kézben hordozható kisebb ládát jelentett, amelynek legkisebb változata magyarul a ládika volt, például ékszerek vagy orvosságok tárolására. Mai jelentése szerint a *Kiste* valójában kézi utazótáskát jelöl, tekintettel azonban a *Kiste* merev falára, a táska szó használata sértené

a fordítás korhűségét. Börönd szavunk megjelenése „bőrös láda, koffer” értelemben különben csak 1787-től adatolható. Figyelemre méltó, hogy az átköltözés kapcsán a hatóság az utasoknak egyetlen egy nagyobb tároló alkalmatosságot (*Truhe*) engedélyezett. Ez korlátozó intézkedés volt, ugyanis különösen a tehetősebbek a tengeri útra kettő vagy akár több ládát is vihettek magukkal. Az 1769. évi szabályzat további szigorítást írt elő (43. sz.), amennyiben figyelmeztetni kellett az utasokat, hogy „csak a naponként rendszeresen használt ruhadarabokat vehetik magukhoz, ellenben az árukat, a *pacotille*-t, még ha nagyon kisméretű is volna, a hajón kötelesek hátrahagyni, a drágakövek és más hasonló értékek kivételével” (a francia *pacotille* az utasok és matrózok személyes holmiját tartalmazta).

A különös esemény kizárására azért volt szükség, mert a felnyitott ládákban is „kiszabadulhattak” a ragályt terjesztő „csírák” (valójában bolhák), és fertőzést okozhattak volna a hajón tartózkodó emberek között. Ez abban az esetben volt lehetséges, ha a ládába fertőzött kikötőkben vagy területen vásárolt ruhadarabokat vagy lábbeliket helyeztek, amelyek nem a rakományhoz tartoztak, ugyanis már az utasok tulajdonában voltak. Kétségtelen, hogy a 3–5 nap csak arra volt elegendő, hogy úgynevezett hiperakut pestises megbetegedés alakuljon ki, egyébként nagyon feltűnő tünetekkel. Másfelől a szokásos fázisokban zajló betegségnek ilyen rövid idő alatt semmilyen tünete nem jelentkezett (a bolhacsípés pedig gyakori jelenségnek számított), tehát 3–5 nap múltán pestissel fertőzött személyek is átköltözhetnek az intézetbe.

Tapasztalati alapon ezért tartalmazott szigorítást az 1769. évi szabályzat, amely a fertőzött vagy fertőzésre gyanús hajókat az első három napban tétlen várakozásra kényszerítette, amennyiben „érkezésük napjától számítva, három napon át mozdulatlanul horgonyoznak, tartózkodni kötelesek mindenféle ki- és berakodástól, és még kevésbé nyithatják ki az úgynevezett *boccaporto*-kat” (38. sz.). Utóbbi olasz szó a raktereket a nyitott fedélzetről elzáró, a fedélzettel párhuzamos síkban elhelyezett, fekvő ajtókat jelentette.

Ezt követően nyitható ki a hajó alsó része, ahonnan sorjában a legveszélyesebb árukat kell felhozni a felső fedélzetre, majd kicsomagolni és kibontani, minden nap meglazítani, átkeverni, átforgatni és kézzel karnyi mélységig átfúrni, hogy azokat a levegő átjárhassa. A munka alól a vasárnap és az ünnepnapok sem lehetnek kivételek. A szellőztetés tíz napon át, vagy a körülmények szerint még tovább is folytatandó.

Itt az áruk (szállítmányozási szempontból a rakomány) helyének megnevezésével egyértelmű a hajó alsó része, vagyis a raktér. Másfelől először jelöli a szabályzat a „felső fedélzetet” (*das obere Verdeck*), amiből arra kell következtetni, hogy a szerkesztők a két fedélzettel épített keres-

kedelmi hajót tekintették jellemző típusnak. Pontosabban a felső fedélzet a hajó nyitott felületének padlózata volt, az alsó fedélzet pedig a rakteret és a személyzet, illetve az utasok szintjét választotta el egymástól.

A legveszélyesebb árukat a Habsburg szabályozásban először az udvari egészségügyi bizottság nevezte meg „Áruk, iratok és személyek megtisztítása a veszteglő intézetekben” címmel 1731. október 3-án készített statútumában. Ezt a szöveget jogszabályként először az 1738. május 10-én kiadott császári-királyi rendeletben jelentették meg. A három fejezetből álló anyag utolsó fejezetének 6. bekezdése szerint „a nyers gyapjas vagy fonott árukat, gyapotból, gyapjúból, teve és kecske vagy más állatok szőréből, bármilyen néven nevezett fonálféleségeket, továbbá nyers selyemszálat, szövött vagy nem szövött formában, különösen a könnyű selyemszövetet ki lehet venni a csomagoló anyagból és hat héten át a levegőn tisztítani, gyakori átforgatással.” Ebből a rendeletből, de a fenti szakasz leírásából sem derülnek ki a szellőztetés technikai részletei. Ezek leírása a IV. fejezetben található, jóllehet nem a hajó fedélzetére, hanem a veszteglő intézetre vonatkoztatva. Fedélzeti kezeléssel kapcsolatban viszont külön kiemeli az 1769. évi szabályzat, hogy „közben a lehetséges mértékben arra is ügyelni kell, hogy az egyik bálát ne rakják rá a másikra” (47. sz.). Érthető ez a megszorítás, hiszen a cél az alapos szellőztetés volt, a fedélzeten viszont szűkös hely állt rendelkezésre. Ugyanakkor a rakomány nagy tömege miatt, a kapitány, a tulajdonos és a kereskedők is abban voltak érdekeltek, hogy egy-egy előszellőztetési munkafázisban minél nagyobb mennyiségű árut hozassanak fel a raktérből. Ennek ellenére a folyamat kifejezetten időigényes lehetett, ugyanis az 1769. évi szabályzat szerint „azonos úton és módon, egyenként 10 napos időtartamban kell a harmadik és negyedik szellőztetést is végezni, ha a rakomány tömege azt megkövetelné” (50. sz.). Különben a szellőztetés a matrózok kötelezettsége volt, a járványügyi hatósági felügyeletet pedig az árukhoz rendelt ellenőr képviselte.

A 10 napos időtartamra magyarázatként azt kell feltételezni, hogy ennyi idő múltán a legveszélyesebb anyagokban rejtőzködő fertőzőtől bolhák csípésétől az átlagosan 2–6 nap lappangási idő alatt a pestises tünetek bizonyosan kialakultak volna. Hosszabb lappangási idő esetén, vagy amennyiben a fertőződés nem az első napon történt, de gyanús tünetek jelentkeztek, indokolt lehetett a fedélzeti árukezelés hosszabbítása. Különben ezt a mérlegelési lehetőséget az 1769. évi szabályzat egyértelműen kizárta, ugyanis az első szellőztetési munkamenetre egységesen 15 napot rendelt el (47. sz.).

Szünet nélküli munkavégzés címén egy rövid mondat utal a vásárnapra, mint a heti egy pihenőnapra és az ünnepnapokra, amelyeken az élet minden területén általános munkaszünetet tartottak. Különben az ünnepnapok az adott korban *eo ipso* vallási ünnepeket jelentettek. A fenti

„nem lehetnek kivételek” megfogalmazással ellentétben az 1769. évi szabályzat határozottabban és ideológiai alapon ad utasítást. „Arról is rendelkezünk a továbbiakban, hogy az átkeverést ünnepnapokon is el kell végezni, ugyanis ilyen esetekben a közösség jóléte a legfontosabb érdek, amely felmentést ad a parancsolatokban foglaltak alól” (32. sz.). Ez világos állásfoglalás, ugyanis a pestis elleni védekezés szempontjai még a vallási parancsokat is felülírták.

Miután eseménytelenül telt el az előtisztításra rendelt időszak, a közegészségügyi orvos kellő távolságból és a szokásos közegészségi óvintézkedések mellett megszemléli a hajón tartózkodó személyeket, és ha ennek nem lesz akadálya, a fentiek szerint kibontott áruk átrakodhatók és beszállíthatók a második veszteglő intézetbe.

Az előző szakaszban leírt folyamatot itt nevezi a szabályzat előtisztításnak (*Vorreinigung*). Az eseménytelenség azt jelentette, hogy legveszélyesebb árukból a pestissel fertőzött bolhák nem szabadultak ki, és a hajón pestisben senki nem betegedett meg. Orvosi szakmai tevékenységgel kapcsolatban itt jelenik meg először a kellő távolság (*behörige Entfernung*) és a szemlézés szokásos (*gewöhnlich*) módja. Mai ismereteink szerint a kellő távolság a bubo-pestist terjesztő bolha vízszintes ugrási képességének (kb. 30 cm) felel meg, és ezt egyszerűen betarthatták a megtekintés (*Besichtigung*) kapcsán. Utóbbiról szemléletesebb leírás található az 1769. évi szabályzat 39. szakaszában. Az orvos „előtt a hajón tartózkodó valamennyi személy megjelenik, és a szokásos eljárás szerint aláveti magát a szemlézésnek. Nőszemélyek és a kapitány kivételt képeznek, akiknek megengedett, hogy csupán a szokványos testrészeken tapintsák meg őket.” A szokványos testrészek a hónalj és a lágyékhajlat voltak, ahol megtekintéssel csak a ruhátlan testrészekről lehetett véleményt mondani. Nőszemélyek és a kapitány vizsgálatánál a tapintás megengedése arra utal, hogy a fenti testtájak ruhával fedettek voltak (társadalmi rang és szemérem okán), így viszont a fizikai kapcsolat révén a bolha átugorhatott az orvos ruházatára. Szerencsére a „nőszemélyek és a kapitány” testen kisebb valószínűséggel élőskekedtek bolhák, és így kisebb valószínűsége volt az orvos fertőződésének.

Nevezett intézetbe az átszállítás a fentiek szerinti rendszerességgel és elővigyázatossággal történjék, és a fokozottabb biztonság érdekében az árukat nemcsak a tengeren kíséri a hajó ellenőre, hanem a partra helyezéstől egy szabad, tehát vesztegzár alatt nem álló ellenőr is.

Jóllehet az átszállítás „a fentiek szerinti” módon történt, erről semmit nem közölt a szabályzat. Tehát csak következtetni lehet arra, hogy a második veszteglő intézetbe a szállítást a hajó személyzete végezte a saját csónakjával. Ennek pontos leírása az 1769. évi szabályzatban található:

„megparancsoljuk, hogy mind a ragályozódó mind a nem ragályozódó árucikkek rakodása és átszállítása a veszteglő intézet előtti *scalo*-hoz bárkákkal és a hajó személyzete által, majd az újabb szállítás a *scalo*-tól a szellőztető raktárakba a rakodómunkások által történjék” (77. sz.). Az olasz *scalo* jelentése kikötő, rakpart, ebben az esetben a veszteglő intézet tengerparti bejárata előtt kiépített rakodópartot jelenti.

A két ellenőr által biztosított folyamatos felügyeletet az első ellenőr esetében az indokolta, hogy a csónak útját az egyébként zsúfolt kikötőben biztonsággal nem lehetett szemmel követni a hajóról és a veszteglő intézetből sem. Ez viszont lehetőséget adott volna arra, hogy út közben egy másik csónak például akár csak egy csekély mennyiségű anyagmintát is átvegyen a rakományból. Ennek nagy jelentősége lett volna a korabeli árutőzsdén, ugyanis a kereskedő, vagy tőzsdei ügynöke negyven nappal korábban, szó szerint kézzel foghatóan adhatott volna árumintát az értékesítésre felkínált szállítmányból. Mintát ugyan szabályosan is lehetett küldeni (ld. XV. fejezet, 32. sz.), de arra is a teljes árukészlet kezelése előírásai vonatkoztak. A parton azért várakozott a második ellenőr, nehogy itt is kísérletet tegyenek áruminta vagy akár egy levél átadására. Erről nem közvetve, hanem egyenesen így rendelkezik az 1769. évi szabályzat 51. bekezdése: „a szellőztetések időtartama alatt a legcsekélyebb mennyiségű, akár nem ragályozódó árut vagy árumintát sem lehet a hajó rakományából kiadni, vagy a hajón megírt levelet a szárazföldre kivinni. Utóbbi csak akkor lehetséges, ha a levelet előzetesen kénnel megfűstölték”.

Miután az áruk egy részének szellőztetése és átszállítása befejeződött, ismételten azonos tömegű áru hozható a fedélzetre, majd itt kell kibontani, átkeverni, átforgatni és karral benyúlva fellazítani, és amikor a szabad levegőn a körülményekhez képest 10, vagy ennél is több napon át mindez megtörtént, a fentiek szerinti elővigyázatosság és rendszer betartásával engedélyezhető az újabb átrakodás és beszállítás a második veszteglő intézetbe.

Mindezt addig kell azonos módon és elővigyázatossággal folytatni, amíg befejeződik az összes áru kiszellőztetése és átrakodása.

A fentiekben említett árufajták, nyersanyagként és fonó-, illetve szövőipari termékként is a legértékesebbek közé tartoztak. Érthető, hogy a kereskedők ezekből a lehetőségek szerinti legnagyobb mennyiséget igyekeztek Európába szállítani. Ugyanakkor a fedélzet méretei csak korlátozott mennyiségű áru kezelését tették lehetővé. Ezért utal arra a fenti két szakasz, hogy az előtisztítási eljárást szükség esetén több fordulóban kell elvégezni.

Az alapszabályzatban a munkamenetek ismétlése kapcsán sem merült fel a legveszélyesebb áruk érték szerinti rangsorolása és esetleges külön kezelése. Csak az 1769. évi szabályzat említi, hogy a közönsége-

sebb árut „a hajó fedélzetére, az értékesebb portékákat viszont a hajó hátsó részének kabinjába helyezték” (47. sz.). Itt volt a kapitány lakrész is, így ez a terület minden szempontból a legvédettebb helynek számított.

Amikor egy hajó a legfertőzöttebb állapotot tanúsító nyílt levéllel érkezik, de még inkább akkor, ha a tengeri út során aggályos jelenségek is előfordultak, hosszabb szellőztetési időszakot kell elrendelni, illetve az árut még nagyobb óvatossággal és körültekintéssel kell kinyitni és átkeverni.

A fertőzéses nyílt levél súlyosabb változata (nagyon fertőzéses) mellé – minden magyarázat nélkül – még egy újabb fokozat, a „legfertőzöttebb” társul. Alapesetben az előszellőztetés 10 napig tartott, így ez a fokozás adja a magyarázatot arra, hogy miért lehetett ennél hosszabb időt is elrendelni. Sajnos semmilyen támpont nincs arra nézve, hogy milyen körülmények között áll meg a „legfertőzöttebb” minősítés és a 10-nél további napok számának megállapítása. Továbbá az sincs tisztázva, hogy mit jelent a még nagyobb óvatosság és körültekintés. Eljárásilag egyébként nem kétséges, hogy 10 napnál hosszabb előszellőztetést a magisztrátus rendelhetette el, a „még nagyobb óvatosság és körültekintés” pedig a kor-
szak jogszabályaiban gyakori, nyomatékossító szóvirágnak értékelendő.

Minden vesztegzár alá helyezendő hajó addig marad a helyén, amíg az elrendelés szerinti tisztításnak alávetett rakományát teljes egészében átszállítják a veszteglő intézetbe. Csak akkor engedélyezhető, hogy betérjen a mólón belüli területre, ha még további 10 napot várakozott a teljes átszállítás végétől számítva. Feltéve, hogy nyilvánvalóan hajótöréssel fenyegető helyzet állna elő, a hajó a mólón belül is horgonyt vethet, de csak a védett kikötő legtávolabbi részén, és kétszeres megfigyelő őrség kirendelése mellett.

Patente libera kivételével a hajókat jellemzően vesztegzár alá helyezték, mivel *patente netta* esetében is, ha a legkisebb gyanú felmerült volna, a magisztrátus azonnal intézkedett az átminősítésről. A fenti szöveg a trieszti *porto sporco* előtti állapotokat idézi, vagyis ezek a hajók nem a védett kikötőben, vagyis a mólón belül (*innerhalb den Molo*) horgonyoztak, hanem annak előterében. Ez a várakozás a veszélyes áruk átszállítása utáni 10 napban viszont már magára a hajóra kivetett vesztegelés részét képezte. Másfelől a mólón kívüli helyzet azt jelentette, hogy védelem nélkül kellett szembenézniük a nyílt tenger felől érkező viharokkal.

Ez utóbbi helyzetre vonatkozott a „szemmel látható” (*augenscheinlich*) vészhelyzet, ami azt jelenti, hogy olyan, mindenki számára nyilvánvaló szélsőséges időjárási viszonyok álltak elő, amelyről nem kellett külön határozatot hozni. A révkapitány feladatainak leírásából (12. fejezet) egyértelmű, hogy ilyen esetekben az ő kötelessége volt a kikötőn belüli horgonyzó hely kijelölése. A megfigyelő ellenőrökről pontos leírás olvasható az I. fejezetben. Jelen esetben a kétszeres őrség négy ellenőrt jelentett.

Valószínűsíthető, hogy két külön őrhajóval érkeztek, és a hajó orránál, illetve tatjánál helyezkedtek el, hogy semmilyen mozgolódás ne essék ki a látóterükből, ami esetleg tiltott kapcsolatfelvételt utalhatott volna.

Amennyiben egy veszteglésre rendelt hajó szabad, tehát nem vesztegzári árut akar berakodni, de *fede bruta*-val érkezett, vagy tisztításra rendelt rakományát még nem szállította át a veszteglő intézetbe, az új rakomány felvétele a *scogliera*-n, vagy egy csupasz *batello* igénybevételével történhet, amelyet ugyancsak vesztegzár alá kell helyezni. Amennyiben a hajó nem fertőzőeset levéllel érkezett, vagy rakományát már áthelyezte a veszteglő intézetbe, vagy veszteglési ideje a végéhez közeledik, kátránnyal átitatott kötelekkel szabad forgalmú árukat emelhet a fedélzetére, a művelet azonban csakis szabad személyekkel való érintkezés nélkül – és közegészségügyi tisztviselő vagy ellenőr jelenlétében – engedélyezhető.

Az első olvasásra nagyon bonyolultnak tűnő bekezdés valójában arról szól, hogy az elkerülhető időveszteségek csökkentése érdekében a veszteglés alatt magától értetődően nyomás nehezedett a közegészségügyi hatóságra, hogy a szállítmányozó a vesztegzári holtidőt berakodásra, vagyis a következő útjának előkészítésére használja. Ezt a hatóság csak a tiszta és a gyanús fokozatban engedélyezte, és a folyamatot szigorúan ellenőrizte, nehogy a berakodásnál közvetlen vagy közvetett személyi érintkezés történjék.

A *scogliera* változatot akkor rendelték el, ha jelentősebbnek ítélték a fertőződés lehetőségét. A kikötői rakodómunkások az árut apály idején a vízzel nem borított sziklazátonyon helyezték el, majd távoztak a helyszínről. Ez után érkezett a hajó legénysége a saját csónakjával, az árut felvette és a hajóhoz szállította. Kétségtelen, hogy a matrózok a hajóról fertőzést vihettek át a *scogliera*-ra, ezt azonban a tengervíz elmosta, amikor dagály idején a zátonyt elborította. Másik megoldásként a kikötői rakodómunkások csupasz (*bloßer*) *batello*-ba helyezték az árut, majd eltávoztak. Itt a rendelet nem részletezi a csupasz *batello*-t, azonban a hajótöréssel foglalkozó VII. fejezet szerint ez a fából készült csónaktestet jelentette, vitorlák, kötélzet vagy más, ragályt felvevő dolgok nélkül. Ezen a csónakon a matrózok átvitték az árut a saját hajójukhoz és ott berakodták. Magától értetődően a csónakot is vesztegzárba kellett helyezni, hiszen a ragályt a hajó legénységétől „magába fogadhatta”.

Ha mérsékeltebb volt a ragályozódás veszélye, mivel a hajó eleve nem volt fertőzött, és a fedélzetén veszélyes árut már nem tároltak, vagy rövid idő volt hátra a veszteglésből (egyébként minden számszerű meghatározás nélkül), a két oldalon munkát végző emberek, azonos térben és időben, közelebb kerülhettek egymáshoz. Ez viszont egyértelműen indokolta egy közegészségügyi hatósági személy jelenlétét, akinek az volt a feladata, hogy elejét vegye bármilyen személyi érintkezésnek.

Ebben a szakaszban említi először a szabályzat a kátrányozott köteleket (*Pech überschmierte Sricke*) a pestis elleni védelem kapcsán. Az adott korban a kátrányt sűrű ásványi olajféleséggént (hegyi kátrány) ismerték, de száraz lepárlással fából is előállították. Évezredes tapasztalat alapján használták az orvoslásban fertőtlenítő tulajdonsága miatt az élősdiek, pl. a rühesség ellen, így *pix liquida* néven a gyógyszerkönyvek is tartalmazták.

Az ilyen rakodási helyzetet úgy kell elképzelni, hogy a hajó hossz-tengelyével párhuzamosan áll a rakparthoz, és az áru mozgatásához a rakódó árbocait használta. Ezek a vitorlaárbcokhoz rögzített, kötelekkel felszerelt csigasoros lengőkarú szerkezetek voltak. Egyik szélső helyzetükben a rakpartra eresztett kátrányozott kötélre erősítették az árut (bálákat, hordókat, ládákat és egyéb alkalmatosságokat) majd a csigasorral felemelték, a kart a fedélzet felé forgatták és az árut leeresztették a raktérbe.

Feltéve, hogy egy veszteglő hajó a *quarantana* vége előtt javításra szorulna, vagy bekenést és átfestést igényelne, a szükséges anyagok és eszközök külső forrásból is igénybe vehetők, de a munkát a hajó mellett felállított állványzatról kell végezni anélkül, hogy az ott dolgozó emberek vesztegzár alá esnének. Mindazonáltal a hajóra telepített ellenőrökön kívül ide külön felügyelőket kell állítani, a vesztegzár típusát és az eltelt időt is figyelembe véve. Ilyen engedély egyébként csak akkor adható, ha vesztegzár teljes idejének nagyobb része már eltelt, bármilyen gyanúra okot adó esemény nélkül. Korlátozásként azt is közölni kell, hogy a munkálatok csak az elrendelt órákban, körbezárt helyen, és megbízható ellenőrök állandó felügyelete mellett végezhetők, akik megakadályozzák, hogy a vesztegzári személyek a munkásoknak akár csak a közelébe is kerülhessenek.

Itt említi először a szabályzat a *quarantana*-t, amely olaszul a *quaranta* = 40 számnév alapján valamilyen 40-es mennyiség jelzője, itt 40-napos értelemben. A szabályzat további részében az is kiderül, hogy a *quarantana* nem mindig 40-napos, tehát ezt a szót itt általánosan kell értelmezni, és így pontosan megfelel a magyarul is használt karanténnak.

Hajókkal kapcsolatos javítások a biztonság érdekében elkerülhetetlenek voltak, tehát ezekre a karantén ellenére is megoldásokat kellett találni. Munkálatok során a járványügyileg is kezelendő helyzet abból adódott, ha bizonyos javításokat a kapitány vagy a hajótulajdonos a kikötőben dolgozó szakemberekkel akart elvégeztetni. A közegészségügyi megszorítások (karantén végének időszaka, a nap kijelölt órái, körbezárt hely, a hajón tartózkodó személyek fokozott megfigyelése) arra irányultak, hogy a ragályozódás legcsekélyebb lehetőségét is kizárják.

Munkavégzést illetően a német szöveg a „bekenni és átfesteni” igékkel (*beschmieren und anstreichen*) meglehetősen szegényesen és egy rö-

vid összevonással utal a hajó mellett felállított állványzatról elvégzendő feladatokra. Az 1757. évi olasz nyelvű szabályzat szerint „Előfordulhat, hogy a veszteglési időszak vége előtt a teherhajón javítás céljából mázolás vagy vízvonallal alatti kezelést kellene végezni. Ez külső tartógerendás állványzatról engedélyezhető, így a dugacsoló munkások nem veszítik el szabad mozgásukat”. A vízvonallal alatti kezelés megfelelője olaszul a *carenare*, amelyet technikailag a hajó oldalra fordításával, vagy szárazdokkban lehetett elvégezni. A fenti szöveg alapján egyértelmű, hogy a munkálatoknál nem a szárazdokkos megoldást alkalmazták. A dugacsolás a teljes egészében fából épített hajótest bordázatát borító deszkák (pálánkok) között keletkezett, és a víz beszivárgását okozó rések tömítését jelentette. Ezt valamilyen rostos növényből, pl. kenderből készített kóccal végezték, és végül olvasztott fenyőgyantával tették vízhatlanná. Az olasz szöveg a tevékenység helyett az ezt végző munkásokat (*calefati*) nevezi meg, akik a külső tartógerendás (*puntone*) állványzaton dolgoztak. Ennek tartóelemei a rakpartról kinyújtott – és a hajótestig érő – konzolok voltak, amelyekre járőfelületként, esetleg több szinten, pallókat fektettek. Következésképpen az állványzat és a hajótest közvetlenül nem érintkezett egymással.

Egyebekben magától értetődő, hogy az ilyen munkálatoknál, vagy bármilyen más hasonló alkalommal, azok a munkások vagy ellenőrök, illetve bárki más, aki veszteglári személyt, ragályozódásra fogékony árut vagy más dolgot, akár csak egy szempillantásra is megérintett, *ipso facto* azonos veszteglárra lesz kötelezve. Sőt, maga a közegészségügyi orvos vagy sebészmester sem lehet kivétel, ha elmulasztaná a vonatkozó közegészségügyi óvintézkedéseket.

A latin *ipso facto* a német szövegben azt jelenti, hogy „önmagában ezen cselekedet következtében”. Orvosi szakmai szempontból, mivel a bubo-pestis csakis úgy terjedhet, hogy a kórokozó baktérium közvetlenül a véráramba kerül, az „akár csak egy szempillantás” alatt megérintett tárgyak ebből a szempontból közömbösek voltak. Mai ismereteink alapján a korabeli tantételeket úgy kell értelmeznünk, hogy az érintéses kapcsolat révén a fogékony anyagról vagy a hajóval érkezett személyekről a fertőzött bolha egyik pillanatról a másokra átugorhatott a járványügyileg szabad emberekre.

Amennyiben az orvosra vagy a sebészmesterre vonatkozó megjegyzést elemezzük a szakasz végén, mulasztás kapcsán legalább is ellentmondásos a helyzet a jelen szabályzat egészét, illetve az 1769. évi rendeletet figyelembe véve. Főszabályként egyik szakember sem érintheti meg a hajón tartózkodó személyeket, vagyis a közegészségügyi szemlézés az úgynevezett biztonságos távolság betartásával, a legcsekélyebb fizikai kapcsolat nélkül történt. Ugyanakkor ennek a szabályzatnak a közegészségügyi orvostól szóló 16. fejezetében (11. sz.) úgy tűnik, hogy az álta-

lános szemlén kívül célzott betegvizsgálatra is sor kerülhetett. Ennek következtében a magisztrátus utasítására az orvost vagy segédjét is karanténba lehetett zárni, „amennyiben ez szükségesnek találatnék a közegészség állapotának biztonságosabb megőrzése érdekében”. Másfelől az 1769. évi szabályzat szerint (39. sz.) az általános szemlézés kapcsán is előfordulhatott eltérés a főszabálytól, ugyanis „nőszemélyek és a kapitány kivételt képeznek, akiknek megengedett, hogy csupán a szokványos testrészekben tapintsák meg őket”. Ez utóbbi vizsgálatot az orvosi viszont nem végezhetette el fizikai érintkezés nélkül.

III. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és rend a hajón és a veszteglő intézetben, nem ragályozódó áruk átvétele, tisztítása, és kiadása kapcsán

Jelen szabályzat nem rendelkezett egyértelműen arról, hogy a ragályozódó és nem ragályozódó áruk kirakodása milyen sorrendben kövesse egymást. Ezt csak az 1769. évi rendelet állapította meg (54. sz.), nevezetesen „amikor valamennyi ragályozódásra képes áruféleség lerakodása megtörtént a veszteglő intézetben, megkezdődhet a nem ragályozódó áruk lemosása és átadása”. Az általános rendelkezés után a 104. szakasz további részleteket tartalmazott. „Valamennyi nem ragályozódó árucikket az általános közegészségügyi szabályzat harmadik fejezetében foglalt óvintézkedések szerint kell megtisztítani és átadni a veszteglő intézetnek. Továbbiakban azonban úgy rendelkezünk, hogy a tiszta nyílt levéllel érkező hajók által szállított nem ragályozódó áruk csak 5 nappal a teljes kirakodás és szellőztetés után tisztíthatók és oldhatók fel a zárlat alól, ellenben, ha fertőzőes vagy gyanús nyílt levéllel érkeztek, mindez csak 8 nap múltán lehetséges”.

Áruk átvétele, vesztegzári kezelése majd a zárlat feloldása kereskedelmi jogi kérdéseket is érintett a szállítmányozó (hajóskapitány vagy hajótulajdonos), a szállítmány tulajdonosa (vagy megbízottja) és a közegészségügyi hatóság kapcsolatában. A szabályzat szerkesztésének idején a kereskedelmi jog lényegében szokásjog formájában létezett, amelynek kialakításában Itália vezető szerepet játszott a megelőző századok fejleményei alapján. Tulajdonképpen ezzel magyarázható, hogy a párhuzamos olasz szövegek tartalma világos és egyértelmű, szemben a német nyelvű anyaggal, amely kerüli a fogalmak pontos meghatározását. Ez már a fejezet címében is tetten érhető, ugyanis az áruk kezelése kapcsán csak általánosságban nevezi meg az átvételt, a tisztítást és az átadást (*Annehmung, Reinigung, Übergebung*). Ezzel szemben a megfelelő olasz szövegrészben a *ricevimento, spurgo e consegna delle merci* nem az átadást, hanem az átadás előtt az intézetben történő konszignációs raktározást (*consegna delle merci*) hangsúlyozza. A *consegnare* bizományba

ad, letétbe helyez, értelemben arra utal, hogy az intézet bizományos vagy letéteményes szerepkörben jár el az áru vesztegzári kezelése kapcsán, amíg megtisztítja, de a vevő csak akkor veheti át az árut, amikor a közegészségügyi hatósági eljárás jogi része is befejeződött.

Egyébként érthető, hogy egy közegészségügyi szabályzat nem foglalkozik tengeri szállítmányozási kérdésekkel. Mégis a háttér megértéséhez nagyon röviden csak annyit kell megjegyezni, hogy az ömlesztett áruk a rakodás kapcsán a szállítmányozó (a hajó tulajdonosa vagy bérlője) tulajdonába mennek át, aki a címzettnek generikus adósként olyan mennyiséget (pl. gabonát vagy sót) köteles átadni, mint amilyet a rakodás szerinti kikötőben átvett. Tekintettel arra, hogy az ömlesztett áruk lényegében a nem-ragályozódó csoportba tartoztak, a művelet kapcsán a közegészségügyi hatóság csak ellenőrzési szerepet játszott az átadás-átvétel kapcsán. Ezzel szemben a nem ömlesztett áru átvétele esetén (berakodás a kiindulási kikötőben) a szállítmányozó megőrzési felelősséggel tartozott, és ezt a megőrzési felelősséget adta át a veszteglő intézetnek.

Figyelemre méltó, hogy az 1755. és az 1769. évi szabályzatok között 1763-ban jelent meg Franciaországban Európa első önálló és részletes kereskedelmi törvénye (*Ordonnance du commerce*), amely a Habsburg jogalkotásban is egyértelmű nyomot hagyott az 1769. évi kiegészítések alapján. Kétségtelen, hogy a francia tengeri kereskedelmi törvény (*Ordonnance de la marine*) csak 1781-ben lépett hatályba, de ennek kisebb jelentősége volt az árukezeléssel alapjában véve szárazföldi hatóságként foglalkozó közegészségügy számára.

Gabona, rizs, és más hasonló élelmezési anyagok, valamint a *valónia* vagy a tölgyfa gubacsa, egy közegészségügyi tisztviselő jelenlétében, különösen erre a célra, fából készített és szabad forgalomban lévő csatorna használatával átönthetők az átrakodásra érkezett *batello*-ba, miután ezeket a hajóra rendelt *guardiano*-k a betöltés kapcsán kiszellőztették és megtisztították.

Ez a szakasz a nem-ragályozódó csoportba tartozó, leggyakrabban és legnagyobb tömegben szállított ömlesztett árut tárgyalja. A *valónia* a kecskeszemű vagy valóniai tölgy (*Quercus macrolepis* vagy *aegilops*) gubacsának rövidített neve, tehát nem általában gubacs, hanem annak egy különös fajtája. A gubacsok egyes növényi részekben élősködő szervezetek által okozott kóros sejtburjánzás következményei. Magas csersav és gyanta tartalmuk miatt a tölgyfa gubacsokat bőrcserzése, festőpácok (gyapjú és gyapotfestés) és író tinta készítésére is használták. A valónia gubacsot a levantei kereskedelemben főként Aleppo-ból szállították Európába, és a legkiválóbbnak tartott barna színű író tintát készítették belőle.

A fából készül csatorna (*hölzerne Rinne*) és az egész művelet német nyelvű leírása képileg kifejezetten szegényes az 1757-es olasz szöveg-

hez képest. Utóbbiban a *doccia* vízelvezető tetőcsatornát jelent, amely vízszintesen félkörívben nyitott keresztmetszetű, de függőlegesen egyértelműen zárt csövet jelent. *Batello*-nak nyoma sincs az olasz szövegben, a nagyobb tömegű árut fogadó szállítóeszköz itt ugyanis *navicello*, kis kétárbocos vitorlás, amelyet a toszkán partok mentén használtak áruszállításra. Az eseményt, az olasz leírást is figyelembe véve, úgy kell elképzelni, hogy a teherhajó mellé áll egy kisebb vitorlás hajó, amelyre egy hosszú, körkörös zárt csatornát rögzítettek. Felső része széles tölcserben végződött a teherhajó fedélzeti korlátjának szintjében. Az átömlesztést egy közegészségügyi tisztviselő felügyelte, azonban a leírásból nem állapítható meg, hogy a szellőztetés és tisztítás az áttöltés előtt vagy egyidejűleg történt. Kétségtelen, hogy a művelet során a tengeri szellő kifújta a szemes terményekből a szemcséknél könnyebb idegen anyagokat, azonban ez egyidejűleg azok szétszóródását is jelentette volna. Jóllehet a szemes áruféleségek nem terjesztették a pestist, viszont az ilyen rakományban előforduló egyes szennyező idegen anyagok rendelkezhetnek ezzel a képességgel.

Bővebb leírást az 1757-es szabályzat sem ad az eljárásról, de figyelemre méltó részletek olvashatók az 1770. évi GNRS-ben. A II. rész, II. fejezet, XIX.§ szerint az ömlesztett áruk áttöltésénél az „egyidejű átszellőztetés is megtörténik, az anyag megszabadul azoktól a dolgoktól, amelyek a szemek közé keveredve mégis képesek lennének a fertőzés terjesztésére.” Ez csakis úgy értelmezhető, hogy a sugárban öntött szemek közül az enyhe szél kifújja a veszélyes anyagokat. Még ennél is érdekesebb eljárás olvasható a II. rész, IV. fejezet, XV.§ 6. bekezdésében a szárazföldi török határ menti kereskedelem kapcsán. „A favályúkat, amelyeken keresztül a só vagy a gabonafélék átömlesztése történik, úgy kell felszerelni, hogy a török oldalról ömlesztett gabona egy sűrű szövésű drótszítán át érkezzen az innenső oldalon lévő faedénybe, így a fertőzésre fogékony anyagok, amelyek a szemek közé keveredtek, vagy a zsákokból származnak, fennakadjanak a szítán, és innen eltávolítva, a kellő óvintézkedések értelmében elégettessenek.”

A sót egy közegészségügyi tisztviselő jelenlétében erre a célra rendelt úgynevezett *peata*-ra kell átrakni, átadni és átvenni úgy, hogy az átadó és átvevő személyek egymással ne érintkezzenek.

A leírás alapján a só számított a legkevésbé veszélyes ömlesztett áruféleségnek, ugyanis szellőztetést és tisztítást sem igényelt. Ez a só nem bányából, hanem a horvát és dalmát tengerpart mentén (elsősorban a Peljesac-félszigeten) telepített lepárló medencékből származott. Az Adriai tenger észak-nyugati végében az ide beömlő Pó folyó hígító hatására csak 25‰ a sótartalom, viszont a dél-adriai térségben 38‰-es, ami az óceáni átlagot (34‰) is meghaladja. A *peata* egy nagy, lapos fenekű te-

herbárka volt, amelyet például a velencei lagúnákban használtak áruszállításra, de a városon belüli csatornák partjához kötve közvetlen piaci árusító helyként is szolgált.

Fa- és rézarut, illetve más hasonló, nem kötegelt és nem ragályozódó portékákat először a nyitott fedélzeten, egy közegészségügyi tisztviselő jelenlétében, tengervízzel kell leöblíteni, majd ezután aggodalom nélkül kiadhatók.

Nem kereskedelmi forgalmazású, pestissel fertőzött házakban található fa- és réztárgyakkal kapcsolatban az udvari egészségügyi bizottság 1738. május 10-én uralkodói határozatként kiadott 1730-as statútumának 15. bekezdése szigorúbb eljárásrendet állapított meg. „Olyan tárgyakat, amelyek fából, agyagból, vasból, vörösréz-ből, ezüstből, ónból és sárgaréz-ből készültek, valamint képeket és kereteket és más hasonló dolgokat többszörösen lúgban kell átmosni és átdörzsölni, majd mindezeket alaposan megfűstölteni.” A statútum veszteglő intézetekre vonatkozó kereskedelmi részének 9. bekezdése, miután a pénzürmét, mint fémből készült tárgyat külön kezeli, megállapítja, hogy „a többi acél, vörösréz, ólom, ón és sárgaréz tárgyak veszteglés nélkül átadhatók, ellenben a szénát, szalmát vagy sást, amelybe azokat becsomagolták el kell égetni és a ládákat az 5-ik § szerint kell megtisztítani”. Az 5.§ a ládák egyszerű vizes kiöblítéséről rendelkezett.

A tengerészeti szabályozás azt hangsúlyozza, hogy a vonatkozó fa-, réz-, és más hasonló darabáruk „nem kötegelték” (*ungebunden*), vagyis nincsenek egymással összekötve, még kevésbé becsomagolva. Ez nyersanyagokra vagy félkész termékekre utal, például fagerendákra vagy pallókra, rézlemezekre vagy huzalokra. Ebből viszont logikusan következik, hogy csak olyan tisztítást igényelnek, mint az egyszerű fa- vagy fémládák. Megjegyezhető ennek kapcsán, hogy különösen a faárut gyakran rakodták a nyitott fedélzetre, ahol folyamatosan szellőzésnek és nap-sütésnek volt kitéve. Másfelől, ha vészhelyzetben súlycsökkentésre volt szükség, a hajók először a fedélzeti tehertől szabadultak meg.

Tengervizes lemosás kapcsán az 1769. évi szabályzat lehetővé teszi, hogy a tisztítás ne a hajó fedélzetén, hanem a *porto sporco* tiszta *mandracchio*-jában történjék (54. sz.). Eredetileg a *mandracchio* (görög nyelvből átvett olasz szó) csónak-kikötő, vagyis a kikötőnek egy külön öbölszerű része, amelyet kisebb hajók vagy csónakok részére tartottak fenn, de kisméretű, vízzel feltöltött medencét is jelenthet. A 73. szakasz bővebb magyarázatot ad az eljárásra. „Avégből, hogy a közegészségügyi előírások a lehetséges mértékben egyaránt szolgálják mind a kereskedők, mind a tengeri szállítmányozók érdekeit, megparancsoljuk, hogy azok az árucikkek, amelyek vízzel tisztíthatók (miután a tisztítást egy veszteglő intézeti tisztviselő jelenlétében a *porto sporco contra-mollo*-jának legvégső elkülönített, egyébként *mandracchio*-nak nevezett

víztározó medencében befejezték), a zárlat alól közvetlenül feloldva a városba szállíthatók”.

A viaszt és szivacsokat, az összes csomagoló anyag eltávolítása után kétszer huszonnégy órán át csurgó vízben kell áztatni, majd a veszteglő intézeti *prior* vagy *guardiano* jelenlétében, magában az intézetben lehet átvenni.

A természetes szivacsok telepeket alkotó tengeri állatoktól származtak, amelyeket szivacshalászok hoztak fel a sekélyebb vizekből. Személyi higiénés célra Európában legkeresettebb a levantei vagy szíriai szivacs volt, tömött sűrű szerkezete és rugalmassága miatt. Orvosi célokra is használták a tömörített vagy préselt szivacsot (*spongia pressa*), mivel kiváló nedvszívó tulajdonsággal rendelkezett. Alkalmazták még a viaszszal átitatott szivacsot is (*spongia cerata*), amelyet viasztartalma miatt egyszerűen lehetett darabolni és méretes alakra vágni.

A viasz a XVIII. században egyértelműen méhviaszt jelentett, amelyet a méhek termeltek a lép szerkezetének kialakításához. Nagy mennyiségben faanyagok átitatására és fényezésére használták, de a papírt, a szövött anyagokat és a kikészített bőrt is így tették vízhatlanná.

Csurgó vízben a kétszer 24-órás áztatás arra utal, hogy a nappal megkezdett eljárást két nap múltán ugyanabban az órában kellett befejezni. Szivacs esetében az eljárás jól értelmezhető a korabeli gondolkodás alapján, ugyanis azt vélelmezték, hogy a víz ilyen időtartam alatt teljes biztonsággal átjárta a szivacsok minden részét. Arra viszont nincs semmilyen magyarázat, hogy a vizet taszító viaszt miért kellett ugyanígy kezelni. Ennek kapcsán csak a táblákba vagy tömbökbe préselt anyag felületének teljes megtisztítására lehet gondolni. Figyelemre méltó, hogy az előző szakaszban a *madracchio* kapcsán az 1769. évi szabályzat a víz eredetét nem minősítette. Jelen esetben sem állapítható meg, hogy a csurgó víz a tengerből vagy édesvízi kútból származik. Édesvízi kút mindenestre volt a helyszínen a 109. szakasz alapján, amely szerint „az a kút, amelynek létesítését a vesztegzári kikötő mólóján rendeltük el, elegendő és jó minőségű vízzel látja el azokat a hajókat, amelyek ott horgonyoznak, részükre tehát nem engedélyezhető, hogy a veszteglő intézet kútjait használják”. Másfelől az 54. szakasz szerint „követni kell a vonatkozó előírásokat, melyek értelmében a *porto sporco* tiszta *mandracchio*-ját csak olyan árukhoz lehet használni, amelyek tengervízre igényelnek a tisztításhoz”.

Külön rendelkezés ugyan nem kellett a zárlat feloldásához, de az átadás és átvétel a veszteglő intézet első vagy második számú vezetőjének felügyelete alatt történt. Először itt jelenik meg az intézet igazgatójának és helyettesének *prior* –, illetve *guardiano* – megnevezése. Egyébként a német szöveg a két nevet következetesen olaszul használja, helyenként

azonban meghonosodott német szóként kezeli. Ilyen esetekben „igazgató”, illetve „igazgató helyettes” lesz a fordítása.

Minden további áru, akár ragályozódik akár nem, átszállítandó a veszteglő intézetbe. A nem ragályozódók tisztítása a *prior* vagy a *guardiano* jelenlétében történik. Először a legnagyobb gondossággal a ragályozódó külső és belső csomagolást kell eltávolítani, amely lehet papír, pamutszövet, zsinegek és más hasonló, majd a fát és a fémeket, a ládákat és hordókat, amelyekben az áruk voltak, vízzel kell lelocsolni, majd ez után minden szabadon kiadható.

Zengg és Karlobag 1757. évi szabályzata annyiban tér el a fentiektől, hogy ezekben a kikötőkben csak azokat a ragályra nem fogékony árukat lehetett fogadni, amelyek fertőzésre fogékony más árufajtát nem szállító teherhajón érkeztek.

A fenti és ragályozódás miatt eltávolítandó göngyöleg anyagokon kívül az 1738-as statútum nagyon szemléletesen még felsorolja a „szénát, szalmát vagy sást” is, amelybe a sérülékeny vagy törékeny árufajtákat csomagolták. Ugyan a fenti szakasz nem említi, de az így eltávolított anyagokat kötelező volt azonnal elégetni, de ha megőrzésre kerültek, csak a többi veszélyes anyagra érvényes vesztegzári idő után voltak kiadhatók a szabad forgalomba. A tároló alkalmatosságok pontos fordítása annyiban igényel magyarázatot, hogy a szöveg fizikai alakzatként csak a ládákat és hordókat nevesíti, a többi esetben csak az eszközök alapanyagát (fa és fém) jelöli. Megemlíthető, hogy a hordó (*Fass*, illetve olaszul *botte*) bármilyen hengeres alakú tároló edényt jelenthetett, a ládák (*Truhe*, illetve *casse*) pedig fából és fémből, sőt bőrből is készülhettek. Logikusan következik a leírásból, hogy a nem ragályozódó anyagot minden csomagolástól megfosztva valahol az intézetben addig tárolták, amíg a szállító ládákat és edényeket vízzel megtisztították. Szárításról nincs említés, tehát a nedvességre nem érzékeny árukat ezekbe azonnal visszatöltötték, más anyagok esetében viszont ez nyilvánvalóan csak a száradás után történhetett.

Mazsolát és hamuféleségeket úgy lehet az intézetből kiadni, hogy a tároló zsákot vagy csomagot a sarkain felmetszik, majd a metszett területet bekenik kátránnyal, a szállító ládákat és hordókat viszont, (ha a fenti árukat ömlesztve tartalmazták) csupán vízzel kell átöblíteni.

Egyedül a fenti két árufajtát emeli ki külön a szabályzat a többi nem ragályozódó áru közül, amennyiben ezek kapcsán a veszélyesnek minősített csomagolást és zsákokat külön eljárásban részesíti. Az 1738-as statútum szerint „a mosható csomagoló anyagokat, mint például a zsákokat és más hasonlókat, néhányszor vízben kell kiáztatni”.

A fenti kátrányos kezelésre abban az esetben került sor, ha a kétféle árut nem ládákban és ömlesztve, hanem zsákokban szállították. Utóbbi esetben a fertőtlenítő kátrányozás nem a szállított árukra, hanem a zsá-

kokra vonatkozott. Ezek a zsákok, különösen a hamu esetében csak sűrű szövésű anyagból készülhettek. Kezelési leírás tekintetében az olasz szöveg és a német fordítás eltér egymástól, előbbi ugyanis a sarkok mellett külön figyelmet fordít a csomagok vagy a zsákok leffentyűjére. Utóbbi az *orecchio del sacco*, vagyis a zsák szájának bekötő zsinór feletti része. Adott szövegkörnyezetben ez a művelet a zsák szájának megnyitását jelenti, a ragályozódó kötöző zsinór átmetszésével és eltávolításával.

Első megközelítésben úgy tűnhet, hogy a kátrányozás hátrányosan befolyásolta a mazsola minőségét, de ez esetben a szállítmány nem étkezési, hanem ipari mazsolát (*Weiberl*) jelentett. Ennek értékes része a szőlőmag volt, amelyből sajtolással olajat készítettek, és azt ipari célokra –, illetve világításra – használták. Egyszerű hamut (*Asche*, olaszul *ceneri*) különböző fák elégetésével lehetett előállítani. Ez az égéstermék vízben feloldva erősen lúgos kémhatású (pH 10–13), és nagyon széles körben használt anyag volt. Háztartási szerként is jelentős volt, igazi fontosságát azonban az adta, hogy az iparilag előállított hamuzsír nélkülözhetetlen volt az üveggyártáshoz, és szükséges volt a lenvászon fehéritéséhez, bőrcserzéshez, salétromfőzéshez (puskapor!), és a szappanfőzéshez is.

Nem ragályozódónak tartott áruajták tételes megnevezése

Ez a jegyzék tapasztalati alapon foglalja össze azokat a tengeri szállítmányozásban és a kereskedelemben előforduló leggyakoribb áruajtákat, amelyek a korabeli felfogás szerint nem terjesztették a pestist. Mai tudásunk szerint ez azt jelenti, hogy a fertőzött bolhák ezeket az anyagokat nem kedvelték. Eredeti olasz nyelvű kiadásában a jegyzék az egyes áruajtákat abc-betűrendben tartalmazta. A német fordítás megtartotta az áruajták eredeti sorrendjét, de a német nevek (és magyar megfelelőik) nem igazodnak az olasz abc-hez, tehát vegyes kezdőbetűs szavakból álló bekezdések jöttek létre. Másfelől számos esetben a szerkesztők fordítás helyett az eredeti olasz neveket vették át, vagy azok „latinositott” alakját, amelyek az alábbiakban dőlt betűs szedéssel, és a szövegűség miatt magyar fordítás nélkül jelennek meg. A 153 tételből álló jegyzék számos eleme magyarázatra szorul, amelyek a kommentárokból találhatók. Ezek nem helyettesíthetők a szavak jelentéstani magyarázatával, amelyek már a rendeletek szövegéhez fűzött lábjegyzetekben is olvashatók voltak.

Azon túl, hogy az eredeti olasz neveket és fordításukat is meg kell jelölni, azok az áruajták nem igényelnek részletesebb bemutatást (pl. mandula, higany, bádoglemez, köménymag, fémhuzalok, sózott hal, cukor), amelyek ma is ugyanúgy ismertek, mint 250–300 évvel ezelőtt. Sőt, a használatuk sem változott a XVIII. század óta. Egyes áruajták nevei első megtekintésre ugyanígy minősülnek (pl. csokoládé, kakaó, kávé), de az 1700-as években jelentésük és fizikai megjelenésük is nagyon külön-

bőzött a mai szokásos állapotuktól. Számos anyag viszont a XIX. századtól kibontakozó modern vegyipar termékeinek megjelenése nyomán feledésbe merült, nemcsak a különböző iparágakban és a háztartásokban (pl. festő buzér, szaflórsárga), hanem az orvoslásban is (pl. kálmos-gyökér, mellbogyó). A természetes alapanyagokat az élet minden területén mesterségesen előállított vegyipari termékek helyettesítették. Ezért az eredeti anyagok ma már a nevük és rendeltetésük alapján legfeljebb szűkebb szakmai körökben, és ott is csak szakmatörténeti vonatkozásban ismertek, tehát mindenképpen bővebb magyarázatot igényelnek.

Timsókő, áloé, mandula, *affione*, piskolc, higany, *ambra*, *angelica*, *arsenicum*, *assafetida*, hering, *archifolium*, keményítő, ánizs.

Timsókő: a természetben kristályos alakban előforduló ásvány, amely különböző elemek (kálium, nátrium, vas mangán, króm, alumínium) szulfátjaiból áll. A mediterrán térségben legnagyobb mennyiségben Spanyolországban (Almeria) bányászták. Bőrök cserzésére, kelmefestéshez használták, és a gyógyászatban adsztringens (összehúzó) hatása miatt vérzéscsillapításra. Borbélyok (sebészek) körében mindennapi szernek számított, az előbbieket esetében például a borotválásnál keletkezett apró, felületes bőrvérzések megszüntetésére.

Áloé: az *aloe vera* nevű növény húsos, nagy nedvességtartalmú, vastag leveleit jelöli, vagy azoknak valamilyen kivonatát. Eredetileg a növény az Arábiai félsziget dél-nyugati részén fordult elő, ma már azonban a világ minden térségében megtalálható. Orvoslásra már az ókortól használták, azonban bármilyen specifikus hatása ma sem bizonyított. Külsőleg alkalmazva, például valamilyen kenőcsös vivőanyagban, tartós népszerűsége a bőrfelületet nedvesítő és lágyító hatására vezethető vissza

Affione: a szó ilyen írásképpel, vagy a *fractura* betűrend (ügynevezett gót betűk) nyomtatási képében az „f” és „s” betűk felcserélhetősége miatt, mint *assione* sem található a német és olasz szótárakban, de franciául *afroume* alakban, finom egyiptomi cérnából szőtt levantei lenvászonként jelent. Ez lehetséges magyarázat volna a jelzett áruféleség megjelölésére, azonban ellentétben áll általában a lenvászon veszélyes minősítésével, ugyanis ennek alapján az *affione* a legveszélyesebb csoportba sorolt szövőipari termékek közé tartozna.

Piskolc: olaszul *antimonio*, és elavult magyar nevének használatát az indokolja, hogy a fordító ezen a helyen az antimon vagy stibium (vegyjele Sb) nevű fém német nevét (*Spießglanz*) használta, egyébként téves *Spießglas* alakban. Utóbbi elnevezés azonban nem a fémes antimonra utal, hanem az antimonitra, vagyis a természetben hosszú, nyárs (*Spieß*) alakú kristályokban előforduló vegyületre. Korabeli kereskedelmi jelentőségét az adta, hogy a nyomdászatban használt betűk ölmötvözetének készítéséhez használták.

Ambra: a *Physeter macrocephalus* nevű bálna, más nevén ámbráscet bélcsatornájában képződő fehéres-szürke, kézzel formálható gyurma, amelyet illatszerek készítéséhez használtak.

Angelica: a korabeli patikaszerke alapanyagai között az *Archangelica officinalis* nevű növény gyökere. Európában és Ázsiában, a mérsékelt égövön mindenhol megtalálható. Gyógyászati lag olajos, alkoholos kivonatok készítésére használták, elsősorban emésztést elősegítő orvosságként.

Arsenicum: a modern német nyelvben használt *Arsen* előtt az arzén jelölésére az *Arsenik* alakot használták, amely helyett a jegyzékben feltüntetett latin szókép az olasz *arsenico* átvétele. Jóllehet az arzén elemi alakban is előfordul a természetben, korabeli szóhasználatban és a kereskedelemben „arsenicum”-nak a fehér arzént (arzén-trioxid) nevezték. Nagyobb mennyiségben iparilag festékanyagok készítésére, szintelen üvegáruk előállítására használták, de kitömött állatok konzerválásához is nélkülözhetetlen volt. Az ilyen állatokat, különösen az egzotikus fajtaikat, beltéri díszítésként különösen kedvelték. Háztartási szerként, mint patkánymérget forgalmazták. Patikaszerként – igen kis mennyiségben – a szervezet általános erősítését (roborálását) szolgálta.

A bűnügyi irodalomban a hírhedségét igen erős mérgező, biztosan halált okozó hatásának köszönhetette. Ételbe, italba keverve, mivel szinte len és szagtalan volt, a célszemélyek egyáltalán nem érzékelték. Ráadásul 12 órán belül pontosan olyan tüneteket okozott (hányás, hasmenés, magas láz, hasi görcsök) mint az adott kor higiénés viszonyai között heveny gyomor- és bélhuruttal járó gyakori bakteriális fertőzések. Élénkzöld színű festék gyártásához is használták (ld. a *grünspan* címszónál).

Assafetida: a *búzaszat mézgája*, amely a Káspi tenger környékén vadon termő *Ferula assa foetida* (magyarul asszand-kóró) nevű növényből nyertek. Vastag gyökerének átmetszése után ezen a metszlapon termelődött a mézgagyanta, amelyet a gyógyászatban görcsoldóként használtak. Pápai Páriz Ferenc *Pax corporis* című, először Kolozsvárott kiadott (1690) munkájában „bűdös Asa”, illetve „ördög-szar” néven is említi.

Archifolium: magyarul *archil-levelek*, növényi nyersanyag, amelyből ibolyaszínű festéket készítettek, amelynek a színe más vegyi eljárással piros is lehetett. Általában francia nevén, mint *orseille* volt ismeretes.

Ánizs: magyarul bécsi köménynek is nevezték. Feldolgozatlanul az Egyiptomban és dél-Európában vadon termő *Pimpinella anisum* nevű növény magvait jelenti, amelyekből olajt (*oleum anisi*) sajtolnak. Fűszerként és orvosságok ízesítésére is használták, illetve az ánizslikőr ízének anyagát is szolgáltatta.

Gabonafélék, kétszersült, tisztított *borax*, hal-ikra, vaj, bádoglemez, puszpángfa, ólomfehér.

Borax: német jelzővel, *raffinirter Borax* néven szerepel. Kémiailag a bórsav nátriummal alkotott sója. Természetes lelőhelye egyes időszakosan kiszáradó tavakban volt. A levantei kereskedelemben a mai Törökország területéről szállították Európába. Tisztítószerként, zománcként és egyes kozmetikumokban használták.

Hal-ikra: németül *Fish-Rogen*, általában a halak szaporodását szolgáló peték gyűjtőneve. Ezen a helyen az olasz szövegben a tengeri márna ikrái (*bottarghe*) találhatók. Megkülönböztetésül a következő bekezdésében a német *Rogen*, illetve az olasz *cavialle* viszont valóban kaviárt jelent, vagyis a Fekete- és a Kaszpi-tengerrel határos Oroszországban, illetve Iránban halászott tokhalfélék ikrája. Sóval tartósítva hagyományosan nagy presztízssű csemegének számított.

Puszpángfa: magyarul bukszus-bokornak is nevezett növény nehéz faanyaga. Sűrű szövete miatt kiszáritva sem reped és megmunkálás közben sem hasad, ezért kiválóan alkalmas fafűvös hangszerek, finomabb kidolgozású kisebb szobrok és faragott dísz tárgyak –, illetve díszítőelemek – készítéséhez.

Ólomfehér: kémiailag ólom-karbonát, erősen mérgező vegyület, elsősorban a festőművészek kedvelték, vakítóan fehér színe és kiváló fedőképessége miatt. A korabeli kozmetikai divat szerint az arc bőrének fehérre színezéséhez is használták.

Élelmiszerek, kálmos-gyökér, sózott és szárított hús, fa-hamu, kasszia-héj, *ciocolata*, fahéj-rudak, feldolgozatlan viasz, köménymag, kámfor, *curcussu*, *cacao*, *caffè*, méreggyökér, korállók, kubéba-bors, *cardamomum*, kátrány, kaviár, indiai *cocus*, *calpa*, kátrányozott kötelek, *cremor-tartari*, *catto*, kapri bogó,

Kálmos-gyökér: a korabeli patikákban *calami rhisoma*-nak, magyarul pedig orvosi kálmosnak (*Acorus calamus*) nevezték. Délkelet-ázsiai eredetű, nedvességet kedvelő vízi növény, ma már Európában mindenhol elterjedt, de a XVIII. században még csak a kolostorok gyógynövény kertjeiben termesztették. Gyökerének illóolaját alkohollal vonták ki, főként étvágygerjesztőként és gyomorbántalmak ellen alkalmazták.

Fa-hamu: A közönséges hamu (németül *Asche*, olaszul *cenere di soda*) különböző fáknak az elégetése után visszamaradt égéstermék. Vízben oldva erősen lúgos kémhatású (kálium-hidroxid, KOH, pH 10–13). A közegészségügyi leírásokban olvasható fertőzés elleni lúgos lemosást mindig ilyen oldattal végezték. Különben nagyon széles körben használt vegyi anyag volt. A háztartásokban mosogató és mosószerként, továbbá hangyák, csótányok, egerek és patkányok ellen is alkalmazták, de a bolhákat, tetveket és kullancsokat is riasztotta. Az iparilag előállított hamuszír (kálium-karbonát = K_2CO_3) nélkülözhetetlen volt az üvegyártásban, a lenvászon fehérítéséhez, bőrcserzéshez, salétromfőzéshez (puskapor-gyártás) valamint a szappanfőzéshez is.

Kasszia-héj: olaszul *canella*, amely a karib-tengeri térségben honos *Canella winterana* nevű fa kérgének lehántott darabja, de örleményként is forgalmazták. Megjegyzendő viszont, hogy az eredeti fahéj a nyugat-indiai szigetvilágból szállított *Cinnamomum aromaticum* fa kérge (ld. fahéj rúdként a fenti szakaszban), illetve annak örleménye volt. Hasonló illata és íze miatt egyébként a *canella*-t nagyon jó helyettesítő szerként lehetett használni a konyhaművészetben.

Ciocolata: szó szerint magyarul csokoládé, azonban ilyen néven (németül *Schokolade*) megtévesztő a mai olvasó számára, mivel szilárd formában 1842 előtt ismeretlen volt, tehát egyértelműen meleg vagy forró csokoládé-italt jelentett. Ezt kakaóbabból készítették, amely Amerika felfedezése után került Európába és nyers, pörkölt vagy őrölt formában forgalmazták. Következésképpen a csokoládé-itallal szemben a német fordításban idegen szóként feltüntetett *ciocolata* pörkölt kakaóbab örleményt, vagyis kakaó-port jelentett. Egyébként a jegyzékben *cacao* néven a kakaóbab is megtalálható.

Feldolgozatlan viasz: az olasz *cera non lavorata* tükörfordítása, ami teljes nevén *cera d'api bianca non lavorata*, vagyis az utóbbi névben a (háziasított) méhek (*api*) tételes megjelölése miatt egyértelműen nyers, fehér méhviaszt jelentett.

Curcussu: legnagyobb valószínűséggel egy hosszú-szemű rizsfajta (basmati rizs), amely elsősorban Indiából és Pakisztánból származott. Egy 1765-ben kiadott könyvben a következő szövegkörnyezetben fordul elő: „*Der Curcussu, eine Art von Pilau, so aus Reis und gekochten Hühnern gemacht wird*” vagyis a curcussu egy piláf-féleség, amelyet főtt rizsből és csirkehúsból készítenek. Az étel nevét tehát jelentésátvitellel a basmati rizsre vonatkoztatták.³⁵¹

Caffé: babkávé, valószínűleg pörköletlen formában. Eredetileg Jemenből származott, török közvetítéssel, és igen értékes áru volt a levantei piacokon. Amerikában, így Brazíliában is ismeretlen volt, de a gyarmatosítás utáni mesterséges terjesztésével kibontakozó tömegtermelés az Arábiából származó behozatalt az 1700-as évek végére teljesen kiszorította.

Méreggyökér: spanyol közvetítéssel Amerikában honos növény (*Dorstenia contrayerva*) gyökerét jelenti, amelyből az indiánok eredetileg kígyómarás elleni szert készítettek. Az európai gyógyászatban egyébként izzasztószerként használták.

Kubéba-bors: a Karib tengeri szigetvilágból származó növényi (*Piper cubeba*) bogyó, amelyből kámfor tartalmú olajt sajtoltak.

³⁵¹ Neuere Geschichte der Chineser, Japaner, Indianer, Pesianer, Türken und Russen etc. als eine Fortsetzung von Rollins ältern Geschichte. Aus dem Französischem übersetzt und mit einigen Anmerkungen versehen. Zehenter Theil, Berlin, 1765.

Cardamomum: valójában a malabár-kardamomum (*Elettaria cardamomum*) magvait jelenti. Kelet-Indiai gyömbérféleség termése, amelyből illóolajat (kardamomum-olaj) készítettek. Fűszerként és orvosságként, illatszereként, és a likőrgyártásban is használták.

Indiai cocus: a jól ismert kókuszdió megnevezése, amely a kókuszpálma (*Cocos nucifera*) tojás alakú 30–50 cm-es, üreges csonthéjas termése. Nevében az indiai jelző nem csak a mai országot jelenti, hanem a korabeli „indiai” néven ismert területek összefoglalását: Elő-India (ez a mai indiai félsziget) Hátsó-India (Malajzia, Indonézia, Brunei, Fülöp-szigetek) és Nyugat-India (a mai Karib-tengeri szigetvilág). A leírás alapján nem állapítható meg, hogy a kókuszdió a héját borító, szövésre és tömítésre is használható rostos burkolattal vagy nélküle került a levantei kereskedelmi forgalomba. A héj alatti fehér rétegből kókuszolajt sajtoltak, és az élelmiszeriparban az összes olaj és zsírféleséghez hasonlóan hasznosították.

Calpa: a korabeli és a modern olasz szótárakban sem található, így nem azonosítható áruféleség.

Kátrányozott kötelek: ezeknek főként a hajóépítésben volt jelentősége, de közegészségügyi eljárásokban is szerepeltek. A kátrány nagyon sűrű, de folyékony olajféleség, amelyet természetes ásványi anyagból (aszfalt, hegyi kátrány) nyertek, de száraz lepárlással fából is előállították, az eredeti nyersanyaghoz képest kb. 8–13%-nyi mennyiségben. Tengeri hajók kötelein (elsősorban hadihajókon) az árbocokat rögzítő úgynevezett állókötélzet víz elleni védelmére és tartósítására alkalmazták. Mellesleg a kátrány nagyobb kárt tett a kötelekben, mint amennyire a sós nedvesség egyáltalán képes lett volna. Mozgó kötélzet (vitorlakötelek) esetében célszerűtlen volt a kátrányozás, a ragacsosság és a mindenre rátapadó fekete szín miatt. Fertőzés veszélye esetén azonban a hajó kikötéséhez és a rakodáshoz is kátrányozott köteleket kellett használni, mivel a kátránynak az orvoslásban fertőtlenítő hatást tulajdonítottak.

Cremor-tartari: kémiai nevén borkősavas kálium. Éretlen borból is kicsapódik, ha palackozzák, de elsősorban a szőlőszemek héjából állították elő. Pékek, cukrászok használták termékeik tartósítására. Meggátolta a cukros oldatokban a kristályosodást, de a főzött zöltségek színének kifakulását is.

Catto: Tekintettel arra, hogy az a- és az o-betű felcserélése több helyen előfordul a *catto* esetleg, mint *cotto* is olvasható. Utóbbit, kereskedelmi árucikként, mint felfőzött mustot, vagy must-sűrítményt lehet értelmezni.

Fűszerek, datolya, gyémántok, elefántagyar.

Fűszerek (olaszul *droghe*, németül *Gewürz*) gyűjtőnéven azok a szerek kerültek a jegyzékbe, amelyek külön megnevezéssel, szemes vagy őrölt

formában sem szerepeltek a jegyzékben. A fűszerek általános jelölésének jelentőségét az adja, hogy a tengeri kereskedelemben a tapasztalati közmegegyezés szerint a pestis ellenében tisztító erővel bírtak. Ennek ellenére vitatott volt a vesztegzári kezelésük módja (ld. az alábbiakban), és a közegészségügyi hatóságok kétes esetekben mindig a fokozottabb biztonságra vonatkozó előírásokat követték.

Zöldbab, sajtok, fémhuzalok, szárított füge, üres palackok, lóbab, liszt, *folium indicum*.

Üres palackok: olaszul ezen a helyen *fiaschetti vuoti* áll, amelyben a *fiaschetti* jellegzetesen mediterrán, öblös részén szalmafonatos üvegpalackokat jelölt. Feltehetőleg a fordító pontosan értette a szót, de a körülményes német magyarázat helyett inkább a fenti rövid megoldást választotta. Ugyanakkor nem közömbös az értelmezés, hiszen a kalászos növények száráként felhasznált szalma mellett az 1738. évi május hó 10-én kiadott rendelet a szénát és a sást is veszélyes és elégetendő csomagoló anyagnak minősítette. A megoldást egy másik árutétel, a *Stroh-Körbe* vagyis szalmakosarak esetében találhatjuk (ld. az alábbiakban), ugyanis a megfelelő helyen az olasz szövegben *sporte di sparto* vagyis magyarul eszpartófű olvasható. A *sparto* vagy alfafű (*stipa tenacissima*) Afrikában, de Európa déli részén is honos növény, amelyet más széna vagy szalmafélekkel ellentétben nem soroltak a veszélyes anyagok közé. Sőt, ilyen kötelekkel, kátrányozás nélkül, a rendkívüli parti kikötést is engedélyezték (ld. a VII. fejezetben).

Folium indicum: Indiában, Bangladesben, Nepálban és Burmában honos forró égövi örökzöld fa levele, szárítva és őrölve fűszerként használták. Íze leginkább a szegfűszeghez és a mentához hasonlít. Nyers állapotban, ami jelen esetben a hosszú tengeri (és szárazföldi) szállítás miatt kizárható, illatszerekhez olajat préseltek belőle.

Szemes termények, *giugolena*, gumi, szegfűszeg, mindenféle drágakő.

Giugolena: mai olasz helyesírással *giuggiola*, és a *Zizyphus jujuba* nevű fa bogyós termését jelenti. Magyarul zsidótövis-bogyónak is nevezték, amelyből fájdalomcsillapításra és hasmenés ellen patikaszereket készítettek.

Tölgyfa makkja, tömjén.

Tölgyfa makkja: németül itt *Eicheln* olvasható, amely nem ad más fordítási lehetőséget, de ugyanezen a helyen az olasz jegyzék *jandè*-t nevez meg, amely a makkal semmiképpen nem azonosítható. Mai kereskedelmi cikként a *jandé* egy parfümféleséget jelent (orchideából és jázminból), azonban kérdéses, hogy ismert volt-e az 1700-as évek közepén. Különbösen a tölgyfa hántolt makkja keményítőt, cukrot, olajat is tartalmazott, és álla-

ti takarmányként is használták. Mielőtt a kávé tömeges élvezeti cikké vált, a pörkölt makkot pótkávéként is fogyasztották.

Tömjén: ősidők óta használt illatosító és füstölőszer. Északkelet Afrikában és délnyugat Ázsiában honos tömjénfa (*Boswellia carteri*) kergének bemetszésével nyert gyanta. A bemetszés helyén megjelenő nedv, ha napsütés éri gyantává keményedik és lekaparható. Összetörve több vallás szertartásrendjében használják füstölés céljából.

Faáruk, hüvelyes termények, lazúrkő, citrusfélék.

Lazúrkő: szilikátásvány fajta, amely lapis lazuli néven a drágakövek közé tartozik. Legnagyobb lelőhelye Afganisztán, ahol az ókor óta folyamatosan bányásszák. Festészetben az ultramarinkék pigment alapanyaga, és a keresztény Európában főként freskókon, és fára, vászonra festett képeken használták, világítóan kék színhatás elérésére.

Fémek, masztix, méz, pézsmá, fehér rebarbara, *muschiami*, pomádé, márvány.

Masztix: természetes gyantaféleség, amelyet a masztix pisztácia-fa (*Pistacia lentiscus*) termel. Természetes előfordulási területe a keleti Mediterrán térség. Az ókortól gyógyszerként használták. A XVIII. században nélkülözhetetlen volt az olajfestmények festékanyagának rögzítéséhez. Ma elsősorban a természetes kozmetikumok alkotórésze, és a maszk-mesterek ragasztószere.

Pézsmá: más néven mósusz, különböző parfümök alapillata. Természetes forrása a hím pézsmaszarvas dűlmirigyében termelődő váladék. Az állat természetes élőhelye India, Kína, Pakisztán, Mongólia, és Szibéria. A pézsmá kinyeréséhez kivágják az elejtett állat dűlmirigyét, és addig szárítják, amíg az eredetileg vörösesbarna gyurma fekete, szemcsés anyaggá nem szilárdul. Modern vegyipari módszerekkel a pézsmá mesterségesen is előállítható, de a XVIII. században kizárólag a levantei kereskedelem közvetítette.

Fehér rebarbara: szerte Európában termesztett konyhakerti zöldsejtnövény, amelynek vastag (jelen esetben fehér színű) levélszárait használták, és ma is használják, ételek készítéséhez. A megfelelő helyen azonban az olasz jegyzékben *mecciacam* olvasható, így a fehér rebarbara nagy valószínűséggel fordítói „lelemény”, ugyanis a *mecciacam*, *mechiacam* írásképpel „egy gyökérfajta, vértisztításra, Itáliából került Németországba, ahol a mi orvosainknak eddig nem volt tudomása róla”.³⁵² Ez valószínűleg annak a rebarbara-féleségnek gyökere, amely Kína

³⁵² Colerus, Johannes, M.: Oeconomiae oder Hausbuchs sechste und letzte Theil. Wittemberg, 1601. Das XVIII. Buch, Arzneybuch oder Hausartzney, das XXIX. Kapitel von den Flüssen und Ohren Kranckheiten, Wider die Flüsse.

észak-nyugati részén terem. Gyógyszerként a porrá őrölt gyökér vizes vagy alkoholos kivonatát használták.

Muschiami: a mai olasz nyelvben leginkább a *mosciame*-hoz társítható. Filézett, sózott, szárított tonhal-hát. Két nap sózás után 15–20 napig friss levegőn és napsütésben szárítják, és vékony szeletekben találják, olajbogyó vagy paradicsom kíséretében.

Pomádé: a XVIII. századi fodrászat haj-kenőcse, amelyet puha és kemény változatban is használtak. Gyurmaszerű állagban olíva olajból vagy állati zsiradékokból állították elő, és illóolajokat is kevertek hozzá. Kemény változatban viaszpomádénak is nevezték, és készítéséhez gyantát is használtak. Az olasz szövegben *manteca* a megfelelő szó, amely spanyolul kókuszvaját jelent, tehát valószínűleg ilyen alapanyagból készült pomádéra vonatkozott.

Szerecsendió, fenyőkorom, hánytató-dió.

Fenyőkorom: gyantás fenyőfa oxigénszegény körülmények között való elégetésével állították elő. Fekete színű festékanyagként (könyvnyomtatás, könyvmatok, cipőpaszták) használták, de legnagyobb mennyiségben a hajótestek palánkolási réseinek tömítését fedő gyanta színezéke volt, hogy így jól elkülönüljön a kezeletlen felületektől.

Hánytató-dió: forró égővi cserjeféleség (*Strichnos nux vomicae*) termése, patikai forgalomban hánytatószerként forgalmazták.

Olajok, aranyárga festékpó, lámpa-szaru, halcsont, sárgaré, *opium*, osztriga, halolaj, strucctojás.

Aranysárga festékpó: élénksárga színű pigment, magyarul a latin *auripigmentum* fordítása, de király-sárgának is nevezték. Porrá őrölt arzén-szulfidból állították elő.

Lámpa-szaru: vékony szaru-lemezek, amelyek a XVIII. században szükségsszerűen nyílt lánggal égő fényforrások lámpa-házának oldalait borították.

Halcsont: a megnevezéssel ellentétben nem halak, hanem bálnák csontja, amelyekből a kor divatjának megfelelően ruházati merevítőket, főként fűzőket készítettek.

Halolaj: a német *Fischöl* fordítása, és magyarul májolajnak is nevezték, ugyanis a halak májából állították elő. Legismertebb a ma is használt csukamájolaj volt. Biológiai értelemben a bálnák és a fókák folyékony zsírja ugyan nem halolaj, de nem állíthatjuk, hogy a XVIII. században a bálnazsír vagy a fókazsír nem sorolták ehhez az áruféleséghez.

Strucctojás: nem élelmezési célra használták, hanem a tartalmát egy kis nyíláson át kiürítették, és nagy mérete (magassága kb. 15 cm, legnagyobb átmérője kb. 12 cm) továbbá vastag, fényes héja miatt ötvösművészeti dísz tárgyakat készítettek belőle.

Pékáruk, halféleségek, *pignoli*, bors, szilva, porcellán, igazgyöngy, *pilatro*, palánták, apró szemű szőlőbogyó, héjazott pisztácia.

Pignoli: Fenyő-mandula, étkezési célokra, amely Európában a *Pinus pinea* termése. A tobozok pikkelyein 2–2 szem található. Levantei kereskedelemben elsősorban a kínai, koreai és afgán fenyőmandulát kell feltételezni.

Pilatro: olaszul a közönséges orbáncfű (*Hypericum perforatum*) neve, de jelentheti a morzsikát (*Pyrethrum*) is. Előbbit gyógyteaként, utóbbit pedig bolhairtó szerként használták.

Aprószemű szőlőbogyó: Németül *kleine Weinbeer*, de a megfelelő helyen az olasz listában *passolina* olvasható, ami a *passola* kicsinyített alakja. Egyértelmű a félrefordítás, ugyanis a szó valóban apró szemű, de szárított szőlőszemet jelent. Ezt a fajtát korinthuszi vagy görög mazsolának is nevezték, azonban az édes és nagy szemű étkezési (spanyol) mazsolával ellentétben sötét színű volt és kevésbé volt édes.

Rizs, rebarbara, festő buzér.

Festő buzér: festékanyag, amely olaszul *rubbia*, németül *Waidkraut* néven szerepel, így azonban két különböző festék került a listára. Az olasz *rubbia* a Magyarországon is előforduló évelő fűfajta (*Rubia tinctorum*) vastag gyökeiből előállított vörös színű festék, és magát a növényt vörösfestő-gyökérnek is nevezték. Ezzel szemben a *Waidkraut* rendszertani neve *Isatis tinctoria*, magyarul indigó repce, azonban a leveleiből nyert festékanyag nem vörös, hanem kék színű volt.

Sózott hal, csiszoló-vászon, szappan, gyümölcszörp, *storax*, halenyv, *sal ammoniacum*, *sal nitri*, *scialappa*, selyemhernyó-peték, mellbogyó, lenolaj kence, *scagliola*, kelvirág-magvak, spárga, cink, *bene*-magvak, smaragd, só, szalma-kosarak, *sublimatum*, *sottemachio*, spanyol hamu, táblás lakk.

Sózott hal: valójában ezt a tételt nem kellene külön értelmezni, ugyanis a *gesalzene Fisch*, mint áruféleség, semmilyen kétséget nem ébreszthet. Ugyanakkor az olasz listában ezen a helyen *salumi* olvasható, ami általában sertéshúsból készített töltött húsárut (magyarul szalámi), illetve felvágottat jelent. Kétségtelen, hogy a *salumi* szó első része a *sal-* a latin nyelvű sóra vezethető vissza, de ez önmagában a „sózott hal” fordítást a legkevésbé sem indokolja.

Storax: növényi eredetű gyanta, amely mézga alakban is előfordul, de itt a szilárd forma valószínűsíthető. Sztóraxfából (*Styrax officinalis*) készítették, de használták az ámbrafát (*Liquidambar styraciflua*) is. Illatosító füstölőszerként alkalmazták.

Sal ammoniacum: magyarul szalmiáksó, kémiai NH₄Cl, vagyis ammonium-klorid. Leginkább az alkimisták kedvelték, mivel erősen támadta a fémeket, ezért azok átváltoztatásához alapvegyületnek tekintet-

ték. Legnagyobb mennyiségben forrasztásnál használták a fémfelületek tisztítására.

Sal nitri: magyarul salétromsó, kémiaiilag KNO_3 . Tudományos neve kálium-nitrát, vagyis a salétromsav káliumsója. Hadászati stratégiai termék volt, mivel a fekete-lőpor korszaka idején a gyártás legfontosabb alapanyagának számított. Az 1300-as évektől Indiából szállították Európába, és a levantei kereskedelemben Velence ebből húzta a legnagyobb hasznot. Az 1400-as évektől számos európai országban hazai alapanyagból is főztek salétromot, de nem olyan mennyiségben, hogy ez a XVIII. században érdemileg csökkentette volna a behozatal jelentőségét.

Scialappa: a korabeli olasz nyelvben a *giallappa* populáris változata, amely a csodatölcsér (*Mirabilis Jalapa*) nevű növényt jelölte. Gumójából hashajtót készítettek.

Selyemhernyó-peték: németül *Seiden-Wurmsaamen*, azonban a megfelelő helyen az olasz jegyzékben *semenzina* olvasható, ami az eredeti listában sem egyértelmű. Lehet a *semenza* (vetőmag) kicsinyítő képzős alakja, vagy általában a gyógynövények magvainak gyűjtőfogalomként való megnevezésére. Másfelől lehet a *Semenzina*, vagy *semensetta*, az ürömfélék (*Artemisiae*) közé tartozó növény (fehér üröm) magva is, amelynek orvosi latin neve *semen contra vermes* (féregellenes magvak) volt, és féreghajtó szer készítésére használták. Következésképpen a „selyemhernyó peték” fordítás egyértelműen nem igazolható.

Mellbogyó: a forró égövi és szubtrópusi *Cordia myxa* nevű magas fának tojás alakú, 2–2,5 cm-es termése, belsejében nyálkás, édes folyadékkal. Magyarul fekete mellbogyónak is nevezték, és köhögés elleni orvossággként használták.

Scagliola: olyan gipszféleség, amely rostos-szálas felépítése miatt selyemfényű hatást keltett, és tömegesen műmárvány készítéshez használták. Ennek nagy jelentősége volt a korabeli egyházi és világi díszítő belsőépítészetben, részint költségtakarékosság, részint a kivitelezési idő rövidítése érdekében.

Bene-magvak: németül *Bene Saamen*, ami egyértelműen az olasz *seme di bene* tükörfordítása. A *bene* vagy *beni* gazdasági értelme alapján (magyarul javak) gyűjtőfogalomként valójában haszonnövények magvainak lehetne fordítani.

Sublimatum: a higany-klorid neve (HgCl_2), amelyet a XVIII. században még széles körben használtak fertőtlenítőszerként.

Sottemachio: jelentését a korabeli, Velencében kiadott szótár³⁵³ sem tartalmazza, de az olasz–magyar akadémiai nagyszótárban sem található. Megjegyezhető, hogy a német nyelvű 1770-es birodalmi egészségügyi főszabályzat is változatlan alakban vette át, de a rendelet latin nyelvű

³⁵³ Vocabolario italiano e latino. Giovammaria Lazzaroni, Venezia, 1742.

változatában, vagyis a magyar GNRS-ben a fordító, miután a szót nem értette, egyszerűen kihagyta a jegyzékből.

Spanyol hamu: olaszul barilla-szóda, ami nem égéstermék, hanem kristályos porra utal. Vegyileg nátrium-karbonát, képlete Na_2CO_3 . Magyar neve mosószóda, vagy sziksó. Jelentőségét az adta, hogy már az ókortól használták, mint a szappan- és üveggyártás nélkülözhetetlen segédanyagát. Természetes lelőhelyei az úgynevezett szóda (szikes) tavak voltak, de a középkortól, különösen az Ibériai félszigeten nátriumban gazdag tengeri növények hamujából is előállították. Spanyol kereskedelmi kivitelben ezt nevezték barilla-szódának. A szódahiány korlátozta az üvegipar termelését (pl. Velence híres volt a színes üveg és a torzításmentes tükrök készítéséről), így a XVIII. században elsősorban ez okozta a kereskedelmi jelentőségét.

Tonina, borkő, tőzeg, talcum, *tucia*, vörös föld, *teraglio*, tamarindfa, *terra di Ombra*, *terra arianna*, kék festék.

Tonina: az olasz *tonina* szó szerinti átvétele. Lehetséges megoldásként feltételezhető, hogy a *Tonina fluvialis* nevű víz alatti növényt jelöli, amely eredetileg Közép- és Dél-Amerikából került Európába. Az amerikai indián népi gyógyászatban szárított leveleit és szárát megőrölve gyógyászati célokra használták. Csecsemők fürdővizében oldották, és úgy gondolták, hogy általános erősítő hatást képes gyakorolni. A magyarázat valószínűtlennek tűnik, de az íráskép alapján más értelmezés nem áll rendelkezésre.

Tucia: az olasz listában *tutia* írásmóddal, nagy valószínűséggel a mai *tuzia*-ként azonosítható, és cinkoxidot (ZnO) jelent. Fehér olajfesték előállítására és nedvszívó, nyugtató hatása miatt hintőporként is használták.

Vörös föld: olaszul *terrarossa*, a mészköves területek jellegzetes, vörös színű talaja, amelynek színét alumínium- és vas-oxid vegyületek adják. Egyes vörös földfelelések zsíros tapintatúak, és inkább barnás-vörös színűek. Pigmentként festékanyagok előállítására használták.

Teraglio: Valószínűleg betűhibás szó, ugyanis a *terraglia* egy kerámiafeleség, amelyet Faenza város neve alapján magyarul fajansznak is neveztek. A *terraglia* sárga színű égetett cserépanyagú, fedőmázzal bevont fazekas termék volt.

Tamarindfa: az indiai tamarindus neve. Terebélyes, legfeljebb húsz méteres fafajta, amelynek hüvelyes terméséből a hüvely hasznosítható. Aromás anyagokat és cukrot tartalmaz, és a kereskedelembe szárított hüvelyes formában, vagy porrá törve ételízesítőként forgalmazták. Enyhe hashajtó hatása miatt székrekedés esetében felnőtteknek és gyermekeknek is adták.

Terra di Ombra: Szó szerint umbriai-föld, és ilyen összetételben a föld szót magyarul is használták festék alapanyagok megnevezésére (pl.

budai föld). Meleg barna színű szervesetlen anyag, magyarul „szienai barna” néven ismeretes.

Terra Arianna: Pontosan nem azonosítható festék alapanyag.

Kék festék: a párhuzamos olasz szó (*turchinetta*) alapján nem általában kék színű festéket, hanem a mosásnál használt kékítőt jelenti. Vászonból készített fehérneműek tisztító mosása után használták, mivel annak alapanyaga idővel megsárgult, és a kékítőbe áztatva ismét fehér színűnek tetszett. Elsősorban berlini és párizsi kék festék és indigó keverékeként állították elő.

Gubacsok, vitriol, grünspan, mazsolabor, braziliai fa, madárenyv.

Gubacsok: az olasz lista megfelelő helyén a *valonia* található. A gubacsok rovarszúrás következtében keletkeznek különböző tölgyfaféléken, amelyek közül a kecskeszemű tölgy vagy valóniai tölgyfa (*Quercus macrolepis* vagy *aegilops*) ilyen képződményeit nevezték valóniának. Mivel a gubacs csersavat és gyantát tartalmaz, a szintetikus vegyszerek modern korszaka előtt az iparban bőrök cserzésére és szövetek festésére használták. Gyógyászati lág adsztringens (összehúzó) hatásának köszönhetően vérzéscsillapító kenőcsöket készítettek belőle. A levantei kereskedelemben a nagyon magas (60–70%) csersav tartalmú valónia gubacsokat a szíriai Aleppo kikötőjéből szállították Európába. Ez volt az írásra és toll-rajzokhoz használt barnás színű, jól beivódó gubacs-tinta alapanyaga, amely a papír általánossá vált használata előtt a pergamen anyagát is nagyon jól átitatta.

Grünspan: kémiai lág réz-acetát, amelyet magyarul is így neveztek. Rézoxidból vagy réz-karbonátlból állították elő ecetsavas kezeléssel. A savas változat élénkzöld, a bázisos változat élénk kék színű volt, és a festőművészetben olaj-, illetve vízfestékek előállítására használták. Iparilag a legnagyobb mennyiségben a nagyon erőteljes színhatású schweinfurtti vagy császár-zöld festék gyártásának alapanyaga volt. Előállításához arzén-trioxidot használtak, ezért a fejlettebb országokban a XIX. század vége előtt betiltották a forgalmazását.

Mazsolabor: az olasz listában a mazsola (*uva passa*) és a bor (*vino*) külön tételként szerepel, de németül nincs vessző a két tétel között. Ezt a bort mazsolaszőlőből állították elő úgy, hogy a mazsolaszemeket vízben, vagy gyengébb minőségű borban áztatták.

Braziliai fa: ezt a Braziliában honos növényt (*Caesalpinia echinata*) magyarul berzsenyifának is nevezték. Törzséből a brasilin nevű vörös festéket állították elő, de pl. váltóláz ellen gyógyszerként is használták.

Madárenyv: erősen ragadó sűrűn folyó anyag, németül *Vögel-Leim*, de az olasz szöveg birtokos jelző nélküli *visco* alakban használja (*vischio*-nak is nevezték). Fákon, bokrokon élősködő fagyöngy (*Viscum al-*

bum) fehér bogyóiból főzéssel állították elő. Faágra kenve kisebb (énekes) madarak befogására használták.

Cukor, szaflórsárga festék, citvorgyökér, közönséges gyömbér, nagy szemű spanyol mazsola, cibet, sáfrány.

Szaflórsárga festék: eredetileg a forró égövi Afrikából származott, de Európában is meghonosított sáfrányos szeklice vagy pórsáfrány (*Cartamus tinctorius*) pigmentje, amelynek a növény virága volt az alapanyaga. Mélyebb sárga tónusa miatt szaflórvörösnek is nevezték, és sáfrányhamisításra is használták. A szintetikus festékek kora előtt szövetek színezőanyaga volt, de természetes színanyagként az élelmiszeripar ma is alkalmazza.

Citvorgyökér: a gyömbérfélék közé tartozó növény (*Curcuma longa*), amelynek gyökértörzsét –, illetve gyökerét – Délkelet-Ázsiából és Kínából szállították Európába, kurkuma olaj, és sárga színű élelmiszer festékanyag előállítására használták. Egy másik kurkuma féleségből, amely a korabeli hivatalos gyógyszerkönyvekben is szerepelt (*radix zedoariae officinalis*) kámforszagú citvorolajat vontak ki, és emésztési zavarok esetén alkalmazták.

Közönséges gyömbér: rendszertani nevén *Zingiber officinale*, amely Délkelet-Ázsiából terjedt el a világ csaknem valamennyi hasonló éghajlatú területére. A XVIII. században már Amerikában is termesztették, és a kereskedelemben gyökérgumóját vagy a belőle készített szárított és őrölt fűszeranyagot forgalmazták. Étélízesítő szer, de alkoholos italokhoz (főként gyömbér-sör) is használják, patikaszerként pedig az orvosok elsősorban gyomor-, illetve emésztési panaszokra rendelték.

Cibet: A cibet-macskafélék végbélnyílásának közelében elhelyezkedő mirigyek váladéka. Gyógyszerként és illatszerként is használták.

Sáfrány: maga a fűszer a fűszeres sáfrány (*crocus sativus*) pirosas-sárga bibeszála. Szárított állapotban aranysárga színe miatt elsősorban színező anyagként használták a cukrászatban és a likörgyártásban. A mediterrán konyhaművészetben rizsből készült ételek festéséhez használják.

Mindezek, és másféle, ragályozódásra nem fogékony áru fajták, ha nem is szerepelnek a jelen jegyzékben, kiadhatók az előírt óvintézkedések mellett, feltéve, hogy azokat *patente netta*-val vagy *tocca*-val érkező hajók szállították. Amennyiben az áruk fertőzőes nyílt levéllel, vagy fertőzött helyről érkeztek, ugyancsak a fenti előírások követendők, de a körülményekhez képest nagyobb gondossággal és elővigyázatossággal.

Az első mondat nyitva hagyja a lehetőséget, hogy a jegyzéket bármikor módosítsák, illetve a szokások alapján, mintegy szakmai közmegegyezéssel egyes áru fajtákat ide tartozónak minősítsenek. Az „előírt óvintézk-

kedések” nem magukra az anyagokra, hanem az ömlesztett árukban előforduló szennyezésekre, illetve a távoli országokból származó, kisebb mennyiségű ömlesztett áruk veszélyes anyagú csomagolására, szállító ládáikra és hordóikra vonatkoztak.

Mai fogalmaink szerint eljárásilag nehezen értelmezhető, hogy fertőzéses nyílt levéllel, vagy fertőzött helyről érkező hajók esetében hogyan lehet az egyes műveleteket a *patente netta*-hoz vagy *tocca*-hoz képest ugyanúgy, de nagyobb gondossággal és elővigyázatossággal végezni. Az ilyen felszólítások azonban rendszeresen visszatérő fordulatok voltak a korabeli jogi normák szövegében.

A tölgyfagubacshoz hasonlóan, amelyről azt tartják, hogy nem ragályozódik, hasonló terményként, mindenféle más gubacs is így minősítendő. Mivel az indigó repcéről és más festékekről is azt tartják, hogy nem ragályozódnak, ezért sokan úgy gondolják, hogy a kokcsinella és a szenna-levelek se legyenek ilyenek. Ezzel szemben, általános szokás szerint mind az egyéb gubacsokat, mind a kokcsinellát, és a szenna-leveleket is vesztegzári kezelés alá kell venni, tehát a jelen szabályzat is így alkalmazandó.

Ebben a szakaszban a rendelet általában gubacsokról, a kokcsinelláról, és a szenna levelekről, vagyis a XVIII. század közepén vitatott három árufajtáról foglal állást. Mivel az egyes nem-fertőző áruféleségekkel való összevetést nem tekintették elfogadható érvelésnek, a biztonság érdekében és (nyilvánvalóan a mediterrán kikötőkben kialakult) általános szokásrendre hagyatkozva, a vesztegzári kezelés mellett döntöttek.

Gubacsok közül az olasz szöveg egyértelműen csak a valóniának, vagyis a tölgyfák közül is csak a valónia-tölgy (*Quercus macrolepis*) gubacsának ad mentességet. Ezzel szemben a német listában a *Knopern* a többi tölgyfa gubacsát is ide sorolja, de a fentiek szerint mégsem tekintheti nem ragályozódó árunak.

Festékek kapcsán, amelyek általában nem ragályozódnak, a szabályzat két kivételt nevez meg. A magyarul kokcsinellának nevezett anyag a német fordításban az eredeti *cochenille* alakban, mint bíborfesték jelenik meg. Ezt a vörös pigmentet a növénytetvek közé tartozó apró bíbortetű (*Coccus cacti*) előlt, szárított nőstényeiből állították elő. A szenna levelek, jelen esetben, mint festék alapanyagok a *Cassia obovata* nevű növényből származnak, és az ezekből kinyert természetes alapanyagot hajfestésre használták.

Többen is azt állítják, hogy a fűszereknek olyan ereje van, amely megtisztítaná az elsődleges csomagolást, tehát mellőzhető volna ennek az eltávolítása.

Mások azt állítják, hogy az élelmiszereket – a kereskedés terheinek enyhítése és szabadsága érdekében –, ha azok *Patente netta*-val közlekedő hajón érkeztek, a göngyöleg eltávolítása nélkül kellene engedélyezni. Hasonlóképpen lehet-

ne kiadni a fémeket, huzalokat, sózott halat, és más hasonló, tiszta nyílt levéllel érkezett árukat, szállító hordóik és ládaik tisztítása és kiöblítése nélkül.

Mindezek ellenére, a biztonság fokozása érdekében, a fentiekben előírt elővigyázatossági rendszabályokat kell követni.

Egyértelmű, hogy a korabeli vitatott kérdések az áruforgalom gyorsítása érdekében merültek fel. Mai ismereteink szerint a XVIII. században helyes következtetés volt, hogy a fűszereknek pestis elleni tisztító erőt tulajdonítottak, ugyanis a bolhák menekülnek az erős illatoktól. Ebben a tisztító erőben azonban a jogszabályok hatótávolság szerinti fokozatokat állítottak fel. Ezért jelent meg az olasz szöveg szerint az első és második csomagolás (*prima és media involtura*). Ezen a helyen az első csomagolás szó szerinti német fordításából sem derül ki, hogy ez a külső vagy az áruval közvetlenül érintkező belső borítást jelenti. A választ a IV. fejezet első bekezdésében találjuk, amely szerint a báláknak első és belső csomagolása van (*erste und innere Einwicklung*), tehát az első csomagolást külsőnek kell tekinteni. Következésképpen a fűszerek teljes csomagolása érintetlenül maradhatott volna, jelentős könnyebbésként az apró szemcsés vagy őrölt árucikkek esetében.

Mindenképpen túlzott óvatossággént, és a pestistől való félelem hatására döntött úgy a szabályzat, hogy *patenta netta*-val érkezett hajókon is tisztítani kell a különben nem ragályozódó áruk csomagoló anyagait, hordóit és ládáit csupán csak azért, mert ezek *patenta tocca* és *bruta* esetében a ragály terjesztőinek minősülnek.

Az áruk továbbítását a hajóról a rakpartra a hajó személyzetének tagjai végzik. Itt azokat a közegészségügyi *fachino*-k veszik át, és beszállítják a veszteglő intézetbe.

Az igen rövid bevezető mondat arra utal, hogy a matrózok mindenféle személyi érintkezés kizárása érdekében az árut a partra (*Ufer*) helyezik, ami jelen esetben általában a tengerpartot jelenti. Távozásuk után a további teendőket a *fachino*-k végzik (mai olasz helyesírással *facchino*). Itt jelenik meg először a veszteglő intézeti rakodómunkásoknak az olasz szövegből átvett megnevezése. A német szabályzat következetesen ezt a nevet használja, amely általában szolgát, hordárt, küldöncöt jelent, a közegészségügyi jelzővel kiegészített *Sanitäts-Fachini* azonban csak az első előfordulás helyén olvasható. A fenti leírással szemben az 1769. évi szabályzat 77. szakasza helyszíneként a vesztegzári intézet saját rakodópartját (*scalo*) jelöli meg, és pontosabb képet ad a jelenetről: „mind a ragályozódó mind a nem ragályozódó árucikkek rakodása és átszállítása a veszteglő intézet előtti *scalo*-hoz bárkákkal és a hajó személyzete által, majd az újabb szállítás a *scalo*-tól a szellőztető raktárakba a rakodómunkások által történjék”.

Ámde az egyik hajó szállítmányát a vesztegzári rend megőrzése érdekében egy másikkal nem lehet együtt kezelni, következésképpen minden szállítmányt a saját elkülönített helyén kell kinyitni, tisztítani és vesztegeltetni.

Miután a III. fejezet nem ragályozódó árukkal foglalkozik, ez a szakasz csakis úgy értelmezhető, hogy a különböző hajókról származó ilyen rakományokat sem lehet együtt kezelni. Ettől függetlenül a III. fejezet utolsó két szakasza már áttér a ragályozódó árukkal kapcsolatos szabályokra, és mintegy megelőlegezi, hogy a különböző időkben érkezett, ráadásul különböző időtartamú kezelésre kötelezett árukat hogyan kell egymástól elkülöníteni. Mindenféle részlet hiányában azonban nem tudhatjuk, és a továbbiakban sem tudjuk meg, hogy mindez azonos raktári légtérben, de egymástól bizonyos távolságban, vagy külön épületekben történt. Építészeti szempontból csak az 1769. évi rendelet preambulumban olvasható egy rövid utalás, miszerint „az épületek elhelyezése és belső terének felosztása a tapasztalatok által támogatott mívesség mértékadó szabályai szerint történt”. Az elkülönítés viszont egyértelmű a 33. szakasz alapján ugyanis a rakodómunkások „nem foglalkozhatnak másféle vesztegzári időtartam alá helyezett árucikkkel, mivel ezek helyileg és személyileg is elkülönítendőek, evégből viszont az egyes raktárakat sorszámokkal kell megjelölni.”

Rakodómunkások egyes szállítmányokhoz való elkülönített hozzárendelése a 119. szakaszban válik nyilvánvalóvá, amennyiben tűz ütne ki a *lazaretto sporco* területén. Kisebb tűznél az oltást „azok a rakodómunkások, ellenőrök és maguk az utazók is [végzik], akik az adott veszteglő részleghez tartoznak, így nincs szükség más, különböző veszteglési osztályokhoz tartozó... rakodómunkások és örök bevonására, tehát elkerülhető a nevezettek keveredése.” Nagyobb tűz esetén azonban az egyik részleg a másikat is veszélyeztetné, így az oltás során „a szomszédos vesztegzári részlegben lévő személyek is érintkezésbe kerülnének egymással”. Egyértelmű tehát a fentiek alapján, hogy legalább is a *lazaretto sporco*-ban a különböző vesztegzári rakományok külön épületekben, vagy épületen belüli részlegben voltak elhelyezve, minden részleghez külön hozzárendelt vesztegzári személyzettel.

Miután az árucikkek a fedett raktárakba kerültek, az alábbiak szerint végzendő a bálák és ládák felnyitása, halomba helyezése, átkeverése, és forgatása.

Az utolsó bekezdés közvetlen átvétel a IV. fejezethez, ráadásul nem is a III. fejezethez tartozó nem ragályozódó árukat tárgyalja. A megnevezett műveletek közül egyedül a „halomba helyezés” (*Übermengung*) igényel külön értelmezést, ugyanis csak a későbbiekben rögzíti a szabályzat, hogy az egyes árufajtákat milyen magassági határig lehet egymás fölé helyezni.

IV. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend az intézetben az áruk kibontásánál és vesztegzári kezelésük során

Feltétlenül vesztegzár köteles áruk voltak a fonó- és szövőipari továbbá bőripari alapanyagok, dohánylevelek, fonalak, szövetek, kikészített bőrök, és élő állatok. Fonó- és szövőipari alapanyagoknál ugyan nincs veszélyességi fokozat megjelölve, de a leírásból egyértelmű, hogy a legenyhébb minősítést a selyem, és kecskeszőr kapta, középső fokozatba tartozott a gyapjú, a len, és a gyapot, a legveszélyesebb áru pedig a gyapot, teveszőr és hódszőr fonál volt. Tétélesen nincs kiemelve, hogy a főszabályok *patente netta*, vagy *tocca* szállítmányra vonatkoznak, csak a fejezet végén derül ki, hogy ezek az áruk mindenképpen veszélyesnek számítottak, de *fede bruta* esetében minden kezelést fokozott figyelemmel kellett végezni.

Selyem- és kecskeszőr báláknál a külső borítás eltávolítása után a belsőt a sarokon keresztezett irányban kell felmetszeni, majd a bálákat naponként átforgatni, hogy azokat a levegő minden irányból átjárhassa.

Selyembálák (*Seiden-Ballen*) tartalma a XVIII. században egyértelműen hernyóselyem fonalat jelentett, mivel a selyem szőttest külön szakasz tárgyalja. Textilipari alapanyagként a selyemfonál a természetes szálak anyagok közé tartozott, és ezen belül is a mirigyváladékok csoportjába. A fonalat a levantei térségben vagy Európában állították elő a selyemhernyók gubójából. Jóllehet a selyemhernyó tenyésztés már az ókor végén meghonosodott Európában, a Nyugat-római birodalom bukása után a selyemipar csak a Bizánci birodalomban virágzott. A nyugati Mediterráneumban csak a korai reneszánsz-kor gazdasági fellendülése idején, az úgynevezett proto-kapitalizmusban bontakozott ki, és ebben Firenze már a XIII. századtól vezető szerepet játszott.

Általában gyapjúnak nevezzük a textilipari feldolgozásra alkalmas állati szőrzetet, de szűkebben csak a juhokra értelmezzük. Kecské esetében a feldolgozatlan szálak anyagra a szőr (*Geisshaar*) megnevezés használatos, ugyanúgy, mint a teve- és hódszőr kapcsán. Levantei kereskedelemben a kecskeszőr a kínai, indiai, belső-ázsiai, perzsiai kasmírkecskék szőrét jelentette. Ezeknek az állatoknak a külső fedőszőrzete durvább, alsó pehelyszőrzetük (ez a kasmír) finomabb. Az áru minőségét a kétféle alapanyag aránya határozta meg. Feldolgozott kasmír fonálból Európában elsősorban kendőket és sálakat szőttek. Kecseszőr a török angórakecskéktől is származhatott (ez a moher-gyapjú), amelynek fonálából finom gyapjúszővethoz hasonló anyagot készítettek.

Csak ebben a szakaszban olvasható, hogy a bálákat kettős csomagolásban (*Einwicklung*) szállították, azonban ennek anyagát az alábbi sza-

kaszokkal ellentétben nem nevezi meg a szabályzat. Arra sincs utalás, hogy mi történt az eltávolított külső csomagolással. A belső göngyöleg felmetszése a sarkokon (*an denen Ecken*), egyértelműen arra utal, hogy a bálákat valamilyen szögletes idomnak (téglalap vagy kocka) megfelelő alakra préselték. Figyelemre méltó, hogy nincs tiltás a bálák egymásra helyezéséről, és a tisztításhoz az is elegendő, ha a levegő az anyagot a felmetszett sarkok között egyenletesen átjárja.

Gyapjú, len, gyapot, és hasonló báláknál a csomagolást felül kell megnyitni, majd tartalmukat visszatolható mértékig kell csak kihúzni, hogy ne legyen szükség újracsomagolásra. A bála közepén egy kar behatolásához elegendő méretű lyukat kell vágni, majd az árut olyan helyre kell állítani, ahol állandó a levegő járása. A *fachino*-k minden nap benyúlnak a bála közepébe, majd azokat folyamatosan átrakodják, de egymásra helyezve nem halmozhatják 4 lábnál magasabbra.

A három megnevezett textilipari szálás anyagból a len és a gyapot növényi eredetű. A juh-gyapjút és a lent Európában tömegesen forgalmazták, a gyapot azonban trópusi-szubtrópusi növény, tehát levantei importcikk volt. Feldolgozatlan állapotban a gyapotbálák a növény maghéjáról leválasztott fehér elemi szálak tömegét tartalmazták. Fonállá sodorva pamut-szövetet készítettek belőle. Amint a következő bekezdésből nyilvánvaló lesz, ezek a bálák a középső veszélyességi fokozatba tartoztak.

A leírás csak egyrétegű csomagolásra utal, és a megnyitás, illetve kihúzás módja alapján az állandóan huzatos helyre állított áru közvetlenül érintkezik a levegővel. Eredeti elképzelés szerint a lyuk készítése és a karral való behatolás a bála belső részeinek fellazítását és levegővel való átjárhatóságát biztosította. Mai ismereteink szerint egyértelmű, hogy a rakodómunkások a karjukra ugró bolhák összeroppantásával érték el a „tisztító” hatást. *Mutatis mutandis*, a csupasz végtag módszerét tudatosan alkalmazták a Habsburg Birodalom katonai helyőrségeiben is a szálláshelyek bolháinak irtására. Az úgynevezett kaszárnya-módszer szerint egy katona mezítelen lábbal végigsétált a körlet padlóján, és annak réseiből a lábára ugró bolhákat a körmével összeroppantotta. Megjegyzendő, hogy ezek közönséges bolhák (*Pulex irritans*) voltak és nem terjesztették a pestist.

Sok bála egymásra helyezése az egymással érintkező felületek miatt gátolta a levegővel való átjárhatóságot, ezt a rakodási módot tehát szám szerint ezért korlátozták. Sőt, a hajó fedélzetén végzett előszellőztetés kapcsán az 1769. évi szabályzat 47. szakasza szerint „a bálák mindkét végét ki kell nyitni, hogy a levegő minden részüket átjárhassa, de közben a lehetséges mértékben arra is ügyelni kell, hogy az egyik bálát ne rakják rá a másikra”. Intézeti raktárban, nyilvánvalóan a helykihasználás lehetséges mértékét is figyelembe véve, az egymásra helyezésnél négy láb

magasságot adott meg a szabályzat. Ez az eredeti olasz szöveg alapján itáliai láb-méret lehetett, amelynek két szélső értéke 34,2 cm (Verona) és 54,5 cm (Parma) között változott. Jelen esetben a velencei láb (*piede veneziano*) valószínűsíthető (34,76 cm). Egyébként jelentős különbség akkor sem adódik, ha a fordítók bécsi lábra (31,6 cm) gondoltak volna. Ezek szerint az engedélyezett magasság 120–140 cm lehetett. Miután a szabályzat nem adja meg a bálák méreteit, nem tudhatjuk, hogy hány bálát lehetett így egymásra helyezni. Ugyan olvasható egy közvetett utalás az 1769. évi szabályzat 121. szakaszának 2. bekezdésében, de ez a lera-kati díjak kapcsán csak arra hívja fel a figyelmet, hogy „amennyiben a bálák vagy a ládák a szokásosnál nagyobb méretűek volnának, a tarifa kétszerese követelhető, ellenben a szokásosnál kisebb ládákra és bálákra az esedékes összegnek csak a felét kell levonni”.

Gyapotból, teve-, és hódyszőrből font fonalat, illetve hasonlókat tartalmazó bálákról és csomagokról minden kötözés eltávolítandó, csak a középső kötés marad érintetlenül, hogy a bála alakja ne változzék. Ezután a bálazsákot az egyik végén teljes szélességében ki kell nyitni, majd minden nap egy erre külön megnyitott lyukon át karnyi mélységig kell benyúlni a bála közepéig. A vesztegzár félidején túl a zsák nyitott vége bevarrható, majd a bála megfordításával a másik végét kell hasonlóképpen megnyitni, és az előbbieket szerint karnyi mélységig benyúlva, naponként átszellőztetni.

Fonalak esetében, mellőzve a gyártás technológiai részleteit, alapvető követelmény volt, hogy a végtermék gombolyítása érintetlen maradjon, ellenkező esetben ugyanis a szálak összekeveredése felhasználhatatlanná tette a terméket a szövőipar számára. Ez indokolja a fokozott óvatosságot a bála kezelése során. Ellentétben az előző két szakasszal, a leírás ezért hangsúlyozza külön a bálákat összetartó köteleket, amelyek közül szét-esés ellen csak egyetlen egy átkötést lehetett érintetlenül hagyni.

A teveszőr levantei behozatalból származott. Feldolgozásra a baktrián (kétpúpú) és a dromedár (egypúpú) teve szőre egyaránt alkalmas. Arab területről a dromedár, közép- és belső-Ázsiából a baktrián teveszőrt szállították. Az ezekből sodort fonalat szövésre, de szőnyegkészítésre is használták. Fonalat hódyszőrből is készítettek, de a nyers hódyszőrt legnagyobb mennyiségben a kalapgyártáshoz használták.

Fokozottabb veszélyességre utal, hogy a bálákat a vesztegzári idő félidejében mindkét végükön kötelező volt felnyitni, és a már leírt csu-pasz karos módszerrel kezelni. Itt sincs megnevezve a csomagolás anyaga, azonban a bevarrásból egyértelműen következik, hogy valamilyen zsákszövetből készült. Mivel jelen esetben a szabályzat nem említi az egymásra rakás tilalmát, ennél a legveszélyesebb áruajtánál feltehetőleg ilyesmi szóba sem jöhetett.

Vásznak, paszományok, durva pamutszövet, és általában minden gyári készítésű selyem-, gyapjú-, len-szöttes esetében az árut a csomagolásból, zsákokból és ládákból ki kell emelni, darabonként kézbe véve egymásra helyezni, majd naponként és darabonként átforgatni, ráadásul karnyira benyúlni a közepébe, ámde kellő gondot fordítva arra, hogy az áru ne károsodjék, és főként a hajtogatása ne változzék. Ha az áru zsákokban van, minden zsinór és heveder eltávolítandó, és külön kezelendő.

Szövetekkel kapcsolatban csak a hajtogatás megkímélését hangsúlyozza a szabályzat. A szövőszéken készített anyagok különböző szélességben és hosszúságban, végekbe göngyölítve kerültek kereskedelmi forgalomba. Ezeket szélességükben, de hosszúságukban mindenképpen lap szerint hajtogatva vagy hengerszerűen felcsavarva szállították. A szabályzat egyértelműen jelzi, hogy a szövetek a ládákból és zsákokból kiemelve, mindenféle csomagolás eltávolítása után, darabonként kezelendők. A zsákokat és átkötő zsinórjaikat, illetve a hevedereket külön tisztították. Viszonylag egyszerűen elképzelhető, hogy a henger alakra felcsavart végek közepébe a rakodómunkások egyszerűen benyújtották a karjukat. Hajtogatott végek esetében ez a művelet nehezebb lehetett, ami a figyelmeztetést egyértelműen indokolta.

Szöttesekkel ellentétben a paszomány külön magyarázatot igényel. Az ebből készített díszítést zsinórozásnak is nevezték, ruházaton és bútorok szövetborításán is alkalmazták. A paszományt nemcsak zsinór, hanem szalag alakban is gyártották. Háromféle anyaga (arany, illetve ezüst szálak és selyemfonál) közül, mivel a fémek nem ragályozódtak, itt nyilvánvalóan a selyem-paszomány jöhet csak szóba, amelyet férfi és női ruhadarabok díszítésére is használtak, de a XVIII. században a katonatiszti egyenruhákön és a legkülönbözőbb díszruhákön is „kötelező” tartozéknak számított.

Gyári készítésű szöttesek közül a selyemfonalból készült anyagokat azért kell külön kiemelni, mert a lenge és nagyon vékony, áttetsző kelmék mellett a nehéz és sűrű szövésű anyagok, mint a selyem-brokát vagy a selyem-bársony is divatosak voltak. Utóbbiak ma már inkább az antik, illetve a stílbútorok huzata révén ismertek, de a XVIII. században ezekből drága és előkelő ruhákat is készítettek.

A rakodómunkások részére előírt kezelési gondosság ellenére az áruk zárlatának feloldására váró tulajdonosoknak indokolt lehetett a féltelme és gyanakvása, különösen a sérülékenyebb anyagok miatt. Másfelől elsődrendű érdek volt, hogy a munkafolyamatokat illetéktelen személyek semmilyen módon ne akadályozzák. Ezért az 1769. évi szabályzat 94. szakasza szerint „elrendeljük és megparancsoljuk, hogy a szellőztetésnél a tulajdonos vagy bárki más, így az áru címzettje vagy annak megbízottja sem jelenhet meg, hogy a rakodómunkásokat ne akadályozza, ellenben a szellőztetés az előírás szerinti szorgossággal történjék”. Ön-

magában a tiltás azonban csak fokozhatta volna a tulajdonosok gyanakvását és nyugtalanságát, ezért a 95. szakasz szerint „az árucikkek tulajdonosainak és megrendelőinek bizalmát erősítendő, és egyben a megnyugtatójukra is, hozzájárulunk ahhoz, hogy áruikat a vesztegzári időszak alatt kellő távolságból és három alkalommal megtekinthessék, először az intézetben való kirakodás és szellőztetés kapcsán, másodszor a vesztegzár félidejében, harmadszor pedig néhány nappal annak befejezése előtt”. Valószínűleg a korábbi tapasztalatok alapján a 99. szakasz további biztosítékokat is nyújtott, amennyiben „a különösen értékes portékák, mint a selyemféleségek vagy a muszlin kelmék és más hasonlóak, elkülönített raktárban kerüljenek elhelyezésre, és ott a tisztításuk a legmegbízhatóbb ellenőrök felügyelete mellett történjék, amiért is utóbbiak naponta három 17 krajcárost kapjanak fizetségül”.

Magyarázként a muszlin (németül *Nesseltuch*) vékony fonalból készült pamutszövet, amelynek magyar neve a francia nyelvből átvett *mousseline*-ből származik. Ritkább szövésű változatát a *mull*-t, magyar nevén mull-pólyaként, kötözőszerként is használták. Ami a három 17 krajcárost illeti, Mária Terézia uralkodásának kezdetétől (1740) a forint aprópénz sorozatát 5, 10, 17, és 20 krajcáros érmékkel is kiegészítették. A 17 krajcárost máriásnak is nevezték, mivel egyik oldali éremképe Szűz Máriát ábrázolta. Negyven nap alatt a külön felügyeletért fizetett 3 máriás 34 forintot jelentett, ami jelentős többlet kiadásnak számított, ha arra gondolunk, hogy a *Generale Normativum in Re Sanitatis* (1770) vesztegzári illeték táblázata szerint a selyem-kelmék teljes tisztítási folyamatáért 100 fontonként (kb. 50 kg) 25 krajcárt kellett leróni.³⁵⁴ Következésképpen 82 bála tisztításáért kellett ugyanannyit fizetni, mint a mellettük álló ellenőrnek.

Madártoll bokréták kioldása után a kötöző anyag külön őrizendő. A bokrétákat egymás fölé rakva, helyüket naponként váltogatva, a veszteglési idő teljes tartamában szorgosan át kell forgatni, ügyelve arra, hogy a tollak ne sérüljenek és az alakjuk se változzék.

A tollbokréták azt a legkisebb összekötözött mennyiséget jelentették, amelyeket a nagyobb kötegek szétbontása után érintetlenül kellett hagyni. Veszélyességi fokozat alapján egyértelmű, hogy a tollak is a bolhák kedvelt tartózkodási helyei voltak. Madártollak kapcsán nem az európai háziszárnyasokra kell gondolni, ebből ugyanis minden országban elegendő mennyiség állt rendelkezésre (pl. lúdtollak az íráshoz, vagy pehelytollak az ágyneműk töltésére). Jelen esetben egzotikus madarak, elsősorban struccok és pávák vagy például flamingók tollai jöhettek számí-

³⁵⁴ Balázs Péter: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba–Budapest 2007, I. kötet, 157. o.

tásba. Ezeket előkelőbb férfi és női öltözékek kiegészítőjeként (pl. kalapdíszként), de legyezők készítéséhez is használták.

Nedves, nyúzott bőrök az intézet egyik udvarában ötvenesével vagy százasaival rakhatók egymásra, majd a vesztegzár félidejében darabonként átforgatva ugyanígy halomba helyezendők.

Az intézet egyik udvara elkülönített tárolásra utal, aminek egyik oka az lehetett, hogy ezek a nyers nyúzott bőrök, különösen nyári időszakban igen kellemetlen bűzt árasztottak. Bolhákra való tekintettel a veszélyt nem maga a bőr, hanem a szőrzet vagy gyapjú jelentette. Lovak vagy szarvasmarhák nyúzott bőre, a nagyobb felület és sima szőrzet alapján, dőlésveszély nélkül százasaival is egymásra teríthető. Juhok esetében ez még ötven darabbal is nehezen elképzelhető, tehát utóbbi esetben egy-egy szinten több bőrt helyeztek egymás mellé.

A nedves (*feuchte*) jelző miatt igen valószínűtlen, hogy ezek a bőrök, a levantei kikötőkből és kisebb, rágcsló prémes állatoktól (pl. mormoták) származtak volna, ahová ezek a bőrök egyébként is száraz levegőjű hosszabb ázsiai karavánutakon érkeztek.

Ökör- vagy más bőroket, kiterített vagy tekercselt alakban, darabonként kell egymásra helyezni, és a rakhelyet naponként váltogatva, minden egyes darabot, vagy tekercset külön-külön kézbe véve átforgatni.

Ökörnek a szarvasmarhák herélt bikáit nevezik. Bőrük vastagabb és szívósabb a tehenekhez képest. A leírás alapján a tímárok által kikészített bőroket nagyon veszélyesnek gondolták, így a nyers, nyúzott bőrokkal ellentétben minden egyes napon minden darabjukat át kellett forgatni. Mindez szép példa arra, hogy tapasztalati módszerekkel a korabeli szakemberek nem mindig találták meg az utókor tudományos felfedezéseivel egybevághó eljárásokat.

Leveles dohányt a bálazsák felnyitása nélkül 4–6 láb magasságig lehet egymásra helyezni az intézeti raktárakban, feltéve, hogy a zsák lószőrből vagy lenvászonból készült. Más anyag esetén kötelező a felnyitás a külső hevederek felbontásával, de a belsőket érintetlenül kell hagyni, hogy az áru megőrizhesse az eredeti alakját. Amennyiben a tulajdonos hozzájárul minden csomagolás és kötés eltávolításához, a leveleket felfűző zsinórt és minden más kötést is ideértve, majd jóváhagyja a kötegek teljes szétszedését, és azt is, hogy a levelek 7 napon át oda-vissza legyenek forgatva és egymásra helyezve, a dohány mentesül a *quarantana* hátralévő ideje alól, és a fenti 7 napos szellőztetés és tisztítás után közvetlenül kiadható. A teljes göngyöleg, így a kötelek, spárgák, és az összes többi heveder is elégetésre kerülnek, vagy az intézetben maradnak a vesztegzár teljes időtartamára.

A leveles dohányt, mint veszélyes árut kivételes kezelésben részesítették, ugyanis Zengg és Karlobag kikötőjében, ahol nem volt veszteglő intézet, ez volt az egyedüli ragályozódó áruféleség, amelynek esetében az 1757. évi szabályzat külön raktárakban engedélyezte a tisztítás elvégzését. Ennek nyilvánvalóan kereskedelempolitikai okai voltak, tekintettel arra, hogy a dohány a XVIII. század második felében már rohamosan terjedő közönséges élvezeti cikké vált, de kétségtelen, hogy még nem érte el a tömegfogyasztás XIX. századi szintjét. Megjegyzendő, hogy az 1700-as években a szivar és a cigaretta még ismeretlen volt, a szárított dohánylevelekből legnagyobb mennyiségben pipadohányt készítettek, de finom port is öröltek orrba szippantásra (tubákolás), és szálasra vágva rágódohányként (bagózás) is használták.

Az összes veszélyes áru közül a szabályzat göngyölegként itt nevezi meg a bálázsákokat, amelyet ráadásul fel sem kell nyitni, ha lőszörből vagy lenvászonból készült. Négy–hat láb magasságig csak ezeket a zsákokat lehetett egymásra rakni. Ez bécsi (31,60 cm) vagy a velencei (34,76 cm) lábbal mérve kb. 1,2–2,0 méter lehetett. Más csomagoló anyag eltávolítása után a belső kötések megtartásának elrendelése arra utal, hogy a bálákat valamilyen eredeti formában kellett hagyni (*in ihrer Form zu lassen*), de ennek alakjáról semmi közelebbi nem olvasható.

Egyértelműen forgalmi kedvezményként értékelendő, hogy a 40 napos időtartamot akár 7 napra is rövidíthették. Ezt csakis úgy magyarázhatták, hogy jóllehet a dohány is a ragályra fogékony áruk közé tartozott, a többi áruval ellentétben levelenként olyan mértékben szétbontható volt, hogy a levegő minden oldalról átjárhatta, ami 7 nap után lehetővé tette a zárlat feloldását. Ez az engedmény másfelől a legszigorúbb eljárást tette kötelezővé minden kötöző anyaggal szemben, így a leveleket felfűző zsinórra is külön gondot fordítottak. Bálákba csomagolás előtt a dohányt úgy szárítják, hogy a levelek vastag szárát erős tűvel átszúrják és a tűbe fogott zsinórra egymás mellé fűzik.

Arról nem szól a leírás, hogy a bálákat hogyan kellett (volna) kezelni, ha a tulajdonos 7 nap helyett a 40 napot választja, ezt az idővesztéséget ugyanis valószínűleg mindenki igyekezett elkerülni. Az utolsó mondat szerint 7 nap után a zsákokat és kötöző anyagokat akkor sem adták ki, ha nem égették el, ezekre ugyanis kötelező volt a 40 napos karantén alkalmazása. Következésképpen az átvevő tulajdonosnak levelenként és ömlesztve adták ki az árut, de ez a hátrány elviselhető volt a 33 napos többletvárakozással szemben.

Dohányzással kapcsolatban különben egy érdekes tűzrendészeti rendelkezés olvasható az 1769. évi szabályzat 63. és 89. szakaszában. Előbbi a hajóra és annak személyzetére vonatkozott. „A *porto sporco*-ban horgonyzó hajók kapitányai, matrózai és utasai ne kezdjenek el dohányt pöfékelni a *sentina*-ban vagy a *boccaporti*-ban, de hasonlóképpen két-

rányt, gyantát, vagy más hasonló tűzveszélyes anyagot sem égethetnek.” Fentiek szerint a dohány pőfékelése (*Toback zu schmauchen*) egyértelműen pipázásra és nem bagózásra utal, és a tiltás a raktérre (*sentina*), illetve a nyitott fedélzet raktéri lejárójára (*boccaporto*) vonatkozott. A 89. szakasz a veszteglő intézet rendjét szabályozta. „Saját szobájukban az utazóknak, ellenőröknek és rakodómunkásoknak is engedélyezzük a dohány pőfékelését, ellenben a fenti szakaszban a hajó személyzetével szemben kilátásba helyezett büntetés terhe mellett megtiltjuk, hogy ezt az intézet nyílt területén tegyék, különösen pedig a szellőztető raktárak közelében.” A fentinek hivatkozott 88. szakasz a hajók általános tűzrendészeti védelmére vonatkozott, és gondatlanság vagy szándékos cselekmény esetén közelebbről nem meghatározott szigorú büntetést írt elő.

Vad- és minden más állatot láncra kell fogni, és a nagyobb biztonság érdekében még kalitkába, illetve ketrecbe is zárandók.

Ez a szakasz értelemszerűen csak a hajókkal érkezett állatokról szólt, mivel az intézetben tartottakról a 13. fejezet 11. szakasza rendelkezett. A levantei kereskedelemben távoli országokból szállított nagyobb testű vadállatok esetében a ketrecbe zárás nem okozhatott gondot, hiszen a szállításuk eleve így történt. A további állatok elsősorban az utasok kedvencei lehettek (kutyák vagy macskák, esetleg kisebb majmok vagy madarak). Ilyen állatokat a hajószemélyzet tagjai is tarthattak, akikkel szemben nem kellett intézkedni, hiszen a vesztegzári időt állataikkal együtt kötelezően a hajón töltötték. Az 1769. évi szabályzat 26. szakasza az eljárást tovább szigorította: „négy lábú állatok és szárnyasok, amennyiben vesztegzárkötelesek... állandóan erős láncra legyenek kötve vagy kalitkába zárva, hogy elszabadulásuk még inkább akadályokba ütközzék, és a *lazaretto sporco*-ban, egy erre a célra elkülönített, körbezárt területen őrizendők.”

Minden más ragályozódó áruajtát, amelyet a jelen utasítás név szerint nem említett, azonos szorgosság, óvatosság és rend szerint kell megtisztítani és az állagát jól megőrizni, azt is szem előtt tartva, hogy a közegészségügyi eljárások következtében károkat csak a legcsekélyebb mértékben szenvedjenek.

A szabályzat semmilyen támpontot nem adott arra nézve, hogy melyek lehetnek a további ragályozódó áruféleségek, illetve melyik hatóság és milyen eljárási rend alapján dönt újabb áruk jegyzékbe vételéről. Ezekben a kérdésekben az eljárási szabályokat a legmagasabb állami szintre emelt döntések befolyásolták, amelyek kialakításában a pestistől való elemi félelem mellett kereskedelempolitikai szempontok uralkodtak. Elsősorban ez utóbbiakra tekintettel kellett az árukban okozott károsodásokat a lehetséges legkisebb mértékre szorítani.

Amennyiben a veszteglő intézetbe felvett áru *fede bruta*-val érkezett, a legnagyobb szorgossággal és egyben kétszeres elővigyázatossággal kell eljárni a szállítmány megnyitásánál, kibontásánál, szellőztetésénél, és teljes kezelési ideje alatt, abban az esetben is, ha a bálák, vagy egyes darabáruk némely elkerülhetetlen károkat szenvednének.

Veszélyhelyzetben a közegészségügyi szempontok felülírták a politikai megfontolásokat. A fentiek értelmezéséhez azt is figyelembe kell venni, hogy az 1755. évi szabályzat hatályba lépésének idején Triesztben még nem működött a *lazaretto sporco*, vagyis a kétfokozatú veszteglő intézeti rendszert az ilyen „kétszeres elővigyázatosság” típusú ráolvasások helyettesítették. Az 1769. évi szabályzat 93. szakasza azonban új értelmezést adott az „elkerülhetetlen károk”-nak, különös tekintettel a gyapjúra és a gyapotra, illetve a közelebből nem meghatározott „más hasonló”-ra, amennyiben „fertőzőes nyílt levéllel befutó hajókon érkeztek, különösen akkor, ha időközben betegséget vagy halált is okoztak volna”. A fokozott szigor értelmében „ezekről az árukról minden külső borítást, továbbá külső és belső kötözést is el kell távolítani, majd darabonként gondosan elkülöníteni, fellazítani és gyakran átforgatni. Rövidre fogva: ilyen esetekben senki nem lehet tekintettel az eredeti hajtogatásra, vagy arra, hogy az árukban vagy a bálákban akár a legcsekélyebb sérülés se keletkezzék”.

Egyebekben pedig tudatosítani kell az összes közegészségügyi eljárásban, hogy a vásárnapok és az ünnepnapok sem maradhatnak ki a munkavégzésből.

A szabályzat II. fejezete a hajók nyitott fedélzetén való előtisztítás kapcsán már rendelkezett arról, hogy a folytonos munkarendet a munkaszüneti napok sem szakíthatják meg. Ehhez az 1769. évi szabályzat 32. szakasza személyes uralkodói hangnemben még magyarázatot is fűzött: „arról is rendelkezünk a továbbiakban, hogy az átkeverést ünnepnapokon is el kell végezni, ugyanis ilyen esetekben a közösség jóléte a legfontosabb érdek, amely felmentést ad a parancsolatokban foglaltak alól.” A felmentés szó szerint a törvények alól (*von dem Gesetze*) történik, de az ünnepnapok az adott korban vallási ünnepek voltak, következésképpen a törvények nem világi jogalkotásként, hanem vallási parancsolatként értelmezendők. Megjegyezhetjük, hogy a jeles vallási napok mellé még az uralkodó születésnapja vagy koronázásának évfordulója is csatlakozhatott.

Az ünnepnapokon szentmisét is tartottak, amelynek szabályozása a XVIII. században szervesen illeszkedett az állami jogrendhez a római katolicizmust egyedüli államvallásként kezelő Habsburg Birodalomban. Az 1769. évi szabályzat 84. szakasza szerint „a *lazaretto sporco*-ban egy káplánt is szolgálatba állítottunk, aki minden ünnepnapon délelőtt tíz órakor tart szentmisét a kápolnában (amely olyan helyen épült, hogy arra

a *porto sporco*-ban horgonyzó hajó személyzete és a veszteglő intézeti lakásokban tartózkodók is ráláthassanak)”. Az igazgató és a káplán viselte annak a gondját, hogy a veszteglő intézet misére hívó harangját mindenki jól hallhassa. A szertartás alatt nyilvánvalóan szünetelt a munkavégzés, ez azonban nem okozott egész napos kiesést, így közegészségügyi szempontból veszélyt sem jelentett.

V. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend a vesztegzár lefolyása és időtartama tekintetében

Semmilyen logikus magyarázat nem található arra, hogy a fejezet címének megfelelően miért nem az első szakasz jelöli meg a veszteglési időtartamot, amely 7–40 között állapítható meg. Sőt, gyanús események hatására tetszőlegesen hosszabbítható. Ráadásul az áruk veszteglési ideje kötelezően hosszabb a hajóhoz képest.

A hajókra kiszabott vesztegzár azon a napon kezdődik, amelyen befejeződött a ragályozódó áruk átrakodása a veszteglő intézetbe.

Külön nem írja a szabályzat, de a hajó önmagában is veszélyforrást jelentett, elsősorban a vitorlák (lenvászon) és a kötélzet miatt. Ezt az állapotát a következő szakasz alapján az sem befolyásolta, ha csakis nem ragályozódó árut szállított, vagy egyáltalán nem volt rakománya. A vesztegzár kezdeti napjának megállapítása teljesen logikus szabályokhoz igazodott a korabeli járványügyi tantételek alapján. Amíg a hajón, akár a legcsekélyebb mennyiségben is, ragályozódó áru található, nem kezdődhetett meg magának a hajónak a megtisztulása. A megtisztulás jelen esetben azt jelzi, hogy a hajón semmilyen tevőleges járványügyi mentesítést nem végeztek, így a veszélytelenné válás az idő múlásával következett be.

Sajnos, a fenti szövegből semmilyen eljárási részlet nem állapítható meg arra nézve, hogy az átrakodás mikor tekinthető befejezettnek. Az 1769. évi szabályzat 53. szakasza szerint „amikor a teljes előszellőztetett rakományt elhelyezték a veszteglő intézetben, mindkét ellenőr alapos szemlét tart a hajó minden szegletében, bizonyosságot szerezvén arról, hogy ott a ragályozódó áruk egyetlen egy bálája vagy ládája sem maradt vissza, a kapitány és a matrózok mindennapi viseletét tartalmazó kisebb-nagyobb ládák kivételével”. Utalva a mondat befejező részére, a fenti 53. szakasz folytatását azért tanulságos idézni, mert világos példát mutat arra, hogy a valóságos veszély azonosítása milyen távol állt a tapasztalati következtetésektől. Tehát a közegészségügyi ellenőrök „gondoljanak arra, hogy ha ezek [a ládák] olyan ragályozódó anyagokat tartalmaznának, amelyek többé-kevésbé kereskedelmi portékának is tekinthetők, azokat is szellőztetni kell a hajón, majd a veszteglő intézetbe kell

áthelyezni a megfelelő kezelésre”. Valójában arról van szó, hogy a kapitányt vagy a személyzet nem lehetett megfosztani a napi rendszerességgel hordott öltözetétől, jöllehet az a legveszélyesebb anyagokból (gyapjú, gyapot, len, bőr) készült, de előfordulhatott, hogy az érintettek valamelyik levantei kikötőben ajándékkul vagy saját használatukra valamilyen ruhadarabot vagy lábbelit vásároltak, és azt a ládájukba helyezték. Ezeket kötelező volt átadni a vesztegzári intézetnek. Mai tudásunk szerint, a fertőzött bolha a láda tartalmának bármelyik darabjában előfordulhatott, de a korabeli irányelvek csak azt tartották szem előtt, hogy a ládából minden nélkülözhető darabot kiemeljenek, és azokat a többi, anyagában hasonló portékával együtt kezeljék.

Ha a teljes rakomány nem ragályozódó árukból állna, mint pl. gabonafélék, illetve más egyebek, vagy a hajó *carico* nélkül érkezett, a vesztegzár attól a naptól számítandó, amelyen a közegészségügyi ellenőr a fedélzetre lépett.

Ezen a félmondaton kívül üres hajókkal nem foglalkozik a szabályzat. Rakomány nélkül az ilyen hajók akkor voltak vesztegzárkötelesek, ha gyanús vagy fertőzött kikötőből érkeztek, de a magisztrátus esetenként a *patenta netta* kibocsátási helyét is gyanúsnak minősíthette. Ezek a hajók kétféle okból kérhettek kikötési engedélyt: árut akartak rakodni, vagy ellátmányt felvenni. Az 1769. évi szabályzat 110. szakasza szerint „Amennyiben bármely hajó vagy utazó, amely, illetve aki, a kikötőben vesztegel, szabad forgalmazású árukat kívánna rakodni, illetve felvenni, azokat egy ellenőr felügyelete alatt, szabadon közlekedő emberek rakják le az intézet előtti *scalo*-ra, ahonnan a veszteglő hajó matrózai a saját csónakjukon fogják elszállítani. Mindez azonban csak az igazgató előzetes értesítésével és tudomásával történhet, amennyiben erre őt magát a közegészségügyi magisztrátus is felhatalmazta”.

Előfordulhatott az is, hogy a hajók betértek ugyan a kikötőbe, de kikötni és vesztegzárba vonulni sem szándékoztak. Sok választási lehetőség nem marad az ilyen hajók céljait illetően, ugyanis nyilvánvalóan ivóvizet, vagy italokat, illetve élelmiszert vagy más ellátmányt akartak vételezni. Ilyen esettel az 1757. évi szabályzat I. fejezetének utolsó előtti szakasza foglalkozik: „nem kell öröket telepíteni azokra a hajókra, amelyek nem akarnak kikötési engedélyért folyamodni, vagy vesztegzárba vonulni, melléjük azonban a kikötői tartózkodásuk teljes időtartamára, két megfigyelő őrt kell kirendelni”.

Az összes nem ragályozódó áruféleség a *quarantana* sérelme nélkül a veszteglő hajón maradhat, de a közegészségügyi ellenőr adjon bizonyosságot arról, hogy azok közé semmilyen más áru nem keveredett.

Legegyszerűbb esetben arra kell gondolnunk, hogy a fenti áruk célkikötője nem feltétlenül egyezett azzal a hellyel, ahol a ragályozódó árukat

kirakodták. Bonyolultabbá akkor vált a helyzet, ha a nem-ragályozódó áruk kapcsán egyezkedésre került sor a tengeri és szárazföldi szállítmányozó, illetve az árutulajdonos kereskedő között. Feltételes módban a „maradás” ekkor arra utalt, hogy a hajótulajdonos vagy a kapitány az átvevő megérkezéséig az árut a hajón „raktározta”. Amikor megérkezett a szárazföldi szállítmányozó, közvetlenül a hajóról végezhatték az ömlesztett vagy darabáruk (pl. gabona, rizs, más szemes termények, valónia, só, fa- és rézáruk stb.) átadását. Megjegyzendő azonban, hogy egyes nem ragályozódó áruféleségeket (pl. szivacsok, viasz, fűszerek) rövid időtartamú kezelésre kötelezően át kellett adni az intézetnek. Ez utóbbi esetre nézve viszont az intézet kerülhetett kényszer-raktározási helyzetbe. Ilyen tapasztalatokra utal az 1769. évi szabályzat 107. szakasza, amely 14 évvel 1755 után elrendelte, hogy a nem ragályozódó árukat azonnal a tisztításuk befejezése után el kell szállítani az intézetből. Ellenkező esetben a kereskedőket pénzbüntetéssel sújtották, feltéve, hogy az áruk „az elrendelt vesztegzári idő felén túl maradnának az intézetben, utánuk nem csak a tisztítási, hanem a vesztegzári illetéket is kötelező megfizetni”. Ennek értelmében például a szivacsokat és a viaszt, a szállítmányozó és a kereskedő között előzetesen egyeztetve úgy kellett kirakodni és átadni az intézetnek, hogy azokat az intézet előtt várakozó szárazföldi szállítmányozók (vagy maguk a kereskedők) a 24 órát követő 12 órában elszállíthassák. Ennek elmaradása esetén a mindenképpen esedékes tisztítási illetéken kívül (amely az áru értékének 1%-e volt), még egyfajta kereskedelmi lerakati díjnak megfelelő vesztegzári illetéket is kötelező volt megfizetni.

Feltéve, hogy a hajó tiszta nyílt levéllel érkezett, a nem ragályozódó áruk tekintetében az 1769. évi szabályzat 74. szakasza kedvezményeket is biztosított. Főszabály szerint egyébként intézeti kezelésre kötelezett áruk, „amelyeket nem kell vízzel tisztítani, az említett *mandracchio molletto*-jára öntve adhatók át, azonban ügyelni kell arra, hogy az átömlesztés, továbbá a ragályozódó kötöző anyagok kibontása és tisztítása egy veszteglő intézeti tisztviselő jelenlétében történjék. Mindezek végeztével nevezett árukat a *mandracchio*-tól közvetlenül a városba lehet szállítani”. Jelen esetben a *mandracchio* nem a csónak kikötőt, hanem a mólón létesített kis vizes medencét jelentette. A mellette használt *moletto* (mai olasz nyelvben *molettone* = asztalra való terítő vagy nagyobb lepedő) a vizes lemosó hely közelében kiterített nagyobb, száraz vászonként értelmezendő, amelyre a veszélyes göngyölegből kibontott por alakú vagy szemcsés árucikket kiöntötték. A művelet során a veszteglő intézeti tisztviselő azt ellenőrizte, hogy az átadás előtti áruban a legcsekélyebb ragályozódó anyagdarab se maradjon.

Az árukra kiszabott vesztegzár attól a naptól kezdődik, amelyen a teljes rakomány utolsó báláját is felnyitották a veszteglő intézetben.

Ez is teljesen logikus rendelkezés a korabeli járványügyi tantételek alapján, ugyanis az intézetben elkülönítve raktározott bálák közé utoljára behozott előszellőztetett darab (ha bolhák maradtak benne) az összes többi is azonos veszélyességi helyzetbe hozhatta. Ebből az következik, hogy a *quarantana* kereskedelmi oldalról nézve korántsem 40 napot jelentett. Feltételezve, hogy egy nagyobb teherhajó tömegesebb szállítmányt hozott, az első 15 napos fedélzeti szellőztetés után még egy vagy kettő tíznapos fordulóra is szükség lehetett ($15+10+10=45$ nap). Megjegyzendő azonban, hogy a második fordulót akkor kezdhették meg, ha a hajón maradt személyzet körében az orvosi szemle gyanús jelet nem észlelt. Kedvező esetben tehát, ha a fenti 45 naphoz hozzászámítjuk a 40 napos karantént is, végül az áru kiadására csak 85 nap múltán került sor a hajó érkezését követően.

Ezzel ellentétben az utasokra nézve pontosan attól a naptól indul, amelyen bevonultak az intézetbe.

Amennyiben az utasok rakomány nélküli vagy nem ragályozódó árut szállító hajóval érkeztek, vesztegzári idejük attól a naptól számítandó, amelyen a közegészségügyi ellenőrök a hajó fedélzetére léptek.

Utasokra nézve az első rövid mondat nem ismétli a szabályzat II. fejezetében leírtakat, amelyek szerint az osztályozás a nyílt levél alapján történt. Itt azonban egy újabb szempont jelenik meg a rakomány járványügyi minősítésével párosítva. *Patente netta* esetében, ha nincs rakomány, vagy a szállítmány nem-ragályozódó áruból áll, az átköltözés attól az időponttól engedélyezhető, amikor az ellenőrök a hajón megjelentek. Gyanús nyílt levél esetén nincs rendelkezés az utasokról, de vélhetően az átköltözés csak akkor kezdődhet, ha az áruk kapcsán „néhány napon át a hajón előtisztítást végeztek”. Fertőzéses nyílt levél esetén a II. fejezet vonatkozó részéből az következik, hogy az utasok csak akkor költözhetek át az intézetbe, ha utazó, illetve kézi ládáikat 3–5 napon át a hajó fedélzetén szellőztették, és közegészségileg semmilyen gyanús esemény nem történt.

A fentiekhez képest az 1769. évi szabályzat 38–40. szakasza további megszorítást tartalmazott, ugyanis fertőzött vagy fertőzőtségre nagyon gyanús hajók tartózkodási helyét a *porto sporco* ellen-mólóján jelölték ki, ahol érkezésük napjától számítva, három napon át teljes tétlenségben horgonyoztak. Csak ezt követően történt a hajón tartózkodó összes személy orvosi szemlézése, majd az ellenőröket akkor telepítették a hajóra, ha a szemle során gyanús jeleket nem észleltek.

Feltéve, hogy az utasok nem költöznek át a veszteglő intézetbe, tehát a hajón maradnak, vagy annak veszteglése alatt lépnek a fedélzetre, szükségszerűen a hajóra kiszabott *quarantana* alá sorolandók.

Itt jelentős az eltérés az olasz szöveg és a német fordítás között. Előbbi szerint egyértelmű, hogy az utasok „*nel corso della quarantina ritornassero a bordo del bastimento*”, vagyis a vesztegzár ideje alatt visszatérnének a hajó fedélzetére, tehát a szárazföldi intézetből visszaköltöznek a hajóra. Így a mondat egyértelmű, ugyanis az intézetben eltöltött idővel a hajóra kiszabott veszteglés ideje semmilyen tekintetben nem csökkenthető. Ezzel szemben a német „*betreten solches [Schiff] während der Contumaz*” egészen mást jelent. Ha nem fordítási hibának tekintjük, elemi logikával csak úgy értelmezhető, hogy egyes személyek, akik a hajóval akarnak elutazni, időnek előtte lépnek a fedélzetre, így a hajóra kiszabott vesztegzár időtartamára kivonják magukat a szabad forgalomból. Pontosabban, ha a hajó veszteglésének időtartama 7 nap, de csak három hét múlva indul útnak, nevezett személyek 7 napig nem térhetnek vissza a szárazföldre. Ennek első megközelítésben nincs semmi értelme, bár nem kizárható, hogy a kereskedő (de leginkább a megbízottja) a hajó érkezésekor azonnal látni akarta az árut, és ezért száll fel a hajóra (így viszont nem „utas” a szó szoros értelmében). Ettől függetlenül nem térhetett vissza a partra, és kénytelen volt a hajóra kiszabott vesztegzár tartamára a fedélzeten maradni.

Az utasokat több helyen említi a szabályzat, azonban egyedül ez a szakasz jelzi, hogy veszteglésük helyéről a saját elhatározásuk alapján dönthetnek. Személyeket illetően ezen túl semmi rendelkezés nincs arról, hogy a kapitány, a hajótulajdonos és a matrózok hol vesztegelnek. Mivel a vesztegintézet kapcsán a nevük sehol sem kerül említésre, kizárásos alapon azt kell feltételeznünk, hogy a kiszabott időt a hajón töltötték. A meglehetősen hézagos szabályozás háttérében azonban olyan kérdések halmozódtak fel, amelyek 1769-ben már elkerülhetetlenné tették a megoldatlan helyzet részletes rendezését.

Úgy tűnik, hogy 1755–1769 között a hajó személyzetének és utasainak veszteglő intézeti felvételét illetően a hatóságnak nem volt visszautasítási lehetősége, azonban a veszteglők létszámának csökkentése és a feszültségek kerülése érdekében, továbbá pénzügyi okokból is, a jogalkotás az 1769. évi szabályzatban kénytelen volt ezekkel a kérdésekkel foglalkozni. Jóllehet a szabályzat a *lazaretto sporco*-ra vonatkozott, de nincs okunk feltételezni, hogy a *lazaretto netto*-ban nem alkalmazták volna. A 10. szakasz szerint az uralkodó arról értesítette a közegészségügyi magisztrátust, hogy „a *lazaretto sporco*-ban csak az utasoknak kegyeskedünk engedélyezni a veszteglés megkezdését és befejezését, de egyáltalán nem áll szándékunkban ennek kiterjesztése a hajóskapitányokra, a hajótulajdonosokra és a matrózokra. Utóbbiak a mindenkori

veszteglést a saját hajójukon kezdik és fejezik be, rendkívüli esetek kivételével, amelyek fennállását a magisztrátus igazolja”. Rendkívüli esetekben, más lehetőség nem lévén, a hajó személyzetét is az intézetben vagy valahol a szárazföldön kellett volna elhelyezni, de erről a feldolgozott négy szabályzatban semmilyen utalás nem található.

Önmagában az utasoknak „kegyeskedett engedélyezés” csak lehetőség volt, amellyel nem mindenki élhetett, ugyanis az intézetbe való átköltözésnek az érintettek gazdasági helyzete is határt szabhatott. Közvetett utalásként a 16. szakaszból értesülünk arról, hogy „a zárlat végeztével az utasok akkor is visszatartathatók, ha nem ellentételezték a *prior* helyettesének szolgálatait, és vesztegzári naponként két 17 krajcárossal nem fizették meg az ellenőr bérét”. Negyven napra számítva ez 22 forint 40 krajcárt jelentett, ami nem számított megfizethetetlen összegnek, de a kevésbé módosabb utasok erre gondolva a hajón maradást is választhatták. A 11. szakasz szerint „elrendeljük továbbá, hogy azok az idegenek, akiknek nem áll módjában a kirendelt ellenőr és az ellátás költségeinek megfizetése, veszteglésre nem fogadhatók be az intézetbe, így azt a hajón kötelesek kitölteni. Kivételt a rabszolgaságból kiváltottak képeznek, akiknek összes felmerült költségét a közegészségügyi pénztár állja”. A levantei kikötőkből visszatérő hajók még az 1800-as évek első felében hozhattak kiváltott keresztény rabszolgákat, akiket az Ottomán birodalom területén harci cselekményekben, de kalózkodás révén is fogságba ejthettek. Bővebben ezzel kapcsolatban ld. a Függelékben a Karlócai béke XII. cikkelyét.

Ha az utasok, a hajó kapitánya, vagy tulajdonosa, vagy a hajóírnok meztelenre vetkőznek, és szabad forgalmú ruházatba öltöznek, 5 nap jóváírást kaphatnak a hajóra kötelező *quarantana*-ból, vagyis 5 nappal korábban szabadulnak a vesztegzár alól.

A *marinari* részére semmilyen indítványra nem adható engedmény a vesztegzár időtartamából.

Fenti kedvezmény a királyi hadi- és kereskedelmi tengerészeti tisztjeinek is biztosítandó.

A fenti leírás nem tájékoztat arról, hogy az átöltözés a hajón vagy a veszteglő intézetben történik. Az viszont bizonyos, hogy az olaszul *marinari*-nak nevezett matrózok nem részesülhettek a kedvezményből. Mivel öt nappal később ők is mindenképpen feloldást kaptak a vesztegzár alól, a tiltás legnagyobb valószínűséggel alacsonyabb szintűnek ítélt személyi higiénés állapotukból adódott.

Ugyanezen szabályzat XIII. fejezetének 35. szakasza az átöltözés helyeként a veszteglő intézetet jelöli meg, és csak abban az esetben engedélyezi az eljárást, ha a hajó nem *patente bruta*-val érkezett. Az egész folyamatot személyesen az intézet igazgatója vagy helyettese ellenőrzi.

Ezt a rendelkezést az 1769. évi szabályzat 85. szakasza a *porto sporco*-ra nézve úgy módosította, hogy az átöltözéssel „kizárólag a tiszta nyílt levéllel érkező hajók kapitányainak, tulajdonosainak, írnokainak és utazóinak lehetséges és kell öt napot elengedni a veszteglés idejéből”. Továbbá az idézett szakasz azt is elrendeli, hogy nevezett személyek, „amennyiben fertőzött vagy arra gyanús nyílt levéllel érkeztek, semmiképpen nem részesülnek ebben a kedvezményben”. Egy további szűkítés nem közegészségügyi, hanem biztonsági okok miatt történt, ugyanis „nevezett kedvezményt a kapitány, a tulajdonos, és az írnok együttesen és szabad nyílt levéllel sem élvezhetik, nehogy a hajó felügyeletét átengedjék az alsóbbrendű személyzetnek”.

Arról sajnos az 1755. és 1769. évi szabályzat sem tudósít, hogy mi történt a levetett holmikkal, illetve honnan került elő a „másik, szabadforgalmú ruházat”. Tekintettel arra, hogy a levetett öltözék fertőzőttségre gyanús volt, annak tisztítását olyan rövid idő alatt nem lehetett elvégezni, hogy addig a kedvezményezettek meztelenül várakoztak volna. Másfelől a hadi- és kereskedelmi tengerészet tiszti egyenruháinak esetében a cserét akár a tengerparti katonai raktárakból is végrehajthatták. Polgári öltözkénnél a tiszta ruhát esetleg a parton várakozó kereskedelmi partnerek vagy hozzátartozók hozhatták.

Fede netta-val vagy *tocca*-val érkező hajók, a nyílt levél többé-kevésbé aggályos tartalma miatt, illetve kiindulási kikötőjük különbözősége szerint, 7-től 40 napig terjedő vesztegzárat kötelesek letölteni.

Jelen fejezet első szakasza szerint „a hajókra kiszabott vesztegzár azon a napon kezdődik, amelyen befejeződött a ragályozódó áruk átrakodása a veszteglő intézetbe”.

A tapasztalati alapon alsó határként megállapított 7 nap ésszerűnek tekinthető, hiszen az úgymond ragályozódó áruban rejtőzködő fertőzött bolhák átugorhattak a hajó személyzetére és csípéseikkel a patkányokat is megfertőzhették. Ha ez bekövetkezett, a személyzeten 7 napon belül az általános tünetek mellett a bubók is megjelentek, ami azonnali szigorítást vont maga után. Következésképpen *fede netta* esetében a legrövidebb vesztegzár csak akkor bizonyult „hatásosnak”, ha a hajó veszélyes rakománya is eleve pestismentes volt. Különben a szabályzat semmilyen normatív támpontot nem adott arra nézve, hogy a 7 és 40 nap közötti időszámban a hatóság minek alapján hozta meg a döntését. Ilyen rendelkezés az 1769. évi szabályzatban sem található, ugyanis a számszerűen meghatározott fokozatok csak az 1770. évi Birodalmi Főszabályzat II. részének bevezető fejezetében, a II–III. §-ban jelentek meg. Itt a jogalkotás az eredeti *quarantana*-tól eltérően a 7-es alapérték többszöröseit, vagyis 21, 28, 42 napot társította az adott veszélyességi fokozatokhoz. Tehát így növekedett a Habsburg jogalkotásban a 40 napos *quarantana* több év-

százados értéke $6 \times 7 = 42$ napra. Ez a megoldás a nyilvántartások alapján lényegesen egyszerűsítette az időtartam követését, ugyanis az emelkedő számsorrend értékei (21, 28, 42) bármely napon indított vesztegzár esetében a következő hetekben is mindig ugyanarra a naptári napra estek (pl. kedd vagy csütörtök), amelyen a veszteglés elkezdődött.

Fertőzőses nyílt levéllel érkező hajóknak sohasem adható 40 napnál rövidebb vesztegzár, amely azonban tetszőlegesen hosszabbítható a *quarantana* alatt bekövetkezett események függvényében.

A Bevezetésben tárgyalt rovar-életteni sajátosságok miatt egyértelmű, hogy a fertőzött bolhák elpusztítására, amennyiben valóban jelen voltak a rakományban, csak a 40 napos időtartam nyújtott teljes biztosítékot. Különösen igaz ez az állítás, ha arra gondolunk, hogy a fenti időtartam a legrövidebb előszellőztetés esetén is eleve 15 nap után kezdődött. Másfelől a *quarantana* túlzott hosszabbítása, a teljesen indokolt félelem miatt, bevett gyakorlat volt súlyos fenyegetettség esetén. Ilyen hosszabbításra található egy közvetett utalás az 1769. évi szabályzat 121. szakasz 1. bekezdésében, a kereskedelmi lerakati díjak kapcsán. Ennek értelmében „azokra az árukra, amelyek a veszteglő intézetben csak hét napig, és azokra is, amelyek a teljes 40 napos, illetve a kétszer vagy háromszor 40 napos veszteglési ideig maradnak, különbségtétel nélkül, ugyanazon fenti lerakati díjat kell kivetni”.

Kereskedelmi szempontból a 120 napos vesztegzár gyakorlatilag a teljes határázár volt egyenértékű. Megemlíthető egyébként, hogy az udvari egészségügyi bizottság 1764. november 11-én tartott ülésén – a fentiekben már többször idézett jegyzőkönyv szerint – úgy tárgyalt a 84 napos vesztegzárról, mint a leghosszabb kiszabható időszakról, és az ülésen fel sem merült a hosszabbítás lehetősége. Természetesen a bizottság nem ügydöntő, hanem tanácsadó testület volt, tehát a véleményétől függetlenül a hatóságok akár 120 napot is elrendelhettek.

Árukra nézve a hajóhoz képest 5 vagy 10 nappal hosszabb *Quarantana* kötelező, ez azonban az időközben észlelt jelenségek miatt, jószerével tovább növelhető.

Sajnos ez a rövid szakasz nem ad életszerű tájékoztatást az eljárási események időbeli rendjéről. Így a fentiek szerint nem állapítható meg, hogy a hatóság elsődlegesen a hajóra vonatkozó vesztegzárát állapította meg, majd ehhez igazította az árukra vonatkozó rendelkezéseit, illetve mindez fordítva történt. Az említett áruk mindenképpen a veszélyes csoportba tartoztak, amelyek tisztítása, ha figyelmeztető jelek nem mutatkoztak, legalább $7+5=12$, illetve legfeljebb $40+10=50$ nap időtartamban történt. Hosszabbítás tekintetében mondattanilag az időközben észlelt jelenségek nem a hajóra, hanem a járványügyileg kezelt árukra vonatkoztak.

Vad- és más állatok a hajóval megegyező vesztegzár alá esnek.

A hatóság a hajóhoz hasonlóan az állatokat sem „tisztította”, így logikusnak tekinthető, hogy a hajóval megegyező veszteglési időt állapítottak meg. Következésképpen csak megfigyelés történt, mivel állatorvoslásról nincs rendelkezés a szabályzatokban. A láncra kötés, ketrecbe, illetve kalitkába zárás az állatokat attól óvta, nehogy szabadon tartva a ragályozódó árukkal érintkezve megfertőződjenek. Egyébként az intézeti alkalmazottak állattartása esetében is ugyanez a félelem érvényesült (ld. 13. fejezet, 11. bekezdés). Az elhullott állatokat nyilvánvalóan elföldelték, a betegeket pedig elpusztították.

A hajóra és az árukhoz kirendelt ellenőrökre az előbbivel, illetve az utóbbival azonos *Quarantena* kötelező.

Az úgynevezett szokásos ügymenetben egyszerű volt az ellenőrökre vonatkozó *quarantana* értelmezése. Ezekkel szemben a sajátos eseteket az 1769. évi szabályzat külön rendelkezésben szabályozta. „Feltéve, hogy egy veszteglő hajó a kiszabott idő előtt hagyná el a kikötőt, kirendelt ellenőre az intézetben köteles jelentkezni a hátralévő idő kitöltésére, következképpen a hajó köteles az ellenőr teljes bérét, naponként kettő 17 krajcárost számítva, megfizetni, annak megfelelően, mint a vesztegzár teljes idejét a hajón töltötte volna” (111. sz.). Ráadásul az idézett szakasz még az ellenőr szolgálat közben bekövetkezett halálozását is figyelembe vette. Ekkor a halál okától és a veszteglési időből eltelt napok számától függetlenül a fentiek szerint számított összeget a jogos örökösöknek kellett megfizetni.

Utások mellé kirendelt ellenőrökkel nem foglalkozott az 1755-ben kiadott rendelet. Ezt a hiányosságot az 1769. évi szabályzat 44. szakasza pótolta a hajó veszélyességi fokozatának megfelelő intézkedések között. „Amennyiben a hajót illető gyanús körülmények nagyon súlyosak volnának, minden utazó mellé egy-egy ellenőrt kell kirendelni. Ezzel szemben, ha a gyanú csekélyebb volna, elegendő egy ellenőrt adni két utazó mellé. Emlékeztetni kell azonban a közegészségügyi magisztrátust arra, hogy az intézetben sürgősen ne szaporítsa a zárlat alá vont személyek számát, másfelől viszont a gyanús utazók esetében kettőzze meg a gondosságát és az óvatosságát”.

Amennyiben a kapitány, egy utas, *marinero*, közegészségügyi ellenőr, vagy teherhordó a vesztegzár ideje alatt megbetegszik a hajón vagy a veszteglő intézetben, a közegészségügyi orvos lesz a kezelője. Ha a beteg másik orvost igényelne, kívánságát a veszteglő intézeti *prior*, vagy egy másik intézeti tisztviselő közvetítésével, a közegészségügyi magisztrátus elé kell terjeszteni. Utóbbi az eltelt időre, a beteg állapotára és körülményeire tekintettel, különösen pedig az igényelt orvos hűségének és szakmai jártasságának érett megfontolásával

hozza meg jóváhagyó vagy elutasító határozatát. Az ilyen módon bevont külső orvos azonban nemcsak a betegség tüneteiről és lefolyásáról, hanem az általa alkalmazott kezelésről és az előírt orvosságokról is naponta köteles írásban jelentést tenni a közegészségügyi magisztrátusnak.

Főszabály szerint betegség esetén a kezelést a magisztrátus szolgálatában álló közegészségügyi orvos végezte. Ez feltehetőleg csak Triesztben és Fiumében volt lehetséges, ugyanis a további elsődleges kikötőkben, amint azt az 1757. évi szabályzat is megállapította, Zenggben és Karlobagban nem állt külön közegészségügyi orvos alkalmazásban (Buccarint mint ötödik elsődleges kikötőt a szabályzat nem említette). Nevezett két városban a kezelést a városi orvos vagy sebész-mester végezte, a választott orvosra kötelező szabályok alapján.

Közegészségügyi szolgálatban álló orvos esetében a kezelés térítésmentes volt az intézet összes tisztviselője és alkalmazottja részére. Kizárólagos alapon ebből az következik, hogy az utasok és a hajó személyzete abban az esetben is köteles volt fizetni a kezelésért, ha nem kért választott orvost, bár ezt a szabályzatok *expressis verbis* sehol sem tartalmazták.

A betegségek természete szerint a pestis megjelenése állandó fenyegetésnek számított, azonban az 1769. évi szabályzat, egyébként nagyon szakszerűen, más lehetőségekre is gondolt. Így a 122. szakasz szerint, kifejezetten a hajón tartózkodók élelmezési helyzetére utalva, „egyes árucikkek megromlása, illetve megromlott ételek és italok fogyasztása miatt” halálesetek is bekövetkezhettek. A betegek kezelését a hajón is a közegészségügyi orvos végezte, majd a magisztrátus az újabb esetek elkerülése végett olyan megelőző intézkedéseket rendelt el, amelyek a legalkalmasabbak voltak arra, hogy „egyrészt a hajót minden rosszindulatú kigőzölgéstől megtisztítsák, másrészt távol tartsák és elfojtsák a veszélyes hatásokat és következményeket”. Csak ezen a helyen olvashatunk arról, hogy a hajón is alkalmaztak valamilyen tisztító eljárást, amely nem kifejezetten a pestis ellen irányult, ugyanis annak nem volt „kigőzölgése”, amely a miazmatikus fertőzéseket jellemezte.

Szabad orvosválasztás érdekében, ami a fentiek szerint elsősorban Triesztben, esetleg Fiumében fordulhatott elő, a vesztegzári betegeket külön engedélyeztetési eljárásra kötelezték. Ez minden tekintetben érthető a hatóság részéről, hiszen a folyamodvány kedvező elbírálása esetén egy külső személy léphetett az intézet területére, akiről megfelelő szakmai biztosítékokkal kellett rendelkezni. Az ügyben a magisztrátus, kétségtelenül saját orvosának véleménye alapján hozott döntést, de a „külső” orvostól naponként jelentést követelt, hogy a dolgok kedvezőtlen alakulása esetén azonnal közbeléphessen.

Körültekintő szabályozásra utal, hogy az 1769. évi rendelet 118. szakasza az orvoson kívül más egészségügyi szolgáltatókra is gondolt.

„Szülés levezetésénél, betegségek és más sürgősségek esetén, amennyiben a veszteglés alatt álló személyek azt kérik, hogy a megfelelő segítségnyújtáshoz bábák, szoptatók dajkák, orvosok, sebészmesterek és más szabad személyek hozzájuk bejárhassanak, a vonatkozó engedélyt a közegészségügyi magisztrátus köteles kiadni”. Fizetséget illetően „magától értetődően a felkért személyeket azok kötelesek megfizetni vagy díjazni, akik a fenti kedvezményekben részesültek”.

Jellemző az állam és az egyház szétválasztása előtti időszakra, hogy a világi hatóságok vallási (valójában egyház igazgatási) ügyekben is intézkedtek. Az 1769. évi szabályzat 123. bekezdése szerint „amennyiben a veszteglő személyek közül bárki is olyan súlyosan megbetegednék, hogy szüksége lesz a szentségek kiszolgáltatására, annak elővigyázatossági szabályait a közegészségügyi magisztrátus hatáskörébe utaljuk, amely azoknak megfelelően dönt a szükséges óvintézkedésekről”.

VI. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend a hajók, utasok és áruk zárlatának feloldása kapcsán

Először az utasok szabadulhatnak a vesztegzárból, ha szemlélésüket a közegészségügyi orvos a részére adott eligazítás szerint elvégezte.

Ezen a helyen, de a szabályzat más szakaszaiban sincs egyértelműen tisztázva, hogy az orvosra milyen szakmai szabályok kötelezőek a szemlélés kapcsán. Sőt, kifejezetten az orvosra vonatkozó 16. fejezet 10. szakasza is csak azt rögzíti, hogy „biztonságos rendszabályok alkalmazásával” (*mittels sicherer Regeln*) végzi a munkáját. Valójában az államigazgatás nem foglalt állást a tisztán szakmai kérdésekben, de elsődlegesen azt hangsúlyozta, hogy az orvos szakmai szabadsága a különböző járványügyi tantertelekből jogszabályba foglalt „instrukciók” határáig terjed.

Az orvos ténykedése kapcsán a szabályzat minden helyen a szemlélés (*Besichtigung*) megnevezést használja, ami egyértelműen nem a XIX. századtól számított modern orvosi iskolák testi érintéssel járó fizikális vizsgálatát jelenti. Ez különben a XVIII. századi, de a középkori orvoslásra sem volt jellemző, ugyanis a betegekkel való testi foglalkozás a szakmát mesteremberi szinten gyakorló sebészekre, szülésmesterekre, fürdősökre, bábákra és ápolókra tartozott. Egyébként a félelmetes bubo-pestis legjellegzetesebb tünetei (hónalji és lágyéki duzzadt nyirokcsomók), illetve más ragályos betegségek bőrtünetei szemléléssel is megállapíthatók voltak. Az orvos számára a bubo-pestis elleni személyes védelmet a betegről a „ragályt” terjesztő bolha ugrótávolságán (vízszintesen kb. 30 cm) kívüli tartózkodás jelentette.

Az 1755. évi szabályzat természetesnek tekintette, hogy az utasok türelmetlenül várták a veszteglés végét, következésképpen az első lehet-

séges napon távoztak az intézetből. Ezzel szemben azonban igen rövid időn belül újabb megfontolások merültek fel. Ezért fogalmazott úgy az 1769. évi szabályzat, hogy az utasok feloldása a vesztegzár alól nemcsak lehetőséget, hanem kötelezettséget is jelent az intézet elhagyására. Előfordult ugyanis, hogy egyes utasok, ha egyben a beszállított áruk tulajdonosai is voltak, az intézetben maradván akarták ellenőrizni készleteik gondos kezelését. Így érthető a 105. szakasz rendelkezése, miszerint „amikor az utazók kitöltötték a vesztegzár idejét (súlyos betegség kivételével), semmilyen szín alatt nem maradhatnak az intézetben, és akkor is távozni kötelesek, ha az áruik még ott várnának az elszállításra”. Utasok különben a hajón is tartózkodhattak, azonban ezzel a lehetőséggel a szabályzat következő szakasza foglalkozott.

A hajó zárlatának feloldása előtt az odahelyezett *guardiano*-k jelentést tesznek a személyzet jó egészségi állapotáról és arról, hogy ott semmilyen ragályozódó áruféleség nem maradt hátra. Ezután a hajót két másik, külön evégből kirendelt *guardiano* is átvizsgálja, és ha semmi gyanúsat nem észleltek, végezetül az orvos szemlézi a hajó személyzetét a szokásos óvintézkedések mellett, és ha nincs ellenvéleménye, mind a hajó, mind a személyzet feloldható a zárlat alól.

Áruk tekintetében először az oda kirendelt ellenőröket kell kikérdezni.

Ezt követően az orvos a *fachino*-kat szemlézi, a *prior* pedig az egyeztetés érdekében átszámolja a bejelentett, és az intézetbe szállított árukat. Amikor ez megtörtént, és nincs minőségi, illetve mennyiségi különbség a tényleges és a bejelentett árukészlet között, továbbá az orvosnak és a *fachino*-knak sincs mit jelenteniük, az utóbbiak és az áruk is feloldhatók a zárlat alól.

Az egymással szorosan összefüggő három szakasz a vesztegzár feloldásának egyben az engedélyezési eljárását is leírja, megelőlegezve a közegészségügyi hivatal VIII. fejezettől kezdődő szervezeti-működési szabályzatának ismertetését. Az első bekezdés a hajón tartózkodó személyekkel és a hajóval foglalkozik, a második a hajón maradt áruk mellé telepített ellenőr jelentése alapján magával a rakománnyal. Szerkesztési okokból a harmadik bekezdés nem érinti a veszteglő intézeti utasokat, ugyanis az első szakasz kimondatlanul ugyan, de rájuk vonatkozott. Arra nincs semmilyen magyarázat, hogy az ellenőrök ez úttal miért nem szerepeltek a rakodómunkások mellett.

Jóllehet a fenti három szakasz sem tekinthető rövidnek, az 1769. évi szabályzat 56. szakasza (nyilvánvalóan az időközben felmerült eljárási részletek tisztázási igényére válaszul) lényegesen részletesebb leírást ad a teendőkről. Ennek értelmében az eljárás nem általában a „hajó zárlatának feloldása előtt” kezdődik, hanem részletesen meghatározott rend szerint zajlik. „A hajó és az áruk veszteglési idejének végét az illetékes ellenőr hozza a *prior* tudomására, a rákövetkező napon a zárlat feloldása érdekében. A jelentést a *prior* átadja a közegészségügyi kancelláriának,

saját egyértelmű, világos beszámolójával együtt az időközi eseményekről és a veszteglés körülményeiről. Ez után rendeli ki a kancellária a közegészségügyi orvost a hajószemélyzet és a hajóra telepített ellenőr, másfelől az intézeti ellenőrök és rakodómunkások, illetve az ott elhelyezett utazók szemlélésére. Miután a szemlélés gyanús jelek észlelése nélkül zárult, a *prior* két ellenőrt küld a hajóra, másik kettőt pedig az intézeti árukhöz, hogy bizonyosságot szerezzen a nevezett helyekre kirendelt ellenőrök jelentéseinek valóságosságáról. Jelentésüket az orvosi szemle eredményével egyesítve a *prior* átküldi a kancelláriának. A kancellária ezt követően ad azonnal végrehajtandó utasítást a hajó, a személyzet, az árucikkek, az utasok, az ellenőrök és a rakodómunkások zárlatának feloldására”.

Új elemként jelenik meg az 1769. évi szabályzatban az orvosi vizsgálat kötelező díjazása (57. sz.), miszerint „minden szemlélés után a kapitány és az utazók kettő-kettő 17 krajcárossal ismerik el a közegészségügy orvos munkáját”. A szemlélés egyébként az orvos hivatali kötelessége okán, és fizetése ellenében, bizonyosan térítésmentes volt a hajóra telepített ellenőrök, a matrózok, a veszteglő intézet ellenőrei és a rakodómunkások tekintetében. Orvosi díjként egyébként a 34 krajcár csaknem pontosan megfelelt a Habsburg Birodalomban is széles körben ismert, és zsinórmértéknek tekintett, 1725. évi porosz Orvosi Rendtartás mellékletének 32. sz. rendeletében foglalt orvosi díjtáblázatnak. Ennek értelmében „minden egyes vizitért, recept felírása nélkül, közönséges betegségekben” a díjtétel 6 porosz garas volt, ami 36 krajcárnak felelt meg.

Miután az orvos nem észlelt gyanús jeleket, és erről megírta a jelentését, következett a hajó ellenőrzése, amely csak abban az esetben szabaddult a zárlat alól, ha a saját ragályozódó felszerelésén kívül más veszélyes anyag a legrejtettebb zugában sem maradt hátra. Erről két új ellenőr szerzett bizonyosságot a zárlat feloldása előtt.

A veszteglő intézeti árukat független ellenőrök nem szemlélzték, és amennyiben a leadott jelentések nem adtak okot aggodalomra, az igazgató személyesen ellenőrizte az áruk mennyiségi és minőségi állapotának változatlanosságát. Erről a kötelezettségéről nem ír a szabályzat 13. fejezete, de a 22. szakasza elrendeli, hogy az áruk felvételekor, azok mennyiségi és minőségi állapotáról, az igazgató köteles hárompéldányos jegyzéket készíttetni. Egyértelmű, hogy ez a jegyzék képezte a vesztegzár vége előtt az összevetés alapját. Valamennyi ellenőrzés végeztével az igazgató a vesztegzár feloldását kezdeményező levelet küldött a kancelláriának, amelyhez mellékleteként csatolta a fentiekben említett jelentéseket.

A zárlat feloldása azonban mind az utasok és a hajó, mind az áruk tekintetében csakis a közegészségügyi kancellária végrehajtási utasítása alapján történhet,

amint az egyértelműen kitűnik az intézeti *prior* és a többi közegészségügyi tisztviselő részére adott alábbi eligazításból.

Az eljárási cselekmények leírásán kívül a hivatali ügyrendet nem tartalmazta az 1755. évi szabályzat, ezért volt szükség az egyébként igen rövid VI. fejezetet záró fenti szakasz beiktatására. Ennek alapján nyilvánvaló, hogy a zárlatot feloldó határozat a kancelláriától érkezett, azonban a kancellár egyes esetekben csak közvetítette a magisztrátus testületi ülésén hozott döntéseket, ellenben az ügynevezett rutinszerű ügyekben önálló jogköre volt a határozatok kiadására.

VII. fejezet

Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárások hajótörés esetén, illetve a hajó, az áruk, és személyek mentése és tisztítása tekintetében

Ebben a fejezetben található a legtöbb átfedés egyfelől a kereskedelmi és nemzetközi tengerjog, illetve másfelől a közegészségügyi államigazgatási jog között. Ezeket azonban a szabályzat csak érintőlegesen említi, ráadásul járványügyileg csak a nyugalmi helyzetre vonatkozó teendőket tárgyalja és figyelmen kívül hagyja az ügynevezett veszélyes időszakokat. Utóbbiak idején, elsősorban a pestisjárvány kitörésének közvetlen veszélye miatt, a polgári és katonai hatóságok egymással szorosan együttműködve az egész tengeremelléki tartományban általános védelmi készültséget rendeltek el. A teljes partszakaszon járványügyi záróvonalakat (kordonok) húztak és a kikötőket is a legnagyobb szigorral ellenőrizték. Hadikikötőkben természetes volt a katonaság jelenléte, de a horvát tengeremellék jelentős részén is elkerülhetetlen volt, ugyanis ez a terület közigazgatásilag a Károlyvárosi katonai körzethez tartozott. A hadsereg részesedésének nagyságrendjéről a részletek mellőzésével elegendő annyit megjegyezni, hogy az egyenlő hosszúságú járványügyi szakaszokra felosztott tengerparti kordon őrhelyeinek felállításáért a katonaság 1/3 részben volt felelős (30 katonai állomás, 59 polgárral szemben).

Amikor egy hajó, érkezzék akár gyanús vagy valóban fertőzött helyről, vagy egy másik fertőzött, illetve gyanús hajóval érintkezett volna, és egy kitörő vihar nyilvánvaló veszélye elől menekülve engedélyt kér arra, hogy betérhessen a *porto*-ba, inkább engedni kell a kérésének, nehogy ellenkező esetben a sürgős szükségétől szorongatva titokban vagy erőszakosan kirakodják, és ennek legszomorúbb következményeivel kelljen foglalkozni. Ilyen esetekben a közegészségügyi magisztrátus nyújtson inkább gyors segítséget mind a hajónak, mind a személyzetének, természetesen a kellő óvintézkedések betartásával. Következésképpen a szükséges élelmiszereket és italokat olyan lakatlan külső helyszínre kell vinni, amely mentes a ragályozódásra fogékony anyagoktól, majd azokat a hajó személyzete onnan fogja elszállítani, de az is megoldható, hogy a

csomagokat egy tiszta helyről átalvetik a segélykérők *batello*-jába, vagy *chaloupe*-jába.³⁵⁵ Nevezett élelmiszerek és italok egy csupasz vízi alkalmatossággal is átküldhetők, emberek, vitorlák, kötélzet vagy más, ragályt felvevő dolgok nélkül. Magát a járművet az esemény után kétszer is víz alá kell meríteni, és legalább három napon át elárasztva tartani, hogy azoktól a legapróbb ragályos részecskéktől is megszabaduljon, amelyek mégis rátapadhattak volna. Egyébként, maga a hajó, amíg a vihar vagy annak kockázata fennáll, szalmából font, vagy alaposan kátrányozott kötelekkel a parthoz kötve maradhat.

A fenti száraz és hivatali nyelvezettel szemben az 1764. évi szabályzat 40. szakasza inkább együtt érző és személyesebb hangvétellel kezdődik, ami egyébként nem ritkaság a korabeli rendeletekben. „Az emberiség szellemében megfontolandó, hogy a szélvihar hatalmába került bárkák, ha segítségért könyörögnek, menedéket kapjanak, nehogy titokban vagy erőszakosan érjenek partot, amire kétségbeesett helyzetükben gondolnának, vagy így is cselekednének. Az örök nem tehetik meg, hogy szembe-szegüljenek ezeknek a bárkáknak a befogadásával...”.

Németül a veszélyforrás általában vihar (*Sturm*) névvel szerepel, szemben az olasz *borasca*-val, amelyet magyarul villámlással és égzengéssel járó szélviharként lehetne szemléletesen visszaadni. A szabályzat a mindenképpen bekövetkező két rossz változatból a kisebbet engedélyezi, így a hajó betérhet a vihartól védett kikötőbe. Rögzítése azonban a szakasz végén elhelyezett rendelkezés szerint nem a rakparton, hanem egy ezen kívüli partszakaszon történik, ami teljesen egyértelmű a német part (*Ufer*) és az olasz *legato in terra* (szárazföldre kikötve) megjelölés alapján. A kikötéshez használható kátrányozott kötel mellett a „szalmából font” német fordítás (*von Stroh geflochten*) kifejezetten megtévesztő, mivel a kalászos növények (leginkább búza vagy zab) szárából álló szalmát, mint csomagoló anyagot ragályozódónak tartották, ráadásul ebből erős kötelet sem lehetett fonni. Ezzel szemben olaszul a *cavi di sparto* minden kétség nélkül eszpartófüből font kötelet jelent. Ez a fűfajta Afrikában, de Európa déli részén is honos növény, és szálas alapanyagként kötelek fonására is használhatták, de a kenderrel ellentétben az így készített köteleket nem sorolták a ragályozódó anyagok közé.

Rendkívüli kikötés mellett a másik engedmény az élelmiszerek és más készletek frissítése volt. Ezek általános megnevezésével szemben az 1764. évi szabályzat 41. szakaszából megtudhatjuk, hogy ilyen igény akkor lépett fel, ha a hajó „hiányt szenvedne vízből, borból és kenyérből, majd azt kérné, hogy készleteit feltölthesse ezekből a mindennapi szükségleteket szolgáló élelmezési anyagokból”.

Háromféle biztonságos módszer leírása állítható össze a készletek átvételéhez a kissé bonyolult szerkesztés alapján. Teljes biztonságot

³⁵⁵ *Chaluppe* (francia) mai helyesírással *chalupe*, dereglye vagy naszád.

adott, ha kirakták az anyagokat a kikötő használaton kívüli partrészére, ahol a hajó később odaérkező matrózai azokat felvehették. Egy másik megoldás szerint az átadás és átvétel egyidejűleg történt, de biztonságos távolságból, a csomagok átdobásával, tehát mindenféle érintkezés nélkül. Ez utóbbi esetben a segélykérők csónakja a parthoz igen közel helyezkedett el, és kézzel elkapták az átdobott anyagokat. Ilyesmiben a hajósok és a kikötői emberek egyébként is gyakorlottak voltak, hiszen a rendes kikötéseknél is így dobták és kapták el a hajó köteleit. Csónak mellett a nagyobb méretű naszád (franciául *chalouppe*), mint a segélykérők kísérehajójának említése arra utal, hogy nem csak a kisebb teherhajók szorulhattak segítségre. A harmadik megoldásnál feltehetőleg nagyobb mennyiségű anyag átvétele történt, azonban ez esetben az egyébként csupasz csónak közvetlenül érintkezett a gyanús vagy fertőzött hajó legénységével. Ez indokolta a csónak csáklyákkal vagy más eszközökkel végzett víz alá merítését és három napos elárasztását.

Ilyen eseménynél, és a jelen fejezet további rendelkezési kapcsán a közegészségügyi óvintézkedések és a kirendelt *guardiano*-k száma is megkettőzendő. Utóbbiak az eseményekhez és körülményekhez szabott fizetség ellenében éjjel-nappal őrseget állnak a közegészségügyi magisztrátus által kinevezett tisztviselő, vagy más személy felügyelete alatt.

Az első mondatban az „ilyen esemény” leírása kapcsán egyértelmű, hogy az előző szakasz az elsődleges kikötőkre vonatkozik a vihar elől menekülő hajó kikötői befogadását és felügyeletét illetően. Ott működik magisztrátus, amely azonnal intézkedhet a gyors segítségnyújtásról. Ezzel szemben a „további intézkedések” még három lehetőséget takarnak, nevezetesen a másodlagos és holt kikötőket, továbbá kikötők közötti partszakaszokat.

Mindezek figyelembe vételével többszörös értelmezési zavar forrásává válik, hogy a német fordítás nincs tekintettel a *guardia* és a *guardiano*, vagyis az őrsem és az ellenőr közötti különbségre. Ráadásul jelen esetben az 1757. évi szabályzat a *guardie d'osservazione* (megfigyelő őrök) nevet használja, amely a fordításban *guardiano*-ként jelenik meg olyan tipográfiai jelzéssel, mintha idegen szóként változatlan átvétel volna az olasz szövegből.

Guardiano-k, vagyis közegészségügyi ellenőrök csak az elsődleges kikötőkben álltak szolgálatban. Jövedelmeket illetően az 1769. évi szabályzat 121. szakasza egyértelműen nyilatkozik, amennyiben megerősítette „a *prior*-nak és helyettesének, a vesztegzári időt töltő, és szabadon közlekedő ellenőröknek, illetve rakodómunkásoknak megállapított és odaítélt fizetésekét és más javadalmazásokat”. Rendkívüli esetekben a fentiek szerint egyértelmű, hogy változó összegű külön fizetség ellenében dolgoztak.

Magisztrátus nélküli másodlagos kikötőkben a hatóságot a közegészségügyi megbízott (*deputato di sanità*), és egy hivatalsegéd képviselte. Örök (*guardie*, tehát nem *guardiani*) kirendelésére esetileg, vagy a hatóságilag megállapított veszélyes időszakokban került sor, és nemcsak a kikötőkben, hanem végig a tengerparton, ha pestisjárvány ütötte fel a fejét az ausztriai tenger melléki –, illetve a dalmát – kikötőkben, vagy azokkal határos szárazföldi tartományokban. Az 1764. évi rendelet 30. szakasza szerint „veszélyes időszakban az adott tartomány vidéki lakossága látja el a tengerpart őrzését és védelmét. Kikötésre alkalmas partszakaszon vagy olyan helyeken, ahonnan a part teljes hosszában uralható, az örök időszaki leváltásos rendszerben, külön telepített állomásokra lesznek szétosztva”. Fizetséget illetően a 35. szakasz szerint „a feladatok ellátása minden díjazás vagy kedvezmény nélkül történik, azonban az illetékes hatóság vagy eljáróság tűzifából minden állomás részére napi ellátmányt juttat, különösen a téli időszakban”. Mindezek alapján az elsődleges kikötők ellenőrein kívül minden további őrség ingyenesen tartozott szolgálatot adni.

Amennyiben a hajó teljesen használhatatlanná vált, és a kapitány a személyzetel együtt helyben másik hajót igényelne, a magisztrátus köteles azt előteremteni (előzetes üzleti egyezkedés után, és az előző fejezetben elrendelt óvintézkedések szerint átvett ellenérték fejében), mind az emberek, mind a szállítmány megmentése érdekében. Feltéve, hogy a kapitány nem akar, vagy nem képes másik hajót igénybe venni, azt is kérheti, hogy partra szállhasson az elkerülhetetlen hajótörés veszélye miatt. Kérése szélsőséges szükséghelyzetben egy egészen távoli partszakaszon saját magát és további személyeket illetően is teljesíthető. Mindazonáltal az ilyen hely körül dupla *cordon*-t kell húzni, és minden eshetőségre tekintettel még ez is megkettőzhető. Ilyen védvonallal körülvéve őrzi a helybéli lakosság éjjel-nappal a partra szállt embereket mindaddig, amíg azt a közegészségügyi magisztrátus szükségesnek tartja. Mielőtt felvételre kerülnek a veszteglő intézetbe, kötelesek levetni a ruházatukat, újat felvenni, és a régít azonnali elégetésre átadni, ha fertőzött helyről érkeztek, vagy útjuk során fertőzött hajóval érintkeztek volna.

Két katasztrófa helyzet összevont tárgyalásából kitűnően az első esetben a hajó ugyan teljesen használhatatlanná vált, de nemcsak a személyzet és az utasok maradtak épségben, hanem a szállítmányt vagy annak egy részét is átrakodhatták. A második esetben a hajó és a szállítmány is odaveszett, de legalább az emberek megmenekültek.

Az első esetről, miután az átrakodás nyilvánvalóan nem vihar közben a nyílt tengeren történt, azt írja az 1764. évi szabályzat 40. szakasza, hogy „ilyen esetekben puskalövésnyi távolságból őrség vigyáz rájuk éjjel-nappal”. Lőfegyvereket illetően a puskalövés rövidebb magyarázatot igényel az 1700-as évek európai hadseregeiben rendszeresített elöltöltő

kovás puskák leírásának segítségével. Ezek 100–150 cm-es hosszúságú csöve még huzagolás nélkül készült, belső átmérőjük 16,5–20 mm volt és lőtávolságuk mintegy 200–300 lépésnek felelt meg. Célzott lövésre gyakorlatilag alkalmatlanok voltak, de a lövésnek legalább a hangja mindenkit figyelmeztetett a jogellenes cselekményre.

Viharkárok esetén az új hajó beszerzése szélsőséges esetnek számított. Helyette jellemzően olyan javításra volt szükség, amely külső segítséggel járult hozzá az értékmentéshez, természetesen a járványügyi szabályok egyidejű betartatása mellett. Az 1764. évi szabályzat 42. szakasza szerint „ha valamely tiltott vagy kizárt bárka hajótörés által fenyegetvén, vagy a hajótest sérülése miatt segélyként révkalauzt, horgonykötelet vagy kötélvontatást, illetve más egyebet igényelne, a közegészségügyi megbízott gondja legyen, hogy a veszélybe került bárkáról való gondoskodást összevesse a vonatkozó előírásokkal”. A folytatásban arról is értesülünk, hogy amennyiben „vita keletkeznék a megbízott, illetve a segélykérők között a munkadíjakról és a további juttatásokról, az illetékes magisztrátusok vagy elöljárók hozzák meg a döntést az arányosságnak megfelelően”.

Vételár kifizetése kapcsán a szabályzat téved, arra utalván, hogy az ellenérték átvételéről az előző fejezetben bármit is elrendelt volna (*unter im vorhergehenden Capitel angeordneten Vorsichtigkeiten empfangenen Werth*). Ez egyszerű fordítási hiba, ugyanis az 1757. évi szabályzat olasz szövegében csupán az olvasható, hogy „a megfelelő vételár ellenében és az előző fejezetben foglalt óvintézkedések mellett”. Másfelől a szabályzat valóban rendelkezett a pénzzel kapcsolatos óvintézkedésekről, de nem a hivatkozott helyen, hanem a kevésbé veszélyes helyzeteket illetően a 13. fejezet 36. szakaszában a veszteglő intézetbe szállított élelmiszerek vásárlásánál. A hajótöréses esetekre vonatkoztatva azonban pontosabb leírás olvasható az 1764. évi szabályzat 41. szakaszában. „A part-ra egy tengervízzel teli edényt kell kihelyezni, és ebbe szórja bele a hajótulajdonos a pénzérméket, majd azokat onnan kétórás áztatás után a hivatalsegéd fogja kiemelni, mivel így tisztultak meg minden lehetséges ragályozódó anyag bevonatától”.

Általános járványügyi tantételként a pénzről a legrészletesebb állásfoglalást az udvari egészségügyi bizottság statútuma (1731. október 3.) tartalmazta, amely egy uralkodói rendelet részeként 1738. május 10-én jelent meg. Ennek III. fejezet, 9. szakasza szerint (A vesztegzár és a tisztítás rendje, személyek, a veszteglő intézetbe felvett áruk valamint irományok tekintetében) „a szilárd tárgyak érintése között a pénz a legveszélyesebb, mivel sokféle kézben fordul meg és a fertőződésnek kitéve felveszi az izzadságot, következőképpen a sajnálatos járványt a legkönnyebben és észrevétlenül közvetítheti. Ezért tisztítás céljából sós vagy szappanos vízzel kell lemosni”.

Teljes katasztrófa esetén a kaptány azt kérte a hatóságtól, hogy gyanús vagy valóban fertőzött helyről érkező hajóját és rakományát sorsára hagyva partra szállhasson a személyzetével és az utasokkal együtt. Ilyen engedélyt csak a kikötőtől távoli partszakaszra lehetett adni. Az így menekült embereket a helyi lakosságból kiállított járványügyi védvonal (*cordon*) létesítésével zárták körbe. Hangsúlyozni kell azonban, hogy szükség esetén még a kordon megkettőzése is általános járványveszélyen kívüli időszakban történt. Általános veszélyhelyzetben a szabályok lényeges szigorúbbak voltak. Az 1764. évi szabályzat 42. szakasza szerint „sürgős szükség esetén, ha a személyzet arra kényszerül, hogy a teherhajót sorsára hagyja, és a partra meneküljön, megfelelő távolságban, tűzfegyverrel ellátott őrök veszik körül őket, mindenféle személyes érintkezés nélkül, és a közegészségügyi megbízott gyors jelentést továbbít a legközelebbi elsődleges kikötőnek, hogy megszerezze a szükséges utasításokat”. Sőt, minősített esetben az 56. szakasz szerint, „a helyi emberekből álló őrseget katonákkal kell megerősíteni”.

Partra vetett emberek átöltöztetése és új ruhával való ellátása minden eljárási részlet nélküli „nagyvonalú” közlés a rendeletben. Ráadásul ezek az emberek az esőtől és a tengervíztől bőrig ázva a szabad ég alatt teljesen meztelenre vetkőztek volna, majd valamilyen odaszállított tiszta ruhát vettek fel, a régit pedig átadták, hogy azokat a hatóság elégesse. Közvetett módon csak az 1757. évi rendelet azonos szakaszából állapítható meg, hogy ezen a helyen jelentős rövidítés történt a szövegben, ugyanis a leírt eseménysorozatra csak Trieszt vagy Fiume közelében került sor. A teljes szöveg szerint „veszteglő intézet hiányában nem lehetséges a személyzet befogadása, ha fertőzött helyről jöttek volna, vagy fertőzött teherhajóval léptek volna kapcsolatba”. Következésképpen „az érintett személyek kötelesek lesznek a helyiektől egy olyan bárkát vásárolni vagy bérelni, amelyen megfelelő kíséret által biztosítva áthajózhatnak a fiumei vagy trieszti veszteglő intézetbe, vagy más intézetekbe, a többé vagy kevésbé súlyos előzményeknek megfelelően”. A más intézetek megnevezése egyébként egyértelműen a tengerészeti közegészségügytől függetlenül felállított ideiglenes járványkórházakra utalt.

Ha a hajó személyzete egyáltalán nem képes fizetni a mentésért és az ellátásért, a költségeket a közegészségügyi pénztár viseli, majd visszatérítési igényét szabályos szolgálati úton az intendatúrához fogja bejelenteni. Ha egy hajó kalózik elől menekülve kér oltalmat és menedéket, az már nemcsak közegészségi ügynek tekintendő, hanem egyidejűleg a *governo* is érintetté válik, így a közegészségügyi magisztrátus az engedélyezés vagy elutasítás tekintetében az intendatúra parancsaira köteles hagyatkozni, azonban azok teljesítése közben a szükséges közegészségügyi óvintézkedéseket mindenkor szem előtt kell tartania.

A hatóság nem tehette meg, hogy vészhelyzetben a károsultak fizetésképtelensége miatt nem tesz eleget a tengeri mentéssel kapcsolatos kötelezettségeinek, ami egyáltalán nem jelenti azt, hogy a közpénzből fedezett költségeket utólag nem lehetett volna az érintettekre ráterhelni. Ez azonban nem a közegészségügyi hatóság illetékességébe tartozott (egyres ügyekben a többi között nemzetközi eljárás is indulhatott), ezért kellett az ügyet az intendatúrához áthelyezni. A szabályos szolgálati út betartása arra utal, hogy Trieszt és Fiume mellett Karlobag magisztrátusa Zengg alárendeltségébe tartozott, tehát nem állt közvetlen kapcsolatban a trieszti intendatúrával.

Elvileg a kalózok elől menekülő hajó esetében a közegészségügy nem lett volna illetékes, azonban ez a mondat is arra utal, hogy a tengeri hajóforgalommal kapcsolatban az első hatóság, amellyel a hajó találkozott, megkerülhetetlenül a közegészségügy volt. A *governo*, fordítás nélküli átvétel az 1757. évi szabályzatból. Első jelentésében az állam végrehajtó hatalmának vezető testülete, vagyis kormánya, de jelenthet alsóbb szintű, és nem államügyekkel foglalkozó helyi irányítást is. Így a változatlanul átvett olasz szó homályban hagyta, hogy az ügy melyik központi államigazgatási szerv hatáskörébe tartozott.

Időnként előfordulhat, hogy egy fertőzésre gyanús, vagy fertőzött hajó, teljesen nyilvánvaló veszélytől szorongatva, előbb teszi partra az embereket, mintsem hogy a közegészségügyi magisztrátus intézkedhetett volna. Ilyen esetekben a magisztrátus a körülmények által megkövetelt módon rendelkezik az emberek elhelyezéséről, és a vesztégzár időtartamáról. Elsődlegesen azonban a fentiek szerint a helybéli lakosság által kiállított kétszeres vagy többszörös *cordon*-nal folyamatos őrzést kell biztosítani. A vesztéglési idő elteltével kerül sor a hajó kényszerű elhagyásának kivizsgálására, az események és a körülmények alapján, de az életükkel játszanak azok, akik titokban partra szálltak, akik pedig ellenszegülnek a közegészségügyi magisztrátus rendelkezéseinek, a legsúlyosabb büntetést fogják elszenvedni. A kordon fenntartásának ideje alatt a magisztrátus napi rendszerességgel köteles a legújabb híreket beszerezni a helyzet mindenkori alakulásáról.

Az első mondatból egyértelmű, hogy *patente libera* vagy *netta* esetében a vészhelyzetbe került hajót sorsára hagyó embereket nem sújtották büntető rendelkezések. Ez másképpen nem történhetett, csakis úgy, hogy a menekülő kapitány vagy a tulajdonos, ha semmi mást nem, de legalább a nyílt levelet mindenképpen magánál tartotta. Fertőzésre gyanús, vagy fertőzött hajókat elhagyó emberek cselekménye jogellenesnek minősült, ha az a magisztrátus előzetes intézkedése előtt történt. Különösen súlyos elbírálás alá esett a titkolt menekülés, amely az elkövetők elfogása után halálbüntetést is vonhatott maga után. A magisztrátus előzetes intézkedése nem engedélyezési eljárást jelentett, hanem a hajó szűkséghelyzetéről

értesülvén, a parton előkészítették a menekülők fogadását, akik csak olyan területre léphettek, amelyet a hatóság „kétszeres vagy többszörös” kordonnal vett körül. Innen szállították el az embereket a területileg illetékes veszteglő intézetbe. Az a megjegyzés, miszerint „veszteglési idő elteltével kerül sor a hajó kényszerű elhagyásának kivizsgálására”, arra utal, hogy a tényállás tisztázása csak a zárlat feloldása után kezdődött. A közegészségügyi hatóság ebben is illetékes volt a bővebb leírást tartalmazó 1757. évi szabályzat megfelelő szakasza alapján. „A magisztrátus törekedjék kivizsgálni a hajó elhagyásának okait és körülményeit, ugyanis halálbüntetésig terjedő ítélet lehetőségével fogják perbe azokat a bűnösöket, akik a hajót titokban hagyták el, és azok sem kevésbé súlyos büntetésben részesülnek, akik vétenek a magisztrátus intézkedései és parancsai ellen.” A mondat második fele arra utal, hogy a tényállás tisztázása után az ügyeket átadták a területileg illetékes bíróságoknak.

Az 1764. évi szabályzat 63. szakasza szerint Trieszt, Fiume, Zengg és Buccari magisztrátusa nemcsak polgári személyek ellen folytathatott eljárását. „Törvénysértő katonai személyek ügyében a közegészségügyi magisztrátusok illetékesek nemcsak az elkövetők letartóztatásában, amelyben teljes támogatást élveznek a katonai bíróságok részéről, hanem a tényállás rögzítésében is. Csak ezt követően kerülnek kiadatásra az elkövetők a legközelebbi ezrednek az eljárásilag szabályos per lefolytatása és a büntetés kiszabása érdekében.”

Hasonló kordont kell minden terület köré húzni, ahol bárki is fertőzésre gyanús, vagy fertőzött hajóról a partra lépett. Ezt követően a közegészségügyi magisztrátus intézkedik az élelmiszerek és más szükségletek helyszínre szállításáról. Szabad döntésén múlik egyes különös esetekben, hogy érett megfontolással, valamelyest enyhítsen az óvintézkedések előírt szigorúságán.

A fenti szakaszban a „hasonló” szó értelmezhetetlen a szabályzat szövege alapján, ugyanis a hasonlítási alaphoz képest nincs semmilyen új körülmény megnevezve. Értelmessé válik azonban a mondat, ha kiegészítjük az 1757. évi szabályzat csonkítás nélküli szövegével. „Ha a partraszállás katonailag igazgatott területen történt, azonban az illetékes parancsnok nincs abban a helyzetben, hogy azonnal intézkedjék a közegészség szempontjából ilyen lényeges és fontos ügyben, mivel az adott hely lakatlan tengerpart vagy távol esik a parancsnokság székhelyétől, a magisztrátus köteles minden szükséges óvintézkedést megtenni”. Ezt követően a magisztrátus természetesen felveszi a kapcsolatot a legközelebbi katonai egység parancsnokával, azonban a feladat átadásáig folyamatosan feladata lesz, hogy „olyan intézkedéseket hozzon a fenti személyekről, amelyek lehetővé teszik, hogy élelmiszerekhez jussanak és elviselhető életkörülmények közé kerüljenek”.

A teljesen használhatatlanná vált és sorsára hagyott hajótestet, ha fertőzött, vagy fertőzésre gyanús helyről érkezett, a tengerbe kell süllyeszteni. Ezt megelőzően azonban a személyzet szerelje le a vitorlákat, köteleket, és más ragályozódó anyagokat, ezeket ugyanis gondosan el kell égetni. Azonos eljárás követendő a személyzet nélkül, vagy akár személyzettel, de nyílt levél nélkül partra sodródott hajókkal, továbbá azokkal is, amelyek fertőzött vagy gyanús helyről érkeztek, illetve kiindulási kikötőjük teljes bizonyossággal nem azonosítható. Ha bizonyossá válik, hogy a sorsára hagyott hajó nem fertőzött, vagy nem gyanús helyről érkezett, a megkövetelt ellenőri létszámon túl kellő számban *marinari*-t kell kirendelni, hogy a hajót közlekedésre képes állapotba hozzák. Ezt követően a közegészségügyi magisztrátus saját belátása szerint határozza meg a *quarantena* időtartamát, tekintettel a hajó elhagyásának körülményeire, kiindulási kikötőjére és rakományának természetére. Egyébként minden ilyen esetben, a hajó és a rakomány honosságát, visszaszolgáltatását és értékbecslését illetően a hatályos tengerjogi szabályozás irányadó, természetesen a keletkezett bér- és dologi költségek levonása mellett.

A szakasz első fele a használhatatlanná vált és sorsukra hagyott hajókat két csoportba sorolja, nyomatékosan hangsúlyozva, hogy a rendelkezés csak a hajótestre (*Schiffs-Cörper*) vonatkozik. Egyik a nyílt tengeren hanykodik, és fertőzött, vagy fertőzésre gyanús helyről érkezett, a másik a partra sodródott, de nincs nyílt levele, tehát nem azonosítható. Közegészségügyi szempontból nincs eljárási különbség a két eset között. Feltűnő, hogy a ragályozódó tartozékok leszerelése és elégetése mellett a szabályzat nem említi „a személyzet mindenféle, ragályozódásra alkalmas holmiját”, amely az 1757. évi szabályzat párhuzamos szakasza szerint ugyancsak elégetendő.

Továbbra is csak a hajótestnél maradva, ha az elhagyott hajó „nem fertőzött, vagy nem gyanús helyről érkezett”, a közegészségügyi hatóság ellenőrei mellett a révkapitányság küld matrózokat a hajóra, annak javítása érdekében. Ez esetben tehát a tartozékokat nem kell elégetni, hanem csak pótlást és javítást kell végezni. Mindezek után határozza meg a magisztrátus a hajóra kiszabott vesztegzarat, ami akár rövidebb is lehetett a munkák időtartamánál.

Ebben a szakaszban hivatkozik első helyen a szabályzat a tengerjogra (*See-Recht*), azonban ilyen összefüggésben nemcsak a hajótestet, hanem az árukat is megnevezi. Valószínűleg ezekben az eljárásokban nem a magisztrátus volt illetékes, azonban saját hatáskörében az 1769. évi szabályzat szerint értékbecsléssel, vesztegzári határidőn túli raktározással, és az intézetben elfekvő gazdátlanná vált javakkal is foglalkozott.

Azokról a hajókról, amelyek a kikötőben vagy a nyílt tengeren váltak gazdátlanná, és a hajó fertőzött helyről vagy nyílt levél nélkül, gyanús helyről érkezett, vagy ismeretlen a kiindulási kikötője, az összes ragályozódó áruféléséget

hajó legénysége vagy annak hiányában a közegészségügyi ellenőrök kötelesek gondosan elégetni és a hamut a tengerbe szórni. A nem ragályozódó árukról minden csomagolás és kötöző anyag eltávolítandó, majd az ezt követő szellőztetés és tisztítás után őrzés alatt maradnak tengerjog szerinti átadásig.

Ez a szakasz a teljesen ép, de valamilyen okból gazdátlanná vált hajókkal foglalkozik. Nyílt tengeren a hajót a személyzet és az utasok például azért hagyhatták el, mert azon rejtélyes halálesetek történtek. Kikötőkben is történhetett gazdátlanná válás, ha a kapitány meghalt, vagy például elmenekült egy súlyos szállítmányozói felelősségre vonás elől és a személyzetet is szélnek eresztette.

Feltűnő, hogy a gondos elégetés helyéről és kivitelezéséről a szabályzat semmilyen részletet nem említ, kivéve a hamu tengerbe szórását. Érdekességgé megemlíthető, hogy az 1769. évi szabályzat 88. szakasza szerint „megtiltjuk a *porto sporco*-ban veszteglő hajóknak, hogy nyílt fényforrást használjanak, vagy különösen éjjel tüzet gyújtsanak a konyhai tűzhely kivételével”. Mindezek ismeretében igen valószínűtlen, hogy a veszélyes áruk elégetése a hajó fedélzetén, nyílt lánggal történt volna.

A zárómondat szerinti áruféleségek rövid tisztítás után további közegészségügy kezelést nem igényeltek, így azokat a tengerjog szerinti eljárás végéig közönséges kereskedelmi raktárakban tárolhatták.

Amennyiben csaknem bizonyos, hogy a kikötőben vagy a nyílt tengeren elhagyott hajón szállított áruféleségek szabad, de legalább is csak gyanús helyről érkeztek, nem kötelező az elégetés, viszont huzamos és gondos szellőztetés –, illetve kezelés – végzendő. Evégből a hajó személyzete is igénybe vehető, illetve annak hiányában a munkát közegészségügyi ellenőrök és a rakodómunkások végzik. Ezután a közegészségügyi magisztrátus által elrendelt tisztítás és *quarantena* teljesítésére az árut átszállítják a veszteglő intézetbe. Partra sodort áruk és azok mentése tekintetében is azonos elővigyázatosság szükségeltetik.

Ezen a helyen ésszerűen nem magyarázható különbség van az 1757-es olasz, és az 1755-ös német szöveg között. Az előbbi szerint a teherhajó „feltételezhetően vagy bizonyosan gyanús, illetve folyamatosan tilalom alatt álló helyről érkezett” (*provenissero, ó si sapessero di certa scientia provenienti da luogo sospetto ó costantemente interdetto*). Ezzel szemben a német szöveg nem hajóra, hanem árukra vonatkozik, amelyek „szabad, de legalább is csak gyanús helyről érkeztek” (*von einem freyen, oder allenfalls nur verdächtigen Ort herkommen*). Ettől függetlenül, mindkét változat lehetővé teszi a tisztítást, huzamos és gondos kezeléssel. A hajó személyzetének lehetséges bevonása arra utal, hogy a gazdátlanná válás a tulajdonos vagy a bérlő személyében következett be, a matrózok viszont a fedélzetén maradtak. A tisztítás első szakasza a hajó fedélzetén történt, majd a folyamatot a veszteglő intézetben folytatták.

Partra sodort áruk esetében, mivel semmilyen előzményi adat nem állt rendelkezésre, biztonságot csak a legsúlyosabb járványügyi fokozatnak megfelelő eljárás adhatott. Más helyszín megnevezése híján, okkal feltehetőleg, hogy az előszellőztetés is az intézetben történt.

Amikor egy holttestet a partra vetődik, vagy a tengerből húzzák ki, először kellő távolságból bírósági –, illetve közegészségügyi orvosi – szemle történik. Megbizonyosodván arról, hogy a halál nem pestis miatt következett be, és a holttest nem fertőzött vagy gyanús helyről származik, egyházi szertartás szerinti temetés végezhető. Minden értesülés hiányában, miután fennáll a gyanú, hogy netán a szerencsétlenül járt hajó, amelyen az elhunyt személy tartózkodott, fertőzött vagy gyanús helyről indult volna útnak, a közegészségügyi magisztrátus a közelben egy mély gödröt ásat, amelybe a hullát kampók vagy vasból készült más eszközök segítségével kell belevetni és elföldelni. A temetés mindenféle érintés nélkül történjék, és a holttestnek a felbomlást elősegítő égetett mésszel való betérítése után a gödröt alaposan feltöltve kell betakarni.

Mai fogalmaink szerint ez a szakasz közterületen talált ismeretlen holttesttel foglalkozik, és azt a benyomást kelti, mintha a szemle kapcsán csupán arra kellene választ adni, hogy a halál pestis vagy nem pestis miatt következett be. Ez önmagában nem indokolná az igazságszolgáltatás (*Gericht*, illetve olaszul *giustizia*) képviselőjének jelenlétét, de a szemle kapcsán bűncselekményre utaló jeleket is észlelhettek, másfelől a halottá nyilvánítás sem tartozott a magisztrátus illetékességébe. Ezekről az eljárási részletekről semmit nem közöl a szabályzat, és arról sem, hogy milyen módon történt a holttest azonosítása és annak megállapítása, hogy honnan és miként került a tengerbe. Bizonyos jelekből (öltözet, szakáll, bajusz, hajviselet) lehetett a vallási vagy etnikai identitásra következtetni, de ezek sem segítettek a halott személyazonosságának megállapításában.

Az egyházi szertartás szerinti temetést (*ecclesiastica sepultura*) feltéve, hogy hozzátartozóként vagy magánszemélyként senki nem jelentkezett, (a korabeli köztemetési eljárásnak megfelelően) a területileg illetékes egyházközség végezte. Ennek körülményeire tekintettel érdemi módosítást tartalmazott az 1764. évi szabályzat 44. szakasza, amely szerint a halott „megszentelt földbe temethető, azonban mindenféle szertartás mellőzésével”. Következésképpen, a tenger melléki területek római katolikus vallásúak lévén, a halottakat ilyen temetőbe temethették, de szertartás nélkül, mivel bizonyosan nem lehetett megállapítani a halott felekezeti hovatartozását.

Az utolsó két mondat alapján arra lehet következtetni, hogy a fenti eljárás kivételesnek számított, ugyanis a legcsekélyebb gyanú, sőt az ismeretek hiánya esetén is, a temető területén kívüli egyszerű elföldelést végeztek. Ezzel szemben a fentiekben idézett 44. szakasz elsődleges

megoldásként a hamvasztást javasolja, vagyis a holttest „végső megsemmisítésként elégetendő, majd a hamvakat a tengerbe kell szórni”. A temetés, „szükséges tűzifa hiányában”, másodlagos megoldásnak számított. Ellentétben a jelen szabályzattal, ugyanez a szakasz a „mély gödör” függőleges méretéről is rendelkezik, 6 láb megjelölésével. Az olasz szövegben velencei láb valószínűsíthető (34,76 cm), de a német fordításban jelentős különbség akkor sem adódik, ha a fordítók a bécsi lábra (31,6 cm) gondoltak volna. Ennek alapján a mélység kb. 2 méter, amely ma is általános európai norma a koporsós temetésnél (úgynevezett rátemetés esetén az 1,6 méter is megengedhető). Sírgödör mélységét illetően a 6 lábtól eltérő méret olvasható az 1757. évi szabályzat III. fejezetének XI. bekezdésében. Ennek értelmében a méret *due braccia*, amely tengerészeti szóhasználatban (itt ez valószínűsíthető) a kitárt karok (*brachia*) ujjvégei között mért távolságnak felelt meg (1,83 m), de érdemben ez sem tér el a kb. 2 métertől. Az égetett mésznek nemcsak bomlást elősegítő, hanem fertőtlenítő hatást is tulajdonítottak. Különben a vaskampó használata és az egész eljárás leginkább az elhullott állatok tetemének eltakarítására hasonlít, azonban a kor szellemébe helyezkedve, mindezt a pestistől való elemi erejű rettegés egyértelműen indokolta.

Minekutána ilyen ügyekben bármely körülmény és megfontolás az egész *casus*-t alapjaiban átértékelheti, következésképpen az alkalmazandó óvintézkedések is ennek megfelelően alakulnak. Ezért a közegészségügyi magisztrátus teljes hatalommal rendelkezik arra nézve, hogy az eszközök kiválasztásában a vész mértékéhez igazodjék, így ez úton a közjó szolgálatának oly fontos szempontjait a lehetséges legegyszerűbb módon érvényesítse.

A fenti szövegrész valójában mintegy bevezetése a VIII. fejezetnek, és általános indokolását adja annak, hogy a közegészségügyi hatóságnak miért van teljes hatalma (*vollkommene Macht*) a jogszabályok alkalmazásában. Ez egyfelől az intézkedési fokozatok mérlegelésben és a méltányosságok gyakorlatilag korlátlan meghatározásában jelentkezett. Erre azért volt szükség, mert a körülmények rendkívül sokszínű együttállásának hatását természettudományos bizonyítékok híján csupán a múltbeli tapasztalatok alapján lehetett elbírálni. Ilyen esetben a végrehatást egyedül a korlátlan tekintély támogathatta. Másfelől a tengeri szállítmányozók, továbbá a kereskedők nemzetiség és vallás szerinti sokszínű összetétele számos, tettelegesséig fajuló összetűzés alapját szolgáltatta, különösen a vesztegzári bezártság körülményei között. Ezért egészítette ki a jogalkotás a jelen szabályzatot egy különálló XIV. fejezettel (ld. ott), amelynek értelmében az állami végrehajtó hatalom a veszteglő intézeti igazgató parancsnoksága alá rendelt kézfegyveres katonai alakulatot vezényelt az intézetbe. A legsúlyosabb jogosítványként a katonáknak halálos lövés leadására vonatkozó tűzparancsa volt a közegészségügyi jogszabályokat megsértőkkel szemben.

VIII. fejezet

A közegészségügyi magisztrátusról

Bármely törvény a maga teljes erejét csakis akkor érvényesítheti, ha pontos követéséhez és a törvényszegők megbüntetéséhez alkalmas eszközök állnak rendelkezésre: szükséges tehát a közegészségügyi magisztrátust kellő tekintéllyel és a megfelelő végrehajtó hatalommal felruházni. Evégből elrendeltetik, hogy

A *magistratus* a középkori latin nyelvhasználatban egyesített fogalomként jelezte az állam(köz)hatalmat gyakorló hatóságot, és egyben annak szervezeti-működési keretekben felépített hivatali szervezetét. Tekintettel arra, hogy a magyar hatóság-hivatal fogalmi párosításnak nincs egy szóban kifejezhető alakja, a magyar szövegben is a magisztrátus név megtartása kínálkozott legkedvezőbb megoldásnak az elvont hatóság és a létező hivatal megjelölésére.

A fenti leírás a központosított abszolút monarchiák „alkalmas eszközökkel” (*diensame Mittel*) felruházott államigazgatási gépezetének eszményi típusát és működését szemlélteti. Jelen esetben ezt a szervezetet Bécsből közvetlenül a központi kormánysszervek irányították, szigorú hierarchikus rendszerben, a központtól a legalsó szintig terjedő fokozatokban. A tekintély a hatóságra, mint elvont fogalomra vonatkozik, a végrehajtó hatalom hatékonysága a hatóságot fizikailag megjelenítő hivatali szervezet „nyomatékos” jogalkalmazói tevékenységét jellemzi. Tekintélyről szólván az 1757. évi rendelet párhuzamos szakasza még azt is megerősíti, hogy „a közegészségügyi magisztrátusok ne csak az együttműködésre kötelezett alattvalók, hanem saját hivatali szervezetük teljes támogatását és tekintélytisztelét is élvezzék”.

Jogszabály szerkesztési szempontból mindenképpen megjegyzendő, hogy a VIII. fejezettől az egyes szakaszokat sorszámok jelölik, ami egyértelműen arra utal, hogy a szabályzat alkotója a VIII–XVI. fejezetet külön egységként kezelve állította össze.

Magisztrátusok az elsődleges tengeri kikötőkben (Trieszt, Fiume, Zengg, Buccari és Karlobag) működtek, azonban az 1764. évi rendelet az utóbbi négyet Trieszt fennhatósága alá rendelte. Ez egyértelműen a hatósági jogalkalmazás egységességét szolgálta, amennyiben a nevezett rendelet 2. szakasza szerint az általános közegészségügyi szabályok „módosulhatnak a körülmények, mindenkor féltő gonddal kiadott uralkodói leirataink, vagy a trieszti közegészségügyi magisztrátus határozatai által”. Következésképpen a trieszti magisztrátus az eseti határozatok mellett általános állásfoglalásokat is kiadhatott az alárendelt hivatalok részére.

Először: nevezett magisztrátus álljon egy *praeside*-ből, három valóságos tanácsosból, kettő városi küldöttből, két *adjunctus*-ből, és egy kancellárból.

Fenti meghatározásban a magisztrátus a hatóság egészét képviseli, a hivatali szervezet fölé rendelt tanácskozó, döntéshozó és irányító testületi minőségében. Következésképpen minden kikötőben, ahol közegészségügyi hatóság működött, ez a testület hozta a legmagasabb szintű helyi végzéseket és határozatokat. Triesztben, az elnököt leszámítva, a testület nyolc tagból állt, és a páros szám miatt a többségi döntéseket illetően, szavazategyenlőség esetére, külön rendelkezés vonatkozott.

A német szöveg a dőlt betűvel jelzett tisztségeket következetesen idegen szóként kezeli, szemben a kancellárral és a provizornak nevezett valóságos tanácsossal, illetve az ugyanilyen rangú városi küldöttekkel. Jellemző még, hogy a latin szavakat (pl. *adjunctus*) a német nyelvtani esetnek megfelelően, következetesen latin toldalékokkal látták el (pl. *aus zwei Adjunctis* = két adjunktusból). Megjegyezhető, hogy egyes helyeken a német szöveg – egyébként teljesen rendszertelen előfordulással – a *provisor*-t latin szóként kezeli, és ennek megfelelően latinul is ragozza.

A *praesidens*, az ókori latinban a *praesideo* (megvéd, intéz, vezet, előjárója valaminek) igéből képezve a középkorban valamilyen testület elnökét jelentette. Olaszul *preside* az elnök, tehát a *preaside* egy vegyes latin–olasz írásmóddal alkotott szó.

Az *adiunctus* (a latin *adiungo* = hozzáköt, összeköt, hozzáad igéből) magyarul „vele járót” vagy „hozzá tartozót” jelent, és mint adjunktus a mai magyar nyelvben is használatos az egészségügyben és felsőoktatásban dolgozó orvosok, illetve oktatók munkahelyi beosztásának megnevezésére. Tekintettel arra, hogy az *adiunctus* a közegészségügyi hatóságot vezető magisztrátusi testületben a valóságos tanácsosok mellett címzetes tanácsost jelent, a továbbiakban ezen a magyar néven fog szerepelni.

Valóságos (*würklich*, mai német helyesírással *wirklich*) tanácsosként a fenti testület három tagja egyben a hivatali szervezet három ügyosztályát is vezette. Nevükben a korabeli magyar nyelv „valóságos” jelzője, arra utalt, hogy a címzetes tisztséggel ellentétben, állami tisztviselőként, a hivatalon belül is tisztviselői munkát végeztek. Németül ezt a beosztást a szöveg *Provisor*-ként jelöli, egyébként a német nyelvi hagyománnyal ellentétben, ugyanis a szó a XVI. századtól a patikusmester első segédjét jelentette. Valójában a német fordító a Velencei Köztársaság szervezetéből a *provedditori alla sanità* (közegészségügyi főhivatalnok) kifejezést vette át, amennyiben olaszul a *provvisore*, a *provvedere* = „hivatali ügyintézés” alapján ügyintézőt jelent, azonban a velencei név szerint vezető beosztásban.

A hatóság székhelyén „a város részéről” (*von Seiten der Stadt*) küldött két személy az eredeti szöveg alapján, miután a „kettő” nyelvtanilag a *provisor*-ra vonatkozik, szintén tanácsosi rangban vesz részt a testület munkájában. Tételes megnevezésük, mint „*Communitäts-Provisoren*”

először a IX. fejezet 1. bekezdésében jelenik meg. Teljes jogkörű tagjai a testületnek, azonban a hivatalon belül tisztséget nem viselnek.

A kancellár (*cancellarius*) a közép- és újkori latin nyelvben irodagazgatót jelentett, a *cancellaria* (iroda, írószoba) alapján, és a közép-kortól általában valamilyen főhivatal szervezetének első számú vezetőjére értelmezték. Jelen esetben a kancellár a közegészségügyi hatóság hivatali szervezetének vezetője.

Másodszor: a közegészségügyi magisztrátus közvetlenül az intendatúra alárendeltsége révén a bécsi székhelyű legfelső kereskedelmi *directorium* alá is tartozik.

A közegészségi ügyek legfőbb központi kormánysszerve a legfelső kereskedelmi *directorium* (*Obristes Commerzien Directorium*) volt. Ez is egyértelműen tükrözte azt a tényt, hogy az egyébként nem orvostudományi, hanem rendészeti eszközökkel dolgozó hatóság valójában kereskedelmi ügyekkel foglalkozott. Elődjeként, szakosítás és egységesítés címén, Mária Terézia 1746. április 6-án kiadott rendeletével hozta létre Bécsben az általános kereskedelmi direktóriumot (*Universal-Kommerzdirektorium*). Mivel a testületnek nem volt saját hivatali szervezete, a tartományi kereskedelmi kollégiumok nem hozzá tartoztak, hanem a saját udvari kancelláriáikhoz. Ez a helyzet állt fenn a trieszti székhelyű tenger melléki tartomány (*Littorale Austriacum* vagy *Innerösterreichische Seeküsten*) esetében is. Jelentősége miatt azonban 1754-től a Tenger melléket a központi kormányzat közvetlenül a bécsi udvari kereskedelmi tanács (*Hofkommerzienrath*) irányítása alá rendelte. Ennek helyi végrehajtó szerve volt a tartományi császári és királyi kereskedelmi főintendatúra (olaszul *cesarea regia suprema intendenza commerciale per la provincia mercantile del litorale*), amelyet németül rövidítve kereskedelmi főfelügyelőségnek (*Commerzien-Hauptintendanz*) neveztek. A jelen rendelet bevezető részéhez fűzött magyarázat szerint a főfelügyelőség is elfogadható fordítás volna, azonban a történelmi légkör érzékeltetésére célszerűbb volt eredeti alakjában az intendatúra szót megőrizni.

Kiegészítésként megjegyezhető, hogy a Trieszti szabályzat kiadásának évében az *Obristes Commerzien Directorium*-ként megjelölt főhatóság nevét, mint *directorium in publicis et cameralibus* (köz- és kamarai ügyek direktóriuma) hivatalosan latinul is használták. A felsorolt kormánysszervek végrehajtó államigazgatási munkát végeztek, a kereskedelem politikát érintő érdemi döntések viszont az udvari kereskedelmi tanácsban (*Hofkommerzien-Rat*) születtek.

Harmadszor: hatalmában áll felügyelőket, ellenőröket, és más alsóbb rendű személyzetet saját belátása szerint elbocsátani és alkalmazásba venni.

Mai nyelven ez azt jelenti, hogy a fenti munkakörökben foglalkoztatott személyzet tekintetében a munkáltatói jogokat a magisztrátus gyakorolta. A felsorolt beosztásokról a szabályzat egyes szakaszaiból összegzett leírások alapján sem állapítható meg pontosan, hogy hol húzódott a határ az állami tisztviselők és az alsóbb szintű személyzet (*Unterbediente*) között. Mai jogértelmezésünk szerint a közigazgatásban dolgozó személyek közül azok tekintendők köztisztviselőknek, akik ügydöntő, illetve érdemi hatósági feladatot látnak el a munkájuk során. A további személyzet, ugyanannál a hatóságnál ügykezelői (a tisztviselőket kisegítő) vagy nem hatósági természetű fizikai munkavégzést teljesít. Ilyen egyértelműen a XVIII. században ez az elhatárolás nem létezett, azonban a XVI. fejezet, mintegy a hivatali tisztviselőktől való elhatárolásként, főszabályként lényegesnek tartja kijelenteni, hogy a közegészségügyi orvos (ld. XVI. fejezetben) vezető tisztviselői jogosítványokkal nem rendelkezett.

Munkakörök szerint a felügyelő (*Aufseher*) itt jelenik meg először a szövegben, a sorrend alapján az ellenőrök előtt, tehát felettük álló hivatali beosztásban. Csak XV. fejezet címében válik egyértelművé, hogy az *Aufseher* az olaszul következetesen többes számban használt *ministri del casino di sanità*, vagyis a közegészségügyi őrház vezető tisztviselőinek német fordítása. Esetükben teljesen egyértelmű, hogy önálló intézkedési jogkörrel voltak felruházva, tehát közhatalmat gyakoroltak.

Ellenőrök címén a VIII. fejezetig a rendelet következetesen a *guardiano*-t használja *Wächter* (németül őr) helyett. A többi között ez is arra utal, hogy a rendelet egészen belül a VIII–XVI. fejezet az előzőektől eltérő egységet képez. Jóllehet a *Wächter* csupán éber figyelő őr-t jelent, ettől függetlenül a fordításban továbbra is az ellenőr megnevezést célszerű használni, megkülönböztetésül a veszteglő intézet katonai őrségével és őrszemeivel szemben. A szabályzat egyes részei arra utalnak, hogy bizonyos esetekben az ellenőrök is intézkedhettek a helyszínen, tehát érdemi hatósági munkát végeztek. Más alsóbb személyzet (*andere Unterbediente*) címén kétségtelenül a vesztegintézeti rakodómunkások értenődők, azonban mellékes utalásként, mint szolgaszemélyzet a közegészségügyi őrházban is említésre kerülnek. Megnevezésük az 1757. évi szabályzat alapján *guardia assista* (III. fejezet, 17. sz.) vagyis segéd-őr, aki például a levelek megfüstölését végzi.

Negyedszer: a *praeses* dönti el, hogy milyen tevékenységek, illetve megbízatások tartoznak az egyes valóságos *provisor*-okhoz.

Nevezetesen különös feladatként az egyik a *porto*-t, a másik a veszteglő intézetet, a harmadik pedig a *casino*-t felügyeli.

Mindazonáltal a valóságos *provisor*-ok vigyázó szemüket általában és különösen is oda vessék, és arra ügyeljenek, hogy a közegészség ügyéhez tartozó valamennyi hivatal ellátása kellő szorgalommal és hűséggel történjék. Jóllehet

mindhárman egy-egy rájuk bízott ügyosztály élén állnak, különös felügyeletük és elkötelezettségük nem zárja ki az általános felügyeletet és elkötelezettséget.

Az elnök itt latinos szóképpel jelenik meg az 1. szakaszban megjelölt *praeside* helyett. Döntési jogköre alapján ő határozza meg a hivatali szervezet belső felépítését. A három feladat alapján kikötői, intézeti és őrházi ügyosztály (*dipartimento*) működött a *provisor*-ok vezetésével. Ezek alapján a *provisor*-okat ügyosztályvezetőnek is nevezhetnénk, azonban a szükségtelen szószaporítás helyett a továbbiakban, ha nem magisztrátusi tagságuk, hanem hivatali beosztásuk áll előtérben, osztályvezetőként fognak szerepelni. Az 1757. évi szabályzat szerint, Zengg és Karlobag közegészségügyi hivatalában három helyett két ügyosztály működött, nyilvánvalóan az őrházi és a kikötői, ugyanis ezekben az elsőrendű kikötőkben veszteglő intézetet nem létesítettek. Sőt, a vonatkozó szabályzat IV. szakasza szerint „a magisztrátus elnöke saját belátása szerint jelöli meg a valóságos tanácsosok állandó vagy ideiglenes megbízatásait, mindig is tekintettel az adott körülményekre, illetve a király és a nagyközönség készséges szolgálatára”.

A fenti szakasz harmadik bekezdésének figyelmeztetése arra irányul, hogy az osztályvezetők elsősorban teljes jogkörrel a hatóság élére kinevezett tanácskozó és döntéshozó testület tagjai. Ez a testület helyezi őket az egyes ügyosztályok élére, ahol nemcsak hivatali tisztviselőként, hanem valóságos tanácsosként is kell viselkedniük, és nem merülhetnek el kizárólag egy-egy részterület, például az őrházi vagy a kikötői ügyek intézésében.

Ötödször: a *praeses* havonta kétszer, a közegészségügyi magisztrátus teljes ülésén rendes *commission* keretében veszi sorra a megelőző időszak ügyforgalmát az esedékes határozatok meghozatala érdekében. Olyan események kapcsán, amikor *periculum in mora* fenyeget, vagy különös körülmények állnak elő, rendkívüli *sessione*-t kell összehívni. Különös körülményeknek azok tekintendők, amelyekben a kancellár, a *capitano del porto*, a veszteglő intézet *prior*-ja vagy a közegészségügyi őrház felügyelője a helyszínen szóban nem intézkedhet, így a közegészségügyi magisztrátus bölcsessége és határozata válik szükségessé. Ebbe az ügykörbe tartoznak azok az esetek is, amelyekben a magisztrátus még nem hozott általános vagy eseti döntést.

Az első mondat a rendszeres ülések kapcsán (olaszul a *commissione* jelen esetben testületi ülés) kifejezetten a teljes közegészségügyi magisztrátus bevonását (*Zuziehung des gesamten Sanitäts-Magistrats*) hangsúlyozza. A fentiekben felsorolt nyolc tag között a szabályzat szerint egyértelmű (12. fejezet, bevezetés), hogy a révkapitány, mint címzetes közegészségügyi tanácsos, állandó tagja a magisztrátusnak. Hasonló címzetes ranggal a közegészségügyi orvos nem rendelkezett, így eseti meghívás alapján (16. fejezet 4. sz.) vett részt az üléseken, ahol tájéko-

zódási joga volt, de nem szavazhatott, tehát nem vett részt a döntéshozatalban. Közegészségügyről lévén szó, természetesen minden tanácskozásnak volt valamilyen orvosi vonatkozása, és valószínűleg az orvos is jelen volt az üléseken, de erre utaló kötelező rendelkezés nincs a szabályzatban. Veszteglő intézet nélküli magisztrátusok esetében az ülést havonta egy alkalommal kellett összehívni. Az 1757. évi szabályzat a napirendet részletesebben írja elő, ugyanis az ügyforgalom áttekintésén és a határozatok meghozatalán túl az elnök „felolvastatja a magisztrátusi jegyzőkönyveket, és a valóságos tanácsosoknak általános és világos ismertetést ad a közegészségi ügyekről, és a közegészségügy helyzetéről”. Rendes ülésen az ügynevezett nem rutin-szerű, de nem sürgős órházi, kikötői és intézeti esetekben is hoztak határozatokat.

Rendkívüli üléssel (itt *sessione*) kapcsolatban a latinul használt *periculum in mora* (minden késlekedés veszedelmes) kifejezés német értelmezését maga a rendelet is megadja. A IX. fejezet 1. szakasza szerint ez *äusserste Gefahr beim Verzug*, vagyis „a legsúlyosabb veszély halogatás esetén”. Rendkívüli ülésre kétféle nevesített esetben került sor. Az első azonnali helyszíni intézkedést követelt. A rendelet ugyan a nem részletezi a súlyos körülményeket, de kizárásos alapon értesülünk arról, hogy ezekben az ügyekben „korábban a magisztrátus még nem hozott általános vagy eseti döntést”. Ezek kapcsán közvetett módon az is egyértelművé válik, hogy az ügynevezett szokásos ügymenetben a fő szervezeti egységek négy vezető tisztviselője (kancellár, révkapitány, intézeti igazgató, órházi tisztviselő) széles körű helyszíni intézkedési jogkörrel rendelkezett az azonnali ügyintézés érdekében. Másfelől, a precedens-elvnek megfelelően ugyanilyen intézkedési jogkörük volt azokban a ritkább esetekben is, amelyeket a korábbi testületi állásfoglalások eljárásilag egyértelműen tisztáztak.

Hatodszor: mindenki számára nyitott a lehetőség, ha a magisztrátus egyes tagjaival vagy intézkedéseivel szemben kifogása volna, hogy azt élőszóban vagy írásban titkosan a *preside* tudomására hozza, aki az értesülést úgy fogja kezelni, hogy a bejelentő neve soha ne kerüljön nyilvánosságra.

Ez a szakasz a hatóság egyes tisztviselői vagy általában a testület ellen tett bejelentésekről szól, amelyek magáncélúak vagy közérdekűek is lehetnek. A fentieknél részletesebben fogalmaz az 1769. évi szabályzat 6. szakasza, amely a bejelentő tekintetében a „mindenki” fogalmát a természetes személyeken túl az igazságszolgáltatásra is kiterjeszti. „Az összes igazságügyi szervet arra figyelmeztetjük, hogy amennyiben bejelentés alapján bármely eladósodott járványügyi tisztviselőről tudomást szereznének, azt azonnal jelentsék a kereskedelmi intendatúra elnökének, aki majd gondoskodik arról, hogy legfelsőbb szándékainkat, amelyek az eladósodott tisztviselők elbocsátására vonatkoznak, a gyakorlatba átültessék”.

Miután a szakterület más üldözendő magatartásának bejelentésével az 1755. évi szabályzat nem foglalkozik, nem érdektelen megjegyezni, hogy milyen „ösztönző” rendszert alkalmaztak a másodrendű kikötőkben. „Közegészségügyi törvényszegések bejelentői, lettek légyen az elkövetők hajósok, megbízottak vagy hivatalsegédek, az illetékes felettes hatóság vagy előljáróság pénztárától a bejelentés kisebb vagy nagyobb jelentőségének arányában veszik át 6-tól 50 forintig terjedő jutalmukat, személyük titkosításának gondos fenntartása mellett” (1764/29. sz.).

Hetedszer: a közegészségügyi magisztrátust értesíteni kell az intendatúra levantei és a nyugati császári-királyi főtisztviselőkkel és *consul*-okkal folytatott levelezésében foglalt közegészségügyi tartalmakról, hogy a magisztrátus elrendelhesse a mindenkor szükséges intézkedéseket.

Minden levelet, értesülést és határozatot a magisztrátus akár rendes, akár rendkívüli, de teljes ülésén kell előadni és megfogalmazni.

Megfelelő magyar fogalom hiányában az eredeti „*Levante und Ponente*” szövegrészt csak a „levantei és a nyugati” megjelöléssel lehetett fordítani. A levante, de még inkább jelzőként a levantei, meghonosodott szó a magyar nyelvben, ellentétben a *ponente*-vel, amely olaszul naplementét jelent és a tengerészetben a nyugati égtáj jelölésére használták. Jelen összefüggésben a Földközi-tenger nyugati medencéjére vonatkozik, vagyis Itália nyugati partjaira és az összes további területre. Érthető, hogy ezek a levelek elsődlegesen nem Bécsbe, hanem Triesztbe érkeztek, mivel a XVIII. században a tengeri közlekedés gyorsabb volt szárazföldinél. Mivel alapjában véve diplomáciai jelentések voltak, érthető, hogy csak egyes részeik tartoztak a közegészségügyi államigazgatásra.

A magisztrátus gyors tájékoztatása elemi érdek volt a pestis elleni küzdelemben, ugyanis a szükséges intézkedés például azt is jelenthette, hogy a hatóság a tiszta nyílt levéllel közlekedő hajókat az időközben bekövetkezett változások miatt olyan eljárásokra utasította, mintha gyanús vagy tiltott kikötőkből érkeztek volna.

A fenti szakasz kifejezetten a trieszti magisztrátusra vonatkozott, amely közvetlen alárendeltségi kapcsolatban állt az intendatúrával. Ezzel szemben az 1757. évi szabályzat megfelelő szakasza szerint „Karlobag közegészségügyi magisztrátusa Zengg magisztrátusával áll levelezésben, utóbbi pedig a Triesztivel”. Ez azt jelentette, hogy az értesüléseket Trieszt Zengg-be továbbította, majd Karlobag a legújabb trieszti hírekhez csak Zengg közvetítésével juthatott hozzá.

A 7. szakasz második bekezdése a teljes testületi nyilvánosságot teszi kötelezővé, amely nemcsak a levelek és értesülések ismertetésére, hanem a határozatokra is vonatkozott. Utóbbiakkal kapcsolatban egyértelmű, hogy nem az intendatúra, hanem a testület saját határozatai voltak, ugyanis azokat az üléseken szövegezték.

Nyolcadszor: minden közegészségügyi esemény és ügykezelés kapcsán, ha azokat a szabályzat előrelátó módon és határozottan rendezte, a legnagyobb pontossággal a vonatkozó előírásokat és utasításokat kell követni.

Ezek hiányában a közegészségügyi magisztrátus legalázatosabb szakvéleményt terjeszt elő, amelyet az *intendenza* továbbít a legfelső hatósághoz.

Az első mondat a korabeli jogalkotás jellegzetes terméke, amennyiben a hatóság egyébként is kötelező eljárási magatartását ismétli. Jóllehet a részletek itt nem szerepelnek, a szabályzat alapján saját hatáskörben két-szintű volt az ügyintézés. Alsóbb szinten, az úgynevezett rutin-szerű ügyekben a révkapitány, a veszteglő intézeti igazgató és a kikötői őrház vezető tisztviselője önállóan intézkedhetett, a kancellár pedig utasításokat adhatott a magisztrátus nevében. A szokásostól eltérő, de a korábbi tapasztalatokkal összhangba hozható esetekben mindenképpen kötelező volt megvárni a magisztrátus testületi döntést. Amennyiben előzmény nélküli jelenségek fordultak elő, az eljárást addig szüneteltették, amíg Bécsből a legfelső államigazgatási döntések megérkeztek. Az államigazgatás illetékes központi szervét illetően a szöveg csak általános megjelölést tartalmaz (*Allerhöchste Gehörde*), amely az adott összefüggésben csak az *Obristes Commerzien Directorium* lehetett, vagyis a legfelső kereskedelmi igazgatóság. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a felterjesztés kifejezetten közegészségügyi eseménnyel (*Sanitäts-Zufall*) foglalkozott, tehát elkerülhetetlen volt, hogy a direktórium a határozathozatal előtt az 1753-ban alapított udvari egészségügyi bizottság (*Sanitäts-Hof-Deputation*) véleményét is kikérje. Egyébként ilyen esetekben az érintett hajók akár hetekig is tétlenül várakozhattak a kikötő előterében.

Kilencedszer: minden közegészségügyi tárgyban és eljárásban, előterjesztés és körültekintő megfontolás után, a magisztrátus szótöbbséggel hozza meg döntését. Szavazat-egyenlőség esetén a döntés joga a *votum des presidis* révén érvényesül.

A döntéshozatal, vagyis a szavazás alakszerűségével kapcsolatban a szabályzat igen szűkszavú, és hallgatólagosan abból a feltételezésből indul ki, hogy a szavazati joggal rendelkező tagok a testület minden ülésén hiánytalanul megjelennek. Ennek biztosítéka különben az egyes testületi tagok távollétének szigorú feltételek közé szorítása, illetve az állandó helyettesek megnevezése és a helyettesítés szabályainak szigorú rendezése. Következésképpen nincs rendelkezés a határozatképességről, vagyis arról, hogy milyen legkisebb létszám mellett lehet érdemi tanácskozást tartani a testületben.

Szavazat-egyenlőség esetén a *votum des presidis* egy nyelvtani torzképződmény, vegyes latin–német szöveg, hímnemű birtokos esetű német határozott névelővel (*des*). Egyébként nem ez az egyedüli ilyen nyelv-

tani példa a szabályzat szövegében. A testület három valóságos tanácsosból, két városi ülnökből, két címzetes tanácsosból, és egy kancellárból állt, vagyis az elnök kivételével nyolc tagból. Kizárásos alapon ez Triest-re és Fiumére vonatkozott, ugyanis az 1757. évi szabályzat szerint Zenggben a magisztrátus az elnökkel együtt 5-tagú volt, Karlobagban pedig 4-tagú. A létszámoknak megfelelően szavazategyenlőség két változatban fordulhatott elő. Az elnök főszabályként nem vett részt a szavazásban, és Triestben, illetve Fiumében 4–4-es, Zenggben 2–2-es megoszlásnál az ő szavazata döntött. Karlobagban ezzel szemben az elnök szavazata kétszeresen számított, tehát 2:2-es megoszlás esetén annak az oldalnak a döntése alapján kellett határozatot hozni, amelyhez az elnök tartozott.

Túl az eljárás alakiságán, az elnök szavazatának különös súlyát a fenti szakasz önmagában nem magyarázza. Erre a választ csak a 13. fejezet 1. szakasza adja, amennyiben a veszteglő intézeti igazgató és helyettesének kinevezése kapcsán (mintegy mellesleg) jegyzi meg a szabályzat, hogy az intendatúra főigazgatója (intendánsa) hivatalból a magisztrátus elnöki tisztségét is betölti. Zenggben és Karlobagban elnökként a központi államigazgatást a helytartó, illetve a várkapitány képviselte. Következésképpen kritikus döntési helyzetekben mindig adva volt a lehetőség arra, hogy a kereskedelmi érdekeket szem előtt tartva, a birodalom központi kormányzatának akarata érvényesüljön.

Tizedszer: a helybéli nemesség, mint hallgatóság vehet részt a bizottsági üléseken.

A nemesség (*adeliche Personen*) mellett Zengg és Karlobag szabályzatának párhuzamos 10. szakasza úgy rendelkezik, hogy „kellő jártasságú tartományi alattvalók” vagyis magasabb műveltségű és szakmai tudással rendelkező polgári személyek is részt vehetnek a magisztrátus ülésein. Sőt, amennyiben „hozzászólással akarnak élni, kérhetik a meghallgatásukat”.

A hallgatóságról (*Ausculanten*) külön is rendelkezik a nagyon rövid 10. fejezet, amely a fentiekkel ellentétben, a részvételhez azt is előírja, hogy az érintett személyek esküt kötelesek tenni (ld. ott) az elnök előtt.

Tizenegyszer: az év végén a közegészségügyi magisztrátus összes tisztviselője teljes ülés előtt ad számot az éves tevékenységéről. Jelentésüket a magisztrátus a valóságos tanácsosok havi *extract*-jaival veti össze.

A magisztrátus ugyancsak köteles a saját munkájáról összegző jelentést készíteni. Továbbá...

A hivatal tisztviselői létszámáról nincs említés a rendeletben, sőt a kancellária személyi állományáról sem értesülünk, és arról sem, hogy ki és milyen beosztásban tartozott a tisztviselői karhoz. Az 1757. évi rendelet is csak a „magisztrátus minden ügyosztályának tisztviselőjét” nevezi

meg az elszámoltatás kapcsán. Jóllehet a rendelet nem pontosítja, nem kétséges, hogy a szóbeli előadás mellett a jelentéseket írásban is le kellett adni a magisztrátus részére, az viszont csak a fenti szakaszban olvasható, hogy az osztályvezetők havonként is jelentést tesznek, amelyekből *extractum*-ok (latin = kivonat) készülnek. Kétségtelen, hogy a rendelet IX. fejezetének 2. szakasza beszámolási kötelezettséget ír elő az ügyosztályokat vezető valóságos tanácsosoknak, ez azonban egy folyamatosan teljesítendő szóbeli beszámoló volt, minden hónapban két alkalommal a rendes testületi üléseken. Feltételezhető, hogy az extraktum ennek a két beszámolónak az összevonásából készült, a testületi ülések jegyzőkönyve alapján.

Azt az összegző jelentést, amelyet a magisztrátus a saját munkájáról készített, Trieszben közvetlenül küldték át az intendatúrának. Mindezt a többi magisztrátus csak Trieszt közvetítésével tehette, a kötelező szolgálati út betartásával.

Tizenkettedszer: a többszörösen megnevezett közegészségügyi magisztrátus saját testületi költségeire és tagjai életvitelének biztosítására, Ő császári-királyi Felsége által legkegyesebben megállapított *fundum* és *cassa* felett rendelkezik.

Fenti összefüggésben a latin *fundum* pénzalapot jelent a *cassa* pedig a pénzforgalmat bonyolító pénztárat. Személyi juttatások tekintetében a szöveg semmilyen fizetést nem említ, helyette a magyarul életvitelnek fordítható *Unterhaltung* biztosítását használja, amelyet jelen esetben a testületi tagság rangjához méltó juttatásként kell értelmezni. Összegszerű megnevezés itt és a rendelet más helyén sem olvasható. Arról sem szól a rendelet, hogy a testület elnöke, aki egyben az intendatúrának is főigazgatója, milyen juttatást élvezett. Másfelől egyértelmű, hogy a testület tagjai közül a valóságos tanácsosok, jóllehet a hivatali szervezetben osztályvezetőként is dolgoznak, a fenti magisztrátusi *Unterhaltung*-on kívül semmilyen más fizetésben vagy kedvezményes juttatásban nem részesülnek. Egyedüli bevételi forrásuk tehát az a tiszteletdíj volt, amelyet testületi munkájuk címén kaptak. Kancellár esetében sincs utalás hivatali fizetésre, azonban a XI. fejezet 24. szakaszának hivatali vesztegetésről, és a 25. szakasz hűtlen kezelésről szóló része arra utal, hogy a magisztrátusi tagságért adott juttatást a jogalkotó elegendőnek ítélte a tisztességes megélhetéshez. A révkapitány, aki ebben a minőségében külön javadalmazásban részesült, címzetes tanácsnokként csak „mellékesen” foglalkozott közegészségi ügyekkel, továbbá a városi ülnökök a polgári tevékenységükből nyilvánvalóan saját bevételi forrásokkal rendelkeztek.

Zengg és Karlobag szabályzata nem szól a magisztrátus tagjainak juttatásairól, viszont a XIII. fejezet 17. szakaszában megengedi az osztályvezetőnek, hogy az általa kiállított közhiteles tanúsítványokért esetenként 2 lírát fogadjon el a kapitánytól vagy az utasoktól. A *lira* (olasz)

kapcsán is nyilvánvaló az olasz nyelvű rendeleti „alapanyag” hasznosítása. Ilyen néven a XV. század óta használtak pénzürméket az itáliai városállamokban. Trieszt 1382-től a Habsburgok fennhatósága alatt állt és Mária Terézia idején a hivatalos fizetőeszköz az osztrák ezüstforint, illetve annak váltópénze a krajcár volt. Egy 1745-ből származó átszámítási táblázat szerint 100 trieszti líra értéke 18 forint és 53 *soldo*, vagyis kerekítve 1 líra=12 krajcár. Tehát a fizetség okiratonként 24 krajcár volt, ami nem számított jelentős kiegészítő bevételnek.

IX. fejezet

A valóságos és címzetes tanácsosokról

A cím a magisztrátusi tagok között megnevezett valóságos és címzetes tanácsosokról (*würkliche Provisores* és *adjunctus*-ok) szóló részletes fejezetet vezet be. Jelen esetben azonban a szabályzat a valóságos tanácsosok hivatali testületben betöltött szerepéről rendelkezik, ezért a továbbiakban osztályvezetőként szerepelnek. Itt kell megjegyezni, hogy a magisztrátusban a címzetes tanácsosok számát a szabályzat két főben határozta meg, ők tehát Triesztben nem lehetnek a három osztályvezető helyettesei. A révkapitány esetében bizonyosan tudjuk, hogy egyike volt a két címzetes tanácsosnak, de semmi nem utal arra, hogy magisztrátusi tagságán túl, a hivatali testületben a kikötői ügyek osztályvezetőjének helyettese is lett volna.

Valóságos tanácsosok fizetést vagy más külön juttatást sem élveznek.

1. Egyetlen egy valóságos tanácsos, vagy a városi küldött tanácsos, és legkevésbé a címzetes tanácsosok jogosultak a közegészségügyi magisztrátus előzetes tudomása, engedélye, és döntése nélkül, szóban vagy ideiglenesen utasításokat adni és intézkedni, vagy bárkit valaminek az elintézésére felhatalmazni, kivéve, ha a késlekedés miatt igen súlyos veszélyhelyzet keletkeznék.

A bevezetés teljesen egyértelművé teszi, hogy a valóságos tanácsosok semmilyen fizetésben (*Besoldung*) vagy külön juttatásban (*Gratification*) nem részesülhetnek. Következésképpen az életvitelükhöz szükséges jövedelmük, amint az a fentiekből kiderült, a magisztrátusi javadalmazásukból származott.

Az 1. szakasz a magisztrátusi tagok ilyen minőségben gyakorolható eljárásközi szerepét határozza meg a hivatal munkájában. Pontosabban ez azt jelenti, hogy a hatósági végrehajtási folyamatban csakis úgy vehetnek részt, ha beavatkozási szándékukról a magisztrátus előzetesen tudomást (*Vorwissen*) szerzett, és azt engedélyezte (*Beangenehmung*) a vonatkozó testületi döntés (*Entschliessung*) alapján. Tehát, a szokásos ügymenetben az ügyosztályok magisztrátusi vezetői nem adhattak utasításokat a felügyeletük alatt álló hivatali szervezeti alegységnek. Kö-

vetkezésképpen a kikötői őrház felügyelőit vagy a veszteglő intézet igazgatóját közvetlenül a kancellár irányította. Rendkívüli esetekben azonban, amelyek intézése nem tűrt halasztást, a hivatali szervezet a valóságos tanácsosok, a városi küldöttek és a címzetes tanácsosok utasításait is köteles volt elfogadni. Nem egyedül ezen a helyen hivatkozik a szabályzat súlyos veszélyhelyzetre, de sehol sem állapítható meg ennek a pontos tartalmi meghatározása.

A magisztrátus döntésére való hivatkozás ezen a helyen és máshol sem következetes abban, hogy ezek mikor jelentek meg végzés, illetve határozat formájában. Előbbi az eljárás alatt hozott összes döntést jelenti, utóbbi pedig az ügy érdemi lezárását. Így a különbség csak annak alapján állapítható meg, hogy az eljárás melyik szakaszában került sor a döntéshozatalra. Jelen esetben a végzés a pontos megnevezés, amennyiben a magisztrátus tagjai folyamatban lévő ügyben kapnak engedélyt a beavatkozásra. Megemlíthető még, hogy a hatóság határozata ellen beadható fellebbezésről az 1755–1769 között kiadott négy fő rendelet egyike sem tesz említést, tehát nincs másodfokú eljárás, azonban az 1769. évi szabályzat 121. szakasza szerint, ezt mintegy megelőzendő, a különböző illetékek kirovási alapját képező áruféleségek kapcsán a magisztrátus minden hónapban új, hatósági értébecslést végeztetett.

2. Rendes bizottsági üléseken mindegyik valóságos tanácsos beszámol saját ügyosztálya eseményeiről és arról, hogy a hivatalnokok kellő hűséggel és gondossággal teljesítik-e a magisztrátus rendelkezéseit, szabályzatait és parancsait. Bejelenti a visszaéléseket és a hivatali rend megsértését, és javaslatokat tesz ezek kezelésére. Röviden tehát mindent összefoglalva, a valóságos tanácsosok a legnagyobb buzgósággal teljesítsék szolgálati kötelelességeiket.

Legnagyobb valószínűséggel ezek a havonta kétszer elhangzó beszámolók képezik a VIII. fejezet 11. szakasza szerint készítendő írásbeli kivonatok alapját. A második mondatból egyértelmű, hogy a feltárt visszaélések és rendellenességek hivatali fegyelmi ügyekre, vagyis a hatóság tisztviselőire és alkalmazottaira vonatkoznak. Nemcsak ezen a helyen okoz visszatérő nehézséget, hogy a rendelet nem határozza meg a hatóság tisztviselőinek vagy hivatalnokainak, illetve alkalmazottainak fogalmát. Fegyelmi eljárásokra leggyakrabban a veszteglő intézetben került sor. Külön nevesíti a rendelet az igazgató leváltását, az ellenőrök és a rakodómunkások megbüntetését. Az igazgató esetében külön ügyelni kellett arra, hogy netán valamilyen más elfoglaltsága, iparüzése, szenvedélye vagy időmúlata elvonná-e a figyelmét a feladatai gondos ellátásától. Veszteglő intézetben dolgozók kapcsán az 1769. évi szabályzat külön rendelkezik a passzív vesztegetésről (19. sz.), a bor mértéktelen fogyasztásáról (81. sz.), és a katonai őrséggel szembeni engedetlenségről (115. sz.). Az intézetbe vezényelt, és az igazgató parancsnoksága alá ren-

delt katonai őrség is követhet el fegyelmi (függelmi) vétséget, eljárásilag azonban ebben a rendelet nem tisztázza a magisztrátus illetékességét (XIV. fejezet 8. sz.).

3. Valóságos *provisor*-ok nem távozhatnak el a *preside* engedélye nélkül. Ilyen engedélyt azonban csak a legnyomósabb okokra hivatkozva szerezhethetnek, de így sem kapják meg, ha valamelyik *provisor* eleve távol lenne és saját ügyeinek intézése miatt nem térhetne vissza.

4. Ilyen távollét után a kancellár értesíti a *provisor*-okat az időközben történt összes eseményről.

Az előző két szakasszal ellentétben itt megváltozik a rendelet szóhasználata, amennyiben a provizort (valóságos tanácsos) idegen szóként kezeli, következésképpen ezt a fordításban is így kell feltüntetni. A távollétról szóló rendelkezés kettős célt szolgált. Egyfelől biztosította a magisztrátus mindenkor határozatképességét, másfelől a hivatali szervezet munkájának szakszerű folytonosságát. Mivel a szabályzat nem említi a testület határozatképességéhez szükséges legkisebb létszámot, valószínűsíthető, hogy az ülésen (Trieszt és Fiume esetében) az elnökön kívül minden esetben nyolc tagnak kellett jelen lennie. Ezen belül a három ügyosztályból legalább kettőt kötelezően az első számú vezető képviselt, ugyanis, ha egyikük nem jelenhetett meg az ülésen, a másik kettő további engedélyt az elnöktől nem szerezhethet. Német fordításban az olasz *legittima ragione* (első jelentésében törvényes, jogos ok) mint *höchswichtige Ursache* (legnyomósabb ok) jelenik meg. Az első értelmezés a hivatali kirendelést is magába foglalja, a második esetben ez a halaszthatatlan személyes (családi) ügyek intézésével is kibővíülhet.

Figyelemre méltó, hogy a távollét alatt történekről a valóságos tanácsost a kancellár tájékoztatja. Ebben a részben jelentős különbség van az olasz és a német szöveg között. Előbbi szerint a tájékoztatás azokra az ügyekre terjed ki, amelyeket a testületi ülésen tárgyaltak (*che fossero state trattate nelle commissione*). Ezzel szemben a német szöveg minden lehetséges eseményre (*von allen was inzwischen vorgefallen*) vonatkozik. Ez arra utal, hogy a valóságos tanácsos nemcsak a testületi üléseken tárgyaltakról, hanem ügyosztályvezetői minőségében a hivatali szervezetben történekről is tájékoztatást kapott.

5. Valóságos és városi tanácsosok csakúgy, mint a címzetesek, amilyen gyakran csak akarják, kikérhetik bemutatásra azokat a jegyzőkönyveket vagy jegyzékeket, amelyek a közegészségügyi magisztrátus testületi előterjesztéseit, elfogadott határozatait és hatósági eljárásait tartalmazzák, így szerezhén bizonyosságot arról, hogy a kancellár mindent kellő hitelességgel és gondossággal rögzített.

A valóságos tanácsosok mellett a városiak a fejezet címével ellentétben nemcsak itt, hanem a 7. és 9. szakaszban is megjelennek. Ezért rövidült

le az alábbi 10. fejezet csupán két számozatlan bekezdésre, mert a IX. fejezet is rendelkezik az őket megillető jogokról és kötelezettségekről.

Eredetileg a „hatósági eljárások” helyén az idegen szóként használt *acta* található, a latin *ago* ige tbsz. semleges nemű befejezett idejű melléknévi igeneve alapján. Szűkebben értelmezve az *acta* mint cselekmény, a magisztrátus rendészeti eszközökkel végrehajtott határozatait jelentette. Másfelől a magyarul is használt akta (adott ügy intézése során keletkezett iratok összessége) a hivatal lezárt ügyeinek irattári anyagaként is értelmezhető. Közvetve, pontosabban az ellenőrizhetőség kapcsán, a szöveg egyértelműen utal arra, hogy a testületi ülés jegyzőkönyveit a kancellár vezeti, és a hivatalban folyó ügyintézés irattári kezeléséért is felelős.

6. A folyó hó utolsó, vagy a következő hónap első napján, a veszteglő intézeti, a közegészségügyi őrházi és a kikötői ügyosztály élére állított *provisor*-ok kötelesek a saját részlegeik pénztárát ellenőrizni, és annak állományát a közegészségügyi főpénztárnak átadni.

Bármelyikük távolléte vagy akadályoztatása esetén a pénztárt a kancellár ellenőrzi.

A hivatal pénztárába befolyó összegek az ügyfelektől a legkülönbözőbb címen érkezhettek. Másfelől számos esetben olvashatunk egyes tisztviselők személyi díjazásáról, amelyekről egyik esetben sem állapítható meg, hogy az érintettek közvetlen bevételeit képezték, vagy kötelesek voltak azt a saját szervezeti egységük pénztárába befizetni. Általános rendészeti feladatait tekintve a révkapitányi hivatal nem a közegészségügyhöz tartozott, ugyanis a horgonyzási és kikötői illetéket az előbbinél kellett leróni. Másodrendű kikötőben azonban ennek az illetéknek a beszedését is a közegészségügyi megbízott végezte. Veszteglő intézetben halálesetnél az igazgató, *quasi* egyházadóként 2 *zecchino*-t vont le a hagyatékából, és az általa kiállítható bizonyítványok esetenként 3 trieszi lírába kerültek. Bevételek a kikötői őrház munkájában is keletkeztek. Az ellenőrök a helyi levelek kézbesítése kapcsán 1–1 *soldo*-t kaptak, de ezt valószínűleg közvetlen jövedelemként kezelték.

Az 1769. évi szabályzat szerint az veszteglő intézet igazgatója a zárlat feloldásakor az árukészlet minden egyes bálája után 1–1 krajcárt kapott. Helyettese a zárlatot feloldó határozat átadásakor 17 krajcárt fogadhatott el. Az utasok minden vesztegzári nap után a zárlat feloldásakor 17 krajcárt fizettek az igazgatónak és az ellenőröknek is. Az intézetbe belépési engedélyt szerzett külső személyek kíséréséért az időtartam függvényében fél, illetve 1 líra járt a kirendelt ellenőrnek. Ezeknél a személyi díjazásoknál sem tudhatjuk, hogy az érintettek befizetésre voltak-e kötelezve. Másfelől viszont nem lehet kétséges, hogy a vesztegzári raktározásért járó kereskedelmi lerakat díját, illetve a ragályozódó áruk után

járó átömlesztési és tisztítási illetéket az ügyfelek Triesztben és Fiumében is a hivatali pénztár részére fizették. Zenggben és Karlobagban, a trieszti (fiumei) közegészségügyi főpénztárral (*Haupt-Sanitäts-Cassa*) ellentétben a bevételek a kereskedelmi közpénztárba (*cassa publica commerciale*) kerültek. Összességében a pénzügyek jelentőségére utal, hogy az osztályvezető távolléte esetén az ellenőrzést nem a helyettese, hanem a kancellár végezte.

7. Városi tanácsosokat csakúgy, mint a címzeteseket, a közegészségügyi magisztrátus összes ügyének tárgyalásán *votum consultivum und decisivum* illeti meg. Ezzel csak akkor nem rendelkezik, sőt jelen sem lehetnek, ha személyük ellen érkezett nyilvános vagy titkos bejelentés kerül tárgyalásra.

Jelen esetben a *votum* nem szavazatot jelent, hanem a testületi tagsággal járó tanácskozási (*votum consultivum*), illetve döntéshozatali (*votum decisivum*) jogosultságot valamennyi ügy tárgyalásánál. A szabályzat magától értetődőnek tekintti, hogy a valóságos tanácsosok mindkét jogosultsággal rendelkeznek, és ennek hangsúlyozását csak a címzetes tanácsosok és a városi ülnökök esetében tartja szükségesnek kiemelni. Annak ellenére, hogy külön fejezet szól a városi tanácsosokról, ismételten megjelennek a fenti szakaszban, ellentétben a kancellárral, akiről ugyancsak külön szakasz rendelkezik.

8. A *provisor*-ok, ha korábban nem álltak volna esküre kötelezett szolgálatban, az *intendanza* színe előtt köteles letenni a hivatali esküt.

Címzetes tanácsosok esetében előfordulhatott, hogy korábban az államigazgatás más területein már szolgálatban álltak és hivatali esküt is tettek, ezért az előzményekre utaló szöveg alapján azt nem kellett megismételni a közegészségügyi hivatalba való kinevezésnél. Másfelől a következő fejezet utal arra, hogy az új kinevezéseket hogyan lehetett kiérdemelni, majd a hivatalba lépés kapcsán esküt tenni a főhatóság előtt. Az intendatúra megnevezése ismételten azt igazolja, hogy az 1755. évi rendelet érdemben Triesztre vonatkozott. Fiume tekintetében semmilyen utalás nincs a további rendeletekben, azonban az 1757. évi párhuzamos 8. szakasz szerint „Zenggben a császári-királyi helytartóságon, Karlobagban pedig a városi kapitány előtt” kellett letenni az esküt.

9. Valamennyi valóságos, városi és címzetes *provisor*, jogosult megjelenni a *constitutum*-ok felvételénél, és más jelentős közegészségügyi eseménynél.

Constitutum felvételénél a hatóságot kötelezően képviselő hivatalnokok személyét a nyílt levél minősítése határozta meg. *Patente netta* vagy *tocca* esetében az eljárás az őrház egyik felügyelőjének és valamelyik ellenőrének jelenlétében zajlott. Fertőzöttséget tanúsító nyílt levéllel a hajó kapitánya az együttesen megjelent kancellár és révkapitány előtt nyilat-

kozott. Az 1769. évi szabályzat 35. szakasza szerint a *porto sporco*-ba a befogadás külön rendelkezés alapján történt, amennyiben minden hajó esetében kötelezően a kancellár, és a veszteglő intézet igazgatója jelent meg, két ellenőr kíséretében.

A fenti személyeken túl megjelenésre jogosultak, vagyis a valóságos és címzetes, de különösen a városi tanácsnokok jelenléte elsősorban a város és a közegészségügyi hatóság közötti bizalmat erősítette. Egyébként az is valószínűsíthető, hogy a kikötői forgalomról a magisztrátus városi tanácsosai a városi tanács ülésein is beszámoltak.

X. fejezet

A városi tanácsosokról és a hallgatóságról

A városi tanácsosok szorgalmasan látogatják a közegészségügyi magisztrátus *sessio*-it, hogy elevenen tartsák a megszerzett elméleti és gyakorlati ismereteiket, sőt továbbiakat is szerezzenek. Mindegyiküket *votum decisivum* illeti meg a közegészségi ügyekben hozandó döntésekben.

Ő császári-királyi Felsége hangsúlyt fektet arra, hogy hűséges alattvalói a kormányhivatalok rendszeres látogatása révén fiatal éveikben szerezzenek gyakorlatot a legfelső szolgálatra. Ezért a fiatal, jó neveltetésű és képességű ifjaknak engedélyezhető, hogy hallgatósággént vegyenek részt a magisztrátus tanácskozásain, miután esküt tettek a *presidis* előtt. A rájuk bízandó ügyeket köteles buzgalommal, hűséggel és titoktartással kezeljék, ugyanis Ő császári-királyi Felsége a jövőben betöltendő álláshelyeknél mindezeket a legkegyesebb megfontolással veszi majd figyelembe.

Városi tanácsosokat illetően az első bekezdés semmilyen új tartalmat nem közöl az előző két fejezethez képest. Egyébként Zengg és Karlobag párhuzamos szabályzatában ez a fejezet csupán a „hallgatóságról” rendelkezik. Közvetve ebből a szabályzatból állapítható meg, hogy a magisztrátus összetételének meghatározása az 1755. évi szabályzatban Triesztre és Fiumére vonatkozott. Zenggből két valóságos tanácsos vett részt a testület munkájában, és semmilyen utalás nincs arra nézve, hogy egyikük a városi tanács küldötte lett volna. A hivatali ragsorban Zenggnak alárendelt Karlobag két valóságos tanácsosa közül az egyiket Zengg helytartósága javasolta és az uralkodó nevezte ki. Csak közvetve állapítható meg a szövegből, hogy megbízatása határidős volt, ugyanis „évenkénti megerősítéssel több éven át hivatalban maradhat, ha méltónak bizonyult a tisztségéhez, és nem vonakodott azt a közjó javára gyakorolni”. Karlobagban a második tanácsost a rendelet szerint „évenként a helybéli közösség választja újra”, vagyis ez a tanácsos a városi tanács küldötteként vett részt a hatóság munkájában.

A második bekezdés a vezető tisztviselők személyi állományának utánpótlásában úgy is mondhatnánk, hogy kötelezően javasolt eljárást

tartalmaz. Általában a „fiatal, jó neveltetésű és képességű ifjak”-hoz (*junge und wohlerzogene Leute von Condition*) képest Zengg és Karlobag szabályzata részletesebben fogalmazott. Előbbi városban a válogatás lehetőleg „nemesi rendű és jó neveltetésű alattvalók” (*sogetti nobili, e ben accostumati*) Karlobagban pedig „arra alkalmas és régtől honos családokból származó alattvalók” (*sogetti capaci delle famiglie più anziane*) közül történjék. Trieszt „demokratikus” szabályzata a nemesi származást és a régtől honos városi polgárságot sem hangsúlyozta. Valójában így jelezte azt az életpályát, amelyet a központosított Habsburg abszolút monarchia államgépezetének szakszerűség iránti igénye nyitott meg a nem nemesi származású értelmiségiek számára. Erre az életpályára a legközvetlenebb példát a tengerészeti kereskedelmi ügyekben főtanácsadó Franz Anton Raab (1722–1783) életútja szolgáltatta. Tehetséges ifjúként jogi diplomáját a Grazi Egyetemen szerezte, majd Mária Terézia 1750-től vette udvari szolgálatba, és tanácsosnak nevezte ki a trieszti intendatúrára. Itt a szabad-kikötő fejlesztésének fő felelőseként dolgozott 1773-ig, és 1755-ben lovagi rangot kapott a szolgálataiért, így ettől kezdve a Frant Anton Raab zu Ravenheim nevet viselte. Miután az 1755. évi tengerészeti közegészségügyi szabályzat preambuluma egyértelműen utal arra, hogy annak tervezetét a trieszti kereskedelmi felügyelőség dolgozta ki, a rendelet megalkotásának fő irányítójaként Franz Anton Raab-ot kell valószínűsíteni.

XI. fejezet

A közegészségügyi kancellárról és az alkancellárról

1. A kancellár felügyeli és irányítja a kancelláriát, végzi az ide tartozó könyvek és nyilvántartások vezetését, és gondoskodik arról, hogy ez utóbbi munkát az alkancellár pontosan és hűséggel végezze.

A VIII. fejezet 1. bekezdése szerint a kancellár a magisztrátus teljes jogú tagja volt, mint a közegészségügyi hatóság hivatali szervezetének vezetője. Ma úgy mondanánk, hogy a kancellária egyben a közegészségügyi hatóság magisztrátusi elnökének központi titkárságaként is működött. Ennek egyértelmű kijelentése hiányzik a fenti szövegből, szemben a párhuzamos 1757. évi szabályzattal, amelyben megjelölésére a „közegészségügyi magisztrátus kancellári hivatala” (*cancellaria del magistrato di sanità*) olvasható. Különbség még az is, hogy Zenggben és Karlobagban nincs alkancellár megnevezve, helyette a kancellár helyettese (*il suo sostituto*) szerepel.

A hatóság iratforgalmával kapcsolatban az 1. bekezdés csak a belső írásbeli anyagokkal foglalkozik, azonban a külső irat beérkezése is a kancelláriához történt, és az összes kiadványt is a kancellária közvetítette (ld. jelen fejezet 28. sz.) az ügyfelek részére. Kivételként a révkapitány

– kettős hivatali minőségében – a kancellária megkerülésével is fordulhatott az intendatúrához (12. fejezet, 4. sz.)

2. A legnagyobb pontossággal jegyzőkönyvezi a közegészségügyi magisztrátus előterjesztéseit, utasításait, végzéseit és határozatait, és egyáltalán minden hivatali eljárását és iránymutató intézkedését.

Először a fenti szakasz összegzi rendszeresen, hogy a közegészségügyi hatóság alakilag és érdemben milyen döntéseket hozhat az általa tárgyalt ügyekről. Megjelöli a hatóság tanácskozó és ügydöntő szervének (magisztrátus) előterjesztéseit, utasításait, végzéseit és határozatait, illetve az eseti hatósági ügyeken túli tevékenységeket. A felsorolás első részében a *Vorträge, Befehle, Schlüsse, Entscheidungen* sorozat olasz megfelelője a *proposizioni, risoluzioni e terminazioni*, vagyis utóbbiból hiányzik az utasítások (eredeti nyelven parancsok = *Befehle*) megfelelője. Polgári hatóságról lévén szó, a katonailag kötött értelmű parancsok helyett célszerűbb a fordításban a hivatali utasításokat használni. A teljes listában az előterjesztések, végzések és határozatok a magisztrátusnak az ügyek érdemi részére vonatkozó munkáját jelentik. Nem minden esetben egyértelmű, hogy mi tekinthető végzésnek (mint ügyközi döntésnek) és az ügyeket érdemben lezáró határozatnak. Másfelől viszont a rendelet teljes szövegkörnyezete alapján egyértelmű, hogy a hivatali szervezet munkavégzésére vonatkozó utasításokat a kancellár közvetíti a tisztviselők részére.

A hivatali eljárást és iránymutató intézkedéseket (*Anstalten und Fürkehrungen*, olaszul *atti ed operazioni*) illetően a mondatot úgy kell értelmezni, hogy ezek általában a hivatal belső munkájára vonatkoztak, így a hatóság működésének folyamatos jobbítását szolgálták.

3. Szükség szerint alkancellári feladatkörben egy segéd adható melléje, aki minden intézkedésben és megbízatásban a keze alá fog dolgozni.

Az 1. szakaszhoz fűzött magyarázat szerint Zengg és Karlobag szabályzatában eleve nincs alkancellári tisztség rendszeresítve. A megfelelő szakasz értelmében „a kancellár feladatait, betegsége vagy bármely akadályoztatása, netán szükséghelyzet vagy az ügyterhelés fokozódása esetén, az egyik valóságos tanácsos veszi át az elnök kirendelése alapján, az általa szükségesnek ítélt megbízatásokkal és eligazítással”. A fenti két kikötőben veszteglő intézet nem létesült, így a kancellári feladatot a kikötői őrházi vagy a révkapitánysági ügyekkel foglalkozó osztály vezetője vette át. Egyébként Trieszt és Fiume esetében sem kellett kötelezően alkancellárt vagy segédet kinevezni, csak abban az esetben, ha a megnövekedett és állandósult ügyteher ezt érdemben indokolta.

4. A kancellár és segédje jegyzékben rögzítik a közegészségügyi magisztrátus levelezését más helyeken működő közegészségügyi eljáróságokkal csakúgy, mint az intendatúra által közvetített leveleket, amelyeket a külhoni uralkodói udvarokhoz kiküldött császári-királyi diplomaták és a konzulok írtak, miután azokról beszámoltak a magisztrátus színe előtt. A beérkező eredeti irományok, legyenek azok jelentések vagy határozatok, nemkülönben a kimenő levelek másolatai, a kancellárián gondosan megőrzendők.

Ellentétben az 1. szakasszal, alkancellár helyett a kancellár segédje (*des-sen Gehülfe*) olvasható, ennyiben tehát itt az olasz szöveget követi a szabályzat. Az intendatúra megnevezése ismételten arra utal, hogy a szabályzat eredetileg Triesztre vonatkozott, és csak később általánosították, ugyanis a mondatnak ez a része hiányzik az 1757. évi rendeletből. Az intendatúra által közvetített levelek tartalmát a magisztrátus elnöke már jól ismerte, hiszen egyben az intendatúra főigazgatói tisztségét is betöltötte. Sőt, a levelekből azokat a diplomáciai részleteket is olvashatta, amelyek közvetlenül nem juthattak a közegészségügyi hatóság tudomására. Függetlenül attól, hogy a konzulok is a diplomáciai testület tagjai voltak, a diplomatákat az eredeti szövegezés külön hangsúllyal *kaiserl. königl. Minister*-nek, vagyis császári és királyi állami főtisztviselőként nevezi meg. A különbségtétel indokolt volt, hiszen a Habsburg Birodalom saját levantei konzuli hálózatának kiépítése csak egy évvel a trieszti szabályzat hatályba lépése előtt kezdődött. Mária Terézia vonatkozó, 1752-ben kiadott rendelete nyomán Bécsben a Keleti Akadémiát 1754. január 1-én nyitották meg, de nyilvánvaló, hogy az akadémiának időre volt szüksége az alkalmas személyi állomány létrehozására. A leendő főtisztviselőknek, a hajózási, kereskedelmi és diplomáciai szaktudás mellett alapos nyelvismerettel (elsősorban török és arab) is kellett rendelkezniük. Következésképpen az 1750-es években a levantei konzuli testület felállítására csak egy lehetőség adódott, vagyis a bécsi kormánysszervek a testület személyi állományát az egyes kikötőkben helybeli és a feladatra alkalmas lojális személyekből válogatták össze. Megjegyezhető egyébként, hogy a Török Birodalommal kötött államközi megállapodások eredményeként 1763-ban már 26 konzulátus működött a fontosabb kikötőkben.

A zárómondat arra utal, hogy kancellária a kimenő és beérkező levélforgalom kezelése mellett a központi levéltár szerepét is betöltötte.

5. Minden közegészségi esemény és ügymenet kapcsán, ha azokkal a legfelső határozatok, a jelen szabályzat, vagy a közegészségügyi magisztrátus állásfoglalásai korábban már foglalkoztak és azokat érdemben elrendezték, a kancellár jogosult kiadni a végrehajtási utasításokat.

Olyan esetekben viszont, amelyekben még nem született a fentiek szerinti állásfoglalás vagy döntés, a kancellár, és még kevésbé a segédje, szóbeli utasí-

tást még ideiglenesen sem adhat ki a közegészségügyi magisztrátus előzetes határozata és jóváhagyása nélkül.

Legfelső határozatok (*allerhöchste Resolutionen*) címén a szabályzat az uralkodó korábbi eseti döntéseire utalt, mintegy hangsúlyozva, hogy ezek nem feltétlenül rendelet (*mandatum*) formájában jelentek meg. Az ilyen határozatok legjellegzetesebb példája volt a vesztegzár idejének módosítása a megváltozott járványügyi körülmények következtében. A többszörösen idézett, 1764. november 11-én kelt udvari egészségügyi bizottsági jegyzőkönyv szerint például a testületben vita keletkezett a vesztegzár 84 napos időtartamban való meghatározása körül. Mária Terézia a következő legfelső elhatározást jegyeztette az irat hátoldalára. „Elsősorban azt kell tisztázni, hogy Velencében, Nápolyban és a Római Államokban, továbbá Toszkánában hány napos vesztegzárat rendeltek el, és a továbbiakról csak ez után lehet döntést hozni. Mindaddig azonban maradjon fenn a 84 napos időtartam...”

Az első bekezdés értelmében a magisztrátus az úgynevezett rutin-szerű ügyekben teljes körű felhatalmazást adott a kancelláriának a hatósági ügyintézésre, vagyis ilyen ügyekben a végső határozat meghozataláig a hivatali szervezet az összes eljárási cselekményt a kancellár utasítására hajtotta végre. Figyelemre méltó különbség, hogy a kancellári utasításoknak nem a parancs (*Befehl*), hanem a rendelkezés (*Anordnung*) a megfelelője.

A második bekezdés, jóllehet a rendelet ezen a helyen külön nem hangsúlyozza, olyan esetekre vonatkozott, amelyek előzmény nélküliek voltak ugyan, de azonnali cselekvést nem igényeltek valamilyen halasztást nem tűrő veszélyhelyzet elhárítására.

6. A kancellár személyesen fogadja a gyanús helyről érkező hajók tulajdonosainak *constitutum*-át a közegészségügyi *casino*-ban. Ott helyben adja ki az általános rendelkezésekkel összhangban álló *mandatum*-okat a vesztegzár időtartamáról és a telepítendő ellenőrök számáról. Amennyiben utólag kétségek merülnének fel a *constitutum*-okat illetően, azok tartalma, a nyilatkozó személye, illetve előre nem látható, és az általános szabályzatokban nem rendezett események miatt, különösen akkor, ha a körülmények megfigyelő ellenőrök telepítését követelnék, a kancellária semmilyen újabb intézkedést nem tehet a közegészségügyi magisztrátusnak készített jelentés és az annak nyomán meghozott határozat nélkül.

A fenti szakasz, az előzőt követően mintegy szemléltető példát ad a kancellár intézkedési jogainak rutinszerű gyakorlására, illetve annak visszavonására. Gyanús nyílt levéllel (*patente sospetta*) érkező hajók fogadásánál a kancellár azért jelent meg, mert az ilyen esetek meghaladták az őrházi felügyelők illetékességét. Utóbbiak az anyagi jogi részben foglaltak szerint csak arra voltak felhatalmazva, hogy csónakkal kihajózva fo-

gadják a közelgő hajókat, majd a gyanús nyílt levélről értesülve felszólították a kapitányt, hogy az okiratokkal együtt keresse fel a közegészségügyi őrházat. Ezt követően értesítették a felügyelők a kancellárt, hogy jelenjen meg az őrházban a nyilatkozat felvételéhez.

Nyilatkozat után a kancellár a helyszínen rendelkezett a további eljárási cselekményekről. Az olasz szövegben maga a rendelkezés *mandato* néven szerepel, ami az adott szövegkörnyezetben parancsot jelent. Ennek helyén németül a *mandata*, vagyis a latin *mandatum* tbsz. alakja szerepel. Neolatin szóhasználatban a *mandatum* közhatalmat gyakorló szerv parancsát, kötelezően végrehajtandó rendelkezését jelentette. Jelen esetben a kancellár végrehajtási utasítása, amelyet (úgy tűnik a leírás alapján) szóban és a helyszínen adott ki. A befejező mondat értelme szerint, ha a nyilatkozattétel idején fennálló állapotokhoz képest érdemi változás történt, a kancellária jogosítványát a magisztrátus visszavonta, és súlyosabb esetekben megfigyelő ellenőrök telepítéséről is rendelkezhetett. Utóbbi rendelkezés a személyekre, a hajóra és árukra vonatkozó folyamatban lévő eljárásokat leállította, és az esetet gyanús helyett fertőzötté minősítette.

7. Fertőzött helyekről érkező hajókkal a kancellár személyesen, a *capitano del porto* társaságában, nyílt vízen köteles találkozni, majd a vonatkozó elővigyázatossági szabályok szerint szólítja fel a kapitányt a nyílt levél felmutatására és a nyilatkozat megtételére.

Az anyagi jogi részben *patente bruta* esetén pontosabb leírás olvasható. A fentiekből csak az állapítható meg, hogy a találkozás nyílt vízen történt, de nem tudni, hogy a kapitány hol mutatja fel a nyílt levelet és hol teszi meg a nyilatkozatát. Mindez egyértelműen tisztázható a hivatkozott szakasz alapján, amely szerint a helyszín a kikötő előterében egy természetes vagy mesterséges sziklazátony. Itt a hatóság két képviselője „kellő távolságból” csak megtekinti a nyílt levelet és meghallgatja a kapitány nyilatkozatát. Ennek az eljárásnak újabb változata azért jelent meg az 1769. évi szabályzatban, mert a fertőzött hajók számára külön *porto sporco* létesült, amelyben sziklazátony helyett a kikérdezés a nevezett kikötő őrházánál történt. Fokozott óvatosság miatt azonban a 36. szakasz szerint a kancellár „az őrházból kérdezi ki a hajó kapitányát, aki azonban nem hagyhatja el a saját csónakját, tehát nem léphet ki a partra...”.

8. Ugyancsak a kancellár veszi át a fenti, vagy csak gyanús helyekről érkezett hajóktól a magánleveleket, majd egy közegészségügyi ellenőrrel továbbítja a megadott címekre. Amennyiben a küldemények között külhoni egészségügyi hatóságtól, konzultól vagy követtől a közegészségügyi magisztrátushoz címzett levelek is érkeztek, magánlevelek kézbesítése csak az utóbbi hatóság előzetes és egyértelmű engedélyével történhet.

Levelekkel kapcsolatban feltétlenül meg kell jegyezni, hogy a postai szolgáltatást a Habsburg Birodalom VI. Károly alatt 1722-ben vette állami kézbe. Erről az 1723. évi magyar országgyűlés csak igen röviden emlékezett meg (CXIV. tc.), amennyiben elrendelte, hogy „a postajárás rendezése iránt Ő legszentségeőbb felsége főpostamesterét meg fogja hallgatni, s amit a közszükség javasol, azt jószágosan el fogja határozni”. Egyértelmű, hogy a tengeri közlekedésben az állami postaszolgálat szállítói feladatának ellátására a haditengerészet teljes körű biztosítékot jelentett, de a fentiek szerint a kereskedelmi tengerészet is hasonló bizalmat élvezett.

Levelek kapcsán itt a szabályzat úgy fogalmaz, mintha azokat közvetlenül kiadhatták volna a címzetteknek. Jelen esetben ez tartalmi rövidítésnek tekintendő, ugyanis a levelek és különböző okiratok fertőtlenítő kezelési módjával a szabályzat más helyein kimerítő leírások találhatók. A papírt veszélyessége miatt tilos volt közvetlenül kézzel érinteni, és a szabad forgalomba helyezés is csak kénes megfüstölés után történt. Erről és az egész kézbesítési folyamatról a legrészletesebb leírás az 1769. évi szabályzat 91. szakaszában olvasható, amely szerint a levelek járványügyi kezelését a veszteglő intézet végzi. „A továbbítandó leveleket és irományokat, kénes megfüstölés után hivatalos pecséttel és spanyolviasszal lezárva, személyesen az igazgató adja át a közegészségügyi kancelláriának, amely gondoskodik azok pontos kézbesítéséről. A levélcsoomagokat a *prior* csakis annak adhatja ki, akihez a hajót irányították, vagy aki átveszi annak rakományát, feltéve, hogy evégből bejelentette magát a veszteglő intézetben. Ennek kapcsán mindig ügyelni kell arra, hogy bármely levelet vagy irományt csak akkor lehet átadni, ha a tartományi kormányzatnak vagy a magisztrátusnak címzett levélcsoomagok kézbesítése már megtörtént”. A magyarul is jól ismert spanyolviasz (*Spanischer Wachs*, olaszul *cera di Spagna*) melegítés után gyorsan megszilárdul, vörösen színezett gyantaféleség volt. Nevének eredetét az magyarázza, hogy a vörös pigment (cinóber) legnevezetesebb lelőhelye Spanyolországban volt. A levelek lezárása arra utal, hogy a küldeményeket gondosan felbontották és ellenőrizték, ellenben a „hivatalos pecsét” azt jelzi, hogy nagyon ügyeltek a levéltitok megőrzésének látványos szemléltetésére. Korabeli hírszerzési gyakorlat alapján egyébként nem kétséges, hogy az összes írást nyilvánvalóan elolvasták és hasznosították is a tartalmukat. A diplomáciai levelek elsőbbsége alapján a magánlevelek esetleges visszatartása egyértelmű hírzárlatot jelentett. Miután ezt nem kellett elrendelni, a kancellár engedélyt kapott a magisztrátustól, hogy a rakományra vonatkozó leveleket átadja a kereskedőknek vagy megbízottaiknak, a helyi magánleveleket pedig egy ellenőr kézbesítette, a távolsági leveleket viszont átadták a postaszolgálatnak.

9. A kancellár törekedjék arra, hogy amilyen gyorsan csak lehetséges, megtörténjék a *constitutum*-ok felvétele, mielőtt a hajó tulajdonosa bárkivel is tárgyalhatott volna.

Nevezett hivatali eljárásnál csak a kancellár, a valóságos, a városi és a címzetes tanácsosok jogosultak megjelenni.

A *casino* tisztviselői azonos figyelemmel járnak el, ha *patente libera*-val érkezett hajó *constitutum*-át veszik fel, az alábbiakban következő részletes eligazítás alapján.

A *constitutum*-ok írásba foglalásánál a kancellár, szintúgy a hajón tartózkodó személyeket megszámláló és szemlélő közegészségügyi őrházi tisztviselők kötelesek ügyelni arra, hogy minden megegyezzen a nyílt levél tartalmával.

A fentiek ellenőrzését a *constitutum*-ba egyértelműen bele kell foglalni.

A határozott követelményen túl semmilyen indoklás nincs arra nézve, hogy miért kell a nyilatkozatot rögzíteni, mielőtt a hajó tulajdonosa bárkivel tárgyalhatott volna. Feltehetőleg az így beszerezhető helyi értesülések egyes kedvezőtlen tények elhallgatását vagy a nyilatkozat tartalmának kedvezőbb színben való beállítását tették volna lehetővé.

A második bekezdés a IX. fejezet 9. szakaszát ismétli, és az eseménynél jogszerűen résztvevő személyeket sorolja fel. Közöttük a révkapitány ugyan nincs nevesítve, de mint a két címzetes tanácsos egyike, természetesen jelen lehetett minden kikérdezésnél. Egyébként az esemény közvetlenül nem érintette, ugyanis a nyilatkozattétel nem általános kikötői rendészeti, hanem kifejezetten közegészségügyi szempontok mentén történt.

A harmadik bekezdésnek nem itt volna a helye, hanem az őrház felügyelőiről és ellenőreiről szóló XV. fejezetben, ugyanis arról szól, hogy szabad nyílt levél esetében saját hatáskörükben önállóan cselekedhetnek. Ennek ellenére ez a mondat mégis hasznos tájékoztatást tartalmaz a következő bekezdésben található visszahivatkozás miatt. A nyilatkozat felvételével egyidejűleg ugyanis egyeztetés céljából a hajón tartózkodó személyek számbavételét minden esetben az őrház tisztviselői végezték.

A nyilatkozat felvételéhez ígért részletes eligazításból semmi sem olvasható az eljárási szabályok között, ugyanis a kötelező tartalmi elemeket a szabályzat nem ezen a helyen, hanem az I. fejezet vonatkozó szakaszában határozta meg. A kapitány arról volt köteles beszámolni, hogy 1) „milyen volt azoknak a közösségeknek és helyeknek a közegészségi állapota, amelyeket útja során érintett”, 2) „találkozott-e tengeri rablókkal vagy más hajókkal”, 3) „némely elhagyott árukat vagy dolgokat a tengerből, a szárazföldről vagy hajókról felvett és magánál tartott volna”. Ezeket a tartalmi elemeket azonban, nyilvánvalóan a gyakorlati tapasztalatok alapján, az 1769. évi szabályzat 36. szakasza tovább bővítette: „1) mikor érkezett a rakodási, illetve kiindulási kikötőbe, és 2) ott mennyi ideig tartózkodott. Újabb kérdéscsoport foglalkozott azzal, hogy „1) a

kiindulási kikötőben tartózkodva a járványnak számosság és fajta szerint milyen jelei voltak, 2) előfordult-e a hajón tartózkodók között valamilyen új jelenség, vagy mindenki megőrizte jó egészségét, illetve egyesek a hajó személyzetéből vagy az utasok közül milyen tünetekkel és melyik napon lettek betegek, netán meghaltak volna. 3) Ez utóbbi esetben tudakozódni kell arról, hogy a kapitány megsejmelte-e vagy nem a holttesteket, és utóbbi esetben hogyan tette, és a halottakon milyen ragályos jelek mutatkoztak, valamint azt, hogy a holttesteket hogyan és hol vetették a tengerbe. 4) az elhaltak napi gyakorisággal hordott ruháit a hajó mely részében tárolták és azokat kiszellőztette-e a hajó személyzete. Végül 5) a kapitány a betegséget, a halálesetet és a csupasz holttest megtekintését feljegyezte-e egy külön jegyzékbe vagy a hajónaplóba, hogy a hatóság mindezek kivonatát az iratokhoz, mintegy a *constitutum* igazolásaként hozzácsatolhassa”.

Végezetül azon túl, hogy a helyszíni ellenőrzés során minden meggyezett a nyilatkozat tartalmával, azt nemcsak a kapitány, hanem a személyzet és az utasok is eskütelletel hitelesítették.

10. A kancellár, hogy megbizonyosodjék arról, miszerint a nem fertőzött és nem gyanús helyekről érkezett hajók élőszóban tett *constitutum*-ait a *casino* tisztviselői a saját nyilvántartó könyvükben az előírási alakiság szerint és a szükséges gondossággal megfogalmazva rögzítették, ismételtelen köteles elrendelni ezeknek a könyveknek a bemutatását.

Jelen esetben a kancellár felügyeleti feladatot látott el, mivel nem kellett megjelennie a fenti ügyintézésnél. Kizárásos alapon „a nem fertőzött és nem gyanús helyek” meghatározás alapján az érintett hajók szabad és a tiszta nyílt levéllel közlekedtek. Ez azonban érdemi különbség az olasz szöveggel szemben, amely csak a szabad helyről, szabad nyílt levéllel (*da luogo libero con patente libera*) közlekedő hajókat nevezte meg. Ennek alapján arra kell gondolnunk, hogy az 1755-ös szabályzat megengedőbb volt ebben a tekintetben, mivel a fenti eljárást a tiszta nyílt levélre is kiterjesztette. Közvetetten itt derül ki az eljárási szabály alapján, hogy ilyen esetekben a nyilatkozatokat nem külön íven rögzítették, és nem továbbították a hivatal központjába, hanem az őrházi nyilvántartó könyvekbe jegyezték fel. Az előírási alakiság (*behörige Form*) egyértelműen arra utal, hogy a bejegyzést egységes alakú és tartalmi elemek mentén egy belső utasítás rendezte. Ez volt a biztosítéka annak, hogy a kikérdés mindig azonos menetrend szerint történjék.

11. Gabona, és más nem ragályozódó áruk kirakodásához a *casino* és a veszteglő intézetek tisztviselői az utasításokat a közegészségügyi kancelláriától kapják, és az előbbieket, de a veszteglő intézeti *prior* se merészkedik a kancelláriára.

tól érkezett utasítás előtt ilyesféle kirakodást engedélyezni vagy elvégeztetni, egyebekben pedig minden kirakodásról jelentést kell tenniük a kancelláriának.

A III. fejezet pontos leírása alapján egyértelműen meghatározható, hogy mely nem ragályozódó áruféleségek tartoztak a közegészségügyi őrház –, illetve a veszteglő intézet – illetékességébe. Jóllehet a folyamatokat mindkét részleg vezető tisztviselői önállóan irányították, a munkát nem kezdhették el a kancellár engedélye nélkül. Az áruk fajtája szerint az őrház és az intézet közötti munkamegosztást különös esetekben az 1769. évi szabályzat megszüntette. „Nem ragályozódó árukat, ha teljes időtartamú vesztegzárra kötelezett hajón érkeztek, akkor is, ha a hajónak tiszta nyílt levele volna, a *lazaretto sporco*-ba kell átszállítani, majd az ott elvégzett tisztítás után lehet kiadni a nevezett intézethez tartozó tisztviselő jelenlétében” (72. sz.).

Kancellári utasítás helyének megfelelően ebben a szakaszban is parancs (*Befehl*) olvasható, ami részben azzal magyarázható, hogy a korabeli központosított polgári hatóságok is katonai mintára szerveződtek, és a tisztviselők öltözete is részben a katonai egyenruhákra emlékeztetett.

12. Azokat az utasításokat, amelyek alapján a vesztegzár alá helyezendő hajók, kirakodás előtt vagy annak végeztével, a mólón belülré jöhetnek, ugyancsak a kancellária adja ki, azonban a közegészségügyi magisztrátus előzetes és egyértelmű parancsa alapján.

A zárt kikötőbe való betérés engedélyezése a korabeli gondolkodás alapján sorsdöntő volt a járványok elleni védelem szempontjából. Különösen a nyilvánvaló veszélyhelyzetekben erre a legszigorúbb intézkedések vonatkoztak. Ezt az 1769. évi szabályzat 87. szakasza tette egyértelművé: „a *porto sporco* bejáratát éjjel-nappal láncsal kell lezárni, és ennek a kezelésére kirendelt ellenőr a bejáratot csakis akkor nyithatja ki, ha azt a *prior* engedélyezte a magisztrátus előzetes jóváhagyása alapján”.

Főszabályként a II. fejezet úgy rendelkezett, hogy „minden egyes, vesztegzár alá helyezendő hajót addig kell távolabb várakoztatni, amíg az elrendelés szerinti tisztításnak alávetett rakományát teljes egészében átszállítják a veszteglő intézetbe”. A „távolabb várakoztatás” mólón kívüli helyzetet jelentett, ráadásul a mólón belüli területre való betérést csak akkor engedélyezték, ha a hajó „még további 10 napot várakozott a teljes átszállítás végétől számítva”. Az V. fejezet második bekezdése szerint viszont, ha a hajók kizárólag nem ragályozódó árut szállítottak, veszteglésük attól a naptól kezdődött, amelyen a közegészségügyi ellenőr a fedélzetre lépett. Itt viszont nincs semmilyen utalás arra, hogy mindez a mólón kívül vagy belül történt, de rakományuktól függetlenül az ilyen hajók is érkezhettek fertőzött vagy fertőzésre gyanús kikötőből. Végül a fenti 12. szakasz szerint a hajók a kirakodás befejezése előtt is betérhettek a kikötőbe. Mindezen többszörösen egymásba fonódó felté-

tel alapján érthető volt, hogy az engedélyt a magisztrátus adta ki, testületi döntés alapján.

13. Az áruk veszteglő intézetbe való átrakodásánál, illetve az utasok átvonulásánál, az intézeti *prior* köteles egy pontosan összeállított jegyzéket átadni a kancelláriának, amelyet az ellenőrök vettek fel az áruk mennyiségéről, minőségéről, és fajtájáról, továbbá az egyes személyekről.

Nevezett *prior* a hivatali rend szerint saját magának is megőriz egy példányt a fenti jegyzékekből. Egy másodpéldányt az ellenőrök az áruk tulajdonosának is kötelesek átadni.

Logikai alapon a 3-példányos jegyzék két külön íven készült, ugyanis a személyek listáját nyilvánvalóan nem adhatták át az áruk tulajdonosának. Személyek esetében ebben a jegyzékben jelölték meg a vesztegzárban megbetegedetteket, illetve elhaltakat, valamint azokat is, akik a veszteglési idő alatt visszatértek a hajóra. Arról, hogy az egyes embereket a jegyzék alapján hogyan azonosították, semmilyen részlet nem található. Másfelől az alábbi 16. szakaszban (ld. ott) részletesebb ismertetés következik a főbb ismertető jegyekről.

A mennyiség, minőség, és fajta alapján készített igen részletes árujegyzék jelentőségét a járványügyi megfontolásokon túl – a raktározási felelősség miatt – kereskedelmi jogi szempontok is indokolták. A felvételi jegyzék és a hajó szállítmányozási jegyzékének összevetésével lehetett megállapítani, hogy a hajóról minden árut átadtak-e a veszteglő intézetnek. Mivel a kereskedő vagy megbízottja kezében is volt egy köteles másolati példány, felek az áru zárlati feloldásakor meggyőződhetek a szállítmány teljességéről vagy az esetleges hiányokról. Előfordulhatott azonban az is hogy a veszteglő intézetben elhelyezett áruk forgalomképességét zálogjog terhelte. Az 1769. évi szabályzat szerint „elzálogosított ragályozódó vagy nem ragályozódó áruk intézeti elhelyezése esetén, amennyiben a zálogjogot a rakodási bárcán a beszállító kapitány aláírása egyértelműen tanúsítja, az igazgató gondoskodik arról, hogy a hajóról felvett leltárban a zálogjogot megjelölje, és az így terhelt árukat ne adja ki a zálog birtokosának engedélye nélkül” (103. sz.).

Különös jelentősége volt az árujegyzéknek intézeti tűzkárok esetében (1769/119. sz.). Néhány személy által eloltható kisebb tűz okozta károk „a tulajdonost terhelik, aki semmilyen kárpótlást nem követelhet az intézetben vesztegzár alá helyezett más árukészletekből”. Tűzvész után a veszteglő intézetben is a „nagyobb hajókára” (*avaria grossa*) vonatkozó elvi szabályozást alkalmazták. Tengerjogi esetekben kármegosztás történt az áru tulajdonosa és a kapitány között, amennyiben az utóbbi minden ésszerű intézkedést megtett a kár elhárítására. Vesztegzári peres ügyekben az illetékes elsőfokú váltóbíróság járt el, amely a megosztás mértékét is meghatározta. Bizonyítás szempontjából alapvető

jelentősége volt az elszenvedett kár előtti állapotban pontosan felvett árujegyzéknek. Ezeket a jogi fórumokat egyébként azért nevezték váltóbírósnak, mert ügyforgalmuk legnagyobb része a váltók használatával kapcsolatos jogvitákból adódott.

14. Amikor véget ért a közegészségügyi magisztrátus általános, vagy eseti határozatai szerinti vesztegzár a hajók, az utasok, és az áruk tekintetében, feloldásra az utasítást a kancellária adja ki a veszteglő intézet és a *casino* tisztviselőinek az ellenőrök előzetes beszámolója és az orvos jelentése alapján.

Amennyiben a vesztegzár ideje alatt bármely rendkívüli esemény történt, illetve az ellenőrök nyilatkozata vagy az orvos jelentése aggályos volna, ezt a kancellária haladéktalanul jelenti a közegészségügyi magisztrátusnak, majd a végrehajtással várakozik a vonatkozó határozatokra és rendelkezésekre.

Az első bekezdés a rendkívüli esemény nélküli, szokványos esetekre vonatkozott, amelyekben a kancellár az eredeti határozatban foglaltakat saját hatáskörében, felsőbb utasítás nélkül hajtotta végre. A magisztrátus csak akkor nyitotta meg újra az ügy tárgyalását, ha valamilyen rendkívüli esemény történt. Ez utóbbiakról, a jelenség természetének megfelelően nincs tételes, de példálózó felsorolás sem a rendeletben, egy-egy eset említése azonban több helyen is megtalálható. Gyakori esemény lehetett a hajón a kapitány, egy utas vagy matróz megbetegedése, illetve ez az intézetben is előfordulhatott az oda bevonult utasok, ellenőrök vagy a rakodómunkások körében. Az is rendkívüli eseménynek számított, ha két veszteglő hajó személyzete egymással érintkezésbe került, vagy a fedélzetén, illetve a hajókon tűz keletkezett (1769/68. és 109. sz.). Utóbbi esetben az ügy újratárgyalását az indokolta, hogy a tűz oltása során a szomszédos hajók személyzete vagy a szomszédos vesztegzári részlegben lévő személyek is egymással ragályozódó érintkezésbe kerülhettek.

15. A zárlat feloldása előtt a kancellária a veszteglő intézeti igazgató útján kapja meg az ellenőrök tanúsítványát arról, hogy az árukat és a személyes holmikat az előírások szerint nyitották fel, szellőztették és tisztították. Csakis az igazgató tanúsíthatja, az összes áru és az utasok hiánytalanságát.

Amennyiben az utasok és áruk tekintetében a jelentett és a valós állapot között akár a legcsekélyebb különbség is mutatkoznék, a kancellária nem állíthatja ki a *pratica* engedélyt, ellenben a kancellár kötelező jelentést tesz a közegészségügyi magisztrátusnak, amely saját belátása szerint rendelkezik a továbbiakról.

A zárlat feloldásával (*pratica* engedély kiadása) megszűnt az intézet közegészségügyi és raktározási felelőssége, és a hatóságnak érdekében állt annak igazolása, hogy az adott állapotnak megfelelően az árukat járványügyiileg szakszerű tisztítás után adta át és az utasok mentesítését is maradéktalanul elvégezte.

Halálesettől eltekintve, személyek körében számszerű eltérés úgy keletkezhetett a felvételi jegyzék és a feloldó határozat kiadásakor fennálló állapot között, ha valamelyik utas időközben visszatért a kikötőben horgonyzó hajóra, de a rendeletek nem utalnak arra, hogy ez rendkívüli esemény lett volna. Sőt, az 1757. évi szabályzat V. fejezete szerint ezek a személyek szokásosan és „szükségszerűen a hajóra kiszabott *quarantana* alá fognak esni”. Mindez értelemszerűen az intézetben maradókra semmilyen rendkívüli hatást nem gyakorolt. Létszághiányt okozhatott volna az is, ha egy utas megszökik az intézetből, ezt a lehetőséget viszont a négy szabályzat egyike sem említi. A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a személyek száma szaporodhatott is, miután az 1769. évi szabályzat 118. szakasza a veszteglő intézetben esetlegesen előforduló születről is intézkedett.

Árukat illetően a fent említett szabályzat 96. szakaszában újabb szempontot találunk a jelentett és valóságos állapot egyezésének jelentőségére. Mintegy a kiadáskor napvilágra kerülő eltérések megelőzése – és a bizalom erősítése érdekében – a hatóság engedélyt adott az árucikkek tulajdonosainak és megrendelőinek az időközi ellenőrzésre. „Amennyiben a tulajdonos vagy az áruk címzettje egyik vagy másik megtekintésnél alapos okkal gyanakodnék a bálák számának fogyatkozására vagy egyes árucikkek súlycsökkenésére, akkor kívánságának eleget téve engedélyezzük a névleges és valós súlyértékek összehasonlítását a közegészségügyi magisztrátus hatósági mérlegének igénybevételével”.

16. Minden távozó hajó, akár szabadon közlekedik, akár nem, a kancelláriától köteles nyílt levelet, illetve a rakományról *fede*-t beszerezni.

Nyílt levelekben a kapitány, a hajótulajdonos, de az utasok és a matrózok kérésére is rögzíteni lehet a nevüket, életkorukat, és külső megjelenésüket.

Rakományi levelekben a lehető legpontosabban jelölendő az áruk darabszáma, fajtája és minősége, a kancellárián leadott nyilatkozatnak megfelelően. Kérés esetén az utasok is külön egészségügyi *attestatum*-ot kapnak.

Összességében a kancellária a *mandati di carico* kiadása és a *fede* felülirata tekintetében a felmutatott bárcákra és *attestatum*-okra hagyatkozik.

Az első mondatban a más helyen előforduló vegyes szóhasználat helyett a *fede*, mint igazolás, egyértelműen a rakományra vonatkozott és nem a *pantente* német megfelelőjével (*Patent*) jelölt nyílt levélre. Távozáskor a kancellária nyílt levelet csak az elsődleges kikötőkben adhatott, ahol magisztrátus működött. Ezek a nyílt levelek, rendeltetésüket tekintve azonosak voltak azokkal, amelyeket a levantei konzulok állítottak ki. Másodlagos kikötőkben az okiratokat a hatóságot képviselő közegészségi megbízottak adták ki. Az 1764. évi szabályzat a halászat kapcsán a nyílt levelek különös eseteivel is foglalkozott. A 27. szakasz 3. pontja értelmében honi halászbárcák „amennyiben eltávolodnának a száraz-

földtől vagy éjjel akarnak halászni, közegészségügyi nyílt levelet kötelesek beszerezni. Ez előírja az órák számát, arányosan a zárlat alá helyezett vagy gyanús területtől való távolsággal, következőképpen figyelembe veszi a kikötés és a veszélyeztetés lehetőségét is. Az engedély határidejének lejártakor a levél újra érvényesítendő és hitelesítendő, de a határidő után és érvényesítés nélkül a bárka gyanúsak minősül, másodlagos kikötőbe nem térhet be, és újabb engedélyért az elsődleges kikötőkhöz kellett fordulnia”.

Az 1764. évi büntető rendelet 20. bekezdése illetékesség hiányában kiadott nyílt levéllel is foglalkozott: „akik a hivatalosság látszatát keltve ilyesmit mégis kiadnának, számítsanak arra, hogy nyílt levelenként 50 forintos büntetésben részesülnek, feltéve, hogy a szándékosság, mint körülmény vagy veszélyes utóhatások nem jelentkeztek, ugyanis ennek büntetőjogi eljárás és ítélet a következménye”. Forint címén az 1753-tól hivatalos fizetőeszközként bevezetett úgynevezett konvenciós ezüstforint értendő, amelyet 11,693 gramm színezüstből vertek. Összehasonlításként az 50 forintos büntetés mértékére, egy 1773-ban kiadott uralkodói rendelet alapján, ha a sebészek területi szakmai szervezetének előjárója a kötelező nyilvántartását hanyagul vezette és jelentési kötelezettségét is elmulasztotta, közigazgatási bírságként 24 forintot fizetett.³⁵⁶

Nyílt levelek személyleírásáról egy elméleti mintapéldányból alkotunk képet, amelyet az udvari egészségügyi bizottság 1768. december 9-én csatolt az udvari kancelláriához átküldött feljegyzéséhez. A példa egy képzeletbeli Mullah Husszein nevű, nő, 46 éves belgrádi lakos, török birodalmi alattvalóról szól, aki „nagytestű, világosbarna hajjal, barna szakállal, hosszú barna szemöldökkel, fekete szemekkel, hosszúkás arccal, török módra öltözködve”.³⁵⁷

A harmadik bekezdésben *Pass über die Ladung* a rakományi levél megnevezése, amely a hatóság székhelye szerinti kikötőben a hajó fedélzetére vett, illetve a ki nem rakodott árukat tartalmazta. A kancellárián leadott nyilatkozat arra utal, hogy a levél kiállítása a hajótulajdonos vagy a kapitány közlése alapján történt. Egyiküknek sem állt érdekében a valóságtól eltérő adatok közlése, hiszen a következő kikötőben az így kiállított levelet kellett felmutatniuk a szállítmány közegészségügyi hitelességének igazolására. A személyeknek kiadott egészségügyi *attestatum* szó szerint tanúsítványt jelentett arról, hogy a hajón tartózkodó személyek a kikötő elhagyásakor orvosilag milyen állapotban voltak.

³⁵⁶ LXF. II. kötet, 767–773. o. 756. tételszám.

³⁵⁷ Az Udvari Egészségügyi Bizottság jegyzékei az Udvari Kancellária részére (Noten von der Sanitäts-Hofdeputation ad Hofkanzley). Haus-Hof und Staatsarchiv (HHStA) Bécs, Ausztria, 1764–1775, Fasciculus 3, 259.

Az utolsó bekezdésben a *mandati di carico* (olasz) a kancellária rákömánya vonatkozó valamennyi rendelkezését jelenti. A *fede* felülírata (*Überschreibung*) olaszul hátjegyzet (*attergazione*), a hajó magával hozott okirataira rávezetett hatósági megjegyzést jelöli. A hagyatkozás arra utal, hogy a hatóság nem vizsgálódik, hanem az igazolást a felmutatott bizonylatok alapján állítja ki. Ezek között az általános értelemben használt tanúsítvány (*attestatum*) mellett a bárca (*Billette*) a mai szállítmányozási nyelvezetben helyenként még előfordul, de elavult szóként az árujegyzéket jelenti.

17. Mindaddig azonban a kancellária nem zárja le a *fede*, a *mandato di carico*, és a közegészségügyi nyílt levél ügyintézését, és hátoldali jegyzetet sem vezet a felmutatott *attestatum*-ra, amíg a *capitano del porto* által kiadott számlával a kapitány nem igazolta az *anchoraggio* és a *dazio di nochiero* befizetését.

Hasonlóképpen a Szent Miklós testvériség által kiállított nyugtákat is kéri a kancellária, hogy azokat az irattárában megőrizze.

A kancellár és segítői teljes felelősséggel tartoznak az alábbiakban részletezett hanyagságokért.

Kétségtelenül az volt a kikötői illetékek behajtásának leghatékonyabb biztosítója, hogy a hivatal a befizetés előtt semmiképpen nem zárta le az ügyintézését. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a fenti illetékekre vonatkozó fizetési kötelezettségek nem közegészségügyi természetűek, ennyiben tehát a magisztrátus a révkapitányság pénzbehajtási tevékenységét erősítette. A különböző befizetési kötelezettségek, jelen esetben az olaszul megnevezett horgonyzási és kikötői illeték (*anchoraggio* és *dazio di nochiero*) valójában „gyűjtő vagy fantázianevek” voltak, és tulajdonképpen a kikötői infrastruktúra használati díját jelentették.

Elsődleges kikötőkre vonatkoztatva az 1755. évi rendelet itt és más helyen sem közöl összecszerű adatokat. Másodlagos kikötőkben az illetékekről, az összegek pontos megjelölésével, az 1764. évi szabályzat 25. szakasza rendelkezett. Ezekben a kikötőkben magisztrátus nem lévén, az illetéket a közegészségügyi megbízottnál kellett leróni. „A megbízott, horgonyzás címén a hajózási jegyzékben szereplő minden bárkától fél lírát szed be, a latin vitorlásoktól és a keresztvitorlásoktól pedig egy, illetve két lírát”. Az idézett szövegben, egyszerűsített meghatározással három kereskedelmi hajóosztály szerepel. Ezek között a legkisebb a közvetlen helyközi forgalmat bonyolító bárka volt, a háromszögletű, hegyes csúcsban végződő „latin vitorlás” a kisebb, de távolabbi partmenti közlekedésre is alkalmas hajókat jelentette, a „keresztvitorlás” pedig a távol-sági (akár levantei) szállítmányozásban résztvevő nagy, tengerjáró teherhajókat. Pénzegységként az olasz szöveg alapján trieszti lírát kell valószínűsíteni, amelynek értéke konvenciók szerint forintban számolva 12 krajcár volt. Következésképpen nem jelentett különösebb terhet az illeték meg-

fizetése, másfelől arányban állt azokkal a viszonylag szerény szolgáltatásokkal, amelyek a másodlagos kikötőkben álltak a hajók rendelkezésére. Érdekessége még a másodrendű kikötőknek, hogy az olasz szöveg az összegeket „járulékos jövedelemként (*accidenza*) nevezi meg. Miután olaszul a közteher címén beszédett illeték neve *tassa*, az adóé pedig *tributo*, feltételezhető, hogy ezek az összegek az érintett tisztviselő, egyébként átengedett közpénzként befolyó személyes jövedelmét képezték. Végezetül még megjegyezhető, hogy az idézett 25. szakasz az illetékmentesség eseteit is megjelölte, amennyiben a fizetés alól a honi halászbárkák és a hadi naszádok is mentesültek. Halászbárkák esetében igazolásként elegendő volt az egyszerű megtekintés, a naszádok azonban kötelesek voltak „mindig maguknál tartani az illetékes századparancsnok vonatkozó tanúsítványát”.

A *fede*, a *mandato di carico*, és a közegészségügyi nyílt levél a kikötői hatóság által készített eredeti okirat volt. Ezzel szemben a hátoldali jegyzetet valamilyen más hatóság vagy szervezet által kiállított okiratra vezették rá, de ez is közhiteles igazolás volt arról, hogy az illetékes hatóság az okirat tartalmát elolvasta, tudomásul vette, és egyben igazolta is annak valósághűségét.

A Szent Miklós testvériség (*Confraternita di San Nicolo*) tengerészeti érdekvédelmi és segélyező egyesületként működött. Jogállását tekintve nem világi, hanem katolikus egyházi szervezet volt, a megyés püspök alárendeltségében. Szerzetesrendhez hasonló szervezetként, de azokhoz képest lényegesen szabadabb szabályok szerint működött. Tagjai nem tettek életre szóló fogadalmat, életüket részletes szabályzat nem irányította, és nem éltek rendházi zárt közösségekben. Pénzforgalmukat a fenti szakasz szerint a közegészségügyi hatóság (is) ellenőrizte. Amennyiben egy szervezet nyugtát (*Quittung*) adott, azok az általa nyújtott szolgáltatások ellenértékének megfizetését igazolták. Arról nem szól a szabályzat, hogy ezeket a hatóság közpénzekből megtérítette volna. Ugyanakkor a XVI. fejezet 9. szakasza szerint a közegészségi orvos a testvériség tagjait eseti fizetség nélkül kezelte. Ez nem zárta ki, hogy a készpénzforgalom nélküli kezelés igazolására az orvos számlát, a Testvériség pedig ellennyugtát állított ki, és azt később leadta a kancelláriának.

Az utolsó bekezdés tartalmilag nem része a fenti szakasznak, csupán szerkesztési technikai okokból ide illesztett átvezető szöveg a kancellária felelősségének részletezéséhez.

18. Amennyiben egy szabadon közlekedő hajó egy nem szabad, de nem is gyanús helyre távozik, és egy szabad *guardiano*-t igényel kíséretnek, ezt a kérését kancellária egy, a *casino*-tól kirendelt ellenőr révén teljesíti, miután ellátta a megfelelő utasításokkal, és azok betartására halálbüntetés terhe mellett feleskette.

Az ilyen hajók a visszaérkezésnél, nevezett *guardiano* kizárólagos *constitutum*-a alapján szerzik meg a *pratica*-t.

Szöveghűség mentén a „szabadon közlekedő hajó” (*in freier Gemeinschaft stehendes Schiff*) jelentése kétféle lehet. Eleve *patente libera*-val érkezett vagy, ha vesztegzárban volt, a zárlatát feloldották. Miután főszabályként minden kikötőből, minden hajónak nyílt levelet kellett beszereznie, szabad nyílt levéllel távozó hajó, ha egy másik kikötőből ugyanilyen nyílt levéllel tért vissza, csak a legegyszerűbb, helyszíni engedélyezési eljárásban kellett részt vennie. Ezzel szemben a fenti leírás olyan esetben is egyszerűsítette az eljárást, amelyben a hajó „nem szabad, de nem is gyanús”, vagyis tiszta helyre távozott. Ilyen kikötőben *patente netta*-t lehetett szerezni. Amennyiben távozás előtt egy szabad ellenőrt vettek fel a fedélzetre, visszatéréskor a nyilatkozatot nem a kapitány vagy a tulajdonos, hanem az ellenőr adta. A rendelet alkotói az igazmondásra kellő biztosítéknak tartották az esküt és a halálbüntetéssel való fenyegetést.

Ezt a fenyegetést az a félelem indokolta, amely a lehetséges pestisjárvány miatt állandóan jelen volt a tengermelléken. Ugyanakkor a valós ok-okozati összefüggések tudományos ismeretének hiánya miatt a leg súlyosabb büntetésnek esetleg olyan emberek is áldozataul eshettek, akik mai tudásunk szerint nem voltak felelősek a pestis kitöréséért. Hatósági tisztviselőkkel vagy alkalmazottakkal szemben a halálbüntetés kiszabásával kapcsolatban a bűn és a büntetés arányosságának elvi szempontjai az 1764. évi rendelet 12. szakaszában találhatók. „A törvényszegés önmagát nem az eset csekélysége alapján méri, és a büntetés, egészen a halálbüntetésig terjedően, a körülményekhez és a következményekhez fog igazodni”. Tengermelléki vonatkozásban halálbüntetésről az 1767. évi szabályzat 43. szakaszában olvashatunk. „Amikor egy tiltott és kizárt bárka hajótörést szenvedne, vagy más hajóval összeütköznék, holt tengeri, illetve másodlagos kikötőben vagy a kikötő előterében a hajót, a rakományt és a személyzetet egy nagyobb csónakból a hivataloságod tartsa szemmel. Halálbüntetésig is kiterjedő büntethetőségének terhe mellett örökadjék azon, hogy a hajóról a legcsekélyebb dolgot se távolítsák el, és személyek, illetve dolgok között keveredés se keletkezzék”. Ezen kívül a halálbüntetés még az 1769. évi rendelet 20. szakaszában is megtalálható, amely elkövetési alakzatként visszahivatkozik az 1755. évi szabályzat 13. fejezetének 13. szakaszára. Büntetés említése nélkül itt a tiltás arra vonatkozik, hogy az igazgató és helyettese vagy az ellenőrök az árukat nem használhatják étkezési célokra, illetve azokkal titokban nem kereskedhetnek. Nevezett cselekmények kapcsán a halálbüntetést a *lazzaretto sporco*-ban nyilvánvalóan a járvány kitörésének fokozottabb kockázata indokolta.

19. Amikor egy zárlat alatt álló személy megbetegszik, sőt elhaláloznék, a kancellár azonnal helyszíni szemlét tart, rögzíti az orvos és a *guardiano consultum*-át, nyilatkozatát és jelentését, majd a maga részéről is jelentését küld a közegészségügyi magisztrátusnak.

Állandó jelenlévőként az orvos mellett a fenti szakasz azért hivatkozik a *guardiano*-ra, mert a szabályzat ugyan *expressis verbis* sehol nem említi, de azok az utasok, akik a veszteglési időt az intézetben töltötték, külön-külön kis házakban laktak, és mindenki mellé egy-egy személyi ellenőr volt kirendelve. Közvetett utalásként ebben a tekintetben egyértelmű az 1769. évi szabályzat 11. szakasza, miszerint „azok az idegenek, akiknek nem áll módjában a kirendelt ellenőr és az ellátás költségeinek megfizetése, semmiképpen nem vehetők fel a veszteglő intézetbe, így az elrendelt időt a hajón kötelesek letölteni” (11. szakasz). Továbbá ugyanez a szabályzat arra is utal, hogy az utasok veszteglése kezdetén minden utas mellé egy-egy ellenőrt, kevésbé gyanús esetben két utas mellé egy ellenőrt kellett kirendelni (44. sz.).

Az orvos, illetve az ellenőr *consultum*-a (latin) a fenti szöveggörnyezetben gondoskodó ténykedést jelentett. Az orvos közléseinek jelentősége szakmai szempontból egyértelmű volt, a beteg vagy a halott korábbi magtartásáról viszont a személyi ellenőrnek volt a legtöbb ismerete, amelyek hasznosak lehettek az eset járványügyi elbírálása kapcsán.

20. Azonos elővigyázatosság szükséges az állatok kimúlása vagy járványos betegségei esetén, amelyektől a kegyelmes Isten óvja meg a szerencsés tartományokat!

Állategészségügyi ügyekben az „azonos elővigyázatosság”-ra nincs eljárési szabály a rendeletben. Sőt, a fenti rövid mondatból az is csak közvetve állapítható meg, hogy ez a szakasz milyen állatokra vonatkozott. Ezek megfigyelés alatt állhattak a veszteglő intézetben, a személyzet kutyái, macskái vagy díszmadarai voltak, illetve a lábas vagy aprójószágok csoportjába tartoztak.

„Azonos elővigyázatosság” kapcsán a kancellár és az orvos illetéksége az intézetben belüli állatokat érintette. A szabályzat V. fejezetében egy igen rövid utalás szerint „vad- és más állatok a hajóval megegyező vesztegzár alá estek”. Ezeket az intézetben erős láncra kötve, vagy ketrecbe, illetve kalitkába zárva tartották megfigyelés alatt (1769/26. sz.). Jelen szabályzat megengedte az intézetben a személyzethez tartozó kutyák, macskák, madarak tartását (XIII/11. sz.), ellenben az 1769. évi szabályzat szerint „a *lazaretto sporco* tisztviselői és ellenőrei kutyákat vagy macskákat láncra kötve vagy bezárva sem” tarthattak. Engedélyezték azonban „a házi használatra elegendő számú szárnyasok tartását, de csak visszavágott szárnyakkal, és gondosan ügyelve arra, hogy ne kószáljanak vagy röpködjenek át az intézet zárt részére (112. sz.). Visszavágott

szárnyak kapcsán meg kell jegyezni, hogy a háziasított tyúkok, kacsák és ludak mellett az adott korban vadon élő vízi szárnyasokat is befogtak, amelyek csonkítás nélkül elrepültek volna.

Az orvos szaktudását illetően a XVI. fejezet 14. szakasza csak általában utal arra, hogy ő és a segédje „emberek és állatok járványos betegségei esetén, minden erejüket és tudásukat a vész megelőzésére, elfojtására és terjedésének megakadályozására használják”. Ezt az 1757. évi szabályzat annyiban egészíti ki, hogy ahol nincs orvos, ott a sebész-mester felelős a tevékenységért. Mindketten értettek az állatokhoz, mert ez is része volt az oktatásnak, jóllehet a Habsburg Birodalom egyetemeinek orvosi karán állatorvosi tanszék kötelező létesítését először II. József írta elő 1787-ben. Különben Európában az első állatgyógyászati iskolát a franciaországi Lyon-ban alapították 1762-ben. Bécs ezt a lépést 1777-ben tette meg, és az iskolát 1795-ig Johann Gottlieb Wolstein (1738–1820) vezette. Katonai szempontok miatt az iskola elsősorban lovakkal foglalkozott, de szarvasmarhák, juhok, sertések és kutyák betegségeit is oktatták.

Isten oltalmát a szabályzat a mezőgazdaságban pusztító járványok ellen kérte. Szárazföldi tartományokban az állattenyésztés legnagyobb kárait a keleti marhavész vagy marhapestis (*pestis bovina orientalis*) okozta, amely három elhúzódó hullámban pusztított a XVIII. században. A második hullám évei (1742–1760) pontosan a tengerészeti rendeletek időszakára estek, azonban a járvány nem a tenger, hanem Kelet-Európa és a Balkán felől érkezett a szárazföldi (lábon hajtott) állatkereskedelem közvetítésével. Történelmi tényként még megemlíthető, hogy a kiirthatatlan tünő marhapestis leküzdésére alapították az Állategészségügyi Világszervezetet 1924-ben.

21. A kancellár személyesen köteles megjelenni a közegészségügyi magisztrátus valamennyi rendes és rendkívüli ülésén, így nem jelenthet távollétet jogszerű ok, és a *praeside* kifejezett engedélye nélkül.

Távolléte idején segédje, vagyis az úgynevezett alkancellár helyettesíti.

Testületi ülések tekintetében a szabályzat mindenképpen a teljes létszáma törekedett. Ezt ugyan kötelezően nem rendelte el, mégis az egyes tisztségeknél megismételt igen szigorú jelenléti és helyettesítési kötelezettségből az következik, hogy a testület csak teljes létszámban volt határozatképes. Jogszerű ok címén a szöveg példát sem említ, hasonlóan a többi tisztségekhez.

A kancellár helyetteséről rendelkezve a szöveg folyamatosan változtatja a „segédje” (*dessen Gehilfe*) és az alkancellár (*Unter-Canzler*) megjelölést, utóbbit viszont az 1757. évi szabályzat egyáltalán nem használja. Így nem lehetünk bizonyosak abban, hogy ez a beosztás szabályszerű hivatali kinevezéssel egyáltalán létezett volna. Ráadásul az utóbbi

szabályzat XI. fejezetének III. szakasza szerint „a kancellár feladatait, betegsége vagy bármely akadályoztatása, netán szükséghelyzet vagy az ügyterhelés fokozódása esetén, az egyik valóságos tanácsos veszi át az elnök kirendelése alapján, az általa szükségesnek ítélt megbízatásokkal és eligazítással”.

22. A kancellár egyszersmind rangban az első számú címzetes tanácsos.

Ezzel szemben az alkancellár, amennyiben a közegészségügyi magisztrátusban a kancellárt helyettesíti, a legutolsó helyet foglalja el.

Az első mondat a kancellár magisztrátusi-testületi, tehát nem hivatali szervezeti rangját jelzi. Itt közli a szabályzat, hogy a két címzetes tanácsos közül rangban a kancellár a révkapitány előtt áll, az alkancellár viszont mögötte, ha közvetlen felettesét helyettesíti a testületben. Másfelől a valóságos tanácsosok, mint a tanácskozó testületi tagok rangban a kancellár előtt álltak, arról azonban nem rendelkezett a szabályzat, hogy mint az ügyosztályok vezetői hogyan helyezkedtek el a szervezeti ranglétrán a kancellárhoz viszonyítva.

Mindkét bekezdés arról szól, hogy a magisztrátusi testület tagjai egyértelmű ragsorba voltak rendezve. Ez elfogadott megoldás volt a korabeli testületi működési szabályzatokban és egyben az ügyrendet is meghatározta. Például az 1777. évi *Ratio Educationis* II. fejezet 15. §-a szerint az egyetemi tanácsban a „hozzászólás sorrendje ugyanaz, mint a karoké” vagyis az elnök a szót először a teológiai, utána a jogi, az orvosi, majd végül a bölcsészeti kar igazgatójának adta meg.

23. A kancellár, és nem kevésbé a segédje, a közegészségügyi magisztrátusnak, *mediate* pedig az intendatúrának van alárendelve.

A *mediate* (olaszul helyesen *mediante*) vagyis a közvetett alárendelés azt jelenti, hogy a kancellár közvetlenül semmilyen utasítást nem kaphatott az intendatúrától, és avval közvetlenül kapcsolatba sem léphetett. Triesztben ez kétségtelenül igaz volt az előírással szolgáló út tekintetében, azonban az intendatúra igazgatója egyben a trieszti magisztrátus elnöke is volt, tehát a fenti mondatot a hivatali látszat részének lehet tekinteni. Mindez egyébként az 1755. évi szabályzat kifejezetten Triesztre szabott tartalmának is szerves része, ugyanis Zenggben a magisztrátus a helytartó, Karlobagban pedig a városi kapitány alá volt rendelve.

Figyelemre méltó, hogy a kancellári tisztség kapcsán a szabályzat nem rögzíti a kinevező államhatalmi szervet. Ezzel szemben a révkapitány címzetes tanácsosi kinevezését közvetlenül az uralkodó adományozta, hasonlóan a valóságos tanácsosokhoz. Továbbá a közegészségügyi hatóság vezető tisztségviselői esetében is pontosan ismerjük a kinevező személyt a veszteglő intézeti igazgató, és helyettese, az őrházi felügyelő, sőt még az orvos esetében is (ld. a megfelelő fejezetekben).

24. Egyikük sem fogadhat el bármely ürüggyel a hajó személyzetétől, az utasoktól, az ellenőröktől, és más alsóbb beosztású szolgálaktól jutalékot, díjazást, vagy ajándékot a fáradozásaiért, vagy a már teljesített, illetve teljesítendő szíveségi szolgálatokért, még kevésbé utalhat arra, hogy ezeket készséggel elfogadná.

Ezen a helyen a rendelet a passzív hivatali vesztegetés és a hivatalon belüli ráutaló megatartás eseteit szabályozza, mind az előzetes, mind az utólagos juttatás kapcsán. Eszköz tekintetében a jutalék (*Abgabe*) kereskedelmi ügyletben szerzett jogtalan előny megosztását jelenti, a díjazás (*Belohnung*) pedig valamilyen személyes tevékenységgel teljesített többlétszolgálat ellentételezését. Díjazásra és ajándékra (*Geschenk*) utalva nincs értékhatar, de egyértelműen csekély értékek esetén megengedő a szabályozás, jöllehet nem a kancellár, hanem az alantas személyzet által házhöz kézbesített levelek kapcsán. A leírásból az is megállapítható, hogy aktív vesztegetőként nemcsak az utasok és a hajó személyzete, hanem az ellenőrök és „más, alsóbb beosztású szolgálk” is szerepelhettek, bár az utóbbiak valószínűleg az utasok és árutulajdonosok illegális kéréseit közvetítették a kancellár felé.

Az ügyfelek számos okból kifolyólag élhettek a vesztegetés legkülönbözőbb lehetőségeivel az ügyintézésnek abban a szakaszában, amely a hajó érkezésétől a veszteglő intézeti bevonulásig és az áruk átszállításáig tartott. Intézetben belül azonban az elsődleges célszemély nem a kancellár, hanem az igazgató volt, mivel ott az ügyfelek az előbbivel közvetlenül már nem találkozhattak. Tekintettel arra, hogy az úgynevezett rutinszerű ügyekben a kancellár saját mérlegelése szerint döntött a vesztegzári időtartamról 7 és 40 nap között, igen nagy lehetett a kísértés ennek a döntésnek a befolyásolására. Sőt, ha az ügyfelek nem „értették volna” a helyzetet, a kancellár esetleg ráutaló magatartással is jelezhetette a kedvező döntés elnyerésének lehetőségét.

Figyelemre méltó, hogy a kancellárról szóló fejezet a vesztegetés kapcsán semmilyen büntetést nem említ. Ezzel szemben az 1769. évi szabályzat 19. szakasza a szankciókat is megnevezi, kétségtelenül nem a kancellárra, hanem valamennyi veszteglő intézeti tisztviselőre vonatkoztatva. Szolgálatból való elbocsátás (mint fegyelmi büntetés) mellett a bűncselekmény arányában a hatósági személyek pénzbüntetésben és testi büntetésben is részesülhettek. Megjegyzendő, hogy az adott korban a testi büntetés nemcsak a közvetlen fizikai fájdalmat okozó beavatkozást, hanem a szabadságvesztést is jelenthette. Ennek megfelelően az 1766. évi (augusztus 25.) büntetőrendelet 9. szakasza szerint a bíróságok „5 avagy a környülálló dolgoknak mivolta szerint 10 esztendőig is tartó sánc vagy várbéli rabsággal, s ott teendő kézi munkák viselésével” is büntethették az elkövetőket. A teljesség kedvéért még megjegyezhető, hogy az 1769. évi szabályzat a hivatalon kívüli vesztegetők büntetését is

megemlítette (21. sz.). „Figyelmeztetjük az utazókat, kapitányokat, és más veszteglő személyeket, hogy velük szemben ugyanilyen szigorral indul eljárás, ha a tisztviselőket, ellenőröket és a rakodómunkásokat megvesztegetik vagy bűnre csábítják, vagy bármely módon ezeket megkísérelnék.”

25. Jóllehet, mindketten személyesen gyűjtik be a kancelláriai illetékeket, amelyeket Ő császári-királyi Felsége kegyeskedett elrendelni, azokból saját maguknak levonást nem tehetnek, így kötelesek a teljes összeget havonta átadni a pénztárnoknak.

Nevezett illetékek gyűjtő neve *Canzley-Sportuln* az eredeti szövegben. A *sportula* az ókori latinban átvitt értelemben ajándékot jelentett, elsődleges jelentése azonban kosárka vagy ételes kosárka volt, utalva arra, hogy az ajándékokat eredetileg naturáliákban adták. Középkori és újkori használatban a *sportula* valamilyen szolgáltatásért járó díjat jelentett, azonban nem húzódtott éles határvonal a közhatalmi szerv, illetve a magánszemély által nyújtott szolgáltatás ellentételezése között. Mai szóhasználatunkban az illetéket közhatalmi szervek által magánfeleknek nyújtott eseti szolgáltatásért kell leróni. Jelen összefüggésben a kancelláriai jelző azért szerepel az illeték előtt, mert ezek tisztán közegészségügyi természetűek voltak, szemben a horgonyzási és kikötői illetékekkel, amelyet a révkapitányságon kellett befizetni.

Uralkodói rendelet alapján meghatározott illetékekről összefoglaló jegyzék vagy táblázat nincs a szabályzatokban. Az 1769. évi rendelet 121. szakasza is csak arra utal, hogy „megerősítjük azokat az illeték fajtaikat, amelyeknek közegészségügyi illeték a közös elnevezése, és amelyek behajtását mindez ideig Triesztben és Fiumében is a veszteglő és szabadon közlekedő hajók részéről a közegészségügyi őrház vagy a királyi közegészségügyi kancellária végezte”. Ugyanezen szakaszban új illetékként jelenik meg a kereskedelmi lerakati díj, amely hangsúlyosan csak a raktározásra és nem a közegészségügyi célból végzett tisztításra vonatkozik. Árufajtánként tételesen megnevezett, általános érvényű tisztítási illetéktáblázat az 1770-ben kiadott birodalmi főszabályzat II. részének XIV. szakaszában jelent meg.

Zengg és Karlobag szabályzatában a párhuzamos 25. szakasz rendelkezése szerint a kancellária az illeték címen beszedett összegekből a hivatal belső pénzforgalmának részeként először „az elnök elrendelése alapján a valóságos tanácsosok számláit” egyenlíti ki, majd a visszamaradó összeget fizeti be havonként a kereskedelmi közpénztárba. Másodlagos kikötőkben, ahol magisztrátus és pénztár sem működött, hiányzik a tiltás a saját célra való levonásra. Sőt a közegészségügyi megbízott által beszedett pénz megnevezése sem illeték, hanem olaszul *accidenza*, vagyis egyértelműen járulékos vagy mellékjövedelem.

26. Amennyiben valamelyik valóságos tanácsos indokolt távollét miatt nem vett részt a magisztrátus ülésén, a kancellár köteles őt tájékoztatni a megtárgyalt ügyekről.

A valóságos és címzetes tanácsosokról szóló IX. fejezet 3. szakasza szerint ők is csak kivételesen lehettek távol a magisztrátusi üléstől. Ugyanakkor a nevezett fejezet nem rendelkezett arról, hogy ilyen esetben az általuk vezetett ügyosztályt ki képviselte a testületben. Ez arra utal, hogy ilyen céllal nem neveztek ki helyettes tisztviselőket. Következésképpen a tájékoztatást a kancellár adta, aki egyébként a valóságos tanácsos távolléte esetén az érintett ügyosztályt is felügyelte.

27. A kancellária hivatal napkeltétől délig, és délután két órától napnyugtáig tart nyitva. Ebben a két időszakban, különböző mentségekre hivatkozva, a kancellár, illetve a segédje sem lehet távol, hogy a hajók és utasaik ügyeit minél gyorsabban intézhessék.

A hivatali nyitvatartási idő egyértelműen a természetes fényviszonyokhoz igazodott. Szabad déli órák tekintetében csak az őrházi tisztviselőkről szóló XIV. fejezet 4. szakaszában olvasható egyértelmű utalás arra, hogy ez az időszak az ebéd elfogyasztását szolgálja. Tegyük hozzá, némi pihenéssel (a mediterrán szieszta szerint) kiegészítve, ugyanis ezeknek a tisztviselőknek a napközbeni szünet 11 órától délután 2 óráig tartott. Amíg az őrház ügyfél és ügyforgalma a hajók beérkezésétől függött, a kancellária esetében ez folyamatos volt, hiszen nap, mint nap az összes, egy időben zajló kikötői és veszteglő intézeti eseménnyel kellett foglalkozniuk.

A fenti időpontokon kívüli rendkívüli munkavégzésről csak az 1764. évi szabályzat 21. szakasza rendelkezett. „Napnyugta után teherhajóktól nyílt levelet és nyilatkozatot sem lehet elfogadni, és kikötési engedély sem adható, különös sürgősségi esetektől és egyes minősített személyektől eltekintve”. Utóbbi két kivételről semmilyen további részlet nem található a rendeletben, tehát kizárásos alapon a magisztrátusra volt bízta a méltányosság gyakorlása. Természeti csapások miatt keletkezett sürgősségről külön fejezet rendelkezett, jelen esetben tehát a hajó és rakománya tekintetében valamilyen társadalmi-gazdasági indokot kell feltételezni. Emberek vonatkozásban az egyes minősített személyek (*singolari qualificare persone*) fordulat alkalmazása az utasok nagyon magas társadalmi rangjára, vagy a diplomáciai szolgálat vezetőire, esetleg futáraitra enged következtetni. Összességében a fenti szabályok hadihajókra nem vonatkoztak, miután azok nyílt levél és nyilatkozat nélkül a kikötési engedélyt közvetlenül a révkapitánytól szerezték.

28. A kancellária az alsóbb hivataloknak és tisztviselőknek írásban továbbítja a közegészségügyi magisztrátus összes végzését és határozatát, és szüntelenül gondoskodik azok legpontosabb betartásáról.

A kancellár különösen ügyeljen arra, hogy a saját feladatait mindenki maradéktalanul teljesítse, ellenkező esetben pedig gondoskodjék a magisztrátus értesítéséről.

Az első bekezdés a kancellária-hivatal feladataira vonatkozik, amennyiben közvetítő szerepet látott el a magisztrátus és a hivatali szervezet között. Ezt a feladatot nemcsak helyben teljesítette, hanem az alárendelt elsőrendű kikötők kancellári hivatalaival is tartotta a kapcsolatot. A második bekezdés a kancellár személyi felelősségét emeli ki, egyben hangsúlyozza, hogy fegyelmi ügyekben hivatali kötelessége volt bejelentést tenni a magisztrátus részére.

29. Helybéli, és jó képességű személyek a *praeside* előzetes hozzájárulásával belépési engedélyt szerezhettek a kancelláriára, hogy ott – jóllehet mindenféle intézkedési jogkör nélkül – gyakorlatot szerezzenek a különféle hivatali ügyek intézésében.

Egyebekben Ő császári-királyi Felsége a betölthető állások tekintetében nevezett személyekre különös kegyességgel fog emlékezni.

A 10. fejezet a fentiekkel ellentétben a közegészségügyi hatóság legfelső szintű tisztségviselőinek utánpótlásával foglalkozott, és lehetőséget adott a magisztrátusban zajló testületi munka eljárási szabályainak és érdemi tartalmának megismerésére. Ezzel szemben a jelen szakasz a beosztott hivatalnokok utánpótlását biztosította. A reményteli önkéntes gyakornokokkal szemben feltételként csupán az szerepelt, hogy helybéliek és jó képességűek (*von Condition überkommen*) legyenek. Nem véletlenül történt a „helybéli” hangsúlyozása, ugyanis ezek az emberek kitűnő helyismerettel, és kikötőről lévén szó, tengerészeti ismeretekkel is rendelkeztek. Ráadásul, amikor a hivatalnoki kar tagjaivá váltak, a lakhatásukról és ellátásukról sem kellett az államnak külön gondoskodnia.

A társadalmi ranglétrán ezen az úton felemelkedő embereket a korabeli magyar nyelvhasználatban honorácior-nak, vagyis „tisztesebb”-nek nevezték a latin *honoratus* melléknév középfoka (*honorator*) alapján. Nemesi rangjuk nem volt, de kiemelkedtek a közönséges nép soraiból. Szerepük azért növekedett meg a XVIII. század közepétől, mert az államigazgatás szakszerűsége egyre több tudományos végzettséggel rendelkező szakembert igényelt a hatóságok munkájában. Képzettségük szerint nem feltétlenül rendelkeztek egyetemi diplomával, ugyanis tanulmányaikat az akkori korszak kiemelt középiskolaiban végezték, amelyeket később, az 1777-es *Ratio Educationis*, akadémiának, illetve főgimnáziumnak minősített. A leírás szerint, eskütétel után és kinevezésre várakozva különböző ügyintézői megbízatásokat kaptak. Ennek során a hivatali szervezet munkájába is betekinthettek. Egyetemi diplomával is érkeztek honoráciorok a hivatali karba, bár a jogászok mellett a *physicus*-nak nevezett orvosok a ranglétra alsóbb fokain álltak. Utánpótlásuk-

ról a részletes leírást a XVI. fejezet tartalmazza. Az orvosok hátránysabb helyzetét világosan jelezte, hogy hivatali minőségükben is csak a hatóság szakközegei voltak, vagyis érdemben közhatalmat nem gyakorolhattak (ld. XVI. fejezet 3–4. sz.).

XII. fejezet

Eligazítás és feladatok a *capitano del porto* részére

Minthogy a *capitano del porto* teendői szoros kapcsolatban állnak a közegészségi ügyekkel, a személyében leginkább alkalmas arra, hogy ilyen dolgokra és eseményekre is pontos rálátása legyen, ezért Ő császári-királyi Felsege ennek a tisztségnek és viselőjének a legkegyesebben címzetes közegészségügyi tanácsosi rangot adományozott.

Következésképpen a *capitano del porto*, eredeti szerepkörén túl még az alábbiakban felsorolt előírásoknak is köteles megfelelni.

Az a meghatározás, miszerint a révkapitány teendői szoros kapcsolatban (*in naher Verbindung*) állnak a közegészségi ügyekkel, valójában a révkapitány cselekvési szabadságára nézve igen tapintatosan fogalmazott kijelentés a korabeli viszonyok ismeretében. Egyértelműen következik a rendeletből, hogy a kikötőben elsődlegesen minden a közegészségügyi hatóság intézkedéseinek volt alárendelve. Sőt, a hatóságon belül a kikötői ügyek külön hivatali osztály alá tartoztak, amelynek egy valóságos tanácsos volt a vezetője. Egyetlen kivétel, amelyben a kapitány teljes szabadságot élvezett, a hadihajók és hadigályák érkezése és fogadása volt a kikötőben, főállású közegészségügyi tisztviselő kötelező bevonása nélkül. Sőt, a szabályzat külön hangsúlyozta, hogy az eljárás nem tartozott a közegészségügyi hatóság illetékességébe.

Fertőzőesés nyílt levéllel érkezett hajók fogadásakor a révkapitány az első kapcsolatfelvételnél a kancellárral együtt volt köteles megjelenni. Valószínűsíthető, hogy az együttműködésben időnként feszültségek is keletkezhettek, leginkább a közegészségügy „frontvonalát” képviselő őrházi tisztviselőkkel szemben, akik közegészségi ügyekben közvetlenül az intendatúra főigazgatójának (egyben a magisztrátus elnökének) voltak alárendelve. Legalább is erre utal a szabályzat XV. fejezetének 5. szakasza, amely arra hívja fel a figyelmet, hogy nevezett tisztviselők tengerészeti és kikötői ügyekben kötelesek jó viszonyt ápolni a *capitano del porto*-val.

1. A *capitano del porto*, mint címzetes tanácsos, szabad bejárással, hivatalból tagja a közegészségügyi magisztrátusnak. Törekedjék tehát arra, hogy ügybuzgalma és teljesítendő szolgálatai révén az alábbiak szerint tegye magát méltóvá a legmagasabb helyről kinyilvánított kegyességre.

A fentiek szerinti „kegyesség”, mint az uralkodó által megelőlegezett bizalom, a címzetes közegészségügyi tanácsosi kinevezésben nyilvánult

meg, ami külön intézkedés nélkül, egyben magisztrátusi tagságot is jelentett. Erre utal a magisztrátusi testületről szóló VIII. fejezet 1. szakasza, amely csupán két címzetes tanácsosról rendelkezik, de a révkapitányt név szerint nem említi. Arról is csak a 11. fejezet 22. szakaszából értesülünk, hogy a másik címzetes tanácsos a kancellár, aki viszont rangban megelőzi a révkapitányt. Ezen a helyen a rendelet nem ismétli a valóságos és címzetes tanácsosok jogállásáról és feladatairól szóló IX. fejezetben foglaltakat, miután teljesen egyértelmű, hogy annak 5, 7, és 9. szakasza a révkapitányra is vonatkozik. Következésképpen minden iratanyagot kikérhetett megtekintésre, tanácskozási és szavazati joggal rendelkezett a magisztrátusban, és minden beérkező hajó nyilatkozattételénél megjelenhetett. Miután a rendelet a mindenkor jelenlévő tagok számához viszonyítva nem jelölte meg a magisztrátus határozatképességének létszámhatárát, okkal feltételezhető, hogy mindenkinek (vagy a helyettesének) jelen kellett lennie. Az ügybuzgalom (*Eifer*) tehát a szokásos hivatali feladatok ellátása mellett a testületi munkára is vonatkozott.

2. Valahányszor a kikötőben vagy annak látókörében olyan események történnek, amelyek a közegészség ügyét közvetlenül vagy közvetve érintik, a *capitano* ezeket kötelezően jelenti a közegészségügyi magisztrátusnak, majd pontosan annak rendelkezéseihez kell igazodnia.

A mondat befejező része egyértelműen arról szól, hogy bármely ügyben a legcsekélyebb közegészségi érintettség is azonnali hatáskör elvonással járt a révkapitánnyal szemben és a továbbiakban, címzetes tanácsosként, a magisztrátus rendelkezéseit kellett követnie. Nem véletlen a szövegben az események (*Zufälle*) megjelölése, ugyanis a kikötői forgalomban lényegében semmi sem történhetett, ami a közegészségügyet ne érintette volna. Másfelől a magisztrátus nem foglalkozott a mólón belül és a kikötő szárazföldi területén az általános rendészeti feladatok ellátásával, továbbá az infrastruktúra (mólók, rakpartok, raktárak, rakodó berendezések stb.) karbantartásával és fejlesztésével, ami a révkapitányság külön hatáskörébe tartozott.

Forgalmi eseményeket illetően a „legártatlanabb” változatot a szabad nyílt levéllel közlekedő hajók jelentették. Betérhettek ugyan közvetlenül a kikötőbe, de csak akkor szerezték meg a szabadforgalmi és kirakodási engedélyt, ha a közegészségügyi őrházban bemutatták a nyílt levelüket, majd annak tartalma alapján a tisztviselők a személyzeti és a rakományi jegyzék valóságtartalmát is visszaigazolták.

Helyenként a közegészségügyi rendeletek átlépték a saját szabályozási területük határait, így például az 1769. évi szabályzat a kikötői tűzrendészettel is foglalkozott. Éjjel például a hajókonyha tűzhelyének kivételével tilos volt tüzet gyújtani (88. sz.), továbbá a nyílt lánggal való égetésnél különösen veszélyesnek tartották a kátrányt és a gyantát. Tilos

volt továbbá a füstölő dohányzás is a hajó rakterében vagy a raktér fedélzeti lejáratainak közelében (63. sz).

A kikötőn túl annak látóköre (*das Gesicht desselben*) a legtágabban értelmezhető mivel nemcsak szabad szemmel, hanem a hajózásban nélkülözhetetlen látcsővel is megfigyelhető jelenségekre vonatkozott. Igen részletesen foglalkozik például az 1764. évi szabályzat 27–28. szakasza a halászatot érintő közegészségügyi kérdésekkel. Nyilvánvaló, hogy a hazai és külhoni halászbárkák mozgásáról a legteljesebb ismeretekkel a révkapitányság rendelkezett, és ebben a tekintetben szoros kapcsolatban állt a közegészségügyi hatósággal.

3. Kötelességeiből eredően a kikötőben kényelmes horgonyzó helyet jelöl ki a *patenta libera*-val érkező hajóknak, de ügyeljen arra, hogy a hajók horgonyait egymástól kellő távolságra vessék ki, parti köteleiket jól rögzítsék, kölcsönösen ne vádaskodjanak és egymásnak károkat se okozzanak.

A *patenta libera*-val közlekedő hajók a nyilatkozat és a személyzet, illetve áruk ellenőrzése után azonnal a révkapitányság hatáskörébe kerültek. Jelentkeztek annak hivatalában, ahol kereskedelmi jegyzékbe vették a hajót és a rakományát. Egyébként a zárlat alá helyezett hajókat is erre kötelezték, de mindez csak a zárlat feloldása után történhetett. Ettől kezdve hatóságilag a révkapitány volt illetékes, és a kapitány, illetve a hajótulajdonosok az ő rendelkezéseit hajtották végre. A szabad hajók elhelyezésének, rögzítésének és a további technikai részleteknek sem volt közegészségügyi vonatkozása. Ezen a téren még a *porto sporco*-ban is a révkapitány utasításait kellett figyelembe venni. Egyebekben a szabad hajók személyzetének magatartását ugyancsak az általános kikötői rendszet ellenőrizte.

4. Címzetes tanácsosként kötelező bejelentést kell tennie a közegészségügyi magisztrátusnak vagy az intendatúrának is, ha közegészségügyi szabályzatba ütköző magatartást észlelne a beosztott hivatalnokok, különösen pedig a veszteglő hajókra telepített ellenőrök, vagy azok részéről, akik nevezett hajóknak élelmiszert és más szükségleti cikkeket szállítanak.

Nem közegészségügyi szolgálati úton a révkapitány közvetlenül az intendatúrának volt alárendelve, tehát az értesüléseit is oda továbbította. Ezek az értesülések a kikötői rendszet személyi állományának tagjaitól származtak, akik közvetlenül a révkapitányhoz fordultak, ha valamilyen rendellenességet észleltek.

Jelen szabályzat II. fejezetében számos olyan esemény leírása található, amelyben az egészségrendszeten kívüli raktárak, rakodómunkások és a révkapitányi rendszet tagjai is érintettek lehettek. A hajók például ivóvizet, bort, kenyeret és más élelmezési anyagokat vásároltak, vagy hajózási felszerelésük (kötelek, faanyagok, fém-szerelvények, szer-

számok stb.) kiegészítésére szorultak. Festés és a hajótest tömítéseinek javítása esetén festéket, kátrányt, tömítő anyagot igényelhettek, illetve a vesztegzár végéhez közeledve, a szabad forgalomból újabb rakományt vehettek a fedélzetre. Ezekben az esetekben a közegészségügyi rendszet csak a közvetlen átadás-átvételnél jelent meg, az előkészítés és a helyszínen szállítás ellenőrzése a révkapitányság hatáskörébe tartozott. Élelmezési anyagok felvétele a rakpartról történhetett, vagy a hajó mellé álló kisebb bárkákról. Ezek mozgását a kikötőben ugyancsak a révkapitányság ellenőrizte. Az 1757. évi szabályzat szerint „ha Zenggben tiszta vagy gyanús nyílt levéllel veszteglő hajó szabadforgalmú árut szándékozik felvenni, a rakodás egy csupasz és vesztegzár alá helyezendő bárkával engedélyezhető”. Erre akkor kerülhetett sor, ha közel volt a vesztegzár végének időpontja, és ekkor „kölsönösen megegyezve, kátrányozott kötelekkel lehet berakodni a szabadforgalmú árut, szabad személyekkel való keveredés nélkül, egy közegészségügyi tisztviselő vagy őr jelenlétében” (II. fejezet).

5. A *capitano* főként arra ügyeljen, hogy a veszteglésre rendelt hajók a szabad közlekedésüektől távol vessenek horgonyt, és az utóbbiakkal semmilyen ürügygel, akár csak a legcsekélyebb érintkezésbe vagy kapcsolatba se kerülhessenek.

6. *Fede bruta*-val érkezett hajókat a *capitano* a számukra kijelölt helyen horgonyoztatja, és másokkal, akár ha *patente sospetta*-val érkeztek is, semmilyen kapcsolatfelvételt nem engedélyez.

Kikötőn belül a közegészségügyi hatóságnak rendészeti jogköre csak a vesztegzár alá helyezett hajón –, illetve annak kapcsolatrendszerében – volt, továbbá az áruknek a veszteglő intézetbe történő szállítása kapcsán. Az összes többi hajó ügyeinek intézésében a révkapitányság volt illetékes, továbbá abban is, hogy a kikötőben közlekedő kisebb vízi járművek a vesztegzár alá helyezett hajók közelében haladva betartsák a kellő távolságot.

A 6. szakasz a *fede bruta* megnevezésével arra utal, hogy az 1755. évi szabályzat a trieszti (illetve a fiumei) kikötőre készült. Ez teljesen egyértelmű, ha összevetjük Zengg és Karlobag 1757. évi rendeletének I. fejezetében foglalt vonatkozó szakaszával. „Tiltott helyről gyanús, de még inkább a fertőzött helyekről fertőzéses nyílt levéllel érkező teherhajók feltétlenül elutasítandók, nyílt levelüket sem lehet átvenni, és hozzájuk közelíteni sem lehetséges. Nagyobb biztonság kedvéért egy bizonyos távolságra kíséretet kell adni melléjük, sürgős szükség esetén azonban, kötelező elővigyázatosság mellett engedélyezhető az élelmiszerek és felszerelési anyagok pótlása, majd értésükre kell adni, hogy útjukat Trieszt vagy Fiume felé folytassák.” Triesztben egyébként az ilyen hajókat 1769-től külön kikötő (*porto sporco*) fogadta. A vonatkozó rendelet

preambuluma szerint ebben a kikötőben „a gyanús vagy fertőzött nyílt levéllel érkező hajók” horgonyoztak. Az ilyen hajók helyeinek kijelölése és a folyamat technikai irányítása a révkapitányság hatáskörébe tartozott.

Külön elbírálás alá estek azok a hajók, amelyek kikötési engedélyért, illetve Triesztben és Fiumében vesztegzárba vételért sem folyamodtak, de engedélyt kértek a kikötőben való tartózkodásra, például azért mert élelmiszert vagy rakományt akartak felvenni. Ezekhez a magisztrátus csak két megfigyelő ellenőrt telepített, de minden ténykedésüket a révkapitányi rendészet ellenőrizte.

7. Amennyiben egy veszteglő hajó *savorra*-t akar rakodni, a *capitano*, mint címzetes közegészségügyi tanácsos arra ügyeljen, hogy mindez kellő elővigyázatossággal és szabad személyekkel való érintkezés nélkül történjék.

Ez az egyetlen egy művelet, amelyben kizárólag a révkapitány képviselte a közegészségügyi hatóságot. A *savorra*-t (*savorna* a középkori latinban), a korabeli magyar nyelvben alkövecsnek nevezték, de a mai nyelvben – a rendeltetését is kifejezésre juttatva – holsúly a pontos meghatározása. Súlyosabb kötömböket jelentett, amelyeket a hajófenéken helyeztek el, hogy rakomány nélküli, terheletlen állapotban is biztonságos merülési mélységet adtak a hajótestnek. Amennyiben a hajó függőleges súlypontja túlságosan magasra helyezkedik el, a vitorlákra gyakorolt legkisebb szél-nyomás is felboríthatta volna. Másfelől a túlzott merülési mélység is veszélyes volt, mert a fedélzeten a kisebb hullámok is átsaphattak és a vízzel való elárasztás a hajó elsüllyedését okozhatta. Ezért az alkövecsek számát és összesített súlyát mindig a hasznos teher mértékéhez kellett igazítani. Következésképpen a raktér részleges árufeltöltésénél a *savorra* a hasznos teher hiányát pótolhatta, de könnyű áruval teljesen feltöltött raktér mellett is szükség lehetett a súlykiegyenlítésre.

Az olasz nyelvű rendeletek következetesen külön nevezik meg a mélyebb merülésű, óceánokra is alkalmas hajókat (*nave*) és a lapos fenekű, kisebb merülési mélységű teherbárkákat (*bastimento*), amelyeket a szállítmányozók a Földközi-tengeren használtak. Ezeknél különösen nagy szükség volt a holsúlyok rakodására. A révkapitány címzetes tanácsnoki szerepére való nyomatékos utalás azt jelenti, hogy ennél az eseménynél a közegészségügyi hivatalt egyedül képviselte. Kellő elővigyázatosságról az 1757. évi szabályzat II. fejezetéből értesülhetünk, ugyanis a járványügyi korlátozás alá nem eső köveket is csak kátrányozott kötéllel lehetett a hajó fedélzetére emelni. Az érintkezés elkerülése pedig azt jelentette, hogy a kikötői munkások nem kerülhettek közvetlen kapcsolatba a hajó személyzetével.

8. Fenti hivatali minőségében a *capitano* jelen lehet a kapitányok, a hajótulajdonosok, illetve az ellenőrök beszámolójánál és *constitutum*-ánál. *Fede bru-*

ta-val érkezett hajók *constitutum*-ánál viszont a kancellárral együtt köteles személyesen megjelenni.

A nyilatkozatoknál különösen hasznos lehetett a révkapitány jelenléte. Ilyen alkalommal jelentősége volt minden apróságnak vagy elszólásnak, ezek viszont nem kerülhették a tengerhajózásban legjártasabb szakember figyelmét. Ráadásul kritikus kérdéseket is csak ilyen háttérismeretekkel lehetett feltenni. Nyilvánvalóan ezért kellett a révkapitánynak kötelezően megjelennie a *fede bruta*-val érkezett hajók fogadásánál.

A szöveg szerint a kapitányok és a hajótulajdonosok mellett a közegészségügyi ellenőrök is egyenértékű nyilatkozatot tehettek. Ennek előzetes magyarázatát a kancellárról és alkancellárról szóló 11. fejezet 18. szakaszában találjuk. Szabadon közlekedő hajók a kancellária engedélyével ellenőrt kérhettek kíséretnek, ha nem szabad, de nem is gyanús helyre távoztak, majd onnan a kancellária székhelyének kikötőjébe tértek vissza. Amennyiben a távoli kikötőben *patente netta*-t szereztek, és az ellenőr nemcsak a rakodás, hanem az oda-visszaút és a kikötés eseményeit is folyamatosan szemmel követte, visszafogadáskor a hajó egyszerűsített eljárásban részesült. Az engedély kiadásához a hatóság elegendőnek tartotta az ellenőr nyilatkozatát, aki az igazmondásra különben halálbüntetés terhe mellett volt köteles esküt tenni.

9. Végezetül, a közegészségügyi magisztrátus egyértelmű parancsa nélkül egyetlen egy veszteglő hajónak, még kirakodás után sem adhat engedélyt arra, hogy befuthasson a mólón belüli területre.

Ez a rendelkezés arra utal, hogy egyes esetekben – még ha a révkapitány számára teljesen egyértelműnek tűnt volna az ügyintézés következő lépése – saját felelősségére akkor sem cselekedhetett, mivel számára nem átlátható, bonyolultabb szakmai szempontok alapján a magisztrátus mégsem a várható döntést hozta. Másfelől az egyszerű és szokványos ügyekben, ha nem a magisztrátus intézkedett, a végrehajtási utasítások a kancellártól érkeztek (11. fejezet, 5. sz.).

Tekintettel arra, hogy a fenti szakasz nyomatékosan hivatkozik a kirakodás utáni állapotra, a szöveg egyértelműen jelzi, hogy maga a hajó volt vesztegzárköteles, ami akár független is lehetett az általa szállított áruféleségektől. Például, ha a teljes rakomány nem ragályozódó természetű volt, de annak felvétele gyanús vagy fertőzött kikötőben történt, a hajó és annak szerelvényei ott a ragályt magukba fogadhatták, ami vitathatatlanul kötelező veszteglést jelentett. Természetesen ezt az állapotot az sem befolyásolta, ha a hajó mindenféle rakomány nélkül érkezett volna.

XIII. fejezet

A veszteglő intézeti prior-ról, helyetteséről, az ellenőrökről, és a fachino-król

Az 1755. évi szabályzat fenti fejezetét az 1769. évi *lazaretto sporco* szabályzat a második trieszti veszteglő intézetre vonatkozó rendelkezésekkel számos helyen módosította. Valójában a két rendeletet egységes szerkezetbe kellett volna foglalni. Ezt a megoldást az 1769. évi szabályzat 1. bekezdése helyettesítette, és elrendelte „a fent említett *lazaretto* és *porto sporco* tekintetében a közegészségügyi óvintézkedések és eljárások pontos betartását az általános közegészségügyi szabályzat 1, 2, 3, 4, 5, 6 és 7. fejezetének előírásaiban foglaltak szerint, amennyiben azok időközben, vagy a jelen különös szabályzat által visszahívásra, javításra vagy változtatásra nem kerültek volna”. Másként fogalmazva ez azt jelenti, hogy a szerkesztők az 1755. évi rendelet idézett fejezeteit az 1769. évi rendelet részévé tették, a módosításokat azonban tételelesen csak a 13. fejezetben jelölték. Az 1–7. fejezetek esetében a tételes megnevezésnek technikai akadálya is volt, ugyanis a nevezett szakaszokat az alaprendeletben nem sorszámozták, de értelemszerűen minden azonosítás elvégezhető a szöveg alapján (ld. az egyes szakaszokhoz fűzött magyarázatokban).

A fejezet címében a *prior*, mint igazgató és a *fachino*, mint rakodómunkás, idegen szóként szerepel a *guardiano*-val, mint az igazgató helyettesével, és az ellenőrrel (*Wächter*) ellentétben. A nyomdai szedés alapján semmilyen ésszerű okkal nem magyarázható, hogy a *prior* egyes helyeken idegen szóként, máshol német szóként jelenik meg. Utóbbi helyeken a magyar fordításban természetesen az igazgatót vagy az intézet-igazgatót kellett használni. Ugyanez jellemző a *guardiano*-ra is, amelynek – ha nincs idegen szóként jelezve – „igazgatóhelyettes” a fordítása. Olaszul a *fachino* általában a szolgák, hordárok elnevezése volt, és kizárólag egy helyen (V. fejezet) németül is előfordul (*Trager*; ma helyesen *Träger*) alakban. Miután a rendelet szerkesztője úgy értelmezte, hogy sajátos jelentésében, veszteglő intézeti rakodómunkásként a *fachino* szót kell átvennie, ezzel a magyar fordításban sem lehetett szembehelyezkedni.

A *prior* a veszteglő intézet vezetője, segédje pedig a *guardiano*. Alárendeltségükbe tartoznak a közegészségügyi ellenőrök és a *fachino*-k, olyan számban, hogy elegendőek legyenek az áruk felnyitásához, tisztításához és őrzéséhez. Miután bizonyos tekintetben a *prior* és valamennyi alárendeltje közvetlenebb megbízatással rendelkezik a közegészség állapotának oly fontos megőrzésére, mint maga a közegészségügyi magisztrátus, még fokozottabb mértékben kötelesek a legnagyobb szorgossággal és figyelemmel követni az utasításokat és teljesíteni a kötelezettségeiket.

Egyértelműen kitűnik a fenti szövegből, hogy a „közvetlenebb megbízás” okán a jogalkotó a hatósági munka gyakorlatában úgy tekintett a veszteglő intézetre, mint a pestis elleni védelem leghatásosabb biztosítékára. Az igazgató – Triesztben és Fiumében is – a magisztrátushoz a három valóságos tanácsos közül annak a személyén keresztül kapcsolódott, aki a veszteglő intézeti ügyosztályt vezette. Megjegyzendő, hogy a rendelet egyetlen egy helyen sem említi, hogy az igazgatót a magisztrátus bármely ülésére meghívták volna, jóllehet havonta jelentést kellett készítenie az intézet helyzetéről. Következésképpen a magisztrátusi testületben az intézetet az illetékes ügyosztály vezetője képviselte.

1. A veszteglő intézeti igazgató és a *guardiano* kinevezése és leköszönése, szolgálati úton az *intendenza* közvetítésével, Bécsben a legfelső kereskedelmi *directorium* hatáskörébe tartozik, mindazonáltal a jogkört *provisionaliter* a közegészségügyi magisztrátus elnökeként az intendáns is gyakorolhatja.

A mondat bevezető részében a „leköszönés” (*Abdankung*) egyértelműen jelzi, hogy az állás megszűnése nem fegyelmi okokból következett be, hanem az igazgató vagy helyettese saját döntése alapján, vagy érdemeik elismerése mellett más állásba való kinevezésük miatt. Ezzel szemben a 6. szakaszban a leváltás (*Absetzung*) egyértelműen fegyelmi büntetés következménye. Annak érdekében, hogy a nagy jelentőségű intézmény még átmenetileg se maradjon vezető nélkül, rendkívüli esetekben a kinevezési jogkört ideiglenesen (*provisionaliter*) a tenger melléki tartomány legmagasabb rangú hivatali testületének, az intendatúrának az igazgatója is gyakorolhatta. Sürgősség nélkül azonban a birodalom legfelső kereskedelmi kormánysszerve intézkedett.

Ez az általános kinevezési és elbocsátási felhatalmazás az 1769. évi rendelet megjelenése után annyiban változott, hogy a fenti gyakorlat a *lazaretto netto*-ra vagyis az első számú veszteglő intézetre korlátozódott, ahol a *patente netta*-val érkező hajókat fogadták. Gyanús vagy fertőzőes nyílt levéllel érkező hajók fogadásában a *lazaretto sporco* különös jelentősége miatt a kinevezés jogkörét 1769-ben az uralkodó közvetlenül magához vonta. „Akaratunk szerint Mi magunk adományozzuk a *lazaretto sporco* magas állású hivatalát az igazgatónak és helyettesének, arról is gondoskodva, hogy a kinevezettek korosabb, bölcs, tapasztalt és hűséges személyek legyenek, akik között még a legcsekélyebb szerzett rokoni kötelék sem létezhet, illetve a közegészségügyi magisztrátus tanácsosaival a legcsekélyebb mértékű vérrokoni kapcsolatban sem állhatnak” (2–3. szakasz). A közvetlen uralkodói kinevezés és a személyi összeférhetlenségi szabályok bevezetése a járványügyi biztonsági kockázatok legnagyobb mértékű csökkentését szolgálta. Fegyelmi vétségek következtében azonban anyagi károk is keletkezhettek, amelyekre tekintettel az igazgató és helyettese készpénzben óvadékot volt köteles letétbe he-

lyezni. A *lazaretto sporco*-ban ez 2000, illetve 1000 forint volt, azonban az óvadék kérdésével az 1755. évi szabályzatban minden valószínűség szerint csak egy utólagosan elhelyezett mondat foglalkozott a 40. szakaszban (a részleteket ld. a vonatkozó magyarázatban).

2. A közegészségügyi ellenőröket és *facchino*-kat a közegészségügyi magisztrátus alkalmazza és bocsátja el az állásukból.

Kinevezés helyett felvétel (*Annehmen*) történik, az *Abdankung*-ot viszont, alsóbbrendű személyzetről lévén szó, stílszerűbb távozásként fordítani. Értékes adalék az igazgató jogállásához, hogy közvetlen alárendeltjei felett a munkáltatói jogokat nem ő, hanem a magisztrátus gyakorolta. Ennek következtében a testületnek, következésképpen az intendatúrának is folyamatos rálátása volt ennek a sajátos személyi állománynak a helyzetére. Ugyan a szabályzat nem említi, de az ellenőrök és rakodómunkások körében állandósult létszám-mozgással kellett számolni, mivel ők voltak folyamatosan és közvetlenül kitéve a pestissel vagy más ragályos betegséggel való fertőződés veszélyének. Esetükben nem lehetett biztonságos távolságot tartani a ragályozódó áruajtakkal szemben, hiszen a rakodómunkások munkaköréhez tartozott, hogy például a legveszélyesebbnek minősített gyapjúbálák közepébe csupasz karral mélyen benyúljanak a tisztítás érdekében. A bevezető részben leírtak alapján ez a „tisztítás” valójában a karjukra ugró és vérre kiéhezett bolhák körömmel való összeroppantását jelentette, ami állandó gyakorlat volt a kevésbé higiénikus körülmények között élő népesség körében, és senki sem gondolt arra, hogy a veszteglő intézetben valójában ez eredményezte a veszélyes áruk járványügyi „tisztítását”.

3. Az igazgatóhelyettes a *prior* alá tartozik, mindkettőjük alá pedig a közegészségügyi ellenőrök és a *facchino*-k, tehát mindketten szorgosan ügyeljenek arra, hogy alárendeltjeik tudatában legyenek a kötelességeiknek. Következésképpen az ellenőrök, a *facchino*-k, és a *guardiano* is követni tartozik az igazgató rendelkezéseit és utasításait, előbbieket azonban az igazgatóval és helyettesével szemben is teljes tiszteletet és alázatot tanúsítsanak. Az ellenőrök és utasok kölcsönösen és illendően becsüljék meg egymást, a vétkesek viszont azonnal elveszítik az állásukat és példás büntetésben is részesülnek.

Ennek a szakasznak az első mondata, fél-katonai nyelven, a személyi állományon belüli alá-fölérendeltségi viszonyokkal és azok betartásával, illetve megsértésével foglalkozik. A magyar nyelv történelmileg erre a függelem (szubordináció) és a függelemsértés kifejezést használta. Egyébként a rendelet valódi, tehát katonai függelemsértéssel is foglalkozik, ugyanis fegyveres rendészeti szolgálat teljesítésére közvetlenül az uralkodó vezényelt egy kisebb katonai egységet az intézetbe (ld. XIV. fejezet). Az egység parancsnoka az igazgató volt, akinek az őrzető,

mint a katonák közvetlen előljárója tett jelentést a függelemsértésről, majd ezt az igazgató a kancellária útján a magisztrátushoz továbbította.

A harmadik mondat az ügyfelekkel szembeni magatartással foglalkozik, és az igazgatóval, helyettesével, és a *fachino*-kkal szemben csak az ellenőröket hangsúlyozza. Ennek az oka egyértelmű, hiszen a vesztegzár teljes ideje alatt csak ők voltak folyamatos kapcsolatban az utasokkal. Az 1769. évi szabályzat szerint (44. sz.) súlyosan gyanús körülmények között minden egyes utazó mellé egy ellenőrt kellett kirendelni, „ezzel szemben, ha a gyanú csekélyebb volna, elegendő egy ellenőrt adni két utazó mellé”. Ennek a „mellérendelésnek” a természete a következő szakaszból állapítható meg, amely szerint az sem engedélyezhető, hogy az utazók az ellenőreikkel együtt „a szobájuktól akár egy lépésre is eltávolodjanak a zárlati idő első felének letöltése előtt”. Sőt, ha időközben bármely gyanús esemény történne, „kötelesek lesznek a teljes veszteglési időt a saját szobájukban tölteni”. Mindezek alapján pontosabban érthető a „kölsönös és illendő megbecsülés”, ugyanis az utas-ellenőr kapcsolat az is jelenthette, hogy akár 40 napon át bezárva, egy közös lakóhelységben kellett tartózkodniuk.

A fenti szakasz egyébként nem tisztázza a rakodómunkások és az ellenőrök viszonyát, de ezt a rendelet más részeiből sem lehet megállapítani. Tekintettel arra, hogy az ellenőrök közegészségügyi szakmai feladatokat láttak el és a rakodómunkásokat is felügyelték, egyértelmű, hogy rangban felettük álltak.

4. A *prior* és a *guardiano* is szorgalmazza az ellenőrök és a további intézeti szolgák, valamint az utasok körében az előírt rend és a kellő egyetértés fenntartását, illetve előmozdítását. Ennek megfelelően csillapítsák és számolják fel a felmerülő nézetkülönbségeket és viszálykodásokat. Evégből az igazgató személyes felhatalmazással rendelkezik arra, hogy bármely esetben, időben és körülmények között, amikor minden késlekedés veszélyekkel járna, *provisionalis* intézkedéseket foganatosítson. Egyidejűleg azonban köteles a magisztrátust értesíteni, és megvárni a további utasításokat.

A nem ritkán kiszabott 40-napos vesztegzári időszak miatt a bezártság következtében, amely az utasokra és a személyzetre is vonatkozott, vélhetőleg gyakran fordultak elő személyes összetűzések, amelyek során a felek akár fizikai erőszakot is alkalmazhattak. Ezek a verekedések járványügyi veszéllyel is járhattak, például a különböző vesztegzári fokozatokba és időszakokba tartozó személyek keveredése következtében, de akár súlyos személyi sérülések is keletkezhettek. Megelőző intézkedésként ezért volt köteles minden utas „lő- és más fegyvereit” átadni az intézetbe történő beköltözésnél (ld. jelen fejezet 20. sz.).

Az utasok körében előforduló rendzavarásról részletesebb leírás az 1769. évi rendelet 22. szakaszában olvasható, amely figyelmezteti „az

utazókat, kapitányokat és általában a veszteglő személyeket, hogy a *lazzaretto* és *porto sporco* területén a rendet ne zavarják, tartózkodjanak minden viszálykodástól és civakodástól, ne tartsanak lázító beszédeket (hitbéli viták is így értendők), ne adjanak alkalmat haragkeltésre, és ne részegeskedjenek”. A részegeskedésnek megfelelő helyen németül *sich berauschen* olvasható, ami önmaguk elkábítását jelenti, és ebben az összefüggésben elsősorban alkoholos kábultságot jelentett, de a muszlim alkoholtilalomra tekintettel a mai nyelven kábítószernek nevezett drogok használatát sem lehet kizárni. Veszekedésre még a különböző szerencsejátékokkal kapcsolatos összeszólalkozások is okot adhattak. Ezért a fenti 22. szakaszt követő 23. szakasz megtiltja „az utazóknak, ellenőröknek és rakodómunkásoknak, a kártya-, kocka-, vagy labdajáték minden fajtáját, esetenként 20 forint pénzbüntetés kiszabásával”. Ráadásul a felderítettség fokozása érdekében „a büntetés fele részét a nyilvános vagy titoktartást kérő bejelentő kapja, a másik fele részt pedig egyenlő arányban a veszteglő intézeti tisztviselők között kell kiosztani”.

A lehetséges összetűzések kezdeti állapotban való elfojtását a jogalkotó olyan jelentőségűnek minősítette, hogy az igazgatónak kivételesen és ideiglenesen erre az esetre hatósági intézkedési jogkört is biztosított. Ez a leg súlyosabb esetben az érintett személyek katonai segédlettel való letartóztatását is jelenthette, sőt az igazgatónak az is jogában állt, hogy az intézetbe kívülről betérő, egyébként szabadon közlekedő, de rendbontásban résztvevő személyeket is letartóztasson.

5. *A prior* és helyettese is az intézetben lakik, és onnan nappal, még kevésbé éjjel sem távozhatnak, kivéve, ha ezt valamilyen közegészségi vagy intézeti ügy indokolná, vagy a közegészségügyi magisztrátus hívatná őket. Utóbbinak a *prior* havonként küld jelentést az intézeti ügyek állásáról. Távolléte esetén intézeti ügyekben a hatalmat és az általános felügyeletet a *guardiano* gyakorolja.

Az igazgató és helyettesének állandó jelenlétét az intézeten belül kötelezően kijelölt szolgálati lakás biztosította. A szabályzat az éjszakai távozást még a nappalihoz képest is kivételesebbnek tekintette, de rendkívüli esetben, ha nem a magisztrátus rendelkezett így, ezt mindkét vezető mérlegelésére bízta. Először az 1769. évi szabályzatban jelent meg (79. sz.), hogy az intézeten belüli éjszakai tartózkodás nem csupán várakozó készenlétet jelentett, amennyiben az igazgató „éjjel, a helyettesével felválta, egy ellenőr kíséretében előre nem közölt időpontokban járja körbe az intézetet, és minden alkalommal győződjék meg arról, hogy a kijelölt helyeken tartózkodik-e a katonai őrség”.

Előfordulhatott az is, hogy a magisztrátus éjnek idején hívatta az igazgatót vagy helyettesét. Erre egyértelműen utal a VIII. fejezet 5. szakasza, jóllehet az éjszakai időpont kimondása nélkül, miszerint „rendkívüli *sessione*-t kell összehívni azokban az esetekben, amelyekben *peri-*

culum in mora fenyeget, vagy azt súlyos körülmények indokolják. Súlyos körülményeknek azokat kellett tekinteni, amelyekben a kancellár, a *capitano del porto*, a veszteglő intézet *prior*-ja vagy a közegészségügyi őrház vezető tisztviselője átmenetileg és élıszóban nem intézkedhetett. Legsúlyosabb rendkívüli eseménynek az intézetben kitört tüzvész számított, amellyel igen részletesen foglalkozott az 1769. évi szabályzat 119. szakasza, mind a helyzet kezelése, mind a következmények (anyagi károk és kártérítés) tekintetében.

Az igazgató havonkénti jelentéseire tekintettel a jelen 5. szakasz volt az 1755. évi rendelet első olyan része, amelyet az 1769. évi szabályzat sorszám szerint megjelölve módosított. Az indokolás szerint tekintettel arra, hogy a *lazaretto sporco* „helyzete és munkavégzése lényegesen nagyobb figyelmet kíván a magisztrátus részéről, elrendeljük, hogy az igazgató hetenként adja le a jelentését, és halasztást nem tűrő, nagyon sürgős esetek kivételével nappal, és még kevésbé éjjel se hagyhassa el az intézetet a magisztrátus egyértelmű engedélye nélkül”. Következésképpen az igazgató négyszer gyakrabban jelentett, és a távozást illetően a mérlegelési jogkörét is megszüntették. Ráadásul, amikor a helyettese nem tartózkodik az intézetben „az igazgató semmiképpen nem távozhat, kivéve, ha a magisztrátus hívatta volna”.

6. Amikor a *prior* személyes okokból vagy más hátráltatás miatt saját maga nem képes ellátni a tennivalóit, helyét a közegészségügyi magisztrátus előzetes döntése alapján a *guardiano* foglalja el. Amennyiben azonban az igazgató teljesen alkalmatlannak találtatnék hivatalának ellátására, vagy leváltották a szolgálatból, azonnal új igazgatót kell kinevezni, és ennek kapcsán Őfelsége előnyösen bírálja el a *guardiano* korábbi szolgálatait és hivatali magatartását.

Amikor az igazgató méltányolható okokból volt képtelen a feladatok ellátására, a magisztrátus a *guardiano*-t jelölte ki a helyére. Másik lehetőségként az alkalmatlanság felfüggesztést jelentett, de olyan súlyos fegyelmi vétséget is elkövethetett, hogy azonnal elbocsátották az állásából. Mindkét esetben, tehát a folyamatban lévő fegyelmi ügyben is haladéktalanul új igazgatót kellett kinevezni. Ennek szolgálati útját az 1. szakasz részletezte, az uralkodó személyének említése nélkül. Jelen összefüggésben „Őfelségét” a *guardiano* kedvezményezett helyzete miatt kellett megnevezni.

Tekintettel a *lazaretto sporco*-ra, az 1769. évi szabályzat 18. szakasza, módosító tényezőként az igazgató helyettesítésének időtartamát is figyelembe vette. Rövid időszak esetén a szolgálati út szerint a közegészségügyi magisztrátus az intendatúra engedélyével hozta meg haladéktalan döntését. Előre láthatóan hosszabb időtartamra való tekintettel a magisztrátus a jelentését előzetes véleményezés céljából az udvari egészségügyi bizottsághoz küldte.

Helyettesítés esetén az igazgatói feladatok átadását majd visszavéte-

lét illetően a jelen rendelet semmilyen eljárási szabályt nem tartalmazott, pontosabban az eseményeket csak a magisztrátus iratanyagai igazolták. Ezt a hiányosságot az 1769. évi szabályzat 7. szakasza pótolta, jöllehet közvetett módon, a beszállított áruféleségekről készített tételes jegyzékek kapcsán. Ezt az igazgató köteles volt saját kézjeggyével ellátni, hitelesíteni, és a valóságtartalmáért személyes felelősséget vállalni. A hivatkozott szakasz szerint azonban „betegsége, távolléte vagy bármely akadályozottsága esetén, ezt a feladatot azonos módon és felelősséggel a helyettese látja el, és a rend fokozása érdekében külön azt is bejegyzi, hogy a feladat ellátását az igazgatótól mely napon vette át majd adta vissza a részére”.

Hivatali alkalmatlanság vagy fegyelmi vétség miatt történt eltávolítás esetén valójában az új igazgató kinevezését az 1. szakasz szabályozta. Jelen esetben ez avval a biztosítékkal egészült ki, hogy a *guardiano* joggal tekinthette magát az állás mindenkori várományosának. Az uralkodó véleményére történt hivatkozás, miszerint „Őfelsége előnyösen bírálja el a *guardiano* korábbi szolgálatait és hivatali magatartását” arra utal, hogy Bécsben a direktórium ennek kikérése alapján hozta meg döntését. Ez természetesen csak a *lazaretto netto*-ra vonatkozott, miután a *lazaretto sporco*-ban az igazgató és helyettesének kinevezését is az uralkodó eleve a saját hatáskörébe vonta (1769/2. sz.).

7. Az intézeti *prior* és helyettese közegészségi és vesztegzári ügyekben *immediate* a mindenkori intendáns, mint a közegészségügyi magisztrátus elnöke alárendeltségébe tartozik. Ezért az utóbbitól érkező parancsokat, továbbá az illetékességük szerinti végzéseket és határozatokat áthághatatlan rendelkezésnek és zsinórmértéknek kell tekinteniük.

Szolgálati út szempontjából a neolatin *immediate* közvetlen kapcsolatot jelzett. Ez viszont nem jelentett közvetlen hivatali függést az intendatúrától, ugyanis annak főigazgatója közvetlenül csak magisztrátusi elnöki minőségében adhatott részükre utasításokat. Ebből a szakaszból is megállapíthatjuk, hogy a magisztrátus, mint tanácskozó és döntéshozó testület nem a hatóság hivatali szervezetének a része, hanem a végrehajtó testületet kinevezett, illetve választott tanácsosainak végzéseivel és határozataival irányította. Ennek alapján érthető, hogy jöllehet minden ügyosztály élére kineveztek egy valóságos magisztrátusi tanácsost, ők nem vettek részt az operatív ügyintézésben. Következésképpen, hivatali szolgálati úton a veszteglő intézet igazgatója nem az illetékes ügyosztályhoz kinevezett tanácsossal volt kapcsolatban, és nem is a magisztrátussal, hanem a kancellárral, mint a hivatali szervezet vezetőjével.

8. Mindketten tekintsék legfőbb feladatuknak a szolgálati kötelmek teljesítését, következképpen tartózkodjanak minden más elfoglaltságtól, iparúezéstől,

szenvedélytől és időmúlástól, ezek ugyanis elvonnák a figyelmüket a számukra oly fontos szolgálat ellátásától.

A főfoglalkozás mellett a szabályzat minden mellékállás vállalását vagy az állásukhoz méltatlan minden más tevékenység folytatását megtiltotta az igazgatónak és helyettesének. Más elfoglaltságok (*Verrichtungen*) és az iparüzés (*Gewerbe*) elsősorban valamilyen jövedelemszerző tevékenységre utalt, a szenvedély (*Leidenschaft*) és az időmúlás (*Zeitvertreib*) viszont inkább kiadásokkal járt, ami akár eladósodást is okozhatott, és a hivatali vesztegetés felé vezető utat egyengette. Természetesen az államigazgatás tisztában volt azzal, hogy a tiltás mellett nevezetteknek a hivatali rangjukhoz megfelelő tisztviselői életvitel gazdasági háttérét is meg kell teremteni. Ezt teljesen egyértelművé az 1769. évi szabályzat 5. szakasza tette. „Nemcsak üdvös, hanem nagyon is szükséges megelőzni az igazgató vagy a *lazaretto sporco* bármely tisztviselőjének kényszerhelyzetbe szorulását, mivel az ilyesmi gyakorta lehet számos kisebb szabálytalanság indítéka, ezért méltányos javadalmazásukra is gondot fordítottunk”. Ugyanakkor a folytatásban arról is gondoskodott a jogalkotó, hogy ennek a javadalmazásnak különös védelmet biztosítson. „Elrendeljük tehát, hogy nevezett javadalmazás, személy elleni vagy dologra indított kereset elsőbbségére hivatkozva sem tartható vissza, tovább kinyilvánítjuk, hogy a javadalmazás összegéről való önkéntes lemondás is jogellenesnek, érvénytelennek és semmisnek tekintendő”. A keresetek egyértelműen a bíróságokra utaltak, amit a 6. szakasz külön is hangsúlyozott. „Az összes igazságügyi szervet arra figyelmeztetjük, hogy amennyiben bejelentés alapján bármely eladósodott járványügyi tisztviselőről tudomást szereznének, azt azonnal jelentsék a kereskedelmi intendatúra elnökének, aki majd gondoskodik arról, hogy legfelső szándékainknak pontosan megfelelő módon elbocsássák az eladósodott tisztviselőket”. Ráadásul az 5. szakasz zárómondata szerint a javadalmazás érinthetetlenségét a törvény még a javadalmazott akaratnyilvánításával szemben is megvédte.

9. Hasonlóképpen álljanak ellen minden ajánlattevésnek, illetve saját hajlamaiknak és önös érdekeiknek, nehogy eltávolodjanak a kötelezettségeik teljesítésétől. Leghatározottabban tilalmas tehát bármely ürüggyel jutalmat, díjazást, részesedést, ajándékot, még ha élelmiszerből is állna, elfogadniuk veszteglő személyektől, ellenőröktől, vagy *facchino*-któl, és még kevésbé utalhatnak arra, hogy ilyesmit készséggel elfogadnának. A vétkesek azonnal állásukat veszítik, majd az elkövetett bűn természetéhez és körülményeihez igazítva, pénzbeli vagy testi büntetésben is részesülnek.

A két vezető állású tisztviselő erkölcsi szilárdságának hangsúlyozását akkor érthetjük meg, ha arra gondolunk, hogy az intézet egy eleve zárt világ volt, ráadásul a független külső ellenőrzést a pestistől való rettegés

gyakorlatilag lehetetlenné tette. A hivatali vesztegetés passzív alakzatának igen részletes tárgyalása arra utal, hogy a főhatóságok ezt nagyon is valós veszélynek érzékelték. Hatalommal való visszaélésre szinte korlátlan lehetőségek nyíltak az igazgató és helyettese előtt, mind az utasokkal, mind a saját alárendeltjeikkel szemben. Utóbbit azért kell hangsúlyozni, mert az ellenőröket és rakodómunkásokat az igazgató vagy helyettese valamilyen közegészségi vétség vádjával bármikor elmozdította az állásukból, akik ez ellen a többi között aktív vesztegetéssel is „védekezhettek”. Vesztegetés eszközeként az élelmiszerre való utalás a szövegkörnyezet alapján csekély értékre utal, ugyanis a vesztegető fél részéről nyilvánvalóan nem nagykereskedelmi tételben tett felajánlásra kell gondolnunk. Másfelől azonban azt is figyelembe kell venni, hogy a levantei térségből érkező szállítmányokban kis mennyiségű, de igen értékes, és fogyasztás szempontjából jelentős presztízs-értékű áruféleségek (pl. kávé vagy cukor) is előfordulhattak.

Jogellenes magatartás esetén a fenti szakasz nem részletezi az illetékes hatóságokat és az eljárásrendet sem. Az állásvesztés fegyelmi büntetés volt, a büntetőjogi megítélést viszont egyértelműen súlyosbította, hogy akár egy csekély értékkel megvalósult vesztegetés nyomán megvalósult látszólag jelentéktelen cselekmény vagy szándékos tétlenség is végzetes következményekkel járó járvány kitörését okozhatta. Ezt az 1764. évi szabályzat 12. szakasza külön is hangsúlyozta, amennyiben „a törvényszegés önmagát nem az eset csekélyisége alapján méri, és a büntetés, egészen a halálbüntetésig terjedően, a körülményekhez és a következményekhez fog igazodni”.

Pénzbüntetés mellett, a bűnösök testi fenyítése (*an Leib gestraffet*) a XVIII. század közepén már nem valamilyen maradandó és megbélyegző (esetleg csonkoló) testi károsodás okozása volt, hanem fizikai fájdalom előidézése. Az 1750-es években alsóbb társadalmi állású személyekkel szemben még széles körben használták a vesszőzést, korbácsolást és botozást is. Erre utal az 1764. évi szabályzat 46. szakasza a járványügyi védvonalak őrszemélyzetével kapcsolatban. „Hanyagságon kapott örök büntetése 25 botütés lesz, azonban a visszaesők még fájdalmasabb büntetést kapnak”. Ugyanakkor a testi büntetést több évre terjedő szabadságvesztésként is lehet értelmezni, amelynek keretében az elítélteket katonai erődítési munkálatoknál (sáncmunka) dolgoztatták.

10. A *prior* saját magánál tartja az összes ajtó, védőrács, és lakrész kulcsát. Nevezett helyeket napkelte előtt tilos kinyitni, napnyugtakor pedig azonnal kulcsra zárandók.

A *prior* a kulcsokat senki másnak nem adhatja át, csakis a *guardiano*-nak, ennél fogva minden nyitásnál és zárásnál valakinek kettőjük közül jelen kell lennie.

A zárandó helyek hármassorsolásából (*Thüren, Gattern und Hütten*) az első kettő egyértelmű, a harmadik azonban némi magyarázatot igényel. A *Hütte*-hez már a közép-felnémet időszaktól a magyarul is használt „huta” vagyis kisebb olvasztókemence jelentése társult, de az újfelnémetben szerény hajlék –, illetve lakóhely – értelemben is használják. Ezért jelen esetben a veszteglő személyek lakhelyeként értelmezendő. Az 1755. évi szabályzat nem tér ki a zárással kapcsolatos körülményekre, azonban ezekről az 1769. évi szabályzat részletes leírást tartalmaz. „Az utasok esténként kötelesek a kijelölt órában a szobájukba vonulni. Amde, nehogy bárki is a tájékoztatás hiányával mentegetőzzék, az intézet a saját harangjával jelzi a kötelező időpontot. *A prior* arra is ügyeljen, hogy esténként mindenki kívülről zárják rá a szobákat, és az ajtók reggel, napfelkelteig zárva maradjanak” (25. sz.).

A zárás és nyitás nem azt jelentette, hogy az igazgató vagy helyettese mindent személyesen és saját kezűleg végzett, hanem azt, hogy ők a kulcsok kizárólagos birtokosai, és ezek a hivatalos eljárások csak a jelenlétükben végezhetők. Ez a látványos jelenlét valójában a közhatalom gondosságának nyílt bemutatását szolgálta. Egy-egy ilyen zárás után valószínűleg nem jelenthetett megoldhatatlan gondot az ajtók vagy a rácsok kinyitása, azonban ez bármilyen következménnyel járt, „hivatalból” csakis jogellenesen történhetett.

A napkelte és napnyugta, vagyis a természetes világossághoz való igazodás arra utal, hogy az intézetben belül mindenféle mesterséges világítást megtiltottak, ami korabeli körülmények között csakis nyílt láng használatát jelenthette. A tiltás elsősorban a tüzesetekkel szembeni védekezés miatt történt, amelyek kisebb károk esetén is teljesen felboríthatták a közegészségügyi eljárási rendet, nagyobb károk esetén viszont súlyos kártérítési következményekkel járhattak (1769/119. sz.).

11. Nemcsak a *prior*, illetve a *guardiano*, de senki más sem tarthat szabadon szaladgáló kutyát, macskát, illetve repkedő madarat vagy más állatot az intézetben, ezért azokat láncra kell kötni vagy ketrecbe, illetve kalitkába zárni.

A korabeli járványügyi tantételek szerint a szabadon tartott háziállatok kifejezett veszélyt jelentettek a ragály terjesztésében. Madarakat (*Vögel*) illetően nem házi szárnyasokról (*Geflügel*) van szó, hanem dísz-állatokról. Kutyákat a XVIII. században (eltekinthető az állattenyésztésben és vadászatban hasznosított segítségtől) döntően házörzési és védelmi célból tartottak, macskákat pedig a házi rágcsálók irtására. Kutyák láncra kötése szokásos gyakorlatnak számított, a macskákat azonban csak ketrecbe zárva lehetett mozgásukban korlátozni.

Az 1769. évi szabályzat külön hangsúlyozza, hogy eltér a fenti rendelkezéstől, és azt parancsolja, hogy „a *lazaretto sporco* tisztviselői és ellenőrei kutyákat vagy macskákat láncra kötve vagy bezárva sem tart-

hatnak. Engedélyezzük azonban a házi használatra szánt elegendő számú szárnyasok tartását, de csak visszavágott szárnyakkal, és gondosan ügyelve arra, hogy ne kószáljanak vagy röpködjenek át az intézet zárt részébe” (112. sz.). Szárnyak visszavágása kapcsán elsősorban nem tyúkokra, libákra vagy kacsákra kell gondolni, bár vadon befogott állatok ezek között is előfordultak, hanem galambokra is, amelyeket a korabeli étkezésben sütvé és főzve is gyakran fogyasztottak.

Kiegészítésként még meg kell jegyezni, hogy az 1755. évi szabályzat nem foglalkozott a hajókon behozott állatokkal. Ezeket az 1769. évi rendeletben (26. sz.) „négy lábú állatok és szárnyasok” (*die vierfüssigen Tiere und das Geflügel*) címen jelölték. A szabályozás szerint „amennyiben vesztegzárkötelesek, az általános egészségügyi szabályzat 13. fejezetének 11. szakasza értelmében folyamatosan erős láncra legyenek kötve vagy ketrecbe, illetve kalitkába zárva, és hogy elszabadulásuk még inkább akadályokba ütközzék, a *lazaretto sporco*-ban, egy erre a célra elkülönített, körbezárt területen őrizendők”.

12. Amikor az intézetben javítási vagy építési munkákat kell végezni, a *prior* értesíti a közegészségügyi magisztrátust, és várakozik a vonatkozó utasításokra.

Építési vagy javítási munkák közül az előbbieket új létesítményekre vagy szerkezeti átalakításokra irányulhattak. Javítási munkák nemcsak a természetes elhasználódás, hanem az utasok által elkövetett gondatlan vagy szándékos rongálás (ld. 34. sz.) következtében is szükségessé válhattak. Első megközelítésben legkevesebb sem szolgálhatta a hatóság belső ügyeinek intézését, hogy a szöveg szerint a legcsekélyebb javítási munka esetén is a döntéseket a magisztrátus hozta, azonban a fenti két rövid soron kívül karbantartó vagy építési munkákról még csak említés sincs a további három rendeletben. Ezt a hiányosságot a jogalkotás is érzékelte, és pótlásáról igen részletesen gondoskodott az 1770. évi egészségügyi főszabályzatban (II. rész, II. fejezet, II. §). Ennek értelmében a munkálatok három költségcsoportba tartoztak. Húsz forint végösszegű javításnál, ami csekély összegnek tekinthető, az igazgató saját hatáskörében intézkedett, „különb a felettéseinek egyetértésére várva súlyos mulasztásba esnék”. Száz forintos összegig a területileg illetékes államkincstári hivatal útján a tartományt vezető kormányzati szerv intézkedett, 100 forint felett viszont az uralkodó a döntés jogát a saját hatáskörébe vonta.

A fenti összegek nagyságrendjének érzékeltetésére célszerű idézni az udvari egészségügyi bizottságnak az udvari kancellárián keresztül Mária Teréziához felterjesztett, 1765. szeptember 1-én készült 18 oldalas jegyzőkönyvét, amely fizetések mellett veszteglő intézeti beruházások-

kal is foglalkozott.³⁵⁸ Ennek 3. számú melléklete a bánati építésügyi bizottság költségvetése volt, amely szerint Zsupanekben³⁵⁹ egy új elő-vesztegzári intézet felépítését nem lehet 33.914 forint és 6 krajcár alatt kivitelezni. A 4. számú melléklet Mehádiában³⁶⁰ a fő-vesztegintézettel kapcsolatban szükségessé vált „különböző javításokat, változtatásokat, és új kivitelezéseket” tartalmazott, 7000 forintra becsült költségvetési javaslattal.

Mária Terézia a következő szöveget jegyeztette a felterjesztés hátoldalára. „Tekintet nélkül arra, hogy az elő-vesztegzári épületek felépítése 33.914 forint és 6 krajcár értékben igen nagy összeg, és a mehádi fővesztegzári javítási munkái is 7000 ft.-ért igen tekintélyesek, mégis úgy akarom, hogy mindezek által tartományaim egészségi állapota jobban biztosíttassék, a hasznos kereskedelem fennmaradjon, sőt élénküljön. Az előbbi két kiadást, továbbá a vesztegintézeti sebészmeister 200 ft.-os fizetését ezennel engedélyezem; mindent azonban jól és a legnagyobb gazdaságossággal kell intézni, a számlákat pontosan kell kezelni, és a pénzt is csak lépésenként, a szükségleteknek megfelelően kell folyósítani és felhasználni”.

13. A *prior*, a *guardiano*, és az ellenőrök a vesztegzári alatt és feloldása után sem kereskedhetnek az intézetben fellelhető árukkal, még kevésbé használhatják azokat saját fogyasztásra.

Mindenképpen érdemes megjegyezni a tartalmi elemzés előtt, hogy az egyébként szabatos szöveg szerint ezek az áruk csak úgy „fellelhetők” (*befindliche Waaren*) az intézetben, mindenféle jogi minősítés nélkül. Fogyasztás esetében személyes indítékként azt kell feltételezni, hogy az áruk között társadalmilag magas presztízs értékű termékek is előfordulhattak, amelyek más úton, különösen az alsóbb beosztású személyzet számára gyakorlatilag elérhetetlenek voltak.

Vesztegzári feloldása előtti kereskedelem kapcsán arra kell gondolni, hogy a kisebb tömegű, de nagy értékű árukat, különösen az igazgató vagy helyettese jogellenesen kivihette az intézetből, és azt a tulajdonossal összejátszva vagy saját hasznára értékesíthette. Az így kicsempészett áruk forgalmazása viszont nagyon súlyos járványügyi következményekkel járhatott. Ezért érthető, hogy az 1769. évi szabályzat az elkövetőket „a körülményekhez képest legsúlyosabb, a halálbüntetésig kiterjeszthető

³⁵⁸ Protocollum Deputationis Aulicae in Re Sanitatis dd^{to} 1mo Septembris 1765. zu Allerhöchsten Händen. Haus-Hof- und Staatsarchiv (HHStA): Noten von der Sanitäts-Hofdeputation ad Hofkanzley 1764–1775. Fasc. 3. 259.

³⁵⁹ Ma már Orsovával egybeépült település, amely határállomás volt az Al-Dunán a Török birodalom felé.

³⁶⁰ Orsovától 23 km-re északra, és Herkulesfürdőtől 11 km-re északnyugatra, szintén határállomás volt a Török birodalom irányában.

büntetéssel” fenyegette (20. sz.). A vesztegzár feloldása után a kereskedelem járványügyi veszélytelen volt, de önmagában is fegyelmi vétségnek, és eltulajdonított áruk esetén gazdasági bűncselekménynek számított. Az idézett 20. szakasz különben teljessé tette a lehetséges elkövetők körét, ugyanis közöttük a rakodómunkásokat is felsorolta.

14. A *guardiano* és az ellenőrök az igazgató előzetes tudomása nélkül senkit nem engedhetnek be az intézet területére. Másfelől az igazgató nem adhat engedélyt komolytalanul ténfergő személyeknek, még kevésbé az ellenőrök és *fachino*-k asszonyainak és rokonságának, illetve labdajátékot sem engedélyezhet.³⁶¹ Következésképpen, külső személyek kizárólag akkor tartózkodhatnak az intézetben, ha a vesztegzári árukat akarják megtekinteni, vagy más közegészségi ügyben valamilyen intéznivalójuk volna. Tartózkodásuk teljes ideje alatt, a *guardiano* vagy egy ellenőr szem elől nem tévesztve kíséri őket, de ezért tilos akár a legcsekélyebb díjazást is elfogadni.

Fentiek szerint az igazgató a *lazaretto sporco* létrehozása előtt önálló hatáskörrel rendelkezett külső személyek intézetbe engedésére, ezt azonban tételes tiltások szűkítették. Első helyen a „komolytalanul ténfergő” személyeket (*fürtwitzige und herumlaufende Personen*) nevezi meg a szabályzat, akik minden eljárási vagy munkaköri érintettség nélkül, csupán kíváncsiságból vagy érdeklődésből akartak bejutni az intézet területére. Érthető, hogy annak zárt világa izgathatta egyes társadalmi tétegek fantáziáját, és a bejutás egyféle bátorság-próba is lehetett, mintegy farkasszemmel nézve a „fekete halál” rémségével. Továbbá Európában a szárazföldi közlekedési lehetőségek javulása révén a XVIII. századtól jött divatba, hogy egyes, irodalmi vénával is rendelkező „utazók” főként a földrész nyugati feléről, az akkor még különlegesnek és rejtelmesnek számító kelet és dél-európai országokban tettek körutakat, majd színes útikönyvekben számoltak be természeti és társadalmi élményeikről.

Érthető, hogy szigorú tiltás vonatkozott a nagyobb létszámú kiszolgáló személyzet asszonyaira is, hiszen az érintett férfiak a házaselettől és a háztartási kényelem minden előnyétől megfosztva voltak kénytelenek akár 40 napot is eltölteni a vesztegzárban. Sőt, 1755. és 1769. közötti tapasztalatok alapján a hatóságok azt is veszélyként érzékelték, hogy a tiltás legcsekélyebb enyhítése is csábítást gerjesztene „a hozzátartozók titkos be- és kijuttatására” (1769/14. sz.). Asszonyok mellett a rokonság eltiltása valószínűleg azt célozta, hogy a család fiatalabb vagy idősebb tagjai se vihessenek be „házi kosztot” és bort a személyzetnek, akik több héten át kizárólag az intézet konyhájára voltak utalva.

³⁶¹ *Ballon zu schlagen*, (német) vagyis valamilyen, levegővel feltöltött, gömb alakú, ütésálló testtel, mai szóval labdával való játékokra vonatkozik a tiltás, amelyről közelebbi meghatározást nem lehet adni a szöveg alapján.

Személyek beléptetéséhez közvetlenül nem kapcsolható a labdajáték tiltása. A „*Ballon zu schlagen*” (szó szerint „ballont ütni”) megnevezésből csak az állapítható meg, hogy valamilyen, levegővel feltöltött, gömb alakú, ütésálló testről szól a leírás, amellyel egy vagy több személy az időt múlatta. Ettől függetlenül kétségtelen, hogy mindez valamilyen játékra vonatkozott, ugyanis ennek kapcsán az 1769. évi szabályzat a „*Ballonen-Spiel*” megnevezést használta (23. sz.).

A második mondat nem személyeket, hanem ügyféleségeket nevez meg (árak megtekintése és általában közegészségi ügyintézés), amelyek kapcsán az érintettek beléphettek az intézet területére. Áruk megtekintésében számos személy lehetett érdekelt: a kaptány és hajótulajdonos, mint tengeri szállítmányozó, az áruk tulajdonosai, közvetítő kereskedők, tőzsdei alkuszok, illetve akár a szárazföldi szállítmányozók is. Ez a széles személyi kör nyilvánvalóan jelentős ügyfélforgalmat gerjesztett, ezért az 1769. évi szabályzat az összes kereskedelmi ügynököt kitiltotta (15. sz.), vagyis az áruk megtekintését lényegében a tulajdonosok és a szállítmányozók köréhez kötötte.

Külső személyek is tartottak a pestistől, de nem ismerték a részletesen kidolgozott magtartási szabályokat, ezért a *guardiano* vagy ellenőr minden mozdulatukat ellenőrizte. Díjazást (*Belohnung*) azért nem fogadhattak el, mert ez önmagában azt a gyanút keltette volna, hogy az így kapott pénzt esetleg egy pillanatra való „félrenézéssel” szolgálták meg. Ettől függetlenül a munkát nem ingyen végezték. Erről ugyan nem ír az 1755. évi szabályzat, de az 1769. évi részletesen foglalkozik a kérdéssel. „Azok a zárlaton kívüli ellenőrök, akik egyes árucikkek vagy személyek őrzésére a bejáratnál vagy a kijáratnál, vagy utóbbiaknak a zárlatban való tartózkodása idejére kíséretként voltak kirendelve, az őrzött személytől vagy az őrzött áruk tulajdonosától fél lirat kapnak szolgálatuk elismeréseként, ha az őrzés időtartama nem haladja meg az egy órát, ellenben fél napra 1 líra lesz a fizetség. Teljes napi elfoglaltság esetén az összeg másfél líra, azonban nyomatékosan figyelmeztetjük az ellenőröket, hogy nagyobb fizetséget nem kérhetnek, még kevésbé követelhetnek” (114. sz.). A fizetség, átszámítva 6, 12, illetve 18 krajcár értékben nagyságrendileg jól illeszkedett a többi díjazáshoz.

Jelen 14. szakasz tartalmának egészére az 1769. évi szabályzat 13. szakasza tételesen is visszahivatkozott, a *lazaretto sporco*-ban szigorúbb korlátozások és kiegészítések elrendelésével. Fokozott járványveszély miatt „a beléptetés kizárólag a magisztrátus engedélyével és a közegészségügyi kancellária írásos utasításának felmutatásával” volt lehetséges. Ugyanakkor a hatóság figyelmeztetésben részesült, hogy „szélsőséges szükséghelyzeteket kivéve” senkinek ne adjanak engedélyt, „különösen nem egyes személyeknek, ismételt beléptetésre”. Ugyanezen szakaszból arról is értesülünk, hogy külön gondot jelentett a „matrózok, és a hajó-

kon veszteglő további személyek” közlekedésének engedélyezése. A „további személyek” arra utalt, hogy az utazók egy része a veszteglés idejét a hajón töltötte, de jogos igénye lehetett arra, hogy személyes kapcsolatba léphessen az intézetben veszteglő utastársaival. Kérdésesnek tűnhet, hogy mi indokolta a matrózok beléptetését, azonban erre nem találunk magyarázatot a vonatkozó négy jogszabályban.

Gondos szerkesztésre utal, hogy az 1769. évi szabályzat idézett szakasza az 1755-ben figyelmen kívül hagyott házi cselédek helyzetét is tárgyalta. „Az igazgató lakásához tartozó személyzet a *prior*-nál és helyettesénél köteles bejelentkezni, akiknek engedélyével szabadon közlekedhetnek, de egyik tisztviselő se éljen vissza ezzel a felhatalmazással.”

15. A *prior* a legnagyobb igyekezettel köteles tájékozódni a vesztegzár alá helyezett személyek és a *fachino*-k egészségi állapotáról, és viselkedéséről, és a közegészségügyi magisztrátusnak haladéktalanul jelentést tesz magát az intézetet továbbá általában a közegészség ügyét érintő összes eseményről.

Figyelemre méltó, hogy a rendelkezés az ellenőröket nem említette, ugyanis az igazgató az értesüléseit az ő segítségükkel szerezte. Egyfelől az utasok mellé személyi megfigyelőként és őrizetként voltak beosztva, másfelől a *fachino*-k munkáját felügyelték. Utóbbiakhoz képest iskolázottabbak voltak, műveltségükhöz hozzátartozott az írni, olvasni és számolni tudás készsége, a rájuk vonatkozó rendelkezéseket jól ismerték, felelős munkakört töltöttek be és elvárható volt, hogy fegyelmezetten viselkedjenek. A rakodómunkások a legegyszerűbb fizikai munkát végezték, és minden tengeri kikötőben a városi népesség legalsó rétegéhez tartoztak, és a polgári lakossághoz képest alacsonyabb szintű magatartási kultúrát képviseltek.

A vesztegzárban tartózkodó személyek azonosítása az 1769. évi szabályzatban részletezett (9. sz.) jegyzék alapján történt. „Ez egyértelműen és részletesen tartalmazta a fent nevezettek számát, első és második nevét, társadalmi rangját, honosságát, vallását, és a közegészségügyi magisztrátus által előírt veszteglési időtartamot, a futamidő kezdetével, amely megegyezik a veszteglő intézetbe történt bevonulás napjával”. Megemlítendő, hogy az eredeti német szövegben az „első és második név” helyén *Namen, Zunamen* olvasható, vagyis szó szerint a név és a hozzáadott név, ugyanis a családi és keresztnévet általánosan nem lehetett használni, hiszen a tengerhajózásban és kereskedelemben számos mohamedán és zsidó személy is tevékenykedett. Az utasok különben ezért a jegyzékért is fizettek, pontosan 17 krajcárt, a feloldó engedély kiadásakor.

16. A *prior* külön jegyzéket vezet a közegészségügyi magisztrátus általános és eseti végzéseiről, illetve határozatairól. A közegészség vagy intézet ügyében

hozott mindenkori újabb határozatokat felveszi vagy felveteti a jegyzékbe, a legnagyobb biztosítékként arra, hogy mindig szem előtt tartsa a teendőire vonatkozó előírásokat.

A vonatkozó szabályzatok több helyen hangsúlyozzák, hogy a vezető tisztviselők önálló intézkedési jogkörrel rendelkeztek azokban az esetekben, amelyekben akár eseti, akár általános módon a magisztrátus korábbi határozatai egyértelműen rendelkeztek. Ezek a határozatok valójában jogértelmezői döntések voltak, sőt a trieszti magisztrátus tartományi vezető szerepére tekintettel a hatósági jogalkalmazás jogegységét is szolgálták. Az intézet belső életét illetően az igazgató az előzményi alapon tisztázott minden helyzetben önállóan intézkedhetett, de nyilvánvalóan nem emlékezett az összes ilyen határozatra. Ezért a fenti rendelkezés a gyors és egyszerű áttekinthetőséget szolgálta, továbbá azt, hogy az igazgató csakis indokolt esetben forduljon eligazításért a testülethez. Ennek elsősorban a hivatali nyitvatartási időn kívül, ünnepnapokon és azonnali cselekvést követelő esetekben volt jelentősége.

Előfordulhatott egyébként az is, hogy jogértelmezést igénylő közegészségügyi jogalkalmazói kérdésekben a magisztrátus sem volt képes állást foglalni. Egy ilyen példa kapcsán, amely a polgári és katonai hatóságok együttműködését érintette, a feladat megoldásának szolgálati útjáról is intézkedett az 1769. évi szabályzat. „Hadihajók érkezésével kapcsolatban megerősítjük az 1755. évi általános közegészségügyi szabályzat 1. fejezetében foglaltakat, mindenesetre az illetékes magisztrátus mérlegelésére bízunk, hogy saját hatáskörében egyedül, vagy jelentősebb esetekben a trieszti kereskedelmi igazgatóság beleegyezésével, a közjó érdekeit szem előtt tartva cselekedjék. Olyan körülmények között azonban, amelyek a közbiztonságot is érintik, követendő magatartás tekintetében legfelső egészségügyi bizottságunk utasítására kell várakozni” (124. sz.). Következésképpen a hadihajókkal kapcsolatos egyes esetekben az államigazgatás Bécsben a legmagasabb kormányzati szinten hozta meg a döntését.

17. A vesztégzárban dolgozó ellenőrök beosztása szabályos *rollo* szerint történik, nehogy bárki is kedvezményezett vagy hátrányos helyzetbe kerülhessen. Nevezett *rollo*-t az intézetben kifüggesztett táblán kell ismertetni.

A német szöveg az olasz *rollo*-t idegen szóként használja. Első jelentése szerint olaszul a *rollo* tekercs, vagy valamilyen henger alakú tárgy, a korabeli államigazgatási és katonai rendben viszont a szolgálatot ellátó személyek forgórendszerű beosztását jelentette. Sajnos a rendelet egyetlen egy része sem tudósít arról, hogy az ellenőröket milyen rendszerben váltották. A váltás folyamatos szolgálatot ellátó helyeken meghatározott időszakok szerint történhetett, vagy az egyes személyek szempontjából szolgálati és pihenő időszakok váltakozásához igazodott.

Katonai őrseg tekintetében (XIV/11. sz.) úgy tűnik, hogy az őrszolgálatot az intézet főbejáratánál napkeltétől napnyugtáig ugyanaz a katonája teljesítette, de napi forgórendszerben váltották őket. Az ellenőrök az intézetben kétféle feladatot láttak el: személyi őrizetként 24-órás, és teljes tartamát tekintve akár 40 napos szolgálatra az utasok mellé rendelték őket, vagy az áruk tisztításánál felügyelték a *fachino*-kat. Intézeten kívüli szabad ellenőrök is rendelkezésre álltak, például egy távozó, de visszatérő hajóra igényelt felügyelet céljára (11/18. sz.) vagy az intézet elé kirakott vesztegzárköteles áruk intézetbe szállításának felügyeletére (II. fejezet).

Intézeten belül az ellenőrök *rollo*-ja csak arra vonatkozhatott, hogy az egyik vesztegzári időszakban személyi őrizetet láttak el, váltásként pedig egy másik időszakban árutisztítási felügyeletre rendelték őket. A beosztás kifüggesztése az intézet belső nyilvánossága előtt egyértelműen azt szolgálta, hogy személyes igénybevételüket az érintettek kölcsönösen ellenőrizhették. Következésképpen nagy terhelésre esetleg lehetett panaszkodni, de arra nem, hogy mindennek elosztása egyenlőtlenül történt volna.

18. Veszteglő időszakban az ellenőrök és *fachino*-k munkába állítása, az áruk tisztítása, valamint az utóbbiak és a személyek feloldása a zárlat alól, teljes egészében a közegészségügyi magisztrátus utasításainak és rendelkezéseinek van alárendelve. Önhatalmúlag tehát e tekintetben a *prior* és a *guardiano* sem cselekedhet, következésképpen nevezett közegészségügyi magisztrátus általános és eseti határozataihoz kötelesek a legpontosabban igazodni.

Kellő számú rakodómunkás kirendelése, az egyes árucikkek járványügyi minősítése és tisztítási módjának meghatározása, valamint zárlat alól való feloldása sem tartozott az igazgató hatáskörébe. Ezekről ugyanis a mindenkor eset minősítése alapján a magisztrátus testületi döntését igénylő határozatok rendelkeztek. Ezt részletesen az 1769. évi szabályzat 33. szakasza határozta meg. „Azért, hogy az átkeverés, átforgatás és szellőztetés a legnagyobb gondossággal történjék, megparancsoljuk a közegészségügyi magisztrátusnak, hogy minden egyes vesztegzári árucikkhez annyi rakodómunkást rendeljen, mint ahányat megkövetel a kellő mértékű és szorgos munkavégzés”. Közvetlenül a munkavégzési folyamatokat természetesen az igazgató irányította. „Általánosságban az árukat nem lehet átszállítani, tisztítani és kiadni az igazgató előzetes értesítése és kifejezett engedélye nélkül. Másfelől az igazgató a közegészségügyi magisztrátus egyértelmű utasításának hiányában semmilyen átszállítást, tisztítást és kiadást sem hagyhat jóvá” (1769/76. sz.).

Az áruk feloldása a zárlat alól az esetek többségében a szokásos ügymenetet követte, azonban ezt az igazgató hatáskörén kívüli körülmények is módosíthatták. Előfordulhatott például, hogy valamilyen ke-

reskedelmi jogvita miatt a járványügyiileg felszabadított árukat és javaikat a tulajdonos akarata ellenére kellett visszatartani. Az 1769. évi szabályzat 113. szakasza azt is rögzíti, hogy ebben a közegészségügyi magisztrátus sem volt illetékes, vagyis „a vesztegzár alá helyezett áruk és javak visszatartását a tulajdonos személye szerint illetékes hatóságnál kell kérvényezni, és engedélyeztetni. Ennek ügyintézése az illetékes törvényhatóság és a közegészségügyi magisztrátus hivatalközi levélváltásával történik”. A hivatalközi levélváltás neve *Compass-Schreiben* a német szövegben, a középkori latin nyelvű *litterae mutui compassus* alapján (hatóságok egymás közötti értesítése a jogkörök kölcsönös gyakorlásáról). Egyébként a szabályzatok a pestisjárványok réme miatt különös gondot fordítottak a hatóságok zavartalan együttműködésére az *una jurisdictio per aliam debert adjuvari* (egyik törvényhatóság a másikkal köteles segítségére lenni) általános államigazgatási jogelv alapján. Ezt legrészletesebben az 1764. évi szabályzat 51. szakasza tartalmazza: „Minden híradást, megelőző intézkedést, és valamennyi közegészségi szükséghelyzetet illetően, amelyben a késlekedés veszéllyel járna, kijelentjük és megparancsoljuk, hogy egyik hivatal a másikkal, és egyik megbízott a másikkal a legnagyobb felelősséggel, akár munkavégzéssel is adjon kölcsönös és szorgos segítséget, törvényhatósági viszonyoktól és mindenféle hiúságtól eltekintve. Tegyenek félre tehát mindenféle szempontot, amely ellene hatna a közjó megőrzésére irányuló kifejezett akaratunknak. Az ilyen együttműködés semmilyen hátránnyal nem jár a felek részére, és egyedül a Mi korlátlan teljhatalmunk követésének a folyamánya”.

19. A prior a közegészségügyi kancellária írásbeli utasítása nélkül, vesztegzár végett személyeket és árukat sem vehet fel az intézetbe. Nevezett utasításokat egy külön *fasciculus*-ban köteles megőrizni.

A *fasciculus* a *fascis* (vesszőnyaláb) kicsinyítő képzős alakja, amely az ókori latinban kis nyalábot vagy virágcsokrot jelentett. Neolatin közigazgatási jelentése szerint iratcsomóként fordítandó. A kancellária utasításának jelentőségére és elkülönített irattári megőrzésére a magyarázatot az 1769. évi szabályzat 12. szakaszában olvashatjuk. „Egyes, jóllehet nem ragályozódó árucikkek átvétele, még kevésbé szellőztetése, illetve veszteglésre kötelezett személyek felvétele sem engedélyezhető az intézetben a közegészségügyi kancellária egyértelmű utasítása nélkül. Ezeket az utasításokat különben nem lehet végrehajtani, ha egyértelmű szavakkal jelölve nem nevezik meg az egyes árucikkek mennyiségét és minőségét, az érintett személyek számát, továbbá azt a hajót, amellyel az áruk és személyek érkeztek”. Következésképpen a kancellária írásos parancsa egy pontos jegyzéket tartalmazott a veszteglésre kötelezett hajóról, személyekről és áruféleségekről. Megőrzése biztosítékot jelentett az igazga-

tónak, ugyanis olyasmit nem követelhettek tőle, amit ezek a jegyzékek nem tartalmaztak.

20. Köteles felszólítani a vesztegzárba felvett személyeket lő- és más fegyverek átadására, és ha van ilyen, a ragályozódó tokot vagy csomagolást elkülöníteni. A fegyverekről leltár készül, és a veszteglés végéig biztonságos helyen őrizendők. Igény esetén a tulajdonosoknak átvételi elismervényt kell kiállítani.

A fenti szöveg kettős megközelítésben kezeli a fegyvereket. Először, de kimondatlanul, a veszteglő intézeten belüli rendfenntartási és biztonsági szempontokat, másodsor az a járványveszélyt hangsúlyozza, amelyet a fegyverek tokjából vagy csomagolásából származhat. Katonák ruházatához hozzátartozott a fegyverek viselése, polgári személyek azonban ezeket állandóan nem viselték, vagy ha maguknál tartották, például a pisztolyokat vagy töröket, belül szövetborítású díszes bőrdobozokba helyezték. Szálfegyverek, például kardok esetében is elfordulhatott, hogy a hüvely fémmel kivert bőrből készült és a kardnak is dísztok készülhetett. Az ilyen hüvely és a tok is ragályozódás szempontjából a legveszélyesebb csoportba tartozott, tehát külön tisztítást igényelt, a fenti szakasz azonban nem foglalkozik a tok vagy a csomagolás további sorsával. Erre utaló rendelkezés csak az 1770. évi birodalmi egészségügyi főszabályzatban jelent meg (II. rész, II. fejezet, XLIII.§), amely szerint a megtisztítás után a tok gondosan megőrzendő és a vesztegzár végén a fegyverrel együtt kell visszaadni.

Az 1769. évi szabályzat tételelesen visszautalt az 1755. évi 20. szakaszra, és annak tartalmát részben pontosította, amennyiben a „lőfegyverekre és oldalfegyverekre vonatkozó elővigyázatosságok minden különbségtétel nélkül, egyes fenntartásoktól eltekintve, maradéktalanul betartandók” (29. sz.). „Más fegyver” (*anderes Gewehr*) helyett „oldalfegyverek” (*Seitengewehre*) a meghatározás, ami övön hordott vágó és szűrőfegyvert jelentett. Arra sajnos nincs magyarázat, hogy az „egyes fenntartások”-at hogyan kellene értelmezni.

Az 1755. évi szabályzatban megoldatlan kérdés maradt, hogy mi történik azok fegyvereivel, akik a veszteglés idejét a hajón töltik. Úgy tűnik az 1769. évi szabályzat alapján, hogy ebben a tekintetben a jogalkotás nem foglalkozott a szűrő- és vágófegyverekkel, és a lőfegyvereket sem vették el a tulajdonosoktól, de az utóbbiak használatát a *porto sporco*-ban közvetett módon ugyan, de megakadályozták. Miután ezek lőpor nélkül használhatatlanok voltak, a szabályzat elrendelte, hogy „a *porto sporco*-ban befogadott hajók súlyos büntetés terhe mellett kötelesek az összes lőporos hordót a *lazaretto sporco*-ba áthelyezni, ahonnan megőrzés végett átszállításra kerülnek egy erre a célra rendelt helyre, a közegészségügyi pénztár költségeinek terhére. Amennyiben az érintettek erről át-

vételi elismervényt követelnek, az igazgató köteles teljesíteni a kérésüket” (30. sz.).

21. A *prior* és a *guardiano* kötelesek személyesen jelen lenni az áruk és az utasok kihajózásánál és intézeti befogadásánál. Kíséretként, illetve a rakodáshoz ellenőröket és *fachino*-kat kell kirendelniük. A személyeknek és áruknak is alkalmas helyet kell kijelölni, és a *prior*, amennyire azt a közegészségügyi elővigyázatosságok megengedik, a kereskedőkkel szemben illő tisztelettel viselkedés, továbbá arról is gondoskodják, hogy áruikat a *fachino*-k ne károsítsák, hajtogatásukat és formájukat se változtassák.

Személyes megjelenési kötelezettségek közül az első a kihajózás (*Ausschiffung*), amely a hajóról a partra helyezett személyek és áruk esetében az intézet előtt kialakított saját rakparton történt (1769/77. sz.). A II. fejezet szerint a szárazföldre kirakott és vesztegzár alá helyezett árukat a parton „egy szabad, tehát vesztegzár alatt nem álló ellenőr” várja, de szó sincs a *prior*-ról vagy a *guardiano*-ról. Ugyanígy a III. fejezetben sem, amennyiben „az áruk továbbítását a hajóról a partra a hajó személyzetének tagjai végzik. Itt azokat a közegészségügyi *fachino*-k veszik át, és beszállítják a veszteglő intézetbe”.

Intézetben belül sem említi más helyen a szabályzat a befogadásnál mindkét vezető együttes jelenlétét. Viasz és szivacsok kapcsán a *prior* vagy *guardiano* csak az áruk 48 órás tisztítása utáni kiadásnál köteles jelen lenni, továbbá az ömlesztett áruk áttöltését a jelenlétükben kell elvégezni (ld. a 25. sz.).

Az igazgató és a kereskedők kapcsolatával részletesebben nem foglalkozik az 1755. évi szabályzat, azonban 1769-ben a jogalkotás, nyilvánvalóan kereskedelempolitikai szempontok miatt, erre lényegesen nagyobb gondot fordított, természetesen az adott közegészségügyi szakmai keretek között. „A közegészségügyi magisztrátust arra emlékeztetjük, hogy a főszabályokhoz és az alaprendeletekhez igazodó intézkedéseikben a kereskedelem érdekeit is vegyék figyelembe (31. sz.). Ezért „a veszteglő intézetben minden lehetséges elővigyázatosságnak meg kell történnie, hogy a tulajdonosok az ott elhelyezett áruikat kellő biztonságban érezzék” (99. sz.).

Az „illő tisztelet” kötelező tanúsítása arra figyelmeztette az igazgatót és helyettesét, hogy az intézmény nem öncélú tevékenységet folytat, hanem a Habsburg monarchia kereskedelmi érdekeit szolgálja. Ugyanakkor főszabályként (94. sz.) úgy kellett eljárni, hogy „a szellőztetésnél a tulajdonos vagy bárki más, így az áru címzettje vagy annak megbízottja sem jelenhet meg, hogy a rakodómunkásokat ne akadályozza, ellenben a szellőztetés az előírás szerinti szorgossággal történjék”. Egy ilyen általános tiltás azonban nyugtalanította volna az érdekelteket. Ezért „az árucikkek tulajdonosainak és a megrendelőinek bizalmát erősítendő, és

egyben megnyugtatójukra is”, lehetővé kellett tenni, hogy „áruikat a vesztegzári időszak alatt kellő távolságból és három alkalommal megtekinthessék, először a veszteglő intézetben való kirakodás és szellőztetés kapcsán, másodszor a vesztegzár félidejében, harmadszor pedig néhány nappal annak befejezése előtt” (95. sz.).

Egyes szövőipari termékek különösen sérülékenyek voltak a nem minden esetben kíméletes *fachino*-k lehetséges károkozásával szemben. Ezért a szabályzat 99. szakasza a következő engedményeket tette a tulajdonosok aggodalmára való tekintettel. „A különösen értékes portékák, mint a selyemféleségek vagy a muszlin kelmék és más hasonló, elkülönített raktárban kerüljenek elhelyezésre, és a *fachino*-k a tisztítást is ott végezzék néhány legmegbízhatóbb ellenőr felügyelete mellett, amiért is az utóbbiak naponta három 17 krajcárost kapjanak fizetségül.” További jelentős kedvezménynek és bizalmat erősítő rendelkezésnek számított, hogy „a nagy értékű és drága darabok tisztítását, amennyiben túlságosan nagy helyet nem igényelnek, különbségtétel nélkül az utazók a szobájukban végezzék a melléjük rendelt ellenőr jelenlétében, vagy általa végeztessék. A *prior* azonban mindenképpen vigyázó szemmel kövesse annak szorgos kivitelezését” (100. szakasz).

22. Az áruk kihajózása és intézeti elhelyezése után, a *prior* és a *guardiano* az alárendelt ellenőrökkel hárompéldányos *nota*-t készített az árukészlet mennyiségéről és minőségéről. Egy példányt magánál tart, a másodikat a közegészségügyi kancelláriának továbbítja, a harmadikat pedig átadja az áruk tulajdonosának.

A *nota* „levél, felirat” volt az ókori latin nyelvben. Korabeli hivatali szóhasználatban jegyzéket, tételes listát jelentett. Szokásos ügymenetben ez a tulajdonos számára arra adott biztosítékot, hogy a zárlat feloldása után az intézet pontosan a beszállított árukat szolgáltatassa vissza. A jegyzék kérdésére a fentieknél lényegesen terjedelmesebb módon, tért vissza az 1769. évi szabályzat, ráadásul az uralkodó által kinyilvánított személyes hangvételben. „A *lazeretto sporco*-ban tisztítás végett vesztegzár alá helyezett összes árucikkről pontos jegyzéket kell vezetni. Mivel jelentős érdekünk fűződik mind a jegyzék pontosságához, mind a szállítmányok tulajdonosainak teljes bizalmához, elhatároztuk és ezennel megparancsoljuk, hogy fent nevezett nyilvántartást az igazgató vezesse, és egy általa célirányosan kirendelt személy a hajók beérkezésekor a kirakodott és a veszteglő intézetben elhelyezendő árucikkeket a nevezett nyilvántartásba bevezesse. Ezt a jegyzéket az igazgató köteles saját kézjegyével ellátni, hitelesíteni, és valóságtartalmáért felelősséget vállalni” (7. sz.).

A tételes jegyzéknek újabb jelentőséget kölcsönzött az 1769. évi szabályzatban elrendelt „kereskedelmi lerakati díj”, ugyanis a kereskedők ezt kötelesek voltak a hatóságnak befizetni. Másfelől a nem ragályo-

zódó áruk után „áttöltési illetéket” kellett leróni, értékbecsléssel megállapított 1%-es kulcs alapján. Ennek kapcsán a tulajdonosok a nyilvánvalóan tiltakoztak a túlzó becslések ellen. Az ilyen vitákat a hatóság államigazgatási eljárásban igyekezett megoldani, amelynek során a triezsti magisztrátus elsődleges feladata volt, hogy „az árutőzsde igazgatójának és két alkusznak a meghallgatása után minden hónapban újabb értékbecslést végezzen, és legyen tekintettel arra, hogy kíméletlenség helyett a mértékletességet részesítse előnyben” (121. sz.).

Különös jelentősége volt a jegyzékeknek például tűzkárok esetén keletkezett polgári jogviták esetében, amelyekkel igen részletesen foglalkozott az 1769. évi szabályzat (119. sz.). Úgynevezett egyszerű esetben, amikor csekély tűzkár keletkezett, a szabályzat szerint „az árukban keletkezett tűzkárok a tulajdonost terhelik, aki semmilyen kárpótlást nem követelhet az intézetben vesztegzár alá helyezett más árukészletekből”. Tehát, például néhány elégett gyapjúbála helyett, más tulajdonosok terhére semmilyen kárigénnyel nem lehetett fellépni. Súlyosabb esetben „az úgynevezett *avaria* szabályt kell alkalmazni, amelynek erejénél fogva mind a megmentett, mind a tüzet fogott és károsodott árukat értékük arányában kell bevonni a felmerült költségek és az elszenvedett károk megtérítésébe. A vonatkozó kármegosztást, röviden összefoglalt bírói végzéssel az elsőfokú váltóbíróság írja elő és rendeli el, azonban itt is fennáll, mint minden más kereskedelmi eljárásban, a fellebbezés joga felülvizsgálat kezdeményezése érdekében”. A hivatkozott *avaria* (olasz) tengerészeti kárlejárás, amely a hajónak és rakományának a károsodására vonatkozik, miközben a kapitány minden lehetséges intézkedést megtett a kár elhárítása érdekében. Az idézett első fokon eljáró illetékes váltóbíróság előtt elsődleges jelentősége volt az áruk jegyzékének, és fellebbezés esetén ugyancsak ezt volt a legfontosabb okirat a keletkezett anyagi kár megállapítását illetően.

23. Az igazgató személyesen, vagy valamely alárendeltje segítségével, még egy kettős jegyzéket, vagy más néven vesztegzári naplót is vezet. A legnagyobb gonddal elkészítve, az egyik a veszteglő személyek neveit, a másik az áruféleségeket tartalmazza. Mindkét jegyzék a kiküldött formanyomtatványok alapján készítendő. Emlékezzék arra is az igazgató, hogy a vesztegzári idő nem korábban, hanem csakis attól a naptól kezdődhet, amelyen az utolsó bálát kinyitották, és annak göngyölegét eltávolították.

Mindkét napló belső nyilvántartás volt, tehát ebből a tulajdonosok nem kaptak másolatot. Jelentőségüket az adta, hogy az igazgató ezek segítségével követhette nyomon és ellenőrizhette a különböző időpontokban felvett személyek és áruféleségek vesztegzári futamidejének mindenkor állását, és így jelezhette a zárlat alól való feloldás időpontját is a kancellária, illetve a magisztrátus felé. Az elrendelt „formanyomtatvány” (*das*

behörige Formular) a korabeli kancelláriai gyakorlat szerint jól áttekinthető táblázat volt, amelynek adatai kapcsán az utolsó mondat kiemelt figyelmet kapott arra irányult, hogy semmilyen félreértés ne keletkezhesék a futamidő kezdetének megállapítását illetően.

A naplóban a veszteglő személyek neve mellé az 1769. évi szabályzat 9. szakasza szerint a mellékük kirendelt ellenőrök nevét is kötelező volt feltüntetni. Ennek különös jelentőségét a többi között a 81. szakaszban találjuk, amely nyomatékosan figyelmeztette „az ellenőröket és a rakodómunkásokat, hogy egymás között, és az utasokkal szemben is szerényen és illendően viselkedjenek, és minden lehetséges módon őrizték meg és szorgalmazták is a nyugodt magatartást és a kölcsönös megértést. Különösen tartózkodjanak a bor mértéktelen élvezetétől, evégből tehát elrendeljük, hogy a vétkesek, a vesztegzári idő végétől függetlenül hivatalvesztésben és testi fenyegetésben is részesüljenek”.

Áruk esetében a nyilvántartás lényegesen bonyolultabb volt, ugyanis a különböző időpontokban felvett tételeket egymástól elkülönítve, a hajó nyílt levelének minősítésétől függően, különböző veszteglési időtartamban, különböző tisztítási eljárásokkal kellett kezelni. Ebben az adattömegben csakis a fenti formanyomtatvány szerinti egységes és minden szempontra kiterjedő nyilvántartás tette lehetővé a tájékozódást és a folyamatos ügyintézkedést.

24. A *prior* és a *guardiano* a tulajdonos által adott írásos *ordre* nélkül senkinek nem engedélyezheti a vesztegzári áruk megtekintését, de a nevezett írással is csak akkor teheti, ha legalább néhány nap már eltelt a bálák kinyitása után. A tulajdonosok által adott bilétákat a *prior* önmaga igazolására gondosan megőrzi.

Amennyiben a tulajdonos nem személyesen tekintette meg a vesztegzár alá helyezett szállítmányt, az általa megbízott személynek írásbeli felhatalmazást kellett adnia. Ennek alapján az igazgató vagy a helyettese, saját jogkörében eljárva állította ki a megtekintési engedélyt. A szerkesztők nyilvánvalóan tanácsstalanok voltak, hogy milyen nevet adjanak a tulajdonos által kiállított magánokiratnak, ezért erre a célra jobb híján a francia *ordre* (parancs, rendelkezés) szót választották. Ezzel szemben a második mondat a tulajdonosi felhatalmazás irattári példányát *Bilette*-ként (levélke, cédula) nevezi meg, amely magyarul a már elavultnak számít bilétának fordítandó.

A megtekintés első időpontja „néhány nappal” a bálák kinyitása után történhetett, azonban az 1769. évi szabályzat 78. szakasza a *lazaretto sporco*-ban a feltételeket jelentősen szigorította, tételesen is visszaulva a fenti 24. szakaszra. „Megparancsoljuk, hogy a *lazaretto sporco prior*-ja a tulajdonos engedélyétől és a közegészségügyi magisztrátus kifejezett parancsától függetlenül, vesztegzári időszakban az áruféleségek megtekintését csak akkor engedélyezze, ha rendre 5, 10, illetve 15 nap már eltelt

a szabad, a gyanús, illetve a fertőzött nyílt levéllel szállított áruk utolsó tételének szellőztetésétől. Az így kiszabott időtartam azonban adott körülmények között kiterjeszthető, sőt kiadni sem lehet a megtekintési engedélyeket, ha az áruk folyamatosan gyanús jeleket mutatnának”.

25. Az igazgató, a kancellária írásbeli utasítása és a *proprietaryus* írásbeli engedélye nélkül, az átömlesztett árukat részben sem engedheti ki az intézetből. Nevezett átömlesztést saját maga vagy helyettesének jelenlétében kell elvégezni. Ennek végzetével írásban jelentést tesz a kancelláriának, majd az utóbbi által adott írásbeli utasítást és tulajdonos írásos engedélyét megőrzi a saját biztonsága érdekében.

26. A fentiekben hivatkozott átömlesztésnél, vagy a zárlat alól feloldott bármely áru kiadásánál a *prior* az őrzési bizonylatot visszakéri a tulajdonostól, annak ellenjegyzését követően.

Németül a tulajdonos megnevezésére az *Eigentümer* szót a XV. század óta használták. A jogász latinban szokásos *proprietaryus* egyfelől a szöveg szakszerűségét hangsúlyozta, másfelől az olasz *proprietario* hatását tükrözte.

Átömlesztett áruk esetében kétféle eljárást alkalmaztak. Az áruk jelentős részét (gabonafélék, rizs, valónia, só stb.) közvetlenül kezelték, tehát be sem szállították az intézetbe, így az átadást és átvételt a szállítmányozó és a tulajdonos, a közegészségügyi ellenőr felügyelete mellett, közvetlenül egymás között intézték. A fa- és rézárut, illetve más darabárukat a hajó fedélzetén mosták le, és utána adták ki a szabad forgalomba. Intézeti kezelést igényeltek viszont a viaszok és a szivacsok, továbbá minden más nem ragályozódó áru, veszélyes csomagolásuk és szállító edényeik miatt. A *prior* vagy a *guardiano* jelenlétének előírása természetesen ezekre az esetekre vonatkozott. A kancellária által kiadott parancs a tulajdonos kezében annak igazolását szolgálta, hogy az áru szabályos tisztítását elvégezték, ami egyben a szabad forgalmazási engedélyt is jelentette.

A kancellária és a tulajdonos egyidejű utasítását – illetve engedélyét – azért hangsúlyozza a szabályzat, mert az érdekek az áru kiadására nem minden esetben fedték egymást. Amennyiben az intézetnek volt pénzübeli követelése a tulajdonossal szemben, a lakóhelye szerint illetékes törvényhatóságnál kezdeményezhette az áruk visszatartását. Másfelől a legkülönbözőbb okok miatt a tulajdonos nem feltétlenül volt érdekelt abban, hogy az árukat a lehetséges legkorábbi időpontban szállíttassa el az intézetből. Főszabályként az 1769. évi rendelet 106. szakasza szerint viszont a portékák határidőn túl nem maradhattak az intézetben. „Mivel azonban gondot fordítunk arra, hogy az intézet kiegészítő szolgáltatásait összhangba hozzuk a kereskedők és hajósok érdekeivel, megparancsoljuk a közegészségügyi magisztrátusnak, hogy különösen a külhoni tulaj-

donosokat nagy tapintattal kezelje. A vesztegzári idő végét követő 10 napon belül az intézet szellőztető tereiben és raktáraiban a már felszabadított portékák tárolását minden egyes bálára, ládára, vagy göngyölegre számított 1–1 krajcár ellenében egészen addig engedélyezze, amíg az elszállítás feltétlenül szükségessé válnék, újabb és vesztegzár alá helyezendő áruk helyének biztosítása érdekében. Ekkor azonban a tulajdonos a legnagyobb igyekezettel gondoskodjék az áruk elszállításáról. Érdeklenség esetén a *prior* rendeli meg a szállítást, a tulajdonos költségeinek terhére. Ennek során azonban az árukból olyan mennyiséget tartson vissza, amely fedezi a felmerült költségeket, és az így zárolt árukészletet csak a fenti összeg megfizetése után engedi át a tulajdonosnak”.

Az áruk kiadásánál az igazgató azért kérte vissza az őrzési bizonylatot a tulajdonostól, mert a zárlat feloldásáig ez igazolta, hogy a szállítmányt az intézmény birtokolta. A tulajdonos ellenjegyzése egyben azt is tanúsította, hogy az áruk ismét saját birtokába és tulajdonába kerültek.

27. A *prior* és a *guardiano* a *fachino*-k kirendelésével köteles az intézet udvarait és átjáróit szorgosan tisztíttatni a ragályozódó anyagoktól, hogy nevezett helyeken a veszélytelen közlekedést biztosítsa.

Ragályozódó anyagok elsősorban a gyanús vagy fertőzőes áruk beszállítása és intézeten belüli mozgatása miatt kerülhettek az udvarokba és az átjárókba. Természetesen az utasok és a személyi állomány felelőtlen szemetelését sem lehetett kizárni. A tisztítandó felületek, mint udvarok és átjárók (*Höfe und Gänge*) megnevezése az intézet épületeken kívüli külső tereit jelölik, amelyekre, mint az alábbiakból megállapítható, semmilyen mesterséges burkolatot nem fektettek.

Az 1769. évi szabályzat 90. szakasza szerint „a *lazaretto sporco* terein vagy bármely más nyílt helyén tilos fát ültetni vagy zöldséget termelni, viszont a föld felszínét annak természetes állapotában kell megőrizni. Elkerülendő azonban a füvesedő területek kialakulását, havonta egyszer kaszálást kell végeztetni az igazgató legjobb szándékával és költségeinek terhére, hogy minden hely tiszta maradjon, és ott semmilyen ragályozódó anyag ne rejtőzködhessék”.

28. Mindkettőjük megkövetelt kötelessége szerint, szüntelenül és a legnagyobb gondossággal ügyelnek arra, hogy az ellenőrök és a *fachino*-k maradéktalanul szolgálatkészséggel végezzék a munkájukat. Nevezetesen, utóbbiak lankadatlanul szellőztessék, rakodják, forgassák és tisztítsák a vesztegzári árukat, kiváltképpen pedig az utasok alsó és felső ruházatára fordítsanak gondot, és azokat a szabad levegőn kötelekre függesztve kezeljék. A *prior* naponta többször személyesen is ellenőrzi az előírással rendelkező rend és elővigyázatosság betartását, miközben önmagát illetően is a legnagyobb óvatossággal cselekszik, hogy minden érintkezést elkerüljön a vesztegzár alá helyezett árukkal és emberekkel.

A *fachino*-k munkájának ellenőrzése többszörös ismétlés a jogszabályban, azonban új elem az utasok alsó és felső ruházatának kezelése. Természetesen a hajó személyzetének ruhája is kezelést igényelt, de ez a hajón történt, tehát az intézet igazgatója és helyettese sem ellenőrizte. A II. fejezet szerint a közegészségügyi kezelés első lépéseként „az utasok utazó –, illetve kézi – poggyászeit 3 vagy 5 napon át kell szellőztetni a hajó alsó részeinek felnyitása előtt”. Utóbbi tiltást az indokolta, hogy a ruházat a szállítmánytól ne fertőződjék. Ezt követően az utasokhoz tartozó személyes holmik kezelése kétféleképpen történt. Az 1769. évi szabályzat 101. szakasza szerint „Az utasok minden holmiját, amelyekre nincs szükség a mindennapi személyes használatban, a raktárak szellőztető terében kell vesztegár alá helyezni, ahol azokat a rakodómunkások fogják átkeverni és szellőztetni. Ezekre a holmikra az intézetben veszteglő utasok tekintetében ugyanolyan szabályok érvényesek, mint a tulajdonosok kereskedelmi árucikkeire”.

Az utazók mindennapi használati dolgai közül a ruházatot így nem lehetett elkülöníteni, azonban minden más ragályozódó anyaghoz hasonlóan tisztítást igényelt. Ezt a szabad levegőn, kötelekre kifüggesztve végezték. Arról sajnos egyik jogszabály sem tudósít, hogy adott esetben 40 napig hogyan történt az alsó ruházat váltása és mosatása.

Az igazgató számára nyomatékosan előírt óvatosságot a pestis terjedésével kapcsolatos élettani sajátosságok egyértelműen indokolták. A „ragályozódásért” felelős fertőzött bolhák elsősorban a folyamatosan használt ruhákban, különösen pedig a felső ruházat szőrmebélésében vagy szőrmeszegélyében rejtőzködhettek.

29. Amikor az intézetben áruk vagy személyek tekintetében, a ragály némely jelei észlelhetők, a *prior* a vész terjedésének megelőzésére azonnal elkülöníti a gyanús személyeket és árukat, majd szabályos jelentést küld a közegészségügyi magisztrátusnak, hogy a testület gondoskodjék a szükséges utasításokról és intézkedésekről.

Orvosi szakmai részletekkel egyik jogszabály sem foglalkozik. Ettől függetlenül, mai ismereteink alapján megállapíthatjuk, hogy a pestis megjelenése és kórlefolyása alapján mi számított a ragály némely jelének. Önmagában a bolhacsípés, függetlenül attól, hogy fertőzött bolhák okozták vagy sem, hétköznapi jelenségnek számított, ennek alapján nem lehetett a kitörő betegségre gondolni. Hiperakut esetekben viszont a véráramban való szóródás nyomán a tünetek ijesztőek voltak. Igen magas láz, majd eszméletvesztés után általános bevérvések keletkeztek a bőrön és a nyálkahártyákon, és a beteg akár néhány óra alatt, de legfeljebb 2–3 napon belül mindenképpen elhalálozott. Ezzel szemben viszonylag jól kezelhető esetnek számítottak a nyirokúti terjedéssel és a lágyéki –, illetve hónalj – nyirokcsomóban bubo-képződéssel járó fertőzések. Ez a két

testtáj azért számított jellemző helynek, mert a végtagokon történt bolhacsípés után a fertőzés terjedése az itt elhelyezkedő elsődleges nyirokcsomókat érintette. Bolhacsípés után 2–6 nap is eltelhetett „a ragály némely jeleinek” észleléséig. Ezek a betegek a fertőzést semmiképpen nem terjesztették, és az is előfordulhatott, hogy a nyirokcsomók betokosodtak, a beteg túlélte a fertőzést, sőt az immunrendszerében védettség is kialakulhatott. Valójában a beteg izolálásával a testen élősködő bolhákat „különítették el”, azonban az ilyen esetek éltették a pestis elleni hatásos intézkedésekben való hitet és reménységet.

Áruféleségek esetében még csak halvány utalás sem található arra nézve, hogy azok állapotában a fellépő ragályt mi jelezte (*Zeichen der Ansteckung*). Másfelől, az 1769. évi szabályzat 108. szakaszában található egy leírás az áruk bizonyos állapotváltozásáról, amely akkor észlelhető, ha az áruk a zárlat feloldása után, szállításra kötelezhető személy hiányában a raktárakban maradnak. „Amennyiben a gazdátlanra vált áruk fajtájuk és értékük tekintetében romlandóságnak, ár-, illetve súlycsökkenésnek vagy bármely más károsodásnak volnának kitéve, a kiadás után közvetlenül a vesztégári idő letöltése után megkezdhető, a tulajdonos veszteségeinek csökkentése érdekében”. Következésképpen a természetes erjedés vagy rothadásos folyamatokat bizonyosan nem úgy értelmezték, mintha azok pestises fertőzés jelei lettek volna.

30. Ha egy utas, ellenőr, *fachino*, vagy bárki más megbetegszik, a prior azonnal jelentést küld a közegészségügyi magisztrátusnak, és kötelessége megvárni az utasításokat a szentségek kiszolgáltatását és a betegek kezelését illetően. Halasztást nem tűrő vészhelyzetben, a vonatkozó közegészségi elővigyázatosságot betartva, *provisionalis* intézkedéseket is foganatosíthat.

A fenti szakasz egyértelműen csak a keresztényekre, és azokon belül is csak a katolikusokra vonatkozott. Államigazgatási intézkedésként a szentségek kiszolgáltatásához magyarázatként meg kell jegyezni, hogy a tengerészeti közegészségügyi rendeletek kiadása idején a római katolicizmus volt a Habsburg Birodalom hivatalos államvallása és a katolikus egyház is részese volt az államhatalomnak. Következésképpen viszonyos alapon az egyházigazgatás az államigazgatás részét képezte, és az igazgatónak, mint állami tisztviselőnek természetes feladata volt, hogy a területileg illetékes egyházi hatósággal együttműködve biztosítsa a betegeknek a szentségek kiszolgáltatását. Állami egyház igazgatási szempontból a helyzetet II. József változtatta meg, aki 1781. október 25-én kiadott úgynevezett türelmi rendeletével elismerte a protestánsok (lutheránusok, kálvinisták) és a görögkeletiek szabad és államilag elismert váltsággyakorlását.

Sürgősség nélkül a magisztrátus intézkedett a szentségi gyónás és az utolsó kenet (ma betegek szentsége) feladásának feltételeiről. Az utóbbi

kiszolgáltatását az egyes plébánia körzetek felszentelt papjai végezheték. Elvileg a veszteglő intézet a területileg illetékes plébániához tartozott, azonban az egyházi szolgálatot a fentieknél részletesebben a jelen fejezet 38. szakasza sem tárgyalta, amely az intézetben tartott szentmisékkal foglalkozott.

Halasztást nem tűrő esetnek egyházilag az számított, amelyben az igazgató (az orvos tanácsa alapján) úgy ítélte meg, hogy a magisztrátusi intézkedésre való várakozás ideje alatt a beteg meghalhatna. Ilyen esetben az igazgató megelőlegezett (*provisionalis*) módon közvetlenül értesítette az illetékes plébánost, és kérte, hogy jelenjen meg az intézetben.

31. A *prior* külön könyvet vezet az utasok, ellenőrök, *fachino*-k *testamentum*-airól és más, utolsó rendelkezéseiről. A végakarat ilyen kinyilvánításának és feljegyzésének azonban legalább három tanú jelenlétében kell történnie, és a *testator* kérésére mindezeket túl még egy *notarius* bevonásával is törvényesíthető.

Ha a tanúk járatlanok volnának az írás készségében, ezt mindkét nevükkel együtt külön is hangsúlyozni kell a végrendeletben.

A *prior*, a *guardiano*, az ellenőrök és *fachino*-k a végrendeletben örökösök, hagyományosok, és *executor*-ok sem lehetnek, így ezek a felhatalmazások vagy megbízatások teljes egészen semmisnek tekintendők, kivéve, ha az elhalt személy ezt saját kezével, rábeszélés és kényszer nélkül vezette volna rá a végrendeletre. Veszteglő intézeti halálozás esetén, végrendelettel vagy annak hiányában, a *prior* a *guardiano*, továbbá kettő vagy három tanú bevonásával *inventarium*-ot készít az elhalt személyes tárgyairól, pénzéről, és ingóságairól és bármi más hozzá tartozott dologról.

Az *inventarium* eredeti példányát átadja a közegészségügyi magisztrátusnak, de előtte a fentiekben jelzett könyvbe is bejegyzi, majd megvárja a további utasításokat a végrendelet végrehajtását, a hagyatéki tárgyak kiárúsítását, illetve továbbküldését illetően.

Egyebekben minden halálesetnél a hagyatékból 2 *zecchino*-t kell levonni az intézeti kápolna fenntartására és a szentmisék céljára.

Ez egy kivételesen hosszú, öt bekezdésből álló szakasz, amely a veszteglő intézetben elhunytak végrendelkezésével foglalkozik. Párhuzamos változata megtalálható az 1757. évi rendelet III. fejezet 10. szakaszának öt bekezdésben, és a két rendeletet módosító 1769. évi szabályzat 82. szakasza is visszatér a kérdésre. Sajnálatos ugyan, de a halálesetek nem számítottak ritkaságnak, és miután az utasok között előkelő és gazdag örökhagyók is előfordulhattak, különös jelentősége volt annak, hogy végrendelkezésük megfelelően az öröklési jog összes szabályának.

Az egész fejezet címének megfelelően mind az öt bekezdés az igazgató feladataival foglalkozik. Az örökhagyó saját kezű írásával készült és aláírt végrendelettel nincs külön teendője, ezt a szöveg nem is említi. Másfelől a haldokló szóbeli rendelkezéseket is tehetett és szóban végrendelet

kezhetett is, és mindezt az igazgató külön könyvben rögzítette. Ezért tesz az első mondat elvi különbséget a végrendelet (*testamentum*), a végrendelező (*testator*) és a haldokló utolsó rendelkezései (*letzte Dispositionen*) között. Előbbi az örökölhető vagyona (hagyatékra) vonatkozott, az utolsó rendelkezés pedig arra, hogy például hová szállítsák az árut a zárlat feloldása után. Ez utóbbi különben nem tartozott az öröklési jog területére.

A fentiekből az következik, hogy az 1755. évi szabályzat jogszerűnek tekintette a végakarat szóbeli kinyilvánítását is, amennyiben azt három tanú jelenlétében írásban rögzítették, majd ezt az okiratot egy közjegyző (*notarius*) tette közhitelessé. Lényegesen világosabb az eljárás leírása az 1755. évi szabályzat alapszövegének is tekinthető 1757. évi rendeletben (III. fejezet 10. sz.). Az igazgató „legkevesebb három tanú jelenlétében meghallgatja, majd írásban rögzíti az örökhagyó végakaratát, és gondoskodik arról, hogy mindez egy közjegyző által készített okiratba foglaltassék, amennyiben az örökhagyó ezt kifejezetten igényelné.” Külön érdekesség mindkét szabályzatban, hogy a jogalkotó a tanúk (adott korban nem ritka) írástudatlanságára is gondolt, és az olasz szövegben úgy rögzíti, hogy „ez a körülmény, nevükkel és hozzáadott nevükkel együtt külön is hangsúlyozandó a végrendeletben”. Németül a név és a hozzáadott név helyén *Namen und Zunamen* olvasható. Előbbi a családra utalt, utóbbi pedig a szülők által választott nevet jelentette, kulturálisan semleges értelmezésben. Keresztények mellett mohamedánok és izraeliták is előfordulhattak az eljárásban, akiknél a keresztény kultúrában németül használatos *Familien- und Taufname* (családi és kereszt-név) megjelölést nem lehetett használni.

Jogpolitikai szempontból indokolt lehetett a szóbeli végrendelet jogszerűségének elfogadása, ugyanis lehetővé tette, hogy a veszteglő intézetben senki ne távozzon az élők sorából végrendelezés nélkül. Következmenyes gondokról ugyan nem szól az 1769. évi szabályzat, de mégis az összes korábbi rendelkezés visszavonását rendeli el. „Végrendelezési ügyekben, amelyek ez után fordulnak elő mindkét trieszti intézetben, a helyszínre való tekintettel megparancsoljuk minden korábbi rendelkezésünk visszavonását, miszerint a tanúkkal való bizonyítás elegendő volna, és ennek rendelkezésre állása tökéletesen érvényesítené mind a veszteglők, mind az intézetben dolgozók végrendeletét” (82. sz.). Ennek a szakasznak a folytatása elrendelte, hogy „amennyiben bárki is írásba akarná foglaltatni a végrendeletét, megengedett a *prior notarius*-ként való közreműködése. Mivel illendő, hogy a *prior*-t a fáradozásáért legalább is azok az utazók megfelelően díjazzák, akik némi vagyont hagynak hátra, akaratunk szerint ezért részére annak a díjnak a felét kell fizetni, amely ilyen esetben a közjegyzőt illette volna”.

A veszteglő intézetben dolgozó személyek örökösként, hagyományosként és a végrendelet végrehajtójaként (*executor*) való kizárása a

sajátos élethelyzetből adódott, ugyanis semmilyen biztosíték nem volt arra nézve, hogy az örökhagyók ezt minden kényszer nélkül tették volna. A tiltást az magyarázza, hogy esetenként tekintélyes vagyon állhatott a háttérben, amelyből akár hagyományosként is „vonzó” lehetőség volt részesülni. Hagyományosnak a hagyomány jogosultját nevezzük, vagyis azt a személyt, aki egy külön neki rendelt vagyontárgyat (pl. ékszert) kap a hagyatékából, az örökösöt terhelő kötelességek nélkül. Ilyen vagyontárgyak nyilvánvalóan voltak a vesztegzárban, ugyanis az 1769. évi szabályzat szó szerint is utal arra, hogy az utazók tulajdonában lévő „egyes csomagokat, zárt tasakokat és kulccsal zárható ládikákat, amelyek pénzt, drágakövet és más értékeket tartalmaznak, még az igazgató sem nyithatja ki a tulajdonos jelenléte nélkül” (97. sz.).

Kifejezetten a fenti vagyontárgyakra tekintettel volt annak jelentősége, hogy az igazgató 2–3 tanú által hitelesített, kötelező leltárt (*inventarium*) készített „az elhalt személyes tárgyairól, pénzéről, és ingóságairól és bármi más hozzá tartozott dologról”. Tekintettel arra, hogy a hagyatéki eljárásban a hatóságot a magisztrátus képviselte, az igazgató önállóan nem rendelkezhetett az elhalt utas személyi vagyontárgyaitól és a tulajdonában lévő árukészletről sem, lett légyen szó a jogos örökösök részére való kiadásról, piaci értékesítésről vagy akár továbbszállításról.

A halottal kapcsolatos egyházi szertartásokat kötelezően az intézet kápolnájában és temetőjében végezték, és a hagyatékából külön eljárás nélkül, közvetlenül és kötelezően vonták le a 2 *zecchino*-t. Ez a *zecchino* azonos volt a velencei dukáttal (*ducato*), amelyet így is neveztek a Velencei Köztársaság pénzverdéjére (*Zecca*) való utalással. Az utolsó ilyen érméket különben 1797-ben verték. A 2 *zecchino* jelentősebb összegnek számított, az érme ugyanis darabonként 3,494–3,559 gramm közötti súlyban, 24 karátos aranyból készültek. Osztrák pénzre átszámítva a két érme 8 forintnak felelt meg.

32. A *prior* haladéktalanul köteles értesíteni a közegészségügyi magisztrátust bármely veszteglő utas, ellenőr vagy *fachino* haláláról, és senkinek nem engedélyezheti, hogy a holttestet megérintse, elmozdítsa vagy áthelyezze, mielőtt a közegészségügyi orvos a szemlét elvégezte volna.

Ha a közegészségügyi orvos aggályos jelet nem észlelt, a *prior* elrendeli a holttest elszállítását az elhunyt vesztegzári fokozatának megfelelő temetőbe, majd egy legalább két-könyöknyi mélységű sírgödörbe temetteti, ruházat nélkül, a szokásos közegészségügyi óvintézkedések betartása mellett.

Amennyiben a holttesten ragály jelei mutatkoztak, a *prior* a legnagyobb gonddal járjon el, hogy oltatlan mésszel borítsák, és a sírgödört tömörített földdel töltsék fel.

Számos okból történhettek halálesetek az intézetben, azonban az első bekezdés szerint a főszabály az volt, hogy a halálok orvosi megállapítása

előtt minden esetet úgy kell tekinteni, mintha fertőzéses (különösen pedig pestises) eredetű volna. Utasok esetében volt értelme a megérintés, mozgatás, áthelyezés tilalmának, ugyanis veszteglő idejüket elkülönítve töltötték, és velük szemben mindenki köteles volt betartani a biztonságos távolságot. Ezzel szemben az ellenőrök és rakodómunkások állandó érintkezésben voltak egymással, ami lehetővé tette bármilyen fertőző betegség átadását.

A haladéktalan jelentési kötelezettség mellett arról nem szól a szabályzat, hogy a halál után mennyi idő telhetett el az orvosi vizsgálatig. Pestissel fertőzött esetekben néhány óra eltelte után megszűnt a „ragály” veszélye, ugyanis a bolhák elhagyták a fokozatosan lehülő holttestet. Halottkémlés során az aggályos jelek, vagyis lágyéki, hónalji duzzadt nyirokcsomók hiánya azt jelentette, hogy a pestist a halál okaként kizárhatták.

A vesztegzári „osztályozásának megfelelő temető” arra utal, hogy ezen a ponton is módosították az eredeti, 1755. évi szabályzat szövegét, ugyanis az egyetlen korábbi temető helyett a *lazaretto sporco* megnyitása után az új intézetnek külön sírkertet nyitottak (1769/83. sz.). Külön szabály vonatkozott azokra a halottakra, akik egyfelől pestisben, másfelől bármilyen más betegségben haltak meg. Pestis miatt kötelező volt a holttestre oltatlan mészből egy réteget teríteni. A sírgödör mélysége azonos volt, amelyet jelen esetben a földbe (*Erde*) ásva alakítottak ki. Ennek kapcsán megjegyzendő, hogy sziklás területen (ami az adriai partokat az Isztriai félszigeten és a Kvarner öbölben általában jellemezte) a lakosság körében elháltak szokásos temetése mészkősziklából kivájt üregekbe történt, amelyet kőlappal zártak le. Jellemző egyébként, hogy az 1764. évi szabályzat a tengerpartra vetett ismeretlen és gyanús holttest esetében a helyszíni elégetést részesíti előnyben. Tűzifa hiányában viszont a holttestet elvontatva olyan helyet kellett keresni, amely alkalmas volt az ásott sír kialakítására (44. sz.).

Európában ezekre a sírokra nézve a középkortól II. Hohenstauf Frigyes német-római császár (1220–1250) úgynevezett Melfi konstitúciójában (1231) meghatározott fél-ölnyi mélységet (kb. 1 méter) tekintették mérvadónak.³⁶² Ehhez képest a két-könyöknyi mélység a megkettőzött gondosságot bizonyította. A mértékegység értelmezésénél gondot jelentett a német eredeti *Wenigstens zwei Ellen*, ugyanis a német fordító olaszból a *braccia* szót, amely a *braccio* rendhagyó tbsz. alakja, „könyök”-nek fordította. Az *Elle* viszont magyarul csak „könyök”-ként értelmezhető. Ennek hosszát Itáliában területenként igen változatos módon, kb. 52–74 cm. között határozták meg, így azonban a sír mélysége legfeljebb 1,5

³⁶² Konstitution Kaiser Friedrich II. von Hohestarufen für sein Königreich Sizilien. Hrsg. Hermann Konrad, Thea von der Lieck Buyken und Wolfgang Wagner. Köln–Wien, 1973. Böhlau Verlag.

méter lehetett volna. Tengerészeti szóhasználatban viszont (és itt ez valószínűsíthető) a *due braccia* a kitárt karok (*brachia*) ujjvégei között mért távolságnak felelt meg (1,83 m), vagyis „két öl” az értelem szerinti helyes magyar fordítás. Ezt támasztja alá a fentiekben idézett 1764. évi szabályzat, amely szerint ázott sír esetén a holttestet „hatlábnyi mélységű gödörbe” kell vetni (44. sz.), ami *sei piedi* az eredeti szövegben. Itáliában a láb, mint hosszmérték 34,2 cm (Verona) és 54,5 cm (Parma) között váltakozott. A velencei láb (*piede veneziano*), amely itt a legnagyobb valószínűséggel feltételezhető, 34,76 cm. volt, vagyis a mélység metrikus egységben 208,56 cm, tehát gyakorlatilag megfelel a 2 méternek.

Ruházat nélkül azért temették a holtakat, mert mindenféle szövőipari termékre, bőrre és szőrmére kifejezetten ragályozódó anyagként tekintettek, és a nagyobb biztonság érdekében elégették. Ugyanezt tették a holttest sírba eresztéséhez használt kötelekkel is, ami még ilyen esetben is a kegyeleti szabályok betartására utal, tehát a halottat nem az elhullott állatok tetemeihez hasonlóan kezelték. Pestises halálesetben a meztelen holttestet azért borították be égetett mésszel, mert ettől a bomlás elősegítése mellett fertőtlenítő hatást is reméltek. A sír földjének tömörítését (*wohl mit Erde angeschüttet*) azért hangsúlyozta a szabályzat, mert a mélység és a tömörítés együttesen biztosította, hogy a holttestet kóbor kutyák vagy vadállatok nem kaparták ki a gödörből.

33. Az árukra kivetett vesztégzár utolsó napján a *prior* vagy a *guardiano* a ki-rendelt ellenőrtől két, egyező tartalmú bizonylatot kér mind a mennyiségről, mind a minőségről, de azok valóságtartalmáról, mind a feljegyzett mennyiség, mind a minőség tekintetében személyes szemrevételezéssel köteles meggyő-ződni. Az egyik bizonylati példányt az igazgató magánál tartja, a másikat át-küldi a közegészségügyi magisztrátusnak, és egy saját tanúsítványt is mellékel a feljegyzettek helyességéről.

A két jegyzék egyik példánya annak a jelentésnek a melléklete volt, amellyel az igazgató a magisztrátusnál a zárlat feloldását kezdeményezte. Jelen fejezet 22. szakasza rendelkezik arról, hogy az áruk intézetbe való felvétele kapcsán hárompéldányos jegyzéket kell készíteni, külön mennyiségi és minőségi szempontok alapján. A fenti jegyzék ugyanezeket a jellemzőket rögzíti, adott esetben 40 nap múltán. Ellentétben a felvételi jegyzékkel, ebből nem adtak példányt az áruk tulajdonosának, tehát a leltárt belső használatra készítették. Ennek abban az esetben volt jelentősége, ha a zárlat feloldása után a tulajdonos azonnal nem intézkedett az el-szállításról vagy akár hónapokon át senki nem jelentkezett az árukért.

Ismert tulajdonos esetén az 1769. évi szabályzat 106. szakasza a zár-lat feloldása után 10 nap türelmi időt adott az intézkedésre, azonban az áruk minőségének romlásáért a magisztrátust értelemszerűen semmilyen felelősség nem terhelte. Sőt, a késlekedő tulajdonos vagy megbízottja

minden egyes bála, láda, vagy göngyöleg után 1–1 krajcárt volt köteles fizetni. Ismeretlen tulajdonos esetén a 108. szakasz rendelkezéseit kellett alkalmazni. A részletes jegyzékek egyfelől a tulajdon tárgyát igazolták, amennyiben minden adatot tartalmaztak „a darabszámokról, fajtákról, súlyokról, űrméreteiről, és más ismertető jegyekről, továbbá minden olyan körülményt, amelyek egy későbbi jogvitában az eljárás jogosultságát igazolnák”. Utóbbiaknak a vitatott tulajdon jogosságának bizonyítása miatt volt jelentősége. Másfelől a magisztrátus a hatósági értékesítést is elrendelhetette „amennyiben a gazdátlaná vált áruk fajtájuk és értékük tekintetében romlandóságnak, ár-, illetve súlycsökkenésnek vagy bármely más károsodásnak volnának kitéve, a kiárusítás közvetlenül a vesztegzári idő letöltése után megkezdhető, a tulajdonos veszteségeinek csökkentése érdekében.” Feltéve, hogy a tulajdonos később mégis jelentkezett, pontos jegyzőkönyvek álltak rendelkezésre az árufeleségek állapotáról, mennyiségéről, minőségéről.

34. Egyértelmű magisztrátusi *ordre* nélkül személyek és áruk sem szabadíthatók fel a zárlat alól, és az igazgató ezeket az írásos parancsokat külön *fasciculus*-ban őrzi, továbbá a szobákat és raktárakat minden tisztátalanságtól mentesíteti, majd elrendeli az összesöpört szemét elégetését.

Egyebekben mind a *prior*, mind a *guardiano* köteles gondosan ellenőrizni, hogy az utasok netán károkat okoztak volna az ajtókon, ablakokon, a padlón, és záracon, vagy bármely más felszerelésen, majd kárbecslést végeztet, és kártérítésre kötelezi a rongálókat. Ellenszegülés esetén az érintettektől megvonják a zárlat feloldását, a közegészségügyi magisztrátus egyidejű értesítése mellett.

Teljesen érthetetlen, hogy a magisztrátusnak a zárlatot feloldó végrehajtási utasítását miért kellett a francia *ordre* (parancs, utasítás) szóval fordítani. Ezen a helyen az olasz tükörszövegben *mandato della Cancelleria di Sanità* olvasható, ami egyértelműen hivatalon belüli utasítást jelent a feladat végrehajtására. Ráadásul a mondat folytatásában olaszul ismét a *mandato* jelenik meg. Németül az *ordre* a folytatásban nyomatékosan, mint írásos parancs (*schriftliches Befehl*) ismétlődik, tehát feltételezhető, hogy a fordító csupán a stiláris választékosságot igyekezett hangsúlyozni. A hivatali ügyintézés útja a 11. fejezet 14. szakasza alapján állítható össze, ugyanis a vesztegzár végeztével „az utasok, és az áruk tekintetében, feloldásra az utasítást a kancellária adja ki a veszteglő intézet... tisztviselőinek”. Ez a parancs tehát a belső ügyintézés okirata és nem a tulajdonos részére kiadott igazolás a vesztegzár teljesítéséről. Felmutatásával az igazgató utólag bármikor bizonyíthatta, hogy nem önhatalmúlag járt el az utasok és az áruk feloldása kapcsán.

A szobák és raktárak gondos takarítását azért kellett elvégezni, mert bármilyen rejtett vagy kevésbé feltűnő helyen hátrahagyott szemét az árukból vagy az utasoktól származhatott, és részben vagy egészében el-

kerülte a tisztítás folyamatát. Ez az alapos takarítás egyben a szobák mindenre kiterjedő (ajtók, ablakok, padló, záruk, és minden más egyéb) építészeti-műszaki állapotának felmérését is jelentette. Kár esetén a közegészségügyi hatóság, szakértő bevonásával szabálysértési eljárást indított, és amennyiben a károkozó nem fizetett, a szabályzat gyakorlatilag elrendelte a fogvatartását. A további eljárást a fenti szakasz nem ismerte ti, de az 1769. évi szabályzat 116. szakasza szerint a magisztrátusnak nemcsak közigazgatási, hanem (egy bíró bevonásával) büntetőjogi eljárások lefolytatására is volt felhatalmazása.

35. Amennyiben a hajóskapitány, a tulajdonos, a hajóírnok, vagy bármely utas átöltözik az intézetben, hogy öt nappal csökkentse a veszteglés idejét, ez csak az igazgató vagy a *guardiano* jelenlétében történhet. *Patente bruta*-val érkezett személyek azonban semmilyen címen nem élvezhetnek kedvezményt a veszteglés idejéből.

Átöltözéssel elérhető kedvezménnyel első helyen az V. fejezetben találkozzunk. Ugyanez a fejezet a vesztegzár időtartamát 7–40 nap között jelöli meg *fede netta*-val vagy *tocca*-val érkező hajók esetében. Következésképpen a fenti eljárás révén a legkedvezőbb esetben az érintett személyek csak 48 órát voltak kötelesek tartózkodni a vesztegzárban. A fenti szakasz ismételése ezen a helyen azért került sor, mert az eljárást az igazgató vagy *guardiano* jelenlétében kellett lefolytatni. Ugyanakkor az ismételés nem teljes, mivel nem utal a meztelenre vetkőzésre, és egy másik, szabad forgalmú ruházat felöltésére.

A *patente bruta* egyértelmű tiltást jelentett a fenti eljárással szemben, míg a *netta* és a *tocca* lehetőséget adott az átöltözésre. Ezt az 1769. évi szabályzat annyiban szigorította, hogy „csak azoknak a kapitányoknak, tulajdonosoknak, írnokoknak és utazóknak lehetséges és egyben kötelező öt napot elengedni veszteglés idejéből, akik tiszta nyílt levéllel közlekedő hajón érkeztek, és átöltöznek a veszteglő intézetben... nevezett személyek, amennyiben fertőzött vagy arra gyanús nyílt levéllel érkeztek, semmiképpen nem részesülnek ebben a kedvezményben.” (1769/85. sz.).

36. Élelmiszer és más szükségleti cikkek a veszteglő személyeknek naponta délelőtt 11 órakor, és délután 4 órakor, de az igazgató döntése szerint bármely más órában is szállíthatók az intézetbe. Átadásnál a *prior* vagy a *guardiano* személyesen köteles megjelenni és gondot fordítani arra, hogy mindez egy hosszú rúd végére erősített kosárban történjék, és a pénzt is ide kell leszámolni, de átvétel előtt ecetbe vagy sós vízbe kell vetni. Vesztegzári utasokkal, ellenőrökkel és *fachino*-kkal szabad személyek közösen nem étkezhetnek. Egyébként a fenti időpontokban az igazgató és a *guardiano* jelenlétében a hajóskapitánynak

engedélyezhető, hogy betérjen az intézetbe és friss vízzel töltse fel a készleteit, azonban a munkát végző emberek senki mással nem érintkezhetnek.

A szabályzat elvi engedélyt adott „élelmiszer és más szükségleti cikkek” intézetbe szállítására. Szükségleti cikk volt az ivóvíz is, azonban ennek vételezésére külön szabályok vonatkoztak (ld. a jelen magyarázat végét). A naponta megjelölt két időpontot valójában ajánlásnak kell tekintenünk, hiszen az igazgató ezeket bármikor módosíthatta. Élelmiszer mellett más szükségleti cikkek (*andere Bedürfnisse*) beszállítására is lehetőség nyílt. A többi között ilyenek voltak a tisztálkodási és testápoló, illatosító, ruha és cipő- vagy csizmatisztító szerek, és még számos más termék, például a dohány is. Mindez a fokozott ragályozódási veszély miatt nyomatékosan valamelyik vezető tisztviselő személyes felügyelete mellett történt, ugyanis a beszállítók vagy kereskedők kivihették a fertőzést a szabad környezetbe. Ez ellen az egyik óvintézkedés a személyi érintkezés elkerülése volt, amennyiben az áruk átadása „egy hosszú rúd végére erősített kosárban” történt. Jelen összefüggésben csakúgy, mint a nádszálak esetében, nem értesülünk a „hosszú rúd” (*lange Stange*) méretéről, amelynek végére a kosarat erősítették. Etimológiai szempontból a *Stange* önhordó rudat jelentett, tehát egyik végét terhelve nem tört ketté például a megrakott kosár a súlya alatt. Ennek megfelelően a méretét – a hosszúság hangsúlyozása miatt – legalább 2 méteresnek kell feltételeznünk. Miután az árut a megrendelők kivették a kosárból, a vételárnak megfelelő pénzt is ide helyezték. Az sem állapítható meg a leírásból, hogy ezeket az érméket mennyi ideig kellett ecetben vagy sós vízben áztatni. Ezért értékes adat ebből a szempontból az 1764. évi szabályzat 41. szakasza, amely szerint érdemi pestis veszély esetén másodlagos vagy holttengeri kikötőben „a partra egy tengervízzel teli edényt kell kihelyezni, és ebbe szórja a hajótulajdonos a pénzérméket, majd azokat onnan kétórás áztatás után a hivatalsegéd fogja kiemelni, mivel így tisztultak meg minden lehetséges ragályozódó anyag bevonatától”. Megjegyzendő, hogy a kosárról semmit nem ír a szabályzat, pedig ugyancsak fertőződhetett az adásvétel kapcsán. Ennek lehetséges anyagára nézve értékes közlés az 1757. évi szabályzat VII. fejezetében az eszpartófü megnevezése, amely mentes marad minden ragályozódástól.

Az élelmiszerek átadása kapcsán azok közvetlen elfogyasztása is előfordulhatott, amint az párhuzamosan az 1757. évi szabályozás XIII. fejezetének 15. szakaszában is megtalálható. „Szabad közlekedésű személyek, így a rokonok sem ülhetnek egy asztalhoz az utasokkal, matrózokkal, ellenőrökkel vagy rakodómunkásokkal”. Jelen szabályzatban a rokonok mellőzése a szerkesztői szakszerűség jele, ugyanis a rokonok nem vettek részt a tárgyalt kereskedelmi ügyletben.

Miután az 1769. évi rendelet igen terjedelmes 86. szakasza tételesen is visszatért a fenti szabályozásra, azt a következtetést kell levonnunk,

hogy az időközben eltelt 15 év alatt számos megoldandó kérdés merült fel a folyamat egészével kapcsolatban. Arról értesülhetünk, hogy a veszteglő utasok körében napi gyakorlattá vált az élelmiszerek külső forrásból való megrendelése. Ennek korlátozására a „*lazzaretto sporco*-ban csak a tekintélyesebb veszteglő utasok” hozathatták élelmiszereiket a városból, vagyis Triesztből. Magyarázatként a rendelet szerint „szándékunkban áll megelőzni az élelmiszerek külső beszállításából és átvételéből származó rendszertelenséget és veszélyes következményeket”, ezért „nemcsak a közrendű utazókat, hanem a rakodómunkásokat és ellenőröket is az igazgató pincéjéből kell élelmezni”. Ennek biztosítására „az igazgató, azonnali állásvesztés terhe mellett gondoskodik arról, hogy pincéjében elegendő mennyiségű és jó fajtájú élelmiszert tároljon, és ne merészelje túllépni a közegészségügyi magisztrátus által szabott tarifákat, továbbá a súlyokat és a mérőedényeket se csalárd módon alkalmazza”. Ennek ellenére előfordulhattak túlárazások, ezért a magisztrátus kötelessége volt a mindenkori díjtáblázat összeállítása, amelyet nyilvánosan, az élelmiszereket tárló pince kapujára kellett kiszögezni. Sőt, időnként egy élelmezési biztos is ellenőrizte a szabályok betartását.

A szakasz végén az ivóvíz vételezés azért kapcsolódik a rendelet jelen 36. szakaszához, mert a víz is szükségleti cikk volt, jöllehet akkor még az úgynevezett szabad javak közé tartozott. Másfelől a kút az intézet területén volt, ahol a kikötőben horgonyzó hajók a készleteiket feltölthették. Jellemző, hogy a víz járványügyi biztonságát illetően a legcsekélyebb kétség sem merült fel, ami mai tudásunk szerint azzal magyarázható, hogy a pestis nem a víz által terjesztett járványok közé tartozott. A kapitány által szállításra kirendelt emberek a vesztegzár alatt álló hajóról jöttek, tehát lehetséges fertőző forrásnak számítottak, akikről elsősorban az intézet személyzetét kellett távol tartani.

Elsődleges kikötőkben a veszteglő hajók által felvett élelmiszerekkel az 1755. évi szabályzat nem foglalkozott. Másodlagos kikötőkben az utasok és a személyzet tagjai is a hajón töltötték a veszteglő időt, ezért az élelmiszer és ivóvíz vételezését is a kikötői őrházi felügyelő ellenőrizte. Különösen arra ügyelt, hogy a felek „az átadást kellő távolságból végezzék a megfelelő óvintézkedések mellett, és pénzürmék átvétele csak sós vízben való áztatás után történjék” (1757/XIV/34. sz.). Az 1769. évi rendelet 52. szakasza azért foglalkozott ezzel a kérdéssel, mert a kikötőn kívüli előszellőztetést végző hajók is kérhettek élelmiszert, és azt az igazgató pincéjéből kellett kiadni „a mindenkori árszabályzatnak megfelelő térítés ellenében, és a partra kihelyezni, ahonnan a továbbszállítás a hajó saját csónakjával történt”.

37. Azokat a leveleket, amelyek árumintát, vagy más ragályozódó anyagot tartalmaznak, a közegészségügyi *casino* átadja az intézetnek, ahol ezekről a *prior*

jegyzéket készít, majd az anyagmintát ugyanazon a hajón érkezett azonos fajtájú árukkal együtt szellőztetik és tisztítják, a leveleket viszont átadják a közegészségügyi kancelláriának.

Egyedül ezen a helyen olvasható az árumintát tartalmazó levelek hivatalon belüli ügyintézése. Egyértelmű, hogy a közegészségügyi őrházban minden levelet felbontottak, majd a benne talált anyagmintát vagy más veszélyes anyagot ugyanolyan óvintézkedések mellett adták át az az intézetnek, mint bármely más ragályozódó áruféleséget. Csak itt olvasható teljes részletességgel, hogy az anyagmintákat tartalmazó levelekről az igazgató külön jegyzéket készített, majd a tartalmukat ugyanazon a hajón érkezett, azonos árucikkekhez társították. Ugyanakkor a leveleket, miután a füstölés miatt már ragálymentesek voltak, az intézet közvetlenül átadta a kancelláriának.

38. A *prior* és a *guardiano* köteles gondot fordítani arra, hogy szentmisék alkalmával az utasok, ellenőrök, *fachino*-k és mások, ne vétsenek a közegészségügyi elővigyázatosság szabályai ellen.

A szabályzat ennél bővebb tájékoztatást nem ad a szentmisék helyszín miatt kialakított sajátos rendjéről, időpontjáról és gyakoriságáról, és arról sem, hogy mit jelentett a közegészségügyi rendszabályok megszegése. Ezek részletezése az 1769. évi rendelet 84. szakaszában következett. „A *lazaretto sporco*-ban egy káplánt is szolgálatba állítottunk, aki minden ünnepnapon délelőtt tíz órakor tart szentmisét a kápolnában (amely olyan helyen épült, hogy arra a *porto sporco*-ban horgonyzó hajó személyzete és a veszteglő intézeti lakásokban tartózkodók is ráláthassanak)”.

A szolgálatba állított káplán (*capellanus*) az intézet kápolnájában látta el a feladatait, de ebből a rövid megjegyzésből nem állapítható meg, hogy a káplán és a kápolna hogyan igazodott az egyház belső szervezétéhez. A szentmisék napjainak megjelölése, miszerint azokat „minden ünnepnapon” (*an allen Feyertägen*) tartották, egyértelműen az egyházi (és egyben állami) ünnepekre vonatkozott. Olaszul a *giorno festivo* az ünnepnapok mellett egyben a vasárnapokat is jelenti, azonban a szabályzat II. fejezete külön meghatározást adott a vasárnapokról és az ünnepnapokról (*Sonn- und Feyertäge*). Ennek alapján azt kell feltételeznünk, hogy a nem ünnepi vasárnapokon szentmisét nem celebráltak.

A közegészségügyi rendszabályok, főként a biztonságos távolság betartásának megszegése, a hívek részéről bizonyosan bekövetkezett volna, ha az utasok, ellenőrök és rakodómunkások különböző minőségű vesztegzári csoportjai együtt jelennek meg a kápolna belső terében. Miután a kápolnák a templomokhoz képest eleve kisebb méretű építmények voltak, ez eleve nem fordulhatott elő, ezért helyezte el az 1769. évi szabályzat oly módon az épületet, hogy „arra a *porto sporco*-ban horgonyzó

hajó személyzete és a veszteglő intézeti lakásokban tartózkodók is ráláthassanak”. Következésképpen szentmise alatt az utasok nem hagyhatták el a részükre kijelölt lakásokat (vagy szobákat), de a hajókon tartózkodók még ennél is nagyobb távolságból követték a szertartást. Külön gondot az intézetben tartózkodó utasok jelentettek, akik a délelőtti 10 órai időpontban az intézeten belül szabad mozgást élveztek, ugyanis az 1769. évi szabályzat 25. szakasza szerint csak esetenként voltak kötelesek „a kijelölt órában a szobájukba vonulni”. Ezért a fentiekben idézett 84. szakasz folytatása szerint „a *prior* és a káplán közösen gondoskodik arról, hogy minden veszteglő személynek jól hallható módon, az intézet harangja adja meg a jelet a szentmisére”.

39. Szabadon közlekedő személy levelet vagy papírt sem vehet át a veszteglés alatt állóktól, kivéve, ha azokat előzetesen kénnel megfüstölték.

Utóbbi eljárásnál a *prior*, a *guardiano*, de legalább egy ellenőr köteles megjelenni. A levelek átadását egy felhasított vessző végébe húzva kéri, fáradásaikért azonban a legcsekélyebb fizetségre vagy ajándékra sem tarthatnak igényt.

Szabadon közlekedő személyek azért fordulhattak elő az intézetben, mert a jelen fejezet 14. szakasza lehetőséget adott az igazgatónak arra, hogy beléptesse őket az intézet területére. Ezt a jogkört különben az 1769. évi szabályzat 13. szakasza a *lazaretto sporco*-ban jelentősen korlátozta. Jelen esetben a veszteglő utasok olyan levelet vagy bármilyen, papírra felírt szöveget adtak volna át egy külső, és az intézetbe betérő szabad személynek, amelyet a vesztegzárba vonulásuk után írtak. Következésképpen ezek az írások az után keletkeztek, amikor a hajó érkezésekor az összes papírt és levelet az őrházban átvették.

A fenti szövegkörnyezet arra utal, hogy füstölő berendezést nemcsak az őrházban, hanem az intézetben is használtak. Ezt a feltételezést az is támogatja, hogy az intézet tisztviselői kérték a papírokat egy felhasított vessző végébe húzva átadni, és igen valószínűtlen, hogy az így átvett levelet további kezelésre kivitték volna a móló végén lévő őrházba. Nevezettek részéről a fizetség, vagy ajándék elfogadásának tilalma is arra utal, hogy az eljárást teljes egészében az intézetben végezték.

40. A *prior* vagy a *guardiano* bizonyítványokat állíthatnak ki a hajóskapitány vagy az utasok kérésére, de minden tekintetben csakis a valóságnak, a jogszerűségnek és a közegészségi előírásoknak megfelelően. Bizonyítványonként 3 trieszti lírát kérhetnek. Jóllehet Ő császári-királyi Felsége Triesztben és Fiumében is elengedte a jelenleg hivatalban lévő *prior* és a *guardino* egyébként szokásos óvadékát, szolgálataik, bizonyított tapasztalatuk, szorgalmuk és hűségük alapján, ezennel viszont azt akarjuk, és nyomatékosan elrendeljük, hogy önmaguk és a tulajdonosok biztonsága érdekében a jövőben kinevezendő *prior in*

natura egyezer, a *guardino* pedig ötszáz gulden óvadékot helyezzen letétbe, kezességi vagy zálogjogi biztosítással.

Az utasok kérése alapján arra kell következtetnünk, hogy ezek a bizonyítványok nem az eljárás kötelező okiratai közé tartoztak, hanem valamilyen személyes indíttatásból készültek. Tartalmukról semmit nem közöl a szabályzat. Azokban a kikötőkben, ahol veszteglő intézet nem működött, az őrházi tisztviselő vagy az ellenőrök adták ki ezeket az igazolásokat. A párhuzamos, 1757. évi szabályzat XIV. fejezete az utasok és kapitányok mellett a kereskedőket is említi, és a térítésmentességet külön is hangsúlyozza (33. sz.), szemben a fentiek szerinti 3 tieszti lírával. Ez akár hivatali illeték is lehetne, azonban az eredeti szövegben az *ist ihnen erlaubt 3 Triester Lire anzunehmen* arra utal, hogy ezek az összegek nem a hatóság pénztárába folytak be, hanem a magántermészetű kérések teljesítése ellenében a *prior* vagy a *guardiano* személyes bevételét képezték. A már többszörösen használt átváltási arányt (1 líra ≈ 12 krajcár) alkalmazva a fizetség 36 krajcár volt, és ez az igazgató, illetve helyettese szintjén sem számított jelentős összegnek.

A befejező hosszabb mondat az „egyébként szokásos” (*die sonst gewöhnliche*) igazgatói óvadékot tárgyalja. Ez legkorábban 1725-től jöhetett szokásba, ugyanis ebben az évben, december 19-én kiadott császári-királyi rendelet alapította meg veszteglő intézeteket Triesztben és Fiumében. Az óvadék eltörlése az 1755-ben hivatalban lévő igazgatóra és helyettesére vonatkozott, bizonyított tapasztalatuk, szorgalmuk és hűségük alapján. Az újabban kinevezendőkre az óvadék visszaállítása arra utalt, hogy a büntetőjogi felelősség mellett a kártérítési felelősség súlyát is helyreállították. Ezt a *lazaretto sporco* tekintetében az 1769. évi szabályzat 4. szakasza igen hosszasan az alábbiak szerint indokolta. Előzetesen megjegyzendő, hogy a felelősségi szintek közötti különbség alapján az 1000, illetve 500 gulden összeget a *lazaretto sporco*-ban a duplájára emelték.

„Triesztben a nevezett tisztségviselők (nem a közegészségügyi törvényekkel szembeni, és legfelsőbb rendeleteink értelmében kivételes szigorral megtorlandó bűncselekmények miatt, hanem az árucikkek tulajdonosainak biztonságérzete, és a veszteglő intézetben elhelyezett javak biztonsága érdekében) 2000, illetve 1000 forintot *in natura*, jótállási fedezetként, vagy zálogként kötelesek elhelyezni. Miután a magisztrátus ennek érvényességét elismerte, jegyzőkönyvbe foglalja, azonban az óvadék bejegyzésének elmulasztása esetén maga a testület köteles vállalni a felelősséget a javak és árucikkek tulajdonosaival szemben, olyan összeghatárig, amelyre utóbbiak a bíróságon jogszerű keresettel élhetnének”.

Megjegyzendő, hogy az 1755. évi 40. szakaszban *Gulden* a pénzegység neve, 1769-ben azonban helyette osztrák forint (*florenus*) szerepel *fl* rövidítéssel. Mária Terézia 1750-től bevezetett pénzreformja után a

kétféle név ugyanarra a húszforintos pénzlábra vonatkozott, amely szerint 1 kölni márka (kerekítve 234 gramm) színezüstből 20 forintot kellett verni, vagyis 1 forint ezüst tartalma kerekítve 11,7 gramm volt. Miután Mária Terézia a Német-Római Birodalom több államával, először Bajorországgal 1753-ban kötött megállapodást ennek a pénzegységnek a közös használatáról, az új pénzt *Gulden-Konventionsmünze* (magyarul konvenciós forint) néven is jelölték.

XIV. fejezet

Kiegészítés a trieszti *prior és guardiano* részére az előzőekben adott utasításokhoz és kötelezettségekhez, a veszteglő intézetbe vezényelt katonai őrség tekintetében

Az 1755. évi szabályzatba illesztett fenti fejezet címében és tartalmilag is az előző folytatása. Elkülönítését az indokolta, hogy egy fegyveres alakulatról rendelkezett, amelyet egyedül Triesztben vezényeltek a veszteglő intézethez. Egyértelmű a fejezet alapján, hogy ez a vezénylés egy szükség esetére tűzparancssal is ellátott, a legszélsőségesebb helyzeteket is megoldani képes rendészeti egység szolgálatba állítását jelentette. Ilyen egységet az 1700-as években csak a katonaságtól lehetett igénybe venni, de ennek kapcsán számos függelmi kérdést kellett rendezni egy nem-katonai igazgatás alatt álló intézmény területén. A feladatok leírása mellett ez a külön fejezet ezeket a kérdéseket is megoldotta.

Figyelemre méltó, hogy a katonai őrséggel az 1769. évi szabályzat is foglalkozott (62, 79, 88, 115. sz.), ebből tehát logikusan következik, hogy az 1769. évi állapotok szerint a *lazaretto sporco*-ban is egy külön katonai egység állomásozott az igazgató alárendeltségében. Ez teljesen egyértelmű a 115. szakasz alapján, amely szerint „a *lazaretto sporco* bejáratához és a belső területek fontosabb részeihez fegyveres, és szabad mozgást élvező védőőrizet állítandó, hogy nevezett helyeket az örök minden lehetséges eszközzel megvédjék egyes személyek titkos be- és kijárása, és dolgok be- és kiszállítása ellen”. Sőt, a 88. szakaszból az is kitűnik, hogy a katonai őrségnek a *porto sporco*-ban, tehát a kikötőben is voltak kötelező feladatai, ugyanis a tűzgyújtási tilalom betartását „a kikötő bejáratához állított ellenőr és a katonai őrség is folyamatosan” figyelte. Mindezekén túl, a móló területén is járőröztek (62. sz.).

Minekutána Ő császári-királyi Felsége elrendelni kegyeskedett, hogy a trieszti veszteglő intézethez egy kisebb katonai őrség vezényeltessék, erre való tekintettel a közegészségügyi magisztrátus az intendatúra engedélyével még néhány különös kiegészítő rendelkezést bocsátott ki a *prior* és a *guardiano* részére.

A bevezetés alapján arra lehet következtetni, hogy a szabályzat előkészítésének időszakában a szerkesztők javaslatot terjesztettek az uralkodó

elé, mivel szükségesnek tartották, hogy fegyveres rendészeti egység is legyen az intézet területén. Katonai ügyekben a főparancsnok „Ő császári-királyi Felsége” volt, azonban alsóbb szinten az együttműködés kérdéseinek rendezése a trieszti intendatúra és a területi katonai parancsnokság között jött létre.

Különben a katonai megoldás sem rendkívülinek, sem szokatlannak nem számított az adott kor közegészségügyében. Fokozott veszélyhelyzetben, járványügyi záróvonalak felállítása vagy egyes területek körülzárása esetén biztonságos és hatékony rendészeti segítséget, amely a löfegyverek kényszerítő használatára is kiterjedt, csak a szárazföldi haderő volt képes kiállítani. Mindezeket túl a területi védelemről is szóló 1764. évi szabályzat további kérdéseket is tisztázott a haditengerészeti egységekről és a hadikikötőkről, továbbá a polgári és szárazföldi katonai haderő közigazgatási együttműködéséről.

Járványügyi területen különben a katonák és a civilek együttműködése fordítva is megjelenhetett. Az 1764. évi szabályzat szerint fokozott veszély kihirdetését követően „katonai kikötőkben, katonai rend szerint a parancsnokok a polgári lakosságból is felvehetnek helyettes öröket a közegészségügyi megbízott előzetes értesítése és beleegyezése alapján”. A folytatásból az is megállapítható, hogy ennek a segítségnek személyi alkalmassági korlátai voltak, amennyiben a katonaságnak „nem kötelező az ilyen helyetteseket elfogadni, ha azok korábban nem voltak csapat-szolgálatban, kiskorúak, és testileg vagy szellemileg valamilyen fogyatékosságtól szenvednek” (33. sz.).

1. A kivezenyelt egység központi körletét, amely a szükséges számú ágygal rendelkező szobából és egy főzőkonyhából áll, az igazgató lakása alatt kell berendezni.

Magát az egységet a feladatai alapján katonai őrségnek (*Militär-Wacht*) nevezi a szabályzat, szervezeti alegységként pedig *Militär-Commando*-nak. Utóbbit katonai különítménynek kellene fordítani, magyarul azonban a polgári lakosság körében rendészeti feladatot végrehajtó különítményesekhez minden történelmi időszakból negatív képzettársítások tapadnak, ezért célszerűbb a „kivezenyelt egység” elnevezést használni. Ez is kifejezi azt, hogy nem a katonai szabályzatokban meghatározott létszámú alegységről van szó, hanem egy célfeladatra kirendelt legénységről és annak vezetőjéről. Utóbbi megnevezése az örvezető, korabeli német nyelven a *Gefreyte*. Neve a XVI. századtól a szabaddá tenni (*befreien*) szókapcsolatból származott, vagyis az a közkatona, akit mentesítettek a közvetlen őrszolgálat alól annak érdekében, hogy a társainak szolgálatát szervezze és irányítsa.

Csak a fenti leírás alapján következtethetünk arra, hogy az igazgató lakása kétszintes épület volt, amelynek földszinti (vagy alagsori) részét a

kirendelt katonai egység foglalta el. A körletnek ez a kijelölése egyfelől az őrség tekintélyének súlyát jelezte, másfelől az igazgató biztonságos védelmét szolgálta bármilyen, intézetben belüli zavargással szemben. A hálórészleg kijelölése kapcsán a „szükséges számú ággal” (*mit denen nöthigen Bettern*) való ellátásból, de sajnos a rendelet más részeiből még hozzávetőlegesen sem állapítható meg az egység létszáma. Más helység nem lévén, a legénység az őrségváltások közötti pihenőidőt is itt töltötte, és az étkezések is itt történtek. Miután a fenti főzőkonyhán kívül minden további utalás hiányzik az ételmezésről, a rendelet egészéből következően az ellátmány biztosítása csaknem bizonyosan az intézet központi ételkészítési raktárából történt.

2. Jelen szabályzat a szoba falára legyen kiszögezve, így az őrzető, de a legénységi állomány sem használhatja mentségül, hogy nem ismeri a tartalmát.

Jóllehet ez nincs külön hangsúlyozva, a „jelen szabályzat” (*dieses Reglement*) egyértelműen a XIV. fejezet tizenhét szakaszára vonatkozott és nem az 1755. évi szabályzat (*General-Gesundheits-Ordnung*) egészére. Tartalmának megismerésével kapcsolatban ma egyértelműen arra gondolnánk, hogy a szöveget a legénység mindegyik tagja elolvasta és megértette. Másfelől a XVIII. század közepén azt is számításba kell venni, hogy megfelelő szövegértéssel nem mindenki tudott folyékonyan és értelmesen olvasni, így legrosszabb esetben valaki hangosan felmondta a tizenhét szakaszt a társai részére.

A Habsburg Birodalom ausztriai tartományaiban Mária Terézia jóváhagyásával (1775. október 13.) az oktatásügyi törvény 1776-ban lépett hatályba, amely a korábbi egyházi iskolák mellett az állami népiskolákban először rendelte el a betűk ismeretének tanítását, és a kézzel írott, illetve nyomtatott szövegek olvasásának oktatását. Miután semmilyen megbízható adatunk nincs a XVIII. század közepén a fiatal felnőtt népesség olvasni tudásáról, érdemes megemlíteni, hogy jóval később, az 1800-as és 1900-as évek fordulóján a 6. életévén felüli népesség között Ausztriában még mindig 24,1% volt az analfabéták aránya, a Magyar Királyságban pedig 41,0%.³⁶³

3. Nevezett egység zsoldja hétről hétre a közegészségügyi pénztártól érkezik, a *prior* viszont kövesse figyelemmel, hogy annak kiosztása az őrzető által szabályosan és meghatározott időpontban történjék.

A korabeli birodalmi hadseregben a katonák részben természetbeni, részben pénzbeli járandóságot, utóbbi esetben zsoldot (*Sold* németül) kaptak. A szó eredete a jelen szabályzatban is használt olasz pénznem *soldo*-n keresztül az ókori latin *solidus* melléknévig (tömör, szilárd, valódi) ve-

³⁶³ Révai Nagy Lexikona, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. 1911. 1. kötet, 576. o.

zethető vissza, amelyet a késői császárkorban egy aranyérme megnevezésére is használtak.

Magyarul a zsold és különösen a zsoldos szóhoz negatív jelentés-tartalom tapad, elsősorban a haderőszervezés történelmileg kettős mintája (banderiális és zsoldos hadsereg) következtében, amely már Szent István (1000–1038) korától létezett. Banderiális alapon az ország nemessége állította ki a hadsereget, amelynek felszerelése és ellátása szintén pénzbe került, de a fedezetet nem az adórendszeren keresztül az állam (a király), hanem közvetlenül a nemesség szolgáltatta. Igazán ütőképes hadseregeket azonban így már a középkorban sem lehetett szervezni, ezért egyes uralkodók inkább a zsoldos haderő fenntartását részesítették előnyben, mint pl. Hunyadi Mátyás (1458–1490) a fekete sereg esetében. Európa szerte, állami költségvetésből fenntartott zsoldos hadseregek a 30-éves háború (1618–1648) után váltak általánossá. A Habsburg Birodalomban, a Magyar Királyság kivételével, az 1700-as évek közepén is ez a minta érvényesült. Ebben az általános európai rendszerben a nagy történelmi fordulat 1793-ban következett be, amikor a forradalmi Franciaországban bevezették az általános hadkötelezettséget.

Fentiek szerint a katonák zsoldját a közegészségügyi pénztár fizette, de ennek alapján nem állapítható meg az összeg végső forrása. Másképpen fogalmazva, nem értesülünk arról, hogy a katonák pénzbeli juttatását a hadügyi költségvetés folyósította, vagy a közegészségügyi kincstár saját bevételeiből fedezték.

Nagy valószínűséggel, bár erre sincs utalás, az élelmezési költségek a veszteglő intézetet terhelték. Ezzel szemben nem lehet kétséges, hogy a katonák ruházatát és fegyverzetét a területileg illetékes katonai parancsnokság biztosította. A zsold szabályos és rendszeres időpontban (*richtig und zur bestimmten Zeit*) való fizetésénél az igazgatói felügyelet az indokolta, hogy a legénység körében e tekintetben minden rendszertelenség, vagy akár átmeneti bizonytalanság is olyan feltétlenül elkerülendő zúgolódáshoz vezetett, amelyre külön is utalt a jelen szabályzat 9. szakasza (ld. ott).

4. Az őrzetű és az alárendelt legénységi állomány a legszigorúbb tiltás miatt utastól, ellenőrtől, vagy *fachino*-tól a legcsekélyebb ajándékot vagy díjazást sem fogadhatja el, és ennek betartását a *prior* és a *guardiano*, tekintettel a saját felelősségére is, különös gonddal felügyelje.

A legszigorúbb tilalmat (*auf das schärfste verboten*) azért kellett nyomtatékosítani, mert a katonák és az őrzetű, azon túl, hogy nyilvánvalóan féltek a pestistől, nem voltak tisztában azokkal a közegészségügyi ismeretekkel, amelyek a veszteglő intézet szakmai rendjét szabályozták. Következésképpen a fertőződés összes lehetséges útját sem ismerhették. Ez utóbbi veszély elsősorban akkor jelentkezett, ha az utasok aktív vesz-

tegetőként közelítettek hozzájuk. Ilyen esetben a katonákat kettős veszély fenyegette. Egyfelől a juttatás ellenében valamilyen viszontszolgálatot kellett tenniük, amely akár jelentéktelennek is tűnhetett számukra, de akár egy pestis járvány kitöréséhez is vezethetett. Másfelől, ha valóban csekély, szívességi juttatás történt, amelynek ellenében érdemben semmit nem kellett tenniük, az igazi veszély akkor is fennállt a biztonságos távolság betartásának hiánya miatt. Természetesen az ellenőrök vagy a rakodómunkások is kérhették a katonák „elnézését” valamilyen csekély juttatás ellenében. Itt is előfordulhatott a pestis átadása, a korabeli tantételek szerint a juttatás tárgya révén, ugyanis ezeket a vesztegetőket a szabályzat nem tekintette elsődlegesen fertőzöttnek.

Kétségtelenül hatásos megoldás volt a látencia csökkentésére, hogy minden felderített esetben az igazgatót és helyettesét is fegyelmi eljárás alá vonták. Ugyanakkor a feljelentők (denunciánsok) megbecsült személynek számítottak. Például amennyiben az utazók, ellenőrök és rakodómunkások kártya-, kocka-, vagy labdajátékot folytattak, és ezt az őrszemélyzet valamelyik tagja észrevette, érdemes volt őket némi vesztegetéssel lebeszélni a bejelentésről. Ha ez nem járt sikerrel, a vétkesek 20 forint pénzbüntetést fizettek (1769/23. sz.). A befizetett büntetés további sorsa ugyancsak a látenciát csökkentette, ugyanis a 20 forint fele részét a nyilvánosság helyett titoktartást kérő bejelentő kapta, a másik felét pedig egyenlő arányban osztották fel az intézet tisztviselői között.

5. A katonai egység az igazgató alá van rendelve, parancsainak minden tekintetben engedelmeskedik, és kifejezett engedélye nélkül tagjai közül senki sem hagyhatja el az intézet területét. Ilyen engedély kiadásánál az igazgató mérlegelje az eltávozás szükségességét, és azt, hogy ne okozzon hátrányt a legfelső szolgálat teljesítésében.

Ezen a helyen említi először a szabályzat, hogy az intézetbe kivezényelt katonai egység szolgálati előjárója egy „civil” személy, de ezt a helyzet sajátossága egyértelműen indokolta. Megjegyezhető azonban, hogy az igazgatók akár tájékozottak is lehettek a katonai szolgálattal kapcsolatban, mert korábban például a hadsereg vagy a haditengerészet állományában szolgálhattak. Egyébként nem ez az egyedüli példa arra, hogy a járványügyi szakértelem miatt a katonaságot alárendelték a polgári hatóságoknak. Utóbbiak ennek megfelelően jártak el az 1764. évi szabályzat szerint a közegészségügyi jogszabályokat megsértő katonai személyek ügyében. „Ezennel illetékes szervnek nyilvánítjuk Trieszt, Fiume, Zengg és Buccari magisztrátusát a közegészség elleni törvénysértések kivizsgálása és elbírálása tekintetében. Törvénysértő katonai személyek ügyében a közegészségügyi magisztrátusok illetékesek nemcsak az elkövetők le tartóztatásában, amelyben teljes támogatást élveznek a katonai bíróságok részéről, hanem a tényállás rögzítésében is. Csak ezt követően kerülnek

kiadásra az elkövetők a legközelebbi ezrednek az eljárásilag szabályos hadbírószági per lefolytatása és a büntetés kiszabása érdekében” (63. sz.).

A legénységi állományban az eltávozásnak, akár csak rövid időre is, hagyományosan magas értéke volt (és van is) a fegyveres szolgálatban, hiszen kiszabadulást jelent a szolgálati fegyelem által keményen szabályozott életből. Érthető, hogy az eltávozás indoklására a katonák igencsak változatos érveket hozhattak fel, de ha ezzel eredményt nem értel el, kénytelenek voltak elfogadni az igazgató elutasító döntését. Hátrány okozását illetően arra kell gondolnunk, hogy az egység létszáma a „legfelső szolgálat” (*der Allerhöchste Dienst*) teljesítésében nem sülyedhetett egy meghatározott határ alá, azonban ennek számszerűségéről ez a szakasz sem rendelkezett.

6. Az őrzető úgy irányítsa a legénységi állományt, hogy önmagukat, a körletüket, egyenruhájukat és fegyverüket is tisztán tartsák, és e tekintetben ő maga járjon elől a legjobb példával.

Az egységet az őrzető naponta, az igazgató és helyettese pedig hetenként egyszer szemlézi. Utóbbiak kötelessége, hogy bármely rendellenesség esetén a kancellária útján jelentést tegyenek a közegészségügyi magisztrátusnak. A vétkesek csökkentett zsoldot kapnak, és a visszatartott összeg lesz a fedezete a körletben, a felszerelésben, vagy a fegyverben esett kár megtérítésének.

Az első mondat közegészségügyi szempontból leglényegesebb követelménye, hogy a legénységi állomány önmagát is tisztán tartsa (*sich selbst sauber halten*), vagyis tegyen eleget az adott korban elvárt személyi higiénés követelményeknek. Miután a középkor fürdőkultúráját, mint a Római Birodalom és az arab szokások örökségét, a pestis, majd a szifilisz járványok teljes egészében elsöpörték, a társadalom a tisztaságot még a XVIII. században is az alsóruházat tisztán tartásaként értelmezte. Ezzel szemben a bőrfelület és a szőrzet (elsősorban a haj) szappanos mosása egyáltalán nem volt jellemző, a fogazat tisztítására az első fogkeféket pedig csak az 1700-as évek végétől kezdték használni. A mosakodás általában a kezek és az arc naponkénti lemosását jelentette, hajmosásra legfeljebb hajvágáskor kerülhetett sor. A kor követelményeinek megfelelően a „tisztán tartás” elsősorban a fejtetvesség (*pediculus capitis*), a lapostetvesség (*pediculus pubis*), a ruhatetvesség (*pediculus vestimenti*), és a rühesség (*scabies*) megelőzését szolgálta.

Az egyenruha (*Montur*, amelyből a magyar mundér is származik) rendezett kinézete és tisztántartása a katonaság tekintélyét sugározta, a fegyver ápolása pedig a biztonságos működőképesség fenntartását szolgálta. Ez utóbbira azért volt feltétlenül szükség, mert az elrettentésen kívül a fegyver használatára bármikor sor kerülhetett, ugyanis a katonák számos esetre tűzparanccsal rendelkeztek. Például célzott lövést kellett leadniuk, ha a veszteglő időt a hajón töltő utasok a mólón akartak volna

sétálni (1769/62. sz.), vagy egyes állatokat más módon nem lehetett távol tartani a veszteglő intézet területétől (jelen fejezet 11. sz.).

Hetenként az előjárói szemle azt a cél szolgálta, hogy azok a katonák, akik nem tartják be a tisztasági követelményeket, mindenképpen büntetésben részesüljenek. A szöveg szerint, legalább is az eljárás kezdeti szakában, nem a katonai hatóság, hanem a magisztrátus intézkedik az ilyen fegyelmi ügyekben. További részleteket nem közöl a szabályzat, így nem tudjuk, hogy anyagi károk keletkezése esetén a zsold összegét a magisztrátus vagy a területileg illetékes katonai hatóság csökkenthette a kártérítés fedezetére. Kétségtelen, hogy a körletben esett károkat a magisztrátus pontosabban ítélhette meg, másfelől kevésbé volt tájékozott a felszerelés teljes értékét és annak értékcsökkenését illetően.

7. Az őrzető minden reggel, napkeltekor jelentkezik az igazgatónál a napi parancsok átvételére, majd azokat a legnagyobb igyekezettel teljesíti, és alárendeltjeitől is ezt követeli, mivel közegészségi ügyekben kis figyelmetlenségek is halálbüntetést vonhatnak maguk után. Napnyugtakor jelentést tesz az igazgatónak a nap folyamán végzett, és hatáskörébe tartozó tevékenységekről.

A napiparancs átvétele és a végrehajtásáról szóló jelentés azt igazolja, hogy a szolgálati idő napkeltétől napnyugtáig terjedt, tehát a természetes fényviszonyokhoz igazodott. Éjszakai szolgálatról a tizenhét szakaszból álló fejezet egyetlen egy mondata sem rendelkezett. Kivételnek tekinthető az intézetben belüli tűzvész (ld. 16. sz.), amely éjszakai munkavégzéssel is járhatott, ez azonban rendkívüli események közé tartozott. Ezzel szemben az 1769. évi rendelet szerint (legalább is a *lazaretto sporco*-ban) az igazgató és helyettese éjjel is köteles ellenőrzéseket tartani, a többi között arról is meggyőződve, hogy „a kijelölt helyeken tartózkodik-e a katonai őrség” (79. sz.). Kijelölt helyekről és az őrség feladatairól a 115. szakasz rendelkezett. „A *lazaretto sporco* bejáratához és a belső területek fontosabb részeihez fegyveres, és szabad mozgást élvező védőőrizet állítandó, hogy nevezett helyeket az örök minden lehetséges eszközzel megvédjék egyes személyek titkos ki- és bejárása, és dolgok ki- és beszállítása ellen”.

Egyáltalán nem bizonyos, hogy a napiparancs végrehajtásában az őrzető tisztában lett volna az egyes intézkedések közegészségügyi ésszerűségével. Katonái és ő sem ismerték a korabeli járványügyi eljárásokat, így nem a belátáson alapuló cselekvés, hanem csak a vakfegyelem menthette meg őket attól, hogy bármilyen aprónak, és számukra lényegtelennek tűnő dologban súlyos vétséget kövessenek el. Erre utalt igen hatásosan utalt az a figyelmeztetés, miszerint „közegészségi ügyekben kis figyelmetlenségek is halálbüntetést vonhatnak maguk után”.

8. Nagyobb hatalma van az alárendelt legénység felett, mint általában az őrzővezetőknek az *ordinari* szolgálatban. Az ellenszegülőkről jelentést tesz az igazgatónak, aki azt továbbítja a közegészségügyi magisztrátusnak, kemény büntetés kiszabása érdekében.

Az *ordinari* szolgálat jelen esetben a katonaság saját belső függelmi rendszerére vonatkozik. Olaszul az *ordinari*, az *ordinario* melléknév tbsz. alakja, és valami szokásosat vagy rendszerintit jelent. Érthetetlen a tbsz. a német szövegkörnyezetben ugyanis utána egyes számban áll a főnév, vagyis a szolgálat (*Dienst*). Ettől függetlenül, az *ordinari* szolgálatból való eltérés azt jelenti, hogy a fegyveres erőkon belüli hosszabb szolgálati úthoz képest az őrzővezető az alárendeltjeiről közvetlenül jelent a vezető előljárónak. Függelmezsértési szempontból az ellenszegülők (*Widerspenstige*) egyértelműen a parancsmegtagadókat jelentik. Az igazgató által indított eljárásban pontosan nem állapítható meg a közegészségügyi magisztrátus szerepe. Amennyiben általánosan iránymutatónak vélelmezzük a jelen fejezet 5. szakaszához fűzött magyarázatot (ld. ott) a letartóztatás és a tényállás rögzítése utáni eljárásban és az ítélet meghozatalában a legközelebbi ezredparancsnokság volt illetékes.

9. Az őrzővezető és a legénység tartózkodjék minden viszálykodástól, veszekedéstől, és egyéb zavarkeltéstől, különösen pedig az ittasságtól. Az őrzővezető szemmel tartja a rendbontókat, figyelmezteti, majd végül feljelenti őket az igazgatónál. A katonák tehát, ha egymással szóváltásba keverednének, kíséreljék meg azt békésen rendezni, de az igazgató részére ettől függetlenül jelentést kell tenni, akinek viszont a hivatalára vonatkozó utasítás 4. *articulus*-a szerint hatalmában áll, hogy ilyen esetekben *provisionalis* intézkedéseket foganatosítson.

Az ittasság (*Trunkenheit*) kerülésének kiemelése arra utal, hogy a szóváltásokat követő tettlegességet javarészt a mértéktelen alkoholfogyasztás okozta. Alkoholos italok között a XVIII. században elsősorban az alacsony térfogat-százalékú borra (4–6 vol%) kell gondolnunk, amely az ivóvízhez képest teljesen biztonságos folyadéknak számított, ráadásul a betegségek elleni védekezésben is hasznosnak tartották. Ezért tartozott a nem ragályozódó áruféleségek közé, amelyek egyszerű áttöltését olyan kikötőkben is engedélyezték, ahol nem működött veszteglő intézet (1757/II. fejezet). A bor a veszteglő intézeten belül az ellenőrök és a rakodómunkások között is rendszeres fogyasztási cikknek számított (1769/81. sz.), és szintén csak a „mértéktelen élvezettől” kellett tartózkodniuk. Sőt, az 1764. évi szabályzat szerint a vizet, a bort és a kenyeret „mindennapi szükségleteket szolgáló élelmezési anyag”-ként kezelték (41. sz.). Megjegyezhető még, hogy a korábbi rendeletekben a sörfogyasztás is előfordul. Így például egy 1738. május hó 10-én kiadott császári királyi határozat 8. bekezdése szerint a megbízott ellenőr „semmi esetre se éhgyomorral végezze a tisztítási munkát, ellenben előzetesen

mindig fogyasszon egy kevés bort, kenyeret vagy rántott levest, vagy fokhagymás meleg sört, és a keze alá adott munkásokat is így igazítsa el, illetve ellenőrizze”.

Töményebb alkoholos folyadékok az előállítás helye és technológiája (desztilláló berendezésekkel dolgozó patikák és kolostorok) miatt a korai újkorban elsősorban orvosságok alapanyagául szolgáltak. Élvezeti cikként az „égetett szesz” a Harmincéves háború (1618–1648) alatt kezdett terjedni a katonaság körében, és az 1600-as évek végén, a patikák monopóliumát megtörve, már a közönséges kereskedelmi forgalomban is megjelent. Frigyes Vilmos brandenburgi nagyfejedelem (1640–1688) 1685-ben kiadott orvoslási rendtartása kész tényként veszi tudomásul a piaci versenyhelyzetet, és ennek megfelelően igyekszik rendet teremteni a monopolcikkék és a szabad áruk forgalmában.³⁶⁴ „Vegyí áru kereskedők, fűszerkereskedők, alkimisták, szeszfőzők, cukrászok, illatszer kereskedők, égetett szeszt előállítók és más hasonló foglalkozású személyek ne avatkozzanak az orvosságokkal folytatott kereskedésbe, de olyan orvosságokat se készítsenek, amelyeket csak a patikák jogosultak előállítani, és kéz alatt ne árusítsák azokat. Ezzel szemben maradjanak annál a tevékenységnél, amelyre az iparendélyük kiadatott, gyógyítással pedig végképp ne merészeljenek foglalkozni”.

A katonák szóváltása nem minden esetben fajult tettelegességéig, de az örvezető a hangos szóváltásokat is köteles volt jelenteni. Ettől függetlenül, a hangos veszekedés nyilvánvalóan nem kerülhette el az igazgató figyelmét, hiszen a katonai körlet a saját házának a földszintjén volt kialakítva. A visszaütálás a 13. fejezet 4. szakaszára annak hangsúlyozásával történt, hogy az igazgató abban foglalt felhatalmazása a polgári személyeken túl az intézetben szolgáló katonákra is kiterjedt. Ugyan a jelen szakaszban az átmeneti intézkedések legfőbb oka nem szerepel, de tudjuk a 4. szakaszból, hogy ezek akkor voltak indokoltak, amikor minden késlekedés súlyos járványügyi veszéllyel járt volna. Ezt elkerülendő, az intézetben belüli fegyelem megrendülését azonnali és kíméletlen megtorlás követte.

10. Az örvezető és alárendelt legénysége végzi azok őrizetbe vételét, akik cselekményükkel erre okot adtak az intézetben, illetve akiket letartóztatás céljából adtak át az egységnek. Őrzésüket a katonák, de a körülményektől függően maga az örvezető is végezheti. Ha a letartóztatottak veszteglő személyek, maguk a katonák is vesztegzárba vonulnak, hogy pontosabban figyelemmel követhessék azokat, akik gondos őrzéséért felelősek. Ehhez azonban, különösen akkor, ha maga az örvezető is vesztegzárba kényszerül, a közegészségügyi ma-

³⁶⁴ Fischer, A.: Geschichte des deutschen Gesundheitswesens – Anlagen. Bd. 1. Berlin, 1933. Herbig, 340–343. o.

gisztrátus egyértelmű parancsa szükségeltetik. Ezzel szemben az igazgató szabadon közlekedő személyeket is letartóztathat, mindenféle különös parancs nélkül.

Letartóztatás a legsúlyosabb jogsértések esetén történt, de arról nem tudósítanak egyértelműen a szabályzatok, hogy milyen magatartásformák tartoztak ebbe az alakzatba. Pontosabban, a szöveg csak „cselekményt” (*etwas begehen*) említ. Az 1769. évi szabályzat 22. szakasza rendzavarás címén nevesíti a viszálykodást, civakodást, „lázító beszédek, amely alatt vallási összeszólalkozások is értendők”, továbbá a haragkeltést és a részegeskedést. A 23. szakasz szerint csupán pénzbüntetést vont maga után „kártya-, kocka-, vagy labdajáték” minden formája. Ezek az intézetek belül történtek, azonban letartóztatásra okot adó esetek az intézetek kívül is előfordulhattak. Például a közegészségügyi őrház tisztviselői körében a hivatali vesztegetés bizonyított tényállása pénzbüntetés mellett azonnali állásvesztéssel és testi büntetéssel is járhatott (1757/XIV/7. sz.). Súlyos bűncselekmény volt a kikötőben horgonyzó hajókon a tűzrendszeti szabályok megsértése (1769/88. sz.) vagy a füstölő dohányfogyasztás a veszteglő intézet nyitott terein, illetve a raktárak közelében (1769/89. sz.). Halálbüntetést vonhatott maga után, ha a veszteglő intézet tisztviselői vagy alkalmazottai zárlat alatt álló árukkal kereskedtek. (1769/20. sz.).

Letartóztatást illetően az 1769. évi szabályzat óva intette az elkövetőket attól, hogy bármilyen ellenállást tanúsítsanak. A 115. szakasz szerint „a katonai őrségnek az utazók, az ellenőrök és rakodómunkások, a körülményekhez igazított fokozott vagy mérsékelhető testi fenyegetés terhe mellett, feltétlen engedelmisséggel tartoznak. Az őrség felhatalmazása egyébként arra is kiterjed, hogy tüzet nyissanak az erőszakoskodókra és önkényeskedőkre”. Jogalkotói bölcsességre utal, hogy egy ilyen erős felhatalmazás mellett a szabályzat a hatalommal való lehetséges visszaélésre is gondot fordított. Ezért az idézett szakasz folytatásaként „az önfejjű és hatalmukkal visszaélő örök miatt sérelmet szenvedők jogosan menekülhetnek a *prior* oltalmába, és az elkövetők határozott és súlyos büntetésben fognak részesülni”.

Az első mondat befejező része szerint egyes bűnelkövetők letartóztatás céljából való átadása a kikötőn kívüli területről is előfordulhatott. Ez gyakori eset lehetett olyan időszakokban, amikor közvetlen járványveszély miatt a hatóságok löfegyveres őrséggel biztosított szárazföldi védővonalak felállítását rendelték el. A védővonalak áthágása a szárazföld felől, de a tenger irányából is történhetett, ha hajótörtek érkeztek a partvonalra. Az 1764. évi szabályzat szerint „Amikor valamely ismeretlen személy a szárazföld felől érkezik, különösen akkor, ha nincs úti levele vagy más megfontolásból gyanúsak a körülmények, illetve egy ismeretlen személy hajótörést követően a tenger felől érne partot, az örök a szárazon vele semmilyen kapcsolatba nem léphetnek, ellenben körül-

veszik és töltött fegyverrel a legközelebbi veszteglő intézetbe kísérik” (48. sz.).

Veszteglő személyek letartóztatása esetén különösen, ha fizikai ellenállást tanúsítottak, elkerülhetetlen volt a közvetlen érintkezés, ami ragályozódással járt, és ezért a katonákat is zárlat alá kellett helyezni. Értethető, hogy ez nem történhetett magisztrátusi engedély nélkül, hiszen a rendelkezésre álló katonai egység létszámának csökkenése a szokásos feladatok elvégzését veszélyeztette volna. Nyilvánvaló, hogy csak a magisztrátus igényelhetett (az intendatúrán keresztül) újabb őrzetöt vagy katonákat a területileg illetékes hadparancsnokságtól.

Az igazgató jogosultságai közé azért kellett felvenni az intézetben szabadon közlekedő személyek (pl. kereskedők, megbízottak, a személyzet hozzátartozói) letartóztatását, mert ha valamilyen súlyos jogsértést követtek el, csak így akadályozhatták meg őket az intézet elhagyásában.

11. Az őrzetű minden nap, meghatározott szolgálati *rollo* szerint, a katonái közül egyet, teljes felszereléssel és lőfegyverrel a veszteglő intézet főbejáratához köteles kivezényelni. Az őr a nap folyamán végig a szolgálati helyén marad, és senkit nem enged be az igazgató vagy helyettese engedélye nélkül. Kutyák, macskák és más állatok sem jöhetnek az intézetbe, az őr elűzi, de ha másként nem lehetséges, lelövi őket.

Ez az egyetlen szakasz, amelyben a szabályzat pontosan megnevezi azt az őrhelyet, ahol a katonák napkeltétől napnyugtáig (*den ganzen Tag hindurch*) szolgálatot teljesítettek. Váltás nélkül ez a vezénylés valószínűleg nem a legkedveltebb feladatok közé tartozott, ami egyben a „meghatározott szolgálati *rollo*”-t is indokolta.

A korabeli járványügyi tantételek szerint a kutyák és a macskák különösen veszélyesek voltak a pestis terjesztésében. Ezek a kóbor állatok, ha bejutnak az intézetbe, ott úgymond magukra vonták volna a ragályt, majd az intézetet elhagyva a lakosság között terjesztették volna. A félelem mai tudásunk szerint is indokolt volt, hiszen fertőzött házimacskák esetében tudományosan bizonyított, hogy képesek a pestist emberre átvinni, karmolással vagy a bolhák közvetítésével.³⁶⁵ Macskákkal azonos módon a kutyák is fertőződhetnek és terjeszthetik a betegséget.³⁶⁶

Elűzés helyett a katonai őrszem végső megoldásként lelőhette az állatokat. Ez a lövöldözés különösebb veszéllyel nem járt a polgári lakos-

³⁶⁵ Eidson, M., Tierney, L.A., Rollag, O.J., Becker, T., Brown, T., Hull, H.F.: Feline plague in New Mexico: Risk factors and transmission to humans. = American Journal of Public Health, 1988. 78. 1333–1335. o.

³⁶⁶ Chomel, B., Jay-Russell, M., Smith, Ch. R., Kass, Ph., P Ryan, P. C., Barrett, L. R.: Serological surveillance of plague in dogs and cats, California, 1979–1991. Comparative Immunology, Microbiology and Infectious Diseases. 1994. 17. 111–123. o.

ságra nézve, ugyanis az intézeteket a lakott helyektől távolabb létesítették. A korabeli löfegyverek ismeretében a tűzparancs hatásossága igen csak kétséges volt, amennyiben az 1700-as évek közepén Európában a hadseregek előltöltő kovás puskákat használtak, huzagolás nélkül, mintegy 100–150 cm-es csőhosszúsággal. A lőtávolság a 200 métert is elérhette, de rendkívül alacsony szintű löszabatossággal, tehát például egy macskát legfeljebb közvetlen közlelről lehetett eltalálni. Azt kell valószínűsíteni, hogy inkább a lövés dörrenésének volt riasztó hatása a kóbor állatokra. Azzal viszont egyértelműen adós marad a szabályzat, hogy a bejáratnál álló őr hogyan védhette az intézetet a kerítés be nem látható szakaszain.

12. Az őrzető és a katonák az igazgató által előirt órákban és módon járőröznek az intézetben, felfigyelnek minden rendbontásra, jelentést tesznek, és különösen azt akadályozzák meg, hogy a különböző vesztegzári időtartamokba sorolt személyek egymással, és még kevésbé a szabadon közlekedőkkel érintkezzenek.

A fenti leírásból nem állapítható meg, hogy az előirt órák a napnak milyen időszakait jelentették, a járőr egység hány katonából állt, és az intézet mely részeit ellenőrizték. „Különböző vesztegzári időtartamokba sorolt személyek” (*verschiedene Contumacianten*) azért tartózkodtak az intézetben, mert a folyamatosan beérkező hajók utasai más-más időpontban kezdték a veszteglést, és ezen túl a magisztrátus esetenként 7 és 40 nap között, különböző időtartamú veszteglést állapíthatott meg. Sajnos a szabályzat semmilyen utalást nem tartalmaz arra nézve, hogy ezeket a személyeket milyen alapon lehetett megkülönböztetni, ha egyébként a biztonságos távolság betartása mellett, nappali világosságnál például sétálhattak az intézet nyitott területén. Következésképpen függőben marad a kérdés, hogy a katonai járőr milyen módon ismerte fel az egymással való érintkezésüket. Feltételezhetjük, hogy az érintett személyek valamilyen feltűnő, megkülönböztető jelet viseltek, amelynek használata annyira magától értetődő volt, hogy a szabályzat külön nem is említette.

Annál is inkább gondolhatunk erre, mert a raktárak és rakodómunkások esetében egyértelmű az 1769. évi szabályzat, ugyanis utóbbiak „nem foglalkozhatnak másféle vesztegzári időtartam alá helyezett árucikkekkel, mivel ezek helyileg és személyileg is elkülönítendőek, evégből viszont az egyes raktárakat sorszámokkal kell megjelölni” (33. sz.).

A szabadon közlekedő személyeket a járőr egyszerűen azonosíthatta, ugyanis az 1755. évi szabályzat szerint ezeket „a *guardiano* vagy egy ellenőr szem elöl nem tévesztve” (XIII. fejezet 14. sz.) kísérte végig az intézetben. Ezért az ellenőrzésért a felügyeletükre bízott személyektől tilos volt „akár a legcsekélyebb díjazást is elfogadni”. Az 1769. évi szabályzatból az is megállapítható, hogy az ilyen személyek a katonai meg-

figyelése akár egész napos elfoglaltságot is jelenthetett, ugyanis 1 órás, illetve fél napos tartózkodáson túl napkeltétől napnyugtáig is tartózkodhattak az intézetben (114. sz.).

13. Lehetőség szerint az igazgató és helyettese átadhatja az őrzetőnek az intézetben vizet vételező személyek felügyeletét, előtte azonban mindketten kötelesek meggyőződni arról, hogy az őrzető ténylegesen tisztában van az ide vonatkozó közegészségügyi szabályokkal.

A víz vételezése nyilvánvalóan ivóvízre vonatkozott, amelyet egyszerűen csak vízként (*Wasser*) jelölnek a szabályzatok. Vízet használtak még az intézetben a viasz és a szivacsok tisztításához, csurgó vagy folyó állapotban (*rinnendes Wasser*), ami szintén édesvíz volt, ugyanis ettől a tengervíz (Meerwasser) minden esetben következetesen megkülönböztették.

Az intézetben vizet vételező személyek a kikötőben horgonyzó hajókról érkezhettek, hiszen őket a magisztrátus a kikötő, illetve a szárazföld szabad és közforgalmú kútjainak közelébe sem engedhette. Sőt az 1769. évi szabályzat kiadásáig eltelt 15 év alatt a járványügyi szakértők még az intézeti kút használatát is kockázatosnak minősítették. Ennek megfelelően „az a kút, amelynek létesítését a vesztegzári kikötő mólóján rendeltük el, elegendő és jó minőségű vízzel látja el azokat a hajókat, amelyek ott horgonyoznak, részükre ugyanis nem engedélyezhető, hogy a veszteglő intézet kútjait használják” (109. sz.).

A jelen szakasz különben a katonákra vonatkozó szabályzat egyetlen olyan része, amelyben az őrzetőnek az igazgató vagy a helyettese közegészségügyi szakmai feladatot adhatott. Ezt azért tehették, mert a feladat ellátása különösebb ismereteket és felkészültséget sem igényelt. Lényegében azt kellett megakadályozni, hogy a műveleteket végző matrózok más személyekkel szemben betartsák a biztonságos távolságot, illetve a víz elszállítására használt hordókat az intézeti vízmerítő és áttöltő eszközök közvetlenül nem érinthették.

14. Az igazgató és helyettese elsősorban azt vegye figyelembe, hogy különösen közegészségügyi ügyekben, az őrzetőnek, de a katonáknak se adjanak olyan parancsot vagy feladatot, amelyek a teljesítéséhez szükséges magatartásról nem adtak pontos és részletes eligazítást.

15. Szükséges szükséghelyzetek kivételével, az őrzetőnek és a katonáknak semmi sem adható át az igazgatói hatáskörökből, ugyanis a vonatkozó feladatokat az igazgató és helyettese kötelesek teljesíteni.

A két szakaszt a vízhordással kapcsolatos szabályozással összevetve úgy kell értelmeznünk, hogy a vízhordás őrzetői felügyelete kivételes esetnek számított. Főszabályként ugyanis az igazgató vagy helyettese merő

kényelmi szempontokból nem háríthatott át feladatokat az egyébként katonai függelmi szabályok szerint rendelkezésére álló fegyveres egységre.

A 14. szakasz arra utal, hogy a katonai őrség feladatainak végrehajtását nem lehet kizárólag a vakfegyelemre bízni. Ezért kell az őrzetető és a katonákat folyamatosan oktatni, legalább is az ismeretek alapvető szintjén. A katonák kritikus helyzetben például a löfegyverüket olyan esetekben is használhatták, amikor közvetlenül nem kérhettek tanácsot a járványügyi szakemberektől. Pontosan kellett tudniuk tehát, hogy mikor, miért és hogyan voltak jogosultak a fegyverhasználatra. Előfordulhatott például, hogy a veszteglő idejüket a hajón töltő utasok sétára akartak indulni a mólón, ráadásul egy ellenőr társaságában. Ez igen súlyos törvénysértésnek számított, amelyet akár célzott lövés leadásával is kötelesek voltak megakadályozni (1769/62. sz.).

16. Amennyiben, Isten ments, tűz ütne ki az intézetben, az őrzetető és a katonák kötelesek azonnal a helyszínre sietni, hogy folyamatos vízfordással, a tetők és falak bontásával, erejüket és saját személyüket sem kímélve járuljanak hozzá a lángok megfékezéséhez. Munkájuk során a legpontosabban kötelesek betartani az igazgató utasításait és intézkedéseit. Szükséghelyzetekben az is előfordulhat, hogy a bevetési helyük miatt ők maguk is vesztegzárba kényszerülnek.

Az „Isten ments” fordulat (németül *Gott verhüte*, olaszul *Dio guardi*), mint az isteni oltalomért való esedezés teljesen természetes volt a korabeli jogszabályokban. Jelen szabályzat 11. fejezetében is olvasható, hogy „Isten óvja meg a szerencsés tartományokat” az állatok járványos betegségeitől (20. sz.). Az 1757. évi szabályzat a járvány kitörése ellen kéri Isten segítségét, „amennyiben (Isten ments) a hajókon vagy a raktárakban a ragálnak bármely jelei mutatkoznának, akár a személyek akár az áruk tekintetében” (XIII. fejezet, 8. sz.). Megjegyezhető, hogy a pestis valódi okát nem ismerve, tulajdonképpen a tapasztalati alapon kialakított védekező módszereken túl, végső reményként csak Istenben lehetett bízni a csapás elkerülése érdekében. Ezzel ellentétben, tűzvész kitörésekor a közvetlen ok-okozati kapcsolatok egyértelműek voltak, de ettől függetlenül is lehetett bízni az isteni oltalomban az emberek gondatlan és felelőtlen magtartásával szemben.

Az 1755. évi szabályzat csak a katonai egység bevetése kapcsán foglalkozott tűzrendészeti kérdésekkel. Ezzel a viszonylag rövid szakasszal ellentétben az 1769. évi szabályzat szinte a teljességre törekvő tűzrendészeti rendelkezéseket tartalmazott. Tiltotta a kikötőben horgonyzó hajók egyes részein a dohányzást, illetve „kátrány, gyanta vagy más hasonló anyagok” égetését (63. sz.), valamint az éjszakai tűzgyújtást és fényforrások használatát is (88. sz.). A veszteglő intézet területén az utazók, ellenőrök és rakodómunkások csak saját szobájukban dohányozhattak, de

tilos volt ezt tenniük az intézet nyílt területein „különösen pedig a szel-
lőztető raktárak közelében” (89. sz.). Részletesen tárgyalta a szabályzat
a tűzokozás elkövetési alakzatait, továbbá a büntető és polgári jogi fele-
lősséget is (119. sz.).

A tűzoltás technikája egyértelmű a leírás alapján, ugyanis a katonák
„folyamatos vízhordással” (*mittels onauhörlichen Wasser zutragen*) se-
gítettek, vagyis valamilyen edényekben vitték a vizet az oltás helyszínére.
Megjegyezhető, hogy technikailag ennél már hatékonyabb megoldásokat
alkalmaztak a korabeli Európában. Jan van der Heyden (1637–1712), akit
a művészettörténetben németalföldi festőként ismernek, mint az amszer-
dami tűzoltóság parancsnoka, 1763-ban vezette be a vitorlavázonból
varrt tömlőket a víz továbbítására. Ezeket egy szívó-nyomó dugattyú-
rendszerhez kötötték, amelyet az 1600-as évek közepén fedeztek fel
újra, mivel ilyen rendszert már az ókori görögök is alkalmaztak (Ktészi-
biosz Kr. e. 250 körül). Egy mozgatható kocsira szerelt és kézzel hajtott
berendezéssel nyomás alatt álló vízszugarat állítottak elő. A tűzoltásnak ezt
a módját Heyden egy 1690-ben készült képén is megörökítette.³⁶⁷

A fenti szakasz alapján úgy tűnik, hogy ezeket a technikai újításokat
még az 1700-as évek közepén sem alkalmazták a Habsburg kikötői tűz-
rendészetben. Ráadásul arra sincs utalás a rendeletekben, hogy valami-
lyen, akár csak készenléti alapon működő tűzoltó egységet szerveztek
volna. Ettől függetlenül a katonák bevonása mindenképpen értékes segít-
séget jelentett.

17. Ha a katonai egységből bárki megbetegednék, azonnal értesíteni kell az
igazgatót, aki jelentést tesz a közegészségügyi magisztrátusnak, utóbbi pedig a
körülmények szabta lehetőségek és követelmények szerint intézkedik egy má-
sik katona szolgálatba állításáról.

Az 1755. évi szabályzat részleteiben nemcsak a katonákkal, hanem az
intézetben tartózkodó polgári személyekkel kapcsolatban sem tisztázta,
hogy mi lesz a további sorsuk a veszteglési idő alatt kialakult betegség
esetén. Ezzel szemben az 1769. évi szabályzat szerint nemcsak ragályos,
hanem bármilyen más betegségre is felkészülve, a *lazaretto sporco* egyik
veszteglő lakását „kórház-szerűen” (*auf Spital-Art*) szerelték fel a bete-
gek részére. Sőt, a vonatkozó szövegrész (28. sz.) szerint „nyomtatásban
egy orvosságos szabályzatot is kiadtunk”. Ez a jegyzék (*Arzney-Regel*) a
kor gyakorlata szerint az orvosságok neveit és az árakat is tartalmazta,
ezért volt hasznára „mind a szabad személyeknek, mind pedig a veszteg-
zár alá helyezettnek.” Az igazgató által értesített közegészségügyi ma-
gisztrátus intézkedéséről homályosan fogalmaz a rendelet, ez ugyanis „a
körülmények szabta lehetőségek és követelmények szerint” (*nach Thun-*

³⁶⁷ Paturi, F. R.: A technika krónikája. Officina Nova Kft., Budapest, 1992. 129. o.

lichkeit und Erfordernis deren Umständen) történt. Valójában a katonai legénységi állomány pótlása a polgári államigazgatás és a katonai hadparancsnokság közötti együttműködéstől függött, amelynek pontos szolgálati útja nem tartozott a közegészségügy hatáskörébe.

XV. fejezet

A *casino di sanita* felügyelőiről és ellenőreiről

A *casino di sanita*, vagyis magyarul a közegészségügyi őrház elnevezését jellemzően olaszul használják a német nyelvű rendeletek. Ilyen őrházat a hatóság csak az elsőrendű kikötőkben (Trieszt, Fiume, Zengg, Buccari és Karlobag) létesített. Tisztviselői a móló tenger felőli végéhez, pontosabban a védett kikötő bejáratához kihelyezve, elsőként léptek kapcsolatba az érkező hajókkal. Másodlagos kikötőkben, ahol közegészségügyi hivatal vagy vámház sem működött, a hajók fogadásával kapcsolatos eljárásokat a közegészségügyi megbízott és hivatalsegéde végezte. Ezért található számos átfedés és hasonlóság az utóbbiak és a *casino di sanita* felügyelői, illetve ellenőrei között. Ugyanakkor lényeges különbség, hogy a másodlagos kikötők „csak szabad nyílt levéllel szabad helyről érkező teherhajókat” fogadhattak (1764/8. sz.).

A „*casino di sanita* felügyelői” (*Aufseher des Sanitäts-Casino*) a fejezet 34 szakaszának többségében *Aufseher* helyett eredeti olasz nevükön, nyelvtani többes számban, mint *ministri del casino* szerepelnek. Az ellenőrök neve *Wächter* a fenti címben, olaszul viszont *guardiani*. Miután a német nyelvű szabályzatokban az olasz *guardiano* a veszteglő intézet igazgatójának helyettese, a jelen fejezet végig a *Wächter*-t használja.

1. A kikötő közegészségügyi őrházának felügyelőit, az úgynevezett *ministri del casino*-t Bécsben a legfelső kereskedelmi *directorium* veszi alkalmazásba az *intendenza* közvetítésével, és elbocsátásuk is azonos úton történik, azonban az *intendans provisionalis* intézkedéseket is hozhat.

Az ellenőrök felvétele és elbocsátása a közegészségügyi magisztrátusra tartozik.

2. Utóbbiak a *ministri del casino* alárendeltjei, így velük szemben kötelesek kellő tiszteletet, alázatosságot és engedelmességet tanúsítani.

Felügyelők kinevezése kapcsán a személyek számát nem közli a szabályzat, azonban több szakaszból egyértelműen következik, hogy ketten voltak. Mint a közegészségügyi hivatal kihelyezett kikötői szervének vezetői, rangban egy szinten álltak a vesztegintézeti igazgatóval és helyettesével – illetve a révkapitánnyal –, ami egyértelműen magyarázza, hogy kinevezésük a kereskedelmi államigazgatás legmagasabb szintjén történt. A trieszti intendatúra igazgatójának ideiglenes munkáltatói jogosít-

ványa azt a célt szolgálta, hogy ebben a kulcsfontosságú állás betöltésében a legrövidebb idejű átmeneti zavar se keletkezhessek. A két felügyelő alárendeltjei az ellenőrök voltak, akiknek a létszáma még közvetett utalás sincs a szövegben. Az ellenőrök legalább középszintű közegészségügyi szaktudással rendelkeztek, ugyanis feladataik jelentős részét önállóan kellett ellátniuk. Alsóbb szinten ugyan, de szintén a tisztviselői állományhoz tartoztak, és szolgálati jogviszonyukkal a helyileg illetékes magisztrátus foglalkozott.

A másodrendű kikötők közegészségügyi megbízottai egy személyben látták el azokat a feladatokat, amelyeket az elsőrendű kikötőkben a felügyelők és az ellenőrök végeztek. Kinevezésük a kikötő helye szerint területileg illetékes magisztrátushoz tartozott. Tekintettel arra, hogy állandó helyettesük nem volt, indokolt akadályoztatásuk vagy betegségük esetén kötelesek voltak „maguk helyett egy alkalmas személyt javaslatba hozni az illetékes magisztrátusnak vagy a hivatali előljárásának” (1764/23. sz.).

3. A *ministri del casino* felelőssége, hogy a *casino*-ban és a hajókon megőrizték a nyugalmat, és az egyetértést, tehát lehetőleg minden vitának és civakodásnak gátat vessenek, és azokat haladéktalanul felszámolják. Evégből hatósági jogkörük van arra, hogy az idő és a körülmények szorításában átmeneti intézkedéseket foganatosítsanak, de ezekről azonnal jelentést kell tenniük a közegészségügyi magisztrátusnak.

A nyugalom és egyetértés megőrzésének a *casino*-ban alapvető jelentősége volt, hiszen az őrház jelentős és időigényes ügyfél forgalmat bonyolított le a hajókkal, amelyek hosszabb tengeri utat követően végre megérkeztek a célállomásra, de még elhúzódó procedura előtt álltak a partraszállásig és a kirakodásig.

Azonos nyomatékmal, a *casino* mellett a hajókat azért említi a szabályzat, mert azok számos esetben a kikötőn kívül várakoztak, ahol a rend és fegyelem fenntartása érdekében közvetlenül csak a felügyelők által a fedélzetre telepített ellenőrök voltak képesek közbelépni. Ennyiben tehát még általános rendészeti szempontból sem a révkapitányságnak, hanem a közegészségügyi magisztrátusnak volt közvetlen beavatkozási lehetősége. Sőt, közvetlen veszélyhelyzetben a magisztrátus önálló helyszíni intézkedési jogosultságot adott a felügyelőknek, de pontosan nem állapítható meg a leírásból, hogy összetűzések esetén mire terjedtek ki az átmeneti intézkedések.

Németül a viták és civakodások (*Streit und Zank*) elsősorban verbális nézeteltérésekre utalnak. Megállapítható, hogy a fordítás enyhített az olasz szövegen (*le contese e risse*), amelyben a *risse* kifejezetten ütlegetésként vagy ütésváltásként, tehát fizikai erőszakként értelmezendő. Feszültség elsősorban a matrózok között keletkezhetett. Erre való tekintet-

tel rendelte el az 1769. évi szabályzat (87. sz.), hogy az átöltözés ellenében adott ötnapos kedvezményt „a kapitány, a tulajdonos, és az írnök együttesen és szabad nyílt levéllel sem élvezhetik, nehogy a hajó felügyeletét átengedjék az alsóbbrendű személyzetnek”. Ráadásul a lö- és szálfegyvereket csak vesztegzárba vonulás esetén kellett a hatóságnál letétbe helyezni, de ilyen kötelezettséget a hajón veszteglő kapitányra (tulajdonosra) egyik szabályzat sem állapított meg. Mindezek alapján az valószínűsíthető, hogy viták és civakodások esetén az őrházi felügyelők a rendteremtéshez akár jelentősebb számú ellenőrnek a hajóra küldésével, és így a hatóság tekintélyével nyújthattak segítséget.

4. Az egyik felügyelő állandó lakása a közegészségügyi őrházban van kijelölve, ahonnan napközben vagy éjjel sem távozhatsz, kivéve, ha ezt a nappali hivatali ügyintézés feltétlenül megkövetelné. Így a hivatal soha nem maradhat gazdátlanul, vagyis az egyik felügyelőt a távolléte alatt, az étkezési szünetek kivételével, a másik helyettesíti. Egyébként az a *ministro*, akinek a *casino*-ban van a kijelölt lakása, étkezési szünetekben sincs távol, így ha időközben bármi is történnék, a közelben fog tartózkodni.

Ez a szakasz sem nevezi meg számszerűen a felügyelőket, azonban az „egyik és másik” (*einer und der andere*) szófordulattól jelentéstanilag az következik, hogy Bécsben a kereskedelmi főhatóság két álláshelyre nevezett ki tisztviselőket.

Az őrházban lakó felügyelő esetében eleve ritkábban fordulhatott elő, hogy bármilyen családi vagy személyes ok miatt távoznia kellett volna. Ennek kapcsán külön nevesíti a szabályzat az étkezési szüneteket, ugyanis ilyen címen az állandóan ott lakó tisztviselő semmiképpen nem távozhatsz el a szolgálati helyéről. Jóllehet, az éjszakai távozás lehetősége is említésre kerül, hivatali ügyintézés kapcsán a fenti szakasz csak a nappali időszakot jelöli meg, miután az őrház napnyugtától napkeltéig zárva tartott (ld. 9. sz.). Ennek ellenére, éjszakai ügyintézéssel járó rendkívüli esetek mégis előfordulhattak, és ilyen alkalommal is annak a tisztviselőnek kellett helytállnia, akinek az őrházban volt a szolgálati lakása. Csak az 1764. évi szabályzat (21. sz.) tér ki erre a lehetőségre. „Napnyugta után teherhajóktól nyílt levelet és nyilatkozatot sem lehet elfogadni, és kikötési engedély sem adható, különös sürgősségi esetektől és egyes minősített személyektől eltekintve”. A szövegezés egyértelműen teherhajókra (*bastimenti*) vonatkozik, az ugyanis nem lehetett kérdéses, hogy a révkapitánynak a hadihajókat éjjel-nappal bármikor és azonnal fogadnia kellett. A különös sürgősségi eseteket, egyfelől a viszontagságos időjárás indokolhatta, azonban ilyen esetek „egyes minősített személyek” kapcsán is előfordulhattak. Személyek közötti különbségre „tekintélyesebb veszteglő utasok” címén utal az 1769. évi szabályzat (86. sz.), amely világi és egyházi méltóságok körét jelölhette, de az sem lehet két-

séges, hogy a diplomáciai szolgálat sürgős küldetésben járó tagjait sem várakoztatták napkeltéig.

5. A *ministri del casino* közegészségi ügyekben az intendáns alárendeltjei, aki egyben a közegészségügyi magisztrátust is elnökli. Tengerészeti és kikötői ügyekben azonban a *capitano del porto*-val kötelesek jó egyetértésben dolgozni.

A hajók a kikötési és kirakodási engedély megszerzéséig kizárólag a közegészségügyi rendészet ügyfelei voltak, ami közhatalmi elsődlegesség tudatát kelthette a felügyelőkben. Másfelől az összes további tengerészeti és kikötői rendészeti ügyekben a révkapitány volt illetékes, aki ezen a területen a közegészségügyi magisztrátustól független hivatalt töltött be. Ezért volt jelentősége a jó társhatósági kapcsolatok kiemelésének.

A jelen szabályzat 12. fejezete számos olyan feladatot jelöl ki a *capitano del porto* (révkapitány) részére, amelynek teljesítését csak a zavartalan hatósági együttműködés tette lehetővé. Ráadásul a révkapitány címzetes tanácsosként, mint a magisztrátus tagja a hivatali rangsorban a felügyelők előtt foglalt helyet, viszont a kikötői ügyintézésben az utóbbiak elsődlegességét kellett elfogadnia. Sőt, a magisztrátus tagjaként a felügyelők szolgálati viszonyára sem lehetett hatással, ugyanis utóbbiak kinevezése nem a magisztrátustól, hanem a bécsi kereskedelmi direktóriumtól függött.

Patente libera-val érkező hajók a közegészségügyi őrházi ügyintézés előtt ugyan betérhettek a kikötőbe, de a révkapitány csak a helyüket jelölte ki az általános kikötői rendészeti szempontok alapján. Az összes többi veszteglő hajónak még a kirakodás után sem adhatott engedélyt arra, hogy betérhessenek a védett kikötőbe. Jóllehet, a hajó és a szállítmány bejegyzése miatt minden kapitány köteles volt jelentkezni a révkapitányságon, de ezt csak a közegészségügyi hatósági ügyintézés után teheték. Ugyanakkor a szabályzat gondoskodott arról, hogy a révkapitány minden érkező hajóról első kézből értesüljön, ugyanis részt vehetett az összes hajóskapitány közegészségügyi nyilatkozattételénél.

6. Tartózkodjanak a szokványostól eltérő hajlamoktól és magatartástól, és teljes figyelmüket a kiemelt jelentőségű kötelességeik felé fordítsák.

7. Még kevésbé engedhetik meg maguknak, hogy részrehajlás, barátság, vagy önös érdek térítse el őket ezektől a kötelességektől.

Ezért kifejezetten tilalmas számukra bármely ürüggyel a veszteglő hajók kapitányaitól, az utasoktól vagy az ellenőröktől akár a legcsekélyebb részese-dést, díjazást, vagy ajándékot, még ha az csak némi élelmiszer is volna, elfogadni és még kevésbé követelni. A vétkesek hivatalvesztésen túl, a jogellenes cselekmény természetéhez és körülményeihez igazítva, pénz- és egyéb büntetéssel is sújthatók.

Mindkét fenti szakasznak 6. a sorszáma, azonban a második 6-os szám egyértelmű tévedés (legalább is) a Linzbauer-féle nyomtatott szövegben, mivel a két 6. szakaszt a 8. sorszám követi.

Az első szakasz azokról a magatartásformákról szól, amelyek elterelhetik a figyelmet a gondos munkavégzésről. Tartalmilag nem világos, hogy mit jelent „a szokványostól eltérő hajlam és magatartás” (*unordentliche Neigungen und Abhaltungen*), ezért arra kell gondolnunk, hogy a mondat a vezető tisztviselőkkel kapcsolatos általános erkölcsi követelményeket rögzíti. Megjegyezhető, hogy ilyen felszólítás a magisztrátusi tagok összessége, az igazgató és helyettese, a kancellár és helyettese, illetve a révkapitány esetében sem fordul elő. Az 1769. évi szabályzat is csak azt jegyzi meg, hogy az igazgató „korosabb, bölcs, tapasztalt és hűséges” legyen (2. sz.). Közvetett módon, a kifogásolható életvitellel kapcsolatban az 1769. évi szabályzat azt hangsúlyozza, hogy az ilyen tisztviselők a létüket fenyegető kényszerhelyzetbe is kerülhetnek (5. sz.), ami kiszolgáltatottá teszi őket. Következésképpen velük szemben fegyelmi eljárás indítandó, amelynek állásvesztés lesz a vége (6. sz.). Tételesen ugyan sehol nem található ennek az indokolása, a fő veszélyt a jogalkotó a vesztegethetőségben látta, ugyanis a szabályzat számos helyen visszatér a hivatali vesztegetés elkövetési módjaira és eszközeire.

A következő (valójában 7.) szakasz olyan mulasztásos és tevőleges magatartási alakzatokról szól, amelyek nemcsak a figyelem elterelésével, hanem hivatali kötelességszegéssel is járhatnak. A „részhajlás, barátság, vagy önös érdek” (*Gunst, Freundschaft und eigenes Interesse*) háttérben rokoni kapcsolatok állhattak, amelyek esetileg az igazgatói kinevezésnél jelentek meg a tiltások között (1769/3. sz.) Ezek háttérben nem kell szükségszerűen tevőlegességet feltételezni, ugyanis az 1764. évi szabályzat a hanyagságot és a hallgatólagos egyetértést is felsorolta (12. sz.). Feltűnő, hogy vesztegetés kapcsán a csekély értékű juttatások sem tartoztak a kivételek közé. Ennek oka egyértelműen a járványügyi ok-okozati kapcsolatok ismeretének teljes hiánya volt, amely kizárta az egyes elkövetési alakzatok szakértői súlyozását. Következésképpen általános büntető jogelvnek tekinthetjük a közegészségügy-járványügyben az 1764. évi szabályzat többszörösen hivatkozott 12. szakaszát, miszerint „a törvényszegés önmagát nem az eset csekélyisége alapján méri, és a büntetés, egészen a halálbüntetésig terjedően, a körülményekhez és a következményekhez fog igazodni”. Másfelől az 1769. évi szabályzat 4. szakasza a bűncselekmények által okozott gazdasági kárt hangsúlyozza. Ezért a *lazaretto sporco* igazgatója és helyettese hivatalba iktatás előtt óvadékot volt köteles letétbe helyezni „nem a közegészségügyi törvényekkel szembeni, és legfelsőbb rendeleteink értelmében kiviteles szigorral megtorlandó bűncselekmények miatt, hanem az árucikkek tulajdonosainak biztonságérzete, és a veszteglő intézetben kezelt javak biz-

tonsága érdekében”. „Legfelsőbb rendeleteink” sarokköve a Habsburg Birodalomban (a Magyar Királyság kivételével) 1768. december 31-én hatályba léptetett büntető törvénykönyv, a *Constitutio Criminalis Theresiana* volt.

Visszatérve a felügyelők büntetéséhez, az „egyéb” büntetések (*sonsten bestraftet*) tekintetében az olasz szöveg beszédesebb, amennyiben abban az „egyéb” helyén pénz- és testi büntetés (*pene pecuniarie o afflittive*) szerepel. Megjegyzendő azonban, hogy az *afflittivo* nemcsak azonnali fájdalmat okozó fizikai erőbehatást (pl. vesszőzést, korbácsolást) jelentett, hanem bármilyen, az elítélt személyt fizikailag érintő hátrányt is (pl. szabadságvesztés vagy kényszermunka).

Kiegészítésként megemlíthető, hogy a szabályzat nemcsak a passzív alakzatot tárgyalta, hanem az aktív vesztegetőket, „utazókat, kapitányokat, és más veszteglő személyeket” is figyelmeztette, hogy „velük szemben ugyanilyen szigorral indul eljárás, ha a tisztviselőket, öröket és a rakodómunkásokat megvesztegetik vagy bűnre csábítják, vagy bármely módon ezeket megkísérelnék” (1769/21. sz.).

8. A *ministri del casino*-nak és az ellenőröknek sincs engedélyezve, hogy a vesztegzár alatt, vagy annak végeztével, egyes áruféleségekkel kereskedjenek, még kevésbé használhatják azokat személyi fogyasztás céljára.

Jóllehet, az őrház felügyelői és az ellenőrök a veszteglő intézetek kívül dolgoztak, mégis kereskedhettek egyes árucikkkel. Ráadásul Trieszt és Fiume kivételével a további elsőrendű kikötőkben (Zengg, Buccari és Karlobag) nem működött veszteglő intézet, így a nem-ragályozódó áruk kezelése (leveles dohány kivételével) közvetlenül a hatáskörükbe tartozó hajókon történt (ld. jelen fejezet 23. sz.).

A leírásból nem állapítható meg, hogy nevezettek saját elhatározásból és saját hasznukra üzleteltek egyes áruféleségekkel, vagy mindezt megbízásra tették. Vesztegzár alatt járványügyileg a legkisebb gondot a személyi fogyasztás okozta, de kereskedelempolitikai szempontból ez is súlyos erkölcsi károkat okozhatott, amelyek mellé a korabeli fényűző cikkek esetében még jelentős anyagi károk is társulhattak. Vesztegzár alatt álló árukat csakis jogellenesen hozhattak forgalomba, ami a korabeli orvostudomány tantételei szerint a legsúlyosabb következményeket (pestis járvány) vonhatta maga után. Ezért jelent meg a korlátlan szigorítás az 1769. évi szabályzatban, amely szerint „halálbüntetésig kiterjeszthető büntetéssel” sújthatók azok a tisztviselők, örök és rakodómunkások, akik „közvetlenül vagy közvetve, önmaguk vagy mások számára a vesztegzár alatt – vagy annak végeztével – az intézetben elhelyezett árucikkkel” kereskednek (20. sz.).

9. A *casino*-ban lakó felügyelő a hivatalt rendszeresen napnyugtakor zárja, és napkeltekor nyitja, a kulcsokat pedig saját magánál tartja.

A szöveg különbséget tesz a hivatal (*Amt*) és a lakás (*Wohnung*) között, ami az építészeti kialakítást is tükrözhet, ugyanis a hivattal ellentétben a felügyelő a saját lakását nem volt köteles magára zárni. Sőt, saját személyét illetően a móló (esetleg a kikötő) területén bizonyosan teljes mozgási szabadságot élvezett, ugyanis a jelen fejezet 4. szakaszának záró mondatából is az következik, hogy nappali időszakban is csak a közelben (*in der Nähe*) kellett tartózkodnia.

10. Ha javítási munkákat kellene végezni a lakásban, a hivatalban, vagy az őrház kerítésén, arról a közegészségügyi magisztrátusnál kell bejelentést tennie.

A veszteglő intézet után a hatóság legnagyobb épített ingatlan állománya az őrház volt, amelynek kapcsán a szolgálati lakás és a hivatali helységek mellett itt külön épített elemként a kerítés (*Schranke*) is megjelenik. Jól lehet a *Schranke* elsődleges jelentése szerint sorompó vagy korlát, mégsem egy rövid szakaszra vonatkozó térhatároló elem volt, hanem egyfajta védvonal a járványügyileg veszélyes és veszélymentes területek között (ld. jelen fejezet 24. és 34. sz.).

Javítások kapcsán a magisztrátusi bejelentésre részben a központosított pénzgazdálkodás és megrendelés, részben a kivitelezés miatt volt szükség. Utóbbit a kikötő többi épített ingatlanával ellentétben, csakis megbízható mesteremberekkel lehetett végeztetni, ugyanis munkájuk során szó szerint a járványügyi védelem frontvonalában dolgoztak. Ráadásul a kisebb javításoknál bizonyosan nem állították le a folyamatos őrházi ügyfélforgalmat, ami a mesteremberek részéről a biztonságos személyi távolság betartását is szükségessé tette.

11. A felügyelők egy ellenőr kirendelésével figyeltetik a kikötői őrház be- és kiemenő forgalmát, nehogy szabad személyek lépjenek kapcsolatba a vesztegzár alá helyezendőkkel, vagy bármely áruk, legyenek ragályozódók vagy sem, illetve irományok, a közegészségügyi óvintézkedések megkerülésével kerüljenek átadásra. A kirendelt ellenőr senkitől nem fogadhat el fizetséget vagy ajándékot.

Az ellenőrök létszáma egyetlen helyen sem utal a szabályzat, de mindenképpen jelentősebbnek kellett lennie. Egyidejűleg akár több hajóra is, esetenként legalább két ellenőrt kellett kirendelni, minősített ügyekben pedig négyet. Ezen kívül az ellenőrök az őrházon belül is dolgoztak. Fenti esetben például az őrház kapujának őrzését látták el. A fizetség vagy ajándék elfogadásának tiltása biztonsági intézkedés volt, ugyanis mindkettő valamilyen elvégzett vagy elvégzendő, a közegészségügyi szabályokba ütköző ellenszolgáltatás alapos gyanúját keltette.

Forgalmat illetően a móló szabad közterület volt, tehát nem lehetett tiltani, hogy szabad személyek álldogáljanak vagy várakozzanak az őr-

ház közelében és egy óvatlan pillanatban árumintákat vagy leveleket vegyenek át a hajóval érkezőktől. A kereskedelemben (árutőzsdén) érdekelt feleknek a szállítmány minőségének azonnali bemutatása, vagy az írásban átadott legújabb hírek óriási versenyelőnyt jelenthettek.

12. A *ministri del casino* szorgosan érdeklődjenek a hajón tartózkodó személyek és odatelepített ellenőreik viselkedése és egészségi állapota felől, továbbá azokról az eseményekről, amelyek a közegészség ügyét, a *casino*-t és a közegészségügyi magisztrátust érintenék, majd ezekről a magisztrátust a kancellár útján haladéktalanul értesítsék.

A hajókra telepített ellenőrök folyamatosan a kijelölt szolgálati helyükön tartózkodtak, tehát kérdéses, hogy a felügyelők hogyan léptek velük kapcsolatba, és hogyan szerezték a fenti értesüléseiket. Érdeklődésük (az *erkundigen* ige alapján) azt jelenthette, hogy esetleg a hajóra látogatva kikérdezték a személyzetet és az ellenőröket, vagy az ellenőröktől tudakolóztak, amikor a hajót elhagyták, hogy az árukat a veszteglő intézetbe kísérik. Ilyen részletekről azonban semmit nem közölnek a szabályzatok. Kétségtelen, hogy az ellenőrök viselkedéséről a felügyelők úgy is tudomást szerezhettek, hogy az érintettek egymásról is jelentettek, ami bevett gyakorlat volt, és ráadásul anyagi haszonnal is járhatott (1769/23. sz.).

A személyzet és az utasok viselkedésének kiemelése személyi feszültségekre utalhatott, egészségi állapotuk bármely változása pedig a járvány kitörésének legelső jele lehetett. Mindenesetre, a felügyelők döntötték el, hogy az elhangzott szóbeli beszámolókból mi az, amit a fentiek szerint írásban jelezniük kellett a kancelláriának. Olyan hírek esetében, amelyek halasztás nélküli cselekvést követeltek, utólagosan küldtek jelentést, és egyúttal a saját hatáskörben hozott azonnali intézkedésekről is beszámoltak (ld. 3. sz.)

13. Hivatali kötelességük, hogy a legnagyobb pontossággal kövessék a közegészségügyi magisztrátus általános és eseti utasításait, elsősorban azokban az ügyekben, amelyek közvetlenül vagy közvetve a hivatali teendőiket érintik.

A hivatali ranglétra különböző fokain a saját hatáskörű intézkedések jogsultsága előzményi (*precedens*) alapon működött. Minden ügyben, amelyben a magisztrátus korábban már intézkedett, és az új ügyekben a körülmények –, illetve a feltételek – az előbbiekkal azonosak voltak, ugyanazt az eljárást a hivatali vezetők önállóan alkalmazhatták. Ezért érthető, hogy ezeket a döntéseket a kancellár, a révkapitány és az őrházi felügyelők a saját hatáskörüket illetően megkülönböztetett figyelemmel követték. Különös és minden tekintetben előzmény nélküli ügyekben a magisztrátus sem intézkedhetett, ugyanis azokat szakvélemény csatolásával az intendatúra útján a Mária Terézia által 1753-ban alapított udvari egészségügyi bizottsághoz (*Santiäts-Hof-Deputation*) kellett felterjeszteni.

14. Különösképpen és szüntelenül ügyeljenek arra, hogy a közegészségi előírásokat mindenki a legnagyobb pontossággal kövesse, és amennyiben előfordul, hogy egy ellenőr, hajóskapitány, utas, vagy kereskedő, hanyagságból vagy egyéb okokból ellenük szegülne, azt a kancellária útján azonnal jelentsék a közegészségügyi magisztrátusnak.

A fenti szakasz ismét arra hívja fel a figyelmet, hogy veszteglő intézet nélküli elsőrendű kikötőkben a felügyelőket fokozott felelősség terhelte. Helyszíni ellenőrzéseket is végezhettek, azonban minden időben és helyen nem lehettek jelen, ezért a személyes észlelésen kívül más forrásból származó értesítéseket is figyelembe vehettek. Ezekről a hírforrásokról részletesebben nem ír az 1755. évi szabályzat, viszont megtalálhatók a másodrendű kikötők kapcsán (1764/29. sz.). „Közegészségi törvényszegések bejelentői, lettek légyen az elkövetők hajósok, megbízottak vagy hivatalsegédek, az illetékes felettes hatóság vagy előljáróság pénztárától, a bejelentés kisebb vagy nagyobb jelentőségének arányában, veszik át 6-tól 50 forintig terjedő jutalmukat, személyük titkosításának gondos fenntartása mellett”. A pénzjutalom és a titkosítás elegendő motiváció volt a feljelentők számára, és a rendszer valószínűleg hatékonyan szolgálta a pestis-járvány elleni védelmet, ami feltétlen elsődlegességet élvezett a fenyegetett országok szempontjából. Valójában ez is egy besúgó rendszer volt, de nem indokolt annak okán elítélni, hogy a kialakuló modern rendőrség a közpolitikai élet ellenőrzésére államvédelmi szempontból ugyanezeket a módszereket és eszközöket alkalmazta. Mindez lényegében az elsődleges megelőzést szolgálta, ugyanis a személyi azonosítás nem jelentett különösebb gondot, ha egyesek nyíltan ellenszegültek a közegészségügyi utasításoknak.

15. A veszteglő hajókra telepített ellenőrök rendszeres *rollo* szerint dolgoznak, amelynek rendjét a *casino* falára szögezett táblán kell kihirdetni, hogy a szolgálat ellátása kivételezés vagy panaszkodás nélkül történjék.

A hajókon szolgálatot teljesítő ellenőrök váltásának rendszeres ütemezését (*ordentlicher Rollo*) úgy kell értelmezni, ahogyan az I. fejezet megfelelő (számozatlan) szakaszából következik. Ennek értelmében „a hajó ellenőre a veszteglés teljes ideje alatt a fedélzeten marad, és éjjel-nappal ügyel arra, nehogy titokban kapcsolatfelvétel, egyesek partraszállása vagy áruk kirakodása történjék”. Következésképpen a *rollo* csakis arra vonatkozhatott, hogy az ellenőrök forgó-rendszerben látták el a szárazföldi és a hajóra telepített szolgálatot. Az is aláhúzza a *rollo* jelentőségét, hogy a fedélzeti szolgálat lényegesen veszélyesebb volt, mint az, amelyet a szárazföldön teljesítettek. Ráadásul az utóbbi esetben munkaidő után hazatérhettek a családjukhoz, vagy a legényemberek életét élhették. A fedélzeti szolgálat különösen kedvezőtlen természetére utal az 1769. évi szabályzat 111. szakasza, amelyről feltételezhetjük, hogy gyakrabban

előforduló és életszerű helyzettel foglalkozott. „Feltéve, hogy egy veszteglő hajó a kiszabott idő hagyná el a kikötőt, kirendelt ellenőre az intézetben köteles jelentkezni a hátralévő idő kitöltésére, következésképpen a hajó köteles az ellenőr teljes bérét, naponként kettő 17 krajcárost számítva megfizetni, annak megfelelően, mint a vesztegzár teljes idejét a hajón töltötte volna”.

Jóllehet, a „rendszeres *rollo*” legkritikusabb alkalmazási területe a hajón töltött szolgálatra vonatkozott, a rendszeres őrségváltás, akár napi ritmusban is történhetett például az őrház kapujához rendelt ellenőrök vagy a hajó mellett, egy külön csónakban tartózkodó megfigyelők esetében.

16. Nagyobb hajó közeledését észlelve, a *casino* egyik felügyelője vagy ellenőre a hajót csónakon fogja megközelíteni, hogy azonosítsa és kikérdezze, nevezetesen honnan, milyen nyílt levéllel és rakománnyal érkeztek.

A fenti mondat értelmében, de szövege szerint is csaknem azonos a jelen szabályzat I. fejezetének megfelelő számozatlan szakaszával. Ez utóbbihoz fűzött magyarázatból következik, hogy a párhuzamos olasz szöveg alapján a „nagyobb hajó” keresztvitolás hajót jelent, vagyis a levantei és nem a partmenti távolsági vagy helyközi forgalomban résztvevő vízi járművet. Az az őrház tisztviselői folyamatosan szemmel követték a hajók mozgását, és gyakorlott szakemberek lévén, ennek alapján egyértelműen megállapíthatták a kikötés szándékát.

Az I. fejezet párhuzamos szakasza a hajóval való első találkozásnál csak általában egy közegészségügyi tisztviselőt vagy ellenőrt (*Gesundheits-Beamter oder Wächter*) említ, a fentiek szerint azonban ez a tisztviselő a *casino* egyik felügyelője volt, az az ellenőr is az őrházból érkezett.

17. A *ministri del casino* minden beérkező hajóról írásos jelentést tesznek, Triesztben az intendánsnak, más helyeken a helytartónak, a *castellano*-nak stb. arról, hogy mi a hajó neve, ki a kapitánya, mi a rakománya, célállomása-e a kikötő, vagy csak érinteni akarja.

A jelentés rendszere arra utal, hogy a közegészségügyi hatóságok szorgos ellenőrzés alatt tartották a Habsburg Tengermelléken közlekedő hajókat, illetve azoknak a kikötők közötti mozgását, ami egyben a kereskedelmi és biztonságpolitikai adatszolgáltatás igényeit is kielégítette. Ez utóbbi célú tevékenységet a felügyelők nem közegészségügyi tisztviselőként végezték, ugyanis a szabályzat csak a hajó nevét, a kapitányt és a rakományt nevezi meg, a nyílt levél említése nélkül. Ráadásul a szolgálati út sem a közegészségügy rendjét követi, ugyanis az őrházi felügyelők jelentéseiket a kancellária, illetve a magisztrátus mellőzésével egyenesen az államigazgatás helyi főhatóságának küldték. Ez Triesztben a kereskedelmi főigazgatóság, vagyis az intendatúra volt, Zengg-ben a helytartó (*Hauptmann Amts-Verwalter*), Karlobagban pedig a várnagy

(*castellano*). Az *etcetera* arra utal, hogy a fenti három város mellett még Fiumében és Buccari-ban is volt elsődleges kikötő, de ezek legfőbb államigazgatási szerveit a szabályzat külön nem nevesítette.

18. Az előző fejezetek részletesen meghatározták a követendő közegészségügyi óvintézkedéseket és eljárásokat az alábbiak kapcsán: hajók fogadása, *constitutum*-ok felvétele, ellenőrök hajóra vagy melléje telepítése, mólón belüli helyfoglalás, áruk és más dolgok átszállítása a veszteglő intézetbe, szabadforgalmi áruk felvétele a veszteglő hajók által, nem ragályozódó áruk átadása és tisztítása, és végül a *quarantana* lefolyásának és tartamának meghatározása, majd a zárlatot feloldó határozat kiadása. A *casino* felügyelői a legpontosabban kövessék ezeket a szabályokat, nemkülönben a legnagyobb kötelességtudattal hajtásuk végre a közegészségügyi magisztrátus korábban kiadott és a jövőben kiadandó rendelkezéseit és utasításait.

Az „előző fejezetek” utalást jelentenek a rendelet anyagi jogszabályaira (1–7. fejezet), amelyekben részletesen megtalálható az összes hivatkozott közegészségügyi eljárás leírása. Megemlíthető, hogy ez a szabályzat egyetlen olyan szakasza, amely rendszerezi, és időrendi sorrendbe is állítja ezeket az eljárásokat. Ismétlésükre azért kerül sor, mert mindezekben a folyamatokban a közegészségügyi őrház felügyelői is részt vettek. Kétségtelen, hogy személyekkel és árukkal kapcsolatban további teendőjük nem volt a veszteglő intézeti felvétel után, intézet azonban csak Triesztben és Fiumében működött. Másfelől, a veszteglő hajók ezekben a kikötőkben is az őrházi felügyelők hatáskörében maradtak.

A további elsőrendű kikötőkben az utasok veszteglése és az áruk kezelése is (dohánylevelek kivételével), a hajók fedélzetén, tehát a felügyelők hatáskörében történt. Feladataik rendszerezése és tételes ismétlése, különös tekintettel a magisztrátus rendelkezéseire és parancsaira, azt a célt szolgálta, hogy felelősségre vonás esetén az érintettek a vonatkozó ismeretek hiányára, mint mentő körülményre semmiképpen ne hivatkozhassanak.

19. A hajó *constitutum*-ának *casino*-ban való rögzítése, és szabad közlekedésének engedélyezése előtt a hajóhoz egyetlen egy szabad *barque* vagy személy sem közelíthet, és a hajó személyzetével szóba nem elegyedhet. Még kevésbé lehetséges az árukat kirakodni vagy az utasokat és a személyzet bármely tagját a partra engedni.

Nincs ésszerű ok a szövegben a francia *barque* szó megjelenésére. Ezen a helyen az 1757. évi olasz nyelvű szabályzatban a *barchette* áll, mint az olasz *barca* kicsinyítő képzős alakja. Ugyanezt a szópárt a német szöveg is használja *Schiff* és *Schiffel* alakban, így a *Schiffel* ezen a helyen is tökéletes megoldás lett volna.

A kikötőkben egyáltalán előforduló összes ember számára nyilván-

való volt, hogy a gyanús vagy fertőzőes nyílt levéllel érkező hajókat, azok utasait, személyzetét és rakományát vesztegzár alá kell helyezni. A fenti figyelmeztetés elsősorban a szabad és tiszta nyílt levéllel közlekedő hajók ügykezeléséről szólt, ugyanis ezek elvileg szabadon betérhettek a védett kikötőbe, és ott horgonyt vethettek. Ellenben az utasokat és az árukat sem helyezhették a partra, amire csak akkor szereztek engedélyt, ha a *constitutum* rögzítése, vagyis a hajó kapitányának (és tulajdonosának) nyilatkozattétele megtörtént. A kikötési engedélyhez szükséges alapvető közokirat a nyílt levél volt. Az I. fejezet alapján amennyiben hiányzott, hiányos volt, vagy hamisítványnak bizonyult, a hajót kötelezően büntető vesztegzár alá kellett helyezni. Ehhez, mintegy enyhítő körülményként, az 1757. évi szabályzat I. fejezete kiegészítő magyarázatot fűzött. Amennyiben „a levél hiánya vagy hiányosságai valamely, alapszámban véve nem súlyos gyanút ébresztenének, és komoly következményektől sem kell tartani, a kikötés engedélyezése felfüggeszthető avégből, hogy a levél helyzete tisztázódjék, és hasonlóképpen a kapitány vagy a hajótulajdonos is köteles tisztázni magát a bizonyítvány hiánya vagy hiányosságai miatt”.

Szabad nyílt levéllel (*patente libera*) érkező hajó esetén a kikötői nyilvánosság számára megtévesztő lehetett a helyzet, ugyanis miután a hajót nyílt vízen csónakkal fogadó felügyelő vagy ellenőr a levél szabad minősítéséről meggyőződött, a kapitány behajózhatott a mólón belüli védett kikötőbe. Úgy tűnhetett tehát, hogy mentes volt minden közegészségügyi korlátozás alól. Addig azonban, amíg a kapitány szóbeli nyilatkozatot nem tett az őrházban, és a nyílt levelet át nem adta, továbbá a szállítmányát a fuvarlevél alapján nem azonosították, a hajóval tilos volt bármilyen közvetlen kapcsolatot létesíteni. Ezt a helyzetet a leghatározottabban az 1757. évi szabályzat I. fejezete írja le, amennyiben az ügyintézésnek ebben a szakaszában „honi és külhoni személyeknek sem engedhető meg, hogy kapcsolatba lépjenek a kapitánnyal vagy a személyzettel, és bárkáikkal vagy bármely más módon a hajó mellé álljanak”.

Az összes többi nyílt levél (*patente netta, tocca, bruta*) esetében a félreértés fel sem merülhetett, ugyanis a hajó a nyílt vízen várakozott, és még a móló külső oldalának közelébe sem helyezkedhetett.

20. *Patente libera*-val érkező hajóktól a *constitutum* fogadása szóban, *patente netta* esetében viszont írásban történik. Nyilatkozattétel előtt azonban a *ministri del casino* lankadatlan figyelemmel kötelesek megakadályozni, hogy a hajóskapitány vagy a tulajdonos előzetesen bárkivel is szóba elegyedjék.

A *constitutum* felvételénél senki más nem lehet jelen, csakis a valóságos, a városi és címzetes közegészségügyi tanácsosok, valamint a nyilatkozók, és maguk a kikérdezendő személyek. A *constitutum* része a hajón tartózkodók átszámlálása, ellenőrizendő, hogy az így nyert adat egyezik-e az úti okmányban

rögzítettel, és ennek elvégzését a jegyzőkönyben külön kell igazolni. Egyéb-ként az összes *constitutum a giornale de' i constituti* című könyvbe kerül szor-gos bejegyzésre, a hozzá csatolandó külön tételes jegyzékkel együtt.

Patenta libera esetében, az eljárás valójában teljesen formális volt, ugyanis semmilyen fertőzés gyanú nem merülhetett fel. Ezért volt ele-gendő szóbeli nyilatkozatot tenni, de ennek ellenére a hatóság a kikötő-ben tartózkodó emberek és a kapitány között az egyszerű szóváltást is megakadályozta. A szabad és tiszta nyílt levéllel kapcsolatos ügyintézés-nek egyébként az adott különös nyomatékot, hogy ezeket a hajókat a másodrendű kikötők is fogadhatták, amelyekben csak egy közegészség-ügyi megbízott és a hivatali segédje látták el a hatósági feladatokat. A szakasz befejező mondata arra hívja fel a figyelmet, hogy az összes nyilatkozatot (*alle diese Constituta*), tehát a szóbeliek elhangzását is iga-zolni kell a nyilatkozatok naplójában (*giornale de' i constituti*) a hajón tartózkodó személyek megszámolásáról szóló jegyzőkönyvvel együtt.

Többféle magyarázat lehet arra, hogy miért hangsúlyozza a szabály-zat, szabad és tiszta nyílt levél esetén is a kapitány és a tulajdonos eltiltá-sát a kikötőkben szabadon közlekedő személyekkel való kapcsolatfelvé-teltől. Itt is arra kell gondolni, hogy a nagyközönség és maguk az érintet-tek is az ilyen találkozást veszélymentesnek ítélték, ami alapján véve akár igaz is lehetett, de ennek az ellenkezője sem volt kizárható. Ez utóbbival szemben a nyilatkozathoz kapcsolódó hatósági kérdések adtak lehetőséget, amelyeket a tisztviselők, mint járványügyi szakemberek tet-tek fel, ugyanis a *constitutum* nem a kapitány egyoldalú beszámolója volt, hanem kérdések és felelték sorozata az ügyfél és a hivatal képviselői között. Olyan, a tengeri út során keletkezett helyzeteket is tisztázhat-tak, amelyek kapcsán a kapitányok esetleg nem is gondoltak a fenyegető veszélyekre. A kérdések legrészletesebb leírása az 1769. évi szabályzat 36. szakaszában található, kétségtelenül fertőzésre gyanús vagy fertőzé-ses esetekben, azonban okkal feltételezhetjük, hogy az általános kérdéseket az egyre letisztultabb gyakorlatban *patente libera* és *netta* esetében is alkalmazhatták.

Az alapkérdés arról szólt, hogy a hajó „mikor érkezett a rakodási –, illetve kiindulási – kikötőbe, és ott mennyi ideig tartózkodott”. Ezek után a kapitány azt közölte, hogy milyen fokozatú nyílt levelet hozott magá-val, illetve bemutatta a rakodási okmányait. Ügydöntő jelentősége volt annak, hogy történt-e a tengeri átkelés során „a hajón tartózkodók között valamilyen új jelenség, vagy mindenki megőrizte jó egészségét, illetve egyesek a hajó személyzetéből vagy az utasok közül milyen tünetekkel és melyik napon lettek betegek, netán meghaltak volna”. A halálesetek oka természetesen igen különböző lehetett, azonban a kapitány köteles volt közölni, hogy „megszemlélte-e vagy sem a holttesteket, és az előbbi esetben hogyan tette, és a halottakon milyen ragályos jelek mutatkoztak,

valamint azt, hogy a holttesteket hogyan és hol vetették a tengerbe”. A kapitány a leghelyesebben akkor járt el, ha „a betegséget, a halálesetet, és a csupasz holttest megtekintését” legalább a hajónaplóba feljegyezte, ugyanis a hatóság ennek kivonatát „mintegy a *constitutum* igazolásaként” a naplóban rögzített nyilatkozathoz csatolta.

Nyílt tengeren a temetés hagyományosan úgy történt, hogy a ruhátlan és egy vászonzsákba zárt holttestet a legegyszerűbb szertartás után a hajóról lecsúsztták a tengerbe. Ezért külön kérdés vonatkozott arra, hogy „az elhaltak napi gyakorisággal hordott ruháit a hajó mely részében tárolták és azokat kiszellőztette-e a hajó személyzete”.

A nyilatkozat felvételénél a szabályzat más részeiben többszörösen felsorolt tisztviselők és a nyilatkozó(k) mellett „a kikérdezendő személyek” (*die examinirende Personen*) is megjelentek. Miután a nyilatkozatot a hajóskapitány és/vagy a tulajdonos tette, a „kikérdezendő személyek” az utasok lehettek. Erre kell gondolnunk az 1757. évi szabályzat I. fejezete alapján, amely szerint minősített esetekben az utasok esküvel erősítették meg a kapitány nyilatkozatát, aminek ugyancsak az őrházban kellett történnie. Ilyen esetben csupán néhány főt kell számításba venni, hiszen a hajók elsősorban teher- és nem személyszállításra voltak használatban.

21. Ha a hajóskapitány *prova dei fortuna* okán saját nemzetének konzulját igényelné, vagy egy jegyzőt kérne, a *ministro del casino* haladéktalanul intézkedik a nevezettek helyszínre hívásáról, de mindenben gondoskodik a közegészségügyi óvintézkedéseket betartásáról.

Jelen esetben az őrházi felügyelő csak segédkezett egy kereskedelmi jogi tanácskozásnál és jegyzőkönyvezésnél, vagyis arról gondoskodott, hogy a közegészségügyi szabályok részleteiben nem feltétlenül jártas jegyző vagy a konzul ne sértse meg az előírásokat.

A *prova dei fortuna* (helyesen olaszul *prova di fortuna*) kifejezésben a *prova* tanúsítványt jelent, a *fortuna* pedig ebben az összefüggésben úgy is, mint *fortuna di mare*, tengeri vihart vagy heves szélrohamot. Természetesen minden kapitány felkészült arra, hogy természeti vagy más okból olyan erővel (*vis maior*, szó szerint nagyobb erő) kerülhet szembe, amellyel szemben a legjobb szándékkal sem volt képes megőrizni az emberek, a hajó és a szállítmány épségét. Következésképpen károk keletkezhetnek, amelyeknek ilyen esetben nem volt személyi felelőse. *Vis maior* helyzet a korabeli hajózásban jellemzően tengeri vihar vagy kalóztámadás miatt keletkezhetett. Amennyiben hajótörés miatt a hajóval együtt a teljes szállítmány megsemmisült vagy a kalózok elrabolták, a szállítmányozó nem felelt a történetekért. Előfordulhatott az is, hogy a hajó a beáramlott víz miatt túlsúlyossá vált, és a hajótest a biztonságos terhelési vízvonal alá süllyedt. Például a fedélzeten átsapó víz elönthet-

te a rakteret, és vízkárokat okozott az árukban, vagy a hajótest eresztékei meglazultak, és a raktérben a fenékvíz megemelkedett szintje áztatta a rakományt. Ilyen esetben a tehermentesítés leggyorsabb útja a rakomány egy részének tengerbe vetése volt. Másfelől a darabáru egy részét például kalózoknak kellett átadni, a hajó, a személyzet, az utasok és a maradék áru megmentése érdekében. Ilyen esetekben mindig felmerült a kapitány szállítványozói felelőssége, és jótállása az okozott károkért. Az áruk címzettje, vevője követelhetette ugyan a teljes kár megtérítését, de a szállítványozó viszontkeresettel élhetett, arra hivatkozva, hogy az áru egy részének feláldozásával a maradék részt megmentette. Ez által természetesen az eladót is veszteség érte, hiszen az elveszett áruk miatt keletkezett kár az ő oldalán is jelentkezett. Lényegében a három fél között veszélyközösség keletkezett, azonban a további részletek már semmilyen tekintetben nem tartoznak a közegészségügy tárgykörébe, mégis a fenti rövid ismertetés legalább utalt arra, hogy miért volt nagy jelentősége a kapitány nyilatkozatának.

A *prova di fortuna* írásban való rögzítése a káreseményről és körülményeiről jegyzőkönyvezett dokumentum volt, amelyet a hajóskapitány készíttetett a rendeltetési kikötőjének illetékes hatóságánál, a személyzet (utasok, tulajdonos) vallomása által is megerősítve. Saját nemzetének a célkikötőben delegált konzulját azért kérhette tanácskozásra, mert a legjobban ő ismerte a célkikötő szerinti ország kereskedelmi jogszabályait és a helyi hatósági eljárási szabályokat. A kapitány természetesen arra törekedett, hogy a keletkezett károk tekintetében kizárhassa szállítványozói felelősségét, amely jelen esetben az úgynevezett *avaria* (olasz = tengerészeti kárlejárás) szabályokhoz igazodott, azokon belül is az *avaria grossa*-hoz vagyis a nagyobb kárértékű eljáráshoz. Jóllehet csak példaként, de az *avaria* is szerepel az 1769. évi szabályzatban, amennyiben a veszteglő intézetben keletkezett tűzkár esetén is az „úgynevezett *avaria* szabályt kell alkalmazni, amelynek erejénél fogva mind a megmentett, mind a tüzet fogott és károsodott árukat értékük arányában kell bevonní a felmerült költségek és az elszenvedett károk megtérítésébe” (119. sz.).

22. Az őrház felügyelői a veszteglő hajókról pontos *journal*-t vezetnek az előírt formanyomtatvány alapján.

Hasonló naplót vezetnek a *patente libera*-val érkezettekről, feljegyezve a hajók nevét, nemzeti hovatartozását, az érkezés napját, a kiindulási kikötőt, a *carico* mennyiségét és minőségét, és azt, hogy mennyit rakodtak ki a szállítmányból.

A francia *journal* jelen esetben szabályos kereskedelmi naplót jelent, amely némi átfedéssel közegészségügyileg is értelmezhető az első mondatban, a második mondat azonban semmi kétséget nem hagy a rendelte-

tése felől. Ez teljesen egyértelmű annak alapján, hogy *patente libera* esetében a közegészségügyi hatóságnak semmilyen további teendője nem volt a kapitány nyilatkozatának felvétele, az okiratok megtekintése és a kikötési engedély kiadása után. Következésképpen, amikor a naplót bármely hatóság megtekintette, pontos adatokat állíthatott össze a kikötő nemzetközi kapcsolatairól és áruforgalmáról. A formanyomtatvány szerinti kitöltés nyilvánvalóan a gyors és eredményes áttekintés céljait szolgálta.

A fenti feladat teljesítése kapcsán nem érdektelen visszautalni a jelen fejezet 1. szakaszára, amelynek értelmében az őrházi felügyelőket „Bécsben a legfelső kereskedelmi *directorium*” vette alkalmazásba.

23. A felügyelők – vagy az ellenőrök – kötelesek jelen lenni a nem ragályozódó áruk kirakodásnál és átömlesztésénél. Előbbi műveletek azonban nem engedélyezhetők a közegészségügyi kancellária egyértelmű utasítása nélkül, majd a kancelláriának jelentést kell tenni az eseményről.

Nevezettek kötelessége, hogy pontosan ellenőrizzék az átömlesztést, és minden a fentiekben rögzített közegészségügyi előírások szerint történjék, különös tekintettel arra, nehogy egy ilyen művelet során titokban valamely ragályozódó anyagot bárki is átküldjön a fogadó oldalra.

Az érdemi mondanivalót a második bekezdés tartalmazza, amennyiben a „fentiekben rögzített közegészségügyi előírások” a teljes III. fejezetre vonatkoztak. Ez a nem ragályozódó áruk közegészségügyi kezelését szabályozta, és tételes árujegyzéket is tartalmazott. Ennek összeállításában és módosításában a mindenkorai a kereskedelempolitikai szempontok lényeges szerepet játszottak, így mozgatható határok húzódtak a mindenkorai ragályozódó *versus* nem-ragályozódó áruféleségek között. Ezért hangsúlyozza az első bekezdés, hogy a műveleteket csak a kancellária engedélyével lehet megkezdeni és a végén mindent egy jelentéssel kell visszaigazolni.

Az ellenőrzés hangsúlyozását az indokolta, hogy az ömlesztett tömegárúk átvétele (búza, rizs, egyéb szemes termények, só stb.) közvetlenül a hajóról történt. Ráadásul a szabályzat ebben a tekintetben a szabad, tiszta mellett a gyanús nyílt levéllel érkező hajóknak is engedélyezte az átömlesztést. Sőt, ez a módszer akkor sem változott, ha a hajók fertőzőes nyílt levéllel, ismertén fertőzött helyről érkeztek. Érthető tehát, hogy az eljárást közvetlenül a felügyelő vagy az ellenőrök szeme előtt kellett folytatni, ugyanis nagy lehetett a kísértés arra, hogy egyesek kisebb nagyobb csomagokat a vesztegzári kezelés megkerülésével juttassanak át a túloldalra. Ez különös veszélyforrás volt abban az esetben, ha a hajók pestis által sújtott kikötőből érkeztek, fertőzőes nyílt levél kíséretében.

24. A *ministri del casino* folyamatosan emlékeztessék az ellenőröket a kötelesegeikre, ismertessék a teendőiket, és vigyázó szemmel kövessék a szabályok maradéktalan és pontos betartását. Nevezett ellenőrök különös feladata, hogy a vesztegzárra kötelezett hajókat soha ne tévesszék szem elől, és a *casino* kerítésén belül a legnagyobb gonddal előzzék meg a személyek és az áruk felcserélését és összekeverését.

Az őrház két felügyelője mindig és minden helyszínen nem lehetett jelen, tehát ilyen esetekben az ellenőrök szabálykövetése volt a legnagyobb biztosíték a közegészségügyi védetség fenntartására. Az ellenőrök teendőinek eseti ismertetése arra is utal, hogy – különösen az eljárási szabályok változása nyomán – nem minden esetben értették, mire kell különösen ügyelniük a jelenlétükben zajló folyamatok kapcsán. A mindenkori változásokra a szabályzat több helyen is felhívja a figyelmet, miszerint a vezető tisztviselők azonnal kötelesek átvenni és alkalmazni a magisztrátus legújabb eseti és általános határozatait.

Az ellenőröknek szóló általános figyelmeztetés két részből áll. Az egyik az összes veszteglő hajóra vonatkozik, a másik az őrház területére. Hajókra vonatkoztatva a „soha ne tévesszék szem elől” (*niemals aus dem Gesicht verlieren*) meghatározás többféleképpen értelmezhető. Egyfelől, a fedélzetre telepített ellenőrök az adott hajót aligha téveszthették szem elől, a kikötőben veszteglő összes többi hajóra pedig érdemben nem figyelhettek. Utóbbiakra némleg több gondot fordíthattak a megfigyelő ellenőrök, akik egy-egy hajó mellett, a horgony-bójához kötött csónakban tartózkodtak. Harmadik lehetőség szerint a parton dolgozó összes ellenőr, mintegy a fél szemét mindig a veszteglő hajókon tartotta volna, hogy azonnal észleljék a közegészségügyi szabályok megsértését.

A „*casino* kerítésén belül” (*in denen Schranken des Casino*) arra utal, hogy a kerítéssel körülvett őrház hatóságilag zárt területet jelentett. Ez a jelen fejezet 11. szakaszában foglaltakat erősíti, ugyanis a kerítésen létesített egyetlen bejáratot egy oda külön kirendelt ellenőr felügyelte. Jóllehet ezt a szabályzat külön nem említi, a leírások alapján az valószínűsíthető, hogy az őrház területén ügyeket intéző kapitányok és hajótulajdonosok mellé a felügyelők kíséretként külön-külön ellenőröket rendeltek.

Egyedül ez a szakasz utal egyértelműen arra, hogy az őrház területén áruk (*Waaren*) is felcserélhetők volnának vagy keverednének. Kétségtelen, hogy a jelen fejezet 32. szakasza szerint egyes levelekben „áruminta vagy bármely más ragályozódó anyag” (*ein Muster oder andere giftfängene Sache*) is előfordulhat, ez azonban nem utal a fentiek szerint értelmezhető kereskedelmi árumennyiségre.

25. Ha a hajókon valóságos ragály vagy annak akár a gyanúja is mutatkoznék, a *ministri del casino* erről, illetve minden más, közegészségi eseményről a kan-

cellár útján haladéktalanul jelentést kötelesek tenni a közegészségügyi magisztrátusnak.

Hajókon észlelhető ragályra gyanús jelekről vagy pestis kitöréséről az őrházi felügyelők a fedélzetre telepített ellenőrök jelentései alapján értesülhettek. Ilyen közvetlen észlelési lehetősége nem volt azoknak az ellenőröknek, akiket megfigyelés végett a fertőzéses nyílt levéllel érkezett hajó mellé rendelték. A „minden más közegészségi esemény” (*Gesundheits-Vorfallheiten*) elvileg és általában az egészségi állapotra is vonatkozhatna, tehát például valamelyik matróz epegőrcsére vagy utas fogfájására, de a jelentési köteleesség tárgyaként elsősorban közegészségi eseményt kell valószínűsíteniük. Ez viszont bármely, a rendelet szellemének megfelelő esemény lehetett, amely kétségtelenül indokolta a haladéktalan jelentést. Az ilyen események között például azok voltak a legveszélyesebbek, amelyek kapcsán egyesek a kikötőből csónakon közelítettek a hajókhoz, áruk vagy személyek titokban való átvétele céljából.

Ilyen események adott esetben alapvetően változtatták meg azokat a körülményeket, amelyek eredetileg a vesztegár időtartamát meghatározták. Következésképpen a felügyelők jelentése nyomán a testület újabb határozatot hozott a vesztegári eljárást illetően.

26. Ha egy ellenőr, utas, vagy a hajó személyzetének bármely tagja megbetegednék, azt kötelezően és azonnal jelenteni kell a kancellár útján a közegészségügyi magisztrátusnak. Ezt követően mind a szentségek kiszolgáltatása, mind az ellenintézkedések kapcsán a felügyelők a legpontosabban tartsák magukat a részükre kiadott utasításokhoz. Olyan esetekben, amelyekben a halasztás veszéllyel járna, a *ministri del casino* a vonatkozó közegészségügyi előírások betartásával jogosultak *provisionalisan* intézkedni.

A fenti esetben a jelentés tárgya a megbetegedés (*Erkrankung*), amely lehetett járványos vagy úgynevezett közönséges betegség is. Természetesen a pestisen kívül más, esetleg nem ragályos betegség is előfordulhatott, azonban minden eset azonnali (*alsogleich*) jelentése arra utal, hogy mindent úgy kellett kezelni, mintha rövid lefolyású, halálos kór lett volna. A fenyegetően gyors lefolyás lehetőségére (és tegyük hozzá, a korabeli orvoslás tehetetlenségére) utal, hogy a végrehajtandó utasítások között első helyen szerepel a szentségek kiszolgáltatásának (*Reichung deren Sacramenten*) biztosítása. Jelen esetben ez a haldokló gyóntatását és az utolsó kenet feladását jelentette. Utóbbi a kereszténység kezdeti időszakában a betegek kenete (*unctio infirmorum*) volt, és a szertartáskönyvek csak a korai középkortól ajánlották kiemelten a súlyos betegeknek és a haldoklóknak. Ezért terjedt el, de csak a közbeszédben, az *utolsó kenet* elnevezés. A pap megjelenését a XVIII. században mindenki a halál közvetlen előjelének tekintette. Ezen a helyzeten a II. Vatikáni Zsinat változtatott (1962–1965), annak hangsúlyozásával, hogy a szentség a betegek

és nem a haldoklóké. A kenetet a pap, szertartásrend szerint a szentelt olíva olajt, az ujjával közvetlenül vitte fel a beteg testére, jellemzően a homlokára. Különös esetben a közvetett felvitel is engedélyezett volt, ezzel azonban, egyházi szabályozásáról lévén szó, a rendeletek nem foglalkoztak. Az ellenszerek alkalmazása az orvosi előírások szerinti kezelést jelentette. Ennek mielőbbi megkezdése érdekében jelen szabályzat XVI. fejezetének 11. szakasza szerint az orvos a hajón akár „naponta kétszeri szemlézést” is köteles végezni pestisre utaló jelek esetén.

Halasztást nem tűrő esetben mind a pap, mind az orvos hívásáról, különös felhatalmazásuk alapján, az őrházi felügyelők gondoskodtak. Saját káplánja csak 1769 után, és csak Triesztben (Fiumében) volt a magisztrátusnak. Korábban, és a többi helyen később is, a kikötő szerint területileg illetékes plébánia segítségét kérték. Közegészségügyi orvos az elsőrendű kikötők között Zenggben és Karlobagban sem állt szolgálatban, így Zengg-ben a városi orvos, Karlobagban pedig a sebész-mester látta el a feladatokat.

27. Amennyiben egy utas vagy a hajó személyzetének bármely tagja végrendekezni szándékoznék, azt saját hazájának törvényei szerint teheti, és a *ministri del casino* tartsák magukat távol ettől az eseménytől. Amikor azonban a *testator* nagyobb hitelesség végett tanúkat vagy közjegyzőt kívánna hívatni, vagy rendelkezéseit a törvényhatóságnál, illetve más úton akarja bejegyeztetni, kérései teljesíthetők a vonatkozó közegészségügyi rendszabályok betartása mellett.

A végrendeletekkel foglalkozó párhuzamos szakaszok közül egyik későbbi szabályzat (1757/XIV/27. sz., illetve 1769/82. sz.) sem hangsúlyozza, hogy mindez az örökhagyó hazájának törvényei szerint (*nach seinen Landesgesetzen*) történhet. Teljesen ismeretlen törvények és a hatóság egyik tisztviselője által sem értett és beszélt idegen nyelv esetében ez csakis a konzuli szolgálat segítségével történhetett. Úgy tűnik, hogy erről a lehetőségről a későbbi szabályzatok igyekeztek megfeledkezni. Hasonló a helyzet a konzuli jogsegéllyel abban az esetben is, ha azt a célkikötőben a hajóskapitány a tengeri út során keletkezett elemi kár körülményeinek rögzítésére kéri (jelen fejezet 21. sz.). Az 1757. évi szabályzat XIV. fejezetének 21. szakasza ilyen esetben a jegyző, egy biztosítási szakértő vagy a kancellár jelenlétét is számításba veszi, de feltűnően nem említi a konzuli szolgálat segítségét.

A rendelkezések (*Dispositionen*) más úton való törvényes bejegyzése arra utalhatott, hogy az érintett személy esetleg valamilyen jognyilatkozatot akart tenni, amely nem feltétlenül érintette az örökösödési jog területét. A közegészségügyi szabályok betartását a zárómondatban azért kellett külön hangsúlyozni, mert a kívülről behívott személyek járványügyi kérdésekben elméletileg és gyakorlatilag is laikusok voltak, tehát a jogi eljárás során saját magukat vagy másokat is veszélyeztető hibákat vétettek.

28. Ellenőr, utas vagy a hajószemélyzet bármely tagjának halála esetén a *casino* felügyelői azonnal jelentést küldenek a kancellár útján a közegészségügyi magisztrátusnak, majd a közegészségügyi orvosi szemle, a holttest elszállítása és temetése tekintetében megvárják a magisztrátusi utasításokat és azokat maradéktalanul végrehajtják.

A rendelkezés hasonlít a veszteglő intézeti igazgatóról szóló 13. fejezet 32. szakaszára, avval a különbséggel, hogy a fentiek szerint a haláleset a hajón történt. Elméletileg egy hirtelen haláleset az őrházban vagy annak körülkerített területén is történhetett, igen kis valószínűséggel. Mindkét helyen a felügyelő feladata volt, hogy a holttest bármilyen érintését vagy elmozdítását megakadályozza. Jelentése alapján a magisztrátus által kirendelt orvos véleménye döntött a további eseményeket illetően. Pestises halál esetén a vesztegzár időtartamáról és az eljárási cselekményekről is új határozatot kellett hozni.

Részletesebb leírás nincs a holttesttel kapcsolatos kegyeleti eljárásról azon kívül, hogy a magisztrátus parancsai szerint kell cselekedni. A temetés módjából (*Beerdigung*) egyértelmű, hogy a halottat földbe temették, tehát a hajóról a szárazföldre kellett szállítani, a veszteglő intézet sírkertjébe.

29. A vesztegzár utolsó napján, általános szemle végett, a *ministri del casino* egy új ellenőrt küldenek a hajóra. Utóbbi megtekinti, hogy kinyitották-e a kézi ládákat és a *coffre*-ket, elvégezték-e a hajó szerelvényeinek tisztítását, maradt-e valamilyen ragályozódó holmi vagy áruféleség a fedélzeten, vajon az ellenőrök, utasok, és a személyzet jó egészségnek örvendenek, és a hajón valóban olyan számú személy tartózkodik, amennyit a nyílt levél és a *constitutum* jelzett. Mindezeket az ellenőr jelenti a *ministro del casino*-nak, aki viszont a közegészségügyi kancelláriának tesz jelentést, de annak eseti utasítása nélkül a hajót –, illetve az embereket – sem engedheti szabad forgalomba.

Az új ellenőr küldése kettős biztosítékot jelentett, mivel a leírás alapján annak a munkának az eredményét szemlélte, amelyet a hajóra telepített társa végzett a vesztegzár teljes időtartama alatt.

Kézi ládák és *coffre*-k (*Kisten und Coffres*) tekintetében a *Kisten* részben a hajó személyzetéhez, részben az utasokhoz tartoztak. A nagyobb méretű, és elsősorban az utasokhoz tartozó ládákat a szöveg a francia *Coffres* (valójában *coffres de voyage*, vagyis utazó-láda) segítségével hangsúlyozza. A „szerelvények” (*Geräthschaften*) a hajóhoz tartozó összes felszerelést jelentették, amelyeket a vonatkozó előírások szerint kellett megtisztítani annak érdekében, hogy maga a hajó is feloldható legyen a vesztegzár alól.

A hajón visszahagyott esetleges „ragályozódó holmi vagy áruféleség” arra a sajátos helyzetre utal, amely Trieszt és Fiume kikötőjét jellemezte. Ezeken a helyeken működő vesztegintézet miatt ugyanis a hajók-

ról az összes ilyen rakományt kötelező volt átszállítani a szárazföldre. A többi elsőrendű kikötő közül az egyedüli kivétel Zengg volt, ahol ugyan nem létesült intézet, de a dohánylevelekből álló szállítmány a parti raktárakban kezelhették (1757/II. fejezet).

Arról szóló jelentés, hogy az emberek jó egészségi állapotnak örvendtek-e (*einer guten Gesundheit geniessen*) egy ellenőr részéről mindenképpen laikus vélemény volt, de azt is figyelembe kell venni, hogy súlyosabb tüneteket aligha lehetett volna eltitkolni. Különösebb szaktudást viszont nem igényelt, és lényegesebb kérdés volt a létszám ellenőrzése. Egyetlen hiányzó személy is arra utalt, hogy valaki a vesztégzár alatt a hajót titokban elhagyhatta, vagy a személyzet tagjai egy holttestet titokban eltüntettek. Mindenképpen figyelemre méltó, hogy az egészségi állapot kapcsán nincs említés a zárlat feloldása előtti orvosi szemléről. Ez egyébként logikailag érthető, hiszen nem a felügyelők kötelességei közé tartozott az orvosi szemle megszervezése.

30. A hajó szabad forgalomba bocsátása kapcsán a *ministri del casino* felhívják a kapitány vagy a tulajdonos figyelmét, hogy jelentkezni kötelesek a *capitano del porto*-nál, hogy a saját nyilvántartásába ő is bejegyezhesse a hajó nevét és rakományát. A *capitano del porto* erről bizonylatot állít ki a hajóskapitány vagy a tulajdonos részére, és ezt a *ministri del casino* fogják irattározni, önmaguk igazolására.

31. Nem kevésbé őrzik, tájékozottságuk és biztonságuk érdekében, külön *fasciculus*-okban a kancelláriából küldött utasításokat, *mandatum*-okat és feljegyzéseket.

A kikötőben a közegészségügyi és a révkapitányi hivatal két külön hatóságként működött, amelyek egymás részére is bizonylatokat állítottak ki. Jellemző, hogy a társhatósághoz való átirányítás kapcsán nem utasítják a kapitányt vagy a tulajdonost, hanem felhívják a figyelmüket (eredetiben eligazítják, *anweisen*) hogy jelentkezniük kell a révkapitányságon. Jelen esetben a révkapitány által kiállított igazolás azt tanúsította, hogy a hajót és a rakományt milyen állapotban vette át a közegészségügyi hatóságtól. A szövegből mondattanilag az következik, hogy a bizonylat két-példányos volt. Az egyik a révkapitány irattárában maradt, a másikat a hajóskapitány adta át a közegészségügy őrházban a felügyelőknek. Egyébként a fenti szakasz a jelen fejezet 17. szakaszával együtt szép példája a minden tudni akaró és tökéletességre törekvő korabeli államigazgatásnak. Az utóbbi szövege szerint ugyanis a kereskedelmi igazgatás a révkapitány illetékességének időpontja előtt már a kikötőbe érkezéskor értesült a hajó és a kapitány nevééről, a rakományról, illetve a célállomásról.

A 31. szakasz arra utal, hogy az őrházban a felügyelők kötelesek voltak elkülönítve tárolni a kancellária által küldött különböző közegész-

ségügyi iratokat. Utóbbiak között az utasítások (parancsok), a rendelkezések és a feljegyzések (*Befehle, Mandata, Biglietter*) megnevezésében a szerkesztők csak az elsöre véltek megfelelő német szót találni. Az utasítás meghatározott cselekvésre való kötelező felszólítást jelentett a hatóság szervezetében. Kötelező ereje volt a rendelkezésnek is, azonban az nem eseti, hanem általános felhatalmazást tartalmazott. Végül a feljegyzésekre az olaszból (*bigliette* = levélke vagy cédula) németesített *Bigliette* olasz szót találták alkalmasnak, amelyet tájékoztató tartalommal küldtek az őrháznak.

32. Ha egy vesztegzár alá helyezett személy levelet, vagy más papírt akarna átadni, azt a *ministri del casino* egy behasított pálca végére tűzve személyesen veszik át, vagy egy ellenőrre bízzák, aki ezért nem fogadhat el, még kevésbé kérhet fizetséget vagy ajándékot.

Levelek kénes megfüstölésénél majd átadásánál az alábbi rend követendő.

Ha egy külhoni közegészségügyi magisztrátus vagy magas rangú tisztviselő irata volna közöttük, azt a *ministro del casino* azonnal továbbítja a közegészségügyi magisztrátusnak, majd a többi levelet egészen addig visszatartja, amíg engedély kap azok kiadására.

A felügyelők, a kapitány és az utasok által ismert személyeknek címzett, vagy őket illető magánlevelek, okiratok és üzleti levelek közvetlenül átadhatók.

További vagy jelen nem lévő személyeknek egy ellenőr viszi házhoz a leveleket, darabonként 1 *soldo* ellenében.

A szárazföld belsejébe továbbítandó leveleket át kell adni a postahivataloknak.

Árumintát vagy bármely más ragályozódó anyagot tartalmazó leveleket a veszteglő intézetnek kötelező átadni.

Levelek –, illetve az írásra használt papírok – kezelésével először a jelen szabályzat I. fejezete foglalkozott, illetve a leírás a további három szabályzatban is megtalálható (1757/XIII/18. sz., 1764/14–15, 1769/41. sz.). Ezen a helyen a részletes tárgyalást az indokolja, hogy az eljárás a közegészségügyi őrházban, a felügyelők felelősségére történik. Egyetlen kivétel a levélben küldött áruminta vagy más ragályozódó anyag, azt ugyanis a veszteglő intézetnek kellett átadni további kezelésre.

Levelek és minden más iromány kapcsán azt kell megjegyezni, hogy az adott korban a papírt len és kenderfonálból szőtt anyagok rongyaiból készítették. Következésképpen az alapanyagnak megfelelően a papír is különösen veszélyes ragályozódó anyagnak minősült. Amennyiben csomagolásra használták, az áru kibontása után elégették, vagy a legveszélyesebb árukkal azonos kezelés alá helyezték. Írásra használt papír esetében a hosszú – esetenként 40 napos kezelés – a tartalmak áramlását olyan mértékben lassította volna, hogy helyette már évszázadok óta a kénes füstölést követő közvetlen kiadást választották.

Levelek átvétele kapcsán annak valószínűleg nincs külön jelentősége, hogy itt egy behasított pálca volt a közvetítő eszköz, a párhuzamos 1757. évi szabályzatban viszont nádszál olvasható (1757/XIII/18. sz.). Az viszont feltűnő, hogy jóllehet a biztonságos távolság betartása számos helyen megtalálható a rendeletekben, itt egyértelműen hiányzik. Ugyanakkor a kinyújtott karok és a pálca (vagy nádszál) legfeljebb 1 méteres hosszúsága alapján az átadó és átvevő személy között akár 2–3 méteres távolságot is feltételezhetünk.

A levelek kézbesítésével öt bekezdés foglalkozik. Ez a leírás annyiban zavartkeltő, hogy a jelen szabályzat 11. fejezete szerint az összes megfűstölt írományt a kancellárnak kell átadni, és ő gondoskodik a további kézbesítésről (8. sz.). Külhoni társhatósági vagy diplomáciai levelek esetében mindenképpen indokolt volt, hogy a kancellária letiltsa a kézbesítést egészen addig, amíg a magisztrátus azok tartalmát nem minősítette. Szabad kézbesítés esetén a címzettek a hatóságok és a szállítmányozók számára is jól ismert személyek voltak, ők tehát közvetlenül az őrházból vehették át a küldeményeket. Az eredeti szövegben az átvehető iratok sorrendje *Briefe, Papiere und Depeschen*. Ezek közül az első egyértelműen levélküldemény, a második valamilyen köz- vagy magánokiratként értelmezendő. Németül a *Depesche* a XVII. századtól meghonosodott francia (*dépêche*) jövevényszó, amely ezen a helyen – ritkábban használt eredeti értelmében – fontos üzleti levelet jelent.

Amikor a leveleket helyben egy ellenőr kézbesítette, a közegészségügyi hatóság lakossági szolgáltató szerepkörben járt el, tehát a munkavégzés nem az állami költségvetés terhére történt. Ezért a címzettek külön 1 *soldo*-t (fél krajcárt) fizettek. Távolsági levelek esetében a kikötőváros postahivatala már évtizedek óta a központi birodalmi postai hatóság helyi szerveként működött, Habsburg VI. Károly ugyanis a „postai járást” 1722-től tette állami monopóliummá. Másfelől 1741-ben a magyar országgyűlés is becikkelyezte azt a jogszabályt (XXXI. tc.), amely szerint a közhivatalok egymás közötti levelezése a postai felvételnél, kezelesnél és kézbesítésnél is bérmentes volt.

33. Kereskedők, hajóskapitányok és utasok kérésére kiadott közegészségügyi bizonyítvány, vagyis *fede* esetében ellenszolgáltatás nem követelhető, tartalmukat az igazság, a törvényesség és a közegészségügyi szabályok szerint kell megfogalmazni.

Jelen esetben az egészségügyi bizonyítvány (*Gesundheits-Certificat*) nem közegészségügyi nyílt levél, hanem olyan közhiteles okirat, amely a nevezett személyek egészségi állapotát igazolja. Ez egyértelmű a jelen szabályzat 11. fejezetének 16. szakasza alapján, miszerint „kérés esetén az utasok is külön egészségügyi *attestatum*-ot kapnak”. Továbbá az is egyértelmű, hogy az igazolást a kancellária állítja ki, tehát jelen esetben

bármely térítés elfogadásának tilalma csak az őrházi tisztviselők kézbesítési tevékenységére vonatkozhatott.

34. Végezetül, a *ministri del casino* nem engedélyezhetik a *casino* területén szabad és vesztegzár alatt álló személyek közös étkezését. Arra is rendszeresen ügyeljenek, hogy az élelmiszer, ivóvíz és más dolgok átadása kellő távolságból, a rendelkezések szerinti óvintézkedések mellett történjék, és az érték járó pénz átvétel előtt ecetben vagy sózott vízben legyen beáztatva.

A hajó személyzete és a hajón veszteglő utasok részére az élelmiszer ellátmány, az ivóvíz és más szükségleti cikkek átvétele a leírás szerint az őrház területén történt. Ennek kapcsán az is felmerülhetett, hogy a frissen készített ételeket a szállítók vagy a veszteglő személyek hozzátartozói a megrendelőkkel, illetve a veszteglő rokonokkal együtt például az őrház kertjében közösen fogyasszák el. Ennek tiltása egyértelműen a „kellő távolság” (*behörige Entfernung*) megsértésének elkerülését szolgálta.

A pénzürmék áztatásának időtartamát az 1757. évi szabályzat sem határozza meg. Két órát egyedül az 1764. évi szabályzat 41. szakasza írt elő. Sehol nincs utalás arra, hogy mi volt a különbség a tengervíz és a sózott víz között. Az Adriai tenger sóartalma a jelentős párolgás miatt egyébként magasabb az óceánok átlagánál. Észak-nyugaton a Pó torkolatánál a jelentős mennyiségű édesvíz beáramlása miatt csak 25%, szemben a keleti oldalon mérhető 36%-os értékkel.

XVI. fejezet

Utasítások a közegészségügyi orvos részére

Mai gondolkodásunk szerint, és különösen a hazai szakigazgatási szervek tisztiorvosi vezetése alapján arra gondolhatnánk, hogy az orvosok a XVIII. századi közegészségügyi hatóságok közhatalmat gyakorló munkájában is közvetlen szerepet játszottak. A szabályzat szerint azonban nem vettek részt az érdemi államigazgatási döntések meghozatalában, és intézkedési jogkörrel sem rendelkeztek (kivételként ld. az alábbi 3. szakaszt). Mindezekhez csupán a szakértői háttérrel biztosították, vagyis Magyarországon még a XX. század első felében is használt elnevezéssel, a hatóság „szakközegei” voltak. Visszatérve a XVIII. századba, akkor még a szakvéleményüket sem voltak képesek természettudományosan igazolt bizonyítékokkal alátámasztani. Jól példázza ezt az 1769. évi szabályzat preambuluma, amely szerint a pestis ellen „az isteni rendelkezésekhez, mint vezérfonálhoz igazodva, és a legnagyobb biztonságra törekedvén ezzel a láthatatlan és félelmetes ellenséggel szemben” nem a tudomány, hanem a hétköznapi tapasztalat bizonyult eredményesnek. „A pestis a legfélelmetesebb szenvedés, amellyel az isteni oltalom fe-

gyelmez bennünket, mindazonáltal ez a fegyelmezés is jótéteménnyé válik, ugyanis az eseményeket olyan rendbe állítja, hogy az okos emberek képesek legyenek, sőt kényszerüljenek is valamennyi eszköz megragadására, ha azok rendelkezésre állnak a pestis által okozott káros következmények megelőzésére, csökkentésére, vagy teljes visszaszorítására.”

Az „okos emberek” (*menschliche Klugheit*) nagyon is tudatos választás volt a szerkesztők részéről, ugyanis nem a tudományosságra utaló bölcsességet (*Weisheit*) akarták hangsúlyozni, hanem a hétköznapi emberek ravaszságát és találékonyságát.

1. A közegészségügyi orvost Bécsben a legfelső kereskedelmi *directorium* veszi fel, és bocsátja el a szolgálatból. Mindazonáltal az *intendente* mindkét esetben *provisionalis* intézkedéseket is hozhat.

Helyhatósági szolgálatban álló orvos megjelölésére német nyelvű szövegekben egyértelműen nem a *medicus* hanem a *physicus* megnevezést használták. Ezzel szemben figyelemre méltó, hogy a fenti szakaszban az orvos *Sanitäts-Medicus*, vagyis közegészségügyi orvos, jelezvén, hogy nem a város (pl. Trieszt vagy Fiume), hanem attól függetlenül egy állami hatóság tisztségviselője. Ez a jogállása egyértelmű az 1757. évi rendelet alapján, amely szerint „Zenggben a városi orvoson kívül más nem lévén, szükség esetén ő látja el a közegészségi teendőket” (XVI/1. sz.). Az olasz szöveg szerint, ha nincs kinevezhető főállású közegészségügyi orvos (*medico di sanità*) az elvégzendő feladatokkal a városi orvost (*ordinario dell città*) kell megbízni.

Kinevezés és felmentés alapján a főállású hatósági orvos vezető fő-tisztviselőnek számított, vagyis eljárásilag ugyanazon csoportba tartozott, mint a veszteglő intézet igazgatója és helyettese, illetve a kikötői őrház felügyelői. Ennek ellenére saját hatáskörében érdemi intézkedési jogkörrel nem rendelkezett, mindenben a részére kiadott utasításokat kellett követnie. Ugyanakkor betegség jelentkezése vagy haláleset kapcsán gyakorlatilag ő volt ügydöntő szerepkörben, hiszen a további hatósági intézkedések sorozata csakis és kizárólag a szakvéleményétől függött. Ettől függetlenül a hagyományos hivatali rend megkövetelte, hogy ne ő adja ki a végrehajtandó intézkedéseket.

A kinevezés szakmai szempontjait illetően meg kell említeni, hogy Mária Terézia az alsó-ausztriai közegészségügyi bizottságot 1753-ban udvari egészségügyi bizottság (*Sanitäts-Hof-Deputation*) címmel birodalmi testületi szintre emelte. Következésképpen 1755-ben ennek a testületnek is szerepe lehetett volna a kinevezésben, a fentiek szerint azonban az államigazgatás elsődlegesen a tengeri hajózás kereskedelmi érdekeit vette figyelembe. Ebből kifolyólag az orvos munkájának értékelésében kiemelt szempontnak számított a hatóság irányába tanúsított feltétlen együttmű-

ködési készség, ami utódjának kiválasztásában és képzésében is a legfőbb szerepet játszotta (ld. az alábbi 7. és 10. szakaszt).

A trieszti intendatúrához telepített ideiglenes kinevezési és elbocsátása jogkör arra szolgáltatott biztosítékot, hogy a legrövidebb időtartamra se maradjon a hatóság orvos nélkül. Kritikus helyzet állhatott elő az orvos hirtelen halálakor vagy például abban az esetben, ha maga az orvos is, esetleg 40 napra, köteles volt vesztegzárba vonulni (ld. az alábbi 11. szakaszt), de ezekről bővebben nem rendelkezett a szabályzat.

2. Az orvos közvetlenül az intendáns alárendeltje, aki egyben a közegészségügyi bizottságot is elnököli.

Az orvos jogállása ebben a tekintetben is azonos a veszteglő intézet igazgatójával és annak helyettesével, illetve az őrház felügyelőjével. Főállású közegészségügyi orvost a *direktorium* valószínűleg csak Triesztben (Fiumében) volt képes kinevezni, ugyanis a további két vezető elsőrendű kikötőben a feladatokat a városi orvos (Zengg), illetve a városi sebész-mester látta el (Karlobag). Utóbbi két városban a kinevezési jogkört az államigazgatás helyi vezetője, a helytartó –, illetve a várkapitány – gyakorolta (1757/XVI/1. sz.).

Az intendáns kettős szerepköre lehetővé tette, hogy az orvossal a közegészségügyi magisztrátus megkerülésével is tanácskozhasson. Ennek például jelentős szerepe lehetett egyes kereskedelempolitikai intézkedések járványügyi veszélyeinek mérlegelése kapcsán.

3. A közegészségügyi orvosnak *provisionaliter* sincs hatósági és intézkedési jogköre, kivéve, ha ezek elkerülhetetlenek a közegészségügyi magisztrátus által átruházott intézkedések és szemlézések végrehajtásához.

Főszabályként annak nyomatékos hangsúlyozása, hogy az orvosnak átmenetileg sincs helyszíni intézkedési jogköre, egyértelmű megkülönböztetés volt a többi vezető tisztviselővel szemben. Így például a veszteglő intézeti igazgató önállóan intézkedhetett, ha az intézetben zavargás tört ki, a beteg személyeket azonnal elkülönítette, kijelölte az élelmiszerek intézetbe való beszállításának időpontját, bizonyítványokat állított ki a hajóskapitány vagy az utasok jó egészségi állapotáról. Kevesebb jogosítvánnyal ugyan, de az őrházi felügyelők is intézkedhettek, például a hajókon és az őrház területén a rendbontás megakadályozására, továbbá a kikötői konzult, illetve a városi jegyzőt is az őrházba hívhatták, vagy abban az esetben is a helyszínen intézkedhettek, ha valaki a veszteglő hajón súlyosan megbetegedett volna.

Mindezekkel szemben az orvos még rendkívüli esetben is csak a saját, felsőbb utasításra elrendelt tevékenységének közvetlen akadályait volt jogosult elhárítani.

4. Kizárólag akkor jelenik meg a közegészségügyi magisztrátus ülésein, ha hívják, de ilyen esetekben is csak *votum informativum* és nem *votum decisivum* illeti meg.

A mondat bevezető része ismételten hangsúlyozza az orvos tényleges helyét a hatóság szervezetében, ugyanis nem alanyi jogon, hanem eseti hívásra vett részt a tanácskozáson. Ráadásul ilyen alkalommal annyi jogosultsága sem volt, mint a helybéli nemeseknek (VIII/10. sz.), továbbá „fiatal és jól nevelt, alkalmas ifjak”-nak, akik állandó meghívással vehettek részt a magisztrátus ülésein. Kedvezőbb helyzetben volt viszont, mint a veszteglő intézet igazgatója és helyettese, akiket a szabályzat szerint soha nem hívtak meg a testületi ülésekre.

A *votum informativum* és a *votum decisivum* a mai testületi eljárási szabályzatok nyelvén tanácskozási és szavazati jogot jelent. Utóbbi egyébként akár ügydöntő szerepkört is biztosíthatott volna az orvos számára. Következésképpen, hangsúlyozott kizárása a szavazati joggal rendelkezők köréből azt jelentette, hogy a hatósági munkában a hivatali szervezet az „előzmény nélküli” közegészségi ügyekben csak olyan tudományos álláspontot fogadhatott el, amelyre a központi államigazgatás előzetesen az „áldását” adta. A vélemény kérésének felmenő rendszerét világosan követhetjük a veszteglő intézet nélküli kikötők esetében. „Előzmény nélküli ügyekben a közegészségügyi magisztrátus javaslattal él, pontosabban javaslatot készített a számára leginkább megfelelőnek vélt megoldásról a trieszti magisztrátus részére, és megvárja annak végső döntését” (1757/VIII/8. sz.). A trieszti magisztrátus viszont, ha a közegészségügyi események kapcsán a vonatkozó rendeletekben nem talált világos eligazítást, a jelen szabályzat szerint (VIII/8. sz.) „legalázatosabb szakvéleményt terjeszt elő, amelyet az *intendenza* továbbít a legfelső hatósághoz”. A szabályzat alapján ez a hatóság a legfelső kereskedelmi *directorium* volt, amely kétségtelenül az udvari egészségügyi bizottság szakvéleményének kikérése után hozta meg a döntését.

5. Ragályos időkben és járványos betegségek terjedésekor a közegészségügyi magisztrátus rendelkezésére írásban adja át a megfigyeléseit és orvosi szakvéleményét.

A mondat bevezető része egyértelműen utal a fertőző betegségek két nagy csoportra való felosztásának a XVIII. században uralkodó tudományos tantételére. Következésképpen határozottan különbséget tesz ragály és járvány között (*Contagions-Zeit und epidemische Krankheiten*). A pestis a contagionista nézetek szerint ragály volt, vagyis érintkezés útján terjedt. Más betegségeket, például a himlőt (*variola vera*), annak miazmái révén, a levegő közvetítette.

Nagyon is tudatos volt a közegészségügyi magisztrátus részéről az írásbeli jelentés kérése, ugyanis az orvosnak állást kellett foglalni abban a

kérdésben, hogy a járványt miazmatikus vagy kontagiózus eredetűnek tartja. Ragályos betegségek ellen rendészeti eszközökkel, tehát a személyek és tárgyak érintkezésének –, illetve érintésének – tilalmával hatékonyan lehetett védekezni. Ezzel szemben miazmatikus terjedés esetén ezek a megoldások hatástalannak bizonyultak. Az írásbeli orvosi jelentés tehát az alapvető cselekvési irányt jelölte ki a közegészségügyi hatóság számára, az orvos közvetlen testületi meghallgatása nélkül. A jelentés egyben bizonylat is volt az intézkedések igazolására abban az esetben is, ha a járvány lefolyása az orvosi szakvéleménnyel ellentétesen alakult volna.

6. Nyomós ok, és a közegészségügyi magisztrátus egyértelmű engedélye nélkül nem hagyhatja el a város területét.

A fenti intézkedés nagyon jelentős paradigma váltás jele az 1600-as évekkel szemben. Egyben arra is rámutat, hogy a főállású hatósági orvost a rendfenntartó erők szerves részének tekintették. Pestis járvány idején a középkorban és a korai újkorban is tömeges méreteket öltött a népesség menekülése az érintett területekről. A helyben maradó lakosság körében a megbomlott közrend fenntartása és a fosztogatások, erőszakos cselekmények megelőzése szempontjából legnagyobb veszéllyel a vezető rétegek távozása járt. Ezért Andrea Vendramin (1393–1478), aki a köztársaság hatalmának csúcsán volt dózse a városállamban (1476–1478), elrendelte, hogy pestis járvány idején egyetlen egy nemes sem hagyhatja el Velencét. Egyébként a halálát legnagyobb valószínűséggel ugyancsak pestis okozta.

Arra a korábbi századokban is volt példa, hogy magánjogi szerződésekben az orvosnak különböző kötelezettségeket írtak elő, de a Habsburg Birodalomban az első rendelet, amely ilyen általános hatályú egészségügyi államigazgatási utasításokat tartalmazott, 1753-ban jelent meg. Az „Orvoslási Rendtartás a Cseh Királyság részére” 1753. július 24-én lépett hatályba, és a városokban a helyhatóság orvosait, vagyis a *physicus*-okat az egészségrendészet szerves részének tekintette. „Minden *physicus*, aki Prágában dolgozik, császári-királyi Képviseletünk és Kamaránk, továbbá az elnök tudomása és engedélye nélkül, a körzetekben működő *physicus*ok pedig az illetékes körzeti kapitány értesítése nélkül, szolgálati helyüket semmi esetre se hagyják el. Sőt, különösen ragályos, vagy egyéb ok miatt gondot okozó betegségek kitörésekor a sürgőshelyzet parancsa szerint az adott területen tartózkodjanak. Amennyiben saját maguk is megbetegednének, és ennek következtében alkalmatlanok lennének hivataluk vezetésére, eltávozhatnak szolgálati helyükről, de előtte jelentést kötelesek tenni az orvosi fakultásnak, amely azután az elnök engedélyével egy másik, szakmailag járatos orvost küld a helyettesítésükre”.³⁶⁸

³⁶⁸ John, Johann Dionis – Medizinalordnung für das Königreich Böhmen, Prag 1753. júl. 24. – Lexikon der k.k. Medizinalgeseze (sic!) Prága, 1790. 2. köt. 245–316. o.

A fentiek szerint ugyanez az alapelv érvényesült két évvel később az 1755. évi trieszti szabályzatban, majd vált később birodalmi hatályúvá az 1770. január 2-án kiadott egészségügyi főszabályzatban, illetve a Magyar Királyságban 1770. október 4-től hatályos *Generale Normativum in Re Sanitatis*-ban.

7. Közegészségügyi orvossegédet választhat maga mellé, ezt azonban csakis a közegészségügyi magisztrátus előzetes értesítésével és jóváhagyásával teheti, illetve a javaslatba hozott *subjectum*-ok elméleti tudásának és gyakorlottságának vizsgálatát követően. Nevezett segédorvos által elkövetett hibák kivizsgálásában a közegészségügyi magisztrátus illetékes, és hatalmában áll őt *ab officio* felfüggeszteni vagy leváltani.

A segédorvos, hivatalát közvetlenül vagy közvetve érintő ügyekben a közegészségügyi orvosra érvényes előírásokhoz igazodik, és osztozik annak teendőiben és megbízásaiban. Amennyiben a közegészségügyi orvos állása üressé válnék, érdemei és szolgálatai különös megfontolással vétetnek majd tekintetbe.

Érthető, hogy az államigazgatás kellő időben és tervszerű szakmai előképzéssel igyekezett megoldani a közegészségügyi orvos helyettesítését, illetve utánpótlását. Ezért adtak lehetőséget az orvosnak, hogy munkatársat válasszon maga mellé. A *Gehülfe*, (segítő társ, segéd) a mondat elején nem jelzi a választott személy szakmai végzettségét. Ez azonban pontosításra kerül a második mondatban, amely szerint a nevezett szakember *Unter-Medicus*, vagyis szó szerint al-orvos. Fordítását illetően arra kellett ügyelni, hogy a magyarul jelenleg is használt „alorvos”, mint munkaköri beosztás helyett a „segédorvos”-t célszerűbb használni. Lehetséges volna még az „orvossegéd” megnevezés is, egyébként a „tanársegéd” mintája alapján, azonban a szó történelmileg foglalt az orvos mellett dolgozó felcser képzettségű férfiak jelölésére.

Jóllehet a közegészségi orvost nem a magisztrátus, hanem a bécsi székhelyű legfelső kereskedelmi *directorium* vette alkalmazásába, segédjének kijelölését és kinevezését illetően a szabályzat homályosan fogalmaz. Első lépésben egy többes személyi javaslat alapján, amely vélhetőleg az orvostól származott, valahol, valamilyen testület megvizsgálta a jelöltek „elméleti tudását és gyakorlottságát”. Csupán valószínűsíthető, hogy a meghallgatás a magisztrátus előtt történt, és érdemben a hatósági eljárásrend ismeretére vonatkozott, ugyanis a testület egyik tagja sem rendelkezett orvosi végzettséggel. Ez után a magisztrátus a segédorvost nem vette alkalmazásba, hanem csak jóváhagyását (*Beangenehmung*) adta a tevékenységéhez. Másfelől a segédorvos *officium*-mal, vagyis hivattalal rendelkezett, amelyből a magisztrátus felfüggeszthette, sőt leválthatta.

A második bekezdésben az is feltűnő, hogy a segédorvos főállású orvossá való kinevezését illetően az „érdemek és szolgálatok” szenvedő

igei szerkezetben „vétetnek tekintetbe” (*Bedacht genommen werden soll*), vagyis nincs megjelölve a kinevező személye. Sőt, a mondat valójában nem kinevezésről szól, hanem az azt megelőző személyi mérlegelésről. Ennek kapcsán a szabályzat más helyein arról értesülünk, hogy a veszteglő intézeti igazgató és helyettese továbbá a magisztrátusi tagok kinevezésében „Ő császári-királyi Felsége” megfontolásait mindig figyelembe kell venni.

8. Mindketten, tehát a közegészségügyi orvos és segédje, betegség esetén fizetség nélkül kötelesek ellátni a közegészségügyi magisztrátus tagjait, valamint a közegészségügyi hivatalnokokat és az ellenőröket is. Ugyanakkor nincs megtiltva a fizetség elfogadása, ha annak felajánlása a betegség alatt vagy utána, önként és tisztán nagylelkűségből történt.

Ennek a néhány sornak az adja a történelmi jelentőségét és egyben időszzerűségét is, hogy a Magyarországon ma is virágzó hálapénz rendszer első és egyértelmű leírását tartalmazza. Állami alkalmazása következtében az orvos bizonyosan, de a segédje is rendszeres javadalmazásban részesült, ami kellően biztosította a megélhetését. Ez a hivatal teljes személyzetének orvosi kezelésére is fedezetet adott, vagyis ezért nem kellett eseti díjazást (*einige Bezahlung*) fizetniük. Sőt az örök (*Wächter*) szó alapján az is valószínű, hogy az intézeti és őrházi ellenőrökön kívül a katonai őrség tagjait is térítésmentesen kezelték. Másfelől, ez az ingyenes orvosi ellátás bizonyos stigmatizációval is rendelkezett, amennyiben a közalkalmazott *physicusok* gyakorlatában azt a nincstelen vagy nagyon szegény betegek kezelésében tették kötelezővé. Következésképpen a tehetősebb hivatalnokok, mintegy saját módosabb társadalmi állásuk hangsúlyozására „fizették meg” az orvos munkáját. Ennek ellenére a szöveg háttérüzenete a gondoskodó állam méltóságát is védi, hiszen tisztességesen megfizette az orvost, akinek a többlet bevétele önkéntességből és tisztán nagylelkűségből (*aus blosser Generosität*) származott.

9. Azonos szorgossággal, és ugyancsak fizetség nélkül köteles a közegészségügyi orvos ellátni a *Confraternita di S. Nicolo* teljes tagságát, egy korábban kiadott előírás alapján.

A Szent Miklós testvériség (olaszul *Confraternita di San Nicolo*) térítésmentes kezelésének elrendelését az egyébként pontosságra törekvő szabályzat meglehetősen homályosan közli. Csupán az állapítható meg a fentiekből, hogy valaki, valamikor erre nézve korábban kiadott egy előírást (*bereits gegebene Vorschrift*). Ennek alapján arra kell következtetni, hogy egy hagyományról rendelkeztek, amelynek az eredetével senki sem foglalkozott. Ráadásult a hagyományt tiszteletben tartva, a feladatot nem terjesztették ki az orvos-segéd újkeletű szerepkörére.

A testvériség tagjai tengerészek közül kerültek ki, és érdekvédelmi,

illetve segélyező egyesületként, mint egyházi szervezet működtek a területileg illetékes megyés püspök alárendeltségében. Velence után a legjelentősebb *confraternitas* az északi adriai térségben *Rovigno*-ban (horvátul Rovinj) az Isztriai félsziget nyugati felén tevékenykedett. Triesztben a testvériség a vezető szerepet csak a XVIII. század első évtizedeiben vette át, miután a Habsburg Birodalom a várost 1717-től első számú szabadkikötővé fejlesztette.

10. Az orvos a közegészségügyi magisztrátus és a kancellária utasításait, időt és módot illetően, a legpontosabban és a legnagyobb éberséggel kövesse a vesztegár alatt és annak feloldása kapcsán az ellenőrök, az utasok és a hajószemélyzet szemlélésénél, mind a hajókon, mind a veszteglő intézetben. Mindezek során a legnagyobb igyekezetet és elővigyázatosságot tanúsítsa, hogy a biztonságos szabályozás keretei között vizsgálja a betegeket és kutassa a betegségek természetét. Végezetül, elvégzett teendőiről és a szemlélzett emberek egészségi állapotáról a kancellária útján küld jelentést a közegészségügyi magisztrátus részére.

Egyértelmű, hogy az orvost a magisztrátus és a kancellária is utasíthatta. Utóbbi esetben a kancellár nemcsak közvetített, hanem saját hatáskörében is intézkedett, ugyanis a jelen szabályzat szerint (11. fejezet 5. sz.) „minden közegészségi esemény és ügymenet kapcsán, ha azokkal a legfelső határozatok, a jelen szabályzat, vagy a közegészségügyi magisztrátus állásfoglalásai korábban már foglalkoztak és azokat érdemben elrendezték, a kancellár jogosult kiadni a végrehajtási utasításokat”.

Vizsgálódás kapcsán az orvos a betegeket „szemlélzte” a német *visitieren* ige alapján, amely francia közvetítéssel a latin *videre* (látni, nézni, ügyelni valamire) igéből származott. A magyar „szemle” először 1787-től adatolható, és ma is ez a „vizitálás” legjobb fordítása, mivel az orvos nem olyan alapos fizikális vizsgálatot végzett, amely csak a XIX. században vált szakmai követelménnyé.

A hajók és a veszteglő intézet párhuzamos megnevezését az indokolta, hogy ugyanazon hajó esetében még az utasok közül sem feltétlenül mindenki vonult át az intézetbe, tehát a hajón a kirendelt ellenőröket, a személyzetet és az utasokat is szemlélzni kellett. Ellenőrök az intézetben részben az utasok, részben az áruk mellett tartózkodtak. Utóbbi esetre tekintettel érthetetlen, hogy a szabályzat miért nem említi a rakodómunkások vizsgálatát, akik különben a legnagyobb veszélynek voltak kitéve.

Visszatérő fordulatként a biztonságos rendszabályok (*sichere Regeln*) ismét arra utalnak, hogy közvetlen érintkezés nem jöhetett létre az orvos és a vizsgált személyek között, vagyis kötelező volt betartani a „védőtávolságot”. Jelentéstétel kapcsán a szöveg nem hangsúlyozza az írásbeliséget, amely felől kétségünk sem lehet, hiszen az orvosi jelentést bizonylatként csatolták az ügyiratokhoz. Következésképpen, ha szabá-

lyosan járt el hatás, a korabeli tantételek szerint bármilyen később be-
következett kedvezőtlen közegészségi esemény kapcsán csakis a vesz-
tegzár után fellépő tényezőt lehetett feltételezni.

11. Amikor a hajón vagy az intézetben bárkinél a pestisnek akár a legcsekélyebb kezdeti jele vagy gyanúja mutatkoznék, a közegészségügyi orvos és segédje naponta kétszer köteles szemlét tartani, és a legnagyobb gondossággal megfigyelni a betegek állapotát csakúgy, mint a betegség *symptoma*-it. Minden intézkedésnek, amely a betegség féken tartására és terjedésének megakadályozására irányul, a jelenlétükben kell történnie. A közegészségügyi magisztrátus parancsára egyiküket, de akár mindkettőjüket is veszteglés alá kell vetni, amennyiben ez szükségesnek találta a közegészség állapotának biztonságosabb megőrzése érdekében.

Egyebekben az orvos a kancellária útján mindenről gyors és valóságghű jelentést küld a közegészségügyi magisztrátusnak, mellékelve hozzá a saját szakvéleményét, majd a végrehajtandó parancsokat a kancellária vagy maga a magisztrátus, a testületi ülésen adja át részére.

Járványmentes időszakban a pestis „legcsekélyebb kezdeti jele vagy gyanúja” akkor merült fel, ha az orvos megnagyobbodott nyirokcsomókat (bubo) észlelt a betegek lágyékhajlatában vagy a hónaljában. Ezt szükségszerűen megelőzte egy bolhacsípés az alsó vagy a felső végtagon, de a sok más, gyakran előforduló rovarcsípés között ezt gyanúként nem azonosították. A csípés utáni lappangási időszak akár 2 hétig is elhúzódott, amíg a duzzanatok az említett testtájakon megjelentek. Méretüket a laza lágyszövetben keletkezett vizenyő is fokozhatta. A naponként kétszeri vizsgálatot a gyorsan súlyosbodó esetek indokolták, amelyekben akár 24 órán belül is drámai fordulatok történhettek. Nagyon magas láz mellett zavart elmeállapot lépett fel, majd a halál az első tünetektől számítva akár 48 óra alatt is bekövetkezhetett.

A korai kórismézésnek nemcsak járványügyi-prevenációs okokból, hanem a beteg egyéni sorsa szempontjából is jelentősége volt, ugyanis azonnal elkülönítették, bolhás ruháit lecserélték, szoros megfigyelés alá helyezték, és tüneti kezelésben is részesítették. Sőt, a beteg részéről az is járulékos nyereségnek számított, ha az orvost is vesztegzár alá helyezték, hiszen ezzel állandó felügyeletet biztosítottak a számára. Kétségtelen, hogy a betegek nem oki terápiában részesültek, de az enyhe lefolyású, és a hónalji-lágyéki nyirokcsomókra korlátozódó esetek (spontán) gyógyulása az orvosnak is sikerélményt jelentett. Presztízsét is növelte az államigazgatási szervezetben, ugyanis igazoltan mentette meg a tengeri kikötőt és szűkebb-tágabb földrajzi környezetét egy pusztító pestisjárvány kitörésétől. Ennek ellenére sem kapott intézkedési jogkört, hiszen a korabeli hatóságokat nem egészségtudományi, hanem általános rendészeti szempontok vezérelték.

12. Az orvos a közegészségügyi magisztrátus vagy a kancellária parancsára köteles a holttesteket az intézetben vagy a *casino* körzetében alaposan megvizsgálni, megfigyeléseit rögzíteni, majd szóban vagy írásban a közegészségügyi magisztrátus elé terjeszteni.

Halálesetek nemcsak az intézetben vagy a hajón veszteglő utasok között, hanem a közegészségügyi őrházban és annak körzetében (*Bezirk*) is előfordulhattak. Arra nincs magyarázat, hogy a fenti szakasz a hajót miért nem említi, illetve azt kell feltételeznünk, hogy a hajón elhalt személyeket az őrházba vagy annak kertjébe szállították.

Számos oka lehetett egy-egy halálesetnek, de a közegészségügyi magisztrátust elsősorban a fertőző-járványos eredet érdekelte. Pestis esetén nyilvánvalóan rendkívüli testületi ülést kellett összehívni, ahol felolvasták az az orvos írásbeli jelentését. Személyes megjelenését nyilvánvalóan nem szorgalmazták, hiszen a pestis közelében akár fertőzést is szerezhetett. Halálesetek azonban más fertőző betegségek miatt is előfordulhattak. Ezekről „megromlott ételek és italok fogyasztása” kapcsán csak az 1769. évi szabályzat (122. sz.) tett említést. Amennyiben a halál valamilyen belszervi betegség vagy például baleset miatt következett be, arról az orvos a soron következő rendes magisztrátusi ülésen számolt be. Közegészségileg érdektelen esetekben a testület az orvos szóbeli előadásával is megelégedett, amelyet a jegyzőkönyvben egyébként is rögzítettek.

13. Általánosságban az orvos illendőséggel teljesíti a közegészségügyi magisztrátustól közvetve vagy közvetlenül érkező utasításokat, a mindenkori jelentéstétellel együtt.

14. Az orvos és segédje is a legnagyobb buzgósággal végezzék szolgálatukat a közegészségügyi magisztrátus és a *publicum* javára. Kiváltképpen a környezet romlása, vagy emberek és állatok járványos betegségei esetén, minden erejüket és tudásukat a vész megelőzésére, elfojtására és terjedésének megakadályozására használják. Ilyen események kapcsán nemcsak arról tartoznak számadással a közegészségügyi magisztrátus és a *publicum* előtt, hogy mennyiben követték az előírt rendelkezéseket, hanem arról is, hogy nagyobb bölcsességgel ők maguk hatékonyabb megelőzést és kezeléseket is alkalmazhattak volna.

Mint ismeretes, a szorgos megfigyelésnek igen nagy a haszna, kiváltképpen a természeti tényezők romlásából eredő járványos betegségek megelőzésében, szintúgy a közönséges betegségekben, ezért a közegészségügyi orvos évenként köteles részletes jelentést tenni a közegészségügyi magisztrátusnak mindarról, amit a levegő, a vizek, a szántóföldi és kerti termények és a marhalegelők kapcsán megfigyelt és megállapított.

A szorosan összefüggő és hosszúra nyújtott 13–14. szakasz, az általános hivatali kötelmek ismétlésén túl, olyan feladatokat ír elő a főállású köz-

egészségügyi orvosnak, amelyek hagyományosan a városi vagy területi *physicus*-ok kötelezettségei közé tartoztak.

A *puclicum* kétszer is előfordul a 14. szakaszban. Szó szerint „nyilvánosság” volna a megfelelő fordítás, azonban mindkét esetben a magisztrátus mellett első helyen inkább a köz javára végzett szolgálatot jelenti, második helyen pedig a nagyközönség előtti nyilvánosságot. Ez utóbbira utalva a szakasz első bekezdésének végén óvatos figyelmeztetés olvasható arra nézve, hogy az orvosok időnként szakmai önvizsgálatot és önbírálatot is tarthatnának korábbi cselekedeteiket illetően. Ez a hangnem távol áll a rendészeti utasítások megfogalmazásától, inkább csak előzékeny kérés, ugyanis az orvos munkájának értékelését legfeljebb az udvari egészségügyi bizottság lett volna képes elvégezni.

Kiemelt tevékenységként a környezeti állapotok romlása (*Corruption deren Elementen*) szoros kapcsolatban állt az emberek és állatok járványos (*epidemisch*) betegségeivel. Ezek hangsúlyozása azért jelent meg az orvostól szóló fejezet és egyben az egész szabályzat végén, mert a szabályzat lényegében a pestissel, mint ragályos betegséggel foglalkozott. Ugyanakkor az elemek megromlása és az epidémia együttesen a miazmatikus betegségek körét jelölte ki, amelyekkel szemben (és ezt az adott korban is tudták) a karantén-intézkedések valójában hatástalanok voltak. A közönséges betegségek (*gemeine Krankheiten*) azért kerültek az epidémiák mellé, mert a XVIII. században általánosan elfogadott nedv-kórtan szerint a betegségek kialakulásában az éghajlat és a mindenkori légköri viszonyok is jelentős szerepet játszottak.

Marhalegelők (*Viehweide*) kapcsán meg kell jegyezni, hogy a legeltetés nemcsak a mai szűkebb értelemben vett szarvasmarhára, hanem az összes lábasjószággra vonatkozott. A legelők együttes vizsgálata a levegővel, a vízzel és a termőfölddel, rendre tárgya volt a korabeli *physicus*-ok feladatkörének. Szakmai illetékességük megértéséhez a XVIII. századi egyetemi képzést kell alapul venni. A négy fakultás közül (hittudomány, jog, orvoslás, bölcsészet) hatósági szolgálatban az orvos volt az egyetlen felsőfokú képzettséggel rendelkező szakember, aki természettudományos ismeretekkel rendelkezett. Sőt, mai nyelven fogalmazva a humán medicinán kívül állatorvosi és agrármérnöki feladatokat is ellátott.

12. Végezetül, a közegészségügyi orvos és segédje is az *intendenza* előtt kötelesek hivatali esküt tenni. Amennyiben kötelezettségeik teljesítése során hanyagság, önös haszonkeresés vagy hűtlenség válnék bizonyossá, csakis a leg súlyosabb büntetésre számíthatnak.

Az orvos és segédje a jelen fejezet 3. szakasza szerint csak kifejezetten különleges esetben rendelkezett helyszíni intézkedési jogosultsággal, tehát valójában nem a hivatal tisztviselői állományába tartoztak. Következésképpen közvetlenül és érdemben a hatósági ügyintézkést nem befolyá-

solták, vagyis kevésbé voltak kitéve az ilyesmire irányuló hivatali vesztegetés veszélyének. Ettől függetlenül a hanyagság (*Nachlässigkeit*) és a hűtlenség (*Untreue*) bűnét is a tisztviselőkel azonos módon és következményekkel elkövethették.

Az eskü szövegét ugyan a rendelet nem közli, de pontosan ismerjük a trieszti szabályzat előtt két évvel kiadott Prágai rendelet *physicus*-i eskümintáját. Ennek alapján az államhatalommal szembeni lojalitás megfogadásán túl, az esküt „a mindenható Istenre, Istennek áldott anyjára, és az összes szentekre” kellett tenni, majd a végén a megerősítés a következőképpen hangzott: „Isten engem úgy segéljen, és a malasztal teljes, eredendő bűntől menten fogantatott Szűz Mária, és az összes szentek, Ámen”. Végül is az orvos munkájának ellenőrzése nyilvánvalóan meghaladta az államigazgatás felügyeleti és vizsgálati lehetőségeit, ezért ilyen helyzetekben csak az orvos lelkiismeretére és az isteni „biztosítókra” lehetett hagyatkozni.

FÜGGELÉK

Corpus Juris Hungarici törvénycikkei a Tengermellékről (1608–1807)

Karlócai békeszerződés (1699. január 26.)

**Rövidebb Habsburg rendeletek a Tengermellékről és
a pestisről (1719–1738)**

Forrásmunkák

CORPUS JURIS HUNGARICI TÖRVÉNYCIKKEI

A TENGERMELLÉKRŐL

1608–1807

1608. évi (k. e.) XII. törvénycikk a külföldi katonák kiviteléről; Zeng szabadvárosnak a korona alatt megtartásáról, meg a szlavóniai őrhelyek megerősítéséről

A német és a többi külföldi katonákat pedig, úgy Varasd várából, mint Varasd szabad városából is, valamint Murányból, Divénből, Kőszegből, Lévából és Lipcséből és a többi helyekről (mivel azok az országnak nem véghelyei) minél előbb kivitesse.

1. § Ezenfelül a Dalmátiában fekvő Zeng szabad városnak az ország koronájától való elszakasztását a királyi felség el ne tűrje.

2. § Sőt inkább királyi és atyai gondviselésével méltóztassék azon lenni és oda hatni, hogy az említett dalmátiai, horvátországi és szlavóniai véghelyeken levő katonákat a megszokott zsoldjuk mellett, a miképpen eddig mindenkor történt, úgy ezután is, a stájer, karinthiai és krajnai tartományok segélyével teljes számban fenntartsák; és azoknak a kiérdemelt, de még fizetetlen zsoldjukat is kifizessék.

3. § Így mindenféle hadi és élelmiszereket meg várőrségi erődítési munkákat is (az eddigi szokás szerint), elegendő mennyiségben szolgáltatassanak.

4. § És ezeket a véghelyeket a királyi felség, az említett bécsi végzések értelmében (a melyekbe a fenséges Ferdinánd főherczeg úr is az ő tartományaival jóállászerüleg beleegyezett), ennek a kezéből kivegye.

1625. évi XXXIII. törvénycikk arról, hogy a harminczadokat és ezek jövedelmeit, Pozsonytól az adriai tengerig, a magyar kamarába kell beszolgáltatni és a tiszttartóságok meg tisztségek adományozása módjáról

Ő felségének a kegyelmesen megadott beleegyezése és kijelentése után, megállapítják azt is, hogy Pozsonytól kezdve az adriai tengerig épült harminczadok és azok jövedelmei, összesen és egyenként, ezutánra a magyar kamarákba folynak be.

1. § És hogy azok tiszttartóságainak és tisztségeinek az adományozása, jól érdemesült magyar születésűek és a Magyarországhoz kapcsolt részek honfiai számára történjék.

1630. évi XXIII. törvénycikk a országrészek határaitól Zeng, Thersact és Buccari kikötő felé, meg a földes urak jogainak épségében maradásáról

A karok és rendek alázattal kérik, hogy kegyelmes ígéretéhez képest méltóztassék Ő szent felsége gondoskodni arról, nehogy a külső tartományok egyezkedése, az ország szabadságának és határainak, különösen pedig a zengi erdőknek és havasoknak, Thersact várának és Buccari kikötőnek és ezek urainak és birtokosainak bármi tekintetben is jogsérelmére lehessen; hanem mindezek az országnak és az érdekelteknek teljesen és épségben megmaradjanak.

1638. évi XLII. törvénycikk az adriai tenger határszélei s a mellette fekvő helyek tárgyában egybe alkotandó bizottságról és a biztosok kinevezéséről. Nemkülönb Zeng szabad királyi városnak királyi meghívó levéllel az országgyűlésre meghívásáról

Hogy Magyarország szent koronájának az adriai tenger körül a természetes határait és határszéleit el ne szakítsák és el ne idegenítsék, hanem inkább az 1608-ik évi koronázás előtt kelt czikkelyekhez, továbbá az 1630. évi 23-ik törvénycikkelyhez és a tizenegyedik feltételhez képest fenntartsák; és ha valami ezeknek ellenére történt volna azt az ez iránt kiküldendő bizottság útján kiegyenlítsék: arról Ő felsége kegyelmesen gondoskodjék.

1. § A mely alkalommal Zeng város harminczadára, és a gróf Frangepán család Tersact iránt támasztott követelésére, továbbá Starigrád és Jablonác várakra, meg az e részben keletkezett többi más villongásokra nézve is tárgyalni és végezni kell.

2. § Ennek a megbízatásnak az elvégzésére az ország karai és rendjei részéről biztosokul nevezik nagyságos Konski Gáspár és Keglevich Péter urakat, tisztelendő Somogyi János, szegszárdi apát urat, nemzetes Petrichevich Györgyöt vagy Damjanich Zsigmondot.

3. § Továbbá Zeng szabad királyi várost királyi meghívólevéllel az országgyűlésre hívják meg.

1647. évi L. törvénycikk az adriai tengermelléki végek és határok tárgyában föllállított bizottság újból üljön össze; Zeng városa jöjjön szabadon az országgyűlésre; és méltóztassék Ő felségének a zenggi kapitányt ennek a városnak az elnyomása miatt keményen megbüntettetni

Ő felsége az 1638-ik évi 42-ik czikkely és jelenlegi kegyes ígérete értelmében kegyesen gondoskodni fog arról, hogy a király és ország harminczadainak a tengermelléki és a horvátországi részekben is eszközzendő megújítására és az ottani határoknak a szomszéd tartományokkal való kiigazítására, valamint

a Frangepani család nehézségeinek az elintézésére is kirendelt bizottság újból megalakuljon és részére bizonyos helyet és határidőt állapítson meg, és hogy Zengg városa is biztonságban és szabadon jöhessen az országgyűlésekre.

1. § És méltóztatni fog a zenggi kapitányt is Zengg városának az elnyomása végett szigorúan megbüntetni.

1649. évi XXXII. törvénycikk az adriai tengermelléki végek és határok tárgyában a bizottságot fel kell eleveníteni s életbe kell léptetni

Az adriai tenger körül fekvő határookra s ezeket illető sérelmekre, valamint ama tengermelléki területekre nézve és különösen Stárigrád és Jablanacz várainak a Frangepan családnak való átadására és Zengg városának (a külföldi cancelláriától vett és reátukmált szabályainak megszüntetésével és eltörlésével) előbbeni szabadságába való visszahelyezésére, valamint arra nézve is, hogy ennek a harminczada, a melyet a helybeli kapitányok eddigelé magánczélokra használtak fel, jövőre a polgárok útján, szigorú számadás kötelessége alatt (a régtől fogva szokásos módon) a városnak újrafelépítése céljára adandó és fordítandó; és végre Terzátth várának az országba és szent koronához való visszakebelezésére s annak a Frangepan családnak való visszaadására nézve, megújítják az 1638. évi 42. cikkelyt és az 1647. évi 50. cikkelyt.

1. § És elhatározták az e tárgyban ezelőtt elrendelt bizottságnak a felelevenítését és életbeléptetését, a melybe a karok és rendek az ország és szent korona részéről, főtisztelendő Mariány Péter, szerémi püspök urat és nagyságos Keglevich Péter urat; továbbá nemzetes Orechóczy Gáspárt, amaz ország albánját küldik ki biztosoknak.

1655. évi LXIX. törvénycikk Zengg városa nehézségeinek a kiegyenlítését is ugyanarra a bizottságra bízzák

Zengg városának a kiváltságait megerősítik, és ennek minden nehézsége és sérelme tárgyában is a végleges és sikeres intézkedést és végrehajtást a legközelebb összeülő varasdi bizottság részére tartják fenn.

1655. évi LXX. törvénycikk az ökröknek a buccarii kikötőn való áthajtásáról

Az ökröknek a buccarii kikötőn való áthajtására nézve is megállapították, hogy az ez iránt alkotott cikkelyek erőben maradjanak.

1659. évi XCVI. törvénycikk a Zengg városa szabadalmainak kihirdetéséről és sérelmeinek s tengeri határainak kiegyenlítéséről szóló törvénycikkeket, az azokban előírt módon leendő foganatosítás czéljából megújítják

Zengg városának (mely csaknem egyedül maradt meg a tenger melléki részekben az ország szent koronája részére), szabadságába való visszahelyezésére s a szent korona joghatósága alá vetésére, s annak a magyar cancelláriából nyert, köztörvénnyel (a katonai hatóság fenntartása mellett) megerősített kiváltságai nyilvános kihirdetésére s gyakorlására s ugyanazon város sérelmeinek s más határoknak és tengerparti, meg horvát területeknek az ország és a Frangepán-család részére való meghatározására s kiegyenlítésére nézve, az 1655. évi 69. és 71., 1649 évi 32., 1647. évi 50. és 1638. évi 42. törvénycikkelyeket megújítják.

1. §. S e törvénycikkek foganatosítására az ország részéről, az említett 1655. évi idézett 71. törvénycikkelyben megnevezett biztosokat ismételve ki rendelik, kikhez Ő felsége is a maga részéről némely biztosokat teljes hatalommal csatolni, s az előbb említett, annyiszor megerősített törvénycikkeket kegyelmesen foganatosítani, s ez alkalommal Zrínyi Péter gróf úrnak is, bizonyos Gomerie nevű oláh falura nézve illő elégtételt adadni jóságosan méltóztatik.

2. §. E helyütt a zágrábi tisztelendő káptalan részére megújítják az 1647. évi 119. törvénycikkt.

1659. évi CI. törvénycikk az ökrök szabad hajtását Horvát- és Szlavónország területén s a Buccari kikötőn keresztül megengedik

Az ökröknek Horvát- és Szlavónország területén s a Buccari kikötőn szabad áthajtásáról szóló 1635. évi 43., 1638. évi 54. s 1655. évi 70. törvénycikkelyek erőben maradjanak.

1662. évi XXXVIII. törvénycikk Horvát- és Szlavonországek határainak kiigazitása végett határidőhöz kötött biztosokat neveznek

Horvát- és Szlavonország határainak a szomszéd tartományokkal, különösen pedig a Krajna tartománnyal egész az adriai tengerig leendő kiigazitására nézve, a karok és rendek alázatosan kérik, az 1655-ik évi 30.; 1659-ik évi 66., 1659-ik évi 96-ik fennidézett törvénycikkelyek megújítását és azt, hogy ezeket az idézett 1655-iki 30-ik és 1659-ik évi 66-ik törvénycikkekben előadott módon és feltételekkel, mielőbb foganatba vegyék.

1. § És e törvénycikkelyek foganatosítására az ország részéről a főtisztelendő zágrábi püspök urat, és ennek törvényes akadályoztatása és mentsége esetében, első Remete Szent Pál rendének ez idő szerint való főnökét vagy

helyettes főnökét; annak az országnak al-bán urát és ítélőmesterét, a csazmai káptalanból egy vagy két személyt, és nemzetes Patachich Miklóst, Varasdme-gye alispánját, az ország részéről biztosokká nevezik és kéri, hogy Ő felsége is a maga és a mondott tartományok részéről hasonlóképpen bizonyos biztoso-kat nevezzen ki.

2. § A bán úrnak fennmaradván az ország távollevő vagy akadályozott biz-tosai helyébe való helyettesítés joga.

1681. évi LXXVII. törvénycikk Zeng városának sérelmei s panaszai bizott-ság közbejöttével elintézendők

Elhatározták, hogy a 23-ik törvénycikkelyben a határok kiigazítására nevezett biztos urak Zeng városának mindennemű bajait is elintézzék s a korábbi ország-gyűléseken kiadott törvények, jelesen az 1659:96, 1655:69 s 1649:32. tc. s ugyan-annak a városnak kiváltságai szerint, haladék nélkül végrehajtás alá vegyék.

1. § S Ő legszentségesebb felsége ne engedje meg, hogy ezentúl az ő tiszt-jei, kapitányai és főkapitányai a zengieket jogaikban és kiváltságaikban hábor-gassák, hanem minden sértést és erőszakoskodást nemcsak komolyan eltiltsón, de a kihágóknak szigorú megbüntetéséről is gondoskodják.

1715. évi XLIV. törvénycikk a grätzi vagy stájer kamara birtokában levő csáktornyai uradalomról, s a Zrínyi- és Frangepán-féle fiscális javakról

Miután Ő legszentségesebb felsége jóságosan kijelentette, hogy a grätzi kama-ra, a csáktornyai uradalmat a többi Zrínyi és Frangepán féle fiscális javakkal, nem közállományi, hanem a styriai herczeg részére magános jogon birtokolja: azért rendelik, hogy ezeknek a javaknak, vagy azok birtokosainak s tisztjeinek (mint más fiscális javakra nézve is) az ország törvényei, terhei és hatósága alatt kell állaniok.

1715. évi CXXVIII. törvénycikk Zeng városa jogaiban megtartandó, az el-lene elkövetett állítólagos sérelmekért orvoslást nyerjen, s Ő legszentsé-gesb felsége udvarához, s az országgyűlésre és tartományi gyűlésekre kö-veteket küldhessen

Zeng városának a katonatisztek ellen különféle sérelmek, meg jogai és szabad-ságai fenntartása tárgyában emelt panaszára, és az iránt előadott kérésére, hogy Ő legszentségesebb felsége udvarához, és Magyarország gyűlésére, s az emlí-tett Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok gyűléseire követeit elküldhesse, ha-tározzák.

1. § Hogy az érintett várost jogaiban és szabadságaiban mostantól jövőre meg kell tartani s hogy követeit (a katonai szolgálat alá vetetteket is, a katonatiszteknel tett bejelentés és alkalmas személyek helyettesítése mellett) úgy Ő felsége udvarához, mint Magyarország gyűlésére s az említett országok gyűlésére elküldhesse.

2. § A sérelmek közt felhozott állítólag szenvedett méltatlanságait illetőleg pedig a jelen országgyűlés 113. t. cikkében elrendelt bizottsághoz utasítják, melytől azok megvizsgálását s elintézését megnyerendik.

1741. évi XVIII. törvénycikk Erdélyről, valamint a Magyarországhoz tartozó megyék, kerületek és vidékek visszacsatolásáról és bekebelezéséről

Az ország közönséges törvényei közé is beiktatandónak kegyelmesen elhatározta a királyi szent felség.

1. § Hogy Erdélyt, mint a mely a magyar királyság szent koronájához tartozik, valamint ő maga, úgy utódai, mint Magyarország királyai fogják bírni és kormányozni.

2. § Hogy továbbá Kraszna, Közép-Szolnok vármegyét és Kővár vidékét, mint Magyarországot illetőket, úgy adózási, mint közigazgatási és törvénykezési tekintetben egészen; Zaránd vármegyét pedig, mint a mely adózási ügyekben már különben is alája van rendelve, a lehető legközelebbi időben s azon felül az erdélyieknek is meghallgatása után, ez ország hatósága alá vissza fogja adatni, állíttatni s teljességgel és valósággal az országba bekebelezni.

3. § Továbbá, hogy az úgynevezett katonai helyek is, melyek Bács, Bodrog, Csongrád, Arad, Csanád és Zaránd vármegyékben fekszenek, az ország és a vármegyék hatósága alá visszaállíttassanak és vettessenek; és a tömösi, szerémi és alsó-szlavoniai kerületek, mihelyt a viszonyok nyugodtabb állapotra jutnak, hasonlóképen az országba visszakebeleztesse és joghatósága alá rendeltessenek: e végett a királyi szent felségtől biztosok fognak kiküldetni.

4. § Szintugy az ország részéről is a nádor gróf úr, Tótország részéről pedig Dalmát-, Horvát- és Tótországok bánja, ugyanazon országok karaival és rendeivel együtt, nevezend biztosokat.

5. § A kik a fönlemlitett tömösi, szerémi és alsó-szlavoniai kerületekben, valamint más szomszédos részekben, a Végvidék szabályozására alkalmas és elégséges területet fognak kijelölni, s azt a határöröknek lakásra és ottani kötelességeik teljesítésére úgy fogják átadni, hogy azon határon más adózókkal össze nem vegyülve éljenek; s miután e terület az előadott módon kihalasított és átadatott, a fönmaradó részt mindenben teljesen alá rendelendik a vármegyék hatóságának.

6. § Ő királyi felsége pedig az országnak azon részeiben fekvő vármegyék fölé főispánokat méltóztatik állítani.

1741. évi LV. törvénycikk a szarvasmarháknak Buccari révén való kihajtásáról

Ő királyi szent felsége kegyelmesen megengedi, hogy az 1715. évi 117. cikkelyvel megegyezőleg, szarvasmarhákat a buccarii révén át szabadon lehessen kihajtani.

1741. évi LVI. törvénycikk Zeng város visszahelyeztetik jogainak teljességébe és a zengi káptalanra vonatkozólag az 1647. évi 57. cikkely megerősítettik

Zeng szabad királyi városnak a katonatisztek által elkövetett különféle sérelmek, és jogai elnyomására megkísérlett bántalmak; valamint követeinek a magyar országgyűlésre s a főntemlített Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok gyűléseire küldések akadályoztatása nem különben a patriciusoknak és polgároknak ugyanazon város kiváltságai ellenére a katonai rend által kezdett rendszabályozása tárgyában ez országgyűlésen is kifejezett panaszos kérelmet illetőleg, Ő királyi szent felsége beleegyezésével határoztatik:

1. § Hogy az említett város Magyarország hajdani dicsőült királyaitól neki engedett, és itt megerősített összes jogaival, szabadságaival és kiváltságaival, azonnal megszüntetvén a katonai rendtől eddig okozott sérelmei, mostantól fogva és jövőben, az 1715. évi 128. cikkely értelmében is, mindenkor szabadon és minden akadály nélkül éljen; és azokban, Magyarország azon többi szabad királyi városainak módjára, melyekben helyőrségi katonaság van (s melyek csupán különleges adózásokat teljesítvén, a tisztán katonai ügyekben a katonai hatóságtól függetlenek), megtartassék.

2. § A minek megvalósítása és állandósítása végett Ő királyi szent felsége kegyelmesen elhatározta, hogy a hadi hatóságokhoz maga fog kegyesen szigorú parancsot intézni.

3. § A zengi káptalannak is megadatik az a jog, melyet az 1647. évi 57-ik cikkely tartalmaz.

1751. évi XXXIX. törvénycikk Zeng városról

Zeng városnak alázatosan benyújtott külön kérvényére nézve, melyben a katonai rend elleni panaszait adja elő, föntnevezett Ő szent felsége kijelentette, hogy az ország törvényeivel és a méltányossággal megegyező orvoslásról kegyesen gondoskodni fog.

1764/65. évi XXX. törvénycikk az újabban szokásba hozott „osztrák tengermellék” elnevezésről

A karok és rendek alázatosan megnyugosznak azon kegyes kijelentésben, melyet Ő szent felsége tenni méltóztatott, hogy a csupán földrajzi helyzetből vett „osztrák tengermellék” elnevezés az ország jogait semmiképpen nem csorbítja, és belőle a szent korona joghatóságára semmiféle sérelem nem fog származni.

1764/65. évi XXXI. törvénycikk a buccarii révnek a közlekedés számára leendő megnyitásáról

A karoknak és rendeknek hódolatos bizodalommal előterjesztett azon kérésére, hogy eziránt alkotott több országos törvény végrehajtása tekintetéből a buccarii rév a közlekedésnek megnyitassék, Ő szent felsége kegyelmesen megengedni méltóztatik, miszerint jövőben a mondott réven át ne csak szabad legyen a barmok hajtása, hanem a szárazföldi és tengeri közlekedés azon kikötőben egyébként is megnyitassék, és majdan az e végett szükséges intézkedések a magok helyén kellő módon megtéssenek.

1790/91. évi LX. törvénycikk hogy Zeng szabad királyi város a katonai hatóság alól vétessék ki, és panaszai orvosoltassanak

Az 1741:LVI. törvénycikk foganatósítása végett Ő szent felsége, Zeng szabad királyi városra nézve kegyelmesen ígéri, hogy mindjárt ez országgyűlés végződése után a katonai és polgári rendből vegyes bizottságot fog kirendelni, mely előtt a város katonai rend által elfoglalt földjeit és javadalmaikat kimutathassa; és hogy a mondott város ügyét a legközelebbi országgyűlésen további tárgyalás alá veendi; azonközben pedig a károlyvárosi végvidéki katonai hatóságnál hathatós intézkedést teend, hogy a nevezett város lakosai az országgyűléshez beadott folyamodásukért semmiféle bántalommal ne illettessenek.

1790/91. évi LXI. törvénycikk a tengermelléki részek bekebelezéséről

Mivel a dicsőséges emlékezetű császárné és apostoli királynő, az e célból szentesített számos országos törvény végrehajtásaképpen, a tengermelléki részeket Horvátországhoz, melyet hajdan illettek, és általa Magyarország szent koronájához újonnan visszacsatolta: azért Ő felsége kegyes jóváhagyásával határoztatik, hogy ennek emlékezete a késő utódokra átszállíttassék, Buccari város pedig Porto Re-val és a buccarii kikötővel együtt, mint kereskedelmi város és szabad kikötő, kiváltságos állásban megtartassék.

1802. évi XI. törvénycikk a Zeng szabad királyi városról alkotott 1741:LVI. tc. és 1790:LX. törvénycikkek foganatosítása iránti intézkedésről

Hálatelt szívvel fogadták a karok és rendek Ő szent felségének Zeng szabad királyi város érdekében tett alázatos kívánalmukra adott kegyelmes biztosítását, mely szerint a jelenlegi országgyűlés berekesztése után az 1741:LVI. tc. és 1790:LX. törvénycikk végrehajtásáról egy azonnal kiküldendő bizottság útján kegyelmesen gondoskodni fog.

1807. évi IV. törvénycikk Fiume város és kikötő becikkelyezettetik; a fiumei kormányzónak a főrendek tábláján, Fiume város követeinek pedig a kk. és rr. tábláján ülés- és szavazatjog adatik

Hogy az ország karainak és rendeinek lángoló vágya további halasztást ne szenvedjen: Ő szent felségének jóváhagyásával, Fiume városa és kikötője, melyet Mária Terézia felséges császárné és királynő külön oklevelével már az országba bekebelezett, a jelen törvénycikkely által az országhoz tartozónak nyilváníttatik. Egyszersmind pedig

1. § A fiumei kormányzónak az országgyűlés főrendi tábláján, Fiume város követeinek a karok és rendek tábláján megillető ülés- és szavazatjog adatik.

KARLÓCAI BÉKESZERZŐDÉS

A Császári és Ottomán békeszerződés okirata, a legszentebb és oszthatatlan Szentháromság nevében.

Örök emlékeztetőül adassék tudtára összességében és egyénenként is mindenkinek, hogy a mindez ideig tizenhat éven át húzódó kegyetlen és vészteljes, hatalmas vérontással járó és számos tartomány teljes pusztulását okozó szörnyű hadakozás után, amelyet egymás ellen viselt egyfelől a legfelségesebb és leghatalmasabb fejedelem és uralkodó Lipót,³⁶⁹ a rómaiak mindenkor felséges választott császára, Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Brabant, Stájerország, Karinthia, Krajna hercege, Morvaország örgrófja, Luxemburg, Alsó- és Felső-Szilézia, Württemberg és Teschen hercege, Svábország fejedelme, Habsburg, Tirol, Kyburg és Gorizia grófja, a Szent Római Birodalom, Burgundia, Alsó- és Felső-Lausitz örgrófja, Szlavónia határvidék, Pordenone kikötő és Salzburg ura stb., másfelől a legfelségesebb és leghatalmasabb fejedelem és uralkodó, Mustafa Han szultán, az Ottománok, Ázsia és Görögország császára és összes elődei,³⁷⁰ nevezett leghatalmasabb uralkodók, alattvalóik nyomorúságos sorsát látván, lelkükben mélyen átérezték, hogy napjainkban az emberi nemre nehezedő egyre súlyosabb teljes romlásnak véget kell vetniük. Ezért a jószágos Isten úgy rendezte, hogy evégből III. Vilmos, Nagy-Britannia, Franciaország és Írország legfelségesebb és leghatalmasabb királya,³⁷¹ valamint az Egyesült Belga Tartományok Rendi Gyűlése³⁷² méltóságos és nagyhatalmú urainak baráti és tanácsadói közreműködésével, a két birodalom határán a Szerémségben, Karlovácon megkezdett ünnepélyes tárgyalások végül is befejeződhetnek. Nevezett helyen mindkét oldalról törvényesen kinevezett teljhatalmú tárgyalók jelentek meg, mégpedig római császári Ő szent felsége részéről

³⁶⁹ I. Lipót német-római császár (1658–1705).

³⁷⁰ A karlócai békében szerződő félként szereplő II. Musztafa 1695–1703 között uralkodott. Elődei voltak az ostromlott Bécs felszabadításával kezdődő hadjáratok sorozata alatt IV. Mehmet (1648–1687), II. Szulejmán (1687–1691), II. Ahmed (1691–1695).

³⁷¹ III. Orániai Vilmos (1689–1702), társuralkodóként feleségével, II. Máriával (1689–1694).

³⁷² A vesztfáliai béke (1648) Németalföldet köztársaságként ismerte el, amelynek helytartója 1672-től Orániai Vilmos volt, akit III. Vilmos néven 1689-ben angol királlyá koronáztak. A karlócai béke idején tehát Anglia és Németalföld perszónálunióban volt egymással.

nagyméltóságú és kegyelmes *Wolfgang von Oettingen* úr,³⁷³ a Szent Római Birodalom grófja, császári szent felségének kamarása, belső tanácsosa és a birodalmi udvari tanács elnöke, valamint nagyméltóságú és kegyelmes *Leopold Schlick zu Bassano und Weisskirchen* úr,³⁷⁴ a Szent Római Birodalom grófja, ugyancsak császári szent felségének kamarása, főstrázsamester, és a könnyűlovasság ezredese. A béketárgyalásokra az Ottomán Porta rendkívüli és teljhatalmú követként küldte Ottomán uralkodói Őfelsége képviselőjében nagyméltóságú és kegyelmes *Mechmet Effendi* urat,³⁷⁵ Ottomán birodalmi főkancellárt, valamint nagyméltóságú és kegyelmes *Alexander Mauro Cordato* urat³⁷⁶ a nemes Scarlati nemzetségből, nevezett birodalom belső és titkos tanácsosát. Közvetítőként működött a nagyméltóságú és kegyelmes báró *William Paget de Beaudesert*,³⁷⁷ Vilmos, Nagy-Britannia legfelségesebb királya részéről, valamint *Jacob Colyer* úr,³⁷⁸ az Egyesült Belga Tartományok méltóságos és nagyhatalmú Rendi Gyűlése részéről. Mindketten országaik követei a legfelségesebb Ottomán Portánál, egyben teljhatalmú küldöttek a megkötendő teljes körű békeszerződéshez, amelynek érdekében közvetítői szolgálatukat pártatlannul, kitartással és bölcsességgel teljesítették. Tárgyaló felek az Örökkévaló hatalmának segítségül hívása és megbízó leveleik kicserélése után, Isten dicsőségére és mindkét birodalom üdvére a béke és az egyetértés alábbi húsz, kölcsönös feltételében jutottak egyezsége.

³⁷³ Gróf Wolfgang von Öttingen-Wallerstein (1626–1708). I. Lipót 1683-ban nevezte ki a császári udvari tanács elnökévé, majd 1698 őszén nevezte ki az Ottomán Birodalommal kötendő békeszerződés egyik főtárgyalójának. A szerződés megkötése után 15 hónapon keresztül volt nagykövet a Török Portánál.

³⁷⁴ Leopold Anton Joseph Schlik zu Bassano und Weißkirchen (1663–1723), sikeres katonai vezetőként, vezérőrnagyi rangban képviselte I. Lipót császárt a karlováci béketárgyalásokon. 1703-tól altábornagyként a Rákóczi-szabadságharc ellen harcoló császári seregek főparancsnoka volt.

³⁷⁵ Rami Mehmet pasa (1645–1706). A szultán 1696-ban nevezte ki *reis ül-küttab*-nak, ami az európai gyakorlat szerint külügyminiszteri rangot jelentett. Ilyen minőségében vezette a török küldöttséget a karlováci béketárgyalásokon. 1703-ban nagyvezírré nevezték ki, azonban még ebben az évben egy katonai felkelésben való részvétele miatt kegyvesztett lett és Ciprusra majd Egyiptomba küldték helytartónak, végül Rodosz szigetére száműzték és ott halt meg 1706-ban.

³⁷⁶ Alexander Murocardato (1636–1709) görög származású, európai műveltségű diplomata volt a Porta szolgálatában. Bologna-ban filozófiából és orvoslásból szerzett doktori címet, és 1673-tól tolmásként dolgozott, és cím szerint tolmásként, de valójában főtárgyalóként képviselte a szultánt a béketárgyaláson.

³⁷⁷ Lord William Paget (1637–1713) Anglia Bécsben akkreditált nagykövete volt 1689–1692 között, majd 1693-tól a Portánál teljesített szolgálatot. A karlováci békekötés után 1702-ig maradt nagykövet Isztambulban.

³⁷⁸ Jacobus Colyer (1657–1725) holland diplomata, aki 1688-tól nagykövetként képviselte országát a Portánál egészen 1725-ben bekövetkezett haláláig. A karlováci béke után a pozsareváci békekötésben (1718) is jelentős közvetítő szerepet játszott.

Első cikkely

Erdély területe, mivel jelen állapotában császári Őfelségének birtokában és hatalmában van, így is maradjon a fennhatósága alatt. Körülveszik pedig a jelen háború előtti határvonalak, egyfelől Podólia³⁷⁹ határától az erdélyi hegyekkel együtt Havasalföld³⁸⁰ legtávolabbi végéig, majd Havasalföld innenső határától az erdélyi hegyekkel együtt a Maros folyóig ugyancsak a régi határok mentén. Nevezett, kétoldalúan elfogadott régi határok tiszteletben tartásával tehát egyik birodalom se terjeszkedhessék az innenső, illetve a túlsó oldal rovására.

Második cikkely

Temesvár erődjének uralma alá rendelt terület, összes körzetével és az átömlő folyókkal együtt maradjon a nagyméltóságú Ottomán Birodalom birtokában és hatalmában. Erdély felé a határai Havasalföld legközelebbi határterületétől a Maros folyóig húzódjanak, amint azok a fenti cikkelyben Erdély régi határaként kijelöltettek. A Maros mentén a Tisza folyóig a Maros innenső partszegélye, a Tisza mentén a Dunáig a Tisza innenső partszegélye a tartomány határa. Ezen határokon belül olyan név szerinti helyeket, mint Karánsebes, Lugos,³⁸¹ Lippa, Csanád,³⁸² Kiskanizsa, Becse,³⁸³ Becskerek³⁸⁴ és Zsablya,³⁸⁵ továbbá a jelen háború előtt megállapított régi erdélyi határok innenső és túlsó oldalán, vagy a Maros és a Tisza folyó fentiek szerint rögzített partszegélyein belüli temesvári területen az összes hasonló építményt a császáriak oly mértékig bontsák vissza, hogy a megállapodások hatályánál fogva ne legyenek újra erősíthetők. Nevezett temesvári térség tehát minden tekintetben szabad területként kezelendő, és a jövőben a megnevezett helyeken, és a Maros, illetve Tisza folyó partjainak közelében olyan kisebb vagy nagyobb települések sem építhetők, amelyek erősítmények látszatát kelthetnék.

A Maros és a Tisza folyót közösen használják Temesvár tartomány, illetve a császári birtokban és hatalomban lévő tartományok birodalmi alattvalói, mind a lábasjóság itatására, mind halászati célokra, és további szükségleteik kielégítésére.

³⁷⁹ Podólia a békekötés előtt 1672-től ottomán tartomány volt az ugyancsak ottomán Moldvától északra, a Dnyeszter folyó bal partján

³⁸⁰ Havasalföld, régi magyar néven Havaselve, román lakosságú tartomány, 1400-tól ottomán hűbéres terület volt, és Erdélyt délen határolta, keleten a Moldova–Erdély–Havasalföld hármas határtól a terület nyugati határáig, amely délről északra a Maros folyó irányában húzódott.

³⁸¹ A két vár a Temes folyónál állt, kb. 30, illetve 50 km-rel nyugatra Erdély határától.

³⁸² Ez a két vár közvetlenül a Maros mellett állt, a Királyi Magyarország és a Temesség határán.

³⁸³ A várak a Tiszánál álltak a Királyi Magyarország felé eső határon.

³⁸⁴ Becskerek (Nagybecskerek) a Béga folyó mentén állt, a Tisztától kb. 20 km-re keleti irányban.

³⁸⁵ Zsablya a magyar oldalon állt a Tisztától nyugatra, kb. 10 km. távolságban.

Midőn teherhajók érkeznek a Maros folyón át a Tiszába és a Tiszán át a Dunába a császári uralom alatt álló felsőbb területekről, folyásirányban vagy annak ellenében, oda- és vissza útjukon haladva, mozgásukban semmilyen módon nem gátolhatók. Így a németek vagy más császári alattvalók hajói oda- és visszaútjukon sem háborgathatók, az útjuk szabad legyen és mindenki számára elfogadható. Mint ahogyan azt a baráti viszonyosságra és kölcsönös jóindulatra alapozott egyetértés is megköveteli, az Ottománok uralkodójának alattvalói is részesüljenek a fentnevezett folyók használatából, és halászhajóikkal, illetve csónakjaikkal is akadálytalanul rendelkezzhessenek.

Úszó malmokat mindkét tartomány kormányzóinak megkeresése után, majd egyetértésükkel olyan helyeken lehet elhelyezni, ahol semmiképpen sem gátolják a császári tartományok vízi közlekedését. Végezetül pedig, hogy Maros vizének elterelése a császári hajók útvonalán semmilyen hátrányos helyzetet ne idézzon elő, semmiképpen nem engedélyezhető, hogy a malmok végett vagy más okokból a Maros vizét bárki is elterelje vagy elvezesse.

Nevezett folyók összes szigetei, mivel jelenleg császári birtokban vannak, úgy is maradjanak, a két tartomány alattvalói pedig éljenek mindenképpen békében és nyugalomban, valamint a leghatározottabb rendeletek tartsák vissza őket a szertelenségektől és az egyezségek megszegésétől.

3-ik cikkely

Minekutána a Tisza és a Duna közötti terület, közönséges nevén Bácska, Ő császári Felségének kizárólagos birtokába és hatalmába kerül, ezután is így marad a birtoklás tekintetében, Titelt³⁸⁶ azonban jelen állapotához képest tovább erősíteni nem lehetséges.

4-ik cikkely

A Tisza utolsó, Titel alatti innenső partjától, ugyanott attól a szárazföldi szeglettől, amelyet a Tiszának a Dunába ömlése alkot, egyenes vonalat kell húzni a Tisztán inneni területen a Duna partjáig, és ezt az egyenes vonalat tovább kell vezetni Moravicáig, amely a Bossut patak³⁸⁷ innenső partján fekszik, majd ettől egészen addig a pontig, ahol nevezett Bossut patak főága a Szávába ömlik. Moravica maradjon erődítmény nélkül, azonban a patak átellenes partjain nyitott falvak létesíthetők. A két birodalom elválasztása a fenti vonal mentén árkokkal, kövekkel, földbe vert tilalomfákkal vagy más módon rögzítve és megkülönböztetve.

³⁸⁶ Titel a Tisza Dunába ömlésétől északra fekszik, jelenleg kb. 10 km. távolságban északra a Tisza jobb partján.

³⁸⁷ A Bussut északnyugati irányból a Szávába ömlő kisebb folyó, Moravica pedig a bal partján fekszik, kb. 15 km. távolságban a torkolat előtt.

tetve történjék³⁸⁸ oly módon, hogy Belgrád felé a nevezett határon belüli terület az Ottománok leghatalmasabb uralkodójának kizárólagos hatalmában, míg a nevezett vonalon túli terület a leghatalmasabb római császár kizárólagos hatalmában maradjon. A megjelölt határvonalak szerint a folyóvizek is közösen birtokolandók azokon a területeken, amelyek közös birtokban maradnak.

5-ik cikkely

A Szávába ömlő Bossut patak torkolatától ugyancsak a Szávába ömlő Una folyó³⁸⁹ torkolatáig a császári birodalomhoz tartozó oldalt Őfelsége, a másik oldalt az Ottománok uralkodója birtokolja.

A két tartományt elválasztó Száva és a közös szakaszon fekvő szigetek ugyancsak közösek, így a folyót kétirányú hajózásra és más célokra is mindkét oldal alattvalói egyaránt használhatják, de ennek kapcsán lelkiismeretesen járnak el a kétirányú békés és zavartalan kereskedelem érdekében.

Az Unna folyóig terjedő terület Ottomán uralkodói Őfelsége birodalmának része, így azt Bosznia³⁹⁰ tekintetében az Unna folyó innenső partja jelzi és határolja. Bosnyák oldalról nézve viszont a császári helyőrségek kivonásával ki kell üríteni Novi, Dubica, Jaszenovica, Doboj és Brod helységeket,³⁹¹ és minden más hasonló települést is ezen a szakaszon, a terület szabadságának biztosítására. Kosztajnica³⁹² viszont, és Novi³⁹³ területe alatt a Száva irányába eső szigetek az Unna túlsó partjával együtt, minthogy a római császár birtokában vannak és maradnak, a fentiek szerinti határokhoz igazodnak.

Az Unnán túl a Száva mentén fekvő helyek, amelyeket a Felek helyőrségei a jelen háború előtt hozzájuk tartozó földekkel együtt külön-külön őriznek és birtokolnak, így is maradjanak mindkét fél birtokában. Történjék pedig mindez olyan feltétellel, hogy a két oldalról rövidesen kiküldendő biztosokkal a Horvátországhoz tartozó egyes körzetek –, illetve területek – határait, egyenként meghatározandó választóvonalak mentén és a későbbi zavarokat elkerülendő, árkokkal, határkövekkel, földbe vert tilalomfákkal vagy valamely más egyértelmű jelzésekkel kell láthatóvá tenni és kijelölni a határ befejező szaka-

³⁸⁸ Ezt a vonalat, a térképen szó szerint vonalzóval húztak meg, és semmilyen természeti képződményhez nem volt köthető.

³⁸⁹ Az Unna (Una) torkolata a Száva jobb partján van, légvonalban a Bussut torkolatától kb. 200 km távolságban.

³⁹⁰ Ez a tartomány a Boszniai ejalet volt, amelyet északon a Száva határolt, és folyamirányban felfelé egészen az Una folyó Jaszenovácnál lévő torkolatáig terjedt, majd innen nyugati irányban az Una határolta.

³⁹¹ Nevezett települések erődítményeit az Una mentén a császáriak birtokolták, de azért kellett ezeket lerombolni, mert Bosznia területén voltak, amelyet át kellett adni az Ottomán birodalomnak.

³⁹² Település az Una torkolatától, légvonalban kb. 25 km távolságban

³⁹³ Novi a folyásirány ellenében, Kosztajnicától légvonalban ugyancsak kb. 25 km távolságban fekszik.

száig, az egyik, illetve másik birodalom uralma alá tartozó helységek szétválasztásával.

Amennyiben a fent említett határjeleket bármely fél, helyzetével visszaélve megváltoztatná, kicserélné, kiemelné, elmozdítaná, vagy valamely más módon erőszakosan megsértené, feltétlenül vizsgálatot kell elrendelni, és mindenkinek példaként állítva, az elkövetőket súlyosan megbüntetni.

Nevezett határterületen a határvonal kijelölésére és meghatározására, amilyen gyorsan csak lehetséges, királyi rendelettel biztosokat kell kiküldeni, hogy mindkét birodalom alattvalóinak nyugalma és biztonsága érdekében, sérény lelkülettel, vitákat és bármely részrehajlást mellőzve, az adott területeket a legpontosabban elválasszák, és jól láthatóan kijelölik.

Mivel a Száva túlszárnyán Brod vára³⁹⁴ az Ottomán birodalom uralma alá kerül, annak a császári katonaság által a legutóbbi időkben megerősített védművei a császári helyőrség kivonásával egyidejűleg kötelezően visszabontandók, másfelől viszont, mivel nevezett hely kifejezetten alkalmas a kereskedelemre, tisztességes és alkalmas falakkal a város körbekeríthető, de oly módon, hogy az így emelt falak védőbástyákkal nem építhetők át valamely erősítménnyé.

6-ik cikkely

A jelen szerződésben foglaltat határvonalakat, amelyeket szükség szerint a helyszínre kiküldött biztosok már kijelöltek, vagy későbbi alkalmas időben fognak kijelölni, Felek szent és sérthetetlen módon tiszteljék, következképpen azokat semmilyen indokkal vagy ürüggyel nem lehet kiterjeszteni, áthelyezni vagy megváltoztatni. Továbbá egyik békekötő fél sem engedheti meg magának, hogy az ellenoldalon, túl a rögzített határsávon, illetve vonalakon, bármely joghatóságot vagy hatalmat, leplezetten vagy nyíltan gyakoroljon, a másik fél alattvalóit hódoltassa, vagy a múltat, illetve a jövőt jogalaprak tekintve súlyos adókkal terhelje, vagy az emberi elme bármely szüleményeként egyáltalán kigondolható cselekedettel háborgassa, és így kényszerítse vagy zaklassa, ellenben minden ilyesmit jogszerűen kell felszámolni.

7-ik cikkely

Engedélyezett, így Felek szabadon megtehetik, hogy saját határterületük biztonsága érdekében, jobb belátásuk szerint a jelen szerződés értelmében háborítatlanul birtokolt és ténylegesen létező váraikat, erősítményeiket és településeiket bármely módon kijavítsák, felszereljék és megerősítsék, mindazok kivételével, amelyekről név szerint tartózkodni kötelesek. Mindkét félnek szabadságában áll, hogy a közvetlen határvidéki lakosság megfelelő elhelyezé-

³⁹⁴ Brod vára a Száva jobboldali partján volt, légvonalban kb. 110 km távolságban a Bossut–Száva torkolattól.

se érdekében, helyileg bármely akadályoztatástól és kivételtől mentesen, nyitott falvakat létesítsen, ennek ürügyén azonban erődtímenyek nem emelhetők.

8-ik cikkely

Ellenséges betörések, foglalások és mindenféle más sérelem okozása, titokban vagy meglepetés szerűen végrehajtva, továbbá a területi dúlások és a lakosság elűzése a legszigorúbb parancsokkal tiltandók, így jogellenesnek is minősítendőek mindkét birodalom részéről. Ezen cikkely ellen vétőket, bárhol tetten érve, azonnal őrizetbe kell venni, és az elfogatásuk helye szerint illetékes törvényhatóság, minden enyhítő körülményt mellőzve, tettük súlyossága szerint büntesse őket. A rablott javakat pedig, természetüknek megfelelően a leggyorsabban fel kell kutatni és előkeríteni, majd a legnagyobb méltányosság szerint a tulajdonosoknak visszaszolgáltatni. Felek kaptányai, továbbá a parancsnokok és előljárók is, magukat minden jogtalanságtól távol tartva, nemcsak hivataluk, hanem életük és becsületük elvesztésének terhe mellett is, az igazság leghívebb szolgálatára legyenek rászorítva és kötelezve.

9-ik cikkely

A jövőben is jogtalan lesz rosszindulatú vagy bűnös szándékú rebellis alattvalókat bármely menedékkal vagy oltalommal támogatni, ellenben az ilyen személyeket, továbbá az összes zsákmányolót, fosztogatót, még ha az ellenoldali fél alattvaló is lennének, a másik oldalon kézre kerülve, Felek kötelesek jogos halálbüntetéssel sújtani. Amennyiben elfogásuk nem járt sikerrel, viszont rejtekhelyüket felderítették, azt jelenteni kell az illetékes kapitányoknak és előljáróknak, lévén, hogy ők büntető joghatósággal is rendelkeznek. Feltéve, hogy saját szolgálati körükben elmulasztanák az ilyen bűnök megtorlását, uralkodóik előtt kegyvesztetté válnak, és hivatalvesztésre ítéltetnek, vagy az ügy súlyossága szerint maguk is büntetésben részesülnek. Jóllehet mindenképpen indokolt a fokozott védekezés a fortélyosabb gonosztevők ellen, egyik félnek sem áll jogában szabadoknak nevezett hajdúkat, vagy pribékeknek³⁹⁵ mondott embervadászokat, illetve más hasonló bűnöző személyeket felfogadni és alkalmazásba venni, ugyanis mivel egyik uralkodó zsoldjában sem állnak, rablásokból élnek, ezért őket és pártfogóikat is megérdemelt büntetésben kell részesíteni. Ezért tehát, mivel ezek a gonosztevők abban az esetben sem érdemelnek hitelt, ha netán szokásos életvitelük elhagyását bizonygatnák, tűrhetetlen, hogy a határvidékek közelében tartózkodjanak, ezért innen más távolabbi helyekre telepítendőek.

³⁹⁵ Szerb-horvát eredetű jövevényszó a magyar nyelvben, a szerződés szövege szerint *Pribeck* alakban, amely az adott korban és szövegkörnyezetben a határ ellenoldalára átszökött, tehát átpártoló vagy hitehagyott embereket jelentette. Ugyanakkor a rabszolga-üzletben az emberrablókat vagy emberkereskedőket is így nevezték.

10-ik cikkely

Tekintve, hogy jelen háború idején Ő császári felségének számos magyarországi és erdélyi, lakhelyét elhagyó alattvalója a nagyméltóságú birodalom határterületeire menekült, annak érdekében, hogy a két birodalom közötti fegyvernyugvással megkötött áldásos béke e tekintetben is a jövőbeli biztonságot szolgálja, az alábbi megállapodás kötött. Fent nevezett személyek a nagyméltóságú birodalom tartományaiban kötetlenül letelepíthetők és honosíthatók. Másfelől elkerülendő, hogy a határterületeken az alattvalók békességét és nyugalma zavarják, nevezettek elhelyezése minden határvonaltól és határsávtól távol essék, továbbá a feleségeknek lehetővé kell tenni, hogy kövessék a házastársukat, így vele együtt élhessenek az uralkodó által kijelölt körzetben. Minekutána a jövőben az Ottománok leghatalmasabb uralkodójának alattvalói közé számítanak, ezen alávetettségükből el nem engedhetők, de ha mégis eredeti hazájukba akarnának visszatérni, annak rendje és módja szerint bűnözőként kezelendők, így a császári oldalon hajlékot és menedéket sem kaphatnak, és elfogásuk után kötelezően kiadandók a határ menti területek Ottomán kormányzóinak a kölcsönös békesség és a nagyobb biztonság érdekében.

11-ik cikkely

Jelen fegyvernyugvás bármely cikkelye kapcsán, vagy bármely más okból a jövőben keletkező viták, összekülönbözések és széthúzások megoldása végett, hogy azonnali és alkalmas megoldás álljon rendelkezésre, a határ menti területekre a legkorábbi időpontban mindkét oldalról azonos számú biztost kell kirendelni, akik a legkevésbé sem hirtelen haragú, hanem tekintélyes, megbízható, bölcs, kellően járatos és békés természetűek férfiak legyenek. Az adott helyszínre katonaság nélkül, azonos számú békés kísérettel érkezzenek. Minden egyes felmerült viszálykodásban hallgassák meg a feleket, állapítsák meg a tényállást, majd döntenek, és barátságos módon intézkedjenek, olyan rendet és állapotokat teremtve, hogy mindkét fél a saját embereit és alattvalóit minden halogatás és csalárdság nélkül a legsúlyosabb büntetéssel kényszerítse rá a béke őszinte és megbízható szolgálatára. Amennyiben olyan súlyos ügyek adódnak, hogy azokban Felek biztosai megállapodásra nem jutnának, így végzést sem hozhatnak, az ilyen ügyeket a két leghatalmasabb uralkodó elé kell terjeszteni, hogy módot és eszközt keresendő, ők az ügyek rendezésében, csillapításában, és megoldásában személyesen is közreműködjenek. Így válik elérhetővé, hogy ezek a viták a lehető legrövidebb időn belül befejeződjenek, és megoldásukról a figyelem bármely megfontolásból elterelődjék, illetve halasztást se szenvedjenek.

Miután korábbi szent és sérthetetlen megállapodások a párbajokat és a bajvívásra vonatkozó kölcsönös kihívásokat már megtiltották, továbbá ez a tilalom a jövőre nézve is érvényes, amennyiben bárki is akárcsak egyetlen egy bajvívásra is érkezni merészelne, bűncselekmény elkövetőjeként fog a legsúlyosabb büntetésben részesülni.

12-ik cikkely

Jelen háború hadifoglyai, bármely részről estek fogságba, és sínylődnék állami fogvatartásban, ennek az áldásos békének folyományaként valamely módon szabadulásban reménykedhetnek, tehát nem hagyhatók sanyarú és szerencsétlen állapotukban anélkül, hogy Ófelségeik dicsőséges szokásjoga sérülést ne szenvedjen, ezért ősrégi és tisztességes módon, fogolycserével szabaddá tehetők. Ha egyik vagy másik oldalon számfeletti vagy a másiknál előkelőbb személyek találhatók, a visszamaradók szabadítására a nagykövetek tehetnek lépéseket, és a jelen áldásos béke szellemében Ófelségeik egyike sem tagadja meg nagyvonalú kegyességét. Azoknak viszont, akik magánfogságba, vagy netán a Tatárok fogságába kerültek, alkalma nyílik arra, hogy szabadulásukról lehetőleg mérsékelt váltságdíj ellenében saját maguk gondoskodjanak. Amennyiben a fogvatartóval tisztességes egyezség nem kötött, a vitának az összes körülmény figyelembe vételével a helybéli bírák vetnek véget. Midőn az ügyet ezen az úton sem lehetett lezárni, a foglyokat azon érték ellenében kell kiváltani és szabaddá tenni, amelyet tanúságtétellel vagy esküvel megerősítettek. Ezért tehát nagyobb haszon reményében a fogvatartók a kiváltásukat nem akadályozhatják. Amennyiben a legfelségesebb Ottomán birodalom nem küld megbízottakat, akik gondoskodnának a foglyok kiszabadításáról, a császári előjárók becsületén fog múlni, hogy azokat a fogvatartókat is elbocsátásra kötelezzék, akik az Ottomán foglyokat szabályszerűen kifizetett ellenértéken vásárolták, így ezen cselekedetükkel kölcsönösen azonos kegyességet tanúsítsanak. Addig is, amíg a fenti viszonyossági alapon a foglyok szabadon bocsáttatnak, mindkét fél teljhatalmú követi úgy éljenek a hivatalukkal, hogy az eljárások során a nyomorúságos foglyok kegyes bánásmódban részesüljenek.

13-ik cikkely

Egyházi személyeknek a keresztény vallás római katolikus szertartásrend szerint gyakorlását az Ottománok legdicsőségesebb előző uralkodói az országaikban korábbi vallásügyi egyezményekben,³⁹⁶ illetve sajátkezű uralkodói rendeletekben,³⁹⁷ vagy különös parancsokban és utasításokban engedélyezni kegyeskedtek. Ezt a gyakorlatot az Ottománok legfelségesebb és leghatalmasabb uralkodója a jövőre nézve is megerősítette. Következésképpen az említett egyházi személyek egyházi épületeiket kijavíthatják és helyreállíthatják, hogy régtől fogva gyakorolt szokásos feladataiknak megfelelhessenek. Továbbá senkinek nem engedélyezhető, hogy a vallásügyi egyezmények és az isteni törvények

³⁹⁶ Ezeket *capitulatio*-nak nevezték, és ilyen egyezségek elsősorban a Francia Királyság és az Ottomán birodalom között jöttek létre.

³⁹⁷ Az ilyen rendeleteket törökül *fermán*-nak nevezték. Olyan okirat (rendelet, parancs), amely a szultán névjegyével van ellátva, és az Ottomán birodalom központi igazgatásának hivatalában állították ki. Kibocsátója a nagyvezér volt a szultán nevében.

ellenében bármely módon zaklatással vagy pénzbeli követeléssel támadja a különböző rendű és rangú egyházi személyeket, akik tehát a hagyományos uralkodói kegyességnek örvendjenek és élvezzék is annak hatását. Továbbiakban a legfelségesebb és leghatalmasabb római császár fényességes Portához küldött nagykövetének szabadságához tartozik majd, hogy elkötelezze magát a vallás ügyének, hitet tegyen a szent helyek látogatása mellett Jeruzsálem legszentségebb városában, és vonatkozó kéréseit az uralkodó trónusa elé terjeszthesse.

14-ik cikkely

A kereskedés a két birodalom minden királyságban és tartományban, a már korábban megkötött nemzetközi egyezmények példájára, legyen szabaddá téve mindkét fél alattvalói számára. Annak érdekében, hogy mindkét fél mindenféle csalárdság és szándékos megtévesztés nélkül haszonnal kereskedjék, az esedékes kölcsönös követjárás alkalmával a kereskedés ügyében járatos kiküldött biztosok kössenek szerződés arról, hogy a legfelségesebb birodalom baráti nemzeteinek gyakorlatához igazodva, császári Ófelsége bármely nemzetének alattvalói is azonos módon biztonsággal és haszonnal kereskedjenek a leghatalmasabb birodalom országaiban, továbbá a szokásos kiváltságoknak örvendjenek és élvezhessék is azokat.

15-ik cikkely

Mindazon feltételek, amelyeket az összes megelőző nemzetközi egyezmények rögzítettek, amennyiben nem ellentétesek a jelen szerződésben megállapított szakaszokkal, továbbá teljesen nyilvánvalóan nem sértik egyik uralkodó tartományát vagy annak szokásait, illetve az utóbbiakat felül nem bírálják, ezután is sértetlenséget élvezzenek. Elvetendők és semmisnek tekintendők viszont azok, amelyek a fentieknek bármely módon ellentmondának.

16-ik cikkely

Avégből, hogy a jelen fegyvernugvás és jótékony barátság a két leghatalmasabb uralkodó között minél inkább megerősödjék és gyarapodjék, kölcsönösen nagykövetek keljenek útra, akiket azonos eljárási rend szerint kell fogadni, megtisztelni, kezelni és ellátni, a határra érkezéstől a visszaúton történő csere helyszínére érkezésig, akik a barátság jeleként önkéntes, és mindkét uralkodó méltóságának rendjén való ajándékot fognak magukkal vinni és átadni. A nagykövetek először nyár idején, június hónapban, kölcsönös levélváltás után, a Szerémségben azonos időpontban érkezzenek a határhoz, és cseréjük a két birodalom közötti előzetes megállapodás szerint történjék. Nevezett nagykövetek a birodalmi udvarokban mindenre igényt tarthatnak, ami megengedhető, és azt részükre biztosítani is szükséges.

17-ik cikkely

Az udvari eljárások szabályzatai és rendelkezései a fogadandó és fogadott, egyenlően tiszteletben tartandó és kezelendő magas rangú, mindkét irányban közlekedő, itt és ott tartózkodó állami tisztségviselők felé a korábbi időkben szokásos módon, és ez időtől kezdve kölcsönösen a küldöttek megkülönböztetett rangjának és előjogainak megfelelő külsőségekkel alkalmazandók.

Császári nagykövetek és ügyvivők, továbbá személyzetük tagjai, öltözköket saját választásuk és tetszésük szerint viselhetik, és ebben semmilyen módon nem gátolhatók. Császári tisztviselők, szolgáljanak akár másodosztályú követként, vagy nagykövetként, ügyvivőként vagy ügyintézőként, a fényességes Portához küldött többi baráti nagykövet és ügyvivő mentességeit és kiváltságait élvezzék, sőt ugyanazon szabadságból a császári méltóság megkülönböztetett előjogai szerint fokozottabb mértékben részesüljenek, és tolmácsaikat szabad választásuk szerint alkalmazhassák. Futárok és kíséretük más személyei, Bécsből a fényességes Portáig majd visszatérve az oda- és visszavezető úton teljes körű és biztonságos menlevéllel közlekedjenek, és az összes kedvezményben részesüljenek, hogy küldetésüket kényelmesen teljesíthessék.

18-ik cikkely

Jelen béke, az előterjesztett feltételek szerint egyeztetve, teljes körű és minden tekintetben hatályos kötelezettségekkel és szabályosan betartandó megkötésekkel felszerelve akkor lép hatályba, midőn a határterületekről az iménti módon kétoldalúan tett ígéreteket a felek elfogadják, továbbá a határvonalak kijelölése, a kivonások és lerombolások teljes egészében hatályosultak és befejeződtek. Ennek megfelelően, hogy a határvonalak egyértelmű kijelölését az érintett határterületen a lerombolás és a kivonulás azonnal követhesse, és ez minél gyorsabban megtörténjék, a határvonalak és határterületek rögzítésére és megkülönböztetésére, mindkét részcsoportnak biztosítani kell kiküldeni. Nevezettek a napéjegyenlőség idején, tudniillik március hó 22-én vagy a régi időszámítás³⁹⁸ szerint 12-én, az ezerhatszázkilencvenkilencedik évben csekély számú és békés kísérettel találkozzanak az egyeztetett helyeken, ahol a határterület két oldalán a kormányzók egyetértésével fogják a határokat kijelölni. Két hónapon belül,

³⁹⁸ A régi számítás a Julius Caesar által bevezetett Julianus-naptár szerint történt. Csillagászati eltérések miatt a XVI. század végén a napfordulók szerinti eltérés már 10 napot tett ki. Ezért XIII. Gergely pápa 1582-ben bevezette az ugyancsak róla elnevezett Gregorianus naptárt. Megszüntette a 10 nap különbséget (október 5 helyett 15-ét írtak), de csillagászatilag így sem tökéletes, mivel a Föld a Nap körül keringve töredéknapon, tehát nem a 24 órás periódus elején vagy végén érkezik vissza ugyanarra a pontra. Magyarországon az 1588: XXVIII. tc. a rendek vonakodása ellenére, kifejezetten a király kérésének engedve rendelte el az új naptár alkalmazását, de az 1599. évi XLV. tc. már teljes egyetértéssel 1000 magyar forint büntetést szabott ki azok ellen, akik változatlanul a régi naptárt használták. Mindez természetesen nem hatályosult a török uralom alatti területeken, ahol még a XVII. században is a régi naptárhoz igazodtak.

vagy ahol ez lehetséges, rövidebb idő alatt, ezeken a területeken a határvonalakat jól látható jelekkel a fenti cikkelyekben foglaltaknak megfelelően jól elkülönítve helyezik el és véglegesítik, majd az okiratokat a két birodalom teljhatalmú nagykövetei a legszabályosabban és a leggyorsabban kicserélik.

19-ik cikkely

Jelen cikkelyekbe foglalt megállapodásokat Őfelségeik kölcsönös tetszéssel mindkét birodalomban kézjegyükkel látják el, majd a teljhatalmú nagykövek megmásíthatatlan kötelezettséget vállalnak arra, hogy a kölcsönösen elismert és ünnepélyesen jegyzett okiratokat a két birodalom nagyméltóságú és kegyelmes teljhatalmú közvetítő követei az aláírás napjától számított 30 napon belül, vagy rövidebb idő alatt, a határon szabályosan és kölcsönösen kicserélik.

20-ik cikkely

Tartson ez a fegyvernugvás és Isten kegyelméből terjedjen ki egymást követő 25 évig attól a naptól számítva, amelyen az aláírás történt, majd ezen évek múltán, vagy azt megelőzően is, mindkét félnek szabadságában áll, hogy jelen szerződést tetszésük szerint további évekre is meghosszabbítsák. A szerződést kölcsönös és szabad egyetértéssel, utódaikra is kiterjedően kötötték Őfelségeik, nevezetesen a legkegyelmesebb és leghatalmasabb Római császár, és az Ottománok leghatalmasabb és legkegyelmesebb uralkodója. Birodalmaik és királyságaik, szárazföldi és tengeri fekvésű területeik, nagyobb és kisebb városaik, alattvalóik és hűbéreseik szent jámborsággal és sérthetetlenül szolgálják jelen szerződés cikkelyeibe foglaltan kinyilvánított megállapodásait és végzéseit, azokhoz illendően alkalmazkodjanak, és legyen ezek kötelezőek mindkét oldalon a kormányzók, előjárók, a hadvezérek és katonáik számára is, és egyáltalán mindenkinek, akik védelmük alatt állnak, részükre engedelmességgel és alávetettséggel tartoznak. Mindenki határozottan óvakodjék attól, hogy ezt a békét és barátságot bármely címen vagy ürüggyel támadja vagy szándékosan megsértse, ellenben határozottan tartsa magát távol minden barátságtalan lépéstől, és jó szomszédságot ápoljon annak bizonyos tudatában, hogy ha nem ezen intések szerint cselekednék, a legsúlyosabb büntetéseket fogja elszenvedni. Egyebekben a krímiek kánja és minden néven nevezett tatár népség is arra kötelezendő, hogy a jelen béke és jószomszédság, valamint megbékélés szabályait pontosan betartsa, azokhoz ellenségesen ne viszonyuljon, a császári tartományokat, azok alattvalóit és hűbéreseit illetően. Amennyiben a jövőben bármely hadsereg, vagy a Tatárok törzsei arra vetemednének, hogy ellene szegüljenek a jelen szerződés cikkelyeibe foglalt szent, birodalmi megállapodásoknak, részesüljenek a legszigorúbb büntetésben. A fentiek szerinti béke, nyugalom és biztonság az aláírás napjától kezdődjék mindkét birodalom alattvalói számára, majd ezt követően szüneteljen, illetve szűnjék meg mindféle ellenségeskedés,

hogy mindkét fél alattvalói a békét és a nyugalmat élvezhessék. Avégből tehát, hogy minél előbb teljes gondossággal és serénységgel akadályok támasztassanak minden ellenségeskedésnek, a közhírré teendő szerződés parancsai és rendelkezései a legrövidebb idő alatt érkezzenek meg a határvidékek összes előjárójához. Mivelhogy ahhoz némi idő szükséges, hogy a megkötött szerződés híre különösen a távolabbi határvidékek tisztviselőihez megérkezzék, 20 napos határidő jelöltessék ki, amelynek múltán, ha bárki is, bármely oldalról szánt szándékkal ellenségeskedésre adná magát, mindenféle mentesség nélkül a fentiekben kinyilvánított büntetésekkel lakoljon. Avégből, hogy az imént megkötött békeszerződés 20 cikkelybe foglalt egyezségeit Felek kölcsönösen elfogadják és illendő módon, a legnagyobb tisztelettel sértetlenül betartsák, a teljhatalmú Ottomán főtárgyalók, uralkodói felhatalmazásuk folytán elkészítették a szerződés török nyelvű példányát, és azt aláírva, jogszerűen és érvényesen részünkre átadták. Magunk részéről ugyancsak megbízatásunk erejénél és teljhatalmunknál fogva, viszonzosan átadtuk a szerződés latin nyelvű okmányát, mint ugyancsak jogszerű és érvényes példányt, miután azt saját kezűleg aláírtuk és pecsétünkkel is elláttuk. Történtek pedig mindezek a Szerémségben, Karlovácon, a tárgyalások sátorában elrendelvén, az 1699-ik év januárjának 26-ik napján.

A főtárgyalók aláírásait a másolaton nem jelezték.

Külzeten ez olvasható: 1699. 26 Januarii, Copia Instrumenti Pacis Caesareo Ottomanicum 1699.

RÖVIDEBB HABSBURG RENDELETEK A TENGERMELLÉKRŐL

Vesztegzárak létesítése az adriai tengermentén Fiumében és Triesztben³⁹⁹

Pestis rendelet

1719. március 18.

Mi, VI. Károly, Isten kegyelméből stb., stb. közöttünk és az Ottomán Porta között korábban kötött béke értelmében, mindkét fél számára a legnagyobb mértékben kölcsönösen előnyös, a kereskedelem és a hajózás ügyét szolgáló szerződés kötött a megelőző esztendő, 1718. július 27-ik napján. Ezt megelőzően, 1717. június 2-án és folyó év, illetve hónap 15-én kiadott kegyes rendeleteinknél fogva, a fenti kereskedelem bevezetésére és előmozdítására fentnevezett örökös királyságainkban és tartományainkban, illetve a hajózás révén belső-ausztriai tengermenténkön is, legkegyesebb szándékunkat és akaratunkat mindenkinek tudomására hoztuk és kihirdettük. Bővebb tájékoztatás céljából és az ügyet előmozdítandó, a továbbiakat kegyeskedünk elrendelni:

Negyedszer:⁴⁰⁰ a nagyobb biztonság elérése és a kereskedelem növelése céljából, sajátosan létesítendő és állandósított helyszínt, amint azt nevezik, vesztegzárat hozunk létre a megfelelő rendelettel, amelyet egyben közhírré is teszünk annak pontos betartása érdekében. Így döntésünk szerint, fentnevezett két szabad kikötőnk, Fiumét és Triesztet az alábbi különös előjogokban részesítjük...

Kelt, a Mi főhercegi székhelyünkön, az ausztriai Bécsben, 1719. március hó 18-ik napján.

³⁹⁹ Linzbauer, I. kötet, 570–571. oldal, 514. tételszám.

⁴⁰⁰ Linzbauer a rendeletnek csak a 4. bekezdését közli.

Trieszt és Fiume szabad kikötők, vesztegzári intézettel és közegészségügyi bizottsággal⁴⁰¹

Császári-királyi rendelet

1725. dec. 19.

Mi, IV. Károly stb.

Mindenki értésére és tudomására hoztuk 1717. június 2-án, hogy mindkét belső-ausztriai tengeri kikötőnket, Triesztet és Fiumét *porti franchi*-vá nyilvánítottuk, majd ezt követően kegyes rendelkezésünket 1719. március 15-én és 18-án kiadott rendeletünkben megerősítettük, felújítottuk, és kiterjesztettük. Tetük ezt annak érdekében, hogy minden kereskedőnek, gyáriparosnak és más mesterembernek, amennyiben említett tengeri kikötőinkben letelepedni kívánnak, kedvező körülményeket teremtsünk. Egyidejűleg ígéretet tettünk arra, hogy mindenféle ragályos betegség távoltartására állandó vesztegzárat vezetünk be, hogy a tengeren érkező vagy a tengeren továbbszállítandó áruk tekintetében a szabad behozatalt és kivittet biztosítsuk.

Ennek megfelelően az a legkegyesebb akaratunk és véleményünk, hogy mindenki engedelmesen kövesse mindazt, ami a rendeleteinkben foglaltatott.

Először...⁴⁰²

Másodszor. Triesztben és Fiumében a vesztegzári állomás és a veszélyes áruk tisztítására és szellőztetésére rendelt raktárak létesítése hibátlanul történjék. Minekutána a vesztegzárról rövidesen szabályos rendeletet hirdetünk ki és nyilvánosan nyomtatásban is terjesztjük, arra törekszünk, hogy Isten segédelmével és az összes elővigyázatossági szabály betartásával belső-ausztriai tengeri kikötőinket és tartományainkat mentessé tegyük bármely ragályos kórtól és pestises betegségtől. Végezetül legkegyesebben gondoskodunk arról, hogy egy állandó közegészségügyi bizottság létrehozásával és a szükséges veszteglő intézeti személyzet, úgy is, mint lelkészek, orvosok, borbély-sebészek, felügyelők és vesztegzári rakodómunkások biztosításával a vesztegzár alá helyezett áruk és személyek, utóbbiak testileg, lelkileg és ellátmány tekintetében is, kellő kiszolgálásban, illetve őrzésben részesüljenek stb., stb.

Kiadván székes városunkban, Bécsben, 1725. dec. 19-én.

Utasítások

annak megfelelően, ahogyan parancsnokaink és tisztviselőink a Mi belső-ausztriai tenger melléki szabad kikötőinkben, Triesztben és Fiumében, kihirdetett rendeleteinket legalázatosabban követve, az egyes ügyekben mindenki vel szemben eljárni kötelesek.

⁴⁰¹ Linzbauer, I. kötet, 587–588. oldal, 525. tételszám.

⁴⁰² Linzbauer ezt a szakaszt nem közli.

11. szakasz. Főpénztárnokaink és Főellenőreink... valamint raktárkezelőink is ahhoz tartásuk magukat, hogy a vesztegzári pénzforgalmat szabályszerűen folytassák...

12. szakasz. Ennek megfelelően Főpénztárnokaink sem kezelhetik a vesztegzári pénzeket azok rendeltetése ellenében...

31. szakasz. Parancsnokaink és küldötteink határozottan ügyeljenek arra, hogy a vesztegzári intézetek ügyében kiadott utasításainkat mindenki pontosan kövesse és hajtsa végre...

32. szakasz. A vesztegzári intézet főpénztárnoka csakúgy, mint az ott szolgáló őrpapancsnok és annak helyettese, továbbá a felügyelők és rakodómunkások a fentiekben többszörösen megnevezett papancsnokunk joghatósága alá tartoznak.

33. szakasz. Amennyiben panasz merülne fel a felügyelőkkel és rakodómunkásokkal szemben, a rögtönítélő⁴⁰³ eljárást papancsnokaink kezdeményezik és folytatják le és a tényállásnak megfelelően a Közegészségügyi Bizottságot, az őrpapancsnokot vagy a főpénztáros és a főellenőrt hallgatják meg.

34. Mindaddig, amíg a vesztegzári őrpapancsnok és a szabad kikötők tisztviselői ténylegesen szolgálati viszonyban állnak, javadalmazásukból bármely okból vagy adósság címén, azok elsőbbségétől függetlenül, semmilyen letiltás nem lehetséges.

38. szakasz. Papancsnokaink nem engedhetik meg, hogy hogy bármely okból vagy adósság címén... azokból az árukból és értéktárgyakból, amelyek karantén hatálya alatt a vesztegzárban fekszenek, lefoglalás történjék, vagy azokat bárki visszatartsa, feltéve, hogy azokat már a hajókra átrakodták volna. A továbbiakban azonban azok az esetek kivételt képeznek, amelyek kapcsán az alatt következő további előírással utasítások szerint a vesztegzári intézetek eljárni kötelesek... stb. Bécsben, k.m.f.

**Állandó közegészségügyi bizottság, vesztegzári
rendtartás és vesztegzári állomás Triesztben⁴⁰⁴**

Császári-királyi rendelet

1730. november (2.?) 11-én

Mi, VI. Károly stb, stb. Kegyeségünket és jókivánságainkat nyilvánítjuk, mindenkinek legyenek bármely méltóságban, rendben és állapotban, különösképpen azonban minden kereskedőnek, utazónak, mesterembernek és gyártulajdonosnak.

Megelőzően mindenkinek értesülnie kellett arról, hogy valamennyi örökös tartományunkban és királyságunkban, az általános kereskedés bevezetésére és

⁴⁰³ Summariter (latin) az eredeti szövegben, amely a summarium iudicium (rögtönítélő bíraskodás) melléknévi alakja.

⁴⁰⁴ Linzbauer, I. kötet, 591–592. oldal. 534. tételszám.

fejlesztésére, különös tekintettel a tengeri kereskedelemre, tengeri kikötőnket, Triesztet szabad kikötővé nyilvánítottuk. Nemcsak különös kiváltságokban és mentességekben részesítettük, hanem saját kincstári érdekelttségünkre is tekintettel, az oda utazó kereskedőknek időről időre számos kedvezményt és könnyítést adni kegyeskedtünk, és mindezeket nyilvános rendeletekben is közhírré tettük. Nem kevésbé mind saját, mind külhoni kereskedőink állandó kérésére, fentnevezett tengeri szabad kikötőnkben, Triesztben, minden év augusztus havában nyilvános nagyvásár tartását engedélyeztük és ezeket a vásárokat felkereső utazóknak és kereskedőknek a korábbiakban kiadott rendeletekben rögzített mentességeken és kedvezményeken túl még további előnyöket és könnyítéseket biztosítunk és parancsot is adtunk ezek betartására.

Amint azt korábban a helyszínre kiküldött udvari bizottságunk legalázatosabban jelezte, a kereskedelem és a forgalom növelése céljából, továbbá az utazók részére juttatandó további előnyök érdekében, a megelőzően augusztus hó első napjára hirdetett nagyvásár időtartamát néhány nappal növelni kellene. Ezen túl tengeri kikötőnkben, Triesztben a kölcsönös kül- és belföldi kereskedelem fokozására még további intézkedéseket kell hozni, valamint szükséges volna a korábban kiadott és közhírré tett rendeleteinkben foglalt, a kereskedőknek és a kereskedelemnek is hasznos tudnivalókat pontos vezérfonálként és a jobb betartás érdekében megismételni.

Ennek megfelelően, az előadott indokok alapján, a kereskedelmi ügyekben felállított udvari főbizottságunk meghallgatása után és annak egyetértésével, legkegyesebben elhatároztuk, hogy: ... stb., stb.

Hetedszer: a Triesztben létesített járványügyi állomást és a gyanús áruk tisztítására és szellőztetésére létrehozott raktárakat tökéletes minőségben felépítettük, és a vesztegzár alkalmazására megfelelő rendelkezést is hoztunk, továbbá a közegészségi ügyekben, Triesztben felállított bizottságot ennek a rendelkezésnek megfelelően kellően elővigyázatos tevékenységre utasítottuk. Következésképpen arra törekszünk, hogy isteni segedelemmel és az összes szükséges óvintézkedés betartásával a ragályos járványt és pestises betegségeket belső-ausztriai tenger melléki kikötőinktől és országainktól is távol tartsuk. Végezetül a legkegyesebben arról is gondoskodunk, hogy az állandó közegészségi bizottság létrehozásával a személyek, illetve áruk kezelése mind testi-lelki, illetve minőségi tekintetben is jó kiszolgálással és őrzéssel történjék...

Ezennel valamennyi egyházi és világi hatóságnak és helyi szerveiknek, továbbá a vámszedőknek is legkegyesebben elrendelve azt akarjuk, hogy engedelmesen teljesítsék a kereskedelem meghonosítására és fejlesztésére a belföldi és külhoni kereskedőknek és utazóknak fokozatosan és újabban adományozott kedvezményeinket és könnyítéseinket. Különösen tegyék ezt a jelen rendeletünkben legkegyesebben kiadott, Triesztben érvényes vám- és felármentesség tekintetében mindenkoron, az évenkénti nagyvásárokon és azokon kívül is a fentieknek megfelelően. Mindezek legengedelmesebb betartásával tehát az utazókat és vásári árusokat semmilyen ürüggyel ne zaklassák, áruikat

ne tartsák vissza, hanem mindent a legengedelmesebben teljesítsenek, ugyanis ellenkező esetben kegyvesztetté válnak, és az elkövetett cselekményeknek megfelelően mindenképpen büntetésben részesülnek. Ez tehát a Mi legkegyesebb és legnyomatékosabb akaratum és véleményünk.

Adatván Bécsben, fő- és székes városunkban november havának 11-ik (2-ik?) napján, 1730-ban, Római birodalmi uralkodásunk huszadik, Spanyolországi uralkodásunk huszonnyolcadik, Magyar és Cseh királyságunk huszadik évében. Károly s.k.

Áruk, iratok és személyek megtisztítása a veszteglő intézetekben⁴⁰⁵

Az udvari egészségügyi bizottság statútuma 1731. október 3-ik napján

Vesztegzári és tisztítási rendszabály a veszteglő intézetbe kerülő személyek és áruk, valamint irományok és a vesztegzár időtartama tekintetében, amelyet a birodalmi határok innenső oldalán kötelező betartani Magyarországon, Erdélyben, Havasalföldön, Szerbiában, Szlavóniában, Horvátországban és a belső-ausztriai tartományokban, illetve a török területekkel, valamint a velencei Dalmáciával érintkező tengeri kikötőkben.

Kiadva az udvari egészségügyi bizottság által. Bécs, 1731, október 3. Balthasar v. Semilern.

(Nyomtatva Bécsben, Johann Peter v. Ghelen, Katholikus Őfelsége Római Császári és Királyi Udvari Nyomdásza által, 1731.)

Linzbauer X., F. megjegyzése: ennek a tisztításnak a rendszabálya a lakóházak és járványkórházak tekintetében hozott, és 1738. május 10-én kiadott rendelet részét képezi (az egyesített cs. kir. Udvari Kancellária levéltára: fasc. P.F. 54, a cs.kir. belügyi iratok között, továbbá az Uralkodói Pátensek között, II. kötet, 5. old. Nr. 91.)

Fertőzött házak és járványkórházak megtisztítása⁴⁰⁶

Dögvész ügyben. Császári-királyi határozat 1738. május hó 10-ik napján

Fertőzött házak és lakások, továbbá járványkórházak tisztítási rendje, ahogyan itt Bécsben, szárazföldi körülmények között 1713-ban elrendeltetett.

Vesztegzár és a tisztítás rendje, ahogyan azt betartani kötelező, mind a személyek, mind a vesztegzár alá vett áruk, továbbá az irományok tekintetében.

Kiadja az udvari egészségügyi bizottság

⁴⁰⁵ Linzbauer, I. kötet, 615–616. oldal, 538. tételszám.

⁴⁰⁶ Linzbauer, I. kötet, 629–634. oldal, 545. tételszám.

Bécs, 1738. május 10. – Franz Anton Wimmer
(Nyomtatva Bécsben, Johann Peter v. Ghelen, Katholikus Ófelsége Római
Császári és Királyi Udvari nyomdásza által, 1738.)

A tisztítás felügyelője és a melléje rendelt személyek feladatai és kötelmei

Nevezett és eskü alatt álló felügyelő ellenőrzi azoknak a szobáknak és házaknak tisztítását, ahonnan a fertőzött embereket élve vagy holtan a járványügyi kórházba szállították.

Először: köteles magát távol tartani minden egészséges és járvány gyanú felett álló embertől.

Másodszor: folyamatosan a részére kiutalt lakásban köteles tartózkodni (kivéve hivatali kötelességeinek ellátását), a háztartás összes többi tagjaival egyetemben.

Harmadszor: óvja saját magát és a tisztítás végzésére keze alá adott férfi vagy női nemű segédek is, és szorgos felügyelettel emlékeztesse őket, hogy tartózkodjanak mindenféle hűtlenségtől, lopástól, a megsemmisítésre vagy tisztításra érkező tárgyak hanyag hatósági kezelésétől vagy gondatlan megóvásától.

Negyedszer: amennyiben bárkit is rajtakapna valamilyen hanyag munkavégzésen, azt azonnal vétesse őrizetbe, és haladéktalanul az előírások szerinti helyre irányítsa.

Ötödszer: a tisztításhoz szükséges és gondjaira bízott munka- és szállító eszközöket kellő gondossággal köteles kezelni.

Hatodszor: házak vagy szobák tisztítását az Egészségügyi Igazgatóságtól a tisztítási biztos által közvetített előírás szerint lássa el, továbbá testi fenytés, illetve halálbüntetés terhe mellett, saját elhatározásából egyes házakban vagy szobákban tisztítást ne végezzen.

Hetedszer: a tisztítást korán reggel napfelkeltekor vagy este, de semmi esetre sem délidőben, a legnagyobb hőségben végezze.

Nyolcadszor: semmi esetre se éhgyomorra végezze a tisztítási munkát, ellenben előzetesen mindig fogyasszon egy kevés bort, kenyeret vagy rántott levest, vagy fokhagymás meleg sört, és a keze alá adott munkásokat is így igazítsa el, illetve ellenőrizze. Majd miután mindez így megtörtént, akkor

Kilencedszer: a tisztítási eljárásra kirendelt zárt kocsikat a ház vagy a szoba elé irányítsa, majd miután azokat a járványügyi határozat birtokában felnyitotta,

Tizedszer: a tisztítási felügyelő (miután a tisztításban érdekelt személy mellé két ellenőrt rendelt), köteles szorgosan ellenőrizni, hogy ezek közül az egyik mindenkivel megérteti és szemmel is követi, hogy a tisztítás a szobában a rendelkezések szerint történjék. A másik ellenőr viszont a szobán kívül ar5ra ügyel, (hogy semmilyen rendzavarás ne keletkezzék, vagy idegen emberek fe-

lelőtlenül ne menjenek be a fertőzött házba, illetve a megsemmisítésre rendelt dolgokat és tárgyakat az alól ki ne vonják, ellenben a munkások mindent a kocsira rakodjanak), hogy az elégetés vagy megsemmisítés ténylegesen megtörténjék. Ennek kapcsán

Tizenegyedszer: azt kell elrendelni, hogy a fertőzött szobába való belépésnél a két felügyelő egyike, vagy valaki a tisztításra kirendelt munkások közül, aki először lép a szobába, égő fáklyát tartson maga elé és kérje a kályhát vagy az égető serpenyőt. Ezek segítségével a szoba közepén óvatosan aprófával vagy forgáccsal tüzet gyújtson, és abba helyezze a füstöt gerjesztő, vagyis pestis-füstölő csomagot, hogy még mielőtt bármi is történnék, a szobában a füst egy órán keresztül mindent átjárjon és átítasson. Ezt követően

Tizenkettedszer: a kötelező lépés az összes ajtó és ablak kinyitásának elrendelése, majd a járványügyi határozat birtokában az ártalmas betegségbe esett ember ágyneműjét, szalmazsákját, szennyesét, a durva béléseket vagy szőrmeféleségeket és azokat a ruhákat, amelyeket a beteg vagy az elhalt a megelőző tíz napban viselt, továbbá a szőrt vagy másból készült tömést a karosszékekből a szolgák a kocsira rakodják. Ez alatt a felügyelő feljegyzí a megsemmisítendő dolgokat, de jó oka legyen arra, hogy közülük semmit ne tegyenek félre, hanem mindent a zárt kocsira helyezzenek, majd a rakományt a járványkórházhoz közel kialakított égető helyre vigyék és ott mindent teljes egészében elégessenek és megsemmisítsenek. Az eljárás folyamán a szobán kívülre állított ór végig a kocsi mellett marad és ellenőrzi, hogy minden egyes darab megsemmisítésre kerüljön, és csak ezt követően lehet a kocsit a tisztításra kijelölt újabb helyre irányítani. Időközben

Tizenharmadszor: amíg a tisztításra kirendelt munkások a házon és a szobákon kívül várakoznak, a felügyelő részletesen leírja és feljegyzí a további, nem használt holmikat, amelyeket ládában, padláson vagy más szobákban tároltak, ahol nem feküdt beteg ember, hogy ez után a jegyzéket vagy *inventarium*-ot bemutassa a föléje rendelt járványügyi biztosnak. A tárgyak jegyzékének felvétele után

Tizennegyedszer: a tisztító szolgák ezek kezelését is megkezdik és a nem használt ágyakat, valamint más használt dolgokat, amelyek lúgba nem meríthetők és moshatók, néhány napra szabad levegőre és napsütésre helyezik, azokból a tollat vagy a matracok huzataiból a lószőrt vagy a tömést kiveszik, többször megforgatják, és pestis-füstölővel kíméletesen megfüstölik, a cihákat és a huza- tokat azonban erős lúgban kimossák és ez után még a füstölést is elvégzik. Felső ruházatot és szőrméket, bármilyen néven is neveztessenek, kivétel nélkül ki kell mosni majd utána megszáritani, és többszörösen megfüstölni.

Tizenötödször: olyan tárgyakat, amelyek fából, agyagból, vasból, vörösréz- ből, ezüstből, ónból és sárgaréz- ből készültek, valamint képeket és kereteket és más hasonló dolgokat többszörösen lúgban kell átmosni és átdörzsölni, majd alaposan megfüstölni. Egyebekben alapszabályként tekintendő, hogy az itt tételesen nem említett tárgyakat, amelyek nagyobb károsodás nélkül lúgban

kimoshatók, meg is kell füstölni, és a kimosott dolgokat ki kell akasztani a napfényre és a szellős szabad levegőre.

Tizenhatodszor: minden rejtékhelyet ki kell nyitni, háromszor egymás után lúggal átdörzsölni, majd oltatlan égetett mésszel és lúggal behinteni.

Tizenhetedszer: a falakat a lehetséges mértékben, kőműves kanállal kell lekaparni, lúggal átmosni, majd friss mésszel átfesteni.

Tizennyolcdszor: a fentiekben leírt tisztításhoz szükséges mosást nem a szabadban, füves területen, hanem a szobákban vagy konyhákban kell végezni, és szigorú büntetés terhe mellett arra kell felhívni a jelenlévő felügyelők figyelmét, hogy egyetlen bámészkodót vagy idegent se engedjenek a közelbe, akik nem tartozik a tisztítási eljárást végző személyekhez.

Tizenkilencedszer: a tisztítás teljes ideje alatt a pestis-füstölést folyamatosan fenn kell tartani azokban a szobákban vagy konyhákban, ahol a munkavégzés történik.

Huszadszor: meg kell parancsolni, és ellenőrizni kell, hogy a használt mosófolyadékot senki se öntse ki az utcára vagy a csatornába vagy a közhasználatú csővezetékekbe, hanem amennyiben lehetséges, a kiöntés valamilyen folyóvízbe vagy legalább nyitott területen és távoli helyen történjék.

Huszonegyedszer: a szobák tisztítását úgy kell elrendelni, hogy az ne egy szakaszos munka legyen, hanem a felügyelő keze alá rendelt munkások többször térjenek vissza a helyszínre, és az átadás előtt ismételten mossák át a falakat és a padlókat. A köztes időben azonban

Huszonegyedszer: a házak és szobák kívülről lezárandók, majd a két felügyelő, aki a tisztítást kívülről, illetve belülről ellenőrizte, a zárast saját pecsétjével is megerősíti, a levegőt azonban szabadon kell áramoltatni az ablakokon és a nyitva hagyott belső ajtókon keresztül, és a szellőztetést a tisztítás befejezése után még nyolc napon át kell folytatni, mielőtt a ház átadható lesz a szabad lakhatásra. A rendszeresség érdekében

Huszonharmadszor: a tisztítási felügyelő a tisztítási biztosnak megbízható jegyzéket készít a megtisztított házakról és szobákról, amelyben feljegyzi azt a napot, amikor a munkát bevégezték, majd a tájékoztatással együtt átadja az érintett helyek kulcsait, és amennyiben

Huszonegyedszer: a megtisztított házban vagy szobában újabb fertőzés keletkezne, a tisztítást kellő időben, a biztos utasításai alapján fokozott szorgossággal újra el kell végezni.

A tisztítási hírvivőkről, és a tisztítási hírvivők kötelességei

A hírvivő ugyancsak a tisztítási biztosnak tartozik engedelmességgel, és eskü alatt is kell állnia:

Először: az alábbiakban felsorolt szolgálati parancsait híven teljesítse, és mindig őrizze meg a józanságát.

Másodszor: semmilyen érintkezésbe nem léphet egészséges és gyanú alatt nem álló emberekkel.

Harmadszor: a tisztítást alaposan és a szükséges mértékben kövesse figyelemmel.

Negyedszer: serkentse a tisztítást végző szolgálkat a megfelelő szorgosságra és pontos munkavégzésre.

Ötödször: kellően ügyeljen arra, hogy a szolgálk semmit se lopjanak el a megsemmisítésre kijelölt tárgyak és más dolgok közül.

Hatodszor: mindent teljesítsen, amit részére az Egészségügyi Igazgatóság és a hírvivők fölé rendelt biztos a továbbiakban megparancsol, és érje elkerülhetetlen testi- vagy halálbüntetés, ha bármely visszaélésen rajtakapnák.

**Vesztegzári és a tisztítási rend, személyek, a veszteglő intézetbe felvett áruk
valamint irományok tekintetében.**

Először: megfelelő hely és tárolási lehetőség biztosítandó a beérkező személyeknek és áruknek egyfelől azért, hogy az újonnan érkezők az előbb érkezettekkel ne érintkezzenek, másfelől bezártság se keletkezzék, hanem lehetőség legyen a kapcsolattartásra és így kevésbé féljenek azok, akik bizonyos időt a vesztegzárban már eltöltöttek. Mindenesetre

Másodszor: azokat a személyeket, akiken betegség jelei észlelhetők, nem lehet a vesztegzárba felvenni, hanem rövid úton vissza kell utasítani, és mindezekelőtt szükséges a veszteglő intézetben egy orvos, vagy legalább is egy tapasztalt sebészmeister szolgálatba állítása. Amennyiben azonban a vesztegzáron belül bármely személyen gyanús betegség jelentkezne, az illető azonnal a járványkórházba vagy valamely általános kórházba szállítandó. Ugyanakkor a vele egyidejűleg felvett személyek újra kezdik a teljes veszteglési idő letöltését.

Harmadszor: személyek szolgálatára és az áruk tisztítására külön alkalmazottakat kell állítani, és akiket a személyi őrnök rendelték, azoknak az érintetteknek kívül másokkal kifejezetten tilos kapcsolatba lépniük, és egy külön felügyelő ellenőrzése és irányítása alatt kell állniuk. Nem kevésbé szükséges azonban

Negyedszer: az irományok tisztításához is külön személyzetet rendelni, és amennyiben úgy tűnik, hogy némely leveleknek az ecetes tisztítás nem volna elegendő, mivel a száradás után sem szabadulnának meg a *miasmától*, ezeket előzetes felnyitás után még melegebb ecetes gőzbe kell tartani, majd ismétleten lezárni. Az esetlegesen mellékelt kelme vagy más anyagmintákat, ha nem lehetséges biztonságosan megtisztítani, és különösebb közérdek nem fűződik a továbbításukhoz, nem lehetséges tovább engedni. Továbbá

Ötödször: azok az áruk, amelyek többé vagy kevésbé vannak kitéve a fertőződésnek, az utóbbiak közül az olyan fructus aridi,⁴⁰⁷ mint a babkávé, a rizs

⁴⁰⁷ Latin: szárazárak

és más hasonlóak (azokon kívül, amelyek többnyire héjas termények, mint a mogyoró vagy a földimogyoró, és mosással tisztítandók) a zsákjaikból kiöntethetők és a levegőn kiterítve három héten át tisztítandók. Ügyelni kell azonban arra, hogy fedél alatt tartandók, tehát ne legyenek kitéve a szabad ég alatt esőnek és más viszontagságoknak. A mosható csomagoló anyagokat, mint például a zsákokat és más hasonlókat, néhányszor vízben kell kiáztatni, más anyagokat viszont, amelyeket ilyen módon kezelni nem lehetséges, elégetéssel kell megsemmisíteni, és ez a gyakorlat általában minden anyagra alkalmazandó. Friss gyümölcsök, mint a narancs, a citrom és más hasonló, kimosott zsákokban vagy ládákbán azonnal továbbíthatók.

Hatodszor: a nyers gyapjas vagy fonott árukat, gyapotból, gyapjúból, állati, mint például teve vagy kecskeszörből, bármilyen néven nevezett fonálféleségeket, továbbá nyers selyemszálát, szövött vagy nem szövött alakban, különösen a könnyű selyemszövetet ki lehet venni a csomagoló anyagból, és ezek hat héten át a levegőn tisztíthatók, gyakori átforgatással. Az eljárás ugyanígy végezhető gyapjú és félselyem anyagokkal, azaz kendőkkel, abaposztóból készült ládákkal, és más egyéb gyapjúból készített alkalmatosságokkal, továbbá muszlinnal, gyapotból és lenből készül árukkal. Ezekkel szemben

Hetedszer: tiszta selyemből szőtt kelmék három héten át, ugyancsak szabad levegőn tisztítandók az előírások értelmében.

Nyolcadszor: vastag bélések, mint a szörmék, hasonlóképpen a kidolgozott és nem kidolgozott érdes és simított bőrök szintén kicsomagolandók, és azokat hat héten át alapos szellőzésnek kell kitenni, ami ugyanígy értendő a felsőruházatra is, az alsónemű azonban, amely rendeltetése miatt természetesen kimosható, mosással tisztítandó.

Kilencedszer: szilárd tárgyak érintése közül a pénz a legveszélyesebb, mivel sokféle kézben fordul meg és így fertőződésnek kitéve felveszi az izzadságot, következésképpen a sajnálatos járványt a legkönnyebben és észrevétlenül közvetítheti. Ezért tisztítás céljából sós vagy szappanos vízzel kell lemosni, illetve a többi acél, vörösréz, ólom, ón és sárgaréz tárgyak is veszteglés nélkül átadhatók, ellenben a szénát, szalmát vagy sást, amelybe azokat becsomagolták el kell égetni és a ládákat az 5-ik § szerint kell megtisztítani.

Tizedszer: folyadékok, mint az olaj vagy balzsamok, és minden más, ami bőrtömlőkben érkezik, azokból kiöntendők, és újabb csomagolásba helyezendők, amennyiben hordókban érkeztek, külső csomagolás nélkül, egyszerűen tovább engedhetők.

Végezetül ezt a rendszabályt személyek tekintetében az újabb intézkedésig kell betartani és követni. Állandóan érvényes azonban a fertőzésnek elsődlegesen kitett áruk esetében, tekintettel a szörmékre, a nyers és simított bőrökre, fonallá feldolgozott és fel nem dolgozott gyapotra, nyers gyapjúra, cérnaféleségekre, gyapjú és len-szövetre, kendőkre, abaposztóra, nemez és posztólákra, félselyem kelmékre, vékony selyemre, kenderre, nyúl-, teve- és kecskeszörré, továbbá muszlin kelmére, amelyek vonatkozásában végezetül az útvonal enge-

délyt is nyilvánosságra kell hozni. Abban az esetben, ha a veszteglő helyen a ragály okozója betörne, járvány keletkeznék és terjedni kezdene, az eseményt azonnal jelenteni kell, várakozva a további parancsok érkezésére.

az Egészségügyi Bizottság nevében

Füstölő por a fertőzött lakások, áruk, úti csomagok és
veszteglő intézeti lakhelyek tisztítására

Szobákban és zárt terekben való használatra

Fél font⁴⁰⁸ saliter,⁴⁰⁹

három loth⁴¹⁰ kénpor,

kilenc loth spanyol kátrány,

kilenc loth sztórax gyanta.⁴¹¹

A fentieket erőteljesen porrá kell törni, majd egymással elkeverni

Az alábbiakban a veszteglő intézetek füstölő pora következik,
az áruk és az úti csomagok tisztítására

Egy font borókafa,

nyolc loth babérlevél,

tizenkettő loth boróka bogyó,

négy loth tömjén⁴¹².

nyolc loth kénpor,

tizenkettő loth reszelék kecskebak szarvából, vagy más szaruféleségből, például lovak patájából.

Mindezeket erőteljesen porrá kell törni, jól összekeverni, és a fentiekben leírt használat céljára tárolni.

(Pátensek gyűjteménye, II. kötet, 141. old. Nr. 104.)

⁴⁰⁸ Metrikus rendszerben fél kilogramm.

⁴⁰⁹ Salétromsav (*Salpetersäure* = HNO_3) a modern német nyelvben. *Saliter* volt egyébként azoknak a mestereknek a neve is, akik salétromfőzéssel foglalkoztak. Kálium-nitrátként a középkortól stratégiai szerepe volt az úgynevezett fekete-lőpor előállításában, amelyet kén- és szénpor hozzáadásával készítettek.

⁴¹⁰ A font 1/30 része, nemes- és forrasztófémek mérésére használták, metrikus rendszerben kb. 17 gramm.

⁴¹¹ Ez a gyanta a sztóraxfa (*Styrax officinalis*) vagy az ábrafa (*Liquidambar styraciflua*) mézgája. Módosabb helyeken füstöléssel a levegő illatosítására használták.

⁴¹² Tömjén, a tömjénfa (*Boswellia carteri*) kérgének bemetszésével nyert gyanta. Katolikus templomokban rendszeresen használják liturgikus füstölés céljából.

**Óvintézkedések az Erdélyben és Bánátban uralkodó pestises
fertőzéssel szemben⁴¹³**

Császári-királyi rendelet

1738. aug. 12.

Tizenharmadszor: mindazok, akik Pozsonyból vagy más titás alatt nem lévő vagy nem gyanús helyről vízi úton akarnak felfelé haladni, másként ebben az országban ki nem köthetnek, hacsak a hajó magyar személyzetét Pozsonyban hátra nem hagyják, és Ausztriából más személyzetet nem szerződtetnek, hogy magukat ide felhozassák.

⁴¹³ Linzbauer, I. kötet, 634–639. oldal, 546. tételszám.

FORRÁSMUNKÁK

KÉZIKÖNYVEK

Gonda Imre – Niederhauser Emil: A Habsburgok. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977.

Corpus Juris Hungarici, magyarországi törvénycikkek [1000–1896] CD-ROM változat. Bp., 2000. KJK–Kerszöv.

Linzbauer Xaver Franciscus: Codex sanitario-medicinalis Hungariae, Budae, 1852–1861.

Borovszky Samu (szerk.): Fiume és a magyar–horvát tengerpart. Budapest, Országos Monográfia Társaság, 1897. (Magyarország vármegyéi és városai)

Pach Zsigmond Pál (sorozatszerk.): Magyarország története 1686–1790. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. (Magyarország története tíz kötetben. IV/1–2. köt.)

McNeill, W. H.: Plagues and Peoples. Garden City, N.Y. Anchor Press, 1976.

Cameron, R.: A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1994.

Lessing, M. B.: Handbuch der Geschichte der Medicin, nach Quellen bearbeitet. Verlag von August Hirschwald. Berlin, 1838. vol. I.

Herre, F.: Mária Terézia. Magyar Könyvklub, Budapest, 2001.

Molitor Ferenc: II. József – a császári Don Quijote. Gondolat Kiadó, Budapest, 1897.

Wahrig, Gerhard: Deutsches Wörterbuch – Német értelmező szótár. Kultúra International, Budapest, 1990.

Bartal Antal: Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae. Franklin társulat, Budapest, 1901.

Neuere Geschichte der Chineser, Japaner, Indianer, Pesianer, Türken und Russen etc. als eine Fortsetzung von Rollins ältern Geschichte. Aus dem Französischem übersetzt und mit einigen Anmerkungen versehen. Zehenter Theil, Berlin, 1765.

Der große Duden in 9 Bänden: Etymologie, Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache. Bibliographisches Institut, Mannheim–Wien–Zürich, Dudenverlag 1963. vol. 7.

Benkő Loránd (főszerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

Konstitution Kaiser Friedrich II. von Hohestarufen für sein Königreich Sizilien. Hrsg. Hermann Konrad, Thea von der Lieck Buyken und Wolfgang Wagner. Köln–Wien, 1973. Böhlau Verlag.

Révai Nagy Lexikona, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. 1911. 1. kötet.

John, Johann Dionis – Medizinalordnung für das Königreich Böhmen, Prag 1753. júl. 24. – Lexikon der k.k. Medizinalgeseze (sic!) Prága, 1790. II. kötet 245–316. o.

Evelbauer Doris, Jauch Gerd: Lexikon Recht – 2000 Rechtsbegriffe. München, Orbis Verlag, München, 1989.

Pápai Páriz Ferenc: Pax corporis. Magvető kiadó, Budapest, 1984.

Colerus, Johannes, M.: Oeconomiae oder Hausbuchs sechste und letzte Theil. Wittemberg, 1601. Das XVIII. Buch, Arztneybuch oder Hausartzney, das XXIX. Kapitel von den Flüssen und Ohren Kranckheiten, Wider die Flüsse.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

A karlócai békeszerződés, 1699. január 26. Magyar Országos Levéltár (MOL) E–142, Acta publica (1527 Magyarország története tíz kötetben. 1873), Fasciculus 45, No. 8.

Császári parancs 1768. március 1-én, csatolva az Udvari Egészségügyi Bizottság ülésének jegyzőkönyvéhez. Haus-Hof und Staatsarchiv (HHStA) Bécs, az Udvari Egészségügyi Bizottság jegyzékei az Udvari Kancellária részére, 1764–1775, Fasciculus 259. (A documentumoknak nincs sorszáma).

Vármegyei jelentés a Helytartótanácsnak, 1770. december 30. Magyar Országos Levéltár, Helytartótanácsi iratanyagok, C37, Acta 141. (Eredelileg latin nyelven)

Noten von der Sanitäts-Hofdeputation ad Hofkanzley. Haus-Hof und Staatsarchiv (HHStA) Bécs, Ausztria, 1764–1775, Fasciculus 3, 259.

Császári-királyi rendelet: Kötél általi büntetés a vesztegzári intézkedések ellen vétőknek, 1766. augusztus 25. Nyomtatott, korabeli fordítással készült magyar

nyelvű példány: Magyar Országos Levéltár, Helytartótanács Levéltár C 37.
Magyar Királyi Helytartótanács, Acta Sanitatis Lad. B. Fasc. 7. No. 141.

IDÉZETT KÖNYVEK, KÖZLEMÉNYEK
(szövegközi első megjelenésük sorrendjében)

Duchêne, R., Contrucci, J.: Marseille, 2600 ans d’histoire. Fayard, Paris, 2004, 360–378. o.

Acsády Ignác: A karloviczi béke története, 1699. ~~Budapest, 1899.~~ Budapest 1900, 274–352. o. (Értekezések a történelmi tudományok köréből 18.)

Unger Mátyás (szerk.): Történelmi olvasókönyv III. Forrásszemelvények az egyetemes történelem (1640–1849) és Magyarország története (1526–1849) tanításához. Budapest, Tankönyvkiadó, 1974. 301–303. o.

Szita László – Gerhard Seewann (szerk.): A karlócai béke és Európa. Dokumentumok a karlócai béke történetéhez, 1698–1699. Pécs, Gálos kiadó, 1999, 213–224. o.

F. Molnár, Mónika: Az Oszmán és a Habsburg Birodalom közötti határ kijelölése a karlócai békét követően (1699–1701). ELTE, BTK, 2009. Doktori értekezés. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/fmolnar/phdmolnar.pdf>

Varga J. János: A szentgotthárdi csata és a vaskvári béke. Magyar Nemzeti Levéltár: http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_szentgotthardi_csata.html

Lesky, Erna: Österreichisches Gesundheitswesen im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus (Ausztriai egészségügy a felvilágosodás korában). In: Archive für österreichische Geschichte, 1959, 122. 44–57. o.

Robert-Tarek Fischer: Österreich im Nahen Osten, die Grossmachtpolitik der Habsburgermonarchie im Arabischen Orient 1633–1918. Böhlau Verlag Wien–Köln–Weimar. 2006, 39–41. o.

Tomenendal Kerstin: Das türkische Gesicht Wiens. Auf den Spuren der Türken in Wien. Wien–Köln–Weimar, 2000, 64. o.

Nutton, V.: The reception of Fracastoro’s theory of contagion. The seed that fell among thorns? Osiris, 1990, 6 (1), 196–234. o.

Balázs P.: Egészségügyi szabályozás a XVIII. század végén. Magyar Királyság és Erdély I–II. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest, 2016, I. köt. 200. o.

Rotschild, M et al.: The flying leap of the flea. Sci. American 1973, 229, 92–100. o.

World Health Organisation: Fleas. In: Vector control in international health, Geneva, 1972. 34–38. o.

Bacot, A. V: A study of the bionomics of the common rat fleas and other species associated with human habitations. J. Hyg. (London) 1914, 13, 447–654. o.

Robert D. Perry, Jacqueline D. Fetherston: Yersinia pestis – Etiologic Agent of Plague. Clinical Microbiology Reviews, 1997, 35–66. o.

Gian F. Gensini, Magdi H. Yacoub, Andrea A. Conti: The concept of quarantine in history: from plague to SARS. Journal of Infection, 2004, 49: 257–261. o.

Maust Maria: Norway rat (*rattus norvegicus*). Invasion biology course, Columbia University, New York, USA.

http://www.columbia.edu/itc/cerc/danoff-burg/invasion_bio/inv_spp_summ/Rattus_norvegicus.html

Stephen R. Ell: „Immunity as a Factor in the Epidemiology of Medieval Plague”. Reviews of Infectious Diseases, 1984, vol. 6, No. 6. 866–879. o.

Balázs P.: Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest, 2016, I. köt. 138. o.

Victor Tissot: Voyage au pays des tziganes: la Hongrie inconnue. Paris, Editeur E. Dentu, 1880. <http://mek.oszk.hu/15600/15673/15673.pdf>

Czuczor Gergely, Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. 1. köt. Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1862.

Makara György, Mihályi Ferenc: Rovarok és betegségek. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1943, 239. o.

„Hajóokmányok” szócikk. In: Révai Nagy Lexikona. 9. kötet, 354. o. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. Budapest, 1913.

„Hajóokmányok” szócikk. In: Magyar Nagylexikon. 9. kötet, 124. o. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 1999.

Benedict, R.: The Historical Position of the Rhodian Law, XVIII Yale Law Journal 4 (1909), 223–242.

Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből. IV. kötet, Budapest, 1940, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 117. o.

Howard-Jones Normann: History of international public health: The scientific background of the International Sanitary Conferences, 1851–1938. World Health Organisation, Geneva, 1975. 11. o.

Pápai Páriz Ferenc: Pax corporis. Kolozsvár, 1690.

Vocabolario italiano e latino. Giovammaria Lazzaroni, Venezia, 1742.

Liptai Ervin (szerk.): Magyarország hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. I. köt. 404–405. o.

Fischer, A.: Geschichte des deutschen Gesundheitswesens – Analagen. Bd. 1. Berlin, 1933. Herbig, 340–343. o.

Eidson, M., Tierney, L.A., Rollag, O.J., Becker, T., Brown, T., Hull, H.F.: Feline plague in New Mexico: Risk factors and transmission to humans. *American Journal of Public Health*, 1988. 78. 1333–1335. o.

Chomel, B., Jay-Russell, M., Smith, Ch. R., Kass, Ph., P Ryan, P. C., Barrett, L. R.: Serological surveillance of plague in dogs and cats, California, 1979–1991. *Comparative Immunology, Microbiology and Infectious Diseases*. 1994. 17. 111–123. o.

Paturi, F. R.: A technika krónikája. Officina Nova Kft., Budapest, 1992. 129. o.

Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar Történet. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935, IV. kötet, 208–209. o.

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
---------------	---

EGÉSZSÉGÜGY A TENGEREKEN ÉS A KIKÖTŐKBEN

Tengeri egészségügyi rendészet	9
A Habsburg Birodalom és az Adriai Tenger	13
Sorsdöntő események a XVII–XVIII. század fordulóján	14
Nyitás a tengerek irányába	18
Földrajz és történelem az északi Adrián	20
Földrajzi viszonyok	20
Ausztriai Tengermellék	21
Trieszt, Fiume és a tengeri kereskedelem	23
Fiume magyar tengeri kikötővé válása	26
A pestis és a tengeri kikötők eljárási rendje	29
Előzmények és Pestis járványok Európában	29
Elsődleges megelőzés: hírszerzés és okiratok	31
A Habsburg konzuli hálózat kialakulása	33
Röviden a pestisről, orvosi szempontok alapján	36
Patkányok, bolhák és vesztegzári intézkedések	39
Rendeletek az ausztriai–magyar–horvát tengermelléken	45
Kezdeti időszak a szabályozásban	45
Tengerészeti közegészségügy 1740–1770	47
Négy alapvető rendelet 1755–1769 között	47
Hatósági munka a közegészségügyben	55
Hivatali szervezet	55
Hatósági feladatok a közegészségügyben	62
A tengerészeti közegészségügy szakmai nyelve	68
Általános szempontok a fordításhoz	69
Kikötők, hajók és a személyzet	73
Nem ragályozódó áruajtók jegyzéke	79

A Tengerészeti Közegészségügy Jogszabályai

Általános közegészségügyi szabályzat és utasítások a belső-ausztriai Tenger mellék közegészségügyi tisztviselői részére	85
Bevezetés	85
I. fejezet: Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend a hajók fogadásánál	85
II. fejezet: Közegészségügyi elővigyázatosság és felügyelet a hajók kirakodásánál	89
III. fejezet: Közegészségügyi elővigyázatosság és rend a hajón és a veszteglő intézetben, nem ragályozódó áruk átvétele, tisztítása, és kiadása kapcsán.	61
IV. fejezet: Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend az intézetben az áruk kibontásánál és vesztegzári kezelésük során	93
V. fejezet: Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend a vesztegzár lefolyása és időtartama tekintetében	95
VI. fejezet: Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárási rend a hajók, utasok és áruk zárlatának feloldása kapcsán	97
VII. fejezet: Közegészségügyi elővigyázatosság és eljárások hajótörés esetén, illetve a hajó, az áruk, és személyek mentése és tisztítása tekintetében.	97
VIII. fejezet: A közegészségügyi magisztrátusról	100
IX. fejezet: A valóságos és a címzetes tanácsosokról	102
X. fejezet: A városi tanácsosokról és a hallgatóságról	104
XI. fejezet: A közegészségügyi kancellárról és az alkancellárról	104
XII. fejezet: Eligazítás és feladatok a capitano del porto részére	108
XIII. fejezet: A veszteglő intézeti priorról, helyetteséről, az ellenőrökről és a fachinokról	110
XIV. fejezet: Kiegészítés a trieszti prior és guardiano részére az előzőekben adott utasításokhoz és kötelezettségekhez, a veszteglő intézetbe vezényelt katonai őrség tekintetében	117
XV. fejezet: A casino di sanita felügyelőiről és ellenőreiről	119
XVI. fejezet: Utasítások a közegészségügyi orvos részére	125

Szabályzat és utasítások a közegészségügyi hivatalok részére, Zengg, szabad királyi és kereskedővárosban és Karlobag, királyi kereskedővárosban	127
I. fejezet: Hajók fogadásánál követendő közegészségügyi óvintézkedések és az eljárás rendje	127
II. fejezet: Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási rend, teherhajók kirakodásánál	130
III. fejezet: Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási szabályok nem ragályozódó áruk fogadása, tisztítása és raktározása kapcsán, a fedélzeten és a veszteglő intézetben.	133
IV. fejezet: Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási rend az áruk kibontásánál és vesztegzári kezelésében	138
V. fejezet: Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási rend a vesztegzár folyamatára és időszakára nézve	138
VI. fejezet: Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási rend, teherhajók, utasok és áruk zárlatának feloldása kapcsán	139
VII. fejezet: Közegészségügyi óvintézkedések és eljárási rend hajótörés és a megmentett árucikkek, teherhajók és személyek tisztítása tekintetében	140
VIII. fejezet: A közegészségügyi magisztrátusról	144
IX. fejezet: Valóságos tanácsosokról és helyetteseikről	146
X. fejezet: A hallgatóságról	147
XI. fejezet: A közegészségügyi kancellárról	147
XII. fejezet: Utasítások és megbízatások a révkapitány részére	151
III. fejezet: Utasítások annak a tanácsosnak, aki Zenggben a dohánylevelek átrakódását ellenőrzi a vesztegzári raktárakban ..	153
XIV. fejezet: A közegészségügyi őrház felügyelőjéről, illetve ellenőreiről	157
XVI. fejezet: Utasítások Zenggben a közegészségügyi orvosnak, és Karlobagban a közegészségügyi sebészmasternek	162
Szabályzat és utasítások az ausztriai Tengermellék közegészségügyi hivatalai részére	164
Közegészségügyi, rendészeti és gazdasági szabályzat Triesztben a lazaretto és porto sporco részére	177

MAGYARÁZATOK AZ 1755. ÉVI SZABÁLYZATHOZ

Általános Közegészségügyi szabályzat és utasítások a Belső-ausztriai Tengermellék közegészségügyi tisztviselői részére	209
--	-----

FÜGGELÉK

Corpus Juris Hungarici törvénycikkei a Tengermellékről (1608–1807)	439
Karlócai békeszerződés (1699. január 26.)	448
Rövidebb Habsburg rendeletek a Tengermellékről és a pestisről (1719–1738)	461
Forrásmunkák	473
Kézikönyvek	473
Levéltári források	474
Idézett könyvek, közlemények	475

A MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNETI SZEMLE KÖNYVTÁRA SOROZAT ÚJABB ORVOSTÖRTÉNETI DARABJAI

HÁBORÚ ÉS ORVOSLÁS. AZ I. VILÁGHÁBORÚ KATONAEGÉSZSÉGÜGYE, ANNAK
NÉHÁNY ELŐZMÉNYE ÉS UTÓÉLETE. ÖSSZEÁLLÍTOTTA: KAPRONCZAY KÁROLY
ÉS KAPRONCZAY KATALIN. (2015)

50 ÉVES A MAGYAR ORVOSTÖRTÉNELMI TÁRSASÁG (1966–2016).
ÖSSZEÁLLÍTOTTA: KAPRONCZAY KÁROLY ÉS KAPRONCZAY KATALIN.
SAJTÓ ALÁ RENDEZTE: GAZDA ISTVÁN. (2016) – **CD-ROM**

AZ I. VILÁGHÁBORÚ MAGYAR ORVOSI EMLÉKEIBŐL. NAPLÓK, KÉZIRATOS
VISSZAEMLEKEZÉSEK, SZAKCIKKEK. ÖSSZEÁLLÍTOTTA: KAPRONCZAY KÁROLY
ÉS KAPRONCZAY KATALIN. (2016)

FEJEZETEK A MAGYAR GYÓGYSZERÉSZET TÖRTÉNETÉBŐL. ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
KAPRONCZAY KÁROLY ÉS KAPRONCZAY KATALIN. (2016)

A MODERN HAZAI KÖZEGÉSZSÉGÜGY KIALAKULÁSA 1867–1896. TANULMÁNYOK
ÉS DOKUMENTUMOK A 150 ÉVE MEGINDULT EGÉSZSÉGÜGYI REFORMRÓL.
VÁLOGATTA ÉS SAJTÓ ALÁ RENDEZTE: GAZDA ISTVÁN. (2017) – DVD

KISS LÁSZLÓ: ÉGNEK LEGSZEBB AJÁNDÉKA. BARANGOLÁS A HIMLŐ ELLENI
VÉDŐOLTÁS MAGYARORSZÁGI KULTÚRTÖRTÉNETÉBEN. (2017)

A SEMMELWEIS ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE. ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
KAPRONCZAY KÁROLY. (2017)

SEMMELWEIS. SZÖVEGGYŰJTEMÉNY ÉS TANULMÁNYGYŰJTEMÉNY
SEMMELWEIS IGNÁC FÜLÖP SZÜLETÉSÉNEK 200. ÉVFORDULÓJA TISZTELETÉRE.
ÖSSZEÁLLÍTOTTA.: KAPRONCZAY KÁROLY – GAZDA ISTVÁN. (2017) – DVD

ORVOSOK AZ 1956-OS FORRADALOMBAN ÉS SZABADSÁGHARCBAN.
EGÉSZSÉGÜGYIEK A FORRADALOMTÓL A MEGTORLÁSIG. NAPLÓK, IRATOK,
EGYKORÚ DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN. ÖSSZEÁLLÍTOTTA: KAPRONCZAY
KÁROLY ÉS KAPRONCZAY KATALIN. (2017)

A MAGYAR KÖZEGÉSZSÉGÜGY AZ I. VILÁGHÁBORÚT ÉS A TRIANONT KÖVETŐ
ÉVEKBEN. ÖSSZEÁLLÍTOTTA: KAPRONCZAY KÁROLY ÉS KAPRONCZAY KATALIN.
(2018)

KOVÁCS LÁSZLÓ: SEGNER JÁNOS ANDRÁS. EGY JELES HUNGARUS
A 18. SZÁZADBÓL: ORVOS, MATEMATIKUS, FIZIKUS, CSILLAGÁSZ, VEGYÉSZ,
TANÁR, FILOZÓFUS ÉS MŰSZAKI ALKOTÓ. (2018)

SZÁLLÁSI ÁRPÁD: ORVOSTÖRTÉNETI ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI
TANULMÁNYOK I-II. SAJTÓ ALÁ RENDEZTE: GAZDA ISTVÁN. (2018) – **ONLINE**
ÖSSZEÁLLÍTÁS

SCHULTHEISZ EMIL ORVOSTÖRTÉNETI TANULMÁNYAI I-II.
SAJTÓ ALÁ RENDEZTE: GAZDA ISTVÁN. (2018)

